JÎN

KOVARA KURDÎ–TİRKÎ * KÜRDÇE–TÜRKÇE DERGİ

1918–1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebî
bo tîpên Latînî:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

JÎN

JÎN

KOVARA KURDÎ—TİRKÎ * KÜRDÇE—TÜRKÇE DERGİ

1918—1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebî
bo tîpên Latînî:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

WEŞANXANA DENG
Box 3050
750 03 Uppsala
Sweden

DENG YAYINEVİ
Box 3050
750 03 Uppsala
Sweden

Tarîxa çapê:
Kanûna Paşîn 1985

*

Baskı tarihi:
Ocak 1985

Fyristryck
Storgatan 30, Uppsala-Sweden

ISBN 91-970702-0-3

M. EMÎN BOZARSLAN

P Ê Ş K Ê Ş Î

BEŞ I

HAYDARÎYÊN GİŞTÎ DÎ HEQÊ KOVARA "JÎN" DA

ZANA Û XWENDAYÊN KURD DÎ DESPÊKA SEDSALA XX. DA

Di despêka sedsala XX. da serbajarê dewleta Osmanî Stanbol, ji alîyê sîyasetê û çandeyê ve merkezeka pirr giring bû. Gelek xwenda û zana û xwendekarên Kurd jî, wek ên gelên dî yên bindestê Osmanîyan li wî bajarî civîyabûn. Ew zana û xwenda û xwendekarên Kurd dixebitîn ku tovê bîr-bawerîya welatevînîyê, tovê fikra Kurdîtîyê di nava gelê Kurd da biçînin û paşê jî rîya tevgereka neteweyî vekin, tevgereka neteweyî saz bikin. Her weha wan dixwest ku pêşewayîya wê tevgera neteweyî bikin û bi wê tevgerê Kurdistanê ji binê nîrê dewleta Osmanî rizgar bikin. Jibo gîhana wê amancê jî, dixebitîn ku ji hemî keys û fersendan mefadar bibin.

Sala 1900'î komela Kurdan a pêşîn li Stanbolê hatîye sazkirin. Navê wê komelê, **"Komela Vîna Zexm a Kurdistanê" (Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti)** bûye. Sazkerê komelê Fikrî Efendîyê Amedî (Dîyarbekrî) bûye. Em ji endamên wê, tenê navê Kurdîzade Ehmed Ramizê Licî dizanin.(1) Belam ew komele, di binê rejima Sultan Hemîd da umirdirêj nebûye.

Careka dî keys û fersend, piştê sazkirina meşrûtîyetê di dewleta Osmanî da ketîye destê zana û xwenda û xwendekarên Kurd. Meşrûtîyet, yan jî bi peyveka dî rejima meşrûtî, bi pêşewayîya **"Komela Yekîtî û Pêşketina Osmanî" (Osmanl, İttihad ve Terakkî Cemiyeti)** di sala 1908'an da hatîye sazkirin. Di despêka rejimê da, azadîyeka hema-hema bêsînor hatibû nava dewleta Osmanî. Jixwe prensîp û sloganên rejima nû "azadî, biratî, wekhevî" (hürriyet, uhuvvet, müsavat) bûn. Ev hersê peyvik bûbûn slogan û li her derê împaratorîyê belav bûbûn, wek benîşt ketibûn devê her kesî.

(1) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** rûpel 25—26, Çapxana Stewr, Bêrût-1969

Hingê welatevîn û neteweevînên Kurd jî xebitîne ku ji wê rewş û keysa nû mefadar bibin û xebateka neteweyî vêkxin. Berê wê xebata wan, berê sazkirina **"Komela Hevkarî û Pêşketina Kurd" (Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti)**, derxistina kovara **"Kurdistan"**, sazkirina dibistaneka Kurdî, paşê jî sazkirina **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê" (Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti)** û **"Komela Xwendekarên Kurd Hêvî" (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti)**, derxistina kovara **"Rojî Kurd"** û kovara **"Hetawî Kurd"** bûye.(2).

Lê belê, piştê derketina Şerê Cîhanî yê Pêşîn, kargêrên komela **"Hêvî"** û gelek ji endamên wê bi destê hukumeta **"Yekîtî û Pêşketinê" (İttihad ve Terakkî)** hatine girtin û hatine şandin bo cebheyê şer. Bi wî awayî, ew mêledeya ku **"Hêvî"** yê tevîştandibû vemirîye û heta sala 1918'an wisa vemirî maye.

PİŞTÊ ŞERÊ CÎHANÎ YÊ PÊŞÎN

Piştê xilasîya Şerê Cîhanî yê Pêşîn dîsa keyseka baş, tewr ji keysa 1908'an baştir ketîye destê welatevînên Kurd. Dewleta Osmanî di wî şerî da zorbirî bûbû, hemî welatên Ereban digel Kurdistana Jêrîn û beşek ji Kurdistana Jorîn winda kiribûn. Gerçi piranîya Kurdistana Jorîn hêj di binê dagirkirina Osmanîyan da bû, lê ji ber wan derbên giran ên ku di şer da xwaribûn, rewşa wan li Kurdistana Jorîn jî têr xilxilîbû.

Ji alîyê dî ve, ew 14 prensipên ku Serekkomarê Emrîkayê Thomas Woodrow Wîlson ragîhandibûn û bi navê "Prensîpên Wîlson" hatibûn naskirin, ji alîyê hemî dewletên beşdarê şer ve hatibûn qebûlkirin. Li gora wan prensîpan, gelên ne Tirk ên ku berî şer di binê destê Osmanîyan da bûn, divîya ku pêşedema xwe bi xwe kifş bikirina û eger bixwestina divîya ku bikarîna dewletên xwe yên xweser jî saz bikirina.

Zana û xwenda û xwendekarên Kurd, ew rewşa xilxilî û têkilhev, jibo vêkxistin û xebateka neteweyî û jibo rizgarîya Kurdistanê keyseka lêhatî dîtine û xwestine ku ji wê keys û fersendê mefadar bibin.

Eşkera ye ku tovê amadekirin û vêkxistin û pêkanîna tevgereka neteweyî, bi belavkirina bîr-bawerîyên neteweyî di nava gel da tê çandin. Ew jî bi xebata qadroyên pêşewa mimkun dibe. Wek ku me li jor jî got, Kurdên ku qadroyeka weha pêkbanîna li Stanbolê hebûne. Wan Kurdan, qadroyeka weha pêkanîye û wê qadroyê, jibo rakirina wî barê giran, yekser piştê xilasîya şer dest bi xebatê kirîye. Berê wê xebatê jî, sazkirina **"Komela Pêşketina Kurdistanê (Kürdistan Tealî Cemiyeti)** û derxistina kovara **"Jîn"** û kovara **"Kurdistan"** bûye.

---

(2) Eynê eser, r. 23, 34, 35, 37
û **Jîn**, jimare 21, r. 1

DÎROKA KOVARA "JÎN"

Kovara "**Jîn**" di payiza sala 1918'an da li Stanbolê dest bi derketinê kirîye. Wisa tê zanîn ku organa neresmî ya **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye. "**Jîn**" 25 jimare hatîye weşandin. Tarîxa jimareya pêşîn 7/11/1918 ye. Di wê jimareyê da bi nivîsareka kurt a bi sernivîsara "Amanca me" (Maksadımız), semedê weşandina kovarê û amanca wê weha hatîye ragîhandin:(3)

"**Jîn** ne jibo bi destxistina liştekа (menfeet) maddî derdikeve. Amanca wê, belavkirina zanînê ye li ser jîyana Kurd a dîrokî, heqên wî yên neteweyî, bêjeya wî û rewşa wî ya civakî, ku ji sedsalên dirêj vir da hatine îhmalkirin. Li gora bawerîya me, amadekirina cîyekî layiq jibo neteweyê Kurd di civîngeha neteweyan da, bi xebateka wisa mimkun e ku awayê wê xebatê li gora fama vê demê be. Em têdigîhîn ku ev teşebbusa me, xebateka pirr dijwar dixwaze. Belam, dema ku me ev wezîfa giran da ser milê xwe, me bi rastî hêvî kir ku em dikarin xwe bispêrin alîkarî û hêsanîyên maddî û manewî yên neteweyê Kurd. Ew neteweyê Kurd ku jibo welat û gelê xwe, her tim bi qebûlkirina fîdakarîyên mezintirîn hatîye naskirin. Rastanîn û lêkanîn ji Xwedê ye".(4)

Kovara "**Jîn**", bi wê bawerîyê û bi wê biryarê, jîyana xwe nêzîkê salek domandîye. Jimareya wê ya paşîn, yanî ya 25'an di tarîxa 2/10/1919'an da derketîye. Kovar piştê wê tarîxê hatîye girtin û bi wî awayî di dîroka gelê Kurd da veşirîye.

Ji 25 jimareyên "**Jîn**"ê 22 jimare 16 rûpel derketine. Hemî jimare bi qabê qarton qabkirî bûne. Ger mirov her çar rûpelên qabên wê jî têw bike, rûpelên wan 22 jimareyan dibin 20. Lê belê, di orîjînalên kovarê da li her çar rûpelên qab jimare nehatine nivîsîn; jimare tenê li rûpelên metnê kovarê hatine nivîsîn. Jimareyên 15'an, 16'an û 25'an jî 24 rûpel derketine. Ew her sê jimare jî wek ên dî qabkirî bûne û digel rûpelên qabên xwe 28 rûpel bûne. Belam di wan da jî jimare tenê li rûpelên metnê kovarê hatine nivîsîn.

ZİMANÊ KOVARA "JÎN"

Kovara "**Jîn**" bi Kurdî û Tirkî derketîye. Heta sala 1918'an Kurdistana Rojava, yanî Kurdistana ku di binê dagirkirina împaratorîya Osmanî da bû, yeker bû û nehatibû parçekirin; yanî ew parçeyên ku îro ji wan ra tê gotin "Kurdistana Tirkîyê", "Kurdistana Îraqê" û "Kurdistana Sûrîyê" gişt yeker bûn û di binê destê Osmanîyan da bûn. Navê welêt jî resmen "Kurdistan" bû. Li gora wê rewşê, xwenda û zana û xwendekarên Kurd gişt yek bûn û bi yekîtî dixebitîn. Mesela, di nava qadroya "**Jîn**"ê da Kurdên Kerkûk û Silêmanîyê jî, Kurdên Amed (Dîyarbekir) û Bedlîsê jî hebûn. Tewr çend Kurdên Kurdistana

(3) Ev parçeya jêrîn di eslê xwe da bi Tirkî ye, me ew ji Tirkî wergerand bo Kurdî.

(4) **Jîn**, jimare l, rûpela qab a diduyan

Rojhilat jî di nava wan da hebûn. Ew hemî bi hev ra, bi aheng û yekîtî, bi yekdilî û yekmilî, jibo rizgarîya Kurdistanê û azadîya gelê Kurd dixebitîn. Lewra hemî welatevîn û neteweevînên Kurd bûn.

Ji ber wê yekê, di kovarê da her du zarên Kurdî yên sereke Kurmancî û Soranî tev hatine bi karanîn; bi herdu zaran jî nivîsar û helbest di kovarê da hatine weşandin.

Kurdîya **"Jîn"**ê Kurdîyeka sade ye û bi awayekî vekirî, nîsbeten bi awayekî xwerû hatîye nivîsîn. Digel vê yekê jî, di nivîsarna û helbestna da gelek peyvikên Erebî û Farisî hatine bi karanîn.

Lê herçî nivîsar û helbest û çîrokên ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketine, gişt bi zimanê Osmanî ne. Çawa ku her kes dizanê, zimanê Osmanî ji Tirkî, Erebî, Farisî û Kurdî pêkhatibû; loma jî navê wî ne "Tirkî" bû, jê ra dihat gotin "Osmanî".

TÎPÊN EREBÎ

Wê demê Kurdî û Tirkî tev bi tîpên Erebî dihatin nivîsîn. Ji ber wê yekê, **"Jîn"** jî bi tîpên Erebî hatîye weşandin. Wisa tê famkirin ku nivîskar û kargêrên kovarê, ji bi karanîna tîpên Erebî ne dilxweş bûne. Lewra tîpên Erebî di eslê xwe da taybetîyê bi zimanê Erebî ne û li zimanê Kurdî nayên. Di jimareyên 20'î, 21'ê, 22'yan, 23'yan û 24'an da di heqê zorayî û dijwarîya bi karanîna tîpên Erebî da ragîhanek derketîye. Di wê ragîhanê da hatîye gotin ku hin xwendevanên kovarê, mana peyvika **"Jîn"** fam nakin û wê peyvikê "jin" dixwînin. Di ragîhanê da ji wê şaşîyê gazinc hatîye kirin û weha hatîye gotin:

"Em çi bikin, ku zimanekî Arî bi kirasê alfaba Samî bê nivîsîn, ancax ew qas mefadar dibe. Îbret bigirin".

Ji ber ku Kurdî zimanekî Hindî-Ewrupî ye di wê ragîhanê da jê ra hatîye gotin "Arî", ji ber ku Erebî jî zimanekî Samî ye ji alfaba Erebî ra hatîye gotin "alfaba Samî".

Belam, digel ku ji tîpên Erebî ne dilxweş bûne jî, nekarîne ew tîp bi tîpên Latînî biguhêrin. Bi wî awayî **"Jîn"**, heta paşîyê bi tîpên Erebî hatîye çapkirin.

SERKAR Û BERPİRSYARÊN "JÎN"Ê

Çawa ku li jor jî hat gotin, **"Jîn"**, organa neresmî ya **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye. Belam di heqê wê yekê da di kovarê da tiştek nehatîye nivîsîn. Belkî, jibo ku ji rûyê têdayîyên kovarê li dijê komelê behane nekeve destê hukumetê, ew rê hatîye bijartin û nehatîye nivîsîn ku kovar organa komelê ye.

Di despêka sala 1919'an da komeleka çandeyî jî hatîye sazkirin. Ew komele jî pêgirtîyê **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye. Navê wê, **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan" (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat**

Cemiyeti) bûye. Çawa ku ji navê wê jî tê zanîn, ew komeleka çandeyî bûye. Bernama wê komelê di tarîxa 2/2/1919'an da di "**Jîn**"ê da bi belavokeka dirêj hatîye çapkirin û ragîhandin. **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan,** di wê bernama xwe da ragîhandîye ku ji dema sazbûna xwe pê ve, kargêrîya kovara "**Jîn**" jî girtîye destê xwe. Peyva komelê li ser kargêrîya "**Jîn**"ê weha ye:(5)

"Komele, Kovara '**Jîn**', ku ji demeka berîn ve derdikeve û heta ku Xwedê bivê dê derkeve, digire binê kargêrîya xwe; bi vê wasîtê hemî hevneteweyên xwe dixûne îmtîhana xebat û sebatê û meydana ciwamêrî û merdîtîyê. Rastanîn û lêkanîn ji Xwedê ye".(6)

Wisa tê zanîn ku wê komelê, ji ber ku komeleka çandeyî bûye, di kargêrîya kovara "**Jîn**" da tu mehzûrek nedîtîye. Lê belê, em bi hêsanî dikarin bêjin ku makekomele **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye û kargêrîya rastîn jî di eslê xwe da di destê wê komelê da bûye.

*

Serkar û berpirsyarê kovarê, berê Hemzeyê Muksî bûye. Hemze, yek ji sazkerên **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye û bi navê Hemzeyê Muksî hatîye naskirin. Hemze, welatevîn û neteweevînekî Kurd ê têrbawerî û dilsoj, her weha jî nivîskarekî xurt bûye. Xurtîya qelema wî, ji pêşepeyva ku jibo "**Mem û Zîn**"ê nivîsîye, kifş e. Ew pêşepevy, hem di çapa "**Mem û Zîn**"ê ya 1919'an da, hem jî di jimareya "**Jîn**'ê ya 19'an da hatîye weşandin.

Berpirsyarîya Hemze ji jimareya pêşîn heta jimareya 20'î dom kirîye. Ji jimareya 21'ê heta jimareya 25'an, yanî heta jimareya paşîn jî Memdûh Selîm bûye berpirsyarê kovarê.

Ev guhartin çima qewimîye? Gelo di wê pêlê da Hemze wezîfeka dî standîye loma Memdûh Selîm bûye berpirsyarê kovarê? Yan semedekî dî di wê guhartinê da hebûye?

Di heqê vê şolê da em tiştek nizanin û tu haydarî di destê me da tunin.

NİVÎSKAR Û HOZANÊN "JÎN"Ê

Gelek nivîskarên qedirbilind û zanayên gewre di kovara "**Jîn**" da nivîsarên rûmetgiran nivîsîne. Hin ji wan nivîsaran bi Kurdî ne, hin jî bi Tirkî ne. Her waha, gelek hozanên welatevîn jî rûpelên "**Jîn**"ê bi helbestên xwe yên hêja xemilandine.

Yek ji hozan û nivîskarên kovarê yên timî, hozan û nivîskarê gewre Pîremerd bûye. Pîremerd, hozanê marşa "**Newroz**" e. Pîremerd di "**Jîn**"ê da bi

(5) Li jêrenota 3'yan binêrin
(6) **Jîn**, jimare 10, r. 14

navê xwe yê rastîn "Tewfîqê Silêmanî" (Süleymaniyeli Tevfik) nivîsîye. Çend nivîsarên wî û hin helbestên wî bi Tirkî di kovarê da derketine.

Yek ji nivîskarên "**Jîn**"ê yên timî jî Xelîl Xiyalî bûye. Zana û nivîskarê gewre Xelîl Xiyalî, nivîsarên xwe bi navê "Kurdîyê Bedlîsî"(Kurdîyê Bitlîsî) nivisine; di wan nivîsarên xwe da gelek şolên dîrokî, mîtolojîk, civakî, zimanzanî û felsefî girtine destê xwe û bi awayekî zanyarî ew tehlîl kirine. Nivîsarên Xelîl Xiyalî hemî bi zimanê Tirkî ne.

Şehîdê Kurd Kemal Fewzî jî yek ji nivîskar û hozanên "**Jîn**"ê bûye. Nivîsar û helbestên wî dinumînin ku dilê wî tijî evîna Kurd û Kurdistanê bûye û bi wê evînê şewitîye. Nivîsar û helbestên Kemal Fewzî yên agirîn bi Tirkî ne.

Evdirehîm Rehmîyê Hekarî jî yek ji hozan û nivîskarên kovarê yên timî bûye. Pirrê nivîsar û helbestên wî bi Kurdî ne û evîna Kurd û Kurdistanê ji wan difûre. Her weha, pîyesa wî ya Kurdî "**Memê Alan**" jî di "**Jîn**"ê da derketîye. Wisa tê zanîn ku ev, pîyesa Kurdî ya pêşîn e.

Serkar û berpirsyarê kovarê yê diduyan Memdûh Selîm jî, yek ji nivîskarên timî bûye. Wî, nivîsarên xwe yên sîyasî û civakî bi navê "Memdûh Selîmbegî" nivîsîne. Nivîsarên wî hemî bi Tirkî ne.

Ezîz Yamulkî jî di "**Jîn**"ê da gelek nivîsarên hêja nivîsîne. Nivîsarên wî bi piranî li ser dîroka dewleta Baban a Kurdî ne. Yamulkî di wan nivîsarên xwe da dewleta Baban ji her alî ve nasandîye, gelek goşeyên dîroka wê dewletê ronî kirine; her weha lêkdanên Osmanîyan û Îranê li ser Kurdistanê jî anîne ber çavan. Nivîsarên Yamulkî bi Tirkî derketine.

Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêrekî jî rûpelên "**Jîn**"ê bi peyvên pêşîyan ên Kurdî xemilandine û li ser wan peyvên pêşîyan gelek axiftinên hêja nivîsîne, serçavîyên wan peyvan û semedên derketina wan dane zanîn. Ji bil peyvên pêşîyan, çend nivîsar û helbestên wan jî di kovarê da hatine weşandin.

Serekê Bizava Agirîyê Îhsan Nûrî, zanayê Kurd Kamran Alî Bedirxan, Qazîzade Mistefa Şewqî, Qazîzade Letîf, Huznîyê Dêrsimî, Mîrzayê Cizîrî, Zaxoyî û hin nivîskar û hozanên dî jî di kovarê da nivîsîne.

Ji bil nivîsar û helbestên van hozan û nivîskarên jorîn, hin helbestên hozanên Kurd ên berîn, wek Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Sîyahpoş, Nalî, Hacî Qadirê Koyî û wd. jî di kovarê da hatine çapkirin. Mirov dikare bêje ku ew hozanên Kurd ên nemir jî di "**Jîn**"ê da bûne hozanên şerefê, şewqa xwe dane rûpelên wê û xwendevanên wê.

Kovara "**Jîn**" bi wê qadroya xwe ya xurt, nêzîkê salek jîyaye. Ew, ne tenê ji alîyê sîyasî ve, lê her weha ji alîyê civakî, bêjeyî û çandeyî ve jî kovareka gelek giring û hêja bûye, xizmeteka pirr gewre ji neteweyê Kurd ra û ji fikra Kurdîtîyê ra, ji fikra welatevînî û neteweevînîya Kurd ra kirîye. Heq e ku her Kurd, serê xwe li pêşberê xatira wê û xatira qadroya wê bi rêzdarî bitewîne.

"JÎN" ÇIMA Û ÇAWA HATÎYE GIRTIN?

Wek 'ku me li jor jî da zanîn, jimareya "**Jîn**"ê ya dûwayîn di tarîxa 2/10/1919'an da derketîye. Piştê wê tarîxê kovar hatîye girtin. Belam di heqê semedê girtina wê da zanîneka belgeyî tune. Gelo kovar ji alîyê hukumetê ve hatîye girtin, yan di nava qadroya wê da yan jî di nava **Komela Pêşketina Kurdistanê** da dubendîyek derketîye û ji wê bonê kovar hatîye girtin?

Ji hewayê kovarê, xasma ji jimareya dûwayîn wisa tê zanîn ku qadroya wê di heqê domandina wê da biryardar bûye. Tewr wê qadroyê xwestîye ku sînorê xebata xwe firetir bike. Mesela, em di jimareya 23'yan da ragîhanek dibînin. Di wê ragîhanê da hatîye eşkerakirin ku, wan biryar daye ku "**Jîn**"ê bikin kovareka sîyasî, belam muamela resmî hêj temam nebûye, ji ber wê yekê jî jimareya 23'yan dereng derketîye, jibo ku xwendevanan ji bêsebrîyê derxin wê carê jî kovar wek berê derxistine.(7)

Bi rastî jî jimareya 23'yan gelek dereng derketîye. Tarîxa jimareya 22'yan 2/7/1919 ye, tarîxa jimareya 23'yan jî 28/8/1919 ye. Lê belê, digel wê derengîyê jî, ew ragîhan dinumîne ku nîyeta kargêrên kovarê domandina weşandina wê bûye. Tiştê balkêş ev e ku kovar, piştê wê ragîhanê jî du jimare dîsa li ser awayê berîn derketîye.

Di jimareya paşîn da jî ragîhaneka balkêş derketîye. Di wê ragîhanê da hatîye gotin ku, di bunya kovara "**Jîn**" da qomîteka taqîbkirina karên Kurdan li Stanbolê hatîye sazkirin û ew qomîte dê karên Kurdan ên îdarî, eskerî û adlî li Stanbolê taqîb bike, ew taqîbkirin jî dê mift be, yanî qomîte dê tu ucretek ji xwedîyên wan karan nexwaze. (8)

Eşkera ye ku qadroyeka ku xebateka weha fire bide ber xwe, ji nîşka ve û bê sebeb kovara xwe nagire û destê xwe ji her tiştî nakişîne.

Gelo "**Jîn**" ji alîyê hukumetê ve hatîye girtin, yan ji ber zordestîya hukumetê qadroya wê neçar maye û ew girtîye? Ev îhtîmal ne dûrê aqil e. Lê belê, di heqê vê yekê da di destê me da tu haydarî û belge tune.

Xebatkarê Kurd Zinnar Silopî (Qedî Cemîlpaşa), di pirtûka xwe "**Doza Kurdistan**" da dide zanîn ku rojnamên Tirkan di wê esnayê da li dijê Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** Seyid Evdilqadir qampanya vekirine û gotine ku:

"Seyid Evdilqadir hem Serekê Şûrayê Dewlet e, hem jî Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** ye. Hal ew hal e ku ev komele daxwaza serxwebûna Kurdistanê dike. Divê ku Seyid Evdilqadir yan ji serekîya Şûrayê Dewlet, yan jî ji serekîya **Komela Pêşketina Kurdistanê** vekişe"

Li ser wê qampanyayê Seyid Evdilqadir beyanek daye rojnaman û gotîye ku "gelê Kurd serxwebûn naxwaze, muxtarîyet dixwaze". Ev beyan bûye semedê derketina dubendîyê di nava **Komela Pêşketina Kurdistanê** da û di dûwayîya wê dubendîyê da ev kesên ha ji komelê veqetîyane:

---

(7) **Jîn**, jimare 23, r. 1
(8) **Jîn**, jimare 25, rûpela qab a diduyan

Emîn Alî Bedrixan(Botan), Ferîd Beg, Şukrî Baban(Silêmanî), Fuad Baban(Silêmanî), Hîkmet Baban(Silêmanî), Dr. Evdila Cewdet(Erebkêr), Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden), Kemal Fewzî(Bedlîs), Ekrem Cemîlpaşa(Amed), Necmeddîn Huseyn(Kerkûk), Memdûh Selîm(Wan) û Mewlanzade Rif'et.

Ev kes, piştê ku ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** derketine, komeleka dî bi navê "**Komela Vêkxistina Civakî**"(**Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**) saz kirine; kovara "**Jîn**" jî gerîyaye rojname û bûye organa wê komela nû.(9)

Zinnar Silopî di heqê qewimîna wê bûyerê da, wê dubendî û parçebûnê da tu tarîx nenivîsîye; her weha nedaye zanîn ku "Jîn" kengê gerîyaye rojname û ji kîjan tarîx pê ve rojnamekî hatîye weşandin. Eger "Jîn" bi rastî gerîyabe rojname û rojnamekî derketibe, divê ku mirov li jimareyên wê yên rojnamekî jî bigere û jibo peydakirina wan bixebite. Her weha, divê ku mirov bixebite ku tespît bike ku ew rojname çi qas jîyaye, kengê û çawa û çima hatîye girtin.

Em dîsa bi bîr bînin ku jimareya paşîn a kovara "Jîn", yanî jimareya wê ya 25'an di tarîxa 2/10/1919'an da derketîye.

YEK BERHEVOKEK Lİ HEMÎ CÎHANÊ

Piştê ku Kemal Paşa(10) di tevgera xwe da bi piştgirî û destek û alîkarîya gelê Kurd bi ser ketîye, hebûna gelê Kurd înkar kirîye û biryar daye ku Kurdan di nava Tirkan da bipişêfe. Jibo ku bikare bigîje wê amanca xwe jî, ziman û bêje û çandeya Kurdî ji binî qedexe kirine; her weha rîya çapkirin û belavkirina pirtûk û rojname û kovarên Kurdî jî bi temamî ritimandîye.

Li gora wê biryara rehkarkî û req, esker û polêsên Tirkan bi hovîtî dest bi berhevkirin û şewitandina pirtûk û rojname û kovarên Kurdî yên berîn kirine. Ew barbarî û dijminî li dijê ziman û bêje û çandeya Kurdî û li dijê eserên Kurdî, dema Bizava Şêx Seîd û piştê têkçûna bizavê gîhaye tepelê. Leşkerê dewleta Tirkîyê ketîye Kurdistanê û ji alîyek ve bi deh hezaran jin û mêr û zarûkên Kurdan dane ber gullan, singû kirine û kuştine, bi sedan gundên Kurdistanê digel însan û heywanan şewitandine, bi sed hezaran Kurd cîhil kirine û ajotine Anadolê; ji alîyekî dî ve jî hemî nusxeyên pirtûk û rojname û

(9) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 59—60

(10) Ji ber ku ew di nava gelê Kurd da bi navê "Kemal Paşa" hatîye naskirin û bi wî navî qala wî tê kirin, me li vir navê wî weha nivîsî. Belkî jî, ji ber ku ev nav bûye sembol û nîşana milîtarîzma Osmanîyan û milîtarîzm û rehkarîya Tirkan, gelê Kurd bi "paşatî"ya wî ew nasîye û her bi vî navî qala wî dike. Nav û unwan û paşnavên wî yên dî, wek "Mistefa Kemal", "Gazî" û "Kemal Ataturk" di nava gelê Kurd da cî negirtine. Lewra ew eskerekî wisa bûye ku milîtarîzma Tirkan a ku di dûwayîya dewra Osmanîyan da êdî kevnar bûbû nûjen kirîye, rehkarîya Tirkan kirîye bingeh jibo sîyaseta xwe û jibo Komara Tirkîyê, bi zora eskerîyê û bi qetlîamên hovkî berxwedanên gelê Kurd şikandine, pêwendî û muameleyên wî digel gelê Kurd her bi singûyê bûne. Ji ber van semedan gelê Kurd her bi "paşatî" qala wî kirîye û jê ra gotîye "Kemal Paşa".

kovarên Kurdî yên berîn ên ku ketine destê wan şewitandine, her tiştê ku bêhna Kurdîtîyê jê hatîye tune kirine.

Di binê tirsa wê qetlîamê û wê terora xwînî da, gelek Kurd jî hebûne ku pirtûk û rojname û kovarên Kurdî yên ku di destê wan da bûne, ji tirsan bi xwe şewitandine.

Yek ji wan eserên Kurdî yên ku di wê terora xwînî da hatine şewitandin û tunekirin jî kovara "**Jîn**" bûye. Piranîya nusxeyên "**Jîn**"ê bi destê esker û polêsên Tirkan, hin nusxeyên wê jî bi destê xwendevanan hatine şewitandin.

Bi wî awayî, qetlîama Kurdistanê dualî hatîye pêkanîn: Qetlîama gelê Kurd û qetlîama ziman û bêje û çandeya gelê Kurd.(11)

Bi qasê ku em dizanin, ji wê terora hovkî û qetlîama barbarkî, tenê yek berhevokeka kovara "**Jîn**" ji şewatê û tunebûnê xilas bûye. Ew berhevok jî ev e ku ez li ser'ê xebitîm, min ew ji tîpên Erebî wergerand tîpên Latînî.(12)

Em dê di beşê 7'an ê vê pêşkêşîyê da li ser vî babetî dirêjtir binivîsin.

---

(11) Ev dijminî û barbarîya dewleta Tirkîyê li dijê eserên Kurdî, hêj jî bi eynê dijwarî û eynê hovîtîyê dom dike. Yek ji gelek numûneyên vê dijminîyê, serpêhatîya "**Mem û Zîn**"a Xanîyê nemir e. Sala 1968'an min "**Mem û Zîn**" li Stanbolê çap kir. Şeş hezar nusxe hat çapkirin. Xortên Kurdan ên ku li Stanbolê dixwendin, sê hezar nusxe yên cildkirî ji cildxanê derxistin û birin belav kirin. Sê hezar nusxeyên necildkirî li benda cildkirinê bûn. Wê demê polês ji derketina "**Mem û Zîn**"ê haydar bû. Komek polês bi lez û bez, bi xişm û xezeb avêtin ser cildxanê û ew sê hezar nusxe yên necildkirî gişt girtin, li qamyonek bar kirin û birin, paşê jî şewitandin. Ji bil vê bûyerê, di van salên paşîn da bi hezaran pirtûk û kovarên Kurdî ji alîyê esker û polêsên Tirkîyê ve hatine şewitandin.

(12) Jimareyên kovara "**Jîn**", belkî jî çend berhevokên wê hemin di arşîvên resmî yên Tirkîyê da, xasma di arşîvên eskerî da hene. Belam ew jimare û berhevok veşarî ne û destê kesê nagîje wan. Tabîî kargêrên Tirkan tu car naxwazin ku wan jimareyan eşkera bikin, yan jî derxin meydanê. Dewletên qolonyalîst ên Rojavayî yên wek Înglistanê, piştê ku 30 sal bi ser belge û wesîqeyên wan ên resmî ra jî derbas dibe, wan belgeyên xwe didin çapkirin û belavkirin; bi wî awayî dinya ji wan haydar dibe. Lê belê dewletên qolonyalîst ên wek Tirkîyê, ji ber ku di eynê demê da rehkar in jî û qolonyalîzma wan bi rehkarîyê hatîye hevîrkirin, ew naxwazin ku pirtûk û rojname û kovarên kevn ên ku ji alîyê gelên bindest ve, yan jî di heqê gelên bindest da derketine, bên eşkerakirin, yan jî ji nû ve bên çapkirin û bên weşandin. Ji ber vê yekê, jimare û berhevokên kovara "**Jîn**" û kovarên Kurdî yên dî ku ew jibo pisporên xwe di destê xwe da dîhêlin, her dê di destê wan da veşarî bimînin. Profesorê Tirk Tariq Zafer Tunaya, di pirtûka xwe "**Partîyên Sîyasî li Tirkîyê**"(**Türkiye'de Siyasî Partiler**) da hin tişt ji hin jimareyên kovara "**Jîn**" girtine. Lê belê nedaye zanîn ku ew jimare di destê wî bi xwe da hene, yan wî di arşîvên dewletê da ew xwendine.

BEŞ II

ÎDEOLOJÎYA KOVARA "JÎN"

MÎRASA XANÎ

Di despêka sedsala XX. da fikra neteweevînî û welatevînîyê, bi peyveka dî bîr-bawerîya Kurdîtîyê ji zana û xwenda û xwendekarên Kurd ra ne xerîb bû, ne jî nekifşe bû. Ew fikir, ji zana û bîrbir û hozanê Kurd ê nemir Ehmedê Xanî ji neteweyê Kurd ra, xasma ji xwenda û zana û xwendekarên Kurd ra mîras mabû.

Ji ber vê mîrasa ku rûmet û qedrê wê nayê pîvan û nayê wezinandin, hêja ye ku Kurd tim û tim bi Xanî bipesinin û îftîxar bikin; ne tenê ji ber ku Xanî esereka wek "**Mem û Zîn**"ê afirandîye û ji neteweyê Kurd ra dîyarî kirîye, lê her weha jî ji ber ku wî di sedsala XVII. da fikra neteweevînî û welatevînîya Kurd avêtîye meydanê û bîr-bawerîya Kurdîtîyê belav kirîye. Xanî, neteweyê Kurd layiqê bindestîyê nedîtîye û weha gotîye:

"Ez mame di hîkmeta Xwedê da
Kurmanc-i di dewleta dinê da

aya bi çi wechî mane mehrûm
bîlcumle jibo çi bûne mehkûm!"(13)

Xanî, kan û serçavîya derd û kulên Kurdan di bindestîyê da, çare û havila xilasîya wan ji wan derd û kulan jî di rizgarîyê da dîtîye:

"Ger dê hebûya me padîşahek
layiq bidîya Xwedê kulahek

tayîn bibûya jibo wî textek
zahir vedibû jibo me bextek

hasil bibûya jibo wî tacek
elbette dibû me jî rewacek

---

(13) Ehmedê Xanî, **Mem û Zîn**, r. 56, wergêr ji tîpên Erebî bo tîpên Latînî: M. Emîn Bozarslan, Stanbol-1968; çapa diduyan: Stanbol 1975

Xemxwarî dikir li me yetîman
tînane derê ji dest leîman

Xalib nedibû li ser me ev Rûm
Nedibûne xirabeyê di dest bûm".(14)

Ji ber ku wê demê li her derê cîhanê kargêrîya welatan û gelan di destê şah û padîşah û mîran da bûye û rejimên komarî û demoqratîk hêj nehatibûne sazkirin, Xanî jî li gora rewşa wê demê ji Kurdan ra padîşahek daxwaz kirîye û xweserîya gelê Kurd di binê kargêrîya padîşahek da fikirîye. Ew fikir li gora rewşa wê demê normal û adetî bûye. Mirov nikare wê fikrê ji wî zana û bîrbirê nemir ra bike kêmayî.

Xanî, bi nivîsîn û belavkirina fikra Kurdîtîyê û serxwebûnê jî qîma xwe nanîye; her weha rîya rizgarîya Kurdistanê jî numandîye, bi peyveka dî awa û şîweyê rizgarîyê jî dîtîye û nîşan daye:

"Herçî bire şûrî destê hîmmet
zebt kir ji xwe ra bi mêrî dewlet".(15)

Lê belê, jibo destbirina şûr yekîtî divê. Divê ku gelê Kurd bi tevayî û yekîtî dest bibe şûr. Xanî li ser vê şolê jî sekinîye û weha gotîye;

"Ger dê hebûya me îttîfaqek
vêkra bikira me înqîyadek

Rom û Ereb û Ecem temamî
hemîyan ji me ra dikir xulamî

Tekmîl-i dikir me dîn û dewlet
tehsîl-i dikir me îlm û hîkmet".(16)

Ger mirov bîne bîra xwe ku fikra welatevînî û neteweevînîyê bi Şorişa Fransiz ra hatîye cîhanê û Şorişa Fransiz jî sala 1789'an, yanî nêzîkê sed salî piştê nivîsîna **"Mem û Zîn"**ê teqîyaye, hingê mezinayîya Xanî bi awayekî zelaltir derdikeve meydanê û tê ber çavan.

Em bi hêsanî dikarin bêjin ku, bavê fikra Kurdîtîyê û neteweevînîya Kurd Xanî ye.

Li pêşberê xatira wî ya bilind û li pêşberê navê wî yê gewre, em serê xwe bi rêzdarîyeka bêsînor ditewînin.

---

(14) Eynê eser, r. 54
(15) Eynê eser, eynê rûpel
(16) Eynê eser, r. 58

Ji ber ku zana û xwenda û xwendekarên Kurd xwedîyê mîraseka weha bûne, fikra neteweevînî û welatevînîya Kurd, yanî fikra Kurdîtîyê li ser **Komela Pêşketina Kurdistanê** û tabîî li ser kovara "**Jîn**" jî fermanrewa bûye. Ev fikir û ev bîr-bawerî, ji hemî nivîsar û helbestên ku di kovarê da derketine bi awayekî eşkera û berçav dixuye; ne ku tenê dixuye, lê her weha dikele û difûre jî.

Amanc azadîya gelê Kurd û rizgarîya Kurdistanê bûye. Jibo gîhana wê amancê jî, giringîya doza Kurdîtîyê di hemî jimareyên kovarê da hatîye ragîhandin, di wê rê da xebat hatîye kirin û hatîye xwestin. Em dikarin li ser vî babetî çend numûneyên kurt ji çend nivîsar û name û helbestan li vir binumînin.

Mesela, şehîdê Kurd Dr. Fuad Berxo, di nama xwe ya bi tarîxa 29/11/1334'an (1918) da weha gotîye:(17)

"Pêşedem çi qas tarî û bibagêr dibe bila bibe, ew ciwanên ku îro jibo Kurdîtîyê diqîrin, ez li pêşberê wan bi xuşûeka kûr û xwedayî, bi bawerîyeka ezelî serê xwe ditewînim".(18)

Nivîskar û hozan Hîlmîyê Siwêrekî, di nivîsara xwe ya bi tarîxa 19/11/1334'an (1918) da, ku bi sernivîsara "Ji Ciwanên Kurd ra"(Kürd Gençlerine) derketîye, ji ciwanên Kurd ra gotîye ku:(19)

"Dewra baldana metaê xelkê derbas bû. Ew xiyalên pûç ên ku fikrên hinan ji we dagirtine, dev ji wan xiyalan berdin. Ji bîr mekin ku zimanekî me yê fire jî heye, dîrokeka me ya dewlemend jî heye û ew heta nuha hatine îhmalkirin. Aha ji we ra bingehokeka xilasîyê: Xebat û despêkirin".(20)

Fikra welatevînî û neteweevînîyê li cem nivîskar û hozan Evdirehîm Rehmî bûye evîneka rastîn. Wê evînê, di nivîsara wî ya bi tarîxa 26/1/1335'an (1919) da, ku bi sernivîsara "Welat" derketîye, weha rû daye:

"Îroke di qelbê me hemîyan evînîyek heye, agirek heye ku em daîma bi wê eşqê, bi wê evînê disojin, diqelin û ji ber wî agirî em ne xwedanmal in, ne xwedankur in, ne xwedanheyat in. Welhasil hemî tiştê xwe em hazir in di wê rê da bidin. Ew çi eşq e, çi evînî ye? Elbet ew evînîya welat e".(21)

Fikra Kurdîtîyê di nava welatevînên Kurd da cîyekî wisa bilind girtîye ku, adeta bûye dozeka muqeddes. Ev, ji vê helbesta ku şehîdê Kurd Yûsif Zîyayê Bedlîsî ji kovara "**Jîn**" ra wek nameyek şandîye, eşkera dixuye:

(17) Li Jêrenota 3'yan binêrin
(18) **Jîn,** jimare 5, r. 11
(19) Li jêrenota 3'yan binêrin
(20) **Jîn,** jimare 8, r. 8
(21) **Jîn,** jimare 9, r. 15—16

"El'an ku disekine li qeza Kilîsî
meşxûl e bi tehsîla pare, filûsî
Ya Reb tu ji cemaeta Kurdan binivîsî
mexmûm û feqîr Yûsifê Bitlîsî".(22)

Ji ber ku amanca **Komela Pêşketina Kurdistanê** û amanca kovara **"Jîn"** doza Kurdîtîyê bûye, di nivîsarên civakî da jî giranî ji wê dozê ra hatîye dayin. Em dikarin nivîsara Memdûh Selîm a bi sernivîsara "Xanima Kurd" (Kürd Hanımı), wek numûneyek nîşan bidin. Nivîskar di cîyekî wê nivîsara xwe da weha gotîyê:(23)

"Pîreka Kurd jixwe azad e, sermîyanê mala xwe ye, ji bil daxwazên dînê Îslamê ji qeydên nuxaftinê azad e, ketîye nava jîna civakî ya ku mêr jî tê da ne, û di wê jînê da cîyekî rêzdarîyê girtîye. Eger em qasek li tebeqên jorîn binêrin, em selteneteka pîrekan jî dibînin. Ma jixwe vê sedsalê jî xwe nedaye ber heqê tesdîqa selteneta pîrekan! Pîreka Kurd, di pêwendîyên civakî yên bi mêran ra, wezîfa malxoyê xwe, yanî mêrê xwe jî dibîne; mesela, mêhvan qebûl dike, wek mêran bi xwe xizmeta mêhvanan dike. Pîreka Kurd xwedîyê xwîyekî(qerekter) taybetî û bijare ye".(24)

Em bilindkirina alaya Kurdîtîyê û pêşxistina doza welatevînî û neteweevînîyê li ser her tiştî, di belavoka **Komela Xwendekarên Kurd Hêvî** da jî dibînin. Di beşê diduyan ê wê belavokê da weha hatîye gotin:(25)

"Ciwanên Kurd bawer dikin ku, jibo ku neteweyê Kurd bigîje mertebeka xwedîşeref a ku layiqê xislet û xwîyê wî yê bijare be, berî her tiştî divê ku bawerî û namûs û ideala Kurd bê parastin".(26)

Em dikarin numûneyên weha zêdetir binivîsin û li pey hev rêz bikin. Lê ne pêwîst e; ev qas bes e. Jixwe dê xwendevan her tiştî di jimare û rûpelên kovarê da bibînin û bixwînin.

NE Lİ DİJÊ GELÊN DÎ

Kargêr û berpirsyar û nivîskarên kovara **"Jîn"** û bi awayekî giştî zana û xwenda û xwendekarên Kurd ên welatevîn û neteweevîn, îdeolojîya welatevînî û neteweevînîyê, fikra Kurdîtîyê ne li ser bingehê rehkarîyê û şovenîzmê qebûl kirine; bingehê fikr û îdeolojîya wan, mudafea heq û mefayên gelê Kurd û azadîya Kurdistanê bûye. Ji ber wê yekê jî tu car dijminî û dijîtîya gelên dî nekirine. Bawerîya wan ew bûye ku dostanî û hevalî di navbera gelan da tenê li ser bingehê azadîyê û wekhevîyê tê sazkirin; eger yek ji gelan zordestî li gelekî dî bike, heq û mefayên wî jê bistîne, ev rewş hem dibe neheqîyeka mezin,

(22) **Jîn'** jimare 23, rûpela qab a diduyan
(23) Li jêrenota 3'yan binêrin
(24) **Jîn,** jimare 14, r. 8
(25) Li jêrenota 3'yan binêrin
(26) **Jîn,** jimare 22, r. 11

hem jî dibe kan û serçavîya dijminîyê di navbera gelan da. Em dikarin du numûne ji vê dîtina wan nîşan bidin. Yek ji van numûneyan parçenivîsarek ji nama şehîdê Kurd Yûsif Zîyayê Bedlîsî ye. Wî, ew name di tarîxa 21/3/1335'an (1919) da nivîsîye û tê da weha gotîye:(27)

"Ez îhtîmal nadim vê yekê ku tevgera neteweyî ya Kurd û têgîhîştina hebûna Kurd, tu neteweyek bêşîne. Û ez hêvî dikim ku bawerî û îdeolojîya Kurd bi têgîhîştina hebûna Kurd, pirrtir pêjna hevgirtinê, pêjna biratîyê biwelidîne. Bê guman, evîn û îtaeta bi zanîn, ji pêgirtina bi istirab çêtir e. Dijwarî yekîtî nayne, zêdetir sarî çêdike".(28)

Numûneya diduyan jî ji gotara xanimeka Kurd e. Navê wê xanimê Encum Yamulkî bûye. Wê, ew gotara xwe di civîna vekirina **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** da gotîye û ew gotara wê di kovara "**Jîn**" da jî derketîye. Xanima Encum Yamulkî di gotara xwe da gotîye ku:(29)

"Îro, di vê demê da qedera hemî neteweyan awayekî mixeyn standîye û ji her kesek ra heqek tê dayin. Em jî heqê xwe dixwazin. Lewra li meydanê bi milyonan Kurd hene û Kurdistaneka mezin heye".

Xanima Encum Yamulkî, paşê gotara xwe weha domandîye:

"Amanca me ne ev e ku em li dijê Tirkîtîyê rawestin. Amanca me ev e ku em ji wan ra bibin piştgir û xwe bidin naskirin. Çawa ku Şerîf Paşa jî, ku li Parîsê jibo mudafea temamê mefayên Kurdan hatîye memûrkirin, ew jî di memoranduma xwe da ji vê amancê avarê nebûye".(30)

DÎN Û WELATEVÎNÎ

Tiştekî dî yê balkêş jî ev e ku di kovara "**Jîn**" da fikra Kurdîtîyê carna ji alîyê dînî ve hatîye girtin û doza azadîxwazîyê bi fikra dînî hatîye pîtkirin û zexmkirin. Mesela, hozan û nivîskar Evdirehîm Rehmî, jibo ku giringîya doza Kurdîtîyê û giringîya yekîtî û hevgirtinê di xebata azadîxwazîyê da binumîne, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Îttîfaq" da weha gotîye:

"Hemî millet berê tefaqê çêdiket, paşê di şolan da muweffeq dibit. Meqseda me ew e, ku em ji hemî milletan paşvemayî ne, aqil ji ben û rêsan û kab, xalatan bigirin, berhev bibin, bibine yek. Eger na, dest Fathe û Yasînê bikin û xwe hazir bikin ku li pêş huzûra Xwedê dê çawan cewaba xwe bidin. Çunkî xûna milletekî weha reben, Xwedê dê ji me bixwazit. Ji min gotin, ji we îttîfaq".(31)

Çawa ku ji vê parçenivîsarê jî kifş dibe, amanc azadîya millet û parastina xwîna millet bûye; jibo gîhana wê amancê jî yekîtî û hevgirtin, yanî îttîfaq lazim bûye. Ew şol jî ji alîyê fikr û bawerîya dînî ve hatîye qalkirin. Di kovara

(27) Li jêrenota 3'yan binêrin
(28) **Jîn**, jimare 22, r. 3
(29) Li jêrenota 3'yan binêrin
(30) **Jîn**, jimare 22, r. 5
(31) **Jîn**, Jimare 3, r. 14

"Jîn" da çend nivîsar û helbestên dî jî derketine ku, di wan da jî şola neteweyî ji alîyê bîr-bawerîya dînî ve hatîye girtin û di wan da jî kêm-zêde tiştên weha hatine nivîsîn. Ji ber vê yekê, ne pêwîst e ku em numûneyan zêde bikin.

*

Bi dîtin û bawerîya me, normal û tabîî bûye ku wan carna şola neteweyî ji alîyê fikra dînî ve girtîye destê xwe û ji wî alî ve li ser'ê peyivîne. Lewra gelê Kurd Musulman e û pêgirtîyê dînê xwe ye. Wê demê dîndarî di nava Kurdan da ji dîndarîya îroyîn xurttir bûye. Dewlet û tevgerên hawirdorên Kurdistanê jî gişt bi navê dîn peyivîne. Mesela, dewleta Osmanî ya ku Kurdistan û gelek welatên dî jî bi sed salan di binê nîrê xwe da hîştibû, wê jî alaya dîndarîyê dabû ser milê xwe, neheqî û bêrêtî û cînayetên xwe gişt di binê perda dîn da diposan. Padîşahê Osmanî îddîa dikir ku ew xelîfeyê hemî Musulmanan e û bi wî awayî rengekî dînî dida selteneta xwe. Her weha, Kemal Paşa jî, ku di sala 1919'an da dest bi tevgera xwe kiribû, di despêkê da bi navê dîn rabûbû, alaya "rizgarkirina dînê Îslamê û xelîfê Îslamê" dabû ser milê xwe û bilind kiribû. Wî, bi navê dîn û bi gelek dek û dolabên dî û bi gelek durûtîyên curecure gelê Kurd jî xapand, alîkarîya Kurdan stand, paşê jî li gelê Kurd bada û fetilî ser Kurdan, qetlîamên nebûyî anîn serê wan.

Di rewşeka wisa da ku her kes tê da li ser benê dîn bi canbazî leyistîye, tiştekî normal û adetî bûye ku welatevîn û neteweevînên Kurd jî doza azadîxwazîyê ji alîyê dînî ve girtine destê xwe û fikra Kurdîtîyê bi bawerîya dînî pît û zexm kirine. Amanca wan ne ew bûye ku wek Osmanîyan, yan jî wek Kemal Paşa dîn jibo selteneta xwe û jibo zordestîyên xwe bikin alet; amanca wan ew bûye ku gelê Kurd serwext bikin û têbigîhînin ku doza Kurdîtîyê ji dîn ra ne çewt e û li dîn jî tê.

Di eynê demê da, li dijê wan kesan bûne ku dîn jibo liştên xwe yên maddî yan jî sîyasî kirine alet û xwestine ku bi navê dîn gel bixapînin, li pey xwe bikişînin. Mesela, **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan**, di belavoka xwe da, li ser hin mîr û melayên Kurdan ên ku neheqî li gel kirine û ew xapandine, lişt û fermanrewayîya xwe bi ser heqê gel ra girtine, weha gotîye:(32)

"Ev her du celebên ku liştên xwe yên şexsî di îtaeta millet a bêsînor û nezanîya wî ya kûr da dîtine, jibo ku rewşa hazir bidomînin û rewşên nû jî îcat bikin û li ser lingan bihêlin, di nava millet da her tim jimareyên dubendîyan zêde kirine. Li kêderê parçeyek ronayî, nîşaneka biçûk jibo xilasîyê dîtine, êrîşê wê derê kirine; ew hêza kor û reş a ku di destê xwe da girtine û tenê di rîya tunekirinê û wêrankirinê da bi kar anîne, bi wê hêzê her teşebbus tune kirine û her çirûsk vemirandine".(33)

---

(32) Li jêrenota 3'yan binêrin
(33) **Jîn**, jimare 10, r. 11

JÎ FÎKRÊN NAVBERNETEWEYÎ DÛR

Tiştekî balkêş jî ev e ku di kovara "Jîn" da tiştek li ser fikrên navberneteweyî nehatîye nivîsîn. Wê demê Şorişa Sovyet hêj nû bû; bi tesîra wê şorişê fikrên navberneteweyî, wek fikra yekîtîya karkerên cîhanê gelek belav bûbû û fikra hevkarîya karkerên cîhanê û gelên bindest jî derketibû meydanê. Lê belê, di "Jîn"ê da ne di leha wan fikran da tiştek hatîye nivîsîn, ne jî li dijê wan. Kovar, di heqê wan fikran û wan şolan da bi temamî bêdeng û huskut maye. Gelo çima?

Di heqê bersîva vê pirsê da, bi peyveka dî di heqê bêdengî û huskutîya kovarê da, di destê me da tu belge û wesîqe tunin. Çend îhtîmal tên aqil; ew jî ev in:

Dibe ku kargêrên "Jîn"ê û bi awayekî giştî welatevîn û neteweevînên Kurd ên wê demê, fikra navberneteweyî ji doza azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd ra çewt dîtibin. Dibe ku gelê Kurd ji qebûlkirina wê fikrê ra neamade dîtibin. Dibe ku jibo azadî û rizgarîyê fikra neteweevînîyê giringtir qebûl kiribin, fikrên navberneteweyî wek gîhanekeka piştê rizgarîyê dîtibin.

Îhtîmaleka dî jî ev e: Di wê demê da Rojhilata Navîn ketibû binê dagirkirina Înglistanê û Fransayê. Ji alîyekî dî ve jî Serekkomarê Emrîkayê Wîlson, jibo gelên ne Tirk ên bindestê Osmanîyan prensîpên xwe yên ku bi navê "Prensîpên Wîlson" hatibûn naskirin, belav kiribûn. Kargêrên kovara "Jîn" jî, **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî, bi awayekî giştî hemî welatevîn û neteweevînên Kurd jî, hêvîya xwe bi wan prensîpan ve û bi welatên Ewrupayê ve, bi taybetî jî bi Înglistanê û Fransayê ve girêdabûn. Dibe ku nexwestibin ku bi qala fikrên navberneteweyî wan welatan veciniqînin, gotibin qey ku Emrîka û Înglistan û Fransa bi rastî dê alîkarîya gelê Kurd bikin û li gora Prensîpên Wîlson dê heqê kifşkirina pêşedema xwe bi xwe bidin gelê Kurd. Nedizanîn ku ew dewlet li tu prensîpan nanêrin, tenê li pey liştên xwe yên abûrî, li pey hesabên xwe yên sîyasî û eskerî dibezin.

Ji alîyekî dî ve, wek me li jor jî got, tiştek li dijê fikrên navberneteweyî jî nenivîsîne. Dibe ku nexwestibin ku Sovyet û Şorişa Sovyet û dilxwazên wê şorişê ji xwe bixeyidînin û ji tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê ra bikin dijmin. Ji ber wê yekê, di "Jîn"ê da li dijê wan fikran jî tiştek nehatîye nivîsîn.

Belam, digel ku ji fikr û dîtinên navberneteweyî dûr sekinîne jî, li dijê kedxurîyê bûne û di wî babetî da nivîsîne. Em dikarin li ser vê yekê numûneyek ji nivîsara Memdûh Selîm "Cereyanên Pêşketinê di Nava Kurdan da" (Kürdlerde Terakkî Cereyanları) nîşan bidin. Nivîskar di wê nivîsara xwe da daye zanîn ku divê ku gelê Kurd li gora medenîyeta hevdem xwe nû bike, fikr û dîtinên nûjen qebûl bike, jixwe gelê Kurd ji fikrên nûjen ra vekirî ye, dîn jî di eslê xwe da ji medenîyet û pêşketinê ra nabe ritim, kesên ku dixwazin bi navê dîn rîya medenîyet û pêşketinê biritimînin ew kedxur in û dîn ji xwe ra dikin alet. Li ser vî babetî nivîskar weha dibêje:(34)

(34) Li jêrenota 3'yan binêrin

"Kesên ku qala dîn dikin, min di nava wan da kesnê wisa dîtine ku, kesên ku berstûk û bestik girêdidin û kesên ku simbêlên xwe jêdikin, wan kafir didêrin; lê ew bi xwe 24 saet ji meyxanan dernakevin û keda xebata bi sedan mirov a ku wan bi keftelefta xwe, bi xweydana enîya xwe bi dest xistîye û jibo rizqê zarûkên xwe yên sawa veqetandîye, bi dilxweşîyeka kûr davêjin kîsên xwe. Her weha, min kesnê wisa dîtine ku 15 sal ji umrê xwe di medresan da derbas kirine û bûne navdêrayî jibo postê terîqetê, lê bertîlê helal didêrin û para ku ji zanînê bi destê wan ketîye, aletê valakirina kîsên milletê bêguneh qebûl dikin. Min kesnê wisa dîtine ku qala pêşketinê dikin, belam dibêjin ku 'gel wek kêzikan e' û peyivîna bi piştîvanek ra, guhdarîkirina derdê gundîyek nizmayî têw dikin, înkarkirina hemî toreyên neteweyî, yan jî biçûkxistina her hevrehê xwe, wek daxwaza pêşketinê dihesibînin".

Nivîskar, paşê qala gera xwe ya li Kurdistanê û hevpeyivînên xwe yên digel gundîyan dike, dide zanîn ku kesên ku dixwazin rîya pêşketina gel biritimînin ew kesên liştok û kedxur in. Her weha qala gundîyekî Kurd dike ku wî kurê xwe şandibûye xwendegeha bajarek, lê axayê gundê wî nexwestîye ku kurik bixwîne, paşê jî kurik bi fermana axê xwendina xwe terk kirîye û vegerîyaye gund.(35)

(35) **Jîn**, jimare 17, r. 3—6

BEŞ III

BERGEHÊ "JÎN"Ê YÊ SÎYASÎ

KOMELÊN KURD DÎ DESPÊKA SEDSALA XX. DA

Jibo ku mirov bikare bergehê kovara **"Jîn"** ê sîyasî baş bibîne û bi awayekî rast û objektîf bihêjîne, divê ku mirov berê li sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** binêre, sîyaseta wê analîz bike û bihêjîne. Lewra **"Jîn"**, di eslê xwe da di binê kargêrîya wê komelê da bûye û wek organa wê ya neresmî derketîye.

Berî ku em li sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** binêrin, divê ku em bi kurtî li çend komelên ku berî wê hatine sazkirin binêrin.

Bi qasê ku me karî em tespît bikin, komela Kurdan a pêşîn a ku di despêka sedsala XX. da hatîye sazkirin, **"Komela Vîna Zexm a Kurdistanê"(Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti)** bûye. Ew komele sala 1900'î li Stanbolê hatîye sazkirin. Sazkerê wê Fikrî Efendîyê Amedî(Dîyarbekrî) bûye. Em ji endamên komelê tenê navê Kurdîzade Ehmed Ramizê Licî dizanin. Komele çend sal jîyaye, kengê û çima hatîye girtin? Em di heqê vê yekê da tiştek nizanin. Tenê em dizanin ku Kurdîzade Ehmed Ramiz, sala 1904'an revîyaye çûye Misrê û li wir îltîca kirîye. Wisa tê zanîn ku komele jî wê salê ji alîyê rejîma Sultan Hemîd ve hatîye girtin.(36)

Komela diduyan **"Komela Hevkarî û Pêşketina Kurd"(Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti)** bûye. Ew komele, piştê sazkirina Meşrûtîyetê, di tarîxa 19/9/1908'an da hatîye sazkirin.(37) Yek ji sazkerên wê yên berçav, nivîskar û civakzan û dîrokzanê Kurd Xelîl Xiyalî bûye. Wî, Kurdîzade Ehmed Ramiz û M. Cemîlê Amedî di bunya komelê da çapxaneyek û jibo zarûkên Kurdan dibistanek jî vekirine; Ji bil wan jî kovarek bi navê **"Kurdistan"** û rojnameka hefteyî bi navê **"Rojnama Hevkarî û Pêşketina Kurd"(Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi)** derxistine. Lê belê, ew komele jî umirdirêj nebûye. Li gora nivîsîna Zinnar Silopî, di navbera malmezinên Kurdan da, bi taybetî di navbera Seyid Evdilqadir û Bedirxanîyan da dubendî derketîye; **Partîya Ye-**

(36) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 25—26

(37) Prof. Tariq Zafer Tunaya, **Partîyên Sîyasî li Tirkîyê(Türkiye'de Siyasî Partîler),** r. 430, Stanbol-1952

kîtî û Pêşketinê(İttihad ve Terakkî Fırkası), ku wê demê di karînê da bûye, ji wê dubendîyê îstîfade kirîye û komele jî, dibistana Kurdî jî, kovar û rojname jî gişt girtine.(38) Lê mixabin ku em tarîxa girtina wê komelê jî nizanin.

Komela sisîyan jî **"Komela Xwendekarên Kurd Hêvî"(Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti)** bûye. Ew komele di tarîxa 27/7/1912'an da li Stanbolê hatîye sazkirin.(39) Sazkerên wê Qedrî Cemîlpaşa(Amed), Umer Cemîlpaşa(Amed), Fuad Temo(Wan), Cerrahzade Zekî(Amed) bûne; Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden) jî alîkarîya wan kirîye.(40) Endamên wê yên tewr naskirî ev bûne:

Kemal Fewzî(Bedlîs), Memdûh Selîm(Wan), Ekrem Cemîlpaşa(Amed), Zîya Wehbî, Necmeddîn Huseyn(Kerkûk), Ezîz Baban(Silêmanî), Şefîq Erwasî(Wan), Hemzeyê Muksî(Wan), Teyib Elî(Xarpêt), Evdilkerîm(Silêmanî), Salih(Amed), Evdilqadir(Amed), Asef Bedirxan(Botan), Mistefa Reşad(Amed), Dr. Mistefa Şewqî(Mehabad), Mîhrî(Sine), Dr. Fuad Berxo (Amed), Evdirehîm Rehmî(Hekarî).

Sekretêrê Giştî yê **"Hêvî"**yê di despêkê da Umer Cemîlpaşa bûye. Paşê Memdûh Selîm ji wî karî ra hatîye bijartin.

Komela **"Hêvî"**, li rexê xebata xwe ya sîyasî û civakî, di meydana çande û bêjeyê da jî gavnê xurt û berdar avêtine. **"Hêvî"**yê, sala 1913'an kovara **"Rojî Kurd"** derxistîye. Paşê ew kovar ji alîyê hukumetê ve hatîye girtin. Belam komele paşta neçûye, îcar jî kovara **"Hetawî Kurd"** derxistîye.

Komela **"Hêvî"**, du sal wek mêledeyeka hêvîyê ronayî daye; belam di despêka Şerê Cîhanî yê Pêşîn da kargêrên wê digel kargêr û berpirsyarên kovara **"Hetawî Kurd"** hatine girtin û hatine şandin bo cebheyê şer. Bi wî awayî komele fiilen felc bûye û bêtevger maye.(41)

Piştê xilasîya şer, sala 1919'an **"Hêvî"** îcar di binê qontrola **Komela Pêşketina Kurdistanê** da, lê bi destê qadroyeka nû hatîye vejandin; bi belavokeka dirêj bernama xebata xwe îlan kirîye. Ew belavok di kovara **"Jîn"** da derketîye.(42)

Ji bil van hersê komelên jorîn, di salên piştê Meşrûtîyetê da komeleka çandeyî jî bi navê **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê"(Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti)** hatîye sazkirin. Yek ji sazkerên wê komelê jî Xelîl Xiyalî bûye.(43) Belam di heqê tarîxa sazkirina wê, xebata wê û girtina wê da em tiştek nizanin.

Ev komelên ku li jor qala wan hat kirin, hemî jî komelên welatevîn û neteweevîn bûne; hemî jî li ser bingehê fikra Kurdîtîyê hatine sazkirin û xebata xwe meşandine. Amanca wan azadîya gelê Kurd û rizgarîya Kurdistanê bûye. Bi wî awayî em dikarin bêjin ku, tovê xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya

---

(38) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 23
(39) **Jîn,** jimare 24, r. 7
(40) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 28
(41) Eynê eser, r. 30, 34, 35, 37
(42) **Jîn,** jimare 21, r. 12—15, jimare 22, r. 11—13
(43) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 24

Kurd û Kurdistanê di sedsala XX. da bi xebata wan komelên welatevîn hatîye çandin. Her weha em dikarin bêjin ku xebat û têkoşîna wan, jibo sazkirin û xebat û têkoşîna **Komela Pêşketina Kurdistanê** bûye bingeh.

KOMELA PÊŞKETİNA KURDİSTANÊ(44)

Nuha êdî em dikarin bên ser babetê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û li sîyaseta wê, li bergehê wê yê sîyasî û di wê çarçovê da jî li bergehê sîyasî yê kovara "**Jîn**" binêrin. Em dê di vî beşî da bixebitin ku hem rastî û serketinên komelê, hem jî şaşî û kêmayî û kurtbînîyên wê bînin ber çavan. Em bawer dikin ku gelek ders û tecrube ji wan rastî û serketinan jî, ji wan şaşî û kêmayîyan jî tên derxistin.

*

Tarîxa sazkirina **Komela Pêşketina Kurdistanê,** gelek mixabin ku ne kifş e. Profesorê Tirk Tariq Zafer Tunaya dibêje ku ew komele sala 1919'an li dora meha Gulanê hatîye sazkirin.(45) Lê ev tarix ne rast e. Komele çend meh berî meha Gulanê sazkirî bûye û di xebatê da bûye. Ev rastî, ji ragîhanek jî tê zanîn. Ew ragîhan, li ser sazkirina **"Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan"(Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti)** bûye û di tarîxa 2/1/1919'an da di kovara "**Jîn**" da derketîye. Di ragîhanê da weha hatîye gotin:(46)

"Jibo ku li ser ziman û dîrok û cografya û abûrî û sosyolojîya Kurd lêgerîn bên kirin, pirtûk bên weşandin, û jibo ku di nava Kurdan da zanînên hevdem bên belavkirin, dê komeleyek bi navê "**Komela Kurd jibo belavkirina Zanînê û Wêşanan**" bê sazkirin. Hazirîya di vî babetî da temam bûye. Jibo ku muamela tesdîqê ji hukumeta qedirbilind ra bê pêşkêşkirin, divê ku qomîta kargêr bê bijartin. Jibo vê yekê, daxwaz ev e ku kesên pêwend, roja 10'ê Kanûna Paşîn roja înê piştê nîvroyê saet di 2'an da, werin **Komela Kurdistanê(Kürdistan Cemiyeti)** ya ku li kuça pey Dîwana Hesaban(Divan-ı Muhasebat) di koşka Behcet Paşa da ye".(47)

Çawa ku ji vê ragîhanê jî tê zanîn, **Komela Pêşketina Kurdistanê** di despêka Kanûna Paşîn a 1919'an da sazkirî û naskirî bûye, cîyê wê jî hebûye û kifşkirî bûye.

Zinnar Silopî jî di pirtûka xwe "**Doza Kurdistan**" da ragîhandîye ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** piştê îmzakirina peymana agirbirrînê di navbera dewleta Osmanî û dewletên hevgirtî da hatîye sazkirin.(48)

(44) Me peyvika "pêşketin" di beranberê peyvika "tealî" da bi kar anî

(45) Prof. Tariq Zafer Tunaya, **Partîyên Sîyasî li Tirkîyê(Türkiye'de Siyasî Partîler),** r. 429

(46) Li jêrenota 3'yan binêrin

(47) **Jîn**, jimare 7, r. 16

(48) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 52

Ji alîyekî dî ve jî şerkar û nivîskarê Kurd Dr. Nûrî Dêrsimî, di pirtûka xwe **"Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim"(Kürdistan Tarihinde Dersim)** da nivîsîye ku, piştê îmzakirina peymana agirbirrînê ew çûye Stanbolê û bûye endamê **Komela Pêşketina Kurdistanê**, di oxira doza neteweyî da dest bi xebatê kirîye.(49)

Belam Zinnar Silopî jî, Dr. Dêrsimî jî sazkirina komelê bi meh û roj nenivîsîne.

Em dizanin ku peymana agirbirrînê di navbera dewleta Osmanî û dewletên hevgirtî da, di tarîxa 30/10/1918'an da hatîye îmzakirin. Li gora ku komele piştê wê tarîxê hatîye sazkirin û berî tarîxa ragîhana jorîn sazkirî bûye, em bi hêsanî dikarin bêjin ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** di meha 11'an, yan jî ya 12'an a 1918'an da hatîye sazkirin.

Sazkerên komelê Xelîl Xiyalî, berpirsyarê **"Jîn"**ê Hemzeyê Muksî û Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî bûne. Paşê, piranîya xwenda û zanayên Kurdan ên li Stanbolê bûne endamên wê; bi wî awayî komele di demeka kurt da xurt bûye. Di kongrê da Civata Kargerîya Komelê weha pêkhatîye:(50)

Serek	:	Seyid Evdilqadir(Şemdînan)
Alîkarê Serek ê Pêşîn	:	Emîn Alî Bedirxan(Botan)
Alîkarê Srek ê Diduyan	:	Fuad Paşa(Silêmanî)
Sekretêrê Giştî	:	Hemdî Paşa
Muhasib	:	Seyid Evdila(kurê Seyid Evdilqadir)
Endam	:	Mîralay Xelîl Beg(Dêrsim)
Endam	:	Mîralay M. Elî Bedirxan(Botan)
Endam	:	M. Emîn Beg(Silêmanî)
Endam	:	Xoce Elî Efendî
Endam	:	Şefîq Erwasî(Wan)
Endam	:	Prof. Şukrî Baban(Silêmanî)
Endam	:	Fethullah Efendî
Endam	:	Dr. Şukrî Mihemed(Paxirmaden)

Her weha, gelek Kurdên navdar û naskirî jî endamên komelê bûne, bi awayekî aktîf tê da xebitîne. Endamên tewr naskirî û xebatkar ev bûne:(51)

Dr. Fuad Berxo(Amed), Kemal Fewzî(Bedlîs), Necmeddîn Huseyn (Kerkûk), Kamran Alî Bedirxan(Botan), Serekê Karkerên Kurd Reşîd Axa, Qazîzade Mistefa Şewqî(Mehabad), Mihemed Mîhrî(Sine), Emîn Feyzî(Silêmanî), Memdûh Selîm(Wan), Evdilwahid Berzencî(Silêmanî), Dr. Hamid Şakir, Law Reşîd, Yamulkîzade Evdilezîz(Silêmanî), Evdirehîm Rehmî(Hekarî).

(49) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim(Kürdistan Tarîhinde Dersim)**, r. 120, çapxana Anî, Heleb-1952

(50) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 52—54

(51) Prof. Tariq Zafer Tunaya, **Partîyên Sîyasî li Tirkîyê (Türkiye'de Siyasî Partiler)**, r. 430

Merkeza komelê li Stanbolê bûye. Li Amedê, Bedlîsê, Xarpêtê û Dêrsimê jî şaxên wê hatine vekirin.

SÎYASETA KOMELA PÊŞKETİNA KURDİSTANÊ

Çawa ku me li jor jî got, îdeolojîya xwenda û zana û xwendekarên Kurd li ser bingehê neteweevînî û welatevînîyê, bi peyveka dî li ser bingehê Kurdîtîyê hatibû sazkirin. Sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî di çarçova wê îdeolojîyê da şekl û qalibê xwe standîye û bergehê xwe bijartîye. Amanca wê sîyasetê azadîya neteweyê Kurd û rizgarîya axa Kurdistanê bûye.

Gelek mixabin ku bername û nîzamnama komelê negîhaye dema me û destê me, wek gelek belge û wesîqeyên xebeta Kurdevînên wê dewrê ew jî hatine tunekirin, hin ji wan jî di arşîvên dewleta Tirkîyê da veşartî mane. Belam di kovara "**Jîn**" da, di pirtûka Zinnar Silopî "**Doza Kurdistan**" da û di pirtûka Dr. Nûrî Dêrsimî "**Di Diroka Kurdistanê da Dêrsim**" (**Kürdistan Tarihinde Dersim**) da, di heqê sîyaseta komelê da hin haydarîyên giring hene. Mirov dikare wan haydarîyan bîne ber hev û ji wan dûwayîkna derxe û li gora wan dûwayîkan jî li ser sîyaseta komelê û rîya wê ya sîyasî biaxife.

*

Bi awayekî giştî sîyaseta zana û xwenda û xwendekarên Kurd, bi taybetî jî sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê,** li gora dostanî û piştgirî û hêvîdarîya ji welatên Ewrupayê hatîye meşandin. Di heqê azadî û rizgarîya Kurdistanê da pişta xwe bi Prensîpên Wîlson û bi Konferansa Parîsê girêdane; ew prensîp û konferans ji tevgera wan ra adeta bûne bingehekî sîyasî û nuqta rêketinê. Jibo ku bikarin wan prensîpan li Kurdistanê jî bidin pêkanîn, ji alîyek ve hêvîya alîkarîyê ji dewletên Ewrupayê, xasma ji Înglistanê kirine; ji alîyekî dî ve jî hema-hema temamê xebeta xwe di meydanên sîyasî û dîplomasî da li Stanbolê gurr kirine; lê belê xurtkirin û firekirina vêkxistinê di nava gelê Kurd da û pêkanîna hêzeka sîyasî û eskerî li Kurdistanê yekcar îhmal kirine.

Vêkxistineka ku jibo rizgarîya neteweyê xwe û welatê xwe bixebite, bê guman jê ra xebata sîyasî û dîplomasî pêwîst e. Lê belê ji xebata sîyasî û dîplomasî pêwîsttir û giringtir, pêkanîna hêzeka eskerî ye li ser axa wî welatî û di nava kîtleyên wî neteweyî da. Di azadî û rizgarîya netewe û welatan da ew hêz dibe bingeh, xebata sîyasî û dîplomasî jî dibe rûyê wî bingehî yê derîn. Eger bingehekî weha neyê avakirin, xebata sîyasî û dîplomasî çi qas rast û xweş bê meşandin jî, dibe ku bi guhartina merc û rewşan bipelişe û negîje amanca dûwayîn. Xebata sîyasî jî dîsa divê ku di nava kîtleyên wî gelî da bê kirin. Eger xebata eskerî û pêkanîna hêzeka eskerî li ser axa wî welatî bê îhmalkirin, tenê xebata sîyasî û dîplomasî li derê welêt bê meşandin, hingê şansê têkçûnê ji şansê serketinê gelek zêdetir dibe.

Gelek mixabin ku xebata **Komela Pêşketina Kurdistanê** ya sîyasî û dîplomasî, ji ber ku ne sipartîyê bingehekî eskerî bûye û ji ber ku bi hêzên çekdar ên gelê Kurd nehatîye payin û parastin, her weha ji ber ku ne li Kurdistanê,

lê li derê welêt, li Stanbolê hatîye meşandin, di demeka kurt da hilweşîyaye û negîhaye amanca xwe.

Ka em li bûyeran û li meşa bûyeran binêrin:

PESNÊ PRENSÎPÊN WÎLSON

Di gelek nivîsarên kovara "Jîn" da li ser Prensîpên Wîlson û li ser xwedîyê wan prensîpan Serekkomarê Emrîkayê Thomas Woodrow Wîlson bi xwe, pesnin hatine nivîsîn. Em dikarin çend mînak ji wan pesnan li vir binumînin.

Di jimareya pêşîn da nivîsarek bi îmza "Kurdek" û bi sernivîsara "Kurd ne di xewê da ne" derketîye. Di wê nivîsarê da li ser prensîpên Wîlson weha hatîye gotin:(52)

"Hozan û bîrbirê Emrîkayê yê xwedîyê dîtina kûr û bilind Emerson, 10—15 sal berê, nivîsareka ku li ser şer nivîsîbû weha dûwayî lê anîbû: 'Ey Emrîkaya Xwedê û mirovîyê! Li cîhanê dê şer bibe fermanrewa, yan aştî? Ê ku biryara vê yekê bide tu yî, tenê tu yî'. Zeman, wezîfa eşkerakirin û tetmînkirina vê daxwaza xwedayî ya Emrîkaya xwedayî, da Wîlsonê Emrîkî. Ganê Washington ê azad û bilind, dilê Long Fellon ê evîndar û hessas, di zanîn û pêkanîna Wîlson da jîyaneka teze û germ dijî".(53)

Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Jibo Kurdistanê" (Kürdistan İçin) da weha gotîye:(54)

"Di her çarde mercên Wîlson da tê ragîhandin ku, bingehê kargêrîya her neteweyek xwe bi xwe, êdî dê li cîhanê danişe; her weha tê eşkerakirin ku, mirovî êdî dê jibo amancên sîyasî nebe leystok. Aha ev, pêşnîyazeka wisa jidil e ku, layiqê mîsyonerîya mirovîyê û fezîletê ye".(55)

Em di nivîsara Evdirehîm Rehmî ya bi sernivîsara "Halê me yê hazir" da jî van rêzên jêrîn dixwînin:

"Belê, em Kurd heta nuha me his nekir ji ber destê hukumeta Tirkan derkevin, yanî ji menzûma Osmanîyan derkevin. Nuha em temaşe dikin, Wîlson dibêjit 'çi Tirk nebit nadine Osmanîyan'. Hal ew e ku cîyê me dibêjin'ê Kurdistan; xeyrê du-sê memûran, ew jî ji ber memûrîyetê hatine cî bûne, bil ji wana çu Tirk çunînin. Wekî Tirk çunînin, ma Ermenî, mixeyn? Hindî Ermenî ne, mîqdarê sedan pêncê me nînin. Mixeyn jî sedan du bi zor teşkîl diket. Paşê hingê, ji xeyrê Kurdan çu milletê dî çunînin. Wekî we ye, Kurdistan heqê Kurdan e, ji xeyrê Kurdan heqê kesê nîne.(56)

---

(52) Li jêrenota 3'yan binêrin
(53) **Jîn**, jimare 1, r. 6
(54) Li jêrenota 3'yan binêrin
(55) **Jîn**, jimare 3, r. 5
(56) **Jîn**, jimare 6, r. 14—15

Dîsa Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Kurdistan û Kurd" (Kürdistan ve Kürdler) da weha nivîsîye:(57)

"Cereyanên sîyasî yên nuhayîn çi dibin bila bibin û bergehekî çawa digirin bila bigirin; tiştê hemin ev e ku, xweşdivîyê mirovîyê, Serekê bilind ê hukumeta Dewletên Emrîkaya Yekbûyî cenabê Wîlson ê ku ji kursîya zanîngeha bilind derbasê sandalya serekîyê bûye, ew rastîya balkêş a adil û bilind a ku ji fikra wî derketîye û dewletên Ewrupayê jî bingehên wê rastîyê yên heqnaskî û edaletnaskî qebûl kirine, ew rastîya adil û bilind dê bi ser hemî fikaran û hemî meylên neheqîyê keve".(58)

Îhsan Nûrî, ku paşê bûye pêşewayê Bizava Agirîyê, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Prensîpên Wîlson û Kurd" (Wîlson Prensîpleri ve Kürdler) da weha gotîye:(59)

"Ew gotara mirovevînkî ya Serekkomarê Emrîkayê cenabê Wîlson ê ku mirovîyê dixûne pêşberê edalet û heqîya dadgeha wijdanê, ew gotar, jibo birînên netewe û gelên heqxwarî û mezlûm ên ku bi salan e di binê derba neheqî û zordestîyê da dinalin, jibo birînên wan ên ku tim xwînî ne û tim diçizin, wek pêçana ku dibe despêka şîfayê, tesîr kir".(60)

Ji bil van nivîsarên jorîn, di tarîxa 11/7/1919'an da, heyetek ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** bi navê "Demoqratên Kurdan" çûye dîtina Qomîsyona Lêgerînê ya Emrîkayê ku li Stanbolê bûye. Heyetê, doza Kurdistanê bi qomîsyonê daye zanîn. Ew heyet ji Necmeddîn Huseyn, Abûqat Ezîz û berpirsyarê kovara "**Jîn**" Memdûh Selîm pêkhatîye. Heyetê ji qomîsyonê ra gotîye ku:(61)

"Cîyên ku Kurd di wan da piranî ne, di wan cîyan da tenê heqê neteweyî yê Kurdan dibe babetê peyvê. Piranîya Kurdan li wan cîyan berdewam e. Heqê ku Kurd dixwazin ne tenê li gora daxwazên wan e, lê her weha li gora Prensîpên Wîlson e jî".(62)

HÊVÎ Û TEWQE JÎ ÎNGLÎSTANÊ

Komela Pêşketina Kurdistanê ji alîyek ve weha pişta xwe bi prensîpên Wîlson girêdaye; ji alîyek ve jî jibo pêkanîna wan prensîpan li Kurdistanê, hêvî û tewqe ji Înglistanê kirîye. Ji ber ku Înglistan wê demê dewleteka xurt bûye û di şer da zora dewleta Osmanî birîye, her weha parçek ji Kurdistanê jî digel Îraqê dagir kirîye, welatevînên Kurd hêvîya alîkarîyê jê kirine û xiyala ku bi alîkarîya wê Kurdistanê rizgar bikin di dilê xwe da danîne. Ew xiyal û ew hêvî, di sohbeteka komelê da hatîye eşkerakirin û daxwazkirin. Ew sohbet û ew daxwaz di kovara "**Jîn**" da jî derketîye. Memdûh Selîm, di nivîsara xwe

(57) Li jêrenota 3'yan binêrin
(58) **Jîn,** jimare 9, r. 6
(59) Li jêrenota 3'yan binêrin
(60) **Jîn,** jimare 15, r. 3—4
(61) Li jêrenota 3'yan binêrin
(62) **Jîn,** jimare 23, r. 1—2

ya bi sernivîsara "Sohbetek di Qulûba Kurdan da" (Kürd Kulübünde Bir Musahabe) da qala wê sohbetê kirîye û daye zanîn ku di Hezîrana 1919'an da li xanîyê **Komela Pêşketina Kurdistanê** civîneka mezin pêkhatîye, gelek zana û xwenda û xwendekarên Kurd di wê civînê da beşdar bûne, berpirsyarekî komelê di civînê da li ser xebat û daxwazên komelê peyivîye, tiştên ku heta wê demê di meydana sîyasî, civakî û dîplomasî da hatine kirin, dane zanîn.

Li gora haydarîyên ku wî berpirsyarî dane, **Komela Pêşketina Kurdistanê,** standina heqên Kurdan ên neteweyî li gora Prensîpên Wîlson xistîye bernama xwe û di heqê daxwaza gelê Kurd da haydarîyên pêwîst digel xerîta Kurdistanê dane temsîlkarên her çar dewletên mezin li Stanbolê. Ew her çar dewlet Emrîka, Fransa, Înglistan û Îtalya bûne.

Memdûh Selîm, piştê ku dûr û direj qala peyv û haydarîyên berpirsyarê komelê kirîye, di dûwayîya nivîsara xwe da weha gotîye:(63)

"Bi dîtina me, di wê civînê da, ku ji bîrewertirîn û zanatirîn û ciwanên Kurd ên li Stanbolê pêkhatibû, tiştê tewr giring û balkêş, ew rewşa psîkolojîk bû ku pêgirtina koma Îslamê û ewletîya kûr û jidil a bi Înglistanê dinumand. Amanc û awayê çûyina ber bi amancê, ji alîyê civata giştî ve hat qebûlkirin û dewama di wê rê da, ku ew rê jî tercumanê daxwaz û îhtîyaca hemî Kurdan e, hat xwestin. Her weha, bi yekîtîya dengan hat xwestin û daxwazkirin ku, di heqê sazkirina Kurdistanê da û di heqê gîhana amanca pêşketina Kurdistanê da, piştgirîya dewleta Înglistanê ya gewre bê qazanckirin. Kesên ku ji wê civînê derketin, bi awayekî giştî bawer kiribûn ku, tu kargêrîyeka ku ji ruhê Kurd newelide dê li Kurdistanê nikaribe cî bigire, tenê daxwaza Kurd dê bibe fermanrewayê qedera Kurd, Kurd dê bijî û serbilind bibe".(64)

DAXWAZA ERMENÎYAN Lİ SER KURDİSTANÊ

Wê demê fikra sazkirina dewleteka Ermenîyan li ser axa Kurdistanê gelek hatibû belavkirin û bûbû şoleka rojîn. Daxwaza Ermenîyan di heqê wê şolê da gîhabû Emrîkayê û dewletên Ewrupayê jî. Wan jî piştgirîya wê daxwazê dikir. Tabîî welatevîn û neteweevînên Kurd bi dijwarî li dijê wê daxwazê rawestane.

Piştê sazkirina **Komela Pêşketina Kurdistanê,** heyeteka Kurd ji Seyid Evdilqadir, Emîn Alî Bedirxan, Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî û Dr. Şukrî Mihemed pêkhatî, çûye nik qomsêrê Emrîkayê li Stanbolê, doza rizgarîxwazîya Kurdistanê pê ra peyivîye û li ser xerîtê jî sînorên Kurdistanê ravayê wî daye. Qomsêr ji wan ra gotîye ku: "Biryar hatîye dayin ku li ser piranîya vê hêlê dewleta Ermenîyan bê sazkirin". Li ser wê peyvê, Bedîuzzeman Mela Seîdê Kurdî weha bersîv daye:(65)

(63) Li jêrenota 3'yan binêrin
(64) **Jîn,** jimare 21, r. 7
(65) Li jêrenota 3'yan binêrin

"Eger Kurdistan li qeraxê deryayê bûya, belkî we bikarîya bi gemîyên xwe yên şer ev biryara xwe bi cî banîya. Lê belê gemîyên we yên şer nikarin derkevin çîyayên Kurdistanê, ev biryara we jî nayê pêkanîn".(66)

Di kovara **"Jîn"** da jî li ser şola sazkirina dewleta Ermenîyan di Kurdistanê da, gelek hatîye nivîsîn û li dijê wê daxwazê bi dijwarî hatîye rawestan. Mesela, zanayê Kurd Kamran Alî Bedirxan, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Kurdistan û Kurd" (Kürdistan ve Kürdler) da li ser wê şolê weha gotîye:(67)

"Ermenî, ew hukumeta ku dixwazin saz bikin, jibo ku bikarin fermanrewayîya wê û îtaeta Kurdan ji wê ra pêkbînin, ji hêza pêwîst bi temamî bêpar in. Kurd li her derê piranîya qet'î pêktînin. Ne tenê îstatîstîkên Tirkan, lê her weha hemî gerokên Ewrupayê, gerokên cografyazan û qonsolosên bîyanî yên ku pêwendîyên wan digel şolên abûrî hene, ew hemî vê rastîyê qebûl dikin".(68)

Îhsan Nûrî jî di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Prensîpên Wîlson û Kurd" (Wilson Prensipleri ve Kürdler) da li ser wê şolê bi giringî sekinîye; ji ber ku dewletên Ewrupayê piştgirîya daxwaza Ermenîyan kirine jî Konferensa Parîsê şibandîye "dadgeha şer a eskerî" û weha nivîsîye:(69)

"Ji belavkirinên rojnaman ên peya-pey tê hiskirin ku, yek ji biryarên dadgeha şer a eskerî ya dewletên hevgirtî ya ku li Parîsê civîyaye belkî ev be ku, Kurdistana me ya xweşdivî —qey ji ber ku Kurd Musulman in— têxin binê ferman û fermanrewayîya Ermenîyan; ew Kurdistan, ku piranîya nufûsa wê Musulman e, ji Kurd ra mîras maye, milkê Kurd ê qanûnî ye û her mistek ji axa wê bi xwîna bapîran leylan dide".

Îhsan Nûrî daye zanîn ku gelê Kurd wê neheqîyê qebûl nake, mirinê bi ser qebûlkirina wê neheqîyê ra digire. Paşê jî balkêşîyeka dijwar daye Ermenîyan û weha gotîye:

"Ez bi navê mefayên hatî yên herdu milletên cîran vê yekê pêwîst dibînim ku, hevwelatên me yên Ermenî, ku awayê mêrxasî û mêranîya Kurdan ji nêzîk ve dîtine, divê ku di leystikeka weha talûke da zêde timayî nekin".(70)

Kovara **"Jîn"**, bi belavkirina nivîsarên weha jî qîma xwe nanîye; jibo ku îspat bike ku nufûsa Kurdan li Kurdistanê ji ya Ermenîyan zêdetir e, îstatîstîkna jî belav kirine. Di wan îstatîstîkan da wîlayeta Wanê wek numûneyek hatîyê girtin, nufûsa Kurdan û Ermenîyan digel jimareyên malbatên wan hatîye nivîsîn û cudayîya navbera wan hatîye derxistin. Di wan îstatîstîkan da her weha, nufûsa eşîrên Kurd ên li wîlayeta Wanê û hêwirgehên wan jî di lîsteyek da hatine nivîsîn.(71)

---

(66) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 54
(67) Li jêrenota 3'yan binêrin
(68) **Jîn,** jimare 9, r. 7
(69) Li jêrenota 3'yan binêrin
(70) **Jîn,** jimare 15, r. 4—5
(71) **Jîn,** jimare 15, r. 8—10

KONFERANSA PARÎSÊ Û ŞERÎF PAŞA

Yek ji nuqtên ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** hêvîya xwe pê ve girêdabû jî Konferensa Parîsê bû. Ew konferans piştê Şerê Cîhanî yê Pêşîn, jibo pêkanîna aştîyê di navbera dewleta Osmanî ya zorbirî û dewletên hevgirtî yên zorbir da hatibû girêdan.

Komela Pêşketina Kurdistanê, jibo ku heqê gelê Kurd di wê konferansê da bi hemî dewletên beşdar bide qebûlkirin, ji alîyê sîyasî û dîplomasî ve xebateka gurr kirîye.

Komelê, di heqê daxwaza gelê Kurd da û her weha di heqê cografya, etnografya, tarîx û abûrîya Kurdistanê da memorandumeka dirêj daye temsîlkarên her çar dewletên mezin li Stanbolê. Ew her çar dewlet Emrîka, Fransa, Înglistan û Îtalya bûne. Temsîlkarên wan dewletan ew memorandum bi dilxweşî û kêfxweşî qebûl kirine.

Komelê di eynê demê da, Şerîf Paşa wek temsîlkarekî Kurdistanê tayîn kirîye û wezîfa temsîlkirina Kurdan li nik Konferensa Parîsê daye wî. Tayînkirina Şerîf Paşa jibo temsîlkirina gelê Kurd, bûyereka giring hatîye dîtin, wêneya wî li ser qabê kovara "**Jîn**" ê jimareya 25'an hatîye çapkirin. Her weha hozan û nivîskar Evdirehîm Rehmî, helbestek bi navê "Jibo Şerif Paşa" nivîsîye. Ew helbest ev e:

"Dîsa ji şecaeta te ey xan
derîyek vebû jibo me Kurdan

Êdî bes e ev cefa û zîllet
bê îlm û fezil bimîne millet

Ev esre bilindîyê dixwazit
Heta we ku jîn çi ye, binasit

Fexrê dikin em bi te, tu Kurd î
Elheq ku tu mêr î, hem tu merd î

Pişta te ye cumle Kurd, Kurmanc
Lewra ku te heq kirîye armanc

Kurmanc heqîqetaşîna ne
Lewra ku di wê rîyê da fîda ne".(72)

Di wê demê da komeleka Kurdan jî li Misrê hebûye. Navê wê komelê **"Komela Xweserîya Kurdistanê"** bûye, sazkerê wê jî Sureya Bedirxan bûye.(73)

(72) **Jîn,** jimare 21, r. 15—16
(73) S. A. Şivan, metnê teksîrkirî yê li ser doza Kurdistanê, r. 44, Kurdistana Jêrîn-1970

Wê komelê jî di binê serekîya Arif Paşa da heyetek şandîye Parîsê. **Komela Pêşketina Kurdistanê** bi **Komela Xweserîya Kurdistanê** ra dayin-standin kirîye, ew heyet jî digel Arif Paşa ketîye binê serekîya Şerîf Paşa. Her weha, hukumeta Kurd a ku li Kurdistana Jêrîn di binê serekîya Şêx Mehmûdê Berzencî da hatibû sazkirin, wê jî heyeteka dî şandîye Parîsê. Ew heyet jî digel Şerîf Paşa bi tevayî xebitîye û komele ji wê yekê hatîye haydarkirin. Komelê, piştê memorandumê jî dayin-standinên xwe bi temsîlkarên dewletên Ewrupayê ra domandine.(74)

Eger mirov bi însaf bipeyive, ew gavên ku komelê avêtine, gavên xurt û giring bûne. Ew gav, bi biryara Konferansa Parîsê ya ku bi navê "Peymana Sevrê" hatîye naskirin, berdar jî bûne.

PEYMANA SEVRÊ

Şerîf Paşa, dema domkirina Konferensa Parîsê, ji alîyek ve bi temsîlkarên dewletên Ewrupî ra peyivîye û doza gelê Kurd bi wan daye zanîn, di heqê doza gelê Kurd da ew serwext Kirine; ji alîyekî dî ve jî bi temsîlkarê Ermenîyan Nobar Paşa ra peyivîye û sazkirina dewleteka xweser jibo gelê Kurd bi wî jî daye qebûlkirin û her duyan di heqê sazkirina dewleta Kurdistanê ya xweser da beyaneka tevayî îmza kirîye û daye konferansê. Bi wî awayî, ew xebata Şerîf Paşa ya dîplomasî jî berdar bûye.

Di dûwayîya konferansê da, di tarîxa 10/8/1920'î da li derê Parîsê di koşka Sêvres da "Peymana Sevrê" hatîye îmzakirin. Li gora wê peymanê, ji çemê Ferat heta sînorê Ermenistanê û Îranê Kurdistan hatîye naskirin û heqê kifşkirina pêşedema xwe bi xwe ji neteweyê Kurd ra hatîye qebûlkirin. Her weha hatîye qebûlkirin ku, eger gelê Kurd bixwaze dikare li ser axa xwe dewleta xwe ya xweser jî saz bike.(75)

Bi wê peymanê, di dîroka Kurdistanê da cara pêşîn heqê gelê Kurd di meydana navberneteweyî da hatîye naskirin û hem dewleta Osmanî, hem jî dewletên Ewrupî jibo naskirina heqê gelê Kurd îmza dane. Ji ber wê yekê, Peymana Sevrê di tarîxa neteweyê Kurd da belge û wesîqeyeka pirr giring e, welew ew wesîqe di arşîvên dewletên îmzakirox da mabe jî û nehatibe pêkanîn jî.

Qet guman tune ku Peymana Sevrê li kurdistanê di nava kîtleyên gelê Kurd da şayî û kêfxeşîyeka bêsînor afirandîye. Dr. Nûrî Dêrsimî di vî babetî da weha nivîsîye:(76)

"Ew proja ku dewletên hevgirtî di heqê sazkirina Kurdistaneka xweser da li Sevrê amade kiribûn, di nava tebeqên gelê Kurd ên fire da şayî û heyecaneka kûr afirandibû û ew neteweyê ku ji sedsalan vir da di binê nîrê bîyanîyan da dinalîyan, rakiribû ser lingan".(77)

---

(74) **Jîn**, jimare 21, r. 2—3
(75) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 56—58
(76) Li jêrenota 3'yan binêrin
(77) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dersim)**, r. 171

KARGÊRÎYA TEVGERA RİZGARÎYÊ JÎ DERÊ KURDİSTANÊ

Zana û bîrbir û hozanê Kurd ê gewre Melayê Cizîrî, di helbesteka xwe da weha gotîye:

> **"Tali' ku bêt û furset, muhlet li nik heram e**
> **Min umrê Nûh-i nîne, saqî were, bilez xweş".**(78)

Belê, tali' û fersend kêm caran bi destê mirov ra tê. Dema ku bi destê mirov ra bê jî, divê ku mirov çavvekirî be û jê îstîfade bike. Yan na, ew fersend wek teyrek ji destê mirov difire û diçe hey diçe. Xasma di şolên neteweyî da, di tevgerên rizgarîxwazîya neteweyan da ew fersend wek şûr e; dema ku ew şûr dikeve destê mirov, ger mirov ji heqê wî dernekeve, nikaribe û nizanibe wî bişixulîne, hingê ew şûr ji destê mirov dişemite û diçe dikeve destê dijmin, îcar dijmin wî li dijê mirov dişixulîne. Lê belê, jibo ku ji wê fersendê îstîfade bê kirin, bi peyveka dî jibo ku ew şûr bê şixulandin, ew qadroya ku li serê tevgera rizgarîxwazîyê ye divê ku bikare rûmeta wê fersendê bipîve û biwezinîne, divê ku bikare pêşîya xwe bibîne, divê ku bikare li gora daxwazên wê fersendê tevgere, tedbîr bistîne. Yan na, ew fersend winda dibe, windabûna wê jî dibe semedê têkçûna tevgera neteweyî.

*

Di tevgera **Komela Pêşketina Kurdistanê** da em dibînin ku ji wê fersenda lêhatî û ji wê keysa zêrîn a ku bi şikestina dewleta Osmanî di şer da derketibû, îstîfade nehatîye kirin; ew keys û fersenda zêrîn ji destê gelê Kurd firîyaye û çûye ketîye destê dijminê gelê Kurd. Dijmin jî jîr û zana bûye, xweş ji wê fersendê mefadar bûye û ew li dijê gelê Kurd heta paşîyê bi kar anîye.

Çawa ku li jor jî me got, bi giştî neteweevîn û welatevînên Kurd, bi taybetî jî kargêr û endamên **Komela Pêşketina Kurdistanê,** xwedîyê mîrasa Xanîyê gewre bûn; ew mîras jî fikra welatevînî û neteweevînîyê, bîr-bawerîya Kurdîtîyê bû. Belam Xanî, ne ku tenê fikra Kurdîtîyê û bîr-bawerîya welatevînîyê anîye meydanê, lê her weha awa û şîweyê rizgarîyê jî numandîye û weha gotîye:

> **"Bê ceng û cîdal û bê tehewwur**
> **qet vê şixulê mekin tesewwur**
>
> **Ev ma'reke nabitin bi dîwan**
> **Em mane û subhê sehnê meydan".**(79)

(78) Melayê Cizîrî, **Dîwan,** r. 32, çapxana Ewqafê Îslamîye, Stanbol-1338(1922)
(79) Ehmedê Xanî, **Mem û Zîn,** r. 354.

Lê belê neteweevîn û welatevînên Kurd, ji mîrasa Xanî tenê beşê welatevînî û neteweevînîyê wergirtine, belam beşê awa û şîwe, yanî beşê ceng û cîdalê wernegirtine, yan jî ew beş îhmal kirine û bi ser guhê xwe ra avêtine; giringîya xebat û têkoşîna xwe tenê dane dîwanan, bala xwe nedane giringîya xebata meydanan; di şola sîyasî û dîplomasî da xebateka gurr û çê kirine, belam li ser axa Kurdistanê û di nava kîtleyên gelê Kurd da hêzeka eskerî, hêzeka çekdar pêknanîne ku wê hêzê bikarîya xebata sîyasî û dîplomasî û berên wê xebatê bi çekên xwe, bi çekên gelê Kurd biparasta.

Ji ber vê yekê ye ku em dibêjin ku wan, mîrasa Xanîyê nemir kêm wergirtîye.

Divê ku em xebata wan jibo doza Kurd û Kurdistanê bi rêzdarî teqdîr bikin; her weha, divê ku em bi însaf qebûl bikin ku wan di rîya xebata sîyasî û dîplomasî da gavnê xurt, hêja û berdar avêtine, berê wê xebata xwe jî bi Peymana Sevrê çinîne. Lê belê, divê ku em vê rastîyê jî qebûl bikin ku ew saf bûne, dilpak bûne, kurtbîn bûne, ne dûrbîn bûne. Nedîtine ku li cîhanê, li Rojhilata Navîn û bi taybetî li Kurdistanê çi bûyer dikin biqewimin, çi dek û dolab li meydanan tên amadekirin, li ser rîya gelê Kurd çi faq û davik tên vegirtin. Ku em vê rastîyê qebûl bikin, binivîsin û li gora vê rastîyê rexne li wan bidin, bi peyveka dî ku em xebata wan ji hemî alîyan ve bihêjînin, ev nabe neheqî li wan û li wê têkoşîna wan a qedirbilind. Na, ev ne neheqî ye li wan; ev, jibo xebat û têkoşîna gelê me yê beşxwarî pêwîst e. Eger em vê rastîyê nebêjin û nehêjînin, li ser'ê nenivîsin û nepeyivin, dibe ku welatevîn û neteweevînên Kurd vê rastîyê nebînin û ji wê ders û tecrubên pêwîst dernexin.

Wan wisa bawer kirîye ku bi xilasîya Şerê Cîhanî yê Pêşîn û bi qebûlkirina heqê Kurd di Konferensa Parîsê da, bi rastî jî heq û edalet dê li cîhanê bibe hakim û gelê Kurd, wek mûya ku mirov ji nava mast dikişîne, dê heqê xwe ji lepê dijminê xwe derxe. Em dikarin di vî babetî da du numûne ji kovara **"Jîn"** binumînin. Yek ji wan numûneyan nivîsareka Evdirehîm Rehmî ye ku bi sernivîsara "Şerê Topan Xilas Bû, Îro Şerê Qeleman e" derketîye. Wî, di wê nivîsara xwe da weha gotîye:

"Her kes mecbûr e muhafeza heqê xwe biket. Eger neket heqê jînê çunîne, bêheq e. Hifza heqî bi du usûlan dibit. Yan dê bi qeweta destan, yanî bi wasîta tifing, top, bomba, tebancan bit; yan jî bi wasîta îlmê huqûqê, bi tarîxê dibit".

Nivîskar paşê gotîye hu her kes têgîhîşt ku bi şerê top û tifingan heq nayê standin, her kesî zanî ku heq bi wasîta qelemê tê standin, û weha domandîye:

"Da'wa top, tifing, şeşderban, bombayan xilas. Da'wa qelemê ye. Qeweta îlm û zanînê hakim e li ser hemî tiştan".(80)

Nivîskar weha gotîye. Lê gelo Xanî çi gotîye? Em binêrin:

"Herçî bire şûrî destê hîmmet
zebt kir ji xwe ra bi mêrî dewlet".(81)

---

(80) **Jîn,** jimare 7, r. 13—14
(81) Ehmedê Xanî, **Mem û Zîn,** r. 54

Bûyerên ku paşê qewimîne heq dane dîtina Xanî û îspat kirine ku qelem û zanîn hêj li cîhanê nebûne fermanrewa, nebûne hakim, fermanrewayîya şûr berdewam e. Lê belê, welatevînên Kurd ev rastî nedîtine. Ev yek, ji belavoka Komela **"Hêvî"** jî kifş dibe:

"Em dixwazin ku her şehr û qesebê da şu'be vekin. Gişk zanin ku sebeba halê me yê hazir nezanîna me yî. Weqta şûr derbaz bû, nuka çaxa qelem û zanîn e".(82)

Belê, qelem û zanîn elbet giring û pêwîst bûn, îro jî giring û pêwîst in. Lê ku ew qelem û zanîn bi hêza şûr, yanî bi hêza çek neyên parastin dê çawa bigîjin amanca xwe! **"Hêvî"yê** gotîye ku "dema şûr derbas bû". Belam Kemal Paşa qet jî wisa nefikirîye û wisa negotîye. Dema ku ev belavoka **"Hêvî"yê** derketibû, Kemal Paşa şûrê xwe diseqand û tûj dikir. Wî, şûrê xwe ne ku tenê li dijê leşkerê Yunan ê ku hêla rojavayê Tirkîyê dagir kiribû diseqand; lê her weha li dijê gelê Kurd û li dijê azadîxwazîya Kurdistanê jî diseqand û tûj dikir. Çawa ku paşê bi wî şûrî hem bi deh hezaran Kurd kuştin, hem jî tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê qetil kir.

*

Wan dixwest ku Kurdistanê "bi qelemê û îlmê huqûqê" rizgar bikin. Di Kurdî da ji tiştê weha ra tê gotin "karê kesnekirî". Ji vîya jî xerîbtir, wan dixwest ku tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê ji derê Kurdistanê, yanî ji Stanbolê îdare bikin. Hal ew bû ku merkez û meydana xebatê û têkoşînê axa Kurdistanê bi xwe bû. Divîya ku wan ew rastî bidîta û xebeta xwe bibira Kurdistanê, merkeza **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji Stanbolê rakira û biguhasta bajarekî Kurdistanê, yan jî biguhasta serê çîyayekî Kurdistanê.

Belam wisa nekirine. Tewr pêşnîyazên ku di wî babetî da hatine kirin jî red kirine. Zinnar Silopî di vî babetî da weha dibêje:(83)

"Hin endamên komelê, pêşnîyaz kirin ku Seyid Evdilqadir û endamên Qomîta Kargêr biçin Kurdistanê û li wir bixebitin. Lê belê Qomîta Merkezî ew pêşnîyaz qebûl nekir".(84)

Em li ser vê yekê guhdarîya Dr. Nûrî Dêrsimî jî bikin:(85)

"Di civîneka giştî da ciwanan xwest ku xweserîya Kurdistanê bê îlankirin û ji nuha pê ve yek hêzeka bîyanî jî li Kurdistanê nemîne. Belam Serekê Meclisê Seyid Evdilqadir li dijê wê daxwazê derdiket û ev fikir dida pêş ku, ji şanê Kurdîtîyê ra dest nade ku em di vê tengayîya Tirkan da derbe li wan xin. Wî israr dikir ku divê ku em nuha alîkarîya Tirkan bikin".(86)

---

(82) **Jîn,** jimare 21, r. 14

(83) Li jêrenota 3'yan binêrin

(84) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 59

(85) Li jêrenota 3'yan binêrin

(86) Dr. Nûrî Dêrsimi, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dersim),** r. 120

KOMELA KURDİSTANÊ BÊBİNGEH KURDİSTAN JÎ BÊSERÎ DİMÎNE

Dema ku pêşewayên Kurd ên tewr bijare digel **Komela Pêşketina Kurdistanê** li Stanbolê daniştine û hêvîya xwe bi Konferansa Parîsê ve girêdane, Kemal Paşa jî li Kurdistanê xebitîye; berê li Erziromê û paşê jî li Sêwasê kongre girêdaye, ji alîyê eskerî û sîyasî ve xwe xurt kirîye. Bi wî awayî **Komela Pêşketina Kurdistanê**, axa xwe û meydana xebat û têkoşîna xwe ji Kemal Paşa ra, yanî ji dijminê gelê xwe ra terk kirîye û bê tatêl li derê Kurdistanê, li Stanbolê rûniştîye.

Bi wî awayî **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji Kurdistanê hatîye qutkirin û tecrîdkirin; bi peyveka dî **Komela Kurdistanê** bê Kurdistan maye. Zinnar Silopî vê rastîya tal weha dide zanîn:(87)

''Piştê ku hukumeta Mistefa Kemal Paşa derket meydanê, pêwendîyên komelê bi Kurdistanê ra hatin birrîn û temamê xebata komelê li Stanbolê, ji xebateka sîyasî ya sînorkirî îbaret ma''.(88)

Ji alîyek ve komele li Stanbolê bêbingeh, ji Kurdistanê qutkirî maye; ji alîyekî dî ve jî bi giştî Kurdistan, bi taybetî jî xebatkar û şerkarên Kurd ên welatevîn û neteweevîn li Kurdistanê bêserî mane. Dr. Nûrî Dêrsimî di vî babetî da weha dinivîse:(89)

''Ji ber ku rewş têkilhev bûbû, dayin-standina me bi merkeza **Komela Pêşketina Kurdistanê** ya li Stanbolê ra hatibû birrîn''.(90)

Dr. Dêrsimî, yekê ji semedên têkçûna Bizava Koçgirê ya ku sala 1920'î teqîyabû jî, têkçûna **Komela Pêşketina Kurdistanê** dinumîne û li ser tevgera Koçgirê weha dinivîse:

''Dema ku tevgerê dest pê kir, **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji hev bişkifîbû; hin ji endamên wê îhmalkar û bêqeyd mabûn, hin ji endamên wê jî ji Stanbolê revîyabûn der û ji îmkana beşdarîya tevgerê bêpar mabûn. Ji ber vî semedî, girêdana tevgerê bi merkezek ve û kargêrîya wê bi aheng û plan, bêmikûn bûbû''.(91)

Peyveka pêşîyan a Kurdî heye, weha dibêje: ''Hat ji newalê, bû xwedîyê malê''. Ev pevy, tam li halê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û Kemal Paşa tê. Weha:

Ji ber ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** tevgera rizgarîxwazîya Kurdistanê li ser axa Kurdistanê vêknexistîye, li Stanbolê daniştîye û axa Kurdistanê ji Kemal Paşa ra terk kirîye, ew jî li wir bûye hakimekî bi kêfa xwe. Piştê ku çîyê lingên xwe zexm kirîye, îcar dest bi girtin û lexûkirin û belavkirina şaxên komelê yên li Kurdistanê kirîye. Li gora haydarîya ku Zinnar Silopî daye,

(87) Li jêrenota 3'yan binêrin
(88) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 59
(89) Li Jêrenota 3'yan binêrin
(90) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dersim),** r. 124
(91) Eynê eser, r. 170

şaxa xurttirîn û jêhatîtirîn şaxa Amedê (Dîyarbekir) bûye. Belam Kemal Paşa êdî cesareta girtina wê şaxê jî di xwe da dîtîye. Eskerên wî şevek avêtine ser wê komelê, hin ji endamên wê tewqîf kirine, dest dane ser eşyayê komelê û komele jî girtine. Hin endam jî revîyane.(92)

Belam eger komelê pêşîya xwe dîtibûya, merkeza xwe guhastibûya Kurdistanê, li wir gelê Kurd di vêkxistineka sîyasî da bigîhanda hev û ji nava gel hêzeka çekdar amade kiribûya, hingê Kemal Paşa dê nekarîya li ser axa Kurdistanê wisakî hespê xwe bibezanda. Li Amedê, Bedlîsê û Xarpêtê şaxên komelê jixwe hebûne. Sala 1919'an, mêrxasê Kurd ê welatevîn û neteweevîn, şehîdê Kurd Elîşêr jî li Dêrsimê şaxa komelê saz kirîye. Dr. Nûrî Dêrsimî dide zanîn ku Elîşêr, sala 1919'an ji **Komela Pêşketina Kurdistanê** ra mezbeteyek şandîye, ragîhandîye ku Kurdên Koçgirê û Dêrsimê pêgirtîyê komelê ne, di eynê demê da jî li her derê Dêrsimê şaxên komelê saz kirine.(93)

Komeleka ku li çar hêlên Kurdistanê yên wisa giring, xasma li hêleka wek Dêrsimê asê û stratejîk teşkîlatên wê hebûne, di nava gelê wê da jî potansîyeleka bêsînor jibo doza rizgarîxwazîyê hebûye, eger wê komelê li ser axa Kurdistanê xebat û têkoşîneka neteweyî kiribûya dikarî welêt rizgar bikira û serxwebûna Kurdistanê pêkbanîya. Ji alîyekî dî ve jî, kargêr û endamên komelê naskirî bûne, rêzdarî û bawerîya gelê Kurd bi wan hebûye. Zinnar Silopî di vî babetî da weha dibêje:(94)

"Piranîya Qomîta Kargêr kesên xanedan û xwedînufûz bûn, ku li Kurdistanê naskirî bûn. Eger wan kesan, li gora rewşa ku tê da bûn zorayîya dayinstandina bi Kurdistanê ra ji Stanbolê anîbûya ber çavên xwe û xebata merkeza komelê guhastibûya Kurdistanê û bi **Komela Pêşketina Kurd** a Dîyarbekrê ra hevkarî kiribûya, pirr muhtemel bû ku xebata wan kesên ku li hêlên Kurdistanê yên cure-cure xwedînufûz bûn, pirrtir mefadar bibûya û dûwayîka daxwazkirî bihata standin.(95)

"MİROV Jİ HESPÊ XELKÊ ZÛ PEYA DİBE"

Çawa ku li jor jî hat gotin, **Komela Pêşketina Kurdistanê** ji despêkê ve piştа xwe bi prensîpên Wîlson, dewletên Ewrupî û xasma Înglistanê girêdaye û xwestîye ku li gora wan prensîpan û bi alîkarîya wan dewletan, ji Stanbolê Kurdistanê rizgar bike. Divê ku em li ser vê yekê jî qasek bisekinin.

Berê em bêjin ku, divê ku mirov dîtin û bîr-bawerîyên tevgerên sîyasî û rizgarîxwaz li gora rewş û mercên wan bibîne û bihêjîne, ne ku li gora rewş û mercên xwe, ne jî li gora dîtinên xwe yên sîyasî. Li gora vê bingehokê, divê ku em sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** û piştgirêdana wê bi dewletên Ewrupayê, li gora rewş û mercên wê demê bihêjînin.

(92) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 52
(93) Dr. Nûrî Dêrsimî, **Di Dîroka Kurdistanê da Dêrsim (Kürdistan Tarihinde Dersim),** r. 280
(94) Li jêrenota 3'yan binêrin
(95) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 59

Wek ku her kes dizane, dewletên Ewrupî, xasma jî Înglistan û Fransa wê demê gelek xurt bûn û li dinyayê gelek xwedînufûz bûn. Wan her du dewletan di Şerê Cîhanî yê Pêşîn da zora "Zilamê Nexweş" dewleta Osmanî biribû û hemî welatên Rojhilata Navîn dagir kiribûn. Her du dewletan jî Prensîpên Wîlson qebûl kiribûn û soz dabûn ku li gora wan prensîpan gelên bindest ên ne Tirk bigîhînin heqê kifşkirina pêşedema xwe bi xwe. Ji alîyekî dî ve jî welatên Ereban, jibo ku xwe ji binê nîrê Osmanîyan rizgar bikin di şer da bi wan her du dewletan ra hevkarî kiribûn. Li serbajarê dewleta Osmanîyan jî piştê windakirina şer û ketina hukumeta **Partîya Yekîtî û Pêşketinê (Ittihad ve Terakkî Fırkası), Partîya Azadî û Hevgirtinê (Hürriyet ve Itilâf Fırkası)** hatibû ser kar; wê partîyê jî, hukumeta Osmanî ya nû jî piştgirîya Înglistanê dikirin.

Kurta peyvê, wê demê ji Ereban heta Tirkan, her kes di piştgirî û hevkarî û hevalbendîya Înglistanê û Fransayê da bi hev ra ketibû bezê.

Di rewşeka wisa da piştgirêdana pêşewayên Kurdan bi wan dewletan tiştekî ne xerîb bûye; dema ku her kesê ji wan dewletan hêvîya tiştek kirîye, normal û adetî bûye ku **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî ji wan hêvî û tewqeya rizgarîya Kurdistanê kirîye. Mirov nikare wê hêvîyê ji wan ra bike qusûr û ji ber wê yekê wan gunehkar bike, yan jî neheq bidêre. Em îro dibînin ku hemî dewletên cîhanê, jibo qazanckirina dostanî û hevalbendîya Ereban bi hev ra ketine bezê; kes nayne bîra xwe ku Ereb wê demê hevalbendê her du dewletên emperyalîst Înglistan û Fransayê bûn, milên xwe dabûn ber milên wan û bi alîkarîya wan welatên xwe ji Osmanîyan, bi peyva rasttir ji Tirkan rizgar kiribûn. Belê, Ereban wisa kir. Belam rojek hat ku ew li dijê Înglistanê û Fransayê jî rabûn, ew jî ji welatên xwe derxistin; wan her du dewletan jî ji neçarî çovên xwe dan ser milên xwe û çûn. Bi wî awayî, hevkarî û hevalbendîya Înglistanê û Fransayê jibo azadîya welatên Ereban bû gîhanekek û pêşgavek.

Eger pêşewayên Kurdan jî bikarîna bi alîkarîya wan her du dewletan, yan jî bi alîkarîya yekê ji wan welatê xwe ji lepê Osmanîyan, bi peyva rasttir ji lepê Tirkan rizgar bikirina, rojek dê bihata ku wek dewletên Ereban Kurdistan jî dê ji wan bihata rizgarkirin, ew dê ji neçarî ji Kurdistanê jî derketina û biçûna. Belê, Înglistan û Fransa du dewletên emperyalîst û qolonyalîst bûn; ev rast e. Belam, çawa ku ji her derê cîhanê derketin û paşîya paşîn mecbûr man vekişîyan nava qalikên xwe, rojek dê ji Kurdistanê jî vekişîyana. Ev dê bivê-nevê bûya. Ji ber ku welatên wan ne wek Tirkîyê, Îranê, Îraqê û Sûrîyê hevsînorên Kurdistanê bûn, wan nedikarî wek Tirk û Ereb û Eceman Kurdistanê bidin ser welatên xwe û îlhaq jî bikin. Bi kurtî, hevkarî û tevkarîya wan, jibo rizgarîya Kurdistanê ya dûwayîn dê bibûya gîhanekek û pêşgavek; çawa ku jibo rizgarîya welatên Ereban a dûwayîn bû gîhanekek û pêşgavek.

*

Li vir, bivê-nevê pirseka weha tê aqil:

Çima Ereban karî bi alîkarî û hevkarîya Înglistanê û Fransayê xwe rizgar bikin, çima Kurdan nekarî?

Cudayî di navbera tevgera pêşewayên Ereban û Kurdan da ev bû ku, pêşewayên Ereban tenê pişta xwe bi Prensîpên Wîlson û Înglistanê û Fransayê girênedan û daneniştin; hêzên xwe yên çekdar saz kirin û milên xwe dan ber milên wan her du dewletan, bi wan ra li dijê Osmanîyan şer kirin, heta ku ew ji axa xwe avêtin der. Belam pêşewayên Kurdan tenê pişta xwe bi Prensîpên Wîlson û bi her du dewletên zorbir Înglistan û Fransayê girêdan û li Stanbolê desgirêdayî daniştin; li ser axa Kurdistanê hêzeka çekdar saz nekirin; xiyala rizgarkirina Kurdistanê "bi qelem û îlmê huqûqê" di dilê xwe da danîn.

Peyveka pêşîyan a Kurdî heye, weha dibêje:

"Mirov ji hespê xelkê zû peya dibe".(96)

Ev pevy tam li halê pêşewayên Kurd tê. Lewra ew di meydana têkoşînê da li hespê xelkê, li hespê Înglistan û Fransayê siwar bûne û xwestine ku bi hespê wan bigîjin amancê. Lê belê, piştê demeka kurt, xwedîyên wî hespî ew ji hespê xwe daxistine û peya hîştine, îcar dijminê gelê Kurd Kemal Paşa li hespê xwe siwar kirine. Em vî babetî ji rêzên Zinnar Silopî bixwînin:

"Li hevberê belavbûna dewleta Osmanî, Înglîz dixwest ku li hêla Kurdistanê, ku ew hêl wek movika pişta Rojhilata Navîn bû û xasma jî xwedîyê serçavîyên petrolê yên dewlemend bû, Înglîz dixwest ku li wir di binê nufûza xwe da hukumeta Kurdistanê saz bike. Ji ber vî semedî jî, li Kurdistana Jêrîn a ku di binê dagirkirina wî da bû, sazkirina hukumeta Kurd di binê qiralîya Şêx Mehmûd da qebûl kiribû. Di Peymana Sevrê da biryar hatibû dayin ku li Kurdistana Jorîn jî heta cîyekî nêzîkê merkeza wîlayeta Sêwasê, hukumeteka Kurd a otonom bê sazkirin. Belam, dema ku hêzên neteweyî yên Tirk giringîya xwe nîşan dan, Înglîz menfeeta xwe di xurtkirina wê tevgerê da dît û destê xwe ji sazkirina Kurdistanê kişand, jibo serketina Mistefa Kemal Paşa bû alîkar".(97)

Belê, Înglistan jî wek hemî dewletên dî liştok bû, li pey lişta xwe û menfeeta xwe dibezîya. Lê belê, eger pêşewayên Kurd ev rastî di despêkê da dîtibûna, bizanîna ku rizgarîya gelê Kurd tenê bi hêza gelê Kurd mimkun dibe, û di despêkê da li ser axa Kurdistanê hêzeka eskerî saz kiribûna, hêlên stratejîk û asê yên wek Dêrsimê, Hekarîyê, Bedlîsê, Motkan, Botan û wd. girtibûna binê qontrol û kargêrîya xwe, hingê dê mineta wan ji Înglistanê jî, ji Kemal Paşa jî tunebûya; tewr Înglistan dê newêrîya Kurdistanê ji xwe ra bike neyar û dê newêrîya li dijê gelê Kurd alîkarîya Kemal Paşa bike.

DUBENDÎ Û POŞMANÎYA PAŞÎN

Di Kurdî da peyveka pêşîyan heye, weha ye:

"Av çi qas di golê da bimîne ew qas genî dibe".

(96) Ev peyva pêşîyan li hin hêlên Kurdistanê jî weha tê gotin: "Mirov ji hespê hevalan zû peya dibe".

(97) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan,** r. 60—61

Mirov dikare vê peyvê li tevgerên sîyasî, xasma li tevgerên azadîxwazîyê û rizgarîxwazîyê bîne. Tevger û vêkxistinên ku azadî û rizgarîya neteweyên xwe ji xwe ra kirine amanc, ew jî wek avê livîn û herikîn dixwazin. Eger nelivin û neherikin, hema di cîyê xwe da wisa sekan bimînin, hingê ew jî wek ava golan genî dibin. Genîbûna wan şikestina hêvî û moralê endamên wan e, daketina potansîyela nava dilxwazên wan e, peydabûna dubendîyê ye di nava qorên wan da, parçebûn û belavbûna wan e.

*

Em vê rastîyê di tevgera **Komela Pêşketina Kurdistanê** da bi awayekî eşkera û berçav dibînin.

Ji ber ku komelê xebat û tevger û têkoşîna xwe nebirîye ser axa Kurdistanê û li wir hazirîya bizaveka neteweyî nekirîye û li Stanbolê demeka ne kurt desgirêdayî rûniştîye, rojek hatîye ku di nava kargêr û endamên wê da dubendî peyda bûye; ji rûyê wê dubendîyê jî komele parçe bûye. Wek ku li jor jî me dabû zanîn, li gora nivîsîna Zinnar Silopî, rojnamên Tirkan li Stanbolê li dijê Serekê **Komela Pêşketina Kurdistanê** Seyid Evdilqadir qampanya vekirine û jê xwestine ku yan ji serekîya Şûrayê Dewlet, yan jî ji serekîya **Komela Pêşketina Kurdistanê** vekişe. Wî jî gotîye ku "Kurdistan xweserî naxwaze, otonomî dixwaze". Li ser wê peyva wî, birek ji endam û kargêrên komelê ji komelê veqetîyane û **"Komela Vêkxistina Civakî" (Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti)** saz kirine.

Wisa tê zanîn ku piştê wê parçebûnê pêşewayên Kurd ên li Stanbolê, bi kêmayî kargêrên komela nû, xetayê xwe fam kirine û çûyina Kurdistanê pêwîst dîtine. Belam ew poşmanî dereng maye û êdî fêde nedaye. Lewra Kemal Paşa heta wê demê rîya Kurdistanê li wan girtîye. Ji ber wê yekê, **Komela Vêkxistina Civakî** biryar daye ku heyetek bi ser Kurdistana Jêrîn ra bişîne Kurdistana Jorîn. Li gora wê biryarê Kemal Fewzî, Xelîl Ramî Bedirxan, Mistefa Paşayê Yamulkî û Mewlanzade Rif'et, sala 1921'ê ketine rê û çûne. Lê îcar jî dagirkerên Înglîz li ser sînorê Îraqê ew sekinandine, destûr nedane wan ku têkevin Kurdistana Jêrîn û ew vegerandine. Tenê destûra Mistefa Paşayê Yamulkî dane ku têkeve Kurdistana Jêrîn; lewra ew ji Silêmanîyê bûye.(98)

Bi wî awayî, li Kurdistana Jorîn Kemal Paşa hatîye ji newalê, bûye xwedîyê malê; li Kurdistana Jêrîn jî Înglistan hatîye ji newalê, bûye xwedîyê malê.

Ku malxoyê malê li mala xwe xwedîtî neke, xelk weha ji newalê tê dikeve malê, nahêle ku malxo têkev'ê jî.

Paşê parçebûneka dî jî di nava pêşewayên Kurd da qewimîye. Îcar Kemal Fewzî, Necmeddîn Huseyn, Memdûh Selîm û Ezîz Baban partîyek bi navê **"Partîya Neteweyê Kurd" (Kürd Millet Partisi)** saz kirine.(99)

Belam êdî pirr dereng mane; **Komela Pêşketina Kurdistanê** jî, her du vêkxistinên nû jî nekarîne tiştek bikin û "vêkxistinên qartonî" mane, paşê jî tune bûne çûne.

(98) Eynê eser, r. 60
(99) Eynê eser, eynê, rûpel

DÎVÊ KU EM KÊMAYÎYÊN XWE BIBÎNIN

Em careka dî jî bêjin ku amanc û daxwaza me ji nivîsîna van rexneyên jorîn ên ku me li ser sîyaseta pêşewayên Kurd, xasma li ser sîyaseta **Komela Pêşketina Kurdistanê** nivîsîn, ne ev e ku em xebata wan neçê binumînin, yan leke bînin ser xatira wan, yan jî rûmet û qedrê wan nizim bikin û xatira wan li ber çavê gelê Kurd reş bikin.

Na, amanc û dawaza me qet ne ev e.

Ew, xebatkarên Kurdistanê, yên gewre bûne, şopa azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd di sedsala XX. da bi xebata xwe vekirine, doza gelê Kurd birine civîn û konferansên navberneteweyî û bi cîhanê dane zanîn. Paşê, çend kes ji wan di rîya azadîya neteweyê Kurd da jîyana xwe jî fîda kirine, di kabên qolonyalîstên rehkar û hov da gan dane, bûne şehîdên me yên ezîz. Ên ku ji kab filitîne jî li derê welêt derbider bûne, li xerîbîyê di rewşên zor û giran da jîyana xwe domandine, heta hilma wan a paşîn jî kovan û evîna Kurdistanê di dilê wan da bûye. Xatira wan hemîyan li bal me ezîz û bilind e. Em li pêşberê xatira wan serê xwe bi rêzdarî ditewînin.

Daxwaza me ji nivîsîna wan rexneyên jorîn ev e ku, wek neteweyekî dîl em kêmayîyên xwe yên berîn bînin ber çavê gelê Kurd, xasma ber çavê xwenda û zana û xwendekarên Kurd ên nuhayîn.

Rêzdarî û qedirgirtina xebatkarên berîn tiştek e, dîtin û nivîsîn û hêjandina kêmayîyên wan, rexnedana li xetayên wan jî tiştekî dî ye. Ew kêmayî, di eslê xwe da kêmayîyên me Kurdan in. Divê ku em bi dilekî vekirî û bi bêhneka fire kêmayîyên xwe bibînin, qebûl bikin, li ser wan bipeyivin, binivîsin û biaxifin. Neteweyekî dîl tenê bi pesindana şehîdan û bi pesinîna bi şehîdan rizgar nabe; tenê bi gunehkarkirina dijmin û bi qala zordestî û barbarîyên dijmin jî rizgar nabe. Divê ku mirov ji xebat û têkoşîna şehîdan jî, ji qusûr û kêmayîyên wan jî ders û tecrube bistîne, di pêşedemê da careka dî meydan nede qusûr û kêmayîyên wisa.

*

Em bawer dikin ku di vî beşî da me karî em bergehê sîyasî yê **Komela Pêşketina Kurdistanê** û yê kovara **"Jîn"** pirr-hindik bidin zanîn. Di eslê xwe da xebata wê demê û bizavên Kurdistanê yên pey wê demê, lêgerîn û lêkolaneka taybetî û fire dixwazin. Di rûpelên pêşkêşîyek da ancax ev qas mimkun dibe.

BEŞ IV

RONÎKİRİNA BÛYERÊN MÊJÎN

ŞORİŞA KAWE

Yek ji babetên mêjîn ên ku di kovara "**Jîn**" da cî girtine, Şorişa Kawe ye. Li ser wî babetî nivîskarê ku bi hostatî qelem şixulandîye, zana û nivîskarê gewre Kurdîyê Bedlîsî (Xelîl Xiyalî) bûye. Wî hêj di despêka derketina kovarê da di jimareya pêşîn da ev şol girtîye destê xwe. Ji nivîsarên wî tê zanîn ku wê demê, ji alîyê Daîra Cîhilan (Mühacirîn Müdîriyeti) ve bi navê "**Kurd**" (**Kürdler**) pritûkek hatîye weşandin û tê da hebûna Kurdan hatîye înkarkirin. Dîsa li gora ku ji nivîsarên Kurdîyê Bedlîsî tê zanîn, nivîskarekî Tirk bi navê Zekerîya Beg, di kovara "**Îctîmaîyat**" a resmî da nivîsarek nivîsîye û wî jî di wê nivîsarê da Kurd înkar kirine.

Li ser wê pirtûkê û wê nivîsarê, Kurdîyê Bedlîsî sê nivîsar di "**Jîn**"ê da nivîsîne. Nivîsara pêşîn bi sernivîsara "Efsana Dehak" (Dehak Efsanesi) di jimareya pêşîn da derketîye; her du nivîsarên dî jî bi sernivîsara "Bi Bona Kurdan" (Kürdler Münasebetiyle) di jimareyên diduyan û sisiyan da derketine.

Nivîskar di despêka nivîsara xwe da li ser qelîte û mahîyeta pirtûkên ku bi amancên taybetî tên nivîsîn sekinîye û ew pirtûk bi xerezkarîyê gunehkar kirine; daye zanîn ku teng û qelîta wan ji alîyê zanyarî ve gelek nizm e. Paşê daye zanîn ku di heqê tespîtkirina esl û kok û reha gelan da efsane û bûyerên mêjîn rolên mezin dileyizin. Ji ber wê yekê, di nivîsarên xwe da li ser bûyera mezintirîn a ku di dîroka Kurdan da qewimîye, yanî Şorişa Kawe li dijê Dehak sekinîye.

Kurdîyê Bedlîsî nivîsîye ku Dehak hukumdarekî Ereb bûye, hatîye Îran dagir kirîye; ji ber ku gelê Kurd jî Îranî ye, hêla ku Kurd lê jîyane ew jî ketîye binê dagirkirina Dehak. Nivîskar daye zanîn ku Dehak, jibo têrkirina her du marên ser milên xwe rojê mejîyê çar kesan daye wan; paşê gelê Kurd roja 31'ê meha Tebaxê di binê serekîya Kaweyê hesinker da (100) li dijê Dehak rabûye û dest bi şorişê kirîye. Di wê şorişê da Dehak hatîye kuştin, welêt ji dagirkirina Ereban hatîye rizgarkirin û Fereydûn bûye şah.

Nivîskar daye zanîn ku, roja 31'ê Tebaxê ji wê demê pê ve jibo gelê Kurd bûye cejna neteweyî û her sal di wê rojê da li Demawendê ew cejn bi navê

(100) Navê Kawe di "**Jîn**"ê da ne "Kawa" hatîye nivîsîn, lê "Kawe" hatîye nivîsîn.

"Cejna Rizgarîya Neteweyî" tê pîrozkirin û ew tore hêj jî berdewam e. (101)

Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe ya diduyan da li ser giringîya lêgerîn û lêkolanên çandeyî, civakî, toreyî û wd. sekinîye; daye zanîn ku li Kurdistanê lêgerîn û lêkolanên weha nehatine kirin, ji ber wê yekê jî Kurdistan ji wan alîyan vė di binê perda nenasîyê da maye; di dûwayîya nivîsara xwe da jî weha gotîye:(102)

"Bila em ji vê yekê ewle bin ku, ew destê ku dê vê perda nenasîyê ji ser Kurd û Kurdistanê hilîne, tu car dê desteki bîyanî nebe. Qederê, ev şeref jibo kurên Kurd ên hatî veşartîye; ew kurên Kurd ku dê bi zanînên hevdem mucehhez bin. Ew wezîfe wezîfa wan e".(103)

Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe ya sisiyan da jî lêgerîn û lêkolanên ku ji alîyê hin Rûsan ve li ser Kurdan hatine kirin girtine destê xwe; daye zanîn ku ew lêgerîn û lêkolan jî di rû da ne, li hin bajaran hatine kirin û derbasê wî alîyê wê "perda nenasîyê" nebûne. Ji ber wê yekê ew jî jibo tespîteka zanistî nabin bingeh. Nivîskar dewleta Osmanî jî gunehkar kirîye, çima ku li ser Kurdan tu lêgerîn û lêkolanên zanistî nedane kirin. Paşê dîsa li ser giringîya efsane û xurafeyên neteweyî sekinîye û dûwayîya nivîsara xwe weha anîye:(104)

"Lêkolana xurafeyên neteweyî, me digîhîne vê rastîyê ku eslê Kurdan Îranî ye".(105)

Ji bil Kurdîyê Bedlîsî, Memdûh Selîm jî li ser Dehak û Şorişa Kawe nivîsareka hêja nivîsîye. Ew nivîsar bi sernivîsara "Roja Kawe ya Taybetî- 31'ê Tebaxê" (Kawe Yevm-i Mahsusu- 31 Ağustos), di jimareya 25'an da derketîye. Di eynê jimareyê da nivîsarek jî bi sernivîsara "Di Heqê Kawe da Meseloka Dîrokî" (Kawe Hakkındaki Tarihî Fıkra) derketîye; belam ew nivîsar bê îmza ye.(106)

TARÎXA ŞORİŞA KAWE 31'Ê TEBAXÊ YE?

Tiştê belkî tewr balkêş ev e ku di kovara "**Jîn**" da tarîxa Şorişa Kawe, 31'ê Tebaxê hatîye numandin. Ev tarîx wisa balkêş e ku di heqê Şorişa Kawe da tarîx û navê ku heta nuha li Kurdistanê hatine zanîn dibe ku bihejin û hilweşin.

Wek ku her kes dizane, tarîxa Şorişa Kawe heta nuha 21'ê Adarê hatîye qebûlkirin û bi navê "Newroz"ê hatîye pîrozkirin. Nuha jî ew tore li her derê Kurdistanê û li nava Kurdên derê welêt berdewam e. Lê belê, "**Jîn**" tiştekî dî tîne û dibêje ku tarîxa Şorişa Kawe 31'ê Tebaxê ye. Ev tarîx hem di nivîsareka Kurdîyê Bedlîsî da, hem jî di nivîsareka Memdûh Selîm da hatîye nivîsîn.

Kurdîyê Bedlîsî, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Efsana Dehak" (Dehak Efsanesi) da daye zanîn ku hin ji Kurdan ji ber zordestî û barbarîya Dehak re-

---

(101) **Jîn**, jimare 1, r. 7—11
(102) Li jêrenota 3'yan binêrin
(103) **Jîn**, jimare 2, r. 6
(104) Li jêrenota 3'yan binêrin
(105) **Jîn**, jimare 3, r. 4
(106) **Jîn**, jimare 25, r. 3, 8

vîyane û xwe dane çîyan; lê hinên dî li cîyê xwe mane û paşê di binê serekîya Kaweyê hesinker da li dijê Dehak şoriş kirine, Dehak kuştine, welatê xwe ji dagirkirinê rizgar kirine. Nivîskar di heqê wan da weha gotîye:(107)

"Ên mayî yên ku xebata jibo derxistin û qewitandina dagirkeran ji welêt û rizgarkirina welêt bi ser cîhilbûnê ra girtine, bi rastî jî, bi wê têkoşîna ku Kaweyê hesinker ê ku bûye pêşewayê hilkelîna neteweyî û ew îdare kirîye, bi wê têkoşînê gîhane daxwaza xwe û welatê xwe gîhandine xweserîyê. Her netewe, rojên ku bibin jêderên bûyerên weha gewre, wan rojan digêre rojên taybetî û bi merasimên mezin pîroz dike. Bi rastî, ji alîyê Kurdan ve jî ew roja rizgarîyê ya ku di salê da rastê roja 31'ê Tebaxê tê, li gora giringîya layiqê wê hatîye qebûlkirin û her sal di sî û yekê Tebaxê da li Demawendê bi navê rizgarîya neteweyî cejn hatîye kirin".(108)

Nivîskar daye zanîn ku navê wê merasimê jî "Cejna Kurd" hatîye danîn û ew cejn tenê ji alîyê Kurdan ve tê pîrozkirin. Ev jî tiştekî gelek balkêş e; lewra li gora vê peyvê, navê wê cejnê ne "Newroz" e, lê "Cejna Kurd" e.

Eger em bala xwe bidinê, nivîskar di parçenivîsara jorîn da tarîxa Şorişa Kawe carek bi jimare "31'ê Tabaxê" nivîsîye, carek jî bi tîpan "sî û yekê Tebaxê" nivîsîye. Mirov dibêje qey ku cara diduyan xwestîye bide zanîn ku tarîxa cara pêşîn a bi jimare ne şaş e, îcar jî bi tîpan "sî û yekê Tebaxê" nivîsîye; bi wî awayî, îhtîmala gumana şaşîya tarîxa pêşîn ji holê rakirîye.

Em eynê tarîxê di sernivîsara nivîsareka Memdûh Selîm da jî dibînin. Ew Sernivîsar, wek ku me li jor jî got, weha ye:

"Roja Kawe ya Taybetî- 31'ê Tebaxê" (Kawe Yevm-i Mahsusu- 31 Ağustos).

Nivîskar di wê nivîsara xwe da weha gotîye:(109)

"Bizava Kawe li dijê Dehak, di dîroka Kurdan da xwedîyê mezinatîyeka wisa ye ku dev ji qeydkirina wê nayê berdan. Huquqê Bingehîn (Hukuk-ı Esasiye), heqê bizavê, heqê rabûna li dijê zulmê ji neteweyan ra tabîî dibîne. Çawa ku, kîtleyên ku ji hebûna tiştekî ku jê ra tê gotin 'Huqûqê Bingehîn' haydar jî nebûne, carna ew heqê xwe bi kar anîne. Kawe, li dijê Dehakê Zalim, ku yek ji giregirên zalimên cîhanê bûye, neteweyek rakirîye û bi wê rakirinê abîdeyeka mêrxasîya medenî çikandîye ku hemî nesil pê dipesinin".(110)

Nivîskar paşê daye zanîn ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti),** bi bona "Roja Kawe ya Neteweyî" musamereyek tertîb kirîye û gelek kes hatine temaşa wê musamereyê.(111) Belam, mixabin ku nivîskar tarîxa musamereyê nenivîsîye. Li gora ku jimareya **"Jîn"**ê ya ku nivîsara wî tê da derketîye bi tarîxa 2'yê Çirîya Paşîn e, pirr muhtemel e ku ew musamere jî di 31'ê Tebaxa wê salê da hatibe çêkirin.

(107) Li jerênota 3'yan binêrin
(108) **Jîn,** jimare 1, r. 10
(109) Li jêrenota 3'yan binêrin
(110) **Jîn,** jimare 25, r. 3
(111) **Jîn,** eynê jimare, r. 4

Wek nivîsara Kurdîyê Bedlîsî ya ku me li jor qala wê kir, di nivîsara Memdûh Selîm da jî navê "Newroz"ê derbas nabe. Nivîskar ji roja 31'ê Tebaxê ra dibêje "Roja Kawe ya Taybetî" û "Roja Kawe ya Neteweyî".

NEWROZ Û SERSAL

Li vir pirsyareka giring derdikeve pêşberê me; ew jî ev e:

Eger tarîxa Şorişa Kawe bi rastî 31'ê Tebaxê be, navê wê jî "Roja Kawe ya Neteweyî" be û cejna neteweyî ya gelê Kurd jî ew be, îcar Newroza 21'ê Adarê çi ye?

Di kovara **"Jîn"** da welama vê pirsyarê jî heye. **"Jîn"**ê ji 21'ê Adarê ra, yanî ji Newrozê ra gotîye "Sersal", negotîye "Newroz". Li ser 21'ê Adarê di **"Jîn"**ê da du nivîsar derketine. Yek ji wan di heqê pîrozkirina sersalê da ye û bi îmza **"Jîn"**ê di jimareya 14'an da derketîye. Lê belê, mixabin ku tarîxa çapa wê jimareyê ne kifş e. Berhevoka yekane ya kovarê ku heye, dema ku hatîye cildkirin, qeraxên jimareyên wê hatine birrîn û tarîxa jimareya 14'an jî wê demê ketîye ber kêrê û çûye. Belam tarîxa jimareya berî wê 10'ê Adarê, tarîxa jimareya pey wê jî 30'yê Adarê ye; li gora wan tarîxan em dikarin texmîn bikin ku jimareya 14'an jî di 20'ê Adarê da, yanî di erefa Newrozê da derketîye.

Di wê nivîsara pîrozkirinê da em van rêzên jêrîn dixwînin:(112)

"Çend tewir rojên taybetî yên neteweyan hene: Neteweyî, dînî, civakî û wd. Ê Kurdan, rojên wan ên neteweyî, roja ku Kawe zulma Dehak şikandîye, rojên ku Selaheddînê Eyyûbî hatîye dinê û bûye sultan û wd. ne. Rojên me yên dînî jî kifş in. Yek jî 'Sersal'a Kurdan heye. Ev, roja 9'ê Adara Romî ye.(113) Kurd vê roja civakî ya taybetî cejn dizanin, despêka jîneka nû têw dikin, diçin seredana hev, hev pîroz dikin, ji hev ra dîyarîyan dişînin".(114)

Wek ku ji vê nivîsarê jî tê zanîn, **"Jîn"**ê 21'ê Adarê "Sersal" û "roja civakî" qebûl kirîye, Şorişa Kawe jî cejna neteweyî qebûl kirîye. Tiştê balkêş ev e ku di vê nivîsarê da ji 21'ê Adarê ra nehatîye gotin "Newroz", lê hatîye gotin "Sersal".

Dîsa di jimareya 14'an da bi sernivîsara "Tebrîk" pîrozîyeka kurt derketîye; ew jî ev e:

"Bi munasebeta 'Sersal'ê cumle Kurdan tebrîk dikîn û roj û şev xêr û seadetê jibo wetenê xwe ji Yezdanê pak nîyaz dikîn". (115)

Di eynê jimareyê da du parçe jî di heqê Newroz û Sersalê da ji **"Mem û Zîn"**a Xanîyê nemir hatine guhastin û çapkirin. Helbesteka Evdirehîm Rehmî jî bi sernivîsara "Sersal" di wê jimareyê da derketîye.

Nivîsara diduyan a ku di ""**Jîn**"ê da li ser 21'ê Adarê derketîye, ew jî ya

(112) Li jêrenota 3'yan binêrin

(113) Ev tarîx, li gora teqwîma Mîladî roja 22'yê Adarê ye.

(114) **Jîn**, jimare 14, r. 1

(115) **Jîn**, eynê jimare, r. 21

Memdûh Selîm e. Nivîskar di wê nivîsarê da girgingîya rojên taybetî daye zanîn û weha gotîye:(116)

"Me got ku jîyandina rojên neteweyî heqê me ye û wezîf me ye. Ev heqê ku tarîxê bexşê me kirîye, jibo ku em jê mefadar bibin û vê wezîfê pêkbînin, pêwîst e ku rojên me yên taybetî yên cure-cure bên tespîtkirin. Ev babetekî lêkolanê ye ku jibo dîrokzanan û ciwanan kêrhatî ye. Ji bil rojên dînî yên taybetî yên Kurdan, çi rojên wan ên neteweyî û civakî yên taybetî hene? Ew ji kîjan serçavîyên dîrokî derketine, di kîjan qanalan da herikîne û hatine? Mesela, tê famkirin ku Newroza Îranîyan û Sersal muşterek in. Ev çima wisa ye, yan jî gelo wisa ye?"(117)

Eger em bala xwe bidinê, Memdûh Selîm jî di nivîsara xwe da qala 21'ê Adarê bi navê "Sersal"ê kirîye û gotîye ku ew sersal û Newroza Îranîyan di eynê demê da tên.

DÎVÊ KU LÊGERÎN BÊ KİRİN

Wek ku me li jor jî got, ev dîtin û tespîtên "**Jîn**"ê gelek giring in; wisa giring in ku zanîna li ser Newrozê û Şorişa Kawe bi awayekî dijwar dihejînin. Em nikarin bi carek wan dîtin û tespîtan red bikin, çarpiyek bikişînin ser wan û bêjin ku ew ne rast in. Her weha em nikarin wan dîtin û tespîtan bi çavgirtin qebûl jî bikin û bêjin ew rast in. Ew dîtin û tespît, divê ku bibin babetên lêgerîn û lêkolanan.

Eger dûwayîka lêgerîn û lêkolanan binumîne ku roja Şorişa Kawe bi rastî jî 31'ê Tebaxê ye, hingê pêwendîya wê şorişê, pêwendîya tarîxa wê û pêwendîya pîrozkirina wê wek cejneka neteweyî, bi Newrozê û tarîxa Newrozê jî, bi pîrozkirina Newrozê jî namîne. Hingê Newroz temamen dibe sersal û tê gotin ku, ji ber ku 21'ê Adarê despêka buharê ye, ev tarîx ji berê ve sersal hatîye qebûlkirin û pîrozkirina wê bûye tore. Eger ev dîtin bê qebûlkirin, hingê mirov dikare bêje ku, ji ber ku Kurd jî bi eslê xwe û bi reha xwe Arî ne û ji şaxa Îranî ne, Kurdan û Farisan tev 21'ê Adarê cejn qebûl kirîye; navê wê cejnê li nik Farisan bûye "Newroz", li nik Kurdan jî bûye "Sersal". Bi wî awayî, pîrozkirina wê rojê di nava wan her du gelên Îranî da jî bûye tore.

Xanîyê nemir jî di "**Mem û Zîn**"ê da qala Newrozê kirîye û ew sersal numandîye. Xanî weha gotîye:

> **"Dewra felekê ji bextê fîrûz**
> **dîsan ku numa ji nû ve Newrûz**
>
> **mebnî li wî adetê mubarek**
> **şehrî û sipahîyan bi carek**

(116) Li jêrenota 3'yan binêrin
(117) **Jîn**, jimare 16, r. 7

bajêr û kelat û xanî berdan
Teşbîhê bi nijdîyan û cerdan

sef sef dimeşîne kûh û deştan
ref ref dixuşîne seyr û geştan"(118)

Xanî paşê jî weha gotîye:

"Sersalî û bakir û ruwalan
sedsalî-w ciwan û pîr û kalan

sersal-i li resam û rahê ma'hûd
gêrane diçû meqamê mehmûd.(119)

Bi dîtina me, divê ku torezan û dîrokzan û civakzanên Kurd, li ser vî babetê giring lêgerîn û lêkolan bikin û bixebitin ku vê şolê bigîhînin ronayîyê. Eger di dûwayîya wan lêgerîn û lêkolanan da dîtin û tespîtên **"Jîn"**ê bên qebûlkirin, hingê divê ku dest bi pîrozkirina Şorişa Kawe di 31'ê Tebaxê da bê kirin û pîrozkirina wê şorişê hin bi hin di nava gelê Kurd da bibe toreyeka neteweyî; hingê, divê ku cejna Newrozê jî di 21'ê Adarê da bi navê "Sersal"ê bê pîrozkirin.

Axir, divê ku em roja Şorişa Kawe tespît bikin, wê şorişê di cîyê wê da daynin û di cîyê wê da, di roja wê da pîroz bikin.

BERXWEDANA HÎZANÊ

Di dîroka berxwedanên gelê Kurd da berxwedanek heye ku jê ra "Berxwedana Hîzanê" tê gotin. Di heqê wê berxwedanê da heta nuha qet haydarîyeka belgeyî tunebû. Tenê, li ser şehîdên Kurd ên ku piştê vemirîna berxwedanê hatine daleqandin straneka şînê ya gelî hebû. Di wê stranê da weha tê gotin:

"Çûme Bedlîsê, xopanê di kortê da
Hatim Bedlîsê, xopanê di kortê da
Daraxacî rast kiribûn tê da(120)
Kindirên zeytkirî berdabûn pê da
Şêx Şabedîn, Seyid Elî, Mehmed Şîrîn avêtibûn pê da
Kindir qetîyabû ji bal Xwedê da
Şêx Şabedîn ketibû erdê da
Dilê neyaran, kevir bû tê da
Dîsa Şêx avêtibûn kindirê sêpê da".

---

(118) Ehmedê Xanî, **Mem û Zîn**, r. 106
(119) Eynê eser, r. 108
(120) Daraxacî: Ev peyvikeka sazber e, ji "dar"a Kurdî û "axac"a Tirkî hatîye sazkirin; peyvik bi mana sêpiya idamê ye.

Ji bil vê strana ku ji alîyê gel ve hatîye afirandin û di nava gelê Kurd da pirr belav bûye, li ser Berxwedana Hîzanê tiştek tunebû. Wê berxwedanê çawa dest pê kir, çawa dom kir, çawa hat vemirandin? Heta nuha di van babetan da tu belge û wesîqe di destê me da tunebûn. Lê bi saya kovara "**Jîn**" ew berxwedan jî gîhaye ronayîyê. Nivîskar û torezanê Kurd Law Reşîd, li ser wê berxwedanê nivîsareka dirêj nivîsîye û bi sernivîsara "Çîrokeka Dîrokê" (Bir Hikâye-i Tarih) di "**Jîn**"ê da derxistîye. Nivîsar du beş e; beşê pêşîn di jimareya 16'an da, beşê diduyan jî di jimareya 17'an da derketîye.

Nivîskar di beşê pêşîn ê nivîsara xwe da daye zanîn ku sala 1913'an li Hîzanê û dorhêlên Hîzanê di nava Kurdan da propagande hatîye kirin, çek hatîye belavkirin û vêkxistinek hatîye sazkirin. Pêşewa û kargêrê wê xebatê jî Mela Selîm bûye. Dema ku hukumet ji wan bûyeran haydar bûye Mela Selîm hatîye girtin; belam wî bi alîkarîya gundîyan xwe xilas kirîye. Walîyê Bedlîsê, heyetek ji maqûlên bajêr şandîye Hîzanê. Mela Selîm ji wê heyetê ra gotîye ku: "Walî li Bedlîsê çi dike, bila Mûsa Beg bibe walîyê me".(121) Belam wê heyetê paşê Mela Selîm îqna kirîye û pêkve hatine Bedlîsê. Piştê ku Mela Selîm vegerîyaye Hîzanê, ji walî ra nameyek bi Şêx Şabedîn daye nivîsîn û tê da gef li walî xwarîye. Li ser wê nameyê walî eskerê zêde xwestîye. Hukumetê jî ew ji wezîfa wî derxistîye û muteserrifê Sêrtê şandîye şûna wî.(122)

Nivîskar di beşê diduyan ê nivîsara xwe da jî qala pêştaçûna berxwedanê û dûwayîya wê kirîye; daye zanîn ku wê demê tabûrek esker çûye ser Hîzanê, lê şikestîye û vegerîyaye Bedlîsê. Hêzên Kurdan jî bi pey wê tabûrê ketine û heta Bedlîsê çûne, ketine bajêr û taxa Kanîziwa û taxa Hersan girtine binê qontrola xwe. Dortira rojê, hukumetê bi topan û mîtralyozan êrîşê ser hêzên Kurdan kirîye. Hêzên Kurdan hem bi jimareya xwe hindik bûne, hem jî çek û techîzatên wan gelek kêm bûne. Pirrê şerkarên Kurdan bi çov û xinceran li dijê top û mîtralyozan şer kirine. Paşê nekarîne zêde di ber xwe bidin, û vekişîyane. Piştê şikestina berxwedanê, eskerê giran çûye ser Hîzanê. Gelek Kurd hatine girtin. Lê Mela Selîm revîyaye û xwe avêtîye qonsolosxana Rûsyayê û îltîca kirîye. Paşê dadgeha eskerîyê li Bedlîsê hatîye sazkirin; wê dadgehê biryara idama 18 kesan daye. Her weha gelek Kurd jî ji Kurdistanê dûr xistine. Şêx Şabedîn, Seyid Elî, Şêx Mihemed Şîrîn, Feqî Xelîl, Feqî Cindî, Mela Mihyedîn jî di nava idamkirîyan da bûne. Mela Selîm heta despêka Şerê Cîhanî yê Pêşîn di qonsolosxana Rûsyayê da maye; dema ku Rûsyayê û dewleta Osmanî sala 1914'an dest bi şer kirine qonsolosxane hatîye girtin, Mela Selîm jî hingê hatîye idamkirin.(123)

BABETÊN DÎ

Ji bil van babetên jorîn, di "**Jîn**"ê da li ser hin babetên dîrokî yên dî jî nivîsarnê hêja derketine. Hin ji wan, nivîsarên Ezîz Yamulkî ne ku li ser dîroka

(121) Mûsa Beg: Serekê eşîra Motkan Hecî Mûsa Begê Xwêtî.
(122) **Jîn**, jimare 16, r. 10—12
(123) **Jîn**, jimare 17, r. 10—16

dewleta Baban a Kurd hatine nivîsîn. Nivîskarê hêja Ezîz Yamulkî, di wî babetî da pênc nivîsar nivîsîne; ew nivîsar di jimareyên 9, 11, 13, 15 û 18'an da derketine. Nivîskar di wan nivîsarên xwe da li ser rewşa navxwetî ya dewleta Baban, hêza wê ya eskerî, rewşa wê ya abûrî û civakî hin haydarîyên hêja dane. Her weha daye zanîn ku, çawa dewleta Osmanî û Îranê xwestine ku dewleta Baban têxin binê destê xwe, jibo gîhana wê amancê çawa carna dek û dolab gerandine, carna jî bi hêzên xwe yên eskerî êrîşê ser axa wê dewletê kirine.

Mîralay Emîn Feyzî jî li ser hêza eskerî ya dewleta Baban du nivîsar nivîsîne. Nivîsarên wî di jimareyên 23 û 25'an da derketine.

Kurdîyê Bedlîsî jî li ser Kurdîtîya bajarîyên Kurdistanê nivîsareka giring nivîsîye. Ew nivîsar di jimareya 6'an da derketîye. Nivîskar di wê nivîsarê da bersîva hin rojname û kovarên Tirkan daye. Wan îddîa kirîye ku bajarîyên Kurdistanê bi eslê xwe ne Kurd in, Tirk in. Kurdîyê Bedlîsî di nivîsara xwe da ragîhandîye ku ew îddîa temamen pûç e, kifş kirîye ku bajarîyên Kurdistanê jî wek gundîyên Kurdistanê Kurd in; her weha di eynê nivîsarê da li ser Bedlîsê jî hin haydarîyên giring dane.

Di jimareya 25'an da nivîsarek jî li ser serekê eşîra Rojkan Mihemed Axayê Kelhokî derketîye. Di dûwayîya nivîsarê da hatîye gotin ku "dûmayîk heye"; lê mixabin ku piştê wê jimareyê kovar hatîye girtin û dûmayîka wê nivîsarê derneketîye.

BEŞ V

BÛYERÊN ROJÎN Û CİVAKÎ

VÊKXİSTİN Û XEBATA VÊKXİSTÎ

Eşkera ye ku di tevgerên azadîxwazî û rizgarîxwazîyê da tiştê giringtirîn, pêkanîna vêkxistinan û xebata vêkxistî ye; bi peyveka dî, civandin û yekkirina xebata neteweyî di nava çarçove û qalibê vêkxistinan da û pêkanîna hêzên neteweyî ji wan vêkxistinan, bingeh û hîmê tevgera azadîxwazî û rizgarîxwazîyê ye. Mexsed ji vêkxistinê ne tenê vêkxistina sîyasî ye. Elbet vêkxistina sîyasî ya neteweyî, mak û merkeza tevgerê ye. Lê li tenişta wê jî hin vêkxistinên alîgir pêwîst in; wek vêkxistinên meslekî, civakî, çandeyî û wd. Ger em vêkxistina sîyasî bişibînin dil, vêkxistinên alîgir jî ji wê vêkxistinê ra dibin wek damaran; tim û tim wê bi xebata xwe teqwîye dikin, pît dikin, xebat û têkoşîna wê têkûz dikin, daxwazên gel ên cure-cure digîhînin wê, bername û daxwazên wê jî digîhînin gel. Wezîfa damaran di navbera dil û lebatên laş ên dî da çi ye, wezîfa vêkxistinên alîgir jî di navbera vêkxistina sîyasî û gel da ew e.

*

Welatevîn û neteweevînên Kurd ên wê demê ev rastî dîtine û li gora wê xebitîne. Ji alîyek ve **Komela Pêşketina Kurdistanê** wek vêkxistineka sîyasî saz kirine; ji alîyê dî ve jî jibo xwendekaran, jibo pîrekan, jibo belavkirina pirtûkan jî komelenê alîgir pêkanîne û kovarên wek "**Jîn**"ê û "**Kurdistan**"ê derxistine, bi alîkarîya wan dengê xwe birine gel û cîhanê.

Ji nivîsarnê "**Jîn**"ê tê zanîn ku wan çawa giringî daye şola vêkxistinan, zexmkirina vêkxistinan û xebata vêkxistî. Mesela, Memdûh Selîm, di nivîsara xwe "Hewar" da rewşa gelê Kurd girtîye destê xwe, bi taybetî li ser rewşa cîhilên Kurd sekinîye û di dûwayîya nivîsarê da weha gotîye:(124)

"Em li ser çare û havilan bifikirin. Ew dayika ku dê çareyên weha biwelidîne, vêkxistin e. Vêkxistineka wisa ku bi vînê, bi xebatê û bi sebatê bê terbîyekirin; bi peyveka dî, vêkxistineka komelî, ji yên ku di nava her neteweyekî medenî da hene. Vêkxistineka wisa ku hem di wextê şer da, hem jî di wextê aştîyê da wek rêzanek, wek rizgarkerek bikare xwe bigîhîne her goşeyê Kur-

(124) Li jêrenota 3'yan binêrin

distanê yê nepenî. Vêkxistineka wisa ku bikare di tarîtîyan da jîna ronayîyê, di tunebûnan da jî ronayîya jînê hilke; bikare li lebatên xwedîmejî û xwedîdil ferman bike".(125)

Kurdîyê Bedlîsî jî di nivîsara xwe "Li Ser Zimanê Kurdî" (Kürdçeye Dair) da, bi bona sazkirina **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan,** gotîye ku:(126)

"Min bi kêfxweşîyeka zêde xwend ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Wêşanan** hatîye sazkirin û ketîye xebatê. Rastîyek heye ku, di sedsala XX. ya medenîyetê da her neteweyek, di kar û xebatên giştî û taybetî da bi hebûna wê rastîyê bawer kirîye û li pêşberê daxwazên wê serê xwe tewandîye. Ew rastî, îhtîyaca vêkxistinê ye. Ev îhtîyac ji alîyê vê komelê ve hatîye teqdîrkirin. Dîtina vê yekê ez gelek kêfxweş kirim û gurûr da min. Dewra ku em tê da dijîn, dewra vêkxistinan û parkirina wezîfan e. Di vê sedsalê da xebatên yekanî —bila dîtina min şaş neyê famkirin, ez nabêjim teşebbusên şexsî— hemin bêber dimînin û mehkûmên bêberîyê ne".(127)

YEKÎTÎ Û HEVGİRTİN

Ji nivîsarên "**Jîn**"ê tê zanîn ku derdê bêtefaqîyê wê demê jî di nava Kurdan da hebûye; tabîî ji wî derdî jî şola yekîtî û hevgirtinê derketîye meydanê û ew şol wê demê jî şoleka rojîn bûye ku welatevînên Kurd li ser'ê fikirîne. Mesela, nivîskar û hozanê hêja Qazîzade Mistefa Şewqî, di nivîsara xwe ya bi sernivîsara "Wezîyetî Ême Kurdan de Esrî Hazir" da, Kurd xundine yekîtîyê û hevgirtinê; di dûwayîya nivîsara xwe da jî weha gotîye:

"Feqet lebo êwe heyf e degel ew şan û şuhretetan, wa be feqîrî rawestin û be tembelî mulkî azîztan le dest biden. Elbette êwe ke sahibşeref in, qisey min de goy degirin: Werin, ta zû we lebo xatirî êskî bab û bapîrman îttîfaq bikeyn û wetenî xoşman qurbanî menfeetî rezîle-w kursîyî rîyaset nekeyn. Çunke weqit teng e û duşmin le xefletî me îstîfade deka. Hayye alel-felah! We îlla peşîman debinewe-w êdî demê hîç feyde nîye".(128)

Hozan û nivîskar Evdirehîm Rehmî jî li ser şola yekîtî û hevgirtinê nivîsarna û helbestna nivîsîne. Di helbesta xwe "Destê Tenê Deng jê Nayêt" da weha gotîye:

"Ey milletê sahibnîfaq
lazim jibo te îttîfaq
Te'sîs nekin em yek wîfaq
mehwîyyet e bîl-îttîfaq
Aqilê xwe berhev kin hemî

(125) **Jîn,** jimare 19, r. 4
(126) Li jêrenota 3'yan binêrin
(127) **Jîn,** jimare 14, r. 11—12
(128) **Jîn,** jimare 4, r. 16

Wext, zeman pirr nazik e
Bêîttîfaqî tehluke
Xelqan hemî digel me rik e
Mehwîyyeta me bê şik e
    Aqilê xwe berhev kin hemî

Şexsîyetê bavêne der
Yek şexsî şol nayête ser
Yek bin, nemînit bêeser
şola umîda me li ser
    Aqilê xwe berhev kin hemî

Dest dene yek şibê bira
Hilkin jibo xwe yek çira
Rîya ku tarî ye j'me ra
ronahî lazim vê sira
    Aqilê xwe berhev kin hemî".(129)

Nivîskar û hozan Hîlmîyê Siwêrekî jî bi îmza "Kurdîyê Siwêrekî" û bi sernivîsara "Gazindek" nivîsarek li ser rewşa Kurdan nivîsîye; daye zanîn ku Kurd heta hingê di xeweka kûr û dirêj da mane, paşê peyv anîye ser yekîtî û tefaqê û weha nivîsîye:

"Gelî Kurmanca, ez gazî û hewar dikim û dibêjim kî, rîya kî em heya nuka lê çûn pêşîya wê zêrzemîn e. Me, we, gişan bi çavê xwe dît. Vegerin, vegerin, ji wê rîya xwar û çepîyê û mirinê şûnda vegerin. Ji me ra îttîfaq lazim e. Gelî biran, îbret bigirin".(130)

Hozan Dawer Ardelanî jî di helbesta xwe "Hemûman" da babetê bindestîya Kurdan girtîye destê xwe, di dûwayîya helbestê da jî giringîya şola yekîtî û hevgirtinê numandîye û gotîye ku:

"Jêrdesteyî lebo Kurd şeyn e, zîllet e
Bo çî le jêr emrî xelqî bimênîn, esîr bibîn

Eqwam be emrî hezretî Wîlson xelas buwe
Serbest e, hurr e; wêle le zincîrî asin în

Wextî qisey helît û pelît royî, birrayewe
Bes e, le kaselêsî hemûman ruha bibîn

Helsîn û milletî Kurd berz bikeynewe
Kurmanc û Kurd û Lur be yek û îttîfaq bikîn".(131)

(129) Jîn, jimare 5, r. 14
(130) Jîn, jimare 16, r. 14
(131) Jîn, jimare 21, r. 16

Belam di babetê yekîtî û hevgirtinê da gazîya tûjtirîn û xurttirîn û manedartirîn ji **Komela "Hêvî"** hatîye. Wê komelê di belavoka xwe da rewşa Kurdan û hin gelên bindest ên dî daye ber hev, ragîhandîye ku gelê Kurd xwedîyê bêje û zimanekî kevnar e, xwedîyê erdekî fire û nufûseka pirr e; paşê hatîye ser şola yekîtîyê û weha gotîye:

"Ah, tiştekî me tune ku vaya pirr mezin e, ji me ra pirr felaketek gir e; ew jî îttîhad û îttîfaqa me ye. Vîya bîr mekin ku, eger em mehwîyyeta xwe naxwazin, gelî biran berev bin ser hev. Şerê bêmane û bêsebeb berdin, ji nîfaq û şîqaqa me xelkê cîranê me îstîfade dikin. Lazim jiboy me ku em hişyar bin. Necata me li îttîhad û îttîfaqê ye. Îşte meqseda **Civata Hêvî**, yek jî, vê îttîfaq û wehdetê temîn bike. Welhasil, vîya bizanin ku xewa em tê da sersem, bêhiş manin, eger em ji wê ranebin, çavê xwe venekinse, —Xwedê sitar bike— dawî mirina kûr e. Mezinê mena gotine: Ez bi te, tu bi min, em her du bi Xwedê".(132)

REWŞA CÎHİLÊN KURD

Yek ji bûyerên civakî yên ku wê demê gelek rojîn bûne û di kovara **"Jîn"** da pirr cî girtine jî, rewşa cîhilên Kurd bûye. Di rû da û bi çavdîtin, ji ber ku di Şerê Cîhanî yê Pêşîn da hêleka mezin ji Kurdistanê ketîye binê dagirkirina leşkerê Rûs, ew cîhilî qewimîye û bi sedhezaran Kurd ji welatê xwe cîhil bûne. Lê belê, di eslê xwe da ew cîhilî, dûwayîka sîyaseta hukumeta **Partîya Yekîtî û Pêşketinê (İttihad ve Terakkî Fırkası)** ya rehkar bûye. Wê hukumetê xwestîye ku gelê Kurd ji Kurdistanê derxe, welêt vala bike û Tirkan bîne şûna wan.

Em li ser wê sîyaseta nemirovkî û wê bûyera trajîk a ku ji ber wê sîyasetê hatîye serê gelê Kurd, guhdarîya Zinnar Silopî bikin:(133)

"Hukumeta **Partîya Yekîtî û Pêşketinê**, qanûna cîhilîyê derxistibû û dixwest ku bi wê qanûnê, Kurdên ku ji mirinê filitîbûn wan jî biguhêze Anadolê û li wir li wîlayetan belav bike; û dixwest ku her bi çi awayî be Kurdistanê ji Kurdan vala bike, Tirkan bîne li şûna wan bihêwirîne da ku êdî neyê gotin ku 'doza Kurdan heye'. Hukumeta **Partîya Yekîtî û Pêşketinê**, jibo ku wê îcraata xwe ya zalimkî pêkbîne, Kurd bi birçîtîyê û di rewşeka perîşan da li rîyan dikuştin. Jibo vê yekê jî, hukumetê, Kurdên ku di rewşeka belengaz da hatin cîhilkirin, tim dimeşandin û qet nedihîştin ku rawestin; hukumetê dixwest ku bi wî awayî daxwaza xwe pêkbîne. Wê hukumetê, sîyaseta tunekirinê li dijê Ermenîyan bi şûr û tifingan pêkanîbû. Lê belê li dijê Kurdan, ew sîyaset di binê perda 'Rûs dê bên û we qetlîam bikin' da dipoşa; û di serma 15—20 derece li binê sifrê da, Kurd di birçîtîyê da, di rewşeka perîşan da cîhil kirin û ew sîyaseta xwe bi wî awayî pêkanî. Ma tê gumankirin ku ew hal, ji kuştina rasta-rast pirrtir bi êş û azar bû!"(134)

(132) **Jîn**, jimare 21, r. 15
(133) Li jêrenota 3'yan binêrin
(134) Zinnar Silopî, **Doza Kurdistan**, r. 41

Bi wê sîyaseta nemirovkî û bi wî awayê hovkî, bi sed hezaran Kurd digel jin û zarûk û extîyar û nexweşan ji welatê xwe hatine cîhilkirin û ber bi hêla Tirkîyê hatine sewqkirin. Gelek ji wan li rîyan mirine; yên mayî jî li Anadolê li bajarên Tirkan hatine belavkirin û li gora sîyaseta hukumetê temamen bêkes û bêkû hatine hîştin, piranîya wan ji birçînan muhtacê parsê bûne.

Qetlîam û cîhilkirina Ermenîyan li dinyayê dengan daye. Lê belê qetlîam û cîhilkirina Kurdan wê demê jî, paşê jî li derê Kurdistanê tu denganek nedaye; dewletên bîyanî, komele û hêzên sîyasî û civakî yên cîhanê, gişt li hevberê wan bûyerên hovkî guhê kerr li xwe danîne û tu deng ji xwe nanîne. Ermenîyan dikarî dengê xwe derxin û dengana trajedîya xwe li cîhanê belav bikin; lewra kes û xwedîyên wan, dost û dilxwazên wan hebûn. Belam Kurd, çawa ku îro bêkes û bêxwedî ne, bêdost û bêdilxwaz in, wê demê jî wisa bêkes û bêxwedî, bêdost û bêdilxwaz bûn. Loma Kurdan nekarî dengê xwe bibin cîhanê û dengana trajedîya xwe li cîhanê belav bikin. Di hundir da kovara "Jîn" dixebitî ku trajedîya cîhilên Kurd bîne ber çavê gel jî û kargêrên Osmanîyan jî. Belam kargêrên Osmanîyan jî, dewletên cîhanê jî deng ji xwe nanîne. Evdirehîm Rehmî, bi nivîsara xwe "Cîhilên Kurd di çi halî da ne?"(Kürd Mühacirleri ne Halde?), ev rewş bi awayekî zelal anîye ber çavan. Nivîskar, di serê nivîsara xwe da parçek ji nameyek guhastîye. Name ji xizmekî wî jê ra hatibûye. Di namê da hatibûye gotin ku "ji gundê me tenê 10 kes ji mirinê filitîne". Nivîskar li ser wê trajedîyê weha gotîye:(135)

"Di felaketên neteweyên dî da, kîjan netewe dibe bila bibe, gelo îmkan heye ku mirov bixwîne ku ji gundekî ku sed û deh mal bûye, tenê deh kes mane? Çi bû bi wan kesan? Kî dê hesabê vana bide? Berprisyarê wan kî ye? Jibo cîhilên Ermenîyan û Roman ji Emrîkayê bi lûlan alêkarî diherike! Gelo kî dê li vana binêre, kî dê alîkarîya wan bike? Ma ev ne mirov in! Heywax, gelo yên mayî jî dê bi vî awayî tune bibin û biçin?"(136)

Hozan Mehmûd Nejadê Silêmanî jî di vî babetî da bi navê "Pêjnên Mindalekî Kurd"(Bir Kürd Çocuğunun İhtisasatı) helbestek nivîsîye, helbesta xwe bi peyva "Ji Kurdistana min a xweşdivî ra"(Sevgili Kürdistan'ıma) ji Kurdistanê ra pêşkêş kirîye. Hozan helbesta xwe ji devê mindalekî Kurd ê cîhil nivîsîye. Mindalê Kurd di despêkê da weha dibêje:(137)

"Ax ey welêt, ey meydana xeman, welatê pirrxwîn
Ey dayika ku mindalên xwe winda kirine, dayika xemgîn".

Paşê peyva xwe weha didomîne:

"Tim hatina cem te, beza ber bi te ye xiyala min
Belam zivistanê ez girtime, nuha tune mecala min

---

(135) Li jêrenota 3'yan binêrin
(136) Jîn, jimare 8, r. 6
(137) Li jêrenota 3'yan binêrin

Ku ez negîjim te û bimirim, bila cesedê min li çîyan bimîne
Her sibe û êvar bila xatîre û bêhna welêt bistîne"

Mindalê Kurd dixwaze ku Kurd ji wê trajedîya wî, ji tengayî û bextreşîya wî îbret bigirin û xwe bikin yek; bi wê daxwazê jî di dûwayîyê da ji dayika Kurdistan ra weha dibêje:

"Ax dayê, dayika xweşik, divê ku tu ji wan zarûkan ra bêjî
Ma ev dubendî dê wisa dom bike li meydanê hê jî!"(138)

Evdirehîm Rehmî jî helbestek bi navê "Nalîna Sêwîkî" nivîsîye û tê da ji devê sêwîyekî Kurd ê cîhil weha gotîye:

"Ez mame sêwî, bêda û bab im
Xanîyê min sotin, ez malxirab im

Babê min kuştin bêdîn kufaran
Muhtac im îro destê neyaran

Gurgêt dupê hatin, ketine kerîyan
Muhacir im ez, wê ketime derîyan

Nanek dixwazim jiboyê jînê
Rehmê bi mi nakin ji xeyrê kînê"(139)

Şehîdê Kurd Kemal Fewzî jî di wî babetî da çend nivîsarên hêja nivîsîne. Nivîsara wî ya pêşîn bi sernivîsara "Ji Hukumeta Nuhayîn ra Nameya Vekirî"(Hükümet-i Hazıraya Açık Mektub) derketîye. Nivîskar di wê nivîsara xwe da dewleta Osmanî û kargêrên wê dewletê dane ber rexneyên dijwar, paşê ji hukumetê ra gotîye ku:(140)

"Kurdistana bêçare, ku ji çar sedsalan vir da jibo selteneta Osmanî piştekeka zexm bû, û îro jî bi hin navên xerîb ên wek 'Hêlên Rojhilat', 'Anadola Rojhilat', 'Serhed', tewr 'Ermenistan' qala wê tê kirin û navê wê yê rastîn bûye guneh, ew derd û zîyanên ku ji wan ewladên wê yên bêpar ra rewa hatin dîtin, qena tamîra ji hezarî yekê wan derd û zîyanan dê di xiyala we ra derbas nebe gelo?"

Nivîskar paşê li dijê fikra pişaftina Kurdan weha nivîsîye:

"Di van demên paşîn da, çare û havila îflahbûna wî gelî, bi hêzdaneka pirr xerîb, qaşo bi pişaftina wî gelî hat fikirkirin. Ev fikir bi mexsednê wisa zalimkî hat ajotin ku, memûrên ku di hewara Kurdan da çûn, bûn wek kefenşê-

(138) **Jîn**, jimare 8, r. 11
(139) **Jîn**, jimare 11, r. 11—12
(140) Li jêrenota 3'yan binêrin

lînên ku goran vedikin û wek keftarên ku êrîşê kezebên mirîyan dikin. Ji bil wan jî tiştek nebûn".(141)

Kemal Fewzî di nivîsara xwe "Ma Çav Kor, Guh jî Kerr in!"(Gözler Kör, Kulaklar Sağır mıdır!) da dîsa ew şol girtîye destê xwe û gotîye ku:(142)

"Trajedîyên Ermenîyan, di eslê xwe da bi qasê ku dihat gotin giring nebûn; belam dîsa jî cîhan dan welwelê û li ser zimanan bûn destan. Lê ew felaketên ku bi awayên cure-cure hatin serê vî neteweyê bextreş, —welew gavek be jî—kî dê wan bi bîr bîne! Ma sûra Îsrafîl dê jibo wan bigirî! Ez ji te dipirsim ey medenîyeta rûbiriqandî, kesên ku desdirêjîya heqê xelkê nekirine kengê dê heqê wan bê naskirin! Heta kengê dê neheqî bi navê heqîyê bê naskirin û teqdîrkirin! Heta ku tu neheqîyê heq binumînî, kî dê heqîyê bîne cî, û kengê!"

Nivîskar paşê, felaketa ku hatîye serê cîhilên Kurdan weha salix daye:

"Dema ku keçên meygêr li koşkên qeraxê Bosforê(143) qedeh pêşkêş dikirin, li lehfên Qafqasyayê yên berfgirtî û cemedgirtî, ew dayikên ku mindalên wan dihonijîn û ew mindalên ku di hembêzên dayikan da dimijîyan, ji birçînan berê xwe didan tuneyîyê; ew zarûkên sêwî û bêkes ên ku di paşila bagêr û bapûkan da vezelîyabûn, bê ku bibînin ku zîyaretkarek li ber serê wan digirî, bi awirên sar şûş dibûn û diçûn wê dinê; pîrên ku ji ber betilînê û xizanîyê hestî û postên wan tenê mabûn, hilma xwe ya paşîn jî ji jînê diqedandin û ji ber tunebûna parîyek nan, umrê xwe yê dirêj bi der didan; ew birrên mirovan ku li rîyan wek qefleyên qurbanan ber bi mirinê dihatin ajotin, bi kovan xwezîya xwe bi mirinê danîyan û ganên xwe teslîmê wan gorên sar dikirin ku ew gor di nava berfê da dihatin kolan. Tu çavan ew nedîtin, tu guhan jî ew girîn û hewarên wan ên ku ber bi Xwedê bilind dibûn nebihîstin. Nexu çav hemî kor bûn, guh jî hemî kerr bûn".(144)

Kemal Fewzî li ser dagirkirina Bedlîsê ji alîyê Rûsan ve jî, bi navê "Bajarê Kavil"(Viran Belde) helbesteka rûmetgiran nivîsîye û tê da weha gotîye:(145)

"Deng birîyaye, sî ketîye ser bajêr ji asû
Di paşilên xanîyên xirabe û tarî da veşirîne parsû

Li rîyên wê karwan naçin nuha, bêdeng û tenha ne
Li ser kavilan kund diqîrin, kele ketine, sernixûn mane

Ew şeva ku li ser bajêr şîn raçand, ew şeva tarî
Li gelîyê bêkes û bêdeng nuha nepenî digirî(146)

(141) **Jîn**, jimare 13, r. 2—3
(142) Li jêrenota 3'yan binêrin
(143) Bosfor: Ew tengava ku di nava bajarê Stanbolê ra derbas dibe û Deryaya Reş bi deryaya Marmara ve girêdide.
(144) **Jîn**, jimare 14, r. 3—5
(145) Li jêrenota 3'yan binêrin
(146) Gelî: Gelîyê Bedlîsê

Şikîyaye mêlede, vemirîye fanosa mabedê
Pîrhevok civîyane, dest dane hev, rabûne govendê

Li binê qendîlên zingarî dirêj bûye mirîyek
Çav qewartî, mil îskelet, avêtine ser'ê strîyek

Xew diherike, ji qozîyên vala gumanên bêdûwayî tîne
Li cîyên nas gumanên razên nenas veşirîne

Ji tu kulekek ranabe dû, bêdeng in hêlînên wêran
Banên xanîyan cûm bûne, ji kavilan nemaye ferqa wan

Xezalên nazdar digerîyan wextek li wan çîyan
Gul çilmisî, bilbil melûl in nuha, xwîn av dide gulistan".(147)

Kovara "Jîn", di heqê rewşa cîhilên Kurd da bi belavkirina nivîsar û helbestan nesekinîye; li ser jimareya wan îstatîstîkek jî belav kirîye. Di wê îstatîstîkê da hatîye kifşkirin ku ji her sê wîlayetên dagirkirî Erzirom, Wan û Bedlîsê çi qas kes cîhil bûne û çi qas ji wan cîhilan li kêderê hatine belavkirin. Li gora wê îstatîstîkê ji Erziromê 187.474 kes, ji Wanê 102.808 kes, ji Bedlîsê jî 128.222 kes cîhil bûne; temamê cîhilên ji her sê wîlayetan 418.504 kes bûne.(148)

REWŞA KARKERÊN KURD

Di wê demê da gelek karkerên Kurd jî li Stanbolê hebûne. Piranîya wan karkeran piştîvan bûne. Hin kesên kedxur ên çavvekirî xebitîne ku wan karkerên Kurd bixapînin û keda destê wan bixun. "Jîn" di her du jimareyên xwe yên paşîn da li ser rewşa wan karkeran jî sekinîye û di wî babetî da du nivîsar belav kirine. Di nivîsara pêşîn da weha hatîye gotin:(149)

"Li Stanbolê ji çend sal berê ve qolonîyeka Kurd pêkhatîye, ev qolonî îro jî heye.(150) Ên ku ev qolonî pêkanîne karkerên Kurd in; ew karkerên Kurd ku hin kesên dî navê wan 'piştîvan' danîne. Ev ciwamêrên ha, ji hêlên Kurdistanê yên cure-cure hatine vir da ku rizqê xwe û malbatên xwe qazanc bikin. Rebenan, li vir bi awayekî tewr namûskarkî dixebitin, ji sibê heta êvarê bi xweydana enîya xwe dixebitin, kefte-left dikin û dihingivin".

Di nivîsarê da paşê hatîye ragîhandin ku hin kesên wek sernivîskarê rojnama "Alemdar" Refî Cewad û serkarê wê rojnamê Ehmed Qedrî, xwestine ku wan karkerên Kurd bixapînin û bi sendîqa xwe ve girêdin.(151)

(147) **Jîn**, jimare 15, r. 6
(148) **Jîn**, jimare 11, r. 7—8
(149) Li jêrenota 3'yan binêrin
(150) Peyvika "qolonî" di eslê nivîsarê da hatîye bi karanîn. Ev peyvik bi mana "birrek mirovên ku ji welatê xwe derketine û çûne li welatekî dî hêwirîne" hatîye nivîsîn.
(151) **Jîn**, jimare 24, r. 5—6

Nivîsara diduyan bi îmza "M.S." (Memdûh Selîm) û bi sernivîsara "Qalên Neteweyî-Civakî: Karkerên Kurd li Stanbolê (Millî-İctimaî Mebahis: İstanbul'da Kürd Amelesi) derketîye. Em di despêka wê nivîsarê da van rêzên jêrîn dixwînin:(152)

"Ev netewe çi qas bêkes e ku stûyê xwe daye destê kesên wek Refî Cewad û Ehmed Qedrî; ew mirov jî çi qas çavvekirî ne ku karîne misaletê 5—10 hezar kesî bibin; ew 5—10 hezar kes ku unsurekî xebatkar ê neteweyê Kurdê gewre ne. Divê ku mirov li ser alîyê civakî yê vê şolê bifikire. Ew propagandeyên xêrnexwazkî yên ku Refî Cewad Begê di **Komela Piştîvanan** da kiribûn, me di jimareya xwe ya berê da tehlîl kiribûn. Ev mirovên namûskar ên ku li welatekî dî qolonîyeka karkerên neteweyê Kurd pêkanîne, heta nuha ji bil Kurdan û ji bil ciwanên Kurd her kes bi wan ra meşxûl bûye. Cîyên ku ew lê dijîn jî, serên wan jî, heta nuha kî dizane ku çi qas ji propagandeyên liştan ra bûne meydan".

Nivîsar paşê weha dom dike:

"Kesên wek Refî Cewad Begê û pehlewan Qedrî Efendî, divê ku fam bikin ku, ew ne di mewqîyekî wisa da ne ku têkilê ked û qazanc û heq û wezîfa Kurdekî bibin. Divê ku her karkerekî Kurd jî biryar bide ku êdî ew ne mecbûr e qumarleyzan û şantajkaran xwedî bike; û divê ku baş bizane ku xeyn ji wî, heqê kesek tune ku ji berê keda wî îstîfade bike. Rewşa Kurdan heta nuha wek rewşa zevîyek bû ku ava wê, axa wê û darên wê ji her kesî ra helal bûn. Belam divê ku Kurd êdî xwe ji vê rewşê derxin".

Nivîskar ji tevgera karkeran jî gazin kirîye ku çima di heqê karkerên Kurd da bêdeng maye; paşê peyv anîye ser bêdengîya Kurdan bi xwe, ji wan jî weha gazin kirîye:

"Heta nuha, kesên ku serê xwe û zimanê xwe kêmtirîn bi van karkeran ra betilandine em bûne, Kurd bi xwe bûne, ciwanên Kurd bûne. Ji ber ku em bêdeng mane, kesên dî gotine qey ku em reben in; loma jî cesaret girtine, tim li nava serê me xistine û nanê me ji destê me standine. Bi kurtî, em dixwazin bêjin ku, divê ku em bi karkerên Kurd ra meşxûl bibin da ku bîyanî tilîyên xwe nexin nava wan". (153)

Belam mixabin ku "**Jîn**" piştê wê jimareyê êdî derneketîye, qadroya wê jî mecal û fersend û zeman nedîtîye ku bi rewşa karkerên Kurd ra meşxûl bibe.

XEBATA XWENDEKARAN

Wê demê xwendekarên Kurd, digel îmkanên pirr kêm û mercên pirr dijwar jî, jibo doza neteweyî ji dil û can xebitîne, her tewir zorayî û talûke dane ber çavên xwe, adeta kefenên xwe kirine devên xwe û hêz dane xwe da ku bigîjin amancê.

Wek ku me li jor jî got, xwendekarên Kurd, jibo yekkirin û xurtkirina xebata xwe, jibo berhevkirin û gurrkirina hêza xwe, **Komela Xwendekarên**

---

(152) Li jêrenota 3'yan binêrin

(153) Jîn, jimare 25, r. 1—3

Kurd Hêvî (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) saz kirine. Ew komele sala 1912'an hatîye sazkirin, paşê ji rûyê Şerê Cîhanî yê Pêşîn xebata wê şehetîye, adeta felc bûye. Sala 1919'an bi destê qadroyeka nû hatîye vejandin û dîsa bi navê xwe yê berîn ketîye xebatê; vejîna xwe û xebata xwe bi belavokeka dirêj ragîhandîye û bi gel daye zanîn. Ew belavok bi zimanê Tirkî hatîye nivîsîn û di du jimareyên "**Jîn**"ê da hatîye weşandin. "**Hêvî**"yê bi Kurdî jî belavokeka kurt belav kirîye; ew belavok jî di "**Jîn**"ê da derketîye.

Di despêka belavoka Tirkî da, ciwanên Kurd ên ku sala 1912'an "**Hêvî**" saz kirine, bi teqdîr û rêzdarîyeka mezin qala wan hatîye kirin; li ser bawerî û wêrîn û fîdakarîya wan weha hatîye gotin:(154)

"Ew mistek ciwan bûn ku, wek ewladên neteweyekî ji jînê bêpar, di goşên Stanbolê yên çepel da civîyabûn. Rîya ku dabûn ser'ê, tarî û zor û talûke bû. Wek ku ji navê komelê jî tê famkirin, wan, li ser wê mêledeya lerzok a ku di destê wan da bû, navê '**Hêvî**' nivîsîbû. Rêbirê daxwaza wan ciwanan hêvî bû; parola wan sebr û sebat bû; di vê dinê da xelata wan a yekane jî mirin bû. Bi rastî, ew di nava tunebûneka bêbinî da diperpitîn. Wan, li ser lêvên gelek kesan kena kêmdîtinê, li ser sînçeyên gelek kesan xuyaneka diltengîyê, di awirên gelek kesan da maneya hêrsê û qehrê dîtibûn. Di oxira hêvî û daxwaza xwe da ketibûn girtîxanan, ketibûn binê taqîbatan, ketibûn dadgehan. Digel hemî tunebûn û ritman, jîyana wê sazgeha xwe ji xwe ra kiribûn namûsa neteweyî; ewle bûn ku serpêhatîyên wê sazgehê, dê jibo hêginîya Kurd bibe numûneyeka biçûk; loma jî, bê ku bikerixin û bibetilin, xebitîn û ji tunebûnê hebûn çêkirin".

Di belavokê da li ser xebata wan a berçav jî weha hatîye gotin:

"Ew ciwanên ku jimareya wan bi sedan bû, li dora vê daxwaza qudsî civîyabûn: Amadekirina dermanê jîyanê jibo neteweyek ku dîroka mirovîyê bi rêzdarî û şeref qala wî dike. Bi wê daxwazê, ganê fîdakarîyê û gurûra neteweyî ketibû huwîyeta wan a manewî. Ji her derê Kurdistanê, ji mejîyên ciwan, dengê erêyîn bilind dibû. Rojname û kovarên wan her hefte derdiketin; dema ku dihatin girtin jî, yên nû dihatin weşandin. Ew ciwan, bi wan rojname û kovarên xwe ji daxwazên neteweyî ra dibûn tercuman; rojname û kovarên xwe digîhandin Kurdistanê û li ber çavên wan kesan belav dikirin ku, dema ku navê Kurd dihat gotin ji çavên wan awirên tinazan dirijîyan".(155)

Di belavoka "**Hêvî**"yê ya Kurdî da jî li ser amanca komelê weha hatîye gotin:

"Şixula **Hêvî** bi civatê dina tune. Sîyaset ji wê dûr e. Mezin û maqûlê mena bira bi wê şixulê sîyaset da bixebitin. Meqseda me, milleta Kurdan, wetena Kurdan, îlm û îrfana Kurdan bilind bikîn".(156)

Di beşê diduyan ê belavoka Tirkî ya "**Hêvî**"yê da jî di heqê amanca komelê da weha hatîye gotin:(157)

---

(154) Li jêrenota 3'yan binêrin
(155) **Jîn**, jimare 21, r. 12
(156) **Jîn**, jimare 21, r. 14
(157) Li jêrenota 3'yan binêrin

"**Komela Xwendekarên Kurd Hêvîyê,** zerûreta pêştaçûna neteweyê Kurd di rîya zanînê da, jibo xwe şopa sereke qebûl kirîye. **Hêvî,** jibo gîhana vê mexsedê, dê li her derê Kurdistanê, şax veke; her weha, jibo hînbûna medenîyeta nuhayîn jî dê endamên xwe bişîne Ewrupayê".

Di beşê diduyan ê belavoka Tirkî da, kar û barên çandeyî û bêjeyî yên ku "**Hêvî**"yê dane ber xwe hatine rêzkirin. Di nava wan kar û baran da berhevkirin û amadekirina "**Dîroka Neteweyî**", amadekirina "**Ferhenga Neteweyî**" û çapkirina eserên Kurdî yên bêjeyî jî cî girtine.(158)

Bi bona salvegera 8'an a "**Hêvî**"yê, roja 27'ê Temûza 1919'an li Stanbolê merasimeka bîranînê hatîye pêkanîn. Di wê merasimê da Tewfîq Hemîdê Amedî bi navê xwendekarên Kurd peyivîye; berê qala xebata sazkerên komelê kirîye, paşê hatîye ser xebata piştê şer û gotîye ku:(159)

"Piştê şerê ku çar sal ajot, **Hêvîyê** dîsa dest bi xebatê kir. Ciwanên ku îro derketine pêşberê we, bi vîn û wêrîna **Hêvîya** berîn mucehhez in; ew **Hêvîya** ku di nava gelek tunebûnan da xebitîbû".

Tewfîq Hemîd daye zanîn ku pêşketin û serfirazîya Kurd û Kurdistanê, ancax bi hevkarî û tevkarîya ciwanan û mezinan li gora amancên hevdem û di rîya zanînê da mimkun dibe. Paşê ji mezin û zana û dewlemendên Kurd û ji hemî Kurdan xwestîye ku, bi hemî wasiteyên maddî û manewî ji xebata ciwanan ra bibin alîkar.

Tewfîq Hemîd weha dûwayî li gotara xwe anîye:

"Em dixwazin ku, Kurdistana ku bi hewrên nezanî û sîtemê yên gurr û tarî hatîye nuxaftin, bi ronayîya zanînê û exlaq a zelal ronî bikin. Xebat ji me, lêkanîn û rastanîn ji Xwedê ye".(160)

XEBATA PÎREKÊN KURD

Çawa ku li jor jî hat gotin, xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya Kurd wê demê li dora **Komela Pêşketina Kurdistanê** civîyabû; bi peyveka dî, **Komela Pêşketina Kurdistanê** makekomele bû û li dora wê hin komelên alîgir ên civakî û çandeyî hatibûn sazkirin. Yek ji wan komelan jî "**Komela Pêşketina Pîrekên Kurd" (Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti)** bû. Bi wî awayî, pîrekên Kurd jî bi komela xwe ketine nava rêzên xebatkaran û cîyê xwe di xebata azadîxwazîyê da girtine.

Belam, gelek mixabin ku tarîxa sazkirina wê komelê ne kifş e. Xebera sazkirina komelê, cara pêşîn, di kovara "**Jîn**" da di jimareya 20'î ya bi tarîxa 4/6/1919'an da, bi nivîsara Memdûh Selîm derketîye. Ew nivîsar bi sernivîsara "Du Eserên Xêrdar" (İki Eser-i Mebrur) hatîye weşandin. Nivîskar di nivîsara xwe da qala sazkirina **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** û qala **Komela Xwendekarên Kurd Hêvî** kirîye. Lê mixabin ku tarîxa sazkirina

(158) **Jîn**, jimare 22, r. 11—12

(159) Li jêrenota 3'yan binêrin

(160) **Jîn**, jimare 24, r. 10

Komela pêşketina Pîrekên Kurd nenivîsîye. Belam, wek ku ji tarîxa wê jimareya kovarê jî tê zanîn, **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** berî 4'ê Hezîranê, bi îhtîmaleka mezin di meha Gulana 1919'an da hatîye sazkirin.

Memdûh Selîm di wê nivîsara xwe da ji bernama komelê parçenivîsarek jî guhastîye. Li gora wê parçenivîsarê, amanca komelê weha hatîye kifşkirin:(161)

"Pêkanîna pêşketin û pêştaçûna pîrekên Kurd li gora zîhnîyeta hevdem; serastkirina reformên civakî yên bingehîn di jîyana malbatî da; ew sêwî û jinebîyên Kurd ên ku ji rûyê cîhilîyê û kuştinê ketine halekî sefîl, xilaskirina wan ji sefaletê bi awayê peydakirina kar û alîkarîya diravî ji wan ra".(162)

Wek ku me got, gerçi îhtîmala mezin ew e ku **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** di Gulana 1919'an da hatîye sazkirin, lê em roja sazkirina wê nizanin. Belam em bi saya "**Jîn**"ê dizanin ku komelê di eynê salê da roja 20'ê meha Hezîranê dest bi xebata xwe kirîye. Komelê wê rojê, wek despêka xebata xwe mewlûd daye xwendin. Piştê xwendina mewlûdê, Encum Yamulkî Xanim rabûye bi navê pîrekên Kurd peyivîye û li ser xebata komelê gotarek daye. Wê xanimê di despêka gotara xwe da gotîye ku:(163)

"Gelî xanimefendîyên berrêz! **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** a ku bi amanceka gelek rûmetbilind hatîye sazkirin, wek despêka xebata xwe ev mewlûda qudsî da xwendin. Em berê ji Xwedê nîyaz bikin ku ev xebat bi xêrdarî û bi serketinên mezin dom bike. Paşê, xanimên ku kerem kirine hatine vê civînê, ez bi navê neteweyê Kurd ji wan ra sipas dikim; û ez tika dikim ku hun ji kerema xwe destûr bidin ku ez çend peyv jî bêjim".

Encum Yamulkî Xanimê paşê peyv anîye ser doza Kurdan û daye zanîn ku Kurd ne li dijê Tirkan in, tewr dost û alîkarên wan in; jixwe nabe ku gelên Musulman li dijê hev bin; lê digel vê yekê jî Kurd dixwazin ku wek hemî gelên dî heqê xwe bistînin. Wê, ragîhandîye ku pîrekên Kurd ên ku hatine merasima vekirina komelê, soz dane ku jibo pêşketina Kurdîtîyê çi pêwîst be dê bikin û dê di wê xebatê da dudilî nekin. Paşê li ser amanca komelê weha gotîye:

"Amanca komela me ev e ku, çi qas pîrek û zarûkên Kurd ên muhtacê alîkarîyê hene ji wan ra kar peyda ke, îdarexane veke, xwendegeh veke, pîrekên me yên ku dikarin ders bidin ew jî bê ucret mamostayî bikin. Ez dixwazim bêjim ku komele, qasê ku îmkan hebe dê alîkarîya diravî û bedenî bike".

Encum Xanimê paşê ragîhandîye ku komele dê civîn û konferans û musamerena sererast bike, di dûwayîya gotara xwe da jî ji Kurdan weha alîkarî xwestîye:

"Komele, jibo pêçana birînên netewe, muhtacê fîdakarîya we ye. Eger hemî Kurd jibo alîkarîya me destê xwe dirêj bikin û her fîdakarîyek bikin, em'ê bi-

---

(161) Li jêrenota 3'yan binêrin
(162) **Jîn**, jimare 20, r. 4
(163) Li jêrenota 3'yan binêrin

bînin ku daxwazên me yên neteweyî jî rastî ne. Xwedê neteweyê me her dem bextyar bike".(164)

Gelo Encum Yamulkî Xanim kî bûye? Mixabin ku em di heqê huwîyeta wê da tiştek nizanin. Yek ji giregirên Kurdan Mistefa Paşayê Yamulkî bûye, yek ji nivîskarên "**Jîn**"ê jî Ezîz Yamulkî bûye. Heye-tune ew xanim xizmeka wan bûye, belkî jî xêzana Mistefa Paşa bûye.

Her weha, di heqê wezîfa Encum Xanimê di nava komelê da jî em tiştek nizanin. Belam, li gora ku ew bi navê pîrekên Kurd peyivîye û li gora ku bi navê neteweyê Kurd ji pîrekên beşdarê civînê ra sipas kirîye, tê zanîn ku ew yan sereka komelê, yan jî yek ji kargêrên wê bûye. Belam kargêrên dî kî bûne, çend endamên komelê hebûne û ew endam kî bûne? Mixabin ku di destê me da tu belge û wesîqe tunin ku bersîva van pirsyaran ronî bikin.

Lê belê, dîsa bi saya "**Jîn**"ê em dizanin ku **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** di demeka kurt da xîreteka mezin nîşan daye, xebateka gurr kirîye û bi wê xebata xwe dengê xwe derxistîye, navê xwe jî belav kirîye. Ezîz Yamulkî, di nivîsareka xwe da daye zanîn ku komelê, sala 1919'an di meha Tebaxê da, yanî du-sê meh piştê sazbûna xwe, bi bona cejna qurbanê, li Stanbolê li Nexweşxana Zarûkan a Şîşlîyê gelek zarûkên xizanan dane sinetkirin û musamereyek daye. Di nivîsarê da babetê musamerê nehatîye nivîsîn; lê nivîskar daye zanîn ku pîrekên Kurd bi wê musamera xwe nîşan dane ku, di hişyarbûna neteweyê Kurd da gavên ku tên avêtin ew jî di wan da xwedîyê pareka mezin in. Her weha nivîskar daye zanîn ku ew musamere, delîleka wisa bûye ku îspat kirîye ku pîrekên Kurd, bi awayekî pît di rîya bernama xwe da dimeşin û xwedîyê cesareta medenî ne. Nivîskar Ezîz Yamulkî, di dûwayîya nivîsara xwe da ew pîroz kirine û ji wan ra serketin daxwaz kirîye.(165)

Ji bil nivîsara Ezîz Yamulkî, di "**Jîn**"ê da helbesteka Evdirehîm Rehmî jî li ser **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** derketîye. Navê helbestê "Jibo Civata Dayikan" e. Hozan di despêka helbestê da li ser pîrekan weha gotîye:

"Pirsî ji esrê dewran: 'Fenn û tereqqîya te
dewlet serê çi ye?' Got: 'Dewlet serê jinan e'

Lewra qe nahewin ew, şev û roj ewan xebat e
ca zaryek mezin kin, jîna welat bi wan e

Însan bi eslê fitret ne qenc e, ne xirab e
Qencî û xirabîya me bi rakirina diyan e".

Hozan di dûwayîya helbestê da jî li ser **Komela Pêşketina Pîrekên Kurd** weha nivîsîye:

---

(164) **Jîn**, jimare 22, r. 4—6
(165) **Jîn**, jimare 25, r. 14—15

"Gotin vekirine dayikan civatekê bilindî
Ya Reb tu pêkvebînî, tewfîqekê de wane

Rehmî nedît ku laiq teqdîm biket hedîyye
Hedîyye ger qebûl bit, wî daye cîsm û cane".(166)

MEFA Û GİRİNGÎYA ZANÎNÊ

Ji kovara **"Jîn"** tê zanîn ku welatevîn û neteweevînên Kurd, wê demê giringîyeka mezin dane zanînê jî. Di kovarê da li ser mefa û giringîya zanînê gelek nivîsar û helbest hatine nivîsin. Nivîskar û hozanên Kurd dane zanîn ku nezanîyê çi qas texrîbat di komela Kurd da anîye meydanê û çawa bûye sebebê paştamana gel; her weha kifş kirine ku gelê Kurd mecbûr e ku vê rewşê biguhêre û xwe bi zanînê mucehhez bike, mesafa navbera xwe û gelên pêşketî dagire. Mesela, Şefîq Erwasî di nivîsara xwe "Zanîn di Pêşîya Hemî Tiştan e" da ji Kurdan ra weha gotîye:

"Ey birayê me, hun dizanin ku îro îlm û mearif di nêv her milletekî da belav bûye; ji biçûk heta mezinêt wan hemî ji ehwalê dîn û dinya xwe agahdar in; ji xeyrê milletê me, ku em tenê ji vê nîmeta mezin mayîne bêbehr. Ji ber wî qasî ye ew fezailê ku fitreten di milletê me da hene hemî bêfaîde diçî, bîlekis dibine sebebê mezellet û mezemmeta me. Mesela, xayet em dîndar în; lakîn ehkam û kemalatê ku dînê me emir dike em nizanîn, heta ku pê amel bikîn. Û bi xayet şecî în; lakîn şecaeta xwe di kuştin û xirabîya hev da serf dikîn. Û em zehf sexî ne; lê jibo mitriban di dawetan da û jibo rişwetan di da'wan da û jibo koçekan di tîyatrowan da û jibo hedîyê axa û beg û şêxan di îdan da; ne ku jibo menfeetekê umumî û ya emrekî dînî. Sebebê van jî hemî nezanîn e. Wekî te ev zanî, îro da ji me ra jî ji hemî tiştekî lazimtir îlm e. Riya wî jî xwendin û nivîsîn e. Ew jî ancax bi luxetê me bit. Lewra luxetê başqe, umrek lazim e heta ku mirov wî luxetî bizanit, ji ew paş ku bi wî luxetî îlmekî bizanit. Ew jî ji her kesekî ra mimkun nabit".(167)

Kurdzade Kemal jî di nivîsara xwe "Ji Kurdan ra: Wezîfa me ya îroyîn" (Kürdlere: Bugünkü Vazifemiz) da weha gotîye:(168)

"Yek ji wezîfên me yên giringtirîn û pêwîsttirîn ev e ku em pêkanîna hebûn û parastina bextyarî û huqûqên Kurdîtîyê û neslên hatî, teslîmê piştgirîya zanînê bikin. Daxwaz û amanc û arzû ev e ku em ciwanên Kurdan bicivînin bal hev û felaketa nezanîyê ji Kurdistanê biqewitînin. Lewra dewra me dewra pêşketinê ye; kesên ku nexebitin, leyîya pêşketinê wan kaş dike û bi xwe ra dibe".(169)

(166) **Jîn**, jimare 22, r. 16
(167) **Jîn**, jimare 2, r. 15
(168) Li jêrenota 3'yan binêrin
(169) **Jîn**, jimare 6, r. 11

Kurdîzade E. Sabit jî di helbesta xwe "Kurmanca ra" da, li ser giringîya xwendinê weha nivîsîye:

"Gelî Kurda, şorek dikim
Hemû Kurmanc destek bibin

Paşê em'ê rahet bikin
Lawê xwena xwendiş bidin

Bona me mekteb lazim i
Bona me sin'et lazim i

Bona me îman lazim i
Bona me nimêj lazim i

Her gundî da mekteb vekin
Paşê qedrê wê fêm dikin".(170)

Hozan Evdirehîm Rehmî jî di helbesta xwe "Nezanîn" da weha êrîşê nezanîyê kirîye:

"Ey cehl û nezanîn, tu yî dujmin, tu yî xaîn
Zulma te ye hêlan hemî bêsin'et û bêdîn

Qehra te ye wêrane kirî ah, wetenê min
Kîna te ye bêlane kirî cîsm û tenê min

Serwet te ji me istandîye, bêmal û dirav in
Em mayine belengaz û feqîr, xanebelav in".(171)

(170) **Jîn,** jimare 12, r. 16
(171) **Jîn,** jimare 17, r. 17

BEŞ VI

XEBATA ÇANDEYÎ Û BÊJEYÎ

KOMELA KURD JÎBO BELAVKİRİNA ZANÎNÊ Û WEŞANAN

Kovara "**Jîn**", ji alîyê çandeyî û bêjeyî ve jî gelek xizmetên hêja û rûmetgiran kirine. Her weha kovarê, xebera xizmet û xebata zana û xwendayên Kurd ên wê demê di meydana çande û bêjeyê da jî gîhandîye dema me. Em bi saya "**Jîn**"ê haydar dibin ku welatevîn û neteweevînên Kurdan, wê demê çawa û çi qas giringî dane bêje û çandeya Kurd, jibo pêşxistina wan çawa xwestine bixebitin.

Her wek ku me berê jî got, welatevîn û neteweevînên Kurd, ji alîyek ve di nava **Komela Pêşketina Kurdistanê** da xebata sîyasî kirine; ji alîyek ve jî di nava komelenê alîgir da xebata civakî û çandeyî û bêjeyî vêkxistine. Di meydana çandeyê û bêjeyê da komela alîgir, "**Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan**" (**Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**) bûye. Ew komele di despêka sala 1919'an da, bi îhtîmaleka mezin di dûwayîya meha Kanûna Paşîn da hatîye sazkirin. Komelê, di jimareya "**Jîn**"ê ya bi tarîxa 2/2/1919'an da bernama xwe bi belavokeka dirêj belav krîye û dest bi xebata xwe kirîye. Di despêka belavokê da li ser amanca komelê weha hatîye gotin:(172)

"Amanc ji sazkirina komela me ev e ku em neteweyê xwe jibo pêşedemê, temamen li gora bingehên zanistî, bi hêginîyên hevdem techîz bikin. Tenê bi xebata sîyasî, bêmikûn e ku neteweyê me hebûna xwe bidomîne. Bi rastî jî ji vî alî ve, neteweyê Kurd ê bextreş, di sedsala bîstî da di rewşeka wisa da ye ku, divê ku mirov ji vê rewşê ra bigirî û şîn bike. Di meydana têkoşîn û hevbezîya sibeyîn da, neteweyê Kurd, li dijê wan êrîşên tunekar ên ku dê li ser heqê wî û jîyana wî bên kirin, ji çekê berxwedanê bi temamî bêpar e".(173)

Bernama komelê ji 20 maddan pêkhatîye. Di bernamê da, ji amadekirina ferhengeka Kurdî heta vekirina xwendegehên bingehî û çapkirina pirtûkên dersan, ji sazkirina xwendegehên pîşe heta weşandina pirtûkên Kurdî yên bêjeyî yên klasîkî, ji sazkirina xwendegeheka mamostan heta sazkirina muzeyeka Kurdî û heta pêkanîna qooperatîfek jibo karkerên Kurd, gelek xebatên hêja cî girtine.

(172) Li jêrenota 3'yan binêrin
(173) **Jîn**, jimare 10, r. 10

Wisa tê zanîn ku komelê, jibo pêkanîna bernama xwe qet wext winda nekirîye û hema piştê sazbûna xwe dest bi xebatê kirîye. Memdûh Selîm li ser xebata komelê weha nivîsîye:(174)

"Ez bi çavekî sipaskar dibînim ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan,** bê ku piştgirîya ku dê bibîne têxe hesabê xwe û bê ku guh bide alûzîyên ku dê pêşkarê wê bibin, li ser amanca kifşkirî bê westan dixebite. Wezîfên ku wê dane ser milê xwe gelek pirr in û giring in. Yek ji wan wezîfan jî şola ziman û bêjeyê ye, ku ev şol bi serê xwe karekî giring e. Ez ewle me ku giranîya van şolan dê hewesa komelê neşikîne, lê belê dê vîna wê zêdetir bike".(175)

Lê belê, mixabin ku komelê jibo pêkanîna bernama xwe têr mecal û fersend nedîtîye. Piştê girtina **"Jîn"**ê, êdî dengê komelê derneketîye. Gelo ew jî digel "**Jîn**"ê hatîye girtin? Ev îhtîmal ne dûrê aqil e. Lewra komelê, piştê sazbûna xwe kargêrîya **"Jîn"**ê girtîye destê xwe. Dibe ku ji ber wê yekê, komele ji alîyê hukumetê ve hatibe girtin. Lê belê di heqê girtina wê da, û eger hatibe girtin di heqê tarîxa girtina wê da, di destê me da tu belge û wesîqe tunin. Her weha, em nizanin ku komelê di rîya pêkanîna bernama xwe da çi qas mesafe standîye. Tenê, em dizanin ku komelê di despêka xebata xwe da **"Mem û Zîn"**a Xanîyê nemir çap kirîye. Belkî jî xebata wê ya pêşîn û paşîn ev bûye.

Ew komele jî wek komelên Kurd ên dî yên wê demê, bi navê xwe yê bişeref, bi bernama xwe ya neteweyî û bi xebata xwe ya welatevînkî, di dîroka Kurd da rûpeleka paqij vekirîye û çûye.

WEŞANDÎNA "MEM Û ZÎN"Ê

Çapkirina **"Mem û Zîn"**a Xanîyê nemir, bi serê xwe xizmeteka mezin bûye ku **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan,** ji çande û bêjeya Kurdî ra kirîye. **"Mem û Zîn"** sala 1919'an li Stanbolê hatîye çapkirin. Kovara **"Jîn"**, mizgîna amadekirina çapa wê bi ragîhanek daye û heta ku çapa pirtûkê temam bûye ew ragîhan bi Kurdî û Tirkî di rûpelên kovarê da derketîye. Ragîhana Kurdî bi sernivîsara "Mizgîn" derketîye û tê da weha hatîye gotin:

"Kitêba **Mem û Zînê,** em wê tebi' dikin; mizgînî li hemî Kurdan bit. Û babetê mezinahîya kitêbê û sûretekê pirr nefîs dê derkevit. Me guhdarî giranîya kaxidî û giranîya heqê murettiban nekir û bi fîdakarîyek mezin em derêtxin"(176)

Ev ragîhan cara pêşîn di jimareya "**Jîn**"ê ya 11'an da di tarîxa 15/2/1919'an da derketîye û heta temambûna çapê, di rûpelên kovarê da cî girtîye. Dema ku çapa pirtûkê temam bûye, îcar di "**Jîn**"ê da ragîhana temambûna wê derketîye; ew ragîhan jî hem bi Kurdî, hem bi Tirkî hatîye çapkirin. Ragîhana Kurdî ya bi sernivîsara "Teb'a **Mem û Zînê** Temam Bû", weha ye:

---

(174) Li jêrenota 3'yan binêrin
(175) **Jîn,** jimare 16, r. 8—9
(176) **Jîn,** jimare 11, r. 17

"Mem û Zîna Mela Ehmedê Xanî, di sûretekê nefîs da hatîye tebi'kirin. Her kesê arzûya xwendin û kirîna wê biket, ji îro paşê di îdarexana me da 50, jibo xaricê ji İstanbûl digel mesarifa postê 60 quriş e".(177)

Ev ragîhan jî cara pêşîn di jimareya **"Jîn"**ê ya 17'an da û di tarîxa 26/4/1919'an da derketîye, heta ku kovar hatîye girtin jî di rûpelên wê da cî girtîye.

*

"Mem û Zîn" bi pêşepeyva Hemzeyê Muksî derkewtîye. Hemze, di despêka wê pêşepeyva xwe da, ku bi sernivîsara "Dîbace" hatîye çapkirin, weha gotîye:(178)

"Jibo her gelek û neteweyek, bêje û eserên bêjeyî wek hîmên zexm in jibo koşkên bilind. Neteweyê xwedîbêje çi qas kêm bikeve û koşka karîna wî ya maddî biherive jî, dîsa bi hîmmetek tê tamîrkirin".

Nivîskar paşê neteweyên Yunan, Faris û Ereb wek numûne numandine û qal kirîye ku ew çawa berê bûne dîl, lê bi saya bêjeyên xwe û eserên xwe yên bêjeyî çawa dengê xwe li cîhanê belav kirine û çawa paşê jî xwe rizgar kirine. Hemze, paşê weha gotîye:

"Li gora vê rastîyê, hemî gel û neteweyên ku daxwaza hebûn û karîna xwe ya neteweyî bikin, divê ku ji despêkê ve giringîyeka xurt bidin bêjeyên xwe û eserên xwe yên bêjeyî. Hezretî Ehmedê Xanî, berî çar sedsalan ev rastî dîtîye û jibo wê xebitîye. Ew dibêje ku min zimanê Kurdî anîye nîzam û întîzamê:

Da xelq nebêjitin ku Ekrad
bême'rîfet in, bêesl û binyad

Xasma di vê sedsalê da, di cîhana medenîyetê da delîl û berata neteweyan ziman û bêjeya wan e. Neteweyê ku bêdelîl û bêberat be doza wî nayê bihîstin, kes guhê xwe nade wî".(179)

Nivîskar paşê qala Xanî û mezinatîya wî û xebata wî ya li ser doza azadîxwazîya gelê Kurd kirîye; daye zanîn ku ew jî wek hozanê Îranî Fîrdewsî jibo neteweyê xwe û jibo doza azadîxwazîya neteweyê xwe xebitîye. Hemze, di pêşepeyvê da cî daye çend parçên **"Mem û Zîn"**ê, di dûwayîya pêşepeyvê da jî ji Xwedê nîyaz kirîye ku xortên Kurdan biparêze û wan serketî bike.

Tarîxa pêşepeyva Hemze 3/5/1335(1919) e. Ew pêşepeyv hem di serê

(177) **Jîn,** jimare 17, rupela qab a diduyan
(178) Hemzeyê Muksî ew pêşepeyv bi awayekî giran nivîsîye, tê da gelek peyvikên Erebî û Farisî bi kar anîne. Jibo ku têgîhana wê hêsan bibe, me ev parçeyên jêrîn wergerandin Kurdîyeka xwerû.
(179) **Mem û Zîn,** Dîbace, r. 1—2, Stanbol-1335(1919)

"**Mem û Zîn**"ê da hatîye çapkirin,(180) hem jî di jimareyeka "**Jîn**"ê da derketîye.(181)

PÎYESA "MEMÊ ALAN"

Xizmetên kovara "**Jîn**" ên bêjeyî di meydanên cure-cure da hatine pêkanîn. Yek ji wan xizmetên giring jî pîyesa "**Memê Aalan**" e ku di du jimareyên kovarê da hatîye weşandin. Bi qasê ku em dizanin, ew pêyesa Kurdî ya pêşîn bûye. Nivîskarê pîyesê, hozan û nivîskarê welatevîn Evdirehîm Rehmî ye.

Nivîskar navên kesên pîyesê hemî bi Kurdî danîne. Nav weha ne: Memê Alan, dîya wî Çavreş, xêzana wî ya bûkîn Xezal û hevalê Memo Lewend.

Di pîyesê da zimanekî pirr sade û xwerû hatîye bi karanîn. Mirov dikare bi hêsanî bêje ku pîyes tam li gora ku gundîyên Kurdistanê li hêla Hekarîyê dipeyivin wisa hatîye nivîsîn. Pîyes bi serê xwe, jixwe esereka bêjeyî ya hêja ye; lê rûmeta wê, bi hin stranên ku tê da cî girtine zêdetir dibe. Mesela, Xezal, dema ku dibihîze ku şûyê wê Memo dê here şer, digirî û weha distire:

"Memo îro bû eskere
Evînîya me bû kesere
Tu min bibe digel xwe, here
Yan bikuje, yan bikuj paşê here".

Şûyê wê Memo jî weha bersîva wê dide:

"Tu bes ruhnikan bibarîne
Îro dujmin li me kîn e
Westana min laiq nîne
Xezala min, delala min bes bigirî".(182)

Bi vî awayî, mirov dikare bêje ku ev eser nîvpîyes û nîvoperet e.

Pîyes ji du perdan pêkhatîye. Her perdeka wê di jimareyeka kovarê da derketîye. Di perda pêşîn da hazirîya çûyina Memo bo şer, hevpeyivîna wî digel dîya wî û xêzana wî cî girtîye. Di perda diduyan da jî vegera wî ji şer hatîye nivîsîn. Xezal hingê li malê tenê ye, dîya Memo ne li malê ye. Memo û Xezal radikevin. Dema ku Çavreş tê malê û wan di paşila hev da dibîne, kurê xwe nanase, dibêje qey ku zilamekî bîyanî ye di paşila bûka wê da nivistîye; hêrs dibe û bi wê hêrsê rimê li sînga kurê xwe dixe û wî dikuje. Paşê ew û Xezal bi hev ra li ser Memo digirîn û distirin, weha dibêjin:

---

(180) Dema ku min "**Mem û Zîn**" ji tîpên Erebî wergerand tîpên Latînî û sala 1968'an li Stanbolê çap kir, ji ber ku pêşepeyva Hemze li gora qanûna Tirkîyê gelek dijwar dihat, ne mimkun bû ku min ew jî digel pirtûkê çap bikira. Ez hêvîdar im ku ez mecal bibînim û li ser "**Mem û Zîn**"ê careka dî jî bixebitim û wê li Ewrupayê ji nû ve çap bikim. Hingê ez dê pêşepeyva Hemze jî digel wê çap bikim.

(181) **Jîn**, jimare 19, r. 12—14

(182) **Jîn**, jimare 15, r. 24

"Herê Memo, Memê Ebasî Ebasî
Birîndaro Memo, dayê kor bit nenasî".(183)

Ev pîyes piştê ku di "**Jîn**"ê da derketîye, pirtûkkî jî hatîye weşandin. Di hin jimareyên "**Jîn**"ê da ragîhana derketina wê jî digel pirtûkên nivîskar ên dî derketîye. Yek ji wan eserên wî "**Eqîda Kurdan**" bûye. Esereka wî ya dî jî bi navê "**Gazîya Welat**" derketîye.

SÊ ÇÎROK

Di "**Jîn**"ê da ne tenê nivîsarên sîyasî û civakî, yan jî ne tenê pîyes û helbest derketine; lê her weha çîrok jî hatine çapkirin. Di kovarê da sê çîrok derketine. Didu ji wan kurteçîrokên civakî ne, yek jî çîrokeka mîtolojîk e.

*

Çîroka pêşîn, a Evdirehîm Rehmî ye. Ew kurteçîrokek e û bi navê "Mijûlîya Beyanî ya Dilbireka Kurd" (Bir Kürd Mahbubesinin Sabah Meşguliyeti) derketîye. Kurteçîrok bi Tirkî hatîye nivîsîn, lê tê da dîlokeka Kurdî jî cî girtîye. Nivîskar, ew dîlok adeta kirîye wek gerdenîyek û çîroka xwe pê xemilandîye. Di çîrokê da li dora babetê evîna xortek û keçek, rewşa zozanên Kurdistanê û jîyana koçeran a li zozanan hatîye salixdan. Nivîskar, bi teswîreka dilkêş û bi awayekî tabîî, salixê tebîetê zozanên Kurdistanê daye. Em dikarin wek numûneyek van rêzên jêrîn ji çîrokê binumînin:(184)

"Mêrgên zozanan, bi wan lale û zergulên ku bi destê tebîet li ser wan hatibûn nexşkirin, dişibîyan eywaneka wisa ku dilbireka Kurd ji şerefa evîndarê xwe ra ew bi xalîyan raxistîye. Ew zîpikên avîyê yên elmasreng ên ku pelikên gîya ji xwe ra kiribûn mêhvanxane, hilatina Rojê dipan, û bi wergirtina tîrêjên wê yên zêrîn ji xatirxwestinê ra amade bûn. Bayê seba jî, mizgîna nêzîkîya hilatina Rojê dida".

Di çîrokê da paşê qala kilana dew li zozanan hatîye kirin. Yek ji dewkilan jî keça malê ye. Dilê keçikê û xortek ji hev ra heye. Ew xort jî hingê li konê malbata keçikê mêhvan e û keçik bi wê yekê gelek dilşa ye û bikêf e. Keçik, bi wê dilşayîyê ji alîyek ve dew dikile, ji alîyek ve jî deng li meşka dewê xwe dike û li ser evîndarê xwe weha distire:

"Zozan e xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê
Law ji malêd mîran e, meşka min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê
Îro li me mêhvan e, meşka min

(183) **Jîn**, jimare 16, r. 16—17
(184) Li jêrenota 3'yan binêrin

Evîn e xweş evîn e, kil meşkê
Lawê min hêj kurîn e, meşka min
Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
Ji dûr me yekdû dîne, meşka min
Day-baban hay jê nîne, kil meşkê".(185)

*

Çîroka diduyan a ku di "jîn"ê da derketîye, ew jî ya Huznîyê Dêrsimî ye. Ew jî kurteçîrok e û bi sernivîsara "Kurteçîrokek" (Bir Hikâye) derketîye. Ew jî bi Tirkî hatîye nivîsîn, belam li ser rewşa gelê Kurd e. Babetê wê, xizanîya malbateka Kurd û nexweşîya zarûkên wê malbatê ye. Nivîskar, bi teswîreka dilşikîn, salixê rewşa xizanî û bêçaretîya wê malbatê û nexweşîya her du kurên wan daye. Mesela, li ser salixdana xanîyê wan em van rêzên jêrîn di çîrokê da dixwînin:(186)

"Holikek. . Ne mal e, lê gorreka dinyayê ye. . Wêraneka wisa ye ku dişibe hêlîna hechecikê; mirov dibêje qey ku hechecikê, bi wê xebata xwe ya ku mirov heyran dihêle, ew ava kirîye. . Çend kevirên ku qaşo dirûbê hîm bi wan dikeve. . Çend dar jî li ser wan keviran hatine danîn. . Ew dar jî bi çîtên herîkirî hatine nuxaftin. . Qatî ji gulêyên daran pêkhatîye. . Ew gulîyên daran jî di binê giranîya berfê da duqat bûne. . Û du kunên ku navê wan pencere hatîye danîn. . Ew kun jî, ji ber dijwarîya zivistanê bi yek-du keviran hatine ritimandin. . Telîsek, ku jibo hêsayî û xewê, li binê wê gîya hatîye raxistin. . Li ser wê telîsê jî du zarûk, du bira vezelîyane û ji jarîyê, ji dehşet û azara tayê dinalin. ."

Di çîrokê da paşê tê qalkirin ku dê û bavê her du kurikên tawî wisa xizan in ku, parîyek nan jî tune ku bidin her du kurên xwe yên tawî. Paşê bavê wan ji neçarî derdikeve parsê û ji wan ra nan pars dike. Belam heta ku vedigere malê her du kurik jî dimirin.(187)

*

Çîroka sisîyan jî ya Kemal Fewzî ye û çîrokeka mîtolojîk e. Navê çîrokê "Lawikê Perçemzêrîn" (Altın Kâküllü Çocuk) e. Nivîskar ragîhandîye ku wî ew çîrok li gundên Kurdistanê, li ser tendûran ji pîrejinên Kurd guhdarî kirîye, jiber kirîye û paşê jî wergerandîye Tirkî. Daxwaza wî ew bûye ku îspat bike ku tore û bêje û folklor û mîtolojîya neteweyê Kurd jî heye, gelê Kurd di wan babetan da ji gelên dî ne kêmtir e, ne jî paştatir e. Bi wê amancê jî, berî ku dest bi çîrokê bike, li ser efsane û xurafeyên neteweyê Kurd sê rûpel lêkolan û axiftin nivîsîye. Nivîskar di wê axiftinê da tarîx û mîtolojî dane ber hev,

(185) Jîn, jimare 4, r. 9—12
(186) Li jêrenota 3'yan binêrin
(187) Jîn, jimare 11, r. 8—11

qiyas kirine û daye zanîn ku di navbera efsane û çîrokên neteweyên cure-cure, xasma yên neteweyên Rojhilat da dayin-standin bûne. Wî ragîhandîye ku di navbera efsaneyên Yunan û Kurd da jî nêzîkayî heye û gotîye ku, di xurafeyên Yunan da "Tîtan" çi ne, di xurafeyên Kurd da jî "Dêwên Heftserî" ew in. Kemal Fewzî, dûwayîya axiftina xwe weha girêdaye:(188)

"Bi qasê ku ez bizanim û bikarim, ez dê efsaneyên Kurdan di rûpelên **'Jîn'**ê da li ber çavên însaf û lêkolana efsanezanan daynim. Belkî di van nivîsaran da, bêînsafîya wî nankorê Dîyarbekrî jî derkeve meydanê; ew nankorê ku efsaneyên Dîyarbekir ên xweş guhartine û xistine şiklê çîrokên Dede Korkud".(189)

Ew "nankorê Dîyarbekrî" jî, bê guman Zîya Gökalp bûye.

Kemal Fewzî, piştê wê lêkolan û axiftina xwe ya hêja, çîroka "Lawikê Perçemzêrîn" danîye. Çîrok di sê jimareyên **"Jîn"**ê da, di jimareyên 22, 23 û 24'an da derketîye.

PEYVÊN PÊŞÎYAN

Yek ji babetên çandeyî û bêjeyî yên ku di kovara **"Jîn"** da cî girtine, peyvên pêşîyan in. Nivîskarên ku di wî babetî da xebat kirine û nivîsîne, Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêrekî bûne. Tiştê ku babet dewlemend kirîye û rengekî zanistî day'ê ev e ku wan nivîskaran, tenê bi rêzkirina peyvên pêşîyan qîma xwe nanîye; lê her weha li ser wan axiftin jî nivîsîne û semedên derketina wan û belavbûna wan jî kifş kirine. Lê belê, axiftinên ku li ser peyvên pêşîyan nivîsîne, gişt bi Tirkî bûne. Dil dixwest, û heq jî wisa bû ku ew axiftin jî bi Kurdî hatibûna nivîsîn.

Ew peyvên pêşîyan ên ku Law Reşîd berhev kirine û nivîsîne, di pênc jimareyên **"Jîn"**ê da, di jimareyên 3, 4, 5, 7 û 8'an da derketine. Yên ku Hîlmîyê Siwêrekî berhev kirine, ew jî di sê jimareyan da, di jimareyên 14, 19 û 24'an da hatine weşandin.

Law Reşîd, di despêkê da dema ku xebata xwe li ser peyvên pêşîyan pêşkêş kirîye, axiftineka kurt jî nivîsîye. Di wê axiftinê da daye zanîn ku peyvên pêşîyan, ji alîyek ve tenga wî zimanê ku pê hatine gotin dinumînin; ji alîyek ve jî li gora mane û têdayîyên xwe, rewşa wî gelê ku ew gotine tînin ber çavan. Wî ragîhandîye ku ji ber vê yekê, peyvên pêşîyan gelek giring in; xasma yên neteweyekî wek neteweyê Kurd ku hêj bi temamî nehatîye naskirin. Nivîskar di dûwayîya axiftina xwe da daye zanîn ku wî, peyvên ku berhev kirine, li gora babetên wan kirine çend beş; wek beşê civakî, beşê mêrxasî, beşê bêjeyî, beşê dîrokî û wd.(190)

Hîlmîyê Siwêrekî jî di despêka nivîsîna peyvên pêşîyan da axiftineka kurt nivîsîye, rûmet û giringîya peyvên pêşîyan daye zanîn. Wî di axiftina xwe da,

(188) Li jêrenota 3'yan binêrin
(189) **Jîn,** jimare 22, r. 6—9
(190) **Jîn,** jimare 3, r. 6—7

li ser peyvên pêşîyan ên ku ji alîyê Law Reşîd ve hatine nivîsîn, weha gotîye:(191)

"Ew peyvên pêşîyan ên Kurdî yên şîrîn ên ku rûpelên **'Jîn'**a xweşdivî yên bêjeyî xemilandine, bê guman bala her Kurdî û her heweskarî kişandine. Li ser kîjan ji wan bi heqî lêkolan bê kirin û bê fikirandin, tê dîtin ku di binê wê da gelek maneyên neyekser û gelek şîretên rastîn veşarî ne. Tiştê balkêş ew e ku her peyvek, jibo bûyerek xatireyeka nemir û dîrokeka jîndar e; her pevekeka wê qanûneka tabîî ye ku li ser tecruban hatîye sazkirin".

Nivîskar paşê gazinc kirîye ku peyvên pêşîyan ên Kurdî bi temamî nehatine berhevkirin, û daye zanîn ku ew wezîfe wezîfa xortan e.(192)

XEBATA Lİ SER ZİMÊN

Zimanê Kurdî û xebata li ser wî, wê demê jî di bernama welatevîn û neteweevînên Kurd da maddeka giring pêkanîye. Ev yek, ji hin nivîsarên kovara "**jîn**" bi awayekî eşkera û berçav kifş dibe. Giringîya zimên û giringîya xebata li ser zimên, di belavoka **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan (Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti)** da weha hatîye numandin:(193)

"Dibêjin ku berata heq û îstîhqaqa neteweyan, hebûna tarîxê ye û hebûna zimanekî wisa ye ku beranberê cereyana demê be; yanî hebûna sazgehên neteweyî ye. Tenê ev in ku ji mirov ra dibin kaxidê huwîyetê û nîşana destûra ku mirov dikare bi wê têkeve wî xanîyê heq û emanê yê ku edaletê belav dike. Bê ku em îddîayên cahilkî û dersînor bikin, divê ku em li xwe bên mikurê ku ji vî alî ve kêmayîya Kurdîtîyê mezin e û dilêşîn e".

Di belavokê da paşê hatîye ragîhandin ku temamkirina vê kêmayîyê û dagirtina vê valayîyê ne tiştekî bêmikûn e; bi xîret û xebatê, di demeka ne dirêj da mimkun e ku ev kêmayî bê temamkirin û ev valayî bê dagirtin. Paşê weha gazinc hatîye kirin:

"Di van deman da ku neteweyên dî dûwayî li xebata xwe ya li ser vê axa pîr anîne û dest bi xebata li ser asîmanan kirine, tiştekî dilêşîn e ku mirov hêj bi ziman û sererastkirina ziman û wekhevkirina ziman xerîk be; lewra ziman, di hîmê medenîyeta mirovîyê da kevirê pêşîn e".(194)

Çawa ku me li jor jî gotibû, xebata li ser zimanê Kurdî û amadekirina ferhengeka neteweyî, yek ji maddên bernama komelê bûye.

Kurdîyê Bedlîsî jî şola zimanê Kurdî û xebata li ser wî girtîye destê xwe, di wî babetî da du nivîsarên hêja nivîsîne; di wan nivîsaran da jibo xebata li ser zimanê Kurdî bernameyek û metodekî zanistî danîye. Wî, di nivîsara xwe ya

(191) Li jêrenota 3'yan binêrin
(192) **Jîn,** Jimare 14, r. 15
(193) Li jêrenota 3'yan binêrin
(194) **Jîn,** jimare 10, r. 10—11

pêşîn da şola hebûna zarên Kurdî yên cure-cure girtîye destê xwe û di wî babetî da weha nivîsîye:(195)

"Gelo mimkun e ku zimanekî yekbûyî bê qebûlkirin? Digel ku ev şol xebateka timî û demeka dirêj dixwaze jî, welama vê pirsê bi kurtî 'belê' ye. Madem ku wisa ye, îcar em Kurd bi çi awayî dikarin bibin xwedîyê zimanekî yekbûyî? Ez kesna dinasim ku hebûna zarên cure-cure di Kurdî da, jibo gîhana vê amancê wek ritmek qebûl dikin. Lê ew dixapin û pirr di rû da difikirin. Zarên cure-cure ne ku dibin ritim; lê jibo zimanê me kaneka peyvikan a bêdûwayî ne û nîmetek in. Pisporekî ku rîya îstîfadê bibîne, dikare ji zaran mefayên bêdûwayî bi dest xe. Yek jî, ev bûyer ne ku tenê di nava me Kurdan da heye; ew neteweyên ku xwedîyên zimanên têkûztirîn û dewlementirîn in, digel ku bi sedsalan demên wan ên bêjeyî jî hebûne, di nava wan da hêj jî zarên(patois) wisa hene ku wek berê dijîn û tên peyivîn. Di nava wan da zarin hene ku ji alîyê piranîya peyvikan ve jorda li zimanê giştî û bêjeyî dinêrin; zarin jî hene ku ji alîyê xwedîyên zarên dî ve qet nayên famkirin. Lê cudayîya zarên me, hema-hema ji guhartina tîpan û dengan îbaret e. Li gora vê yekê, zar dikarin li nava kîtleyên xwe heqê jîyana xwe biparêzin; lê digel vê parastinê jî, ez wisa bawer dikim ku mirov dikare zimanekî yekbûyî û bêjeyî pêkbîne ku ew bibe malê giştî".(196)

Nivîskar di nivîsara xwe ya diduyan da jî daye zanîn ku xebata li ser zimanê Kurdî divê ku bi awayekî ciddî û bi berpirsyarî bê meşandin; jibo ku ew xebat berdar bibe, divê ku berê hazirî bê kirin û bernameka zanistî bê amadekirin. Paşê li ser kan û serçavîya zimên weha gotîye:(197)

"Bingehokek heye ku bi awayekî giştî hatîye qebûlkirin. Ew jî ev e: Zimanê rastîn û safî ew ziman e ku kîtleya nexwendî ya wî neteweyî, xasma pîrejinên wî pê dipeyivin. Li gora vê bingehokê, ez jî dixwazim ku, awa û peyvikên ku kîtleya nexwendî ew bijartine, di têkûzkirina zimên da ew bingeh bên girtin. Ew, serçavî û xizneka rastîn in. Eger em bikarin têdayîyên wê serçavîya bibereket bi destê xwe xin û materyalê ku bi destê me dikeve em bikarin li gora bingehokên zanistî yên dûwayîn wan rêz û saz bikin, ez dikarim bê dudilî îddîa bikim ku, em'ê di demeka kurt da bibin xwedîyê zimanekî nivîsînê û peyivînê ku dê ji pirrê zimanên Rojhilat ên îroyîn dewlementir be".

Nivîskar paşê, li ser rê û awayên xebata li ser zimên û awayên îstîfadekirina ji wan kan û serçavîyan dîtinên xwe nivîsîne; di wî babetî da bernemeyek pêşkêş kirîye. Yek ji maddên wê barnamê jî ew bûye ku, di bunya **Komela Kurd jibo Belavkirina Zanînê û Weşanan** da, qomîteka timî bi navê **"Qomîta Zimên" (Dil Encümeni)** bê sazkirin û ew qomîte sirf li ser zimanê Kurdî bixebite. Wî, awa û şîweyê xebata wê qomîtê jî di bernama xwe da kifş kirîye. Ew bername ji neh maddên sereke û deh maddên şaxîn pêkhatîye.(198)

(195) Li jêrenota 3'yan binêrin
(196) **Jîn,** jimare 14, r. 13—14
(197) Li jêrenota 3'yan binêrin
(198) **Jîn,** jimare 15, r. 11—18

Lê belê, gelek mixabin ku ew bername jî wek hemî xebatên dî yên wê demê li ser kaxid maye; welatevînên Kurd jibo pêkanina wê jî mecal û fersend nedîtine.

Bi rastî ew bername wisa ye ku, îro jî mirov dikare bi hin guhartinên biçûk, wê, jibo xebata li ser zimanê Kurdî wek bernameka hevdem û zanistî qebûl bike û xebata li ser zimên li gora wê sererast bike.

Wê demê rêzimaneka Kurdî jî derketîye. Navê wê **"Muqeddîmet'ul-Îrfan"** bûye. Lê nivîskarê wê ne kifş e. Di çend jimareyên **"Jîn"**ê da derketina wê hatîye ragîhandin û ji xwendevanan ra tewsîye hatîye kirin; belam navê nivîskarê wê nehatîye nivîsîn. Ji alîyekî dî ve, di **"Jîn"**ê da alfaba Kurdî jî bi tîpên Erebî hatîye nivîsîn. Di wê alfabê da dengên ku di zimanê Kurdî da hene yeka-yek bi tîpên Erebî hatine numandin û jibo her yekê ji wan jî peyvikek wek numûne hatîye nîşandan. Ew alfabe jî di çend jimareyên kovarê da derketîye.

RÛPELÊN HELBESTAN

Her tişt li alîyek, ew helbestên rûmetbilind ên ku rûpelên kovara **"Jîn"** xemilandine, bi serê xwe xizneka bêjeyî jibo bêjeya Kurdî pêktînin. Ji vî alî ve mirov dikare bêje ku "Jîn"ê, baqek gul ji helbestên Kurdî berhev kirîye û ji me ra anîye; yan jî kaneka cewheran ji helbestên Kurdî girtîye û gîhandîye dema me.

Di rûpelên kovarê da ne tenê helbestên hozanên wê demê derketine; lê her weha yên hozanên gewre yên mêjîn ên wek Xanî, Melayê Cizîrî, Sîyahpoş, Nalî, Hacî Qadirê Koyî û wd. jî cî girtine. Hin ji wan helbestan, ji bil kovara **"Jîn"** di cîyekî dî da derneketine; tewr berê nehatine zanîn û haya kesê jî ji wan tunebûye. Yek ji wan helbestên weha, helbesteka Xanî ye. Ew helbesteka felsefî ye û tenê di **"Jîn"**ê da derketîye. Wek gelek helbestên klasîkî, navê wê helbestê jî tune. Xanî, di her du qit'eyên pêşîn ên helbestê da weha dibêje:

"Zahidê xelwetnuşîn pabendê kirdarê xwe ye
Tacirê rîhletguzîn dilnarê dînarê xwe ye
Aşiqê dîlberhebîn dildarê dîdarê xwe ye
Da bizanî her kesek bê şubhe xemxwarê xwe ye

Bê amel tu j'kes meke hêvî eta û hîmmetê
Bê xerez nakêşitin qet kes jibo kes zehmetê
Kes nehin hilgiritin barê te ew bê ucretê
Gerçi Îsa bit ewî vêk rakerê barê xwe ye".(199)

Ji bil vê helbestê, di kovarê da çend parçe ji **"Mem û Zîn"**ê jî derketine.

(199) **Jîn**, jimare 12, r. 14

Yek ji helbestên ku tenê di "Jîn"ê da derketine jî, helbesteka hozanê Kurd ê gewre Sîyahpoş e. Navê wê helbestê jî tune. Çend malikên helbestê ev in:

"Ey hebîbê qelb û rûhî, ey qerarê canê min
Dê çi bîtin carekê ger tu bibî mîhmanê min

Bêy li ser çavê mi rûnî, nezera qelbê mi bî
Ez xulamê kemterîn im, her tu yî sultanê min

Qelb û dil mecrûhê eynê eswed û birhê te ne
Nîne bê cama meyê qet merhem û dermanê min

Sed wekî Îsa û Eflatûn, Calînûsê hekîm
Çareyê derdê mi nakî bê te, ey Luqmanê min".(200)

Yek ji hozanên Kurd ên ku bi helbestên wan rûpelên kovara **"jîn"** hatine xemilandin jî Mîhrî bûye. Wî di helbesteka xwe da ji azar û sîtemên yara xwe gazinc kirîye; paşê daye zanîn ku, ji ber ku ew Kurd e weha di binê zulm û zordestîyê da ye, lewra neteweyê Kurd neteweyekî beşxwarî û serşikestî ye. Çend malikên helbesta wî ev in:

"Be te'zîbî emin meqsûdî dîlber têgeyandin bû
ke min Kurd im, beşî min daîma her xwarî ye, pestî

Heqîqet heykelî em millete bêçare bîmar e
Birawe lêw û ezman'î şikawe pê-w ser û dest'î

Le kin her kes eyan e halî ême, tûlî pê nawê
Nîfaq û buxzî xoman kafî ye bo ye's û bo sistî" (201)

Em dikarin ji hozan Meşwî jî van malikên jêrîn binumînin:

"Be nûrî bade keşfî zulmetî teqwa nekem, çî b'kem!
Be şem'êkî weha çarey şewêkî wa nekem, çî b'kem!

Legel destî min'a rêknakewê zinnarî zulfî yar
Wekû Şêx îxtîyarî mezhebî Tersa nekem, çî b'kem!

Le rêy ew şoxe da xom kird be xak, pêy piya nenam carêk
Desa xakî hemû alem be ser xom da nekem, çî b'kem!"(202)

---

(200) **Jên**, jimare 12, r. 15
(201) **Jîn**, jimare 7, r. 10
(202) **Jîn**, jimare 9, r. 15

Ji hozanên wê demê jî em dikarin çend malik ji helbesteka Qazîzade Mistefa Şewqî nîşan bidin. Navê wê helbestê "Tehessurî Ciwanî-w Teraney Weten" e. Hozan, di dûwayîya helbestê da di heqê axa Kurdistanê da weha şîret li Kurdan kirîye:

"Ke xakî pakî wî lank e lebo êsqanî bapîr man
Le ser qebrî ciwanan dîdeyî şillêre giryan e

Temaşay her qedîdarê meke ewro be gîyansextî
Ke ew şînaye yadgarî qedîmî daykî Kurdan e

Le dê ewro be bê to derdedar e daykî serşînit
Be bê to dezgîranit qatî çawciwan dîdegiryan e

Ewê mulkî qedîm û mewtinî ecdadî pêşû te
Be merdî meyruxêne, çun herîmî mulkî Baban e

Be îlm û me'rîfet têraw bike fikrî ciwanit, ta
Degel Şewqî bi cûte muttefiq bin merd û merdane".(203)

Qazî Letîf jî di helbesta xwe ya bi navê "Xezel" da, ji hozanên Kurd xwestîye ku li ser bejn û balayên keçan nenivîsin, lê li ser rewşa gelê Kurd binivîsin. Hozan, navên hin eşîr û pêşewa û xwendayên Kurd ên wê demê rêz kirine, paşê, ji wan xwestîye ku jibo azadîya Kurdistanê meclisek bicivînin; di wî babetî da di dûwayîya helbesta xwe da weha gotîye:

"Çak e ew zatane ewro firset e, hîmmet biken
Meclisêkî mun'eqid ken, ta nebî Kurd tar û mar

Her kesê tabi' nebê b'ew meclise, min zamin im
Paş uqûbatêkî zor dênim û deydem le dar

Xo eger bêt û emin rahî biken, bo mulki xom
Kurdî Êranîş hemû sef-sef dekem her wek qitar

Her çilonê re'yî meclis bê, wehayan pê delêm
Sed hezaran bayi' în bo emrî ew pîr û hejar".(204)

Hozan Fikrî Necdetê Dîyarbekrî, di helbesta xwe "Gazin" da, ji qelsî û îhmalkarîya hin Kurdan gazin kirîye û weha nivîsîye:

---

(203) Jîn, jimare 4, r. 14
(204) Jîn, jimare 7, r. 16

"Çavê xwe vekin, li dora xwe binêrin
Çer qîrîn e, hewarê wan binêrin

Îro heq e, heqkî li me li pêş e
Ji ezmana nayê xwarê bi kîse

Çîya bilind, deşta fire bêzilam
Newala mezin, hemî tê da bêziman

Serek dibin, axa dibin bêmerî
Roj heq e, dîsa dikevin bêserî

Giş ketine bin lihêfê nerm û germ
Kes nabêje çi bû ewil ezm û rezm".(205)

Hozan Zaxoyî jî berê xwe daye bajarîyên Kurdistanê û ew dane ber rexneyên biteqil. Zaxoyî, di helbesta xwe "Ji Bajarîya ra" da, rewşa bajarîyan û nihêrtina wan a li jînê, ji devê wan weha salix daye:

"Bajarîno, fînosorno(206)
Hun mezin in, hun maqûl in

Jibo wê ye xwe tev nadin
Jixwe şerm e xwe rehtkirin

Millet çi ye, çi teba ye!
Wan çepela, guh wan medin!

Em eşraf in, em e'yan in(207)
Hun rincber in, cewêlek in

Bixebitin me têr bikin
Pîrekê me bazinzêr kin

Hul û mircan li gerden kin
Livînên germ gelek xweş in

Me tev medin, me reht mekin
Fille tê, çi ji me ye!

(205) Jîn, jimare 18, r. 15
(206) Fîno: Fes, terbûş
(207) E'yan: Malmezin, maqûl, esilzade

Me bihêlin li kêfê xwe
Li halê xwe, li zewqê xwe

Çawa dibe bira bibe
Bira welat xira bibe

Şûşa ereq li pêş me be
Pîrek û keç li reqsê be

Paşila me tijî zêr be
Bira şewqe li serê me be

Çawa dibe wisa bibe
Bira dinya xira bibe".(208)

Hozan Silêman Bohtî jî di helbesta xwe ya bi navê "Strana Kurdan" da gotîye ku:

"Tava xweşîyê li ser me derket
Ferz e ji me ra tefaq û hîmmet
Tava xweşîyê li ser me derket

Bextê me jî wê vebit wekî gul
Namîne wisa wekî dilê kul
Tava xweşîyê li ser me derket

Mêr û jin û keç hemî nezan in
Holê ne xerîb û bêmekan in
Tava xweşîyê li ser me derket

Sê dewletê zalim, weqas har
Talan krine serîr û dîyar
Tava xweşîyê li ser me derket

Ye'sê ji dilê xwe her derînin
Taca zaferê em'ê bibînin
Tava xweşîyê li ser me derket

Rûhanîya enbîyan heval e
Bêxîretî paş nuha webal e
Tava xweşîyê li ser me derket".(209)

(208) Jîn, jimare 19, r. 15
(209) Jîn, jimare 20, r. 16

Hîlmîyê Siwêrekî jî jibo zarûkên Kurdan helbestek bi navê "Yekdeng" nivîsîye. Helbest weha ye:

"Em ne beg in, ne paşa nin
Em gişk kek in, gişk bira nin
Ji dostan ra canfîda nin
Em belayê duşminan in

Bavê me ye her heft ezman
Dîya me ye xweş Kurdistan
Em ewladê hemû Kurdan
Em dixwazin îlm û îrfan

Ders û rastî me heval e
Şûr û qelem me hemhal e
Derbaz nabî meh û sale
Her cî dibî gul û lale".(210)

(210) **Jîn,** jimare 25, r. 23—24

BEŞ VII

ÇÎROKA VEJANDÎNA KOVARA "JÎN"

YEK BERHEVOKEK ÇAWA FİLİTÎYE?

Wek ku me li jor, di beşê pêşîn da jî got, ji kovara "**Jîn**" tenê yek berhevokek ji şewatê û ji tunebûnê filitîye û gîhaye dewra me. Ev berhevok cildkirî bû û li Tirkîyê li cîyek bû. Ev berhevok çawa ji şewatê û ji tunebûnê filitîye?

Em nizanin. Di heqê ronîkirina bersîva vê pirsyarê da di destê me da tu belge û wesîqeyek tune. Tiştê ku em dizanin ev e ku, hin jimareyên kovarê yên ku di vê berhevokê da ne, ji hin taxên Stanbolê hatine postekirin. Ew jimare, tarîx û cîyên postekirina wan weha ne:

Li ser jimareya 2'yan ji vê berhevokê, damxa postexana "İstanbul" heye. Gerçi damxe nîvçe derketîye û tenê tîpên "İst" jê tên xwendin, lê mirov dizane ku ew damxe damxa postexana Stanbolê ye. Di wê damxê da jimareyên "34-11-18" tên xwendin. Tê famkirin ku jimareya "34" bi teqwîma Romî sala 1334'an dinumîne; jimareya "11" jî meha 11'an, yanî Çirîya Paşîn nîşan dide; jimareya "18" jî bi teqwîma Mîladî sala 1918'an dinumîne. Roja postekirinê di damxê da nayê xwendin.

Li ser jimareya 17'an jî ji berhevokê, damxa postexana "Kızıltoprak" heye. Kızıltoprak bi xwe taxeka Stanbolê ye. Li ser wê damxê jimareyên "35-4-19" tên xwendin. Jimareya "35" bi teqwîma Romî sala 1335'an, jimareya "4" jî meha 4'an, yanî meha Nîsanê, jimareya "19" jî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an dinumîne. Di wê damxê da jî roja postekirinê nayê xwendin.

Li ser jimareya 19'an jî dîsa damxa "Kızıltoprak", digel jimareyên "21-35-5" derketîye. Wisa tê famkirin ku jimareya "21" roja postekirinê nîşan dide; jimareya "35" sala 1335'an, yanî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an dinumîne; jimareya 5'an jî meha 5'an, yanî meha Gulanê dinumîne. Li gora vî hesabî, em dikarin bêjin ku ew jimareya kovarê, di tarîxa 21/5/1919'an da ji postexana taxa Kızıltoprak hatîye postekirin.

Li ser jimareya 20'î jî damxa "Kızıltoprak" heye, belam tarîxa wê derneketîye.

Li ser jimareya 22'an jî damxa "Uskudar" heye. Uskudar jî taxeka Stanbolê ye. Ew damxe jî nîvçe derketîye û ji wê, tenê tîpên "Usk" tên xwendin; belam mirov dizane ku ew damxe damxa Uskudarê ye. Li ser wê damxê jimareyên "11-335-7-9" tên xwendin. Wisa tê zanîn ku jimareya "11" roja poste-

kirinê, jimareya "335" bi teqwîma Romî sala 1335'an, jimareya "7" meha 7'an, yanî meha Temûzê, jimareya "9" jî bi teqwîma Mîladî sala 1919'an nîşan dide. Li gora vî hesabî, em dikarin bêjin ku ev jimare jî di tarîxa 11/7/1919'an da ji Uskudarê hatîye postekirin.

Li ser jimareya 24'an jî dîsa damxa "Kızıltoprak" digel jimareyên "10-9-35-9" tên xwendin. Wisa tê famkirin ku ev jimare jî di tarîxa 10/9/1919'an da ji taxa Kızıltoprak hatîye postekirin.

Gelo ev jimare ji kêderê ra û ji kî ra hatine şandin?

Em vê yekê nizanin. Li ser wan jimareyan ji bil damxan tu nav û navnîşan tunin, derneketine.

Wisa tê zanîn ku ev berhevok, a xwendevanekî "jîn"ê bûye. Wî xwendevanî hemî jimareyên kovarê berhev kirine, bi dîqqet û îhtîmam ew wek pirtûkek cild kirine. Paşê, dema ku zimanê Kurdî ji alîyê rejima Tirkîyê ve hatîye qedexekirin û dest bi şewitandina pirtûk û rojname û kovarên Kurdî hatîye kirin, wî xwendevanî ew berhevoka "Jîn"ê birîye danîye cîyekî ewle û jibo ku nekeve destê polês û eskeran, ew li wir veşartîye. Ew berhevok êdî li wir maye û maye. Bi wî awayî û bi saya wî xwendevanê nenas, ew berhevok ji şewatê û ji tunebûnê xilas bûyê, gîhaye dewra me. Eger wî xwendevanî ew berhevok veneşartibûya, "jîn" dê bibûya wek "Teyrê Enqa"; dê navê wê hebûya, lê ew bi xwe tunebûya.

"DÎVÊ KU EM 'JÎN'Ê VEJÎNÎN"

Sala 1968'an ez rastê wê berhevoka "Jîn"ê hatim. Min berê bihîstibû ku kovarek bi navê "Jîn" wextek derketîye; belam min ew nedîtibû û min nedizanî ku berhevokek jî jê maye. Dema ku ez li wê berhevokê rast hatim, mîna zarûkekî ku ji nîşka ve rastê leystoka xwe ya winda bê, ez wisa kêfxweş û dilşa bûm. Hema di wê demê da min biryar da ku ez hemî jimareyên "Jîn"ê ji tîpên Erebî wergerînim tîpên Latînî û ji nû ve çap bikim.

Baş tê bîra min ku min wê demê di dilê xwe da weha got:
"Em çi dikin bikin, divê ku em 'Jîn'ê vejînin. Navê vê kovarê çawa di dilê welatevîn û neteweevînên Kurd da dijî, divê ku em wisa bikin ku ew bi xwe jî vejî û di destê welatevîn û neteweevînên Kurd da jî bijî".

Lê belê, ez'ê çawa û li kêderê li ser "Jîn"ê bixebitîma? Ev xebat ne şola rojek û heftek û mehek û salek bû. Jibo ku min bikarîya temamê jimareyên kovarê wergerandina tîpên Latînî, divîya ku ez bi salan bi wê xebatê xerîk bûma. Ev kar jî li mala min nedibû; tewr li tu dereka Kurdistanê û Tirkîyê jî nedibû. Lewra ez di binê qontrola polêsê Tirkîyê, xasma di binê qontrola beşê îstîxbarata Tirkîyê da bûm. Eger wan tespît bikira ku ez li ser wê kovarê dixebitim û wê ji tîpên Erebî werdigerînim tîpên Latînî, ji sedî sed dê bavêtina ser mala min, yan jî ser cîyê xebata min û dê dest bidana ser wê berhevoka kovarê, wek jimareyên wê yên berê dê ew berhevok jî bişewitandina. Ji ber wê îhtîmalê, min nedikarî ez li Tirkîyê, yan jî li Kurdistanê li ser kovarê bixebitîma.

Piştê ku ez hatim Swêd, min bi alîkarîya sê dostên xwe yên hêja ew berhevoka "Jîn"ê ji Tirkîyê da anîn. Wan dostên min ew gîhandin Swêd û bi silametî ew gîhandin destê min. Tabîî ez nikarim navê wan her sê dostên hêja li vir binivîsim. Lê ez jî bi wan dizanim, ew jî bi xwe dizanin. Ez ji ber wê hîmmeta wan a rûmetbilind û ji ber wê xizmeta wan a hêja û ji ber wê xîreta wan a welatevînkî, ji her sîyan ra jî gelek sipasên xwe pêşkêş dikim û di rîya azadî û rizgarîya gelê me yê beşxwarî da ji wan ra xebateka serketî daxwaz dikim.

Ew berhevoka "Jîn"ê di havîna sala 1979'an da gîha destê min. Hingê jî, bi qasê dema ku ez sala 1968'an li wê rast hatibûm, belkî jî ji wê demê zêdetir ez kêfxweş û dilşa bûm. Êdî min dizanî ku ez'ê li Swêd bê talûke bikarim li ser'ê bixebitim û wê ji tîpên Erebî wergerînim tîpên Latînî û bidim çapkirin.

Bi wê kêfxweşîyê, min di havîna sala 1979'an da dest bi xebata li ser "Jîn"ê kir. Xebata min li ser wê çar sal ajot û di havîna sala 1983'yan da tevav bû.

NE TENÊ WERGERANDİNA TÎPAN

Wek ku min berê jî dabû zanîn, kovara "Jîn" bi Kurdî û Tirkî, lê bi tîpên Erebî hatîye çapkirin. Jibo ku neslên îroyîn û sibeyîn bikarin wê bixwînin, hemî nivîsar û helbest û çîrok û peyvên pêşîyan, heta bigîje ragîhanan, me ew gişt, Kurdîyên wan bi Kurdî û Tirkîyên wan bi Tirkî, ji tîpên Erebî wergerandin tîpên Latînî.

Lê belê, tenê wergerandina nivîsar û helbest û wd. ji tîpên Erebî bo tîpên Latînî ne bes bû. Lewra nivîsar û helbest û wd. yên ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketibûn, gişt bi Tirkîya kevn hatibûn nivîsîn, yanî bi wî zimanê ku jê ra dihat gotin "Osmanî". Zimanê Osmanî jî di eslê xwe da zimanekî têkilhev bû û ji Erebî, Farisî, Kurdî û Tirkî pêkhatibû. Xwendin û têgîhana nivîsarek yan helbestek bi wî zimanî, jibo neslên îroyîn û sibeyîn bêmikûn e.

Aha ji ber vê yekê, û jibo ku neslên îroyîn û sibeyîn jî bikarin wan nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi zimanê Osmanî bixwînin û têbigîjin, piştê wergerandina wan ji tîpên Erebî bo tîpên Latînî, me ew nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi zimanê Osmanî ji wî zimanî wergerandin Tirkîya nû jî. Yanî, xebata li ser wan bû du xebat. Bi vî awayî, îmkana xwendin û têgîhana wan jibo neslên nû çêbû.

Lê belê herçî nivîsar û helbest û wd. yên ku bi zimanê Kurdî di kovara "Jîn" da derketine, piranîya wan bi Kurdîyeka xwerû, bi şîwe û awayekî sade hatine nivîsîn. Ji ber wê yekê, tenê wergerandina wan ji tîpên Erebî bo tîpên Latînî bes bû; wergerandina zimanê wan qet ne pêwîst bû. Belam, digel ku piranîya wan wisa bû jî, di nava wan da çend nivîsar hebûn ku bi şîweyekî giran, yan jî bi awayekî xelet û hişk hatibûn nivîsîn; hin ji wan, di wan da gelek peyvikên Erebî û Farisî hatibûn bi karanîn. Me nivîsarên wisa jî carek ji tîpên Erebî wergerandin tîpên Latînî, cara diduyan jî me ew wergerandin Kurdîyeka xwerû û sade.

Her weha, em hemî jimareyên kovara "Jîn" ên orîjînal ên bi tîpên Erebî jî digel wergeranên wan ên bi tîpên Latînî çap dikin, orîjînalan û wergeranan bi hev ra, li rexê hev diweşînin. Kesên ku bi tîpên Erebî dizanin, dikarin rasta-rast wan jimareyên orîjînal jî bixwînin. Kesên ku bixwazin li ser kovarê û têdayîyên wê lêgerîn û lêkolan bikin, ew jî dikarin rasta-rast li ser orîjînalên jimareyan bixebitin.

Bi vî awayî û bi xebateka weha dûr û dirêj, kovara "Jîn", bi hemî jimareyên xwe hat hal û timtêleka wisa ku her kes dikare bi hêsanî wê bixwîne, têbigîje, li ser'ê lêgerîn û lêkolan bike. Her weha bi vî awayî, kovara "Jîn", digel nivîskar û hozan û çîroknivîsên xwe yên welatevîn û neteweevîn û xebatkar, vedijî û ji nû ve dikeve nava me, di xebata azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd da cîyê xwe yê bişeref digire.

*

Ew nivîsar û helbestên ku bi zarê Soranî yanî bi Kurdîya Jêrîn di kovara "Jîn" da derketine, di wergerandina wan da ji tîpên Erebî bo tîpên Latînî, nivîskar û hozanê Kurd Ferhad Şakelî alîkarîya min kir. Ez jibo vê alîkarîya hêja û rûmetbilind, ji Kak Ferhad Şakelî ra gelek sipasên xwe yên Kurdîtîyê pêşkêş dikim û di rîya azadîxwazî û rizgarîxwazîya gelê Kurd da jê ra xebateka serketî daxwaz dikim.

BEŞ VIII

NASANDİNA ÇAPA NÛ

RÊZKİRİNA JİMAREYAN

Ji ber ku hecma her 25 jimareyên kovara **"Jîn"** digel wergeranan û orîjînalan pêkve gelek stûr bû, çapkirina wan hemîyan di yek cildek da bêmikûn bû. Ji ber vê yekê, me biryar da ku em kovarê di pênc cildan da biweşînin. Di her cildek da pênc jimare dê cî bigirin. Di rêzkirina jimareyên orîjînal û wergeranên wan da me ev awa taqîb kir:

Di her cildek da, wergeranên jimareyên wî cildî yên bi tîpên Latînî, li gora rêza jimare û tarîxên xwe hatin rêzkirin. Di paşîya her jimareyek da jî wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û peyvên pêşîyan û ragîhanên wê jimareyê yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû hatin danîn. Bi vî awayî, xwendevan, eger bixwaze dikare wergeranên jimareyan ên bi tîpên Latînî bixwîne, eger bixwaze dikare rasta-rast wergeranên jimareyan ên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bixwîne; her weha, eger xwendevan bixwaze dikare wergeranên orîjînalan ên bi tîpên Latînî û wergeranên wan ên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bide ber hev û li hev qiyas bike.

Piştê rêzkirina wergeranên bi tîpên Latînî û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkî yan jî yên bi kurdîya xwerû, me jimareyên **"Jîn"**ê yên orîjînal ên bi tîpên Erebî bicî kirin. Lê belê, ji ber ku tîpên Erebî ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê tên xwendin, me jimareyên orîjînal jî li gora jimare û tarîxên wan ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê li pey hev rêz kirin.

Bi vî awayî, rewşa cildan û jimareyên di wan da û awayê bi karanîna wan, li gora cildê pêşîn weha ye:

Eger mirov vî cildî ji alîyê çepê ve veke, mirov dê di serî da wergerana jimareya kovarê ya pêşîn a bi tîpên Latînî, li pey wê jî wergerana nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên ku di wê jimareyê da hene, bi Tirkîya nû bibîne; wergeranên jimareyên 2'yan, 3'yan, 4'an û 5'an jî dîsa bi wî awayî yek li pey yekê tên. Lê eger mirov cildê pêşîn ji alîyê rastê ve veke, hingê mirov dê di serî da jimareya kovarê ya pêşîn a bi tîpên Erebî bibîne; li pey wê jimareyê jî jimareyên 2'yan, 3'yan, 4'an û 5'an ên orîjînal ên bi tîpên Erebî, ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê yek li pey yekê tên.

Di cildên dî da jî rêzkirina wergeran û orîjînalên jimareyan her bi vî awayî ye: Li alîyê çepê her cildî, wergeranên jimareyên wî cildî ji alîyê çepê ber bi alîyê rastê yek li pey yekê tên; li alîyê rastê her cildî jî, orîjînalên jimareyên wî cildî yên bi tîpên Erebî ji alîyê rastê ber bi alîyê çepê yek li pey yekê tên.

Jibo ku taqîbkirina wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû ji xwendevanan ra hêsan bibe, me li ber sernivîsarên her nivîsar û helbest û wd. yên wergerandî, wek nîşanê, stêrek danî; weha: (*)

Dema ku xwendevan di wergeranên bi tîpên Latînî da, li ber sernivîsarek wê nîşanê bibîne, dê bizane ku mana wê nîşanê ev e ku di paşîya wê jimareya kovarê da wergerana wê nivîsarê, helbestê û wd. bi Tirkîya nû yan jî bi Kurdîya xwerû heye. Xwendevan êdî dikare li gora wê nîşanê li wergerana wê nivîsarê, helbestê û wd. bigere, wê bibîne û bixwîne.

Nivîsar û helbest û wd. yên ku di kovarê da bê sernivîsar derketine, me nîşana stêrê li ber rêza wan a pêşîn danî.

Ji alîyekî dî ve, hin belavok û nivîsarên giring jî hene ku bi zimanê Tirkî di kovarê da derketine. Xwendevanên Tirkîzan dikarin wergeranên wan ên ji Osmanî bo Tirkîya nû bixwînin û ji wan mefadar bibin. Belam Kurdên ku bi Tirkî nizanin, nikarin wan belavok û nivîsaran bixwînin û ji wan mefadar bibin. Jibo ku xwendina wan û mefadarîya ji wan jibo Kurdên Tirkînezan jî mimkun bibe, me ew belavok û nivîsar wergerandin zimanê Kurdî jî. Di rêzkirinê da me wergeranên wan nivîsaran ên bi Kurdî li pey hemî wergeranên Tirkî yên wê jimareya kovarê bicî kirin. Jibo ku em xwendevan haydar bikin ku wergeranên wan belavok û nivîsaran hem bi Tirkîya nû, hem jî bi Kurdî hene, me li ber sernivîsarên orîjînalên wan ên Osmanî du stêr danîn; yanî weha: (*) (*)

Dema ku xwendevan li ber sernivîsareka orîjînal du stêr bibînê, dê bizane ku ew belavok yan jî ew nivîsar hem hatîye wergerandin bo Tirkîya nû, hem jî hatîye wergerandin bo Kurdî, û wergerana wê ya Kurdî di dûwayîya hemî wergeranên Tirkî yên wê jimareya kovarê da cî girtîye.

NİVÎSÎNA JİMAREYÊN RÛPELAN

Wek ku ji paragrafên jorîn jî tê famkirin, di her cildekî kovarê da sê tewir xebat cî digirin. Ew her sê tewir ev in:

1— Wergeranên orîjînalên jimareyan ên bi tîpên Latînî.

2— Wergeranên nivîsar û helbest û wd. yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû.

3— Orîjînalên jimareyan ên bi tîpên Erebî.

Di nivîsîna jimareyên rûpelan da jî me ev rewş da ber çavê xwe. Jibo ku rûpelên wergeranên orîjînalan ên bi tîpên Latînî û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû, yan jî yên bi Kurdîya xwerû bi hêsanî ji hev bên cudakirin, me di nivîsîna jimareyên rûpelan da ev awayê jêrîn bi kar anî:

Me jimareyên her rûpeleka wergeranên orîjînalan ên bi tîpên Latînî, li jêrê rûpelan di nîvî da, bi jimareyên adetî nivîsîn; wek "1, 2, 3, 4, 5. . . ." Belam herçî jimareyên rûpelên wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû, me ew jî dîsa li jêrê rûpelan û di nîvî da, lê bi jimareyên Romî nivîsîn; wek "I II, III, IV, V. . . ."

Ji bil van jimareyan jî, jibo hemî rûpelên wergeranên orîjînalan ên bi tîpên Latînî û wergeranên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû, me li goşeyên rûpelan ên jêrîn jimareyên zincîrkirî nivîsîn.

Bi vî awayî, rewş û timtêla jimareyên rûpelan weha bû:

Jimareyên ku di nîvê rûpelan da hatine nivîsîn, di paşîya her wergeraneka jimareyên "**Jîn**"ê da tevav dibin û di jimareya pey wê da dîsa ji jimareya "1"ê dest pê dikin; jimareyên wergeranên nivîsar û helbest û wd. yên bi Tirkîya nû yan jî yên bi Kurdîya xwerû jî, dîsa di paşîya wergeranên her jimareyek da tevav dibin û di despêka wergeranên jimareya pey wê da dîsa ji jimareya "1"ê dest pê dikin. Belam jimareyên goşeyên rûpelan zincîrkirî ne, bi hev ve girêdayî ne û heta paşîya cildê paşîn hev taqîb dikin û dom dikin; ev jimare, jimareyên hemî rûpelên her pênc cildên kovarê dinumînin.

Ji bil van jimareyan jî, me xwest ku em taqîbkirina despêkên rûpelên orîjînal, di wergeranên bi tîpên Latînî da ji xwendevanan ra hêsan bikin. Bi vê amancê jî, me di metnên wergeranan da, jimareya her rûpeleka orîjînal li alîyê çepê peyvika serê wê rûpelê di nava du çengalan da nivîsî; weha: [ ] Mesela, dema ku xwendevan di metnê wergeranek da di nava du çengalan da, em bêjin ku jimareya [4] bibîne, ew dê bizane ku peyvika pey wê jimareyê despêka rûpela 4'an a orîjînala wê jimareya kovarê ye.

Lê herçî rûpelên jimareyên "**Jîn**"ê yên orîjînal ên bi tîpên Erebî, jimareyên wan ên orîjînal bi xwe hene û ew jimare bi jimareyên Erebî ne. Ji ber vê yekê, me dest neda jimareyên wan rûpelên orîjînal û me li ser wan rûpelan tu jimareyên dî nenivîsîn; yanî me ew rûpelên orîjînal digel jimareyên wan ên orîjînal li ser halê wan hîştin.

NİVÎSÎNA JÊRENOTAN Û TARÎXAN

Di gelek rûpelên kovara "**Jîn**" da, jibo îzahkirina şolek, babetek, peyvikek, tarîxek, yan jî mesela jibo rastkirina şaşî û xeletîyek, pêwîst bû ku em jêrenotna binivîsin. Me jêrenotên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên Kurdî bi Kurdî nivîsîn; jêrenotên nivîsar û helbest û çîrok û wd. yên Tirkî jî bi Tirkî nivîsîn.

Di metnê kovarê yê orîjînal da hin şaşî û xeletîyên rêzkirinê, yan jî yên çapê derketine. Me di wergeranan da ew bi awayekî rast nivîsîn û me bi jêrenotan kifş kir ku ew çawa di eslê kovarê da şaş hatine çapkirin. Carne jî me ew li gora halê wan nivîsîn û me bi jêrenotan awayê wan ê rast kifş kir. Ji ber ku jimareyên kovarê yên orîjînal ên bi tîpên Erebî jî digel wergeranên wan tên çapkirin, taqîbkirina wan şaşî û xeletîyan û berhevdana wan digel awayên wan ên rast ên ku me nivîsîne, jibo xwendevanan jî mimkun û hêsan dibe.

Ji alîyekî dî ve, di eslê kovarê da jî jibo îzahkirina hin babetan jêrenotin hatine nivîsîn. Tabîî me ew jî digel orîjînalên metnan hem ji tîpên Erebî wergerandin tîpên Latînî, hem jî me yên Tirkî wergerandin Tirkîya nû. Me ew jêrenot, digel jimare û nîşanên wan ên orîjînal li jêrê rûpelan nivîsîn.

Jibo ku jêrenotên me û jêrenotên orîjînal ji hev bên cudakirin, me li serê jêrenotên xwe jimareyên zincîrkirî nivîsîn; ev jimareyên zincîrkirî, ji despêka jimareya pêşîn a "Jîn"ê, heta dûwayîya jimareya paşîn hev taqîb dikin û dom dikin.

Dema ku xwendevan di rûpelek da mesela jêrenotek bi jimareya "356" bibîne, hema li pey wê jî jêrenoteka dî em bêjin ku bi jimareya "1" yan jî bi nîşaneka stêrê bibîne, dê bizane ku jêrenota bi jimareya "356" a me ye; jêrenota bi jimareya "1" yan jî ya bi nîşana stêrê jêrenota orîjînal e û ew jêrenot di eslê kovarê da jî bi wê jimareyê yan jî bi wê nîşanê derketîye.

*

Şoleka dî jî nivîsîna tarîxan e.

Dema ku kovara "Jîn" derketîye, tarîxa Romî hatîye bi karanîn. Ew tarîx di despêka derketina kovarê da 1334 bûye, ku bi teqwîma Mîladî dike 1918; çendek paşê ew sal qedîyaye û sala 1335'an hatîye, ku ew jî bi teqwîma Mîladî 1919 ye. Me di jimareya kovarê ya pêşîn da bi jêrenotek da zanîn ku tarîxa 1334'an bi teqwîma Mîladî dike 1918; jimareya ku piştê despêka 1335'an derketîye, me di wê da jî dîsa bi jêrenotek kifş kir ku ew tarîx li gora teqwîma Mîladî 1919 ye. Xwendevan dê êdî bizane ku jimareyên kovarê yên berî wê jêrenota despêka 1335'an gişt di sala 1918'an da, yên piştê wê jêrenotê jî gişt di sala 1919'an da derketine.

Di hin rûpelan da di nava metnan da jî tarîxin hatine nivîsîn. Me bi jêrenotan da zanîn ku ew tarîx li gora teqwîma Mîladî çend in.

Her weha, di dûwayîya gelek nivîsar û helbest û wd. da jî, tarîxên nîvîsîna wan li gora teqwîma Romî hatine nivîsîn. Jibo ku rûpel hemî bi jêrenotan neyên dagirtin, me tarîxên Mîladî yên beranberê wan tarîxên Romî li rexê wan di nava du kevanokan da nivîsîn; yanî weha: ( )

Di eslê kovarê da, peyvik û tarîx û navên ku xwestine giringîya wan kifş bikin, yan jî bala xwendevanan bikêşin ser wan, li gora awayê berê ew di nava du kevanokan da nivîsîne. Belam ew awa li rênivisa îroyîn nayê. "Ji ber vê yekê, me peyvik û tarîx û navên wisa gişt, di şûna du kevanokan da, di nava didanokan da nivîsîn; yanî weha:" "

*

Em hêvîdar in ku ev xebata me ya li ser kovara "Jîn" û çapa kovarê ya nû, bi awayekî giştî ji neteweyê Kurd ra, bi taybetî jî ji xebata welatevîn û neteweevînên Kurd ra û Kurdnasên cîhanê ra mefadar bibe û valayîyek dagire.

Û "Jîn" li neteweyê Kurd pêroz be.

11/9/1983

M. Emîn Bozarslan

TÊDAYÎYA PÊŞKÊŞÎYÊ

BEŞ I

HAYDARÎYÊN GİŞTÎ Dİ HEQÊ KOVARA "JÎN" DA

RÛPEL(211)

BEŞ II

ÎDEOLOJÎYA KOVARA "JÎN"

---

(211) Jimareyên rûpelên "Têdayî"yê li gora jimareyên rûpelan ên zincîrkirî yên li goşeyên rûpelan hatin nivîsîn, ne ku li gora jimareyên li nîvê rûpelan.

BEŞ III
BERGEHÊ "JÎN"Ê YÊ SÎYASÎ

BEŞ IV
RONÎKIRINA BÛYERÊN MÊJÎN

BEŞ V
BÛYERÊN ROJÎN Û CIVAKÎ

BEŞ VI

XEBATA ÇANDEYÎ Û BÊJEYÎ

BEŞ VII

ÇÎROKA VEJANDİNA KOVARA "JÎN"

BEŞ VIII

NASANDİNA ÇAPA NÛ

M. EMİN BOZARSLAN

S U N U Ş

Kürdçeden Türkçeye çeviren:

M. EMİN BOZARSLAN

BÖLÜM I

"JÎN" DERGİSİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KÜRD AYDINLARI

XX. yüzyılın başlarında, Osmanlı devletinin başkenti İstanbul, siyaset ve kültür yönünden çok önemli bir merkezdi. Osmanlıların boyunduruğu altındaki öbür halklarınki gibi birçok Kürd aydını ve öğrencisi de o kentte toplanmışlardı. O Kürd aydınları ve öğrencileri, Kürd halkı arasında yurtseverlik düşüncesinin tohumlarını, Kürdlük fikrinin tohumlarını ekmeye, daha sonra da bir ulusal hareketin yolunu açmaya ve ulusal hareketi kurup düzenlemeye çalışıyorlardı. Onlar ayrıca, o ulusal hareketin öncülüğünü yapmak ve o hareketle Kürdistan'ı Osmanlı devletinin boyunduruğundan kurtarmak istiyorlardı. Bu amaca ulaşmak için de, tüm fırsatlardan yararlanmak için çalışıyorlardı.

İstanbul'daki ilk Kürd derneği, 1900 yılında kurulmuştur. O derneğin adı **"Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti"**(1) idi. Derneğin kurucusu, Amed(Diyarbekir)li Fikri Efendi idi. Derneğin üyelerinden, yalnızca Liceli Kürdîzade Ahmed Ramiz'in adını biliyoruz.(2) Ne var ki bu dernek, Sultan Hamid'in rejimi altında uzun ömürlü olamamıştır.

Kürd aydınlarının ve öğrencilerinin eline bir daha, Osmanlı devletinde Meşrutiyetin kurulmasından sonra fırsat geçmiştir. Meşrutiyet, 1908 yılında **"Osmanlı** İttihad ve Terakkî Cemiyeti"nin öncülüğünde kurulmuştu. Rejimin başlangıcında, Osmanlı devletine hemen hemen sınırsız bir özgürlük gelmişti. Zaten yeni rejimin ilke ve sloganları da "özgürlük, kardeşlik, eşitlik"(hürriyet, uhuvvet, müsâvat) idi. Bu üç sözcük, imparatorluğun her tarafına yayılmış ve herkesin ağzına sakız gibi düşen bir slogan durumuna gelmişti.

Kürd yurtseverleri de bu yeni durumdan yararlanmak ve ulusal bir çalışma düzenlemek için çaba sarfettiler. Bu çabalarının ürünü, önceleri, **"Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti"**nin(3) kurulması, **"Kürdistan"** gazetesinin çıka-

(1) **"Kürdistan Güçlü** İrade Derneği"demektir.
(2) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 25—26, Stewr Matbaası, Beyrut-1969.
(3) **"Kürd Dayanışma ve Gelişme Derneği"** demektir.

rılması ve Kürdçe bir okulun açılması, daha sonra da "**Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti**"(4) ile "**Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**"nin(5) kurulması ve "**Rojî Kurd**"(6) ile "**Hetawî Kurd**"(7) dergilerinin yayınlanması oldu.(8)

Ne var ki, I. Dünya Savaşının çıkmasından sonra, "**Hêvî**" derneğinin yöneticileri ile birçok üyesi, İttihad ve Terakkî hükümeti tarafından alınıp savaş cephesine gönderildiler. Böylece, "**Hêvî**"nin tutuşturmuş olduğu meşale söndü ve 1918 yılına kadar öyle sönük kaldı.

I. DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA

I. Dünya Savaşının bitmesinden sonra, Kürd yurtseverlerinin eline yine bir fırsat, hatta 1908 fırsatından daha iyi bir fırsat geçti. Osmanlı devleti bu savaşta yenilmişti ve tüm Arap ülkeleri ile Güney Kürdistan'ı ve Kuzey Kürdistan'ın da bir bölümünü yitirmişti. Gerçi Kuzey Kürdistan'ın büyük bölümü hâlâ Osmanlıların işgali altında bulunuyordu ama, savaşta yemiş oldukları ağır darbeler yüzünden Kuzey Kürdistan'da da durumları iyice sarsılıp çözülmüştü.

Öte yandan, Amerikan Cumhurbaşkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından ilân edilen ve savaşa katılmış tüm devletlerce de kabul edilen ve "Wilson Prensipleri" adıyle bilinen 14 ilkeye göre, savaştan önce Osmanlıların egemenliği altında bulunan ve Türk olmayan halkların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri ve eğer isterlerse kendi bağımsız devletlerini de kurabilmeleri gerekirdi.

Kürd aydınları ve öğrencileri de, bu çözülmüş karmaşık durumu, bir ulusal eylemin düzenlenmesi ve Kürdistan'ın kurtuluşu için elverişli bir fırsat olarak gördüler ve bu fırsattan yararlanmak istediler.

Açıktır ki bir ulusal hareketin hazırlanması ve pratiğe geçirilmesi tohumu, halkın arasında ulusal düşünce ve fikirlerin yaygınlaştırılması ile ekilebilir. Bu da, öncü kadronun çalışmaları ile mümün olabilir. Yukarıda da dediğimiz gibi İstanbul'da böyle bir kadro vardı. O kadro, bu ağır yükü kaldırabilmek için, savaşın bitmesinden hemen sonra çalışmalarına başladı. O çalışmaların ürünü de, "**Kürdistan Tealî Cemiyeti**"nin(9) kurulması ve "**Jîn**"(10) ile "**Kürdistan**" dergilerinin çıkarılmasıydı.

(4) "**Kürd Bilgileri Yaygınlaştırma Derneği**" demektir.
(5) "**Kürd Öğrencileri Ümid Derneği**" demektir.
(6) "**Kürd Günü**" ya da "**Kürd Güneşi**" demektir.
(7) "**Kürd Güneşi**" demektir.
(8) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 23, 34, 35, 37 ve **Jîn**, sayı 21, s. 1.
(9) "**Kürdistan Gelişme Derneği**" demektir.
(10) "Hayat, yaşam" demektir.

"JÎN" DERGİSİNİN TARİHÇESİ

"**Jîn**" dergisi, 1918 yılının sonbaharında İstanbul kentinde yayınlanmaya başlamıştır. Derginin '"**Kürdistan Tealî Cemiyeti**"nin resmî olmayan yayın organı olduğu anlaşılmaktadır. "**Jîn**", tam 25 sayı çıkmıştır. İlk sayısının tarihi 7/11/1918'dir. Bu sayıda, derginin yayınlanmasının nedeni ve amacı, "Maksadımız" başlıklı kısa bir yazıda şöyle açıklanmıştır:

"**Jîn**, kişisel bir çıkar sağlanması için çıkmıyor. O'nun amacı, uzun yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürd'ün tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktır. Kanımıza göre Kürd ulusuna, uluslar topluluğu alanında layık olduğu yeri hazırlamayı başarabilmek, çağın anlayışına uygun bir çalışma biçimni ele almakla mümkündür. Girişimimizin pek çetin bir çalışmayı gerektirdiğinin bilincindeyiz. Fakat biz bu ağır görevi üstlenirken, yurt ve halkı için daima en büyük fedakârlıkları seçmekle belirlenen Kürd ulusunun maddî, manevî yardımlarına ve kolaylaştırıcı desteğine güvenebileceğimizi hakkıyle ümit ettik. Başarı Allah'tandır".(11)

"**Jîn**", bu inançla ve bu kararla yaşamını bir yıla yakın sürdürmüştür. Sonuncu sayısı, yani 25'inci sayısı 2/10/1919 tarihinde çıkmıştır. Dergi bu sayıdan sonra kapatılmış ve böylece Kürd ulusunun tarihine gömülmüştür.

"**Jîn**"in 25 sayısından 22'si 16'şar sayfa çıkmıştır. Tüm sayıları karton kapakla kaplanmışlardı. Kapakların oluşturduğu dört sayfa da sayılırsa, bu 22 sayının sayfa adedi 20 olur. Ne var ki derginin orijinalinde bu dört kapak sayfalarına numara yazılmamıştır ve yalnızca derginin metin sayfalarına numara yazılmıştır. 15'inci, 16'ncı ve 24'üncü sayılar ise 24'er sayfa çıkmışlardır. O üç sayı da kapaklıydı ve kapak sayfaları ile birlikte 28 sayfa idiler. Onlarda da sadece derginin metin sayfalarına numara yazılmıştır.

"JÎN" DERGİSİNİN DİLİ

"**Jîn**" dergisi Kürdçe ve Türkçe olarak yayınlanmıştır. 1918 yılına kadar Batı Kürdistan, yani Osmanlı devletinin işgali altındaki Kürdistan, bütündü ve parçalanmamıştı; yani bugün "Türkiye Kürdistanı", "Irak Kürdistanı" ve "Suriye Kürdistanı" diye adlandırılan parçaların hepsi bir bütündü ve Osmanlıların egemenliği altındaydı. Ülkenin resmî adı da "Kürdistan"dı. O duruma göre Kürd aydınları ve öğrencileri de birlik içindeydi ve birlikte çalışıyorlardı. Örneğin, "**Jîn**"in kadrosu içinde Kerkük ve Süleymaniye Kürdleri de, Amed(Diyarbekir) ve Bitlis Kürdleri de vardı. Hatta aralarında Doğu Kürdistan'dan da birkaç Kürd vardı. Onların hepsi Kürd yurtseverleri ve ulusalcıları idiler; büyük bir ahenk içinde, gönül birliği ve el birliğiyle Kürd halkının özgürlüğü ve Kürdistan'ın kurtuluşu için çalışıyorlardı.

---

(11) **Jîn,** sayı 1, kapağın ikinci sayfası.

Bu nedenle dergide Kürdçenin başlıca iki lehçesi olan Kurmancî de, Soranî de kullanılmıştır; her iki lehçe ile de dergide yazılar ve şiirler yayınlanmıştır.

"Jîn"in Kürdçesi sade, açık ve bir ölçüde arı bir Kürdçe idi. Bununla birlikte, kimi yazı ve şiirlerde birçok Arapça ve Farsça sözcük de kullanılmıştır.

Dergide çıkmış olan Türkçe yazı ve şiirlere gelince, buların hepsi Osmanlıcadır. Herkesin bildiği gibi Osmanlıca, Türkçeden, Kürdçeden, Arapça ve Farsçadan oluşmuştu; bu nedenle de adı "Türkçe" değil, "Osmanlıca" idi.

ARAP HARFLERİ

Bilindiği gibi o dönemde Kürdçe de, Türkçe de Arap harfleri ile yazılırdı. Bu nedenle "**Jîn**" de Arap harfleriyle basılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki "**Jîn**"in yazar ve yönetmenleri, Arap harflerini kullanmakten hoşnut değillerdi. Çünkü Arap harfleri, aslında Arap diline özgüdür ve Kürd diline uymazlar. 20'inci, 21'inci, 22'nci, 23'üncü ve 24'üncü sayılarda, Arap harflerini kullanmanın zorlukları konusunda bir ilân çıkmıştır. O ilânda, derginin bazı okuyucularının "Jîn" sözcüğünün anlamını anlayamadıkları ve o sözcüğü "jın" biçiminde okudukları belirtilmiştir.(12) İlânda bu yanlışlıktan yakınılmış ve şöyle denilmiştir:

"Ne yapalım, Arî bir dil Samî alfabesi kılığında ancak bu kadar yararlı olabilir. İbret alın".

Kürdçe bir Hind-Avrupa dili olduğu için bu paragrafta ona "Arî", Arapça ise Samî bir dil olduğu için Arap alfabesine de "Samî" denilmiştir.

Ne var ki, Arap harflerinden hoşnut olmamalarına rağmen, o harfleri Latin harfleriyle değiştirememişler. Böylece "**Jîn**", sonuna kadar Arap harfleriyle basılmıştır.

"JÎN"İN YÖNETMEN VE SORUMLULARI

Yukarıda denildiği gibi "**Jîn**", **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin resmî olmayan yayın organı idi. Ancak, dergide bu konuda bir şey yazılmamıştır. Belki de, derginin içeriği konusunda hükümetin eline, cemiyete karşı bir bahane geçmemesi için bu yola başvurulmuştur.

1919 yılı başlarında bir de kültür derneği kurulmuştur. Bu dernek de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ne bağlıydı ve adı **"Kürd Tamim- i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti"** idi.(13) Adından da anlaşılacağı gibi bu dernek, bir kültür ve yayın derneğiydi. O derneğin programı, 2/2/1919 tarihinde uzun bir bildiriyle birlikte "**Jîn**"de yayınlanıp duyurulmuştur. **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**, kuruluş tarihinden itibaren "**Jîn**"in yönetimini eline

---

(12) "Jın" sözcüğü Kürdçede "kadın" demektir.

(13) "**Kürd Bilimleri ve Yayınları Yaygınlaştırma Derneği**" demektir.

almış olduğunu da o bildirisinde ilân etmiştir. Derneğin "Jîn"in yönetimi konusundaki sözleri şöyledir:

"Dernek, bir süreden beri yayınlanmakta bulunan ve Tanrı dileyinceye kadar yayınlanacak olan **'Jîn'** dergisini yönetimi altına alarak, O'nun aracılığıyle bütün millettaşlarını çaba ve kararlılık sınavına ve bağış ve cömertlik meydanına davet ediyor. Başarı Allah'tandır".(14)

Öyle anlaşılıyor ki bu dernek, bir kültür derneği olduğu için. **"Jîn"**'i yönetmekte bir sakınca görmemiştir. Ancak, rahatlıkla diyebiliriz ki ana dernek, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** idi ve gerçek yönetim de aslında o derneğin elinde bulunuyordu.

*

Derginin yönetmeni ve sorumlusu, önceleri Hamza idi. Hamza, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin kurucularından biriydi ve "Mükslü Hamza" adıyle tanınmıştı. İnanç dolu ve içtenlikli bir Kürd yurtseveri ve ulusalcısı olan Hamza, aynı zamanda güçlü bir yazardı da. Kaleminin gücü, **"Mem û Zîn"** için yazmış olduğu önsözden belli oluyor. Bu önsöz, hem **"Mem û Zîn"**in 1919 baskısında, hem de **"Jîn"**in 19'uncu sayısında çıkmıştır.

Hamza'nın sorumluluğu, ilk sayıdan 20'inci sayıya kadar sürmüştür. 21'inci sayıdan 25'inci sayıya kadar, yani son sayıya kadar da Memduh Selim derginin sorumlusu olmuştur.

Bu değişiklik neden meydana gelmiştir? Acaba, o sıralarda Hamza bir başka görev mi almış ve Memduh Selim bu nedenle mi **"Jîn"**in sorumlusu olmuştur? Yoksa, bu değişikliğin başka bir nedeni mi vardı?

Bu konuda bir şey bilmiyoruz ve elimizde hiç bir bilgi yoktur.

"JÎN"İN YAZAR VE ŞAİRLERİ

Birçok yüce yazar ve büyük bilim adamı, **"Jîn"**de değerli yazılar yazmışlardır. O yazıların bir bölümü Kürdçe, bazıları da Türkçedir. Aynı zamanda birçok yurtsever şair de **"Jîn"**in sayfalarını değerli şiirleriyle süslemişlerdir.

Derginin daimî yazar ve şairlerinden biri, büyük şair ve yazar Pîremerd idi. **"Newroz"** marşının şairi olan Pîremerd, **"Jîn"**de kendi gerçek adı olan "Süleymaniyeli Tevfik" adıyle yazmıştır. Dergide birkaç Türkçe yazıları ile bazı Türkçe şiirleri yayınlanmıştır.

"Jîn"in daimî yazarlarından biri de Halil Hayalî (Xelîl Xiyalî) idi. Büyük yazar ve bilgin Halil Hayalî, yazılarını "Kurdîyê Bitlîsî" adıyle yazmıştır; o yazılarında tarih, mitoloji, sosyoloji, dilbilgisi ve felsefe konularına ilişkin birçok sorunu ele almış ve onları bilimsel bir yöntemle tahlil etmiştir. Yazılarının hepsi Türkçedir.

(14) **Jîn,** sayı 10, s. 14.

Kürd şehidi Kemal Fevzi de "**Jîn**"in yazar ve şairlerinden biriydi. Yazı ve şiirleri, O'nun yüreğinin Kürd ve Kürdistan'ın sevgisiyle dolup taştığını ve o sevgiyle yandığını kanıtlıyorlar. Kemal Fevzi'nin ateşli yazı ve şiirleri Türkçe olarak çıkmıştır.

Hakkârili Abdurrahim Rahmi de, derginin daimî yazar ve şairlerindendi. Yazı ve şiirlerinin çoğu Kürdçedir, Kürd ve Kürdistan sevgisi kokmaktadırlar. "**Memê Alan**" adlı Kürdçe piyesi de "**Jîn**"de yayınlanmıştır. Bilindiği kadarıyle bu, ilk Kürdçe piyestir.

"**Jîn**"in ikinci yönetmen ve sorumlusu Memduh Selim de daimî yazarlardan biriydi. O, siyasal ve sosyal konulara ilişkin yazılarını "Memduh Selimbegî" adıyle yazmıştır. Bütün yazıları Türkçe yayınlanmıştır.

Aziz Yamülkî de "**Jîn**"de birçok değerli yazı yazmıştır. O'nun yazılarından çoğu Baban Kürd devleti tarihi üzerinedir. Yamülkî, o yazılarında, Baban devletini tüm yönleriyle tanıtmış, o devletin birçok köşesini aydınlatmış, ayrıca Osmanlılarla İran'ın Kürdistan üzerindeki kavgalarını da gözler önüne sermiştir. Yamülkî'nin yazıları Türkçe olarak çıkmıştır.

Lav Reşid (Law Reşîd) ile Siverekli Hilmi de, "**Jîn**"in sayfalarını Kürd atasözleriyle süslemişler ve o atasözleri üzerine birçok değerli açıklama ve yorumlar yazmışlar, onların çıkışlarını ve çıkış nedenlerini anlatmışlardır. Atasözlerinden başka dergide birkaç yazıları ve şiirleri çıkmıştır.

Ağrı İhtilâlinin lideri İhsan Nuri, Kürd bilgini Kâmran Âli Bedirhan, Kadızade Mustafa Şevki, Dersimli Hüznî, Cizreli Mirza, Kadızade Latif, Zahoyî(Zaxoyî) ve daha başka birçok yazar dergide yazmışlardır.

Bu yazar ve şairlerin yazı ve şiirlerinden başka, Ahmed- i Hanî(Ehmedê Xanî), Mela-yi Cizîrî(Melayê Cizîrî), Siyahpoş, Nalî, Hacı Kadir-i Koyî gibi eski Kürd şairlerinin bazı şiirleri de dergide basılmıştır. Denilebilir ki bu ölümsüz Kürd şairleri de "**Jîn**"de şeref şairi olmuşlar, derginin sayfalarına ve okuyucularına ışık vermişlerdir.

"**Jîn**" bu güçlü kadrosu ile bir yıla yakın yaşamıştır. O, yalnız siyasal yönden değil, fakat aynı zamanda sosyal, kültürel ve edebî açılardan da çok önemli bir dergiydi ve Kürd ulusuna, Kürdlük düşücesine, Kürd yurtseverliği ve ulusseverliği fikrine büyük bir hizmet yapmıştır. Her Kürd, O'nun ve kadrosunun anısı önünde saygıyle başını eğmelidir.

"JÎN" NİÇİN VE NASIL KAPATILMIŞ?

Yukarıda da bildirdiğimiz gibi, "**Jîn**"in son sayısı 2/10/1919 tarihinde çıkmış ve o tarihten sonra dergi kapatılmıştır. Ancak, kapatılış nedeni hakkında belgesel bir bilgi yoktur. Acaba dergi hükümet tarafından mı kapatılmıştır, yoksa kadrosu içinde, veya **Kürdistan Tealî Cemiyeti** içinde bir ikilik çıkmış da dergi bu nedenden ötürü mü kapatılmıştır?

Derginin havasından ve özellikle son sayısından öyle anlaşılıyor ki, kadrosu, derginin yayınını sürdürme konusunda kararlıydı. Hatta o kadro, çalış-

ma sınırlarını daha da genişletmek istemiştir. Örneğin 23'üncü sayıda bir ilân görüyoruz. O ilânda, "Jîn"in siyasal bir dergi durumuna getirilmesinin kararlaştırıldığı, ancak resmî işlemlerin henüz tamamlanmamış olduğ, o yüzden de 23'üncü sayının geç çıktığı ve okuyucuları sabırsızlıktan kurtarmak için bu kez de yine eski durumu ile çıkarıldığı duyurulmuştur.(15)

Gerçekten de 23'üncü sayı çok geç çıkmıştır. 22'nci sayının tarihi 2/7/1919'dur; 23'üncü sayı ise 28/8/1919 tarihini taşıyor. Ancak, bu gecikmeye rağmen o ilân, yönetmenlerin niyetinin derginin yayınını sürdürmek olduğunu gösteriyor. İlginç olan şudur ki, derginin ilândan sonraki iki sayısı da eski durumu ile çıkmıştır.

Son sayıda da ilginç bir ilân yayınlanmıştır. O ilânda, İstanbul'da Kürdlerin işlerini takibetmek üzere "Jîn"in bünyesinde bir "İş Takibi Komitesi" kurulmuş olduğu, bu komitenin Kürdlerin İstanbul'daki idarî, askerî ve adlî işlerini ücretsiz olarak takibedeceği duyrulmuştur.(16)

Böylesine geniş bir çalışmaya yönelen bir kadronun, ansızın ve nedensiz olarak dergisini kapatıp her şeyden elini çekmeyeceği açıktır.

Acaba "Jîn" hükümet tarafından mı kapatılmış, ya da hükümetin baskısıyle kadrosu mu O'nu kapatmak zorunda kalmıştır? Bu ihtimal akla yakındır. Ancak bu konuda elimizde hiç bir belge yoktur.

Kürd mücadele adamı ve yazarı Zınnar Sılopî(Kadri Cemilpaşa) **"Doza Kürdıstan"**(17) adlı kitabında, Türk gazetelerinin o sıralarda **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Başkanı Syyid Abdulkadir'e karşı bir kampanya açtıklarını belirtiyor ve şöyle yazdıklarını kaydediyor:

"Seyyid Abdulkadir hem Danıştay Başkanı, hem de **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Başkanıdır. Oysa bu dernek Kürdistan için bağımsızlık istiyor. Seyyid Abdulkadir'in ya Danıştay başkanlığından ya da **Kürdistan Tealî Cemiyeti** başkanlığından çekilmesi gerekir".

Bu kampanya üzerine Syyid Abdulkadir de gazetelere bir demeç vererek Kürdistan'ın bağımsızlık değil, özerklik istediğini söylemiştir. Bu demeç, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** içinde ikilik çıkmasına neden olmuş ve bu ikilik sonunda şu kişiler dernekten ayrılmışlardır:

Emin Âli Bedirhan(Botan), Ferid Bey, Şükrü Baban(Süleymaniye), Fuad Baban(Süleymaniye), Hikmet Baban(Süleymaniye), Dr. Abdullah Cevdet(Arapkir), Dr. Şükrü Mehmed(Bakırmaden), Kemal Fevzi(Bitlis), Ekrem Cemilpaşa(Amed), Necmeddin Hüseyin(Kerkük), Memduh Selim(Van) ve Mevlânzade Rifat.

Bunlar dernekten ayrıldıktan sonra **"Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti"**(18) adında yeni bir örgüt kurmuşlar; "Jîn"dergisi de günlük gazeteye dönüşmüş ve bu yeni derneğin yayın organı olmuştur.(19)

---

(15) **Jîn,** sayı 23, s. 1.
(16) **Jîn,** sayı 25, kapağın ikinci sayfası.
(17) **"Kürdistan Davası"** demektir.
(18) **"Sosyal Örgüt Derneği"** demektir.
(19) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 59—60.

Zınnar Sılopî, bu olay konusunda ve bu ikilikle bölünme konusunda bir tarih yazmamıştır; "Jîn"in ne zamandan beri günlük gazeteye dönüştüğünü de bildirmemiştir. Ancak, eğer "Jîn" gerçekten günlük gazete olmuş ve günlük gazete olarak çıkmışsa, O'nun günlük gazete biçimindeki sayılarını da aramak ve bulmaya çalışmak gerekir. Ayrıca, o gazetenin ne kadar yaşamış, ne zaman ve nasıl kapatılmış olduğunu saptamaya da çalışmak gerekir.

"Jîn" dergisinin son sayısının, yani 25'inci sayısının 2/10/1919 tarihinde çıkmış olduğunu yine hatırlatalım.

TÜM DÜNYADA BİR TEK KOLEKSİYON

Kemal Paşa,(20) Kürd halkının da desteğiyle hareketinde başarıya ulaştıktan sonra, Kürd halkının verlığını inkâr etmiş ve Kürdleri Türklerin arasında eritmeyi kararlaştırmıştır. Bu amacına ulaşabilmek için de Kürd dilini, edebiyat ve kültürünü tümden yasaklamış; ayrıca Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin basılıp yayınlanmalarının yolunu da tümüyle kapatmıştır.

Bu ırkçı ve katı karara uygun olarak Türk asker ve polisleri, Kürdçe eski kitap, dergi ve gazeteleri toplayıp yakmaya başlamışlardır. Kürd diline, edebiyat ve kültürüne karşı yürütülen bu barbarlık ve düşmanlık, Şeyh Said ihtilâli sırasında ve ihtilalin başarısızlığa uğramasından sonra doruğuna ermiştir. Türk devletinin ordusu Kürdistan'a girip, bir yandan on binlerce Kürd kadın, erkek ve çocuğunu kurşunlayarak, süngüleyrek öldürmüş, binlerce Kürd köyünü yakmış, yüz binlerce Kürdü yerlerinden kaldırarak Anadolu'ya sürmüştür; bir yandan da eline geçen Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin tüm eski sayılarını yakıp yok emiştir.

O katliamın ve o kanlı terörün korkusu altında birçok Kürd de kendi ellerindeki kitap, dergi ve gazeteleri korkularından yakmışlardır.

O kanlı terörde yakılan Kürdçe eserlerden biri de "Jîn" dergisiydi. "Jîn"in çok sayıları Türk asker ve polisleri tarafından, bazı sayıları da kendi okuyucuları tarafından yakılmıştır.

---

(20) Kendisi Kürd halkı arasında "Kemal Paşa" adıyle tanındığı ve kendisinden hep bu adla sözedildiği için, biz burada adını böyle yazdık. Belki de o ad Osmanlı militarizminin ve Türk militarizmi ile Türk ırkçılığının simgesi haline geldiği için Kürd halkı kendisini "paşalığı"yle tanımıştır ve hep o adla kendisinden sözetmektedir. Onun "Mustafa Kemal", "Gazî" ve "Kemal Atatürk" gibi diğer adları ile unvan ve soyadları Kürd halkı arasında yer tutmamışlardır. Çünkü o öyle bir askerdi ki, Osmanlı döneminin sonlarında artık köhnemiş olan Türk militarizmini modernleştirmiş, Türk ırkçılığını kendi siyasetinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli yapmış, askerî güçle ve barbarca katliamlarla Kürd halkının direnişlerini kırmıştır; Kürd halkı ile olan ilişkileri ve işlemleri hep süngüyle olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Kürd halkı hep "paşalık"la ondan sözetmiş ve ona hep "Kemal Paşa" demiştir.

Böylece Kürdistan katliamı iki yönlü olarak yürütülmüştür: Kürd halkının katliamı ve Kürd halkının dilinin, edebiyatının ve kültürünün katliamı.(21)

Bildiğimiz kadarıyle, o vahşice terör ve barbarca katliamdan "Jîn" dergisinin yalnız bir koleksiyonu yakılmaktan kurtulmuştur. O da, benim üzerinde çalıştığım ve Arap harflerinden Latin harflerine çevirdiğim koleksiyondur.(22)

Bu sunuş yazısının 7'nci bölümünde bu konu üzerine daha uzun yazacağız.

---

(21) Kürdçe eserlere karşı Türk devletinin bu düşmanlığı ve barbarlığı, hâlâ aynı katılık ve aynı vahşetle sürüyor. 1968 yılında ölümsüz Hanî'nin **"Mem û Zîn"**'ini Latin harflerine çevirip yayınladığım zaman, bu düşmanlık yine kendini gösterdi. Ben **"Mem û Zîn"**'i altı bin nüsha basmıştım. İstanbul'da okuyan yurtsever Kürd gençleri, ciltlenmiş üç bin nüshayı mücellithaneden çıkardılar ve götürüp dağıttılar. Ciltlenmemiş üç bin nüsha ise ciltlenmeyi bekliyordu. O sırada polis **"Mem û Zîn"**'in yayınlanmasından haberdar oldu. Bir polis ekibi hızlı bir şekilde, hışım ve öfkeyle mücellithaneyi basıp, kalan üç bin nüshanın hepsini aldılar ve bir kamyona yükleyip götürdüler, sonra da yaktılar. Bu olaydan başka, bu son yıllarda binlerce Kürdçe kitap ve dergi Türkiye askerleri ve polisleri tarafından yakılmıştır.

(22) **"Jîn"**'in sayıları, belki de birkaç koleksiyonu mutlaka Türkiye'nin resmî arşivlerinde, özellikle de askerî arşivlerinde vardır. Ancak o sayılar ve koleksiyonlar gizlidir ve onlara kimsenin eli yetişemiyor. Tabii Türk yöneticileri de hiç bir zaman onları açıklamak ya da ortaya koymak istemezler. İngiltere gibi klasik sömürgeci devletler, resmî belgelerini bile üzerinden 30 yıl geçince basıp yayınlamaktadırlar. Fakat Türkiye gibi sömürgeci devletler, aynı zamanda ırkçı da oldukları için ve sömürgecilikleri ırkçılıkla yoğrulmuş olduğu için, onlar, ezilen halkları svunan eski kitap, dergi ve gazetelerin açıklanmasını ve yayınlanmasını istemezler. Bu nedenle, onların kendi uzmanları için ellerinde tuttukları **"Jîn"**'in ve öbür Kürdçe dergilerin sayı ve koleksiyonları, ellerinde hep gizli kalacaktır. Türk profesörü Tarık Zafer Tunaya da, **"Türkiye'de Siyasî Partiler"** adlı kitabında **"Jîn"**'in bazı sayılarından bazı alıntılar yapmıştır. Ancak, derginin o sayılarının kendi elinde mi bulunduğunu ya da onları devlet arşivlerinde mi bulup okuduğunu bildirmemiştir.

BÖLÜM II

"JÎN"İN İDEOLOJİSİ

HANÎ'NİN MİRASI

XX. yüzyılın başlarında ulusalcılık ve yurtseverlik düşüncesi, başka bir deyişle Kürdlük fikri, Kürd aydınları ve öğrencileri için ne yabancıydı, ne de bilinmez bir düşünceydi. O düşünce ve o fikir, ölümsüz Kürd bilgini, düşünürü ve şairi Ahmed-i Hanî'den Kürd ulusuna ve özllikle Kürd aydınlarına, Kürd okumuşlarına ve öğrencilerine miras kalmıştı.

Değeri ölçülüp tartılamayan bu mirastan ötürü, Kürdler her zaman Hanî ile övünüp gurur duysalar, değerdir; bu, yalnızca, Hanî **"Mem û Zîn"** gibi bir eseri yaratıp Kürd ulusuna armağan etmiş olduğu için değil, ve fakat aynı zamanda O, XVII. yüzyılda Kürd yurtseverlik ve ulusalcılığı fikrini ortaya koyduğu ve Kürdlük düşüncesini yaydığı içindir de. O, Kürd halkını tutsaklığa layık görmemiş ve şöyle haykırmıştır:

"Ben Allah'ın hikmetinde şaşakaldım
Kürdler şu dünya devletinde,

aceb neden kalmışlar boynubükük
hepsi birden niçin olmuş mahkûm!".(23)

Hanî, Kürd halkının içinde bulunduğu derdin kaynağını tutsaklıkta, o dertlerden kurtulmanın çaresini de kurtuluş ve bağımsızlıkta görmüştür:

"Olsaydı eğer bir padişahımız
Allah layık göreydi ona bir tac

belirlenseydi onun için bir taht
açılırdı açıkça bizim de talihimiz

Elde edilseydi onun için bir tac
Elbet olurdu bizim de itibarımız

(23) Ahmed-i Hanî, Mem û Zîn, s. 57, Arap harflerinden Latin harflerine ve ayrıca Kürdçeden Türkçeye çeviri: M. Emin Bozarslan, İstanbul-1968, ikinci baskı: İstanbul-1975

Acırdı o, biz öksüzlere
ve kurtarırdı aşağılıkların elinden bizi

Galip gelmezdi bize şu Rumlar
Viraneye dönmezdik baykuşların elinde".(24)

O dönemde dünyanın her yerinde ülkelerin ve halkların yönetimi şahların, padişah ve beylerin elinde olduğu, cumhuriyet ve demokrasi rejimleri henüz kurulmamış oldukları için, Hanî de o dönemin durumuna göre Kürdler için bir padişah istemiş ve Kürd halkının bağımsızlığını bir padişahın iktidarı altında düşünmüştür. O düşünce, o zamana göre doğaldı. O düşünce, o ölümsüz bilgin ve düşünür için bir eksiklik sayılamaz.

Hanî, bağımsızlık fikrini yazıp yaymakla da yetinmemiş; Kürdistan'ın kurtuluş yolunu da göstermiş, başka bir deyişle, kurtuluşun biçim ve yöntemini de görüp göstermiştir:

"Her kim himmet elini kılıca götürdüyse
zaptetti kendisi için devleti erkekçe".(25)

Ne var ki eli kılıca götürmek için de birlik gerekir; Kürd halkının topluca ve birlik içinde elini kılıca götürmesi gerekir. Hanî bu sorun üzerinde de durmuştur:

"Olsaydı eğer bir ittifakımız bizim
hep birlikte boyun eğseydik birbirimize,

Rumlar, Araplar ve Acemler tümüyle
hepsi uşaklık ederdi bize

O zaman dini de, devleti de tamamlardık
Ve elde ederdik bilimi de, hikmeti de".(26)

Yurtseverlik ve ulusalcılık fikrinin Fransız devrimiyle dünyaya geldiği ve Fransız devriminin de 1789 yılında, yani "**Mem û Zîn**"in yazılmasından yaklaşık 100 yıl sonra patladığı hatırlanacak olursa, Hanî'nin yüceliği daha berrak bir biçimde meydana çıkacaktır.

Rahatlıkla diyebiliriz ki Kürd ulusalcılık fikrinin babası Hanî'dir.

Biz, O'nun yüce anısının önünde ve O'nun ulu adının önünde sınırsız bir saygı ile baş eğiyoruz.

(24) Aynı eser, s. 55
(25) Aynı eser, aynı sayfa
(26) Aynı eser, s. 59

Kürd aydınları, Kürd okumuşları ve öğrencileri böylesine bir mirasa sahip oldukları için, yurtseverlik ve ulusalcılık fikri, yani Kürdlük düşüncesi, **Kürdsitan Tealî Cemiyeti**'ne ve tabiî **"Jîn"**dergisine de egemendi. Dergide çıkmış olan tüm yazılardan ve şiirlerden bu fikir açık ve belirgin bir biçimde görünüyor; görünüyor değil, kaynayıp taşıyor.

Amaç, Kürd halkının özgürlüğü ve Kürdistan'ın kurtuluşu idi. Bu amaca ulaşmak için de, Kürdlük davasının önemi derginin tüm sayılarında açıklanıp duyurulmuş, bu yolda çalışmalar yapılmış ve yapılması da istenmiştir. Bu konuda bazı yazı, mektup ve şiirlerden bazı parçaları burada örnek olarak gösterebiliriz:

Kürd şehidi Dr. Fuad Berho (Berxo) 29/11/1334(1918) tarihli mektubunda şöyle demiştir:

"Gelecek ne kadar karanlık ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran masum bir gençliğin huzurunda kutsal bir duyguya dalarak ve ezelî bir inançla eğiliyorum".(27)

Yazar ve şair Siverekli Hilmi, 19/11/1334(1918) tarihli ve "Kürd Gençlerine" başlıklı yazısında Kürd gençlerine diyor ki:

"Başkalarının metahına ilgi gösterme zamanı geçti. Bazılarınızın fikirlerini işgal eden boş hayallerden arınınız. Yalnız kendi milletiniz için çalışınız. Unutmayınız ki bizim de bugüne kadar ihmal edilmiş geniş bir dilimiz, zengin bir tarihimiz vardır. İşte size bir kurtuluş formülü: Eylem ve girişim!".(28)

Yurtseverlik ve ulusalcılık fikri, yazar ve şair Abdurrahim Rahmi'de gerçek bir tutkuya dönüşmüş; o sevgi ve tutku, O'nun 26/11/1335(1919) tarihli ve "Welat"(Vatan) başlıklı yazısında şöyle yansımıştır:(29)

"Bugün hepimizin yüreğinde bir sevgi, bir ateş var ki sürekli o sevgiyle, o aşkla yanıyoruz, kavruluyoruz. O ateş yüzünden biz ne mal sahibiyiz, ne çocuk sahibiyiz, ne de yaşam sahibiyiz. Kısacası, her şeyimizi o yolda vermeye hazırız. O ne sevgisi, ne aşkıdır? Tabiî ki o vatan sevgisidir".(30)

Kürdlük fikri Kürd yurtseverleri arasında öylesine yüce bir yer tutmuştur ki, âdeta kutsal bir davaya dönüşmüştür. Bu durum, Kürd şehidi Bitlisli Yusuf Ziya'nın bir mektup olarak "Jîn"e göndermiş olduğu şu şiirden açıkça görünüyor:(31)

"Şimdilerde Kilis ilçesinde bulunan
ve para tahsiliyle uğraşıp duran

(27) **Jîn,** sayı 5, s. 11
(28) **Jîn,** sayı 8, s. 8
(29) Aslı Kürdçe olan aşağıdaki parça, tarafımızdan Türkçeye çevrildi.
(30) **Jîn,** sayı 9, s. 15—16
(31) 29 numaralı dipnota bakınız

şu dertli, fakir Bitlisli Yusuf
Tanrım, Kürd topluluğundan yaz onu"(32)

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin ve "**Jîn**"dergisinin amacı Kürdlük davası olduğu için, sosyal konulu yazılarda da bu davaya ağırlık verilmştir. Memduh Selim'in "Kürd Hanımı" başlıklı yazısını buna örnek gösterebiliriz. Yazar, yazısının bir yerinde diyor ki:

"Kürd kadını esasen özgürdür, evinin hakimidir; örtünmenin Müslümanlığın belirleyici gelenekleri dışındaki gereksiz bağlarından özgürdür; erkeklerin de içinde bulunduğu sosyal yaşama, saygın bir yere sahip olarak karışmıştır. Biraz daha yukarı tabakaya bakarsak, bir kadınlar saltanatı da görürüz. Zaten çağımız, kadınların da saltanat hakkını onaylamaya yanaşmadı mı! Kürd kadını, erkeklerle olan sosyal ilişkilerinde kocasının, yani erkeğinin görevini de görür; örneğin misafir kabul eder, erkek gibi bizzat ağırlar. Kürd hanımının üstün ve seçkin bir özel karakteri de vardır".(33)

Kürdlük bayrağının yükseltilmesi, yurtseverlik ve ulusseverlik davasının her şeyin önüne alınması fikrini, **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**'nin bildirisinde de görüyoruz. O bildrinin ikinci bölümünde şöyle denilmiştir:

"Kürd gençliği, Kürd milletinin kendi seçkin nitelik ve özelliklerine uygun bir şerefli mevkiye ulaşması için, her şeyden önce Kürd inancının, namus ve idealinin ölmez bir inançla korunması gerektiği kanısındadır".(34)

Böyle örnekleri daha fazla da yazıp art arda sıralayabiliriz. Ama gerekli değildir; bu kadarı yeter. Zaten okuyucular her şeyi derginin sayılarında görüp okuyacaklardır.

BAŞKA HALKLARA KARŞI DEĞİL

"**Jîn**"in yönetmenleri, sorumlu ve yazarları ve genel olarak Kürd yurtsever aydın ve öğrencileri, yurtseverlik ve ulusalcılık ideolojisini, Kürdlük fikrini ırkçılık ve şövenizm esası üzerine kabul etmemişlerdi. Onların fikir ve ideolojisinin temeli, Kürd halkının hak ve yararlarının savunulması ve Kürdistan'ın kurtuluşu idi. Bu nedenle onlar, hiç bir zaman başka halklara karşı düşmanlık gütmemişlerdir. Onlar, halklar arasında dostluk ve arkadaşlığın ancak özgürlük ve eşitlik esası üzerine kurulabileceğine inanmışlardı. Halklardan biri başka bir halka baskı yapıp hak ve yararlarını elinden alırsa, bu durum hem büyük bir haksızlık, hem de halklar arasında düşmanlık kaynağı olacaktı.

Onların bu görüşünden iki örnek gösterebiliriz. O örneklerden biri, Kürd şehidi Bitlisli Yusuf Ziya'nın mektubundan bir parçadır. O, bu mektubu 21/3/1335(1919) tarihinde yazmış ve bir yerinde şöyle demiştir:

(32) **Jîn**, sayı 23, kapağın ikinci sayfası
(33) **Jîn**, sayı 14, s. 8
(34) **Jîn**, sayı 22, s. 11

"Kürdlüğün ulusal hareketinin ve varlığının bilincine varmasının hiç bir milleti inciteceğine ihtimal vermiyorum. Ve ümid ederim ki Kürdlerdeki inanç, varlıklarının bilincine varmakla daha çok bağlılık duygusu, kardeşlik duygusu doğuracaktır. Kuşkusuz ki bilerek sevgi ve itaat, kargaşalı bağlılıktan daha iyidir. Şiddet birlik sağlamaz, daha çok soğukluk getirir".(35)

İkinci örnek ise bir Kürd hanımının konuşmasındandır. O hanımın adı Encum Yamülkî idi. O, bu konuşmayı **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**'nde yapmış ve konuşması "**Jîn**"de de yayınlanmıştır. Kürd hanımı konuşmasında şöyle demiştir:

"Bugün bütün milletlerin mukadderatının başka şekiller aldığı ve herkese bir hak verildiği bir zamanda, bizler de kendi hakkımızı istiyoruz. Çünkü ortada milyonlarla Kürd var ve büyük bir Kürdistan var".

Kürd hanımı Encum Yamülkî, daha sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Bizim maksadımız Türklüğe karşı durmak değil, tersine ona destek olmak ve kendimizi tanıtmaktır. Nitekim Paris'te tüm Kürd haklarını savunmakla görevlendirilmiş olan Şerif Paşa da verdiği muhtırada bu amaçtan ayrılmamıştır".(36)

DİN İLE YURTSEVERLİK

İlginç olan bir şey de, "**Jîn**"de kimi zaman Kürdlük düşüncesinin din açısından alınmış ve özgürlük davasının dinsel düşünce ile takviye edilmiş olmasıdır. Örneğin, şair ve yazar Abdurrahim Rahmi, Kürdlük davasının önemini belirtmek ve özgürlük kavgasında birliğin önemini göstermek için, "İttifak" başlıklı yazısında şöyle demiştir:(37)

"Tüm uluslar önce birlik olurlar, sonra da sorunlarda başarıya ulaşırlar. Bütün uluslardan geri kalmış olan bizlerin de amacı odur ki iplik ve iplerden, sicim ve halatlardan akıl alıp birleşelim ve birlik olalım. Yoksa, Fatiha ve Yasin'e başlayın ve Allah'ın huzurunda nasıl cevap vereceğinize hazırlanın. Çünkü Allah, böylesine zavallı bir ulusun kanının hesabını bizden soracaktır. Benden söylemesi, sizden birlik".(38)

Bu yazı parçasından da anlaşılacağı gibi amaç, ulusun özgürlüğü ve ulusun kanının korunmasıydı; bu amaca ulaşmak için de birlik gerekmiştir. Bu konu da dinsel düşünce açısından anlatılmıştır.

"**Jîn**"de başka birkaç yazı ve şiir de çıkmıştır ki onlarda da ulusal sorun dinsel düşünce açısından alınmış ve onlarda da aşağı-yukarı böyle şeyler yazılmıştır. Bu nedenle, örnekleri çoğaltmamıza gerek yoktur.

Bizim görüşümüze göre, onların bazen ulusal sorunu dinsel fikir açısından ele alamaları ve o açıdan üzerinde konuşmaları doğaldı. Çünkü Kürd halkı

(35) **Jîn**, sayı 22, s. 3
(36) **Jîn**, sayı 22, s. 5
(37) 29 numaralı dipnota bakınız
(38) **Jîn**, sayı 3, s. 14

Müslümandır ve dinine bağlıdır. O dönemde din ve dindarlık Kürdler arasında bugünkünden daha da güçlüydü. Kürdistan'ın çevresindeki devlet ve hareketlerin hepsi de din adına konuşuyorlardı. Örneğin, Kürdistan'ı ve birçok ülkeyi yüzlerce yıl kendi boyunduruğu altında tutmuş olan Osmanlı devleti de, dindarlık bayrağını omuzlamıştı ve tüm haksızlıklarını, yolsuzluk ve cinayetlerini din perdesi altında örtüyordu. Osmanlı padişahı tüm Müslümanların halifesi olduğunu iddia ediyor ve öylece saltanatına dinsel bir renk veriyordu. Ayrıca, 1919 yılında hareketine başlamış olan Kemal Paşa da başlangıçta din adına işe koyulmuştu ve "İslâm dinini, İslâm halifesini kurtarma" bayrağını omuzlamıştı. O, din adına, daha başka da birçok oyunla, birçok çeşitli ikiyüzlülükle Kürd halkını da kandırdı, Kürdlerin yardımını kazandı, en sonunda da Kürd halkına karşı döneklik ederek Kürdlere görülmemiş katliamlar uyguladı.

Herkesin din ipinde canbazca oynadığı öylesine bir durumda, Kürd yurtsever ve ulusseverlerinin de özgürlük davasını dinsel açıdan almaları ve Kürdlük fikrini dinsel inançla pekiştirmeleri doğaldı. Onların amacı, Osmanlılar gibi ya da Kemal Paşa gibi dini kendi saltanatları ve kendi zorbalıkları için alet etmek değildi; amaçları, ulusalcılık davasının dine ters düşmediğini ve dine uygun olduğunu halka anlatmaktı.

Onlar ayrıca, dini kendi maddî ya da siyasal çıkarları için alet eden ve din adına halkı kandırarak peşlerinden sürüklemek isteyenlere de karşı çıkmışlardır. Örneğin, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemieyti,** halka haksızlık eden, halkı kandıran, kendi çıkar ve egemenliklerini halkın haklarının üstünde tutan bazı Kürd beyleri ve din adamları üzerine, bildirisinde şöyle demiştir:

"Kişisel çıkarlarını milletin kayıtsız boyun eğmesinde ve buna bağlı olarak da derin biçimde bilgisiz kalmasında arayıp bulan bu iki zümre, tüm aktif güçleri ile, millet kitlesi arasında mevcut olan nifakın nedenlerini sürdürerek ve yenilerini icadedip ayakta tutarak nifak sayılarını sürekli olarak çoğalttılar. Her nerede bir parça ışık, ufak bir kurtuluş belirtisi gördülerse oraya saldırdılar; ellerinde tuttukları ve yalnız tahrip ve yoketme yolunda kullandıkları kör ve kara kuvvetle her girişimi yok ettiler ve her parıltıyı söndürdüler".(39)

ENTERNASYONAL FİKİRLERDEN UZAK

Başka ilginç bir şey de, "**Jîn**"de enternasyonal fikirler üzerine bir şey yazılmamış olmasıdır. O dönemde Sovyet İhtilâli daha yeniydi; o ihtilâlin etkisiyle, dünya işçilerinin birliği gibi enternasyonal fikirler çok yaygınlaşmıştı ve dünya işçileri ile tutsak halkların işbirliği fikri de ortaya çıkmıştı. Ne var ki "**Jîn**"de ne o fikirlerin lehine bir şey yazılmıştır, ne de onlara karşı. Dergi bu sorunlar konusunda tümüyle sessiz ve suskun kalmıştır. Acaba neden?

(39) **Jîn,** sayı 10, s. 11

Bu sorunun yanıtı konusunda, başka bir deyişle derginin sessizliği ve suskunluğu konusunda elimizde hiç bir belge yoktur. Akla birkaç ihtimal gelmektedir:

İhtimal ki "Jîn"in kadrosu ve genel olarak Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri, enternasyonal fikri Kürd halkının özgürlük ve kurtuluş davasına aykırı görmüşlerdir. Belki de Kürd halkını o fikri kabul etmekten uzak bulmuşlar; belki de özgürlük ve kurtuluş için ulusalcılık fikrini daha önemli kabul etmişler ve enternasyonal fikirleri kurtuluştan sonraya ait bir aşama olarak görmüşlerdir.

Başka bir ihtimal de şudur: O dönemde Ortadoğu İngiltere ile Fransa'nın işgali altına girmişti. Bir yandan da Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson, Osmanlıların egemenliği altındaki Türk olmayan halklar için "Wilson Prensipleri" adıyle bilinen ilkelerini ilân etmişti. "Jîn"in kadrosu da, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** de, genel olarak tüm Kürd yurtseverleri de, ümitlerini o prensiplere ve Avrupa ülkelerine bağlamışlardı. Ola ki onlar, dergilerinde enternasyonal fikirlerden sözetmekle Avrupa ülkelerini ürkütmek istememişlerdir. Onlar, Amerika'nın ve Avrupa ülkelerinin gerçekten Kürd halkına yardım edeceklerini ve Wilson Prensipleri gereğince Kürd halkına kendi geleceğini belirleme hakkını vereceklerini sanıyorlardı. O devletlerin hiç bir prensipe bakmadıklarını, yalnız ve yalnız kendi ekonomik çıkarlarının ve siyasal hesaplarının peşinde koştuklarını bilmiyorlardı.

Öte yandan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, enternasyonal fikirlere karşı da bir şey yazmamışlardır. Mümkündür ki onlar Sovyetler Birliği'ni, Sovyet İhtilâlini ve o ihtilâlin sempatizanlarını gücendirmek ve Kürdistan kurtuluş hareketine düşman yapmak istememişlerdir. Bu nedenle de "Jîn"de o fikirlere karşı da bir şey yazılmamıştır.

Ne var ki, enternasyonal fikirlerden uzak durmalarına rağmen, sömürücülüğe karşı idiler ve bu konuda yazmışlardır. Bu konuda Memduh Selim'in "Kürdlerde Terakkî Cereyanları" adlı yazısından bir örnek verebiliriz. Yazar o yazısında, Kürd halkının çağdaş uygarlığa uygun olarak kendini yenilemesi, modern fikir ve düşünceleri kabul etmesi gerektiğini, aslında Kürd halkının modern fikirlere açık olduğunu, dinin de uygarlığa ve gelişmeye engel olmadığını, din adına uygarlığın ve gelişmenin yolunu tıkamak isteyenlerin sömürücü olduklarını ve dini kendilerine araç yaptıklarını belirtiyor ve şöyle diyor:

"Dinden sözedenler içinde, kravat ve yaka takanları ve bıyıklarını kesenleri gâvur kabul edenler de gördüm, oysa böyleleri 24 saat meyhaneden çıkmazlar ve, yüzlerce insanın kendi emekleriyle, alın terleriyle kazandıkları, tüyü bitmemiş zavallı çocukların rızklarına ayırdıkları çalışma ürünlerini içten bir huzur ve memnunlukla keselerine indirirler. Aynı şekilde, yaşamının 15 yılını din okulunda geçirenler ve tarikat postuna aday olanlar görüm ki, rüşveti helâl kabul ederler ve bilimden edindikleri payı, suçsuz-günahasız milletin keselerini boşaltmanın aracı olarak anlarlar. Gelişmeden sözedenler gördüm ki 'halk böcekler gibidir' diyerek, bir hammal ile görüşmeyi ve bir

köylünün derdini dinlemeyi tenezzül meselesi, tüm ulusal gelenekleri inkâr etmeyi ya da her soydaşını küçümsemeyi de gelişmenin gereği sayarlar".

Yazar daha sonra Kürdistan'daki gezisni ve köylülerle yapmış olduğu söyleşileri anlatmış; halkın gelişmesinin yolunu tıkamak isteyenlerin çıkarcı ve sömürücü kimseler olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, bir Kürd köylüsünün, oğlunu okutmak üzere bir kentin okuluna göndermiş olduğunu, ancak köy ağasının çocuğun okumasını istemediğini ve sonunda çocuğun ağanın emriyle okumayı bırakarak köye döndüğünü de bildirmiştir.(40)

(40) **Jîn,** sayı 17, s. 3—6

BÖLÜM III

"JÎN"İN SİYASAL YÖNÜ

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KÜRD DERNEKLERİ

"**Jîn**"dergisinin siyasal yönünü iyice görüp doğru ve objektif bir biçimde değerlendirebilmek için önce **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasetine bakmak, O'nun siyasetini tahlil edip değerlendirmek gerekir. Çünkü "**Jîn**", aslında o derneğin yönetimi altındaydı ve O'nun resmî olmayan organı olarak çıkıyordu.

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin siyasetine bakmadan önce de, O'ndan önce kurulmuş olan birkaç derneğe kısaca bakmamız gerekir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyle, XX. yüzyılın başlarında kurulmuş olan ilk Kürd derneği, "**Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyeti**" idi. Bu dernek 1900 yılında İstanbul'da kurulmuştur; kurucusu Amedli Fikri Efendi, bildiğimiz tek üyesi ise Liceli Kürdîzade Ahmed Ramiz idi. Dernek kaç yıl yaşamış, ne zaman ve niçin kapatılmıştır? Bu konuda bir şey bilmiyoruz. Yalnız şunu biliyoruz ki Ahmed Ramiz, 1904 yılında Mısır'a kaçarak iltica etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki dernek de o yıl Sultan Hamid rejimi tarafından kapatılmıştır.(41)

İkinci dernek de "**Kürd Teavün ve Terakkî Cemiyeti**" idi. Bu dernek, Meşrutiyetin kurulmasından sonra 19/9/1908 tarihinde kurulmuştur.(42) Önde gelen kurucularından biri, Kürd yazarı, sosyloğu ve tarih bilgini Halil Hayalî idi. Kendisi, Kürdîzade Ahmed Ramiz ve Amedli M. Cemil, derneğin bünyesinde bir matbaa ve Kürd çocukları için de bir okul açmışlardır; ayrıca "**Kürdistan**" adında bir dergi ve "**Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi**" adlı haftalık bir gazete çıkarmışlardır. Ne var ki bu dernek de çok yaşayamamıştır. Zınnar Sılopî'nin yazdığına göre, Kürd soyluları arasında ve özellikle Seyyid Abdülkadir ile Bedirhanlılar arasında ikilik çıkmış; o dönemde iktidarda olan **İttihad ve Terakkî Partisi** de o ikilikten yararlanarak hem derneği, hem de Kürd okulunu ve dergi ile gazeteyi kapatmıştır.(43) Fakat, ne yazık ki bu derneğin kapatılış tarihini bilmiyoruz.

(41) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 25—26
(42) Prof. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler**, s. 430, İstanbul-1952
(43) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 23

Üçüncü dernek ise "**Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**" idi. Bu dernek 27/7/1912 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur.(44) Kurucuları Kadri Cemilpaşa (Amed), Ömer Cemilpaşa (Amed), Fuad Temo (Van), Cerrahzade Zeki (Amed) idi; Dr. Şükrü Mehmed (Bakırmaden) de onlara yardımcı olmuştur.(45) En tanınmış üyeleri şunlardı:

Kemal Fevzi (Bitlis), Dr. Fuad Berho (Amed), Memduh Selim (Van), Ekrem Cemilpaşa (Amed), Ziya Vehbi, Necmeddin Hüseyin (Kerkük), Aziz Baban (Süleymaniye), Şefik Ervasî (Van), Mükslü Hamza (Van), Tayıb Ali (Harput), Abdülkerim (Süleymaniye), Salih (Amed), Abdülkadir (Amed), Asaf Bedirhan (Botan), Mustafa Reşad (Amed), Dr. Mustafa Şevki (Mehabad), Mihri (Sıne), Abdurrahim Rahmi (Hakkâri).

"**Hevî**"nin Genel Sekreteri başlangıçta Ömer Cemilpaşa idi. Daha sonra Memduh Selim bu göreve seçilmiştir.

"**Hêvî**" dernği, siyasal ve sosyal çalışmalarının yanı sıra, basın ve kültür alanında da güçlü ve yararlı bazı adımlar atmıştır. "**Hêvî**", 1913 yılında "**Rojî Kurd**" dergisini çıkarmıştır. Sonra bu dergi hükümet tarafından kapatılmıs; fakat dernek gerilememiş, bu kez de "**Hetawî Kurd**" dergisini çıkarmıştır.

"**Hêvî**" derneği, iki yıl boyunca bir ümid meşalesi gibi parlamış; I. Dünya Savaşı başlarında yöneticileri, "**Hetawî Kurd**" dergısinin yönetmen ve sorumluları ile birlikte tutulup savaş cephesine gönderilmişlerdir. Böylece dernek fiilen felç olmuş ve hareketsiz kalmıştır.(46)

Savaşın bitmesinden sonra, 1919 yılında "**Hêvî**" bu kez **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin denetimi altında ve fakat yeni bir kadro tarafından diriltilmiş ve uzun bir bildiri ile programını duyurmuştur. Bu bildiri "**Jîn**"de yayınlanmıştır.(47)

Yukarıdaki bu üç dernekten başka, Meşrutiyetten sonraki yıllarda bir de "**Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti**" adlı bir kültür derneği kurulmuştur. O derneğin kurucularından biri Halil Hayalî idi.(48) Ne var ki derneğin kuruluş tarihi, çalışmaları ve kapatılışı konusunda bir şey bilmiyoruz.

Yukarıda anlatılan derneklerin hepsi de yurtsever ve ulusalcı idiler; hepsi de Kürdlük fikri ve inancının temeli üzerinde kurulmuşlardı. Onların amacı Kürd'ün ve Kürdistan'ın özgürlüğü idi. Böylece diyebiliriz ki, XX. yüzyılda Kürd'ün ve Kürdistan'ın özgürlüğü ve kurtuluşu çalışmalarının tohumları, o derneklerin çalışmaları ile ekilmiştir. Ayrıca diyebiliriz ki onların çalışma ve mücadeleleri, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin kuruluşu, çalışmaları ve mücadelesi için bir temel oluşturmuştur.

(44) **Jîn,** sayı 24, s. 7
(45) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 28
(46) Aynı eser, s. 30, 34, 35, 37
(47) **Jîn,** sayı 21, s. 12—13, 14—15; sayı 22, s. 11—13
(48) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 24

KÜRDİSTAN TEALÎ CEMİYETİ

Şimdi artık **Kürdistan Tealî Cemiyeti** konusuna geçebiliriz ve O'nun siyasetine, siyasal yönüne ve o çerçeve içinde de **"Jîn"** dergisinin siyasal yönüne bakabiliriz. Bu bölümde, derneğin hem doğru yönlerini ve başarılarını, hem de yanlışlıklarını, eksiklik ve basiret eksikliklerini gözler önüne sermeye çalışacağız. İnanıyoruz ki, o doğru yönlerden ve başarılardan da, o yanlışlardan ve eksikliklerden de çıkarılacak birçok ders vardır.

*

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin kuruluş tarihi ne yazık ki belli değildir. Türk Profesörü Tarık Zafer Tunaya, bu derneğin 1919 yılında Mayıs ayı dolaylarında kurulmuş olduğunu söylüyor.(49) Ancak bu tarih doğru değildir; dernek Mayıs ayından birkaç ay önce kurulu idi ve çalışma içindeydi. Bu gerçek, **"Jîn"**de yayınlanmış olan bir ilândan da anlaşılmaktadır. Bu, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin ilânıdır ve 2/1/1919 tarihinde **"Jîn"** dergisinde çıkmıştır. İlânda şöyle denilmiştir:

"Kürd dili, tarihi ve coğrafyası ile ekonomi ve sosyolojisine ilişkin incelemelerde ve yayında bulunmak ve Kürdler arasında çağdaş bilimleri yaygınlaştırmak üzere, **"Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti"** adıyle bir bilim derneğinin kurulması hakkındaki hazırlıklar son bulmuştur. Onaylanma işleminin yüce hükümete sunulabilmesi için yönetim kurulunu seçmek üzere ilgililerin Ocak'ın 10'uncu cuma günü öğleden sonra saat 2'de, Danıştay'ın arka sokağında bulunan Behcet Paşa Konağı'ndaki **Kürdistan Cemiyeti** binasına onur vermeleri dileğimizdir".(50)

Bu ilândan da anlaşıldığı gibi **Kürdistan Tealî Cemiyeti** 1919 yılının Ocak ayı başında kurulu ve belli idi, tanınırdı, çalısma yeri de vardı ve belirliydi.

Zınnar Sılopî de **"Doza Kurdıstan"** adlı kitabında, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin, Osmanlı devleti ile İtilâf devletleri arasında ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra kurulmuş olduğunu açıklamıştır.(51)

Öte yandan Kürd savaşçısı ve yazarı Dr. Nuri Dersimî **"Kürdistan Tarihinde Dersim"** adlı kitabında, ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra kendisinin İstanbul'a gidip **Kürdistan Tealî Cemyeti**'ne üye olduğunu ve ulusal dava uğrunda çalışmaya başladığını yazmıştır.(52)

Ne var ki Zınnar Sılopî de, Dr. Dersimî de derneğin kuruluş tarihini ay ve günüyle belirtmemişlerdir.

Osmanlı devleti ile İtilâf devletleri arasında ateşkes antlaşmasının 30/10/1918 tarihinde imzalanmış olduğunu biliyoruz. Dernek bu tarihten

---

(49) Prof. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler,** s. 429

(50) **Jîn,** sayı 7, s. 16

(51) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 52

(52) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** s. 120, Anî Matbaası, Haleb-1952

sonra kurulmuş olduğuna ve yukarıdaki ilânın tarihinden önce de kurulu bulunduğuna göre, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin 1918 yılının sonlarında kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Derneğin kurucuları Halil Hayalî, "Jîn" dergisi sorumlusu Mükslü Hamza ve Bediüzzaman Melâ Seid-i Kürdî idiler. Sonra İstanbul'daki Kürd aydınlarının ve okumuşlarının çoğu derneğe üye olmuşlar; böylece dernek kısa bir sürede güçlenmiştir. Kongrede **Dernek Yönetim Kurulu** şöyle oluşmuştur:(53)

Başkan	:	Seyyid Abdülkadir (Şemdînan)
Başkan Birinci Yardımcısı	:	Emin Âli Bedirhan (Botan)
Başkan İkinci Yardımcısı	:	Fuad Paşa (Süleymaniye)
Genel Sekreter	:	Hamdi Paşa
Muhasebeci	:	Seyyid Abdullah (S. Abdülkadir'in oğlu)
Üye	:	Miralay Halil Bey (Dersim)
Üye	:	Miralay M.Ali Bedirhan (Botan)
Üye	:	M. Emin Bey (Süleymaniye)
Üye	:	Hoca Ali Efendi
Üye	:	Şefik Ervasî (Van)
Üye	:	Prof. Şükrü Baban (Süleymaniye)
Üye	:	Fuad Baban (Süleymaniye)
Üye	:	Fethullah Efendi
Üye	:	Dr. Şükrü Mehmed (Bakırmaden)

Ayrıca, birçok ünlü ve tanınmış Kürd de derneğe üye idiler ve aktif bir biçimde çalışıyorlardı. En tanınmış ve en çalışkan üyeleri şunlardı:(54)

Dr. Fuad Berho (Amed), Kemal Fevzi (Bitlis), Necmeddin Hüseyin (Kerkük), Kâmran Âli Bedirhan (Botan), Kürd İşçileri Başkanı Reşid Ağa, Kadızade Mustafa Şevki (Mehabad), Mehmed Mihrî (Sıne), Emin Feyzi (Süleymaniye), Memduh Selim (Van), Abdülvahid Berzencî (Süleymaniye), Dr. Hamid Şakir, Lav Reşid, Yamülkîzade Abdülaziz (Süleymaniye), Abdurrahim Rahmi (Hakkâri).

Derneğin merkezi İstanbul'daydı. Amed, Bitlis, Harput ve Dersim'de de şubeleri açılmıştı.

KÜRDİSTAN TEALÎ CEMİYETİ'NİN SİYASETİ

Yukarıda da dediğimiz gibi, o dönemde Kürd aydınlarının ve öğrencilerinin ideolojisi ulusalcılık ve yurtseverlik temeli üzerinde, başka bir deyişle Kürdlük temeli üzenrinde inşa edilmişti. **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyaseti de bu çerçeve içinde biçimlenmiş ve yönünü belirlemişti. O siyasetin amacı Kürd ulusunun özgürlüğü ve Kürdistan topraklarının kurtuluşu idi.

---

(53) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 52—54
(54) Prof. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler,** s. 430

Çok yazık ki derneğin program ve tüzüğü günümüze ulaşamamış, o dönemdeki Kürdseverlik çalışmalarının birçok belgeleri gibi onlar da yok edilmiş, bazıları da Türk devletinin arşivlerinde gizli kalmıştır. Ne var ki "Jîn" dergisinde, Zınnar Sılopî'nin **"Doza Kurdıstan"** kitabında ve Dr. Nuri Dersimî'nin **"Kürdistan Tarihinde Dersim"** adlı kitabında derneğin siyaseti konusunda önemli bilgiler vardır. Bu bilgileri bir araya getirip onlardan bazı sonuçlar çıkarmak ve o sonuçlara göre derneğin siyaseti ve siyasal yönü üzerine yorumlar yapmak mümkündür.

*

Genel olarak Kürd aydınları ile öğrencilerinin, özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyaseti, Avrupa ülkeleri ile dostluk ve onlardan destek umma doğrultusunda yürütülmüştür. Kürdistan'ın özgürlük ve kurtuluşu konusunda Wilson Prensiplerine ve Paris Konferansına bel bağlamışlar; o prensipler ile o konferans, hareketleri için âdeta siyasal bir taban ve çıkış noktası olmuştur. O prensipleri Kürdistan'da da uygulatabilmek için bir yandan Avrupa devletlerinden, özellikle de İngiltere'den yardım ummuşlar; bir yandan da çalışmalarının hemen hemen tümünü siyasal ve diplomatik alanlarda yoğunlaştırmışlardır. Fakat örgütün Kürd halkı içinde güçlendirilmesini ve Kürdistan'da bir siyasal ve askerî güç oluşturulmasını hepten ihmal etmişlerdir.

Ulusunun ve yurdunun kurtuluşu için çalışan bir örgüt için siyasal ve diplomatik çalışmalar, kuşkusuz ki gereklidir. Ne var ki siyasal ve diplomatik çalışmadan daha gerkli ve önemlisi, o yurdun toprakları üzerinde ve o ulusun kitleleri arasında askerî bir güç oluşturmaktır. Ülkelerin ve ulusların özgürlük ve kurtuluşunda bu güç, bir temel olur; siyasal ve diplomatik çalışmalar da bu temelin dış yüzünü oluşturur. Böyle bir temel kurulmadığı takdirde, siyasal ve diplomatik çalışmalar ne kadar doğru ve güzel yürütülürse yürütülsün, koşulların ve durumların değişmesiyle başarısızlığa uğrayabilir ve son amacına ulaşamayabilir. Siyasal çalışmanın da o halkın kitleleri içinde yapılması gerekir. O ülkenin toprakları üzerinde askerî çalışma yapılması ve askerî bir gücün oluşturulması ihmal edilir de, yalnızca siyasal ve diplomatik çalışmalar o da ülkenin dışında yürütülürse, o zaman başarısızlık şansı başarı şansından çok daha fazla olur.

Çok yazık ki **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasal ve diplomatik çalışmaları, askerî bir tabana dayalı olmadığı için ve Kürd halkının silâhlı güçleri ile kollanıp korunmadığı için, kısa bir süre içinde çöküp yıkılmış ve amacına ulaşamamıştır.

Olaylara ve olayların gidişine bakalım:

WİLSON PRENSİPLERİNE ÖVGÜ

"**Jîn**"in birçok yazısında Wilson Prensipleri ve o prensiplerin sahibi olan Amerikan Cumhurbaşkanı Thomas Woodrow Wilson üzerine övgüler yazılmıştır. O övgülerden burada birkaç örnek gösterebiliriz:

İlk sayıda, "Bir Kürd" imzalı ve "Kürdler Uykuda Değil" başlıklı bir yazı çıkmıştır. O Yazıda Wilson Prensipleri üzerine şöyle denilmiştir:

"Amerika'nın derin ve yüksek görüşlü şair ve düşünürü Emerson, bundan 10—15 yıl önce savaş hakkında yazdığı bir yazıya şu sözlerle son veriyordu: 'Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada savaş mı, yoksa barış mı egemen olacak? Bunun kararını verecek sen, ancak sensin'. Bu ilâhî Amerika'nın içten gelen bu ilâhî isteğini belirtme ve tatmin etme işini, zaman, Amerikalı Wilson'a yükümledi. Washington'ın özgür ve yüce ruhu, Long Fellon'ın merhametli ve hassas yüreği, Wilson'ın bilgi ve uygulamasında taze ve ateşli bir hayat yaşıyor".(55)

Kâmran Âli Bedirhan, "Kürdistan İçin" başlıklı yazısında şöyle demiştir:

"Wilson'ın 14 şartında, her milletin kendi kendini yönetmesi esasının artık dünyada karar kılacağı açıklanıyor. İnsanlığın siyasal amaçlara artık oyuncak olmayacağı belirtiliyor. İşte, insanlık ve fazilet misyonerliğine yakışan samimi öneri!".(56)

Abdurrahim Rahmi'nin "Şimdiki Durumumuz" (Halê me yê hazir) başlıklı yazısında da aşağıdaki satırları okuyoruz:(57)

"Evet, biz Kürdler şimdiye kadar Türk hükümetinin yönetiminden, yani Osmanlı topluluğundan çıkmak gereğini duymadık. Şimdi bakıyoruz ki Wilson, 'Türk olmayanları Osmanlılara vermeyeceğiz' diyor. Oysa bizim yerimize Kürdistan derler; orada, memurluk için gelip yerleşmiş olan 2—3 memurdan başka hiç Türk yoktur. Türkler bulunmadığına göra ya Ermeniler, başkaları? Ermeniler ise, yüzde beşimiz kadar da yokturlar. Başkaları da yüzde ikiyi ancak oluştururlar. Öyleyse Kürdlerden başka hiç bir millet yoktur. Öyle olunca da Kürdistan Kürdlerin hakkıdır, Kürdlerden başka kimsenin hakkı değildir".(58)

Yine Kâmran Âli Bedirhan, "Kürdistan ve Kürdler" başlıklı yazısında şöyle yazmıştır:

"Şimdiki siyasal akımlar ne olursa olsun, nasıl bir yön izlerse izlesin; hak ve adalet ana kurallarının, bütün Avrupa devletlerince kabul edilen ve örneğin yüksek üniversite kürsüsünden başkanlık sandalyesine geçen, insanlık sevgilisi, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti yüksek Başkanı Wilson'ın hayrete değer düşüncesinde bulunan adaletli ve yüksek gerçeğin bütün haksız kaygılara ve eğilimlere üstün geleceği kuşkusuzdur".(59)

---

(55) **Jîn,** sayı 1, s. 6
(56) **Jîn,** sayı 3, s. 5
(57) 29 numaralı dipnota bakınız
(58) **Jîn,** sayı 6, s. 14—15
(59) **Jîn,** sayı 9, s. 6

Daha sonraları Ağrı İhtilâlinin lideri olacak olan İhsan Nuri de "Wilson Prensipleri ve Kürdler" başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

"İnsanlığı vicdan mahkemesinin adalet ve hak dağıtan huzuruna çağıran Amerikan Cumhurbaşkanı sayın Wilson'ın insanseverce konuşması, yıllardan beri zorbalık elinin zalim darbeleri altında inleyen mazlum ve haksızlığa uğramış ulusların ve halkların her an kaynayan ve sızlayan yaralarına, onulmanın başlangıcı sayılan pansuman etkisi yapmıştır".(60)

Bu yazılardan başka, 11 Ağustos 1919 günü **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nden bir heyet, "Kürd Demokratları" adına, İstanbul'daki Amerikan Araştırma Komisyonuna giderek Kürdistan davasını anlatmıştır. Heyet komisyona demiştir ki:

"Kürdlerin çoğunlukta oldukları yerlerde ancak Kürdlerin ulusal hakkı söz konusu olabilir. Oralarda Kürdlerin çoğunluğu devam ediyor. Kürdlerin istediği haklar, yalnız onların isteğine uygun değil, aynı zamanda Wilson Prensiplerine de uygundur".(61)

İNGİLTERE'DEN ÜMİD VE BEKLENTİ

Kürdistan Tealî Cemiyeti bir yandan böylesine Wilson Prensiplerine bel bağlamış, öte yandan da o prensiplerin uygulanması için İngiltere'den ümid ve beklentide bulunmuştur. İngiltere o dönemde güçlü bir devlet olduğu ve savaşta Osmanlı devletini yendiği, ayrıca Kürdistan'ın bir parçasını da Irak'la birlikte işgal etmiş olduğu için, Kürd yurtseverleri o devletten yardım ummuşlar ve onun yardımı ile Kürdistan'ı kurtarma hayalini gönüllerine yerleştirmişlerdir. O hayal ile o ümid, derneğin düzenlediği bir sohbette açıklanıp istek haline getirilmiştir. O sohbet ile o istek **"Jîn"** dergisinde de yayınlanmıştır. Memduh Selim, "Kürd Kulübünde Bir Musahabe" başlıklı yazısında o sohbeti anlatmıştır. Onun bildirdiğine göre 1919'un Haziranında **Kürd Tealî Cemiyeti** binasında büyük bir toplantı yapılmış, birçok Kürd aydını ile öğrencileri o topantıya katılmışlar, derneğin bir sorumlusu da toplantıda derneğin çalışmaları ve istekleri konusunda konuşarak, o zamana kadar siyasal, sosyal ve diplomatik alanlarda yapılmış olan işleri anlatmıştır.

Sorumlunun vermiş olduğu bilgilere göre **Kürdistan Tealî Cemiyeti,** Kürdlerin ulusal haklarını Wilson Prensiplerine göre elde etmeyi programına koymuş ve Kürd halkının istekleri konusunda gerekli bilgileri Kürdistan haritası ile birlikte İstanbul'daki dört büyük devletin temsilcilerine vermiştir. O dört büyük devlet Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya idi.

Memduh Selim, derneğin sorumlusu tarafından yapılan konuşmayı ve verilen bilgileri uzun uzun anlattıktan sonra yazının sonunda şöyle demiştir:

"Bizce en önemli ve düşünülmeye değer yön, Kürdkerin İstanbul'daki en düşünür ve en aydınlarından ve gençlerinden oluşan bu toplantıda, İslâm

(60) **Jîn,** say 15, s. 3—4
(61) **Jîn,** sayı 23, s. 1—2

topluluğuna güçlü bağlılığı ve İngiltere'ye karşı derin ve içten güveni gösteren psikolojik durum idi. Amaç ve amacın izlenmesi yöntemi, toplananların tümü tarafından kabul edilmiş ve tüm Kürdlerin arzu ve ihtiyaçlarını dile getiren bu yolda devam edilerek, Kürdistan'ın kurulmasında ve gelişmesine ilişkin amaca ulaşılmasında İngiltere büyük devletinin desteğinin kazanılmasının mutlaka başarılması oybirliğiyle istenmiş ve bir dilek olarak belirtilmiştir. Toplantıdan çıkanlar genellikle şuna inanmışlardı ki, Kürd'ün ruhundan doğmayan hiç bir yönetim Kürdistan'da kalıcı olamayacak, Kürd'ün kaderine ancak Kürd'ün arzuları egemen olacak, Kürd yaşayacak ve yükselecektir".(62)

KÜRDİSTAN ÜZERİNDEKİ ERMENİ İSTEKLERİ

O dönemde Kürdistan toprakları üzerinde bir Ermeni devletinin kurulması fikri çok yaygınlaştırılmış ve güncel bir sorun olmuştu. Ermenilerin bu isteği Amerika'ya ve Avrupa devletlerine de ulaşmıştı. Onlar da bu isteği destekliyorlardı. Tabiî Kürd yurtseverleri, bu isteğe şiddetle karşı koymuşlardır.

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, Seyyid Abdülkadir, Emin Âli Bedirhan, Bediüzzaman Said-i Kürdî ve Dr. Şükrü Mehmed'den kurulu bir Kürd heyeti, Amerika'nın İstanbula'daki komiserine giderek, Kürdistan'ın kurtuluşu davasını konuşmuş ve harita üzerinde Kürdistan'ın sınırlarını göstermiştir. Komiser onlara demiştir ki: "Bu bölgenin çoğunluğu üzerinde Ermenistan devleti kurulmasına karar verilmiştir". Bu söz üzerine Bediüzzaman Said-i Kürdî şöyle karşılık vermiştir:

"Kürdistan eğer deniz sahilinde olsaydı dritnautlarınız(63) ile belki bu kararı uygulayabilirdiniz. Fakat Kürdistan dağlarına dritnautlarınız çıkamaz. Bu kararınız da uygulanamaz".(64)

"**Jîn**"de de Kürdistan topraklarında Ermeni devletinin kurulması sorunu üzerine çok yazılmış ve o isteğe karşı şiddetle durulmuştur. Örenğin Kürd bilgini Kâmran Âli Bedirhan, "Kürdistan ve Kürdler" adlı yazısında bu konuda şöyle demiştir:

"Ermeniler, kurmak istedikleri hükümetin egemenliğini ve Kürdlerin bu hükümete itaat etmesini sağlayabilecek güçlerden de tümüyle yoksun bulunuyorlar. Kürdler her yerde kesin bir çoğunluk oluşturuyorlar. Bunu yalnız Türk istatistikleri değil, tüm Avrupa seyyahları, coğrafya seyyahları ve ekonomik sorunlarla ilgili olan yabancı konsoloslar da itiraf ediyorlar".(65)

İhsan Nuri de "Wilson Prensipleri ve Kürdler" adlı yazısında bu sorun üzerinde önemle durmuş, Avrupa devletleri Ermenilerin isteğini destekledikleri için Paris Konferansını "sıkıyönetim askerî mahkemesi"ne benzetmiş ve şunları söylemiştir:

---

(62) **Jîn**, sayı 21, s. 7
(63) "Dritnaut": I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında kullanılan, o dönemlerin çok ünlü bir savaş gemisi tipi.
(64) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 54
(65) **Jîn**, sayı 9, s. 7

"Fransa'da toplanan İtilâf devletleri Sıkıyönetim Askerî Mahkemesinin yenilgiye uğramış milletler ve dolayısıyle Osmanlılar hakkında vermekte olduğu kararlar arasında, her avuç toprağı ataların kanı ile yoğrulmuş bulunan, Kürd'ün irsî ve meşru mülkü olan, nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu sevgili Kürdistan'ımızın da, Kürdlerin Müslüman olması suçlamasıyle olsa gerek, Ermenilerin emri ve egemenliği altına verileceğinin olası bulunduğu, birbirini izleyen yayınlarla duyurulmaktadır".

İhsan Nuri, Kürd halkının bu haksızlığı kabul etmeyeceğini, ölümü bu haksızlığı kabul etmeye yeğlediğini belirtmiş ve Ermenilere sert bir uyarıda bulunarak şöyle demiştir:

"Bu nedenle, Kürd'ün kahramanca ve mertçe tavırlarına yakından tanık olan Ermeni vatandaşlarımızın da, böyle tehlikeli bir oyunda fazla açgözlülük göstermemelerini, komşu olan her iki ulusun gelecekteki çıkarları adına gerekli sayarım".(66)

"Jîn" böyle yazılar yayınlamakla yetinmemiş; Kürdistan'da Kürd nüfusunun Ermeni nüfusundan daha fazla olduğunu kanıtlamak için istatistikler de yayınlamıştır. O istatistiklerde Van ili örnek olarak alınmış, Kürd ve Ermeni nüfusu aile sayıları ile birlikte yazılmış ve aradaki fark ortaya çıkarılmıştır. O istatistiklerde ayrıca Van ilinde yaşayan Kürd aşiretlerinin nüfusu ile barındıkları yerler de bir listede yazılmıştır.(67)

PARİS KONFERANSI VE ŞERİF PAŞA

Kürdistan Tealî Cemiyeti'nin ümid bağladığı noktalardan biri de Paris Konferansı idi. O konferans, I. Dünya Savaşından sonra, yenik Osmanlı devleti ile galip İtilâf devletleri arasında barış yapmak amacıyle düzenlenmişti.

Kürdistan Tealî Cemiyeti, Kürd halkının hakkını o konferansa katılan tüm devletlere kabul ettirmek için siyasal ve diplomatik alanlarda yoğun bir çalışma yapmıştır.

Dernek, Kürd halkının isteği ile Kürdistan'ın coğrafya, etnografya, tarih ve ekonomisi hakkında İstanbul'daki dört büyük devlet temsilcilerine uzun bir muhtıra vermiştir; bu dört devlet Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya idi. O devletlerin temsilcileri muhtırayı sempati ile karşılamışlardır.

Dernek aynı zamanda Şerif Paşa'yı bir Kürdistan temsilcisi olarak tayin etmiş ve kendisini Paris Konferansı nezdinde Kürdleri temsil etmekle görevlendirmiştir. Şerif Paşa da bu görevi kabul etmiş ve yerine getirmiştir. Şerif Paşa'nın Kürd halkını temsil etmek için tayin edilmesi önemli bir olay olarak görülmüş, "**Jîn**"in 25'inci sayısının kapağına fotoğrafı basılmıştır. Ayrıca şair ve yazar Abdürrahim Rahmi, "Şerif Paşa İçin" adlı bir şiir yazmıştır. O şiir şudur:(68)

(66) **Jîn,** sayı 15, s. 5
(67) **Jîn,** sayı 15, s. 8—10
(68) 29 numaralı dipnota bakınız

"Yine senin yiğitlğinden ey han
açıldı bir kapı biz Kürdler için

Yeter artık bu eziyet, bu hor görülüş
Yeter bilimsiz, erdemsiz kaldığı ulusun

Kalkınmak ister bu çağda ulus
ta ki yaşam nedir tanısın diye

Seninle övünürüz biz, Kürdsün sen
Gerçekten yiğitsin ve de merdsin sen

Arkandadır senin tüm Kürdler, Kurmanclar
Gerçekleştirdin çünkü amacımızı bizim

Kürdler bilirler gerçekleri
Çünkü feda olurlar o yolda".(69)

O dönemde Kürdlerin Mısır'da da bir derneği vardı. O derneğin adı **"Kürdistan Bağımsızlık Derneği"** idi, kurucusu da Süreya Bedirhan'dı.(70) O dernek de Arif Paşa'ın başkanlığı altında Paris'e bir heyet göndermişti. **Kürdistan Tealî Cemiyeti,** Mısır Kürdlerinin derneği ile ilişki kurmuş ve bunun sonucunda o heyet de Arif Paşa ile birlikte Şerif Paşa'nın başkanlığı altına girmiştir. Ayrıca Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud'un liderliği altında kurulmuş olan Kürd hükümeti de Paris'e bir heyet göndermişti. O heyet de Şerif Paşa ile birlikte çalışmış ve dernek bu konuda haberdar edilmiştir. Dernek, muhtıradan sonra da Avrupa devletlerinin temsilcileriyle ilişkilerini sürdürmüştür.(71)

İnsafla konuşmak gerekirse, derneğin atmış olduğu bu adımlar, güçlü ve önemli adımlardı. Bu adımlar, Paris Konferansının "Sevr Antlaşması" adıyle bilinen kararı ile ürününü de vermiştir.

SEVR ANTLAŞMASI

Şerif Paşa, Paris Konferansı süresince bir yandan Avrupa devletlerinin temsilcileriyle konuşmuş ve Kürd halkının davasını onlara anlatmıştır; bir yandan da Ermenilerin temsilcisi Nobar Paşa ile görüşüp bağımsız bir Kürd devletinin kurulmasını ona da kabul ettirmiştir. Her ikisi, bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulması konusunda ortak bir bildirge imzalayıp konferansa vermişlerdir. Öylece Şerif Paşa'nın bu diplomatik çalışması da yararlı olmuştur.

(69) **Jîn,** sayı 21, s. 15—16
(70) S. A. Şıvan, Kürdistan davası üzerine yazılıp teksir edilmiş metin, s. 44, Güney Kürdistan-1970
(71) **Jîn,** sayı 21, s. 2—3

Konferansın sonunda, 10/8/1920 tarihinde, Paris'in dışında bulunan Sêvres Sarayında "Sevr Antlaşması" imzalanmıştır. O antlaşma gereğince, Fırat ırmağından Ermenistan ve İran sınırlarına kadarki bölge Kürdistan olarak tanınmış ve Kürd halkı için kendi geleceğini Kendisinin belirlemesi hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca, eğer Kürd halkı isterse kendi toprakları üzerinde kendi bağımsız devletini kurabileceği de kabul edilmiştir.(72)

Bu antlaşma ile, Kürd halkının hakkı, Kürdistan tarihinde ilk kez uluslararası alanda tanınmış ve hem Osmanlı devleti, hem de Avrupa devletleri, Kürd halkının hakkının tanınması için imza vermişlerdir. Bu nedenle Sevr Antlaşması, Kürd ulusunun tarihinde çok önemli bir belgedir; o belge imzacı devletlerin arşivlerinde kalmış ve uygulanmamış olsa bile.

Hiç kuşku yok ki Sevr Antlaşması, Kürdistan'da Kürd halk kitleleri arasında sınırsız bir sevinç yaratmıştır. Dr. Nuri Dersimî bu konuda şunları yazmıştır:(73)

"Bağımsız bir Kürdistan yaratmak konusunda İtilâf devletlerinin Sevr'de hazırladıkları proje, Kürd geniş halk tabakaları içerisinde derin bir sevinç ve heyecan yaratmış ve yüzyıllardan beri yabancı boyunduruğu altında inleyen bu milleti ayaklandırmış iken, İtilâf devletleri bu ayaklanmalara kayıtsız kalmış ve hiç bir yardımda bulunmamıştı".(74)

KURTULUŞ HAREKETİNİN KÜRDİSTAN'IN DIŞINDAN YÖNETİLMESİ

Büyük Kürd şairi, bilgini ve düşünürü Mela-yi Cizîrî, ünlü bir şiirinde şöyle demiştir:(75)

> **"Gelince talih ve fırsat, ihmal haramdır onda**
> **Gel sakî, çabuk ol, Nuh ömrü yok ki bende".**(76)

Evet, insana talih ve fırsat pek seyrek elverir. Elverdiği zaman da insan gözaçık davranıp ondan yararlanmalıdır. Yoksa, o fırsat insanın elinden kuş gibi uçar gider. Özellikle ulusal sorunlarda, ulusal kurtuluş hareketlerinde o fırsat bir kılıç gibidir; o kılıç insanın eline geçtiği zaman eğer insan onu kullanamazsa ya da kullanmasını bilemezse, o zaman kılıç insanın elinden kayar gider ve düşmanın eline geçer; bu kez de düşman onu insana karşı kullanır.

(72) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 56—58
(73) Gerek aşağıdaki paragrafta ve gerekse bundan sonra Dr. Nuri Dersimî'nin **"Kürdistan Tarihinde Dersim"** adlı kitabından ve Zınnar Sılopî'nin **"Doza Kurdıstan"** adlı kitabından yapacağımız alıntılarda yer alan bazı Arapça ve Farsça sözcükler tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.
(74) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** s. 170—171
(75) 29 numaralı dipnota bakınız
(76) Mela-yi Cizîrî, **Dîwan,** s. 32, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul-1338(1922)

Ne var ki, o fırsattan yararlanılabilmesi için, başka bir deyişle o kılıcın kullanılabilmesi için, kurtuluş hareketinin başındaki kadronun o fırsatın değerini ölçebilmesi, önünü görebilmesi ve o fırsatın gerektirdiği gibi davranması, tedbir alması gerekir. Yoksa o fırsat kaybolur, onun kaybolması da ulusal hareketin başarısızlığa uğramasına neden olur.

*

Kürdistan Tealî Cemiyeti hareketinde görüyoruz ki, Osmanlı devletinin savaşta yenilmesiyle ele geçen fırsattan yararlanılmamış; o altın fırsat Kürd halkının elinden uçmuş ve gidip Kürd halkının düşmanının eline geçmiştir. Düşman da zeki ve bilgiliydi; o fırsattan iyi yararlanmış ve onu Kürd halkına karşı sonuna kadar kullanmıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, genel olarak Kürd ulusalcıları, özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin yönetici ve üyeleri, ölümsüz Hanî'nin mirasına sahiptiler; o miras da yurtseverlik ve ulusseverlik fikri, Kürdlük düşüncesi idi. Ne var ki Hanî, yalnız yurtseverlik fikrini ortaya koymuş değildi, aynı zamanda kurtuluşun biçim ve yöntemini de göstererek şöyle demişti:

> **"Savaşsız, kavgasız ve şahlanışsız**
> **bu işi asla düşünmeyiniz siz**
>
> **Bu savaş olmaz divan ile**
> **Kalmışız başbaşa yarınki meydan ile".**(77)

Ne var ki Kürd yurtseverleri, Hanî'nin mirasından yalnızca yurtseverlik ve ulusseverlik bölümünü almışlar; yol ve yöntem bölümünü, yani kavga ve savaş bölümünü almamışlar, ya da o bölümü ihmal edip kulakarkası etmişler; çalışma ve kavgalarında ağırlığı divanlara vermişler ve meydanlarda yürütülecek eylemleri göz önüne almamışlar; siyasal ve diplomatik konularda yoğun ve iyi bir çalışma yapmışlar, fakat Kürdistan toprakları üzerinde ve Kürd halk kitleleri arasında askerî bir güç, silâhlı bir güç oluşturmamışlar ki o güç siyasal calışmaları ve o çalışmaların ürünlerini kendi silâhları ile, Kürd halkının silâhları ile kollayıp korumuş olsun.

Bu nedenledir ki onların, ölümsüz Hanî'nin mirasını eksik almış olduklarını söylüyoruz.

Onların Kürd ve Kürdistan davası için yaptıkları çalışmaları saygı ile takdir etmeliyiz; ayrıca insafla kabul etmeliyiz ki onlar, siyasal ve diplomatik çalışma yolunda güçlü, değerli ve yararlı bazı adımlar atmışlar, o çalışmalarının ürününü de Sevr Antlaşması ile elde etmişlerdir. Ne var ki, şu gerçeği de kabul etmeliyiz ki onlar saf, temiz yürekli ve eksik basiretli idiler; uzak görüşlü değil, kısa görüşlü idiler; dünyada, Ortadoğu'da ve özellikle Kürdistan'da ne gibi olayların meydana gelmek üzere olduğunu, meydanlarda ne

---

(77) Ahmed-i Hanî, **Mem û Zîn,** s. 355

gibi oyun ve dolapların hazırlanmakta olduğunu, Kürd halkının yolu üzerinde ne gibi tuzakların kurulmakta olduğunu görememişlerdir. Bu gerçeği kabul edip yazmamız ve bu gerçeğe göre onları eleştirmemiz, başka bir deyişle, onların çalışmalarını tüm yönleriyle değerlendirmemiz, onlara ve onların yüksek değerli çalışmalarına haksızlık olmaz. Hayır, bu onlara haksızlık değildir; bu, hakkı yenilmiş olan halkımızın çalışma ve kavgası için gereklidir. Biz bu gerçeği söylemezsek, üzerinde yazıp konuşmazsak, Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri bu gerçeği göremeyebilirler ve ondan gerekli ders ve tecrübeleri çıkaramayabilirler.

Onlar öyle inanmışlardı ki, I. Dünya Savaşının bitmesiyle ve Kürd halkının hakkının Paris Konferansında kabul edilmesiyle, dünyaya gerçekten hak ve adalet egemen olacak ve Kürd halkı, yağdan kıl çeker gibi hakkını düşmanının pençesinden çekip alacaktır. Bo konuda "**Jîn**"den iki örnek gösterebiliriz. Örneklerden biri, Abdurrahim Rahmi'nin "Top Savaşı Bitti, Bugün Kalem Savaşıdır" (Şerê Topan Xilas Bû, Îro Şerê Qeleman e" başlıklı yazısıdır. O, yazısında şöyle demiştir:(78)

"Herkes kendi hakkını korumak zorundadır. Korumazsa, ona yaşam hakkı yoktur, haktan yoksun kalır. Hak ise iki biçimde korunur. Ya elgücü ile, yani tüfek, top, bomba ve tabancalarla olur; ya da hukuk bilimi ve tarih ile olur".

Yazar daha sonra, top ve tüfeklerle hak alınamayacağının herkesçe anlaşılmış olduğunu, hakkın kalem aracılığı ile alınacağının da yine herkes tarafından bilinmeye başlandığını söylemiş ve şunları yazmıştır:

"Top, tüfek, tabanca, bomba davası bitti. Şimdi kalem davasıdır. Bilim ve bilginin gücü her şeye egemendir".(79)

Yazar böyle yazmıştır. Acaba Hanî ne demiştir? Bakalım:

"Her kim himmet elini kılıca götürdüyse
zaptetti kendisi için devleti erkekçe".(80)

Daha sonra meydana gelen olaylar Hanî'nin görüşünü haklı çıkardı ve kanıtladı ki kalem ve bilgi henüz dünyaya egemen olamamışlar, kılıcın hükmü sürüp gitmektedir. Ne var ki Kürd yurtseverleri bu gerçeği görememişlerdi. Bu husus, "**Hêvî**" derneğinin bildirisinden de açıkça görülüyor:(81)

"Biz, her kent ve kasabada şube açılsın istiyoruz. Herkes biliyor ki şimdiki durumumuzun nedeni bilgisizliğimizdir. Kılıcın devri geçti, şimdi kalem ve bilgi çağıdır".(82)

Evet, kalem ve bilgi elbette önemli ve gerekliydi; bugün de önemli ve gereklidir. Ne var ki o kalem ve bilgi kılıcın gücüyle, yani silâh gücüyle korun-

---

(78) 29 numaralı dipnota bakınız
(79) **Jîn,** sayı 7, s. 13—14
(80) Ahmed-i Hanî, **Mem û Zîn,** s. 55
(81) 29 numaralı dipnota bakınız
(82) **Jîn,** sayı 21, s. 14

mazsa, amaçlarına nasıl ulaşacaklardır! "**Hêvî**" demiştir ki "kılıcın devri geçti". Ama Kemal Paşa hiç de öyle düşünmemiştir ve öyle dememiştir. "**Hêvî**"nin bu bildirisi yayınlandığı sıralarda Kemal Paşa kılıcını bileyip keskinleştiriyordu. O, kılıcını yalnız, Türkiye'nin batı bölgesini işgal etmiş olan Yunan ordusuna karşı değil, fakat aynı zamanda Kürd halkına ve Kürdistan'ın özgürlük isteğine karşı da bileyip keskinleştiriyordu. Nitekim daha sonra o kılıçla hem on binlerce Kürd öldürdü, hem de Kürdistan kurtuluş hareketini katletti.

Onlar Kürdistan'ı "kalemle ve hukuk bilimi ile" kurtarmak istiyorlardı. Kürdçede böyle şeylere, "kimsenin yapmamış olduğu iş" anlamına gelen "karê kesnekirî" denir. Bundan daha garibi, onların, Kürdistan kurtuluş hareketini Kürdistan'ın dışından, İstanbul'dan yönetmek istemeleriydi. Oysa çalışma ve kavganın merkezi ve alanı Kürdistan topraklarının kendisiydi. Onlar bu gerçeği görüp çalışmalarını Kürdistan'a götürmeliydiler ve **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin merkezini Kürdistan'ın bir kentine, ya da Kürdistan dağlarından birinin başına taşımalıydılar.

Ama öyle yapmamışlar; hatta bu konuda yapılmış olan önerileri de reddetmişlerdir. Zınnar Sılopî bu konuda şöyle yazıyor:

"Bazı cemiyet üyelerinin, Seyyid Abdülkadir Efdendi'nin ve Yönetim Kurulu üyelerinin Kürdistan'a giderek orada çalışmaları önerisini Merkez Kurulu uygun bulmadı".(83)

Bu konuda Dr. Nuri Dersimî'yi de dinleyelim:

"Yapılan genel bir toplantıda gençler, Kürdistan'ın bağımsızlığının ilânına karar verilmesini ve Kürdistan'da bundan sonra bir tek yabancı gücün kalmamasını istediler. Meclis Başkanı Seyyid Abdülkadir bu isteğe karşı çıkıyor ve Türklerin şu düşkün zamanında onlara darbe indirmemizin Kürdlüğün şanına yakışmadığını ileri sürüyor, şimdilik Türklere yardım etmemizin gerekli olduğunda ısrar ediyordu".(84)

KÜRDİSTAN DERNEĞİ TABANDAN YOKSUN KÜRDİSTAN İSE BAŞSIZ KALIYOR

Kürdlerin en seçkin önderleri **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ile birlikte İstanbul'da oturup ümidlerini Paris Konferansına bağlarlarken, Kemal Paşa da Kürdistan'da çalışmıştır; önce Erzurum'da, sonra da Sıvas'ta kongreler düzenleyip siyasal ve askerî açılardan kendini güçlendirmiştir. Böylece **Kürdistan Tealî Cemiyeti,** kendi topraklarını ve kendi çalışma alanını Kemal Paşa'ya, yani kendi halkının düşmanına terketmiş ve Kürdistan'ın dışında, İstanbul'da kaygısızca oturmuştur.

---

(83) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 59
(84) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** s. 120

Böylece **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Kürdistan'dan tecrit edilmiş; başka bir deyişle, **Kürdistan Derneği** Kürdistan'sız kalmıştır. Zınnar Sılopî bu acı gerçeği şöyle bildiriyor:

"Mustafa Kemal Paşa hükümetinin ortaya çıkmasından sonra Kürdistan'la ilişkisi kesilmiş olan derneğin bütün çalışmaları, İstanbul'daki sınırlı siyasal faaliyetle sınırlanmış olarak kalmıştı".(85)

Bir yandan dernek İstanbul'da Kürdistan'dan kopmuş, tecrit edilmiş ve tabandan yoksun olarak kalmış; bir yandan da genel olarak Kürdistan ve özellikle de yurtsever ve ulussever Kürd mücadele adamları ve savaşçıları da Kürdistan'da başsız kalmışlardır. Dr. Nuri Dersimî bu konuda şöyle diyor:

"Durumların şu karışıklığı nedeniyle, artık İstanbul'daki **Kürdistan Tealî Cemiyeti** Genel Merkeziyle haberleşmemiz kesilmişti".(86)

Dr. Dersimî, 1920 yılında patlamış olan Koçgiri İhtilâlinin başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri olarak da **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin başarısızlığını gösteriyor ve Koçgiri hareketiyle ilgili şunları yazıyor:

"Harekât başlarken **Kürdistan Tealî Cemiyeti** çözülmüş ve üyelerinden bazılarının ihmal ve kayıtsızlığı, bazılarının da İstanbul'dan dışarıya kaçarak harekâta katılma olanaklarından yoksun olması nedeniyle, harekâtı bir uyum ve plan içerisinde merkezileştirip yönetmek olanaksız olmuştu".(87)

Bir Kürd atasözü vardır, şöyle diyor: "Dereden geldi, evin sahibi kesildi". Bu atasözü, tam **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ile Kemal Paşa'nın durumuna uyuyor. Şöyle ki:

Kürdistan Tealî Cemiyeti, Kürdistan toprakları üzerinde bir kurtuluş hareketi örgütlemediği ve İstanbul'da oturup Kürdistan topraklarını Kemal Paşa'ya terkettiği için, o da orada gittikçe başına buyruk bir hakim durumuna gelmiştir. Ayaklarının yerini sağlamlaştırdıktan sonra, artık derneğin Kürdistan'daki şubelerini kapatmaya ve ortadan kaldırıp dağıtmaya başlamıştır. Zınnar Sılopî'nin bildirdiğine göre, en güçlü ve çalışkan şube, Amed (Diyarbekir) şubesiydi. Ancak Kemal Paşa, artık o şubeyi de kapatma cesaretini kendinde görmüştür. Onun askerleri bir gece o derneği basıp bazı üyelerini tutuklamışlar, eşyasına el koymuşlar ve derneği de kapatmışlardır. Bazı üyeler de kaçmışlardır.(88)

Ne var ki eğer dernek önünü görüp de merkezini Kürdistan'a taşımış olsaydı ve orada Kürd halkını örgütleyip halkın içinden bir silâhlı güç hazırlamış olsaydı, o zaman Kemala Paşa Kürdistan topraklarında böylesine at koşturamayacaktı. Amed'de, Bitlis'te ve Harput'ta derneğin şubeleri zaten vardı. 1919 yılında Kürd yurtsever vu ulussever kahramanı şehid Alişîr (Elîşêr) de Dersim'de derneğin şubesini açmıştı. Dr. Nuri Dersimî'nin bildirdiğine göre, Alişîr 1919 yılında **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ne bir mazbata gönderip Koçgiri ve Dersim Kürdlerinin derneğe bağlı olduklarını bildirmiş ve

(85) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 59
(86) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** s. 124
(87) Aynı eser, s. 170
(88) Zınnar Sılopî, **Doza Kürdistan,** s. 52

aynı zamanda da Dersim'in her tarafında derneğin şubelerini kurmuştur.(89)

Kürdistan'ın öylesine önemli dört bölgesinde ve özellikle Dersim gibi stratejik ve aşılması güç bir bölgede örgütleri bulunan, halkının arasında kurtuluş davasına yönelik sınırsız bir potansiyel bulunan bir dernek, eğer Kürdistan toprakları üzerinde ulusal bir çalışma ve mücadeleye girişseydi yurdu kurtarabilir ve Kurdistan'ın bağımsızlığını sağlayabilirdi. Öte yandan derneğin yönetici ve üyeleri de tanınmış kimselerdi, Kürd halkının onlara saygısı ve inancı vardı. Zınnar Sılopî bu konuda şöyle diyor:

"Yönetim Kurulunun büyük bir bölümü, Kürdistan'ca tanınmış hanedan mensupları ve nüfuz sahibi kimselerdi. Eğer bu zatlar, bulundukları koşullar içinde fiilen İstanbul'dan Kürdistan'la bağlantı sağlanmasının güçlüklerini göz önüne getirerek derneğin merkezî çalışmalarını Kürdistan'a taşımış olsalardı, Diyarbekir'de kurulu bulunan **Kürd Tealî Cemiyeti** ile de işbirliği yaparak Kürdistan'ın değişik yerlerinde nüfuz sahibi kimselerin çalışmaları, büyük olasılıkla daha verimli olur ve istenilen sonuç alınırdı".(90)

"BAŞKASININ ATINDAN ÇABUK İNİLİR"

Yukarıda da söylendiği gibi, **Kürdistan Tealî Cemiyeti,** baştan beri Wilson Prensiplerine, Avrupa devletlerine ve özellikle İngiltere'ye bel bağlamış ve o prensiplere uygun olarak ve o devletlerin yardımı ile İstanbul'dan Kürdistan'ı kurtarmak istemiştir. Bu konunun üzerinde de biraz durmalıyız.

Önce şunu söyleyelim ki, insanın, siyasal ve kurtuluşçu hareketlerin düşünce ve görüşlerini onların durum ve koşulları içinde görüp değerlendirmesi gerekir; kendi durum ve koşullarına göre değil, kendi siyasal görüşüne göre de değil. Bu kurala göre, **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasetini ve Avrupa devletlerine bel bağlayışını, o dönemin durum ve koşkullarına göre değerlendirmeliyiz.

*

Herkesin bildiği gibi Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere ve Fransa o dönemde çok güçlüydüler ve dünyada çok nüfuz sahibiydiler. O iki devlet, I. Dünya Savaşında "Hasta Adam" Osmanlı devletini yenilgiye uğratmış ve tüm Ortadoğu'yu işgal etmişlerdi. Her iki devlet de Wilson Prensiplerini kabul etmişlerdi ve Osmanlıların egemenliği altındaki Türk olmayan halkları o prensiplere göre kendi geleceklerini belirleme hakkına kavuşturacaklarına söz vermişlerdi. Öte yandan Arap ülkeleri de, kendilerini Osmanlıların boyunduruğundan kurtarabilmek için o iki devletle işbirliği yapmışlardı.

---

(89) Dr. Nuri Dersimî, **Kürdistan Tarihinde Dersim,** s. 280

(90) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdistan,** s. 59

Osmanlı başkentinde de, savaşın kaybedilmesinden ve **İttihad ve Terakkî Partisi**'nin düşmesinden sonra **Hürriyet ve İtilâf Partisi** işbaşına gelmişti ve o parti de, yeni Osmanlı hükümeti de İngiltere'yi destekliyordu.

Sözün kısası, o dönemde Araplardan Türklere kadar herkes, İngiltere ve Fransa'yı desteklemekte, onlarla işbirliği yapıp yandaş olmakta birbiriyle yarış ediyordu.

Böyle bir durumda Kürd önderlerinin o devletlere bel bağlamaları garip bir şey değildi; herkesin o devletlerden bir şey umduğu o dönemde **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin de onlardan Kürdistan'ın kurtuluşu konusunda ümit ve beklentide bulunması normaldı. Bu ümit onlar için bir kusur sayılamaz ve bu yüzden onlar suçlanamaz ya da haksız kabul edilemez. Bugün görüyoruz ki tüm dünya devletleri, Arapların dostluğunu ve yandaşlığını kazanmak için birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Kimse, Arapların o dönemde her iki emperyalist devlet İngiltere ile Fransa'nın yandaşları olduklarını, onlarla omuz omuza vererek ülkelerini Osmanlılardan, daha doğru bir deyişle Türklerden kurtarmış olduklarını hatırına bile getirmiyor. Evet, Araplar öyle yaptı. Ancak bir gün geldi ki onlar İngiltere ve Fransa'ya karşı da ayaklandılar ve onları da ülkelerinden çıkardılar; o iki devlet de, çaresiz, sopalarını omuzlarına alıp gittiler. Böylece İngiltere ve Fransa ile yapılan işbirliği ve yandaşlık, Arap ülkelerinin özgürlüğü için bir aşama, bir önadım oldu.

Eğer Kürd önderleri de o iki devletin ya da onlardan birinin yardımıyle ülkelerini Osmanlıların pençesinden, daha doğru bir deyişle Türklerin pençesinden kurtarabilselerdi, bir gün gelecekti ki Arap ülkeleri gibi Kürdistan da onlardan kurtarılacaktı. Evet, İngiltere ile Fransa iki emperyalist ve sömürgeci devletti; bu doğrudur. Ne var ki, o devletler, dünyanın her tarafından çıktıkları ve en sonunda kendi kabuklarının içine çekilmek zorunda kaldıkları gibi, günün birinde Kürdistan'dan da çekileceklerdi. Bu kaçınılmazdı. Onların ülkeleri Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi Kürdistan'la sınırdaş olmadığı için onlar Türkler, Araplar ve Farslar gibi Kürdistan'ı kendi topraklarına katıp ilhak da edemeyeceklerdi. Kısacası, Kürdistan'ın nihaî kurtuluşu için onların yandaşlığı ve onlarla yapılacak işbirliği, bir aşama ve önadım olacaktı.

Burada ister-istemez akla şöyle bir soru gelir:

Neden Araplar İngiltere ve Fransa'nın işbirliği ve yardımı ile kendilerini kurtarabildiler de, Kürdler bunu yapamadılar?

Kürd önderleri ile Arap önderlerinin tavırları arasındaki fark şu idi ki, Arap önderleri yalnızca Wilson Prensiplerine ve İngiltere ile Fransa'ya bel bağlayıp oturmadılar; onlar kendi silâhlı güçlerini oluşturup o iki devletle omuz omuza verdiler ve onlarla birlikte Osmanlılara karşı savaştılar, ta ki Osmanlıları topraklarından dışarı atıncaya dek. Kürd önderleri ise yalnızca Wilson Prensiplerine ve her iki galip devlet İngiltere ile Fransa'ya bel bağlayıp İstanbul'da oturdular; Kürdistan toprakları üzerinde bir silâhlı güç oluşturmadılar ve Kürdistan'ı "kalem ve hukuk bilimi ile" kurtarma hayalini gönüllerine yerleştirdiler.

Şöyle bir Kürd atasözü vardır:
"Başkasının atından çabuk inilir".(91)
Bu atasözü Kürd önderlerinin durumuna tam uygun düşüyor. Çünkü onlar, savaş alanında elin atına, İngiltere ile Fransa'nın atına binmişlerdi ve onların atı ile amaca ulaşmak istiyorlardı. Fakat kısa bir süre sonra o atın sahipleri onları atlarından indirip yaya bıraktılar, bu kez de Kürd halkının düşmanı Kemal Paşa'yı atlarına bindirdiler.

Bu konuyu Zınnar Sılopî'nin satırlarından okuyalım:
"İngilizler, Osmanlı devletinin çözülmesi karşısında, Ortadoğu'nun belkemiği durumunda olan ve özellikle çok zengin petrol kaynaklarına sahip bulunan Kürdistan bölgesinde kendi nüfuzları altında bir Kürdistan hükümeti kurmayı tasarladıklarından, işgalleri altında bulunan Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud'un krallığı altında bir Kürd hükümetinin kurulmasına engel olmamışlardı. Kuzey Kürdistan'da Sıvas il merkezine yakın bir yere kadar bir Kürd özerk hükümeti kurulmasına da Sevr Antlaşmasında karar verilmişti. Türk ulusal güçleri örgütü önemli bir varlık gösterince, çıkarlarını bu hareketi güçlendirmekte gören İngilizler Kürdistan'ı kurmaktan vazgeçtiler ve Mustafa Kemal Paşa'nın başarıya ulaşmasına yardımcı oldular".(92)

Evet, İngiltere de tüm devletler gibi çıkarcı idi ve kendi çıkarının, yararının peşinde koşuyordu. Ne var ki eğer Kürd önderleri başlangıçta bu gerçeği görmüş olsalardı, Kürd halkının kurtuluşunun ancak Kürd halkının gücüyle mümkün olabileceğini bilmiş olsalardı ve başlangıçta Kürdistan toprakları üzerinde askerî bir güç oluşturmuş olsalardı ve Dersim, Hakkâri, Bitlis, Motkan, Botan gibi stratejik ve sarp yerleri kendi denetimleri altına almış olsalardı, o zaman İngiltere'ye de, Kemal Paşa'ya da minnet etmek zorunda kalmayacaklardı; hatta İngiltere de Kürdistan'ı kendine düşman yapmaya cesaret edemeyecek ve Kürd halkına karşı Kemal Paşa'yı desteklemeyi göze alamayacaktı.

İKİLİK VE SON PİŞMANLIK

Kürdçede şöyle bir atasözü vardır:
"Su gölde ne kadar kalırsa o kadar kokuşur".
Bu atasözünü siyasal hareketlere ve özellikle de özgürlük ve kurtuluş hareketlerine uyarlamak mümkündür. Halklarının özgürlük ve kurtuluşlarını kendilerine amaç edinen örgütler de su gibi hareket ve kıpırdanma isterler. Kıpırdanıp hareket etmedikleri ve sadece yerlerinde durağan bir biçimde kaldıkları takdirde, onlar da göl suları gibi kokuşurlar. Onların kokuşması

(91) Bu atasözü Kürdistan'ın bazı bölgelerinde de "arkadaşların atından çabuk inilir" biçiminde söylenir.
(92) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 60—61

ise, üyelerinin ümit ve morallarının kırılması, sempatizanları arasındaki potansiyelin düşmesi, safları arasında ikiliğin baş göstermesi, parçalanıp dağılmalarıdır.

*

Biz bu gerçeği, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** hareketinde açık ve somut bir biçimde görüyoruz.

Dernek, çalışmasını, hareket ve kavgasını Kürdistan toprakları üzerine aktarmadığı, orada bir ulusal ihtilâl hazırlamadığı ve kısa olmayan bir süre İstanbul'da eli kolu bağlı oturduğu için, bir gün gelmiş ki üyeleri ve yöneticileri arasında ikilik baş göstermiş ve o ikilik yüzünden de dernek parçalanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Zınnar Sılopî'nin yazdığına göre, İstanbul'daki Türk gazeteleri Dernek Başkanı Syyid Abdülkadir'e karşı kampanya açarak, kendisinin ya Danıştay başkanlığı görevinden ya da **Kürdistan Tealî Cemiyeti** başkanlığından istifa etmesini istemişlerdir. Kendisi de, "Kürdistan bağımsızlık değil, özerklik istiyor" demiştir. Onun bu sözü üzerine derneğin üye ve yöneticilerinden bir grup dernekten ayrılmışlar ve "**Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**" adlı yeni bir örgüt kurmuşlardır.

Öyle anlaşılıyor ki bu parçalanmadan sonra İstanbul'daki Kürd önderleri, hiç değilse yeni derneğin yöneticileri, hatalarını anlamışlar ve Kürdistan'a gitmeyi gerekli görmüşlerdir. Ne var ki bu pişmanlık geç kalmış ve artık işe yaramamıştır. Çünkü Kemal Paşa o zamana kadar Kürdistan'ın yolunu onların yüzüne kapatmıştır. Bu nedenle **Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**, bir heyeti Güney Kürdistan üzerinden Kuzey Kürdistan'a göndermeye karar vermiştir. Bu karar gereğince Kemal Fevzi, Halil Ramî Bedirhan, Mustafa Paşa Yamülkî ve Mevlânzade Rifat, 1921 yılında yola çıkıp gitmişlerdir. Ne var ki bu kez de İngiliz işgalcileri Irak sınırı üzerinde onları durdurmuşlar, Güney Kürdistan'a girmelerine izin vermemişler ve onları geri çevirmişlerdir. Yalnız Mustafa Paşa Yamülkî Süleymaniyeli olduğu için kendisinin tek başına Güney Kürdistan'a girmesine izin vermişlerdir.(93)

Böylece Kuzey Kürdistan'da Kemal Paşa dereden gelmiş, evin sahibi kesilmiş; Güney Kürdistan'da da İngiltere dereden gelmiş, evin sahibi kesilmiştir.

Evin sahibi kendi evine sahip çıkmazsa, elin oğlu böylesine dereden gelip evin sahibi kesilir ve evin asıl sahibinin eve girmesini de engeller.

Daha sonra Kürd önderleri arasında bir bölünme daha olmuş; bu kez de Kemal Fevzi, Necmeddin Hüseyin, Memduh Selim ve Aziz Baban "**Kürd Millet Partisi**" adıyle bir parti kurmuşlardır.(94)

Ne var ki artık çok geç kalmışlardır. **Kürdistan Tealî Cemiyeti** de, her iki yeni örgüt de bir şey yapamamışlar ve "karton örgüt" olarak kalmışlar, daha sonra da yok olup gitmişlerdir.

---

(93) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan**, s. 60
(94) Aynı eser, aynı sayfa

EKSİKLİKLERİMİZİ GÖRMELİYİZ

Bir kez daha söyleyelim ki, Kürd önderlerinin siyasetine ve özellikle de **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasetine yönelttiğimiz yukarıdaki eleştirilerden amacımız, onların çalışmalarını kötü göstermek ya da onların anısına leke getirmek ya da onların değerlerini ve itibarlarını küçük düşürüp anılarını Kürd halkının gözünde karalamak değildir.

Hayır, amaç ve maksadımız asla bu değildir.

Onlar Kürdistan'ın büyük dava ve mücadele adamlarıydı; kendi çalışmaları ile Kürd halkının XX. yüzyıldaki özgürlük ve kurtuluş davasının çığırını açmışlar, Kürd halkının davasını uluslararası toplantı ve konferanslara götürmüşler ve dünyaya duyurmuşlardır. Daha sonra onlardan birkaç kişi Kürd halkının özgürlüğü uğrunda yaşamlarını da feda ederek ırkçı ve barbar kolonyalistlerin ilmiğinde can vermişler ve böylece aziz şehitlerimiz olmuşlardır. İlmikten kurtulmuş olanlar da yurt dışında derbeder olmuşlar, zor ve ağır durumlarda gurbette yaşamlarını sürdürmüşler, son nefeslerine kadar Kürdistan sevgisini gönüllerinde taşımışlardır. Onların hepsinin anıları bizce aziz ve yücedir. Onların anısı önünde saygı ile eğiliriz.

Yukarıdaki eleştirileri yazmaktan maksadımız, tutsak bir ulus gibi geçmiş eksikliklerimizi Kürd halkının, özellikle de bugünkü ve yarınki Kürd aydınlarının gözleri önüne getirmektir.

Eski mücadele adamlarına saygı duymak ve onları yüceltmek bir şeydir, onların eksikliklerini görüp yazmak ve değerlendirmek, hatalarını eleştirmek de başka bir şeydir. O eksiklikler aslında biz Kürdlerin eksiklikleridir. Açık bir yürekle ve sükûnetle eksikliklerimizi görmeli, kabul etmeli, onlar üzerine yazmalı, konuşup yorum yapmalıyız. Tutsak bir ulus, yalnız şehitleri övmek ve onlarla övünmekle kurtulamaz; yalnız düşmanı suçlamakla, düşmanın zorbalıklarını ve barbarlıklarını anlatmakla da kurtulamaz. Şehitlerin çaba ve çalışmalarından, eksiklik ve kusurlarından ders ve tecrübe de alınmalıdır; gelecekte öylesine kusur ve eksikliklere bir daha meydan verilmemelidir.

*

Bu bölümde "**Jîn**" dergisinin ve **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin siyasal yönünü az-çok belirtebildiğimize inanıyoruz. Aslında o dönemin çalışmaları ve o dönemden sonraki Kürdistan ihtilâlleri, özel ve geniş bir araştırma ve inceleme gerektirir. Bir sunuş yazısının sayfalarında ancak bu kadar mümkün olabilir.

BÖLÜM IV

TARİHSEL OLAYLARIN AYDINLATILMASI

KAWE İHTİLÂLİ

"**Jîn**" dergisinde yer almış olan tarihsel olaylardan biri Kawe İhtilâlidir. Bu konuda ustalıkla yazmış olan, büyük bilgin ve yazar Kurdîyê Bitlîsî(Halil Hayalî) olmuştur. O, derginin daha başlangıcında ve ilk sayısında bu konuyu ele almıştır. Yazılarından anlaşıldığına göre o sıralarda Göçmenler Dairesi (Mühacirîn Müdürlüğü) tarafından "**Kürdler**" adlı bir kitap yayınlanmış ve o kitapta Kürdlerin varlığı inkâr edilmiştir. Yine Kurdîyê Bitlîsî'nin yazılarından anlaşılıyor ki, Zekeriya Bey adlı bir Türk yazarı, resmî nitelikteki "**İctimaiyât**" dergisinde bir yazı yazmış ve o da yazısında Kürdleri inkâr etmiştir.

İşte o kitap ve o yazı üzerine, Kurdîyê Bitlîsî "**Jîn**"de üç yazı yazmıştır. İlk yazı, "Dehak Efsanesi" başlığı altında ilk sayıda çıkmıştır; diğer iki yazı da "Kürdler Münasebetiyle" başlığı altında ikinci ve üçüncü sayılarda yayınlanmıştır.

Yazar, yazısının başlangıcında, özel maksatlarla yazılan o tip kitaplar üzerinde durmuş ve o kitapları kötülük yapma amacına yönelik olmakla suçlamış, bilimsel yönden o kitapların çok düşük düzeyde olduklarını belirtmiştir. Daha sonra, halkların kökenlerinin saptanmasında efsanelerin ve tarihsel olayların büyük rol oynadıklarını vurgulamıştır. Bu nedenle kendisi, yazılarında, Kürd tarihinin en büyük olayı olan ve Dehak'e karşı gerçekleştirilen Kawe İhtilâli üzerinde durmuştur.

Kurdîyê Bitlîsî'nin yazdığına göre Dehak bir Arap hükümdarı imiş ve gelip İran'ı işgal etmiş, Kürd halkı da İranlı olduğu için Kürdlerin yaşadığı bölge de Dehak'in işgaline girmiş. Dehak, iki omuzu üzerindeki iki yılanı doyurmak için onlara günde dört kişinin beynini yedirmiş, daha sonra Kürd halkı 31 Ağustos günü demirci Kawe'nin(95) önderliği altında Dehak'e karşı ayaklanarak ihtilâli başlatmış. Bu ihtilâlde Dehak öldürülmüş, ülke Arap işgalinden kurtarılmış ve Fereydun şah olmuş.

(95) Kawe'nin adı "Jîn" dergisinde "Kawa" değil, "Kawe" olarak yazılmıştır.

Yazar, 31 Ağustos gününün o zamandan bu yana Kürd halkı için ulusal bayram olduğunu ve her yıl Demavend'de "Ulusal Kurtuluş Bayramı" adıyle kutlandığını, bu geleneğin hâlâ sürdüğünü belirtmiştir.(96)

Kurdîyê Bitlîsî, ikinci yazısında da kültürel, sosyal, geleneksel vb. konulara ilişkin araştırmaların önemi üzerinde durmuş; Kürdistan'da böyle araştırma ve incelemelerin yapılmamış olduğunu, o nedenle Kürdistan'ın bu yönlerden bir bilinmezlik perdesi altında kaldığını belirtmiş ve yazısının sonunda şöyle demiştir:

"Şuna emin olalım ki, Kürd ve Kürdistan'ın üzerindeki bu bilinmezlik perdesini kaldıracak el, hiç bir zaman bir yabancının eli olmayacaktır. Kader bu şerefi, geleceğin çağdaş bilimleriyle donatılacak olan Kürd oğullarına saklamıştır. Bu görev onlarındır".(97)

Kurdîyê Bitlîsî üçüncü yazısında ise, Ruslar tarafından Kürdistan üzerine yapılmış olan araştırma ve incelemeleri ele almış; bu araştırma ve incelemelerin de yüzeysel olduklarını, bunların bazı kentlerde yapılmış olduğunu ve o "bilinmezlik perdesi"nin öte tarafına geçemediklerini belirtmiş ve bu nedenle o araştırma ve incelemelerin de bilimsel bir tespite esas olamayacaklarını vurgulamıştır. Osmanlı devletini de Kürdler üzerine bilimsel araştırma ve incelemeler yaptırmadığı için suçlayan yazar, sonra yine efsane ve boş-inanların üzerinde durarak şöyle demiştir:

"Millî efsanelerin incelenmesi, bizi, 'Kürdlerin kökeni İranlıdır' gerçeğine ulaştırıyor".(98)

Kurdîyê Bitlîsî'den başka Memduh Selim de Dehak ve Kawe İhtilâli üzerine değerli bir yazı yazmıştır. O yazı da "Kawe Özel Günü- 31 Ağustos" başlığı altında 25'inci sayıda yayınlanmıştır.

Aynı sayıda "Kawe Hakkındaki Tarihsel Fıkra" başlıklı bir yazı daha çıkmıştır. Fakat bu yazı imzasızdır.(99)

KAWE İHTİLÂLİNİN TARİHİ 31 AĞUSTOS MU?

Belki de en ilginç husus, "**Jîn**"de Kawe İhtilâlinin tarihinin 31 Ağustos olarak gösterilmiş olmasıdır. Bu tarih öyle ilginçtir ki, Kawe İhtilâli hakkında bugüne kadar Kürdistan'da bilinegelen tarih ve adlar sarsılıp yıkılabilirler.

Herkesin bildiği gibi Kawe İhtilâlinin tarihi şimdiye kadar 21 Mart olarak kabul edilmiş ve "Newroz" adıyle kutlanmıştır. Bu gelenek şimdi de Kürdistan'ın her tarafında ve yurt dışındaki Kürdler arasında sürmektedir. Ne var ki "**Jîn**" başka bir şey getiriyor ve Kawe İhtilâlinin tarihinin 31 Ağustos olduğunu söylüyor. Bu tarih hem Kurdîyê Bitlîsî'nin bir yazısında, hem de Memduh Selim'in bir yazısında yazılmıştır.

---

(96) **Jîn**, sayı 1, s. 7—11
(97) **Jîn**, sayı 2, s. 6
(98) **Jîn**, sayı 3, s. 4
(99) **Jîn**, sayı 25, s. 3, 8

Kurdîyê Bitlîsî, "Dehak Efsanesi" başlıklı yazısında, bazı Kürdlerin Dehak'in zulmünden kaçarak dağlara çekilmiş olduklarını, bazılarının ise yerlerinde kalıp daha sonra demirci Kawe'nin liderliği altında Dehak'e karşı ihtilâl yaptıklarını, Dehak'i öldürüp yurtlarını işgalden kurtardıklarını belirtmiştir. Yazar bunlar hakkında şöyle demiştir:

"İşgalcileri ülkeden kovup çıkarmaya çalışmakla vatanın kurtuluşunu göçe tercih eden diğer kısımlar, gerçekten ulusal galeyane bayraktar olan demirci Kawe'nin yönettiği savaş hareketleri ile umduklarına kavuşmuşlar ve yurtlarını bağımsızlığa kavuşturmuşlardır. Her millet, tarihinde bu gibi büyük olaylara kaynaklık eden günleri özel gün kabul eder ve tantanalı törenlerle kutlar. Gerçekten,.Kürdlerce de yılın 31 Ağustosuna rastlayan Kurtuluş Günü, layık olduğu önemle kabul edilmiş ve her yıl Ağustosun otuz birinde Demavend'de Ulusal Kurtuluş adına bayram yapılmakta bulunmuştur".(100)

Yazar, yapılan o törenin adının da "Kürd Bayramı" olduğunu ve bu bayramın da yalnız Kürdlerce kutlandığını belirtmiştir. Bu da çok ilginçtir; çünkü bu sözlere göre o bayramın adı "Newroz" değil de "Kürd Bayramı"dır.

Dikkat edersek, yazar yukarıdaki paragrafta Kawe İhtilâlinin tarihini bir kez sayı ile "31 Ağustos" şeklinde, ikincisinde ise yazı ile "Ağustosun otuz birinde" diye yazmıştır. Sanki ikincisinde, rakamla yazdığı önceki tarihin yanlış olmadığını belirtmek istemiş de bu kez de yazı ile "Ağustosun otuz birinde" şeklinde yazmıştır; böylece önceki tarihin yanlış olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Aynı tarihi Memduh Selim'in bir yazısının başlığında da görüyoruz. O başlık şöyledir: "Kawe Özel Günü- 31 Ağustos".

Yazar o yazısında şöyle demiştir:

"Kawe'nin Dehak'e karşı ayaklanması, Kürd tarihinde kaydedilmesinden vazgeçilemeyecek bir büyük mevkiye sahiptir. Anayasa Hurkuku (Hukuk-ı Esasiye), milletlere bir ihtilâl hakkı, zulme karşı ayaklanma hakkını doğal görüyor. Nitekim, Anayasa Hukuku denilen şeyin varlığından dahi haberdar olmayan kitleler, zaman zaman bu hakkı kullanmışlardır. Kawe, dünyadaki zalimlerin önde gelenlerinden olan Dehak-i Zalim'e karşı bir milleti ayaklandırmakla, kuşakların övüneceği bir medenî yiğitlik anıtı dikmiştir".(101)

Yazar daha sonra, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından "Kawe Ulusal Günü" dolayısıyle bir müsamere düzenlenmiş olduğunu ve çok kimsenin o müsamereyi seyretmeye geldiğini bildirmiş; ancak çok yazık ki müsamerenin tarihini yazmamıştır.(102) Ne var ki, yazısının çıktığı "**Jîn**"in sayısı 2 Ekim tarihini taşıdığına göre, o müsamerenin de o yılın 31 Ağustosunda yapılmış olması çok muhtemeldir.

---

(100) **Jîn,** sayı 1, s. 10
(101) **Jîn,** sayı 25, s. 3
(102) **Jîn,** aynı sayı, s. 4

Kurdîyê Bitlîsî'nin yukarıda anlattığımız yazısı gibi, Memduh Selim'in yazısında da "Newroz" adı geçmiyor. Yazar, 31 Ağustos gününe "Kawe Özel Günü" we "Kawe Ulusal Günü" diyor.

NEWROZ VE YILBAŞI

Burada karşımıza bir soru çıkıyor; o da şudur:

Kawe İhtilâlinin tarihi gerçekten 31 Ağustos, adı da "Kawe Ulusal Günü" ise ve Kürd halkının ulusal bayramı da o ise, o halde 21 Marttaki Newroz nedir?

"**Jîn**"de bu sorunun yanıtı da vardır. "**Jîn**", 21 Mart için "Newroz" dememiş, "Yılbaşı" demiştir. 21 Mart hakkında "**Jîn**"de iki yazı çıkmıştır. Biri yılbaşının kutlanması üzerinedir ve "**Jîn**" adına 14'üncü sayıda yayınlanmıştır. Fakat yazık ki o sayının tarihi belli değildir. Derginin mevcut tek koleksiyonu ciltlendiği zaman sayılarının kenarları kesilmiş ve 14'üncü sayının tarihi de o sırada bıçağa rastlayıp kesilmiştir. Ne var ki ondan önceki sayının tarihi 10 Mart, ondan sonraki sayının tarihi de 30 Mart olduğuna göre, 14'üncü sayının tarihinin de 20 Mart, yani Newroz arefesi olduğunu tahmin edebiliriz. Bu sayıdaki kutlama yazısında şu satırları okuyoruz:

"Ulusların ulusal, dinsel, sosyal gibi birkaç türlü özel günleri vardır. Kürdlerin ulusal günleri de, Kawe'nin Dehak'in zulmünü kırdığı gün, Salahaddin-i Eyyubî'nin doğduğu ve sultan oldğu gün ve bunlara benzer günlerdir. Dinsel günlerimiz ise bilinmektedir. Kürdistan'ın bir de 'Sersal'ı(103) vardır. Bu,Rumî Martın 9'uncu günüdür.(104) Bütün Kürdler bu özel sosyal günü 'bayram' bilirler ve yeni bir yaşama başlangıç sayarlar; birbirlerini ziyaret etmeye koşarlar, kutlaşırlar ve birbirlerine armağanlar gönderirler".(105)

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi "**Jîn**" 21 Martı "yılbaşı" ve "sosyal gün" olarak, Kawe İhtilâlini de ulusal bayram olarak kabul etmiştir. İlginçtir ki bu yazıda 21 Marta "Newroz" denilmemiş, "yılbaşı" denilmiştir.

Yine 14'üncü sayıda "Tebrik" başlıklı bir kısa kutlama da çıkmıştır; o da şudur:(106)

"Yılbaşı dolayısıyle tüm Kürdleri kutlar, yüce Tanrı'dan vatanımız için gece-gündüz iyilik ve mutluluk dileriz".(107)

Aynı sayıda ölümsüz Hanî'nin "**Mem û Zîn**"inden de Newroz ve yılbaşı konusunda iki parça çıkmıştır. Abdurrahim Rahmi'nin de "Yılbaşı"(Sersal) başlıklı bir şiiri yine aynı sayıda yayınlanmıştır.

21 Mart üzerine "**Jîn**"de çıkmış olan ikinci yazı ise Memduh Selim'indir. Yazar, o yazısında özel günlerin önemini belirtmiş ve şöyle demiştir:

(103) "Yılbaşı" demektir.
(104) Bu tarih Milâdî takvime göre 22 Mart günüdür.
(105) **Jîn**, sayı 14, s. 1
(106) 29 numaralı dipnota bakınız
(107) **Jîn**, sayı 14, s. 21

"Ulusal günleri yaşatmak hakkımız ve ödevimizdir dedik. Tarihin bize bağışladığı bu haktan yararlanmak ve bu ödevi yerine getirmek için, değişik biçimlerdeki özel günlerimizi saptamak gerekir. İşte, tarihçilere ve gençlere elverişli bir inceleme konusu. Kürdlerin, bilinen dinsel özel günlerinden başka ulusal ve toplumsal ne gibi özel günleri vardır? Bunlar hangi tarihsel kaynaklardan çıkmış, hangi kanallardan akıp gelmişler? Örneğin yılbaşının İranlıların Newrozu ile ortak olduğu anlaşılıyor; bu nedendir, ya da öyle midir?".(108)

Dikkat edersek Memduh Selim de bu yazısında 21 Marttan "yılbaşı" diye sözetmiş ve bunun İranlıların Newrozu ile aynı zamana rastladığını söylemiştir.

ARAŞTIRMA YAPILMALI

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, "**Jîn**"in bu görüş ve tespitleri çok önemlidir; öylesine önemlidir ki Newroz ve Kawe İhtilâli konusunda bilinenleri güçlü bir biçimde sarsıyor. Bu görüş ve tespitleri bir çırpıda reddedip, "bunlar doğru değildir" diyerek üzerlerine bir çarpı işareti çekemeyiz. Ayrıca bu tespitleri gözü kapalı bir biçimde "doğrudur" diyerek kabul de edemeyiz. Bu görüş ve tespitlerin araştırma ve inceleme konusu olmaları gerekir.

Kawe İhtilâlinin günü gerçekten 31 Ağustos ise, o zaman o ihtilâlin de, bir ulusal bayram olarak onun tarihinin ve kutlanmasının da Newroz'la ve Newroz'un tarihi ve kutlanması ile bir ilişkisi kalmayacaktır. O zaman Newroz tamamen yılbaşı olur ve denilir ki, 21 Mart baharın başlangıcı olduğu için, bu tarih çok eskiden yılbaşı olarak kabul edilmiş ve kutlanması gelenek olmuştur. Bu görüş kabul edilirse, o zaman denilebilir ki Kürdler de aslen Arîlerin İran dalından geldikleri için Kürdler ve Farslar 21 Martı birlikte bayram kabul etmişler; o bayramın adı Farslarda "Yeni Gün" demek olan "Newroz", Kürdlerde de "Yılbaşı" anlamına gelen "Sersal" olmuştur; böylece o günün kutlanması İranlı olan her iki halk arasında gelenekleşmiştir.

Büyük Hanî de "**Mem û Zîn**"de Newroz'dan sözetmiş ve onu yılbaşı olarak göstermiştir. Hanî şöyle demiştir:

> **"Feleğin dönüşü mavi talihten**
> **gösterince Newroz'u yeniden,**
>
> **o kutlu geleneğe göre**
> **tüm kentliler, varıncaya dek askerlere,**
>
> **terketti kenti, kaleleri, evleri**
> **andırarak avcıları ve talancıları**

(108) **Jîn**, sayı 16, s. 7

Saf saf tepelere ve ovalara yürüdüler,
öbek öbek gezmeye, seyretmeye döküldüler".(109)

Hanî, daha sonra da şöyle demiştir:

"Yılbaşına katılan bakireler, delikanlılar,
gençler, yüzüne varmış erkek ve kocakarılar

geleneksel yol ve yöntemle yılbaşını
kutladılar, göklere dek yükselterek seslerini".(110)

Bizim görüşümüze göre Kürd halkbilimcileri, tarihçi ve sosyologları bu önemli konu üzerinde araştırma ve incelemeler yapmalı ve bu sorunu aydınlığa kavuşturmaya çalışmalıdırlar. O araştırma ve incelemeler sonucunda "Jîn"in görüş ve tespitleri kabul edildiği takdirde, o zaman Kawe İhtilâlinin 31 Ağustosta kutlanmasına başlanmalı ve o ihtilâlin kutlanması giderek Kürd halkı arasında bir ulusal gelenek durumuna gelmelidir; ayrıca Newroz bayramı da 21 Martta "Yılbaşı" adıyle kutlanmalıdır.
Kısacası, Kawe İhtilâlinin gününü saptamalı ve o ihtilâli kendi yerine koymalı, kendi yerinde ve kendi gününde kutlamalıyız.

HİZAN DİRENİŞİ

Kürd halkının direnişleri tarihinde "Hizan Direnişi" denilen bir direniş vardır ki, onunla ilgili şimdiye kadar belgesel bir bilgi bulunmuyordu. Yalnızca, direnişin bastırılmasından sonra asılmış olan Kürd şehitleri üzerine yakılmış bir ağıt vardı. O ağıtta şöyle denilmektedir:(111)

"Bitli'se gittim, viran olası çukurda
Bitlis'e geldim, viran olası çukurda
Darağacını dikmişlerdi onda
Yağlı ipleri sarkıtmışlardı ondan
Şeyh Şehabeddin, Seyyid Ali, Mehmed Şirin'i asmışlardı ona
İp kopmuştu Tanrı'nın emriyle
Şeyh Şehabeddin düşmüştü yere
Taştandı düşmanların yüreği
Yine asmışlardı Şeyhi sehpadaki ipe".

Halk tarafından söylenmiş ve Kürd halkı arasında çok yaygınlaşmış olan bu ağıttan başka Hizan Direnişi üzerine bir şey yoktu. O direniş nasıl başla-

(109) Ahmed-i Hanî, **Mem û Zîn**, s. 107
(110) Aynı eser, s. 109
(111) 29 numaralı dipnota bakınız

dı, nasıl sürdü, nasıl söndü? Şimdiye kadar bu konularda elimizde hiç bir belge yoktu. Fakat "Jîn" dergisi sayesinde bu direniş de aydınlığa kavuşmuştur.

Kürd yazarı ve halkbilimcisi Lav Reşid, o direniş üzerine uzun bir yazı yazmış ve "Bir Tarih Olayı" başlığı altında "Jîn"de yayınlamıştır. Yazı iki bölümdür; ilk bölümü 16'ncı sayıda, ikinci bölümü de 17'nci sayıda çıkmıştır.

Yazar, yazısının ilk bölümünde, 1913 yılında Hizan ve dolaylarında Kürdler arasında örgüt kurulup propaganda yapıldığını ve silâh dağıtıldığını belirtmiştir. Bu işin önderi ve yöneticisi de Mela Selim'di. Hükümet bu olaylardan haberdar olunca Mela Selim tutuklanmışsa da, köylülerin yardımıyle kurtarılmıştır. Bitlis valisi, kentin ileri gelenlerinden bir heyeti Hizan'a göndermiştir. Mela Selim bu heyete, "Vali Bitlis'te ne duruyor? İşte Musa Bey(112) bize vali" demiştir. Ancak heyet daha sonra Mela Selim'i ikna etmiş ve hep birlikte Bitlis'e gelmişlerdir. Mela Selim Hizan'a döndükten sonra bu kez Şeyh Şehabeddin'e bir mektup yazdırarak valiye göndermiş ve kendisini tehdit etmiştir. Bu mektup üzerine vali askerî takviye istemiştir. Hükümet ise valiyi görevden alarak yerine Siirt Mutasarrıfını atamıştır.(113)

Yazar, yazısının ikinci bölümünde de direnişin gelişme ve sonucunu anlatmış ve o sırada Hizan üzerine gönderilen bir tabur askerin yenilip Bitlis'e çekilmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Kürd güçleri de o taburu kovalayarak Bitlis'e kadar gelmişler ve kente girerek Kanîzıwa ve Hersan mahallelerini kendi denetimleri altına almışlardır. Ancak Kürd güçleri hem sayı, hem de silâh ve techizat bakımından eksiktiler; birçok Kürd savaşçı sopa ve hançerlerle top ve mitralyözlere karşı savaşmışlardır. Ama fazla direnememişler ve çekilmişlerdir. Direnişin kırılmasından sonra büyük miktarda askerî birlikler Hizan'ın üzerine gönderilmiş ve birçok Kürd tutuklanmıştır. Mela Selim ise kaçıp Rus Konsolosluğuna sığınmıştır. Daha sonra Bitlis'te askerî mahkeme kurulmuş ve 18 kişinin idamına, birçok Kürdün de Kürdistan'dan çıkarılmasına karar vermiştir. Şeyh Şehabeddin, Seyyid Ali, Şeyh Mehmed Şirin, Fakî Halil (Feqî Xelîl), Mela Muhiddin de idam edilenler arasındaydı. Mela Selim ise I. Dünya Savaşı başlayıncaya dek Rus Konsolosluğunda kalmış; 1914 yılında Osmanlı-Rus savaşı başlayınca konsolosluk kapatılmış, Mela Selim de o zaman idam edilmiştir.(114)

DİĞER KONULAR

Yukarıdaki konulardan başka "Jîn"de diğer bazı tarihsel olaylar üzerine de bazı değerli yazılar çıkmıştır. Onlardan bazıları, Aziz Yamülkî'nin Baban Kürd devleti üzerine yazdığı yazılardır. Değerli yazar Aziz Yamülkî bu konuda beş yazı yazmıştır. O yazılar 9, 11, 13, 15 ve 18'inci sayılarda çıkmıştır. Yazar, o yazılarında Baban devletinin iç durumu, askerî gücü, ekonomik ve

(112) Motkan aşireti lideri Hacı Musa Bey.
(113) **Jîn**, sayı 16, s. 10—12
(114) **Jîn**, sayı 17, s. 10—16

sosyal durumları ile ilgili çok değerli bilgiler vermiştir. Ayrıca Osmanlı ve İran devletlerinin Baban devletini kendi egemenlikleri altına almak için nasıl çalıştıklarını, bu amaca ulaşmak için kimi zaman nasıl oyun ve dolaplar çevirdiklerini, kimi zaman da askerî güçleriyle o devletin topraklarına nasıl saldırdıklarını anlatmıştır.

Albay Emin Feyzi de Baban devletinin askerî gücü üzerine iki yazı yazmıştır. O yazılar da 23 ve 25'inci sayılarda çıkmıştır.

Kurdîyê Bitlîsî de Kürdistan şehirlilerinin Kürdlüğü üzerine önemli bir yazı yazmış, bu yazı da 6'ncı sayıda çıkmıştır. Yazar o yazısında, Kürdistan şehirlilerinin aslında Kürd değil de Türk olduklarını iddia eden bazı Türk gazete ve dergilerine yanıt vermiş ve bu iddiaların tümüyle çürük olduğunu, Kürdistan şehirlilerinin de Kürdistan köylüleri gibi Kürd olduklarını belirtmiştir. Aynı yazıda Bitlis üzerine de önemli bilgiler vermiştir.

25'inci sayıda bir de Rojkan aşiretinin lideri Mehmed Ağa-yi Kelhokî(Mehmed Axayê Kelhokî) üzerine bir yazı çıkmıştır. Yazının sonunda "devamı var" denilmiştir; fakat yazık ki o sayıdan sonra dergi kapatılmış ve yazının devamı çıkmamıştır.

BÖLÜM V

GÜNCEL VE SOSYAL OLAYLAR

ÖRGÜT VE ÖRGÜTSEL ÇALIŞMA

Açıktır ki özgürlük ve kurtuluş hareketlerinde en önemli husus, örgüt kurma ve örgütsel çalışmadır; başka bir deyişle, ulusal mücadelenin birleştirilip örgüt çerçevesi ve kalıbı içinde toplanması ve o örgütlerden ulusal güç oluşturulması, özgürlük ve kurtuluş hareketinin temelidir. Örgütten maksad yalnız siyasal örgüt değildir. Doğal olarak, ulusal siyasal örgüt, hareketin ana merkezidir. Ancak onun yanında bir de yan örgütler gereklidir; meslekî ve sosyal örgütler gibi. Siyasal örgütü yüreğe benzetirsek, yan örgütler de o örgüt için birer damar niteliğinde olurlar; kendi çalışmaları ile o örgütü sürekli takviye edip güçlendirirler, onun çalışma ve mücadelelerini tamamlarlar, halkın değişik isteklerini ona ulaştırıp onun da program ve isteklerini halka aktarırlar. Damarların yürek ile vücudun diğer organları arasındaki görevi ne ise, yan örgütlerin de siyasal örgüt ile halk arasındaki görevi odur.

*

Kürd yurtseverleri ve ulusseverleri de o dönemde bu gerçeği görmüş ve ona göre çalışmışlardır. Bir yandan siyasal bir örgüt olarak **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'ni kurmuşlar; öte yandan da öğrenciler, kadınlar için ve kitap yayını için de yan örgütler kurmuşlar; **"Jîn"** ve **"Kurdistan"** dergilerini çıkararak onların aracılığı ile seslerini halka duyurmuşlardır.

Örgüt sorununa, örgütlerin sağlamlaştırılmasına ve kollektif çalışmaya nasıl önem verdikleri "Jîn"in bazı yazılarından anlaşılmaktadır. Örneğin Memduh Selim, "İmdad" başlıklı yazısında Kürd halkının durumunu ele almış, özellikle Kürd göçmenlerinin durumu üzerinde durarak yazısının sonunda şöyle demiştir:

"Çare düşünelim. Bu çareleri doğuracak 'ana', kararlılık, eylem ve direncin terbiye ettiği 'örgüt' denilen şeydir; başka bir deyişle, her uygar ulustaki 'toplumsal örgüt'tür; savaş ve barış Kürdistan'ının her gizli köşesine dek bi-

rer yol gösterici, birer kurtarıcı gibi sokulacak, karanlıklarda ışık yaşamını, yokluklarda da yaşam ışığını tutuşturacak beyinli ve yürekli organlara komuta eden 'toplumsal örgüt'tür".(115)

Kurdîyê Bitlîsî de "Kürdçe Üzerine" başlıklı yazısında, Kürd **Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin kuruluşu konusunu da ele almış ve şöyle demiştir:

"Kurulup faaliyete başladığını büyük bir sevinçle okuduğum **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nce, uygarlık çağı olan XX. yüzyılda, genel ya da özel çalışma alanlarında varlığına kesinlikle inanılan ve gereklerine tüm ulusların baş eğdiği bir gerçeğin, örgütlenme ihtiyacının tamamen takdir edildiğini görmek de ayrıca göğsümü karbarttı. Yaşadığımız dönem, örgütlenme ve işbölümü yapma dönemidir. Bu çağda bireyci faaliyetler, —fikrim yanlış anlaşılmasın, 'kişisel girişimler' demiyorum— kesinlikle sonuçsuz kalmaya mahkûmdür".(116)

BİRLİK VE BERABERLİK

"**Jîn**"in yazılarından anlaşıldığına göre Kürdler arasında o zaman da dağınıklık ve ikilik derdi vardı. Bu dertten de doğal olarak birlik ve beraberlik sorunu ortaya çıkmıştır; bu, o dönemde de Kürd yurtseverlerinin üzerinde düşündükleri güncel bir sorundu. Örneğin değerli yazar ve şair Kadızade Mustafa Şevki, "Çağımızda Biz Kürdlerin Durumu" (Wezîyetî Ême Kurdan de Esrî Hazir) başlıklı yazısında Kürdleri birleşmeye çağırarak, yazısının sonunda şöyle demiştir:(117)

"Fakat bu şan ve şöhretinize rağmen böylesine yoksul olarak durmanız ve tembellikle aziz yurdunuzu elden bırakmanız yazıktır. Onur sahibi olan sizler, elbette ki sözüme kulak verirsiniz: Gelin bir an önce ve babalarımızın, atalarımızın hatırı için birlik olalım ve güzel yurdumuzu rezil çıkarlara ve liderlik koltuğuna kurban etmeyelim. Çünkü vakit dardır ve düşman da gafletimizden yararlanmaktadır. Kurtuluşa ve iflâh olmaya koşun. Yoksa pişman olacağız, ne var ki o zaman da pişmanlığın bir yararı olmayacaktır".(118)

Şair ve yazar Abdurrahim Rahmi de birlik ve beraberlik sorunu üzerinde bazı yazılar ve şiirler yazmıştır. "Tek Elden Ses Gelmez"(Destê Tenê Deng jê Nayêt) adlı şiirinde şöyle demiştir:(119)

(115) **Jîn,** sayı 19, s. 4
(116) **Jîn,** sayı 14, s. 11—12
(117) 29 numaralı dipnota bakınız
(118) **Jîn,** sayı 4, s. 16
(119) 29 numaralı dipnota bakınız

"Ey nifak içindeki millet
Sana beraberlik gerek
Kurmazsak eğer bir dayanışma
Yok oluruz topyekün
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

Vakit, zaman çok naziktir
Tehlikelidir ikilik, dağınıklık
Tüm halklar kinlidir bize karşı
Yok olmamız kuşkusuzdur
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

Kişiselliği atıverin dışarı
Tek kişiyle çözülmez sorun
Birlik olun ki izi silinmesin
ümit bağladığımız sorun
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte

El-ele verin kardeş gibi
Tutuşturun kendiniz için bir meşale
Karanlık olan bu yolda bize
ışık gerek şu sırada
Aklınızı başınıza devşirin hep birlikte".(120)

Yazar ve şair Siverekli Hilmi de "Kurdîyê Siwêrekî" imzasıyle ve "Bir Yakınma" (Gazindek) başlığı altında, Kürdlerin durumu üzerine bir yazı yazmış ve Kürdlerin o zamana kadar uzun ve derin bir uykuda olduklarını belirterek sözü birlik ve beraberlik sorununa getirmiş ve bu konuda şöyle demiştir:(121)

"Kürdler, haykırıp feryat ediyor ve diyorum ki: Şimdiye kadar yürüdüğümüz yolun önünde derin ve karanlık bir çukur vardır. Biz, siz, herkes bunu gözümüzle gördük. Dönün, dönün, o eğri, sapa ve ölümlü yoldan geriye dönün. Bize birlik gerekir. Kardeşler, ibret alın".(122)

Şair Dawer Ardelanî de "Hepimiz"(Hemûman) adlı şiirinde Kürdlerin tutsaklığı konusunu ele almış, şiirinin sonunda da birlik ve berberlik sorununun önemini göstererek demiştir ki:(123)

"Tutsaklık ayıptır, alçalmadır Kürd için
Neden başkasının emrinde kalalım tutsak olarak!

---

(120) Jîn, sayı 5, s. 14
(121) 29 numaralı dipnota bakınız
(122) Jîn, sayı 16, s. 14
(123) 29 numaralı dipnota bakınız

Wilson cenaplarının emriyle kurtulmuş halklar
özgürdür onlar, biz niçin kalalım demir zincirlerde!

Boş lâfların zamanı geçti ve kesildi o lâflar
Kurtulalım artık hepimiz çanak yalamaktan

Şahlanıp yüceltelim Kürd ulusunu
Kurmanc'ı Kürd'ü ve Lur'u birleştirelim".(124)

Birlik ve beraberlik konusunda en güçlü, en keskin ve anlamlı çağrı "**Hêvî**" derneğinden gelmiştir. Bu dernek, bildirisinde Kürdlerle diğer bazı tutsak halkların durumunu karşılaştırarak, Kürd halkının eski ve köklü bir dil ve edebiyata sahip olduğunu, geniş bir toprağa ve nüfusa da sahip olduğunu belirtmiştir; daha sonra birlik ve beraberlik sorununa değinerek şöyle demiştir:(125)

"Ah, eksik olan bir şeyimiz var ki bu çok büyüktür ve bizim için büyük bir felâkettir; o da birlik ve beraberliğimizdir. Şunu unutmayın ki kardeşler, eğer yok olmak istemiyorsak bir araya gelin; anlamsız ve nedensiz kavgaları bırakın. Bizim nifak ve bölünmemizden komşumuz olan halklar yararlanırlar. Bizim uyanık olmamız gerekir. Kurtuluşumuz birlik ve beraberliktedir. İşte '**Hêvî**' derneğinin amaçlarından biri de bu birlik ve beraberliği sağlamaktır. Kısacası şunu bilin ki, bizi kendimizden geçirip sersemleştiren uykudan kalkıp gözümüzü açmazsak, —Allah korusun— sonumuz derin ölüm olur. Büyüklerimiz demiş ki: Ben seninle, sen benimle, ikimiz Allah ile".(126)

KÜRD GÖÇMENLERİNİN DURUMU

O dönemde çok güncel olan ve "**Jîn**"de de çok yer alan sosyal olaylardan biri de Kürd göçmenlerinin durumu idi. Görünüşte, I. Dünya Savaşı sırasında Kürdistan'ın büyük bir bölgesi Rus ordusunun işgali altına girdiği için bu göç olayı meydana gelmiş ve yüz binlerce Kürd yurdunu terketmiştir. Fakat aslında bu göç, **İttihad ve Terakkî Partisi** hükümetinin ırkçı siyasetinin bir sonucuydu. O hükümet, Kürd halkını Kürdistan'dan çıkarmak ve yurdu boşaltıp onların yerine Türkleri getirip yerleştirmek istemişti.

Bu siyaset ve insanlık dışı olan bu siyasetin sonucunda Kürd halkının başına gelmiş olan o trajik olay hakkında Zınnar Sılopî'yi dinleyelim:

"**İttihad ve Terakkî** hükümeti yaptığı göç kanunu ile, ölümden kurtulan Kürdleri Anadolu'ya, batıya aktarıp orada illere dağıtarak, Kürdistan'ı her ne şekilde olursa olsun Kürdlerden boşaltmak ve yerlerine Türkleri getirip

(124) **Jîn**, sayı 21, s. 16
(125) 29 numaralı dipnota bakınız
(126) **Jîn**, sayı 21, s. 15

yerleştirmek istiyordu; ki artık bir daha 'Kürd davası vardır' denilemez hale gelsin. **İttihad ve Terakkî** hükümeti bu zalim icraatını ısrarla uygulamak istediğinden, Kürdleri aç ve perişan bir durumda yollarda öldürmekte idi. Bunun için, sefalet içinde göç ettirilen Kürdleri durdurmadan yollarda yürüterek amaçlarını yerine getirmek istemekte idiler. Bu yok etme siyasetini, Ermenilere uygulanan biçimiyle değil, top ve kılıç kullanmadan, 'Ruslar sizi katliam eder' perdesi arkasına gizlenerek, aç ve perişan bir durumda, eksi 15—20 derecede bir hava soğukluğu içinde kendilerini göç ettirmekle uyguluyordu. Bu durumun doğrudan öldürmekten daha çok ıstıraplı ve acı verici olduğu kuşkusuz değil midir!"(127)

İnsanlık dışı olan bu siyasetle ve o barbarca yöntemlerle yüz binlerce Kürd kadın, erkek, çocuk, yaşlı ve hasta topluca yurtlarından göç ettirilip Türkiye bölgesine doğru sevkedilmişlerdir. Onlardan birçoğu yollarda ölmüş; kalanlar da Türkiye bölgesinde Anadolu kentlerine dağıtılmışlar ve hükümetin siyasetine uygun olarak tümüyle kimsesiz bırakılmışlar, çoğu da açlıktan dilenciliğe muhtaç duruma gelmişlerdir.

Ermeni katliamı dünyada yankı yapmıştır. Fakat Kürdlere uygulanan katliam ve göç o zaman da, sonra da Kürdistan'ın dışında hiç bir yankı yapmamıştır; tüm yabancı devletler, dünyanın siyasal ve sosyal örgüt ve güçleri, bu vahşî olaylar karşısında kulaklarını tıkamışlar ve ses çıkarmamışlardır. Ermeniler seslerini duyurup trajedilerinin yankılarını dünyaya yayabilmişlerdir; çünkü yakınları, dost ve sempatizanları vardı. Kürdler ise, bugün kimsesiz, sempatizansız ve dostsuz oldukları gibi, o dönemde de öyle idiler; bu yüzdendi ki Kürdler seslerini dünyaya duyuramadılar ve trajedilerinin yankılarını dünyaya yayamadılar. Fakat içerde "**Jîn**" dergisi, Kürd göçmenlerinin trajedisini halkın da, Osmanlı yöneticilerinin de gözleri önüne getirmeye çalışıyordu. Ne var ki Osmanlı yöneticileri de, dünya devletleri de seslerini çıkarmamışlardır. Abdurrahim Rahmi, "Kürd Göçmenleri ne Durumda?" (Kürd Mühacirleri ne Halde?) adlı yazısında bu durumu berrak bir biçimde gözler önüne getirmiştir. Yazar yazısının başında bir okuyucunun mektubundan bir parça aktarmıştır. Mektup, onun bir yakınından gelmiştir. Mektupta, "köyümüzden yalnız 10 kişi ölümden kurtulmuş" denilmiştir. Yazar bu trajedi üzerine şöyle demiştir:

"Acaba, hangi milletten olursa olsun, 120 haneli bir köyden 10 kişinin kaldığını başka bir milletin felâketli serüvenlerinde okumak mümkün müdür? Bunlar ne oldu, niçin yok oldular? Bunların hesabını kimler verecek, sorumluları kimdir? Ermeni ve Rum göçmenlerine Amerika'dan oluklarla yardım akıyor! Bunlara kim bakacak, kimler yardım edecek? Yoksa bunlar insan değil mi? Eyvah, kalanlar da bu şekilde mi yok olup gidecek?".(128)

Şair Süleymaniyeli Mahmud Nejad da bu konuda "Bir Kürd Çocuğunun Duyguları" (Bir Kürd Çocuğunun İhtisasatı) adlı bir şiir yazmıştır. Şair, "Sevgili Kürdistan'ıma" sözleriyle Kürdistan'a sunduğu şiirini göçmen bir

(127) Zınnar Sılopî, **Doza Kurdıstan,** s. 41
(128) **Jîn,** sayı 8, s. 6

Kürd çocuğunun ağzından yazmıştır. Kürd çocuğu şiirin başında şöyle diyor:

"Ah, ey yurt, ey gam meydanı ülke ki bulanmış kana
Ey yavrusunu kaybeden üzüntülü ana".

Sonra şöyle diyor:

"Ah, hep sana gelmek, sana koşmaktı hayalim
Lâkin beni kış bağladı, yok şimdi mecalım

Kavuşmadan ölsem, cesedim dağlara kalsın
Her akşam ve seher yel ile vatan kokusunu alsın".

Kürd çocuğu, Kürdlerin, onun trajedisinden, sıkıntı ve talihsizliğinden ibret alıp birlik olmalarını istiyor ve bu istekle sonunda şöyle diyor:

"Ah anne, güzel anne, şu çocuklara söyle:
Hâlâ sürecek mi şu nifak ortada böyle!".(129)

Abdurrahim Rahmi, "Bir Öksüzün İniltisi" (Nalîna Sêwîkî) adlı bir şiir yazmış ve şiirinde bir Kürd öksüzün ağzından şöyle demiştir:(130)

"Öksüz kaldım ben, anasız babasız
Evimi yaktılar, kaldım ben evsiz

Dinsiz gâvurlar öldürdüler babamı
Düşmanlara muhtaç oldum bugün, açtım elimi

İki ayaklı kurtlar gelip düştü sürülere
Göçmenim ben, işte düştüm kapılara

Yaşamak için istiyorum bir ekmek
Kinden gayrı vermezler, etmezler merhamet".(131)

Kürd şehidi Kemal Fevzi de bu konuda birkaç değerli yazı yazmıştır. O'nun ilk yazısı "Şimdiki Hükümete Açık Mektup" (Hükümet-i Hazıraya Açık Mektub) başlığı altında çıkmıştır. Yazar o yazısında Osmanlı devletine ve o devletin yöneticilerine sert eleştiriler yöneltmiş ve hükümete daha sonra şöyle demiştir:

"Dört yüzyıldan beri Osmanlı devletinin sağlam bir dayanağı olan ve hâlâ

---

(129) **Jîn,** aynı sayı, s. 11
(130) 29 numaralı dipnota bakınız
(131) **Jîn,** sayı 11, s. 11—12

'Doğu illeri', 'Doğu dolayları', 'Doğu Anadolu', 'Sınırboyları' ve hatta 'Ermenistan' gibi türlü türlü garip adlarla anılıp da gerçek adının söylenmesi âdeta günah olan çaresiz Kürdistan'ın nasipsiz evlâdlarına reva görülen bunca unutulmaz acı ve yoksunlukları, velev binde bir oranında olsun tamir etmek, acaba hayalinizden geçecek midir?".

Yazar, daha sonra Kürdleri assimile etme görüşüne karşı da şunları yazmıştır:

"O halkın esenliğe kavuşmasının çareleri, son zamanlarda pek garip bir girişimle, gûya assimile edilmesine çalışmakla düşünüldü. Bu, o kadar zalimce yürütüldü ki, imdada koşan göçmen memurları, kefen soyan birer mezar soyguncusundan, ölü ciğerine saldıran birer sırtlandan başka bir şey değillerdi".(132)

Kemal Fevzi, "Gözler Kör, Kulaklar Sağır mıdır?" başlıklı yazısında yine bu sorunu ele almış ve şöyle demiştir:

"Ermeni facıaları, aslında söylendiği kadar bir önem taşımıyordu; ama dünyayı velveleye verdi, dillere destan oldu. Ya şu sahipsiz, şu talihsiz ulusun başına gelen türlü türlü felâketleri, bir anlık olsun, kim hatırlayacaktır? Yoksa buna İsrafil'in sûru mu ağlayacaktır? Sana soruyorum, hey yaldızlı uygarlık: Başkasının hakkını çiğnemeyenlerin hakkı ne zaman tanınacaktır? Haksızlıklar ne zamana kadar 'hak' diye takdir edilecektir? Sen haksızlığı 'hak' diye gösterdikçe, kim ne zaman hakkı yerine getirecektir?".

Yazar, daha sonra Kürd göçmenlerinin başına gelen facıaları şöyle anlatmıştır:

"Bosfor'un(133) beyaz yalılarında içki dağıtan kızlar kadeh sunarlarken, Kafkasların karlı ve buzlu eteklerinde memeleri üstünde yavrusu uyuklayan anneler, anne kucağında meme emen yavrular açlıktan yokluğa yuvarlanıyorlardı; tipiler, fırtınalar koynunda serilen sahipsiz, öksüz çocuklar, başları ucunda ağlayacak bir ziyaretçi dahi bulamadan, solgun bakışlarla öbür dünyaya süzülüp gidiyorlardı; yorgunluktan, yoksulluktan birer iskelete dönmüş dinç yaşlılar, yaşamın son soluğunu tüketiyor ve uzun süren ömürlerini bir lokma uğruna yok ediyorlardı; karlı yollarda birer kurban sürüsü gibi ölüme sürüklenen insan kümeleri ölümü hasretle arıyor, karlarda açılan soğuk mezarlara canlarını teslim ediyorlardı. Bunları hiç bir göz görmedi; Tanrı'ya yükselen ağlayışları, çığlıkları hiç bir kulak duymadı. Demek gözler kör ve kulaklar sağırdı".(134)

Kemal Fevzi, Bitlis'in Ruslarca işgali üzerine de "Viran Belde" adlı değerli bir şiir yazmış ve o şiirde demiştir ki:

"Ses kesilmiş, gölgeler sinmiş ufuktan beldeye
Boş, karanlık evlerin koynunda gizlenmiş eye(135)

---

(132) **Jîn**, sayı 13, s. 2—3
(133) Bosfor: İstanbul Boğazı
(134) **Jîn**, sayı 14, s. 3—5
(135) Eye: Kaburga kemiği

Yollarından şimdi kervan geçmiyor; tenha, sükûn
Bum öter viranelerden, kaleler hep sernügûn(136)

Beldenin üstünde matemler ören muzlım gece, (137)
kimsesiz, ıssız kalan vadide ağlar gizlice

Mâbedin fanûsu sönmüş, kırılmış meşale(138)
Toplanıp oynar hayaletler, tutuşmuş el-ele

Pas tutan kandillerin altında yatmış bir ölü;
göz oyuk, kollar kadîd olmuş, dikenle örtülü(139)

Boş kovuklardan sızan vehmin tükenmez uykusu(140)
Aşina yerlerde gizlenmiş serair korkusu(141)

Bir ocak tütmez, seda çıkmaz yıkık her lâneden
Sakfı çökmüş evlerin bir farkı yok viraneden(142)

Dağlarında nazlı ceylânlar koşarken bir zaman
Gül soluk, bülbül melûl, gülzarı besler şimdi kan"(143)

"Jîn" dergisi, Kürd göçmenlerinin durumu konusunda yazı ve şiirler yayınlamakla yetinmemiş, onların sayısı hakkında bir de istatistik yayınlamıştır. O istatistikte, işgal edilmiş olan Erzurum, Van ve Bitlis illerinden kaç kişinin göç ettiği ve o göçmenlerden kaçar kişinin hangi yerlere dağıtıldığı da açıklanmıştır. O istatistiğe göre Erzurum'dan 187.474 kişi, Van'dan 102.808 kişi, Bitlis'ten de 128.222 kişi göç etmiş; her üç ilden göç edenlerin toplamı ise 418.504 olarak saptanmıştır.(144)

Tüm ülkelerin de, Kürdistan'ın da nüfusunun o zaman bugünküne oranla çok daha az olduğu hatırlanacak olursa, Kürd göçmenlerinin sayısının gerçekten çok yüksek bir sayı olduğu anlaşılacaktır. Yollarda ölmüş olan Kürdler tabiî ki o istatistiğe alınmamışlardır; onların sayısını da kimse bilememiştir.

(136) Bum: Baykuş
Sernügûn: Başaşağı, yıkılıp devrilmiş olarak
(137) Muzlım: Karanlık
(138) Mâbedin fanûsu: Tapınağın feneri
(139) Kadîd: İskelet
(140) Vehm: Kuruntu, korku
(141) Serair: Gizli şeyler, gizli varlıklar
(142) Lâne: Yuva, konut, barınak
Sakf: Dam, tavan, çatı
(143) **Jîn,** sayı 15, s. 6
(144) **Jîn,** sayı 11, s. 7—8

KÜRD İŞÇİLERİNİN DURUMU

O dönemde İstanbul'da birçok Kürd işçisi de vardı; çoğu hammal olarak çalışırdı. Bazı açıkgöz sömürücüler, o Kürd işçilerini kandırıp sömürmek ve el emeklerini yemek istemişlerdir. "**Jîn**" son iki sayısında o işçilerin durumu üzerinde de durmuş ve o konuda iki yazı yayınlamıştır. İlk yazıda şöyle denilmiştir:

"İstanbul'da yıllardan beri kurulmuş ve bugün var olan bir Kürd kolonisi vardır.(145) Bu koloniyi, başkalarının 'hammal' adını verdikleri pek büyük miktarda Kürd işçi oluşturuyor. Bu adamcağızlar Kürdistan'ın çeşitli yerlerinden, hem kendilerinin ve hem de ailelerinin geçimlerini kazanmaya gelmiş, burada en namuslu bir biçimde, gerçekten alınteriyle sabahtan akşama kadar yorulan, didinen, yıpranan zavallılardır".

Yazıda daha sonra, "**Alemdar**" gazetesi başyazarı Refî Cevad ve aynı gazetenin yönetmeni Ahmed Kadri gibi bazı kişilerin, o Kürd işçilerini kandırıp kendi sendikalarına bağlamak istedikleri bildirilmiştir.(146)

İkinci yazı ise "M.S."(Memduh Selim) imzası ile ve "Ulusal-Sosyal Konular: İstanbul'da Kürd İşçileri"(Millî-İctimaî Mebahis: İstabul'da Kürd Amelesi) başlığı altında çıkmıştır. Yazının başlangıcında şu satırları okuyoruz:

"Bu millet ne kadar kimsesizdir ki Refî Cevad ve Ahmed Kadri gibilerine boyun vermiş, ve bu adamlar da ne kadar açıkgöz ki koca Kürd milletinin faal bir unsuru olan beş-on bin kişinin başına belâ olabilmişlerdir. Bu sorunun sosyal yönü düşünülmeye değer. Geçen sayımızda, Refî Cevad Bey'in bir hammal derneğinde yapmış olduğu ve iyiliksever olmayan propagandayı incelemiştik. Kürd milletinin başka bir ülkede bir işçi kolonisini oluşturan bu namuslu adamlarla şimdiye kadar Kürdlerden ve Kürd gençlerinden başka herkes ilgilendi. O adamların yaşadığı yerler ve onların kafaları, ne kadar çıkar propagandalarına sahne olmuştur!".

Yazı daha sonra şöyle sürüyor:

"Yazar Refî Cevad Bey, pehlivan Kadri Efendi gibileri, bir Kürdün emeğine, kazancına, en doğal hakkına ve görevine karışacak bir mevkide olmadıklarını anlamalıdırlar. Her Kürd işçi de, artık kumarbazları, şantajcıları beslemek zorunda olmadığına karar vermeli, emeğinin ürününden kendisinden başkasının yararlanmaya hakkı olmadığını iyice bilmelidir. Kürd artık, suyu ve toprağı ile ağacı mubah olan bir tarla durumundan çıkmalıdır".

İşçi hareketinin Kürd işçileri konusunda sessiz kaldığından da yakınan yazar, daha sonra Kürdlerin kendilerinin de sessiz kalışlarına sözü getirmiş ve onlardan da şöyle yakınmıştır:

"Şimdiye kadar bu işçilerle kafasını ve dilini en az yoran, bizler, Kürdlerin kendileri, Kürd gençleri olduk. Suskunluğumuz miskinlik biçiminde anla-

(145) Buradaki "koloni" sözcüğü yazının aslında çıkmış ve, "kendi ülkelerinden çıkıp başka bir ülkeye gitmiş ve oraya yerleşmiş olan bir insan topluluğu" anlamında kullanılmıştır.

(146) "**Jîn**" sayı 24, s. 5—6

şıldığındandır ki başımıza vurup ekmeğimizi elimizden almak, sürüp giden bir saldırganlık durumuna geldi. Kısacası demek isteriz ki, Kürd işçileriyle bizler uğraşalım ki yabancılar parmak karıştırmasın".(147)

Ama ne yazık ki "**Jîn**" bu sayıdan sonra artık çıkmamış, kadrosu da işçilerin durumu ile ilgilenebilmek için fırsat ve zaman bulamamıştır.

ÖĞRENCİLERİN ÇALIŞMASI

O dönemde Kürd öğrencileri, çok eksik olanaklara ve çok ağır şartlara rağmen, ulusal dava için canla başla çalışmışlar, her çeşit zorluk ve tehlikeyi göze almışlar ve amaca ulaşmak için âdeta kelleyi koltuğa alarak didinmişlerdir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Kürd öğrencileri, çalışmalarını birleştirip güçlendirmek, güçlerini toplayıp yoğunlaştırmak için **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**'ni kurmuşlardır. Bu dernek 1912 yılında kurulmuş, sonra I. Dünya Savaşı yüzünden çalışmaları aksayıp âdeta felç olmuştur. 1919 yılında yeni bir kadro tarafından diriltilip yine eski adıyle faaliyete başlamış, dirilişini ve çalışmasını uzun bir bildiri ile halka duyurmuştur. Bu bildiri Türkçe olarak yazılıp "**Jîn**"in iki sayısında yayınlanmıştır. "**Hêvî**" ayrıca Kürdçe olarak bir kısa bildiri yayınlamış ve o da "**Jîn**"de çıkmıştır.

Türkçe bildirinin başlangıcında, 1912 yılında "**Hêvî**"yi kurmuş olan Kürd gençleri büyük bir takdir ve saygı ile anılmışlar ve inançları, cesaretleri, fedakârlıkları konusunda şöyle denilmiştir:

"İstanbul'un izbe köşelerinde, yaşamdan yoksun bir ulusun çocukları olarak toplanmış olan bir avuç genç, yürüdükleri karanlık, çetin ve tehlikeli yolda, ellerindeki titrek meşale üzerine, derneğin adından da anlaşılacağı üzre 'Ümit' yazmışlardı. Ümit ve dilek bu gençlerin isteklerinde kılavuzları, sabır ve direnç parolaları, ölüm ise bu dünyada tek ödülleri idi. Gerçekten de derin bir yokluk içinde çırpınıyorlardı. Çok dudaklarda hafife alma gülümseyişleri, çok yüzlerde soğuk davranma görünümleri, çok bakışlarda kızgınlık ve kahretme anlamları görmüşlerdi. Ümit ve istekleri uğrunda hapse girmiş, kovuşturulmuş, mahkemelere yollanmışlardı. Kurdukları kuruluşun bütün yoksunluklara ve engellere rağmen yaşamasını bir 'millî namus' sorunu bildiklerinden ve bu kuruluşun geçireceği serüvenlerin Kürd'ün yeteneklerine bir küçük örnek oluşturacağına emin olduklarından, bıkıp usanmadan çalıştılar ve yokluk içinde varlıklar çıkardılar".

Bildiride onların somut çalışmaları üzerine de şöyle denilmiştir:

"İnsanlık tarihinin saygı ve onurla andığı düşkün bir millete yaşam ilâcı hazırlamak gibi kutsal bir kaygı çevresinde toplanan yüzlerce gencin manevî kimliğine fedakârlık ruhu ve ulusal gurur aşılanmıştı. Kürdistan'ın her tarafından genç beyinlerden onların çağrısına uyma sesleri yükseldi. Her hafta çıkan ve kapandıkça yenisi çıkarılan gazete ve broşürleriyle ulusal istekleri

---

(147) **Jîn**, sayı 25, s. 1—3

dile getirdiler; onları Kürdistan'ın her köşesine ve Kürd denince alaycı bakışları beliren gözlerin önüne kadar götürüp dağıttılar".(148)

"**Hêvî**"nin Kürdçe bildirisinde de derneğin amacı konusunda şöyle denilmiştir:(149)

"**Hêvî**'nin diğer derneklerle bir işi yoktur. Siyaset O'ndan uzaktır. Siyaset işiyle büyüklerimiz ve ileri gelenlerimiz uğraşsınlar. Bizim amacımız Kürd milletini, Kürd vatanını, Kürd bilgi ve kültürünü geliştirip yükseltmektir".(150)

"**Hêvî**"nin Türkçe bildirisinin ikinci bölümünde ise derneğin amacı üzerine şöyle yazılmıştır:

"Kürd ulusunun bilim ve kültür yolunda bir an önce ilerlemesi zorunluluğunu **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti** esas tutum olarak kabul etmiştir. Ve bu amaç çevresinde bu kez tüzüğünü değiştirip genişletmiştir. Bu amaca ulaşmak için Kürdistan'ın her tarafında şubeler açacağı gibi, üyelerini de, çağdaş uygarlığın temel kuralları ile alışkanlık edinmek için Avrupa'ya gönderecektir".

Türkçe bildirinin ikinci bölümünde, "**Hêvî**"nin öngördüğü edebî ve kültürel çalışmalar da sıralanmıştır. O çalışmalar arasında "**Ulusal Tarih**"in derlenip yazılması, "**Ulusal Sözlük**"ün hazırlanması ve Kürdçe edebî eserlerin basılması da vardı.(151)

"**Hêvî**"nin 8'inci yıldönümü dolayısıyle 27 Temmuz 1919'da İstanbul'da bir anma töreni düzenlenmiştir. O törende Kürd öğrencileri adına bir konuşma yapan Amedli Tevfik Hamid, önce derneğin kurucuları tarafından yapılmış olan çalışmaları anlatmış, sonra da sözü savaştan sonraki çalışmaya getirerek demiştir ki:

"Dört savaş yılından sonra **Hêvî** yine işe başladı. Bugün karşınıza çıkan gençler, büyük yoksunluklara katlanan **Hêvî**'nin eski azim ve cesaretiyle donanmışlardır".

Tevfik Hamid, Kürd'ün ve Kürdistan'ın ilerleme ve yücelmesinin, ancak gençlerle yetişkinlerin çağdaş amaçlar doğrultusunda ve bilim yolunda birlikte çalışmaları ile mümkün olabilecğini belirtmiş; büyüklerden, aydınlardan, zenginlerden ve tüm Kürdlerden, tüm maddî ve manevî olanaklarla gençlerin çalışmalarına yardımcı olmalarını istemiş; konuşmasının sonunda da şunları söylemiştir:

"Biz, bilgisizliğin ve zulmün yoğun karanlık bulutları ile örtülen Kürdistan'ı bilimin, kültürün, ahlakın sürekli parlayan ışıklarıyle aydınlatmak isteriz. Çalışma bizden, başarı Allah'tandır".(152)

---

(148) **Jîn**, sayı 21, s. 12
(149) 29 numaralı dipnota bakınız
(150) **Jîn**, sayı 21, s. 14
(151) **Jîn**, sayı 22, s. 11—12
(152) **Jîn**, sayı 24, s. 10

KÜRD KADINLARININ CALIŞMALARI

Yukarıda da belirtildiği gibi Kürd özgürlük ve kurtuluş hareketi çalışmaları, o dönemde **Kürdistan Tealî Cemiyeti**'nin çevresinde toplanmıştı; başka bir deyişle, **Kürdistan Tealî Cemiyeti** ana örgüttü ve O'nun çevresinde sosyal ve kültürel çalışmalar yapan bazı yan örgütler kurulmuştu. O derneklerden biri de "**Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**" idi. Böylece Kürd kadınları da özgürlük hareketinde yerlerini almaya çalışmışlardır.

Fakat çok yazık ki o derneğin kuruluş tarihi belli değildir. Derneğin kuruluş haberi ilk kez "**Jîn**"in 4/6/1919 tarihli 20'nci sayısında Memduh Selim'in "İki Hayırlı Eser"(İki Eser-i Mebrur) başlıklı yazısı ile çıkmıştır. Yazar, o yazısında **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** ile **Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti**'nden sözetmiş; ama ne yazık ki **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**'nin kuruluş tarihini yazmamıştır. Ne var ki, derginin o sayısının tarihinden de anlaşılacağı gibi, **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** 1919 yılının 4 Haziranından önce, büyük bir olasılıkla o yılın Mayıs ayında kurulmuştur.

Memduh Selim o yazısında derneğin programından bir paragraf da almıştır. O paragrafta derneğin amacı şöyle belirtilmiştir:

"Kürd kadınlığının çağdaş anlayışla yükseltilip geliştirilmesini sağlamak, aile yaşamında köklü sosyal reformlar gerçekleştirmek, göç ettirme ve kitle halinde öldürmeler dolayısıyle sefalet içine düşen Kürd öksüz ve dullarına iş bulmak ve nakdî yardımda bulunmak".(153)

Dediğimiz gibi, gerçi büyük ihtimalle **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** 1919 yılının Mayıs ayında kurulmuştur; ancak kuruluş gününü bilmiyoruz. Ne var ki "**Jîn**" sayesinde öğreniyoruz ki dernek, aynı yılın 20 Haziranında çalışmalarına başlamıştır. Dernek o gün, çalışmalarının başlangıcı olarak mevlüd okutmuştur. Bundan sonra Encum Yamülkî Hanım Kürd kadınları adına bir konuşma yapmıştır. Derneğin çalışmaları üzerine konuşan Encum Yamülkî Hanım, konuşmasının başında şöyle demiştir:

"Saygıdeğer hanımefendiler! Pek yüce amaçlarla kurulan **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti**, çalışmalarının başlangıcı olarak bu kutsal mevlüdü okuttu. Önce Cenab-ı Hak'tan hayırlı olmasını ve büyük başarılarla devamını dileyelim, sonra da bu toplantıya lütfedip katılan hanımlara Kürd ulusu adına teşekkürler sunar ve birkaç söz söylememe müsaade buyurmanızı rica ederim".

Encum Yamülkî Hanım daha sonra sözü Kürd sorununa getirerek, Kürdlerin Türklere karşı olmadıklarını, hatta onların dostu ve destekçisi olduklarını, zaten Müslüman halkların birbirlerine karşı olmalarının söz konusu olamayacağını, ancak bununla birlikte Kürdlerin de öbür halklar gibi kendi haklarını elde temek istediklerini açıklamış; derneğin açılış törenine gelmiş olan Kürd kadınlarının, Kürdlüğün gelişmesi için ne gerekirse yapacaklarına ve çalışmakta tereddüt etmeyeceklerine söz verdiklerini bildirmiş ve derneğin amacı konusunda da şöyle demiştir:

(153) **Jîn**, sayı 20, s. 4

"Hanımefendiler! Derneğin amacı, ülkemizde yardıma muhtaç ne kadar Kürd kadın ve çocukları varsa onlara iş bulmak, yönetim merkezleri açmak, okullar açarak öksüz yavrularını bilgilenmeye çağırmak ve öğretmenlik yapabilenlerimizin de gönüllü öğretmenlik yapmalarıdır. Demek istiyorum ki dernek, mümkün olduğu kadar nakdî ve bedenî yardımda bulunacaktır".

Encum Yamülkî Hanım daha sonra, derneğin birtakım toplantı, konferans ve müsamereler düzenleyeceğini bildirmiş ve konuşmasının sonunda Kürdlerden şöyle yardım istemiştir:

"Dernek, ulusun yaralarını sarmak için sizlerin fedakârlığına muhtaçtır. Her Kürd, yardım için bize elini uzatır ve her fedakârlığı başarı ile yaparsa, ulusal isteklerimizin de gerçekleşeceğini göreceksiniz. Cenab-ı Hak, ulusumuzu her zaman mutlu kılsın".(154)

Acaba Encum Yamülkî Hanım kimdi? Ne yazık ki O'nun kimliği hakkında bir şey bilmiyoruz. Kürd ilerigelenlerinden biri Mustafa Paşa Yamülkî, "**Jîn**"in yazarlarından biri de Aziz Yamülkî idi. Encum Yamülkî de büyük bir ihtimalle onların bir yakınıydı, belki de Mustafa Paşa'nın eşiydi.

Ayrıca, Encum Hanım'ın dernek içindeki görevi hakkında da bir şey bilmiyoruz. Ancak kendisi Kürd kadınları adına konuştuğuna ve toplantıya katılmış kadınlara Kürd ulusu adına teşekkür ettiğine göre, anlaşılıyor ki kendisi derneğin başkanı ya da yöneticilerinden biri idi. Ama öbür yöneticiler kimlerdi, derneğin kaç üyesi vardı ve bunlar kimlerdi? Ne yazık ki elimizde, bu soruların yanıtını aydınlatacak bir belge yoktur.

Yine "**Jîn**"in sayesinde öğreniyoruz ki **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti,** kısa bir süre içinde büyük bir gayret göstererek yoğun bir çalışma yapmış ve bu çalışması ile sesini duyurup adından sözettirebilmiştir. Aziz Yamülkî'nin yazdığına göre dernek 1919 yılının Ağustos ayında, yani kuruluşundan 2—3 ay sonra kurban bayramı dolayısıyle Şişli Çocuk Hastanesinde birçok yoksul çocuğu sünnet ettirmiş ve bir de müsamere vermiştir. Müsamerenin konusu yazıda belirtilmemiştir; ancak yazar, Kürd kadınlarının o müsamereleri ile, Kürd ulusunun uyanışında atılan adımlarda kendilerinin de büyük katkıda bulunduklarını kanıtladıklarını belirtmiştir. Yazar ayrıca, o müsamerenin, Kürd kadınlarının medenî cesaret sahibi olduklarını ve sağlam adımlarla programları doğrultusunda yürüdüklerini kanıtladığını da bildirmiştir. Aziz Yamülkî yazısının sonunda onları kutlamış ve başarılı olmalarını dilemiştir.(155)

"**Jîn**"de Abdürrahim Rahmi'nin de **Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti** üzerine bir şiiri çıkmıştır. Şair, "Analar Derneği İçin"(Jibo Civata Dayikan) adındaki bu şiirinin başında kadınlar üzerine şöyle demiştir:(156)

"Sordum dönen devrana: 'Şu tekniğin, gelişmen
neyin sayesindedir?', Dedi ki: 'Kadınların sayesindedir'.

(154) **Jîn**, sayı 22, s. 4—6
(155) **Jîn**, sayı 25, s. 14—15
(156) 29 numaralı dipnota bakınız

Çünkü hiç dinmez onlar, gece gündüz çabadalar
bir çocuk yetiştirmek için, yurdun yaşamı onlarladır

İnsan yaradılıştan ne iyidir, ne kötü
İyilik ve kötülüğümüz anaların yetiştirmesine bağlı".

Şair Kürd Kadınları Tealî Cemiyeti üzerine de şöyle demiştir:

"Dediler ki analar açmış bir yükselme derneği
Tanrım sen rast getir, başarı ver onlara

Rahmi, sunmak için bulamadı layık bir armağan
Kabul edilirse eğer, O beden ve canını eder armağan"(157)

BİLGİNİN YARAR VE ÖNEMİ

"Jîn"den anlaşılıyor ki Kürd yurtsever ve ulusalcıları, o dönemde bilgiye de büyük bir önem vermişlerdir. Dergide bilginin yarar ve önemi üzerine birçok yazı ve şiir çıkmıştır. Kürd yazar ve şairleri, bilgisizliğin Kürd toplumunda ne kadar tahribat yaptığını ve nasıl halkın geri kalmışlığına neden olduğunu belirtmişler; ayrıca, Kürd halkının bu durumu değiştirmek, kendini bilgiyle donatmak ve kendisi ile gelişmiş halklar arasındaki mesafeyi kapatmak zorunda olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Şefik Ervasî, "Bilgi Her Şeyden Önce Gelir" (Zanîn dı Pêşîya Hemî Tiştan e) başlıklı yazısında Kürdlere şöyle demiştir:(158)

"Kardeşlerimiz, görüyorsunuz ki bugün her ulusun içinde bilgi ve kültür yaygınlaşmıştır; onların küçüğünden büyüğüne kadar harkes din ve dünyalarının durumundan haberdardır. Yalnız bizim ulusumuz, bizler bu büyük nimetten yoksun kalmışız. Bu nedenledir ki bizim ulusumuzdaki o doğal üstünlükler hep boşa gidiyor; tersine, daha da alçalmamıza ve başkalarınca kötülenmemize neden oluyor. Örneğin biz son derece dindarız; ancak dinimizin emrettiği hüküm ve erdemleri bilmiyoruz ki onlara göre davranalım. Biz son derece yiğidiz; fakat yiğitliğimizi birbirimizi öldürmekte, birbirimize kötülük etmekte harcıyoruz. Ve biz son derece cömerdiz; ancak bu cömertliğimiz genel bir yarar ya da dinsel bir emir için değil de düğünlerde çingeneler için, davalarda rüşvet için, tiyatrolarda oyuncular için ve bayramlarda ağalara, beylere, şeyhlere alınan hediyeler içindir. Bütün bunların nedeni de bilgisizliktir. Bunu bildikten sonra, bugünden itibaren bizim için de her şeyden daha önemlisi bilimdir; onun yolu da okuma-yazmadan geçer. O da ancak kendi dilimizle olur. Çünkü başka bir dili öğrenmek için bir ömür gere-

(157) **Jîn**, sayı 22, s. 16
(158) 29 numaralı dipnota bakınız

kir; ondan sonra ancak o dille bilim öğrenilebilir. O da herkes için mümkün olmuyor".(159)

Kürdzade Kemal de "Kürdlere: Bugünkü Görevimiz" başlıklı yazısında şöyle demiştir:

"Kürdlüğün, gelecek kuşakların varlığını garanti altına almayı, mutluluk ve haklarını korumayı bilimin desteğine bırakmak ve emanet etmek, en önemli ve en gerekli görevlerimizdendir. Umut, amaç, arzu Kürd gençliğini bir araya toplamak, cahillik belâsını Kürdistan'dan def'etmektir. Çünkü dönemimiz gelişme ve ilerleme dönemidir. Çalışmayanı, gelişme ve ilerleme seli sürükler".(160)

Kürdîzade A. Sabit de "Kürdlere"(Kurmanca ra) adlı şiirinde okumanın önemi üzerine şöyle demiştir:(161)

"Kürdler, bir söz söyleyeceğim:
Tüm Kürdler el-ele verin

Sonra rahat ederiz biz
Çocuklarınızı okutun

Okul gerekli bizlere
Sanat gerekli bizlere

İnanç gerekli bizlere
Namaz gerekli bizlere

Her köyde bir okul açın
Sonra anlarsınız değerini".(162)

Şair Abdurrahim Rahmi de "Bilgisizlik"(Nezanîn) adlı şiirinde bilgisizliğe şöyle saldırmıştır:(163)

"Hey bilgisizlik, sensin düşman, sensin hain
Senin zulmündür bırakan hepimizi sanatsız, dinsiz

Senin eziciliğindir ah yurdumu bırakan viran
Senin kinindir bedenimi yuvasız bırakan

Varlığı almışsın bizden, malsız ve parasızız biz
Çaresiz, yoksul, evsiz barksız kalmışız biz".(164)

(159) Jîn, sayı 2, s. 15
(160) Jîn, sayı 6, s. 11
(161) 29 numaralı dipnota bakınız
(162) Jîn, sayı 12, s. 16
(163) 29 numaralı dipnota bakınız
(164) Jîn, sayı 17, s. 17

BÖLÜM VI

EDEBİYAT VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

KÜRD TAMİM-İ MAARİF VE NEŞRİYAT CEMİYETİ

"Jîn"dergisi, edebiyat ve kültür açısından da çok değerli hizmetlerde bulunmuştur. Dergi ayrıca, o zamanın Kürd aydın ve okumuşlarının edebiyat ve kültür alanında yaptıkları çalışmaların haberini de günümüze iletmiştir. Kürd yurtsever ve ulusalcılarının o dönemde Kürd edebiyat ve kültürüne ne kadar önem verdiklerini ve onları geliştirmek için nasıl çalışmak istediklerini **"Jîn"**in sayesinde öğreniyoruz.

Daha önce de söylediğimiz gibi, Kürd yurtseverleri ve ulusalcıları, bir yandan **Kürdistan Tealî Cemiyeti** içinde siyasal çalışmalar yapmışlar; bir yandan da birtakım yan örgütler içinde sosyal, edebî ve kültürel çalışmalar yapmışlardır. Kültür ve edebiyat alanında kurulan yan örgüt **"Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti"** idi. Bu dernek 1919 yılı başlarında, büyük bir ihtimalle Ocak ayı sonlarında kurulmuştur. Dernek, **"Jîn"**in 2/2/1919 tarihli sayısında uzun bir bildiri ile programını yayınlamış ve çalışmalarına başlamıştır. Bildirinin başında derneğin amacı konusunda şöyle denilmiştir:

"Derneğimizin kuruluşundan amaç, siyasal çalışmalarla varlığını sürdürmesine imkân düşünülemeyen milletimizi geleceğe dönük ve tümüyle bilimsel bir temel üzerine çağdaş yeteneklerle donatmaktır. Gerçekte bu yönden, talihsiz Kürd halkı, gelişme çağı olan XX. yüzyılda ağlanacak, matem tutulacak bir duruma sahiptir. Yarınki mücadele ve rekabet alanında hak ve yaşamına yöneltilecek yok edici saldırılara karşı savunma silâhından tümüyle yoksundur".(165)

Derneğin programı 20 maddeden oluşmuştur. Programda, bir Kürdçe sözlüğün hazırlanmasından ilkokulların açılmasına ve ders kitaplarının basılmasına, sanat okullarının açılmasından Kürd klasik edebiyatına ait olan kitapların yayınlanmasına, bir öğretmen okulunun açılmasından bir Kürd müzesinin kurulmasına ve Kürd işçileri için bir kooperatifin kurulmasına kadar, birçok değerli çalışma yer almıştır.

Öyle anlaşılıyor ki dernek, programını uygulamak için hiç zaman yitir-

(165) **Jîn,** sayı 10, s. 10

memiş ve kurulduktan hemen sonra çalışmaya başlamıştır. Memduh Selim, derneğin çalışmaları üzerine şöyle yazmıştır:

"Minnettarlıkla görüyorum ki **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti,** göreceği ilgiyi hiç hesaba katmadan ve karşılaşacağı güçlükleri önemsemeden, belirlenmiş amaç üzerinde durmadan çalışıyor. Üzerine aldığı görevler pek çok ve önemlidir. Bunlardan biri olan dil ve edebiyat sorunu, başlıbaşına bir ağır iştir. Ben eminim ki bu işlerin ağırlığı derneğin şevkini kıracak değil, azmini artıracaktır".(166)

Ne var ki dernek, programını uygulamak için yazık ki yeterli zaman ve fırsat bulamamıştır. "**Jîn**"in kapatılmasından sonra derneğin sesi bir daha çıkmamıştır. Acaba o da "**Jîn**" ile birlikte kapatılmış mıdır? Akla bu ihtimal gelmektedir. Çünkü dernek, kurulduktan sonra "**Jîn**"in yönetimini eline almıştır. O yüzden dernek hükümet tarafından kapatılmış olabilir. Ancak kapatılmasına ve eğer kapatılmışsa kapatılış tarihine ilişkin elimizde herhangi bir belge yoktur. Ayrıca, derneğin, programını uygulama yolunda ne kadar mesafe aldığını da bilmiyoruz. Yalnız, derneğin, çalışmalarının başlangıcında ölümsüz Hanî'nin "**Mem û Zîn**"ini basmış olduğunu biliyoruz. Belki de derneğin yaptığı ilk ve son çalışma bu idi.

Bu dernek de o dönemin diğer Kürd dernekleri gibi şerefli adı ile, ulusal programı ile ve yurtseverce çalışmaları ile Kürd tarihinde temiz bir sayfa açmış ve gitmiştir.

"MEM Û ZÎN"İN YAYINLANMASI

Ölümsüz Hanî'nin "**Mem û Zîn**"inin basılıp yayınlanması, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından Kürd edebiyat ve kültürüne yapılan büyük bir hizmet olmuştur. "**Mem û Zîn**" 1919 yılında İstanbul'da basılmıştır. "**Jîn**" dergisi, O'nun basılması için hazırlıklar yapıldığını bir ilânla müjdelemiş ve kitabın basımı tamamlanıncaya kadar bu ilân Kürdçe ve Türkçe olarak derginin sayfalarında çıkmıştır. "Müjde" başlığı altında çıkmış olan Türkçe ilân şöyledir:

"Kürd edebiyatında ölümsüz bir yer tutan Mela Ahmed-i Hanî hazretlerinin eserleri olup, Kürd dilinin salt bir fasahat ve belâgat dili olduğunu uygarlık dünyasına duyuran şaheserleri '**Mem û Zîn**' adındaki manzum romanlarının yayınlanması için Tanrı'nın yardımı ile girişimde bulunulmuştur. Kâğıt ve dizgi-baskı masraflarının gittikçe yükselmesi gibi maddî engellere karşı, en büyük fedakârlığa karar verilmiş olup, edebî değerine yaraşır bir biçimde yayınlanacaktır. Saygıdeğer okuyuculara müjdeleriz".(167)

Bu ilân ilk kez "**Jîn**"in 15/2/1919 tarihli ll'inci sayısında çıkmış ve kitabın basımı tamamlanıncaya kadar derginin sayfalarında yer almıştır. Kitabın basımı tamamlanınca da bu kez "**Jîn**"de basımın tamamlandığı ilânı çıkmıştır;

---

(166) **Jîn,** sayı 16, s. 8—9
(167) **Jîn,** sayı 11, s. 17

o ilân da hem Kürdçe ve hem de Türkçe basılmıştır. "**Mem û Zîn**'in Basımı Tamamlandı" başlığı altında çıkmış olan Türkçe ilânda şöyle denilmiştir:

"Mela Ahmed-i Hanî hazretlerinin **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** tarafından öteden beri basılmakta bulunan '**Mem û Zîn**' adındaki kitabı, yakında yayın alanına çıkacaktır. '**Mem û Zîn**' derneğin yayınlayacağı külliyatın birinci kitabıdır. İstanbul'da kâğıt fiyatının ve dizgi giderlerinin pek yüksek olmasına rağmen '**Mem û Zîn**' var olan kâğıtların en iyisine ve pek gözalıcı bir biçimde basılmıştır. Dernek hiç bir maddî çıkar gözetmeyerek, yalnız Kürd edebiyatına ve kültürüne hizmet etmek istediğinden, bu kadar büyük masraflarla meydana gelen bu kitaba, idarehaneden alınmak şartıyle 50, ve taşraya taahhütlü olarak posta ile gönderilmek üzere 60 kuruş fiyat konulmuştur".(168)

*

"**Mem û Zîn**" Mükslü Hamza'nın önsözü ile çıkmıştır. Hamza, "Dibace" başlığı altındaki bu önsözünün başında demiştir ki:(169)

"Yüksek saraylar için sağlam temeller ne ise, her ulus ve her halk için edebiyat ve edebî eserler de öyledir. Edebiyat sahibi bir ulus, ne kadar düşse ve maddî iktidarının sarayı yıkılsa da, yine bir himmetle tamir edilebilir".

Yazar daha sonra Yunan, Fars ve Arap uluslarını birer örnek olarak göstermiş ve onların nasıl bir zamanlar tutsak düştüklerini, ancak edebiyatları ve edebî eserleri sayesinde nasıl dünyaya seslerini duyurduklarını, sonunda da nasıl kendilerini kurtardıklarını anlatmış; sonra da şöyle demiştir:

"Bu gerçeğe göre, var olmak ve ulusal egemenliğini elde etmek isteyen her ulus ve halkın, ilk iş olarak edebiyatına ve edebî eserlerine büyük önem vermeleri gereklidir. Ahmed-i Hanî hazretleri bu gerçeği dört yüzyıl önce anlamış ve onun doğrultusunda mücadele etmiştir. O, Kürd dilini düzene koyduğunu söyleyip şöyle diyor:

Ki el demesin Kürdler
irfansız, asılsız, temelsizdirler

Özellikle bu çağda uygarlık dünyasında, ulusların kanıt ve beratları, onların dil ve edebiyatlarıdır. Kanıtsız ve beratsız olan ulusun davası dinlenilmez, ona kimse kulak vermez".(170)

Yazar daha sonra Hanî'yi ve O'nun büyüklüğünü, Kürd halkının özgürlüğü için yaptığı mücadeleyi anlatmış; O'nun da Fars şairi Firdevsî gibi kendi ulusu için ve ulusunun özgürlüğü için çalışmış olduğunu belirtmiştir. Hamza önsözünde "**Mem û Zîn**"in bazı dizelerine de yer vermiş; sonunda da Tanrı'dan Kürd gençlerini korumasını ve başarılı kılmasını dilemiştir.

---

(168) **Jîn,** sayı 17, kapağın ikinci sayfası
(169) 29 numaralı dipnota bakınız
(170) **Mem û Zîn,** Dibace, s. 1—2, İstanbul-1335(1919)

Hamza'nın önsözünün tarihi 3/5/1335(1919)tir. O önsöz hem **"Mem û Zîn"**'in başında basılmış,(171) hem de **"Jîn"**'in bir sayısında çıkmıştır.(172)

"MEMÊ ALAN" PİYESI

"Jîn"'in edebî hizmetleri çeşitli alanlarda yürütülmüştür. O önemli hizmetlerden biri de derginin iki sayısında yayınlanmış olan **"Memê Alan"** piyesidir. Bildiğimiz kadarıyle bu, ilk Kürdçe piyestir. Piyesin yazarı, yurtsever yazar ve şair Abdurrahim Rahmi'dir.

Yazar, piyesteki kişilerin hepsinin adını Kürdçe koymuştur. Bu adlar şöyledir: Memê Alan, anası Çavreş, karısı Hazal(Xezal), arkadaşı Levend (Lewend).

Piyeste çok sade bir dil kullanılmıştır. Rahatlıkla denilebilir ki piyes, Hakkâri bölgesindeki Kürdistan köylülerinin konuştukları ağızla yazılmıştır. Piyes tek başına zaten önemli ve değerli bir edebî eserdir; fakat içinde yer almış olan bazı ezgilerle değeri daha da büyümektedir. Örneğin Hazal, Memo'nun savaşa gideceğini duyduğunda ağlayıp şöyle ezgi yakıyor:(173)

"Memo gidiyor bugün askere
Aşkımız dönüştü kedere

Beni de götür yanında öyle git
Ya da öldür, öldür de öyle git".

Memo da karısına şöyle karşılık veriyor:

"Yeter döktüğün bunca gözyaşı
Düşman kinlidir bugün bize karşı

Yakışık almaz evde oturmam benim
Yeter ağladığın Hazal'ım, güzelim benim".(174)

Böylece denilebilir ki bu eser yarı piyes, yarı operettir.

Piyes iki perdeliktir. Her bir perdesi derginin bir sayısında çıkmıştır. İlk perdede Memo'nun savaşa gitmeye hazırlanışı, anası ve karısı ile yaptığı söyleşi yer almıştır. İkinci perdede de Memo'nun savaştan dönüşü yazılmış-

(171) Biz **"Mem û Zîn"**'i Arap harflerinden Latin harflerine çevirip 1968 yılında İstanbul'da yayınladığımız zaman, Hamza'nın önsözü Türkiye kanunlarına göre çok sert geleceği için onu da kitapla birlikte basmamız mümkün değildi. Umarız ki Avrupa'da **"Mem û Zîn"**'i yeniden basmaya olanak buluruz. O zaman Hamza'nın önsözünü de kitapla birlikte basarız.

(172) **Jîn,** sayı 19, s. 12—14

(173) 29 numaralı dipnota bakınız

(174) **Jîn,** sayı 15, s. 24

tır. O sırada anası evde değil, Hazal evde yalnızdır. Memo ile Hazal yatıyorlar. Çavreş eve döndüğünde onların aynı yatakta yattığını görünce öfkelenir; oğlunu o anda tanımadığı için yabancı bir erkeğin gelininin koynuna girdiğini sanır ve o öfkeyle mızrağı oğlunun göğsüne saplayarak onu öldürür. Sonra işin aslı anlaşılınca gelini ile birlikte Memo'nun üzerine ağıt yakarak ağlarlar ve şöyle derler:(175)

"Hey Memo, Abasanlı Memo, Abasanlı Memo
Kör olası ana, tanıyamadı seni yaralı Memo".(176)

Bu piyes **"Jîn"**de yayınlandıktan sonra kitap olarak da çıkmıştır. **"Jîn"**de, yazarının diğer kitapları ile birlikte onun da ilânı yayınlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazarın eserlerinden biri **"Eqîda Kurdan"(Kürdlerin Din Kitabı)** idi. Başka bir kitabı da **"Gazîya Welat"(Vatan Çağrısı)** adlı şiir kitabı idi.

ÜÇ HİKÂYE

"Jîn"de yalnız siyasal ve sosyal yazılar, ya da yalnız piyes ve şiirler çıkmamış, aynı zamanda hikâyeler de yayınlanmıştır. Dergide üç hikâye çıkmıştır; onlardan iki tanesi sosyal konulu kısa hikâyelerdir, biri de mitolojik bir masaldır.

*

İlk hikâye Abdurrahim Rahmi'nindir. Bu hikâyenin adı "Bir Kürd Dilberinin Sabah Uğraşı"(Bir Kürd Mahbubesinin Sabah Meşguliyeti)dir. Hikâye Türkçe yazılmıştır, ancak içinde iki Kürdçe ezgi de vardır. Şair o ezgileri âdeta birer gerdanlık yaparak onlarla hikâyesini süslemiştir. Hikâyede bir delikanlı ile bir genç kızın aşkı konu alınarak bu aşkın çevresinde Kürdistan yaylalarının durumu ve göçebelerin yayla yaşamı anlatılmıştır. Yazar, çekici bir tasvir ve doğal bir anlatım ile Kürdistan yaylalarını anlatmıştır. Örnek için şu satırları gösterebiliriz:

"Çimenler, üzerlerine yaradılış eliyle nakşedilen lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin büyük özenle sevgilisinin onuruna yaptığı halılarla döşenmiş bir salonu andırıyordu. Bitkilerin yapraklarını misafirhane edinmiş elmas renkli çiy damlaları, güneşin doğuşunu bekliyor ve ilk ışınların altın sarısı dokunuşu ile elveda demeye hazır bulunuyorlardı. Saba rüzgârı, güneşin doğmak üzere olduğunu müjdeliyordu".

Hikâyede daha sonra yaylada yayık yayılması anlatılmıştır. Yayık yayanlardan biri de evin kızıdır. Kız ile bir delikanlı birbirlerini seviyorlar. O delikanlı da o sırada onlara misafir gelmiştir. Kız bu nedenle çok sevinçlidir; bu

(175) 29 numaralı dipnota bakınız
(176) **Jîn,** sayı 16, s. 16—17

sevinçle bir yandan yayığını yayar, bir yandan da yayığına seslenerek sevgilisi üzerine şöyle ezgi yakar:(177)

"Yayladır hoş yayladır, hey benim yayığım
Yayıl, koyun yoğurduyle dolu yayığım
Oğlan beylerdendir, hey benim yayığım
Aşkımız Memo-Zîn'inki gibidir, yayıl yayığım
Bugün bize misafirdir, hey benim yayığım

Aşktır bu hoş aşktır, yayıl yayığım
Sevgilim delikanlıdır, hey benim yayığım
Kılıcının kabzası altındır, yayıl yayığım
Uzaktan gördük birbirimizi, hey benim yayığım
Ana-babaların haberi yoktur, yayıl yayığım".(178)

*

İkinci hikâye ise Dersimli Hüznî'nindir ve "Bir Hikâye" başlığı altında çıkmıştır. Bu hikâye de Türkçedir, ancak Kürd halkının durumu üzerine yazılmıştır. Hikâye, Dersim'de bir Kürd ailesinin yoksulluğunu ve ailenin iki çocuğunun hastalığını konu almıştır. Yazar, ailenin içinde bulunduğu yoksulluk ve çaresizliği, ailenin iki erkek çocuğunun hastalığını çekici bir üslûpla tasvir etmiştir. Örneğin ailenin evinin tasviri konusunda şu satırları okuyoruz:

"Bir kulübe. . Ev değil, bir dünya mezarı. . Kırlangıcın, tüm şaşkınlıklara yolaçan çabasıyle yaptığı yuvaya benzer bir virane. . Temeli andırır birkaç taşın üzerine kurulmuş ağaçlar ve bunları örten çamurlu çitler. . Dökülen karların oluşturduğu ağır yükle iki kat olmuş ağaç dallarından bir tavan ve kışın dehşetinden bir-iki taşla kapatılmış pencere adıyle iki delik. . Dinlenme ve uykuyu sağlayan, altı otla dolu bir seyrek dokulu bezin üzerine uzanmış cılız ve sıtmanın verdiği dehşet ve ıstırapla inleyen iki çocuk, iki kardeş. ."

Hikâyede daha sonra, çocukların ana ve babalarının sıtmalı çocuklarına bir lokma ekmek bile veremeyecek kadar yoksul oldukları anlatılıyor. Derken, babaları çaresizlikten dilenmeye çıkar ve çocuklarına ekmek dilenir. Ancak kendisi eve dönünceye kadar her iki çocuk da ölürler.(179)

*

Üçüncü hikâye de Kemal Fevzi'nindir. Mitolojik bir masal olan bu hikâyenin adı "Altın Kâküllü Çocuk"tur. Yazar, o masalı Kürdistan köylerinde tandır başlarında Kürd yaşlı kadınlarından dinlediğini ve sonra da Türkçeye

(177) 29 numaralı dipnota bakınız
(178) **Jîn,** sayı 4, s. 9—12
(179) **Jîn,** sayı 11, s. 8—11

çevirdiğini belirtmiştir. O'nun amacı, Kürd ulusunun da gelenekleri, edebiyatı, folkloru ve mitolojisi bulunduğunu, Kürd halkının bu alanlarda öbür halklardan geri olmadığını kanıtlamaktı. O, bu amaçla, hikâyeye başlamadan önce, Kürd ulusunun efsane ve boşinanları üzerine üç sayfalık bir araştırma ve yorum yazmıştır. Yazar o yorumunda tarih ile mitolojiyi karşılaştırmış ve çeşitli ulusların, özellikle Doğulu ulusların mitolojileri ve masalları arasında alış-veriş bulunmuş olduğunu belirtmiştir; ayrıca Kürd ve Yunan efsaneleri arasında yakınlık bulunduğunu kaydetmiş ve "Yunan boşinanlarında Titanlar ne ise, Kürd boşinanlarında da Yedibaşlı Devler odur" demiştir. Kemal Fevzi, yorumunun sonunu şöyle bağlamıştır:

"Kürd boşinanlarını bildiğim, toplayabildğim kadar **Jîn**'in saygıdeğer sayfalarına ve mitoloji bilginlerinin gözleri önüne serip insaf ve incelemelerine sunacağım. İhtimal bu yazılarda, Diyarbekir'in güzel Kürd efsanelerini 'Dede Korkut' masallarına uydurarak değiştiren nankör bir Diyarbekirlinin de insafsızlığı meydana çıkacaktır".(180)

O "nankör Diyarbekirli" de, kuşku yok ki Ziya Gökalp'tı.

Kemal Fevzi, bu değerli araştırma ve yorumundan sonra "Altın Kâküllü Çocuk" masalını koymuştur. Masal "**Jîn**"in 22, 23 ve 24'üncü sayılarında çıkmıştır.

ATASÖZLERİ

"**Jîn**"de yer alan kültürel ve edebî konulardan biri de Kürd atasözleridir. Bu konu üzerinde çalışıp yazan yazarlar, Lav Reşid ile Siverekli Hilmi idi. Konuyu zenginleştirip bilimsel bir nitelik kazanmasını sağlayan husus, o yazarların sadece atasözlerini sıralamakla yetinmeyip, o atasözleri üzerine yorumlar da yazmış ve çıkış nedenlerini de belirtmiş olmalarıdır. Ancak, atasözleri üzerine yazmış oldukları yorumların hepsi Türkçedir. Gönül isterdi ki o yorumlar da Kürdçe yazılmış olsun; doğrusu da oydu.

Lav Reşid'in toplayıp yazmış olduğu atasözleri "**Jîn**"in beş sayılarında; 3, 4, 5, 7 ve 8'inci sayılarında çıkmıştır. Siverekli Hilmi'nin derleyip yazdığı atasözleri ise üç sayıda; 14, 19 ve 24'üncü sayılarda yayınlanmıştır.

Lav Reşid, başlangıçta, atasözleri üzerine yaptığı çalışmaları sunarken kısa bir yorum da yazmıştır. O yorumda, atasözlerinin bir yandan ait aldukları dilin gelişmişlik düzeyini gösterdiklerini, bir yandan da anlam ve içeriklerine göre, onları söylemiş olan halkın durumunu gözler önüne getirdiklerini belirten yazar, bu nedenle atasözlerinin çok önemli olduklarını, özellikle henüz tam tanınmamış olan Kürd ulusu gibi bir ulusun atasözlerinin daha da önemli olduklarını söylemiştir.

Yazar, yorumunun sonunda, derlemiş olduğu atasözlerini sosyal, hamasî,

(180) **Jîn**, sayı 22, s. 6—9

edebî, tarihsel gibi konulara göre sınıflandırıp öyle yazdığını belirtmiştir.(181)

Siverekli Hilmi de atasözlerinden önce kısa bir yorum yazarak atasözlerinin önem ve değerini belirtmiştir. Yorumunda Lav Reşid'in derleyip yazdığı atasözlerine de değinen Siverekli Hilmi, onlar hakkında şöyle demiştir:

"Sevgili '**Jîn**'in edebiyat sayfalarını süsleyen o tatlı Kürd atasözleri, kuşku yoktur ki her Kürdün ve her merak sahibinin dikkatini ve sevgisini kazanmıştır. Herhangi birisi hakkıyle incelenip üzerinde düşünülürse, altında birçok dolaylı anlamların ve gerçek öğütlerin saklandığı görülür. Dikkate değer ki her bir söz bir olayın ölmez bir anısı, canlı bir tarihidir".

Yazar daha sonra, Kürd atasözlerinin tümüyle toplanmamış olmasından yakınmış ve bu işin gençlerin bir ulusal görevi olduğunu belirtmiştir.(182)

DİL ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kürd dili ve onun üzerine çalışmalar yapılması, o dönemde de Kürd yurtseverlerinin ve ulusseverlerinin programında önemli bir madde oluşturmuştur. Bu husus, "**Jîn**"in bazı yazılarından açık ve somut bir biçimde belli oluyor. Dilin ve dil üzerine çalışmalar yapılmasının önemi **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti**'nin bildirisinde şöyle gösterilmiştir:

"Diyorlar ki: 'Milletlerin hak ve istihkak sahibi olmalarının belgesi, çağın akışına uygun bir dil ve tarihe, bugünkü anlamıyle ulusal kuruluşlara sahip olmaktır'. Adaleti dağıtan hak ve güvenlik binasına girişi sağlayabilen ruhsat belirtisi, kimlik kâğıdı yalnız bunlardır. Bilgisizce ve aşırı iddialardan vazgeçerek itiraf edelim ki, Kürdlüğün bu yöndeki eksikliği büyük ve acıdır".

Bildiride daha sonra, bu eksikliğin tamamlanmasının ve bu boşluğun doldurulmasının olanaksız olmadığı, gayret ve çalışma ile, uzun olmayan bir süre içinde bu eksikliğin tamamlanabileceği ve bu boşluğun doldurulabileceği belirtilmiş; sonra da şöyle yakınılmıştır:

"Milletlerin şu yaşlı toprağa ilişkin çalışmalara son vererek göklerle uğraşmaya başladıkları şu çağlarda, insan uygarlığının ilk temeltaşı olan dil ile, onun düzenlenmesi ve uyumlandırılması ile uğraşmak fecidir".(183)

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Kürd dili üzerine çalışmalar yapılması ve bir ulusal sözlüğün hazırlanması, derneğin programının maddelerinden biriydi.

Kurdîyê Bitlîsî de dil sorununu ve dil üzerine çalışmalar yapılması konusunu ele almış ve bu konuda iki yazı yazmış, o değerli yazılarda Kürd dili üzerine çalışmalar yapılması için bilimsel bir program ve yöntem getirmiştir. İlk yazısında Kürdçenin lehçeleri konusunu eline almış ve şöyle demiştir:

"Ortak dil edinmek mümkün müdür? sorusuna verilecek yanıt, sürekli

---

(181) **Jîn**, sayı 3, s. 6—7
(182) **Jîn**, sayı 14, s. 15
(183) **Jîn**, sayı 10, s. 10—11

çabaya bağlı, uzun zamanlara muhtaç olmakla birlikte, kısaca 'evet'ten ibarettir. Bu takdirde biz Kürdler, ortak bir dile nasıl sahip olabiliriz? Bazı kimseler biliyorum ki, Kürdçenin birçok lehçelere sahip bulunmasını, böyle bir amacın gerçekleştirilmesine engel sanıyorlar. Bunlar aldanıyor, pek yüzeysel düşünüyorlar. Lehçeler bir engel olmaktan çok, dilimiz için tükenmez birer sözcük haznesi ve dolayısıyle bir nimettir. Yararlanma yolunu bulan bir incelemeci, onlardan sonsuz yararlar sağlar. Hem bu, yalnız bizde, Kürdlerde var olan bir olay değildir; dünyanın en düzgün ve zengin dillerine sahip uluslarda dahi, yüzyıllarla sayılan edebiyat dönemlerine rağmen, hâlâ eski canlılığıyle yaşayan ve konuşulan lehçeler(patois) vardır. Onlar arasında, ortak ve edebî dile sözcükler bakımından pek yan bakanları ve hatta öbürleri tarafından asla anlaşılamayanları bulunduğu halde, bizim lehçelerin en büyük ayrılıkları, hemen hemen harflerin değişik olması ile sınırlı gibidir. Bu nedenle lehçeler, konuşuldukları kitle arasındaki yaşam haklarını korumakla birlikte, kamunun olabilecek bir ortak edebî dil edinilebilir ve genelleştirilebilir kanısındayım".(184)

Yazısının ikinci bölümünde de Kürd dili üzerine yapılacak çalışmaların ciddî ve sorumluluk duygusu içinde yürütülmesi gerektiğini belirten yazar, o çalışmaların yararlı olabilmesi için önce hazırlık yapılması ve bilimsel bir programın hazırlanması gerektiğini vurgulamış; sonra da dilin kaynağı üzerine şöyle yazmıştır:

"Günümüzde genellikle kabul edilmiş bir kural vardır; o da, 'ulusun öz dili, o ulusun aydın olmayan kitlesinin ve özellikle yaşlı kadınlarının konuştuğu dildir' kuralıdır. Bu nedenle ben de, dilin toplanıp yazılmasında halkın alt tabakasından gelen kitlenin kabul ettiği usullerin ve sözcüklerin esas alınmasını istiyorum. Bu, gerçek bir hazinedir. O bereketli kaynağın içeriğini ele geçirmeyi başarırsak ve ele geçirdiğimiz malzemeyi en son bilimsel kurallara uygun bir biçimde düzenleyip kaleme almayı da başarırsak, hiç tereddüd etmeden iddia edebilirim ki, bugün Doğu'da piyasada olan dillerin çoğundan daha zengin bir yazı ve konuşma diline az zamanda sahip oluruz".

Yazar daha sonra, dil üzerine yapılacak çalışmaların yol ve yöntemleri ve dilin kaynaklarından nasıl yararlanılabileceği konularında görüşlerini yazmış ve konuyla ilgili bir de program sunmuştur. O programın maddelerinden biri de, **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** bünyesinde **"Dil Encümeni"** adıyle bir dil komisyonu oluşturulması idi. Komisyonun sadece Kürd dili üzerine çalışmalar yapmasını öngören yazar, programında bu komisyonun çalışma yöntemlerini de belirlemiştir.

Program 9 ana madde ile 10 tâli maddeden oluşmuştur.(185)

Fakat çok yazık ki o program da o dönemin tüm diğer çalışmaları gibi kâğıt üzerinde kalmıştır; Kürd yurtseverleri onu uygulamak için fırsat ve zaman bulamamışlardır.

(184) **Jîn,** sayı 14, s. 13—14
(185) **Jîn,** sayı 15, s. 11—18

Gerçekte o program öyle bir düzeydedir ki, bugün de bazı ufak tefek değişikliklerle onu Kürd dili üzerine yapılacak çalışmalar için çağdaş ve bilimsel bir program olarak kabul etmek ve dil çalışmalarını ona göre yürütmek mümkündür.

O dönemde bir Kürd dilbilgisi kitabı da çıkmıştır. **"Mukaddimet'ül-İrfan"** adındaki bu kitabın yazarı belli değildir. **"Jîn"** dergisinin birkaç sayısında, yayınlandığı ilân edilmiş ve okuyuculara tavsiye edilmiştir; ancak yazarının adı yazılmamıştır.

Öte yandan **"Jîn"**de Arap harfleriyle Kürdçe alfabe de yazılmıştır. O alfabede, Kürd dilinde bulunan sesler Arap harfleriyle birer birer belirtilmişler ve her biri için de örnek olarak bir sözcük gösterilmiştir. O alfabe de derginin birkaç sayısında çıkmıştır.

ŞİİR SAYFALARI

Her şey bir yana, **"Jîn"**in sayfalarını süsleyen o değerli şiirler, başlıbaşına Kürd edebiyatının bir hazinesini oluştururlar. Bu yönden denilebilir ki **"Jîn"**, Kürd şiirlerinden derlenmiş bir gül destesini bize getirmiş; ya da Kürd şiirlerinden bir cevher kaynağını alıp günümüze ulaştırmıştır.

Derginin sayfalarında yalnız o dönemin şairlerinin şiirleri değil, aynı zamanda Hanî, Mela-yi Cizîrî, Siyahpoş, Nalî, Hacı Kadir-i Koyî vb. gibi büyük klasik şairlerin şiirleri de yer almıştır. O şiirlerden bazıları **"Jîn"**den başka bir yerde çıkmamıştır, hatta daha önce bilinmemiştir ve onlardan kimse haberdar olmamıştır. Bu şiirlerden biri Hanî'nin bir şiiridir. Bu, Felsefî bir şiirdir ve sadece **"Jîn"**de çıkmıştır. Birçok klasik şiirler gibi onun da adı yoktur. Hanî şiirin ilk iki kıtasında şöyle diyor:(186)

"Halvetteki zahit tutsaktır kendi işine
Gezgin tacir kendi altınlarının tutkusundadır
Dilber seven âşığın gönlü kendi yarini görmededir
Bilesin ki herkes kuşkusuz kendi derdindedir

Çalışmadan umma kimseden verim ve himmet
Maksatsız kimse çekmez hiç kimse için zahmet
Kimse taşımaz yükünü senin almadan ücret
İsa dahi olsa, herkes kendi yükünün taşıyıcısıdır".(187)

Bu şiirden başka **"Mem û Zîn"**in bazı parçaları da dergide yayınlanmıştır.

(186) 29 numaralı dipnota bakınız
(187) **Jîn,** sayı 12, s. 14

Yalnız "Jîn"de yayınlanan şiirlerden biri de büyük Kürd şairi Siyahpoş'un şiiridir. Bu şiirin de adı yoktur. Birkaç dizesi şöyledir:(188)

"Ey gönlümün, ruhumun sevgilisi, canımın sükûnü
Ne olur olsan bir kez benim misafirim
Gelip de otursan gözümün üstüne ve gönlüm baksa sana
Senin değersiz kulunum ben, sensin benim sultanım

Senin o kara gözlerin, kara kaşların yaraladı gönlümü
Mey kadehinden gayrı yok merhemim ve de ilâcım
İsa, Eflatun, Calinus gibi yüzlerce hekim
bulamaz derdime çare sensiz, ey benim Lokman'ım"(189)

Şiirleriyle "**Jîn**"in sayfalarının süslendiği eski şairlerden biri de Mihrî idi. Bir şiirinde sevgilisinin zulmünden yakınan şair, daha sonra, Kürd olduğu için zulme uğradığını, çünkü Kürd ulusunun da hakkı yenmiş ve kafası kırılmış bir ulus olduğunu belirtmiştir. Şiirin birkaç dizesi şöyledir:(190)

"Dilberin amacı şunu anlatmaktı bana eziyet vermekten:
Hakkım hep horlanma, aşağılanmadır; çünkü Kürdüm ben

Gerçekten hastalıklıdır bu çaresiz milletin gövdesi
Kesilmiş dudakları ve dili, kırılmış ayağı, eli ve de kafası

Uzun uzun anlatmak gerekmez, herkesçe bilinir halimiz
Ümitsizlik ve gevşeme için yeter kendi nifak ve kinimiz".(191)

Şair Meşwî'den de şu dizeleri gösterebiliriz:(192)

"Tanrı korkusunun karanlığını şarabın ışığıyle aydınlatmayıp da ne'yleyim!
Öyle bir gecede çareyi böyle bir mumda bulmayıp da ne'yleyim!

Yarin zülfünden oluşan zünnar elime geçmeyince benim
Şeyh gibi Tersa mezhebini seçmeyip de ne'yleyim!

O yarin yolunda toprak oldumsa da hiç basmadı ayağıyle
İmdi dünyanın tüm toprağını başıma dökmeyip de ne'yleyim".(193)

---

(188) 29 numaralı dipnota bakınız
(189) **Jîn**, sayı 12, s. 15
(190) 29 numaralı dipnota bakınız
(191) **Jîn**, sayı 7, s. 10
(192) 29 numaralı dipnota bakınız
(193) **Jîn**, sayı 9, s. 15

O dönemin şairlerine gelince; Kadızade Mustafa Şevki'nin bir şiirinden birkaç dize gösterebiliriz. Şair, "Gençlik Özlemi ve Vatan Ezgisi" (Tehessurî Ciwanî-w Teraney Weten) adlı bu şiirinin sonunda Kürdistan toprakları konusunda Kürdlere şu öğütleri vermişir:(194)

"O'nun temiz toprakları beşiğidir atalarımızın
Taçların gözü ağlıyor mezarı başında gençlerimizin

Bugün her ağaca öyle katı yürekle bakma
Bir anıdır o yeşillik, Kürdlerin anasından kalma

O yeşil başlı anan köyde dertlidir bugün sensiz
Güzel gözlü nişanlın ağlamaklıdır sensiz

O'dur eski mülkü ve yurdu senin atalarının
Cömertçe yıkma onu, ocağıdır o Baban hükümdarlarının

O güzel fikirlerini sulayıp besle irfan ve bilgiyle
ta ki mertçe ve erkekçe birlik olasın Şevki'yle".(195)

Kadı Latif de "Gazel" (Xezel) adlı şiirinde, Kürd şairlerinden, kızların boyu-posu üzerine değil, Kürd halkının durumu üzerine yazmalarını istemiştir. Şair, o dönemin bazı Kürd aydınlarının, önder ve aşiret liderlerinin adlarını sıralayarak onların Kürdistan'ın özgürlüğü için bir meclis toplamalarını istemiş ve şiirinin sonunda bu konuda şöyle demiştir:(196)

"Fırsattır bugün, bu zatlar himmet etmeli
Kürdler darmadağın olmasın diye bir meclis toplamalı

Kim uymazsa o meclise, söz veririm ben
ağır bir cezadan sonra getirir asarım ben

Benden de görev isterlerse, tabiîdir ki
İran Kürdlerini saf saf yaparım kervan gibi

Her ne olursa olsun kararı o meclisin
Şunu derim ki yüzbinlerce emrindeyiz o büyüklerin".(197)

---

(194) 29 numaralı dipnota bakınız
(195) **Jîn**, sayı 4, s. 14
(196) 29 numaralı dipnota bakınız
(197) **Jîn**, sayı 7, s. 16

Diyarbekirli Fikri Necdet de, "Yakınma"(Gazin) adlı şiirinde bazı Kürdlerin ihmalkârlığından yakınarak şöyle demiştir:(198)

"Açın gözünüzü, çevrenize bakın
nasıl ağlayışlar var, feryatlara bakın

Bugün bir hak, bir hak var önümüzde
Gökten inmez ama kese içinde

Dağlar yüksek, ovalar geniş, erkeksiz ama
Vadiler engin, oradakiler hep dilsiz ama

Önderler, ağalar kalır adamsız
Güneş nasıl gerçekse, kalırız yine başsız

Sıcak ve yumuşak yorganların altına girmiş herkes
'Neydi o eski azim, yiğitlik' diye kimseden çıkmaz ses".(199)

Şair Zahoyî de Kürdistan kentlilerine yönelmiş ve "Kentlilere" (Ji Bajarîya ra) adlı şiirinde kentlilere ağır eleştirilerde bulunmuştur. Zahoyî, bu şiirinde kentlilerin durumunu ve yaşama bakışlarını kendi ağızlarından şöyle dile getirmiştir:(200)

"Hey kentliler, kırmızı fesliler
Sizsiniz büyük, sizsiniz ileri gelenler

Ondandır hiç kıpırdamamanız
Zaten ayıp olur kendinizi yormanız

Millet neymiş, ne menem şey onlar!
Boş verin, kim oluyor o pasaklılar!

Bizler eşrafız diyorsunuz, soyluyuz bizler
Sizlerse çiftçisiniz, rençbersiniz sizler

Sizler çalışıp doyurmalısınız bizleri
Ve altın bileziklerle süslemelisiniz karılarımızı

Gerdanlarına da takın inciler, mercanlar
Ne de hoştur şu sıcacık yataklar

---

(198) 29 numaralı dipnota bakınız
(199) Jîn, sayı 18, s. 15
(200) 29 numaralı dipnota bakınız

Kıpırdatmayın sakın, yormayın bizi
Hıristiyanlar geliyormuş, ırgalamaz bizi

Bırakın bizi keyfimizle başbaşa
Halimizle, zevkimizle başbaşa

Ne olacaksa varsın olsun
İster vatan harab olsun

Yeter ki rakı şişesi önümüzde dursun
Ve kızlar, kadınlar raksededursun

Kucağımız altınlarla dolu olsun
Varsın şapka da başımızda olsun

Ne olacaksa öyle olsun
İster dünya harab olsun".(201)

Şair Süleyman Bohtî de "Kürdlerin Türküsü"(Strana Kurdan) adlı şiirinde şöyle demiştir:(202)

"Açık güneş doğdu üzerimize
Birlik ve himmet farz oldu bize
Açık güneş doğdu üzerimize

Bizim de talihimiz açacak bir gül gibi
Kalmaz böyle yaralı bir gönül gibi
Açık güneş doğdu üzerimize

Bilgisiz kalmış erkekler, kızlar, kadınlar
Ama yabancı ve yurtsuz değildir onlar
Açık güneş doğdu üzerimize

Üç zalim devlet, üçü de kudurgan
Ocağımızı yurdumuzu ettiler talan
Açık güneş doğdu üzerimize

Atın içinizden ümitsizliği siz
Göreceğiz zafer tacını biz
Açık güneş doğdu üzerimize

(201) Jîn, sayı 19, s. 15
(202) 29 numaralı dipnota bakınız

Peygamberlerin ruhaniyeti arkadaştır bizle
Gayretsizlik vebal olur bundan böyle
Açık güneş doğdu üzerimize".(203)

Siverekli Hilmi de Kürd çocukları için "Tek Sesli"(Yekdeng) adlı bir şiir yazmıştır. Şiir şudur:(204)

"Biz ne beyiz, ne paşayız
Hep kardeşiz, hep ağayız(205)
Dostlar için canfedayız
Düşman başına belâyız

Yedi kat göktür babamız
Sevgili Kürdistan anamız
Kürd çocukları hepimiz
Bilgi, kültürdür davamız

Arkadaştır gerçek, dersler
yoldaştır kılıç, kalemler
Ceçmeden aylar, seneler
Gül ve lâle olur her yer".(206)

(203) Jîn, sayı 20, s. 16
(204) 29 numaralı dipnota bakınız
(205) Buradaki "Ağa" sözcüğü "ağabey, büyük kardeş" anlamında kullanılmıştır.
(206) Jîn, sayı 25, s. 23—24

BÖLÜM VII

"JÎN" DERGİSİNİ DİRİLTMENİN ÖYKÜSÜ

BİR TEK KOLEKSİYON NASIL KURTULMUŞ?

Yukarıda, birinci bölümde de dediğimiz gibi "Jîn" dergisinden yalnız bir koleksiyon yakılıp yok olmaktan kurtulmuş ve günümüze ulaşmıştır. Bu koleksiyon ciltliydi ve Türkiye'de bir yerde birçok eski kitapların arasındaydı.

Bu koleksiyon yakılıp yok olmaktan nasıl kurtulmuş? Bilmiyoruz. Bu sorunun yanıtını aydınlatacak herhangi bir belge elimizde yoktur. Bildiğimiz tek şey, derginin bu koleksiyondaki bazı sayılarının İstanbul'un bazı semtlerinden postalanmış olduğudur. Bu sayılar ve postalandıkları yer ve tarihler şöyledir:

Koleksiyondaki ikinci sayının üzerinde İstanbul Postanesinin damgası vardır. Gerçi damga yarım çıkmış ve sadece "İst" harfleri okunabiliyor ama, bu damganın İstanbul Postanesine ait olduğu bellidir. O damgada "34-11-18" sayıları da okunuyor; anlaşıldığına göre bunlardan "34" sayısı Rumî takvime göre 1334 yılını, "11" sayısı yılın 11'inci ayını, yani Kasım ayını, "18" sayısı da Miladî takvime göre 1918 yılını gösteriyor. Postalanış günü ise damgada okunamıyor.

Koleksiyondaki 17'nci sayının üzerinde de İstanbul'un bir semti olan Kızıltoprak Postanesinin damgası vardır. O damgada "35-4-19" sayıları, okunuyor. Bunlardan "35" sayısı Rumî takvîme göre 1335 yılını, "4" sayısı da yılın 4'üncü ayı olan Nisan ayını, "19" sayısı da Miladî takvime göre 1919 yılını gösteriyor. O damgada da postalanış günü okunamıyor.

19'uncu sayıda da yine Kızıltoprak Postanesinin damgası, "21-35-5" çıkmışır. Anlaşıldığına göre "21" sayısı postalanış gününü, "35" sayısı 1335 yılını, yani Miladî takvime göre 1919 yılını, "5" sayısı da yılın 5'inci ayı olan Mayıs ayını gösteriyor. Bu hesaba göre diyebiliriz ki derginin o sayısı 21/5/1919 tarihinde Kızıltoprak semtinden postalanmıştır.

20'nci sayının üzerinde de Kızıltoprak Postanesinin damgası var, fakat o damganın tarihi çıkmamıştır.

22'nci sayının üzerinde ise yine İstanbul'un bir semti olan Üsküdar Postanesinin damgası vardır. Bu damga da yarım çıkmış ve yalnızca"Üsk" harfleri okunabiliyor ama,bunun Üsküdar Postanesine ait bir damga olduğu bellidir. O damgada "11-335-7-9" sayıları okunuyor. Anlaşıldığına göre bunlardan "11" sayısı postalanış gününü, "335" sayısı Rumî takvime göre 1335 yılını, "7" sayısı da yılın 7'inci ayı olan Temmuz ayını, "9" sayısı ise Miladî takvime göre 1919 yılını gösteriyor. Bu hesaba göre bu sayının 11/7/1919 tarihinde Üsküdar'dan postalandığını söyleyebiliriz.

24'üncü sayıda yine Kızıltoprak Postanesinin damgası ile "10-9-35-9" okunuyor. Anlaşıldığına göre bu sayı da 10/9/1919 tarihinde Kızıltoprak'tan postalanmıştır.

Acaba bu sayılar nereye ve kime gönderilmiştir? Bunu da bilmiyoruz. O sayıların üzerinde damgalardan başka herhangi bir ad ve adres yoktur, çıkmamıştır.

Öyle anlaşılıyor ki bu sayıları içeren koleksiyon "**Jîn**"in bir okuyucusuna aitti. O okuyucu derginin tüm sayılarını toplamış ve büyük bir dikkat ve özenle onları bir kitap gibi ciltlemiştir. Daha sonra Kürd dili Türkiye rejimi tarafından yasaklanıp Kürdçe kitap, dergi ve gazetelerin yakılmasına başlanınca, okuyucu da "**Jîn**"in o koleksiyonunu emin bir yerde birçok eski kitabın arasına koymuş ve orada saklamıştır. O koleksiyon artık orada kalakalmıştır. Böylece ve bilinmeyen o okuyucunun sayesinde o koleksiyon yakılıp yok olmaktan kurtulmuş ve günümüze ulaşmıştır. Eğer o okuyucu o koleksiyonu saklamamış olsaydı, "**Jîn**", adı olan ve fakat kendisi olmayan "Anka Kuşu"na dönmüş olurdu.

"JÎN'İ DİRİLTMELİYİZ"

Ben 1968 yılında "**Jîn**"in o koleksiyonunu buldum. Daha önce, bir zamanlar "**Jîn**" adında bir derginin yayınlanmış olduğunu duymuştum; fakat dergiyi görmemiştim ve bir koleksiyonunun kalmış olduğunu da bilmiyordum. O koleksiyona rastladığımda, kaybolmuş bir oyuncağını bulan bir çocuk gibi sevindim. Hemen o anda, "**Jîn**"**in** tüm sayılarını Arap harflerinden Latin harflerine çevirip yeniden yayınlamaya karar verdim. Çok iyi hatırlıyorum, o zaman kendi kendime şöyle demiştim:

"Ne yapıp edip '**Jîn**'i diriltmeliyiz. Bu derginin adı nasıl ki Kürd yurtseverlerinin ve ulusseverlerinin gönlünde yaşıyorsa, O'nun kendisinin de dirilmesini ve Kürd yurtseverleri ile ulusseverlerinin elinde yaşamasını sağlamalıyız".

Ancak nasıl ve nerede "**Jîn**"le ilgili çalışmalarımı yapacaktım? Bu çalışmalar bir günün, bir haftanın, bir ayın, bir yılın işi değildi. Derginin tüm sayılarını Latin harflerine çevirebilmek için yıllarca çalışıp uğraşmam gerekecekti. Bu iş de benim kendi evimde olmazdı; hatta Türkiye'nin ve Kürdistan'ın hiç bir yerinde de olmazdı. Çünkü ben Türk polisinin ve özellikle de Türk istih-

barat polisinin gözetlemesi altında bulunuyordum. Onlar, benim o dergi üzerinde çalıştığımı ve onu Arap harflerinden Latin harflerine çevirmekle uğraştığımı tespit etselerdi, yüzde yüz evimi ya da çalıştığım yeri basıp derginin tüm sayılarına el koyacaklardı ve o sayıları da eski sayılar gibi yakıp imha edeceklerdi. Bu ihtimal yüzünden Türkiye'de ya da Kürdistan'da "**Jîn**"in üzerinde çalışmam olanaksızdı.

İsveç'e geldikten sonra, değerli üç dostumun yardımı ile "**Jîn**"in o koleksiyonunu Türkiye'den getirttim. O dostlarım koleksiyonu kazasız-belâsız İsveç'e ulaştırıp bana teslim ettiler. Tabii ki o değerli dostlarımın adlarını burada yazamıyorum. Fakat ben de onları biliyorum, onlar da kendilerini biliyorlar. O değeri yüksek hizmetlerinden dolayı, o değerli himmetlerinden dolayı ve o yurtseverce gayretlerinden dolayı her üçüne de çok çok teşekkürler sunar, hakkı yenilmiş olan halkımızın özgürlüğü ve kurtuluşu yolunda onlara başarılı çalışmalar dilerim.

"**Jîn**"in o koleksiyonu 1979'un yaz aylarında elime ulaştı. O zaman da, derginin koleksiyonuna rastladığım 1968 yılındaki kadar, belki de daha fazla sevindim. Artık biliyordum ki İsveç'te tehlikeden uzak olarak derginin üzerinde çalışabileceğim.

O sevinçle 1979'un yazında "**Jîn**" dergisi üzerinde çalışmaya başladım. Bu çalışmalarım dört yıl sürdü ve 1983 yılı yazında tamamlandı.

YALNIZ HARFLERİN ÇEVRİLMESİ DEĞİL

Daha önce de belirttiğimiz gibi "**Jîn**" dergisi Kürdçe ve Türkçe olarak, fakat Arap harfleriyle basılmıştır. Bugünkü ve yarınki kuşakların okuyabilmelerini sağlamak için, dergideki tüm yazıları, şiirleri, hikâye ve atasözlerini, ilânlara varıncaya dek dergideki her şeyi, Kürdçelerini Kürdçe olarak, Türkçelerini de Türkçe olarak Arap harflerinden Latin harflerine çevirdik.

Ne var ki yazıları, şiirleri vb. sadece Arap harflerinden Latin harflerine çevirmekle iş bitmiyordu. Çünkü dergide yayınlanmış olan Türkçe yazılar, şiirler vb. hep eski Türkçe ile, yani "Osmanlıca" denilen dille çıkmıştır. Osmanlıca ise karmaşık bir dildi ve Arapça, Farsça, Kürdçe ve Türkçeden oluşmuştu. O dille yazılmış bir yazıyı ya da şiiri okuyup anlamak, bugünkü ve yarınki kuşaklar için olanaksızdır.

İşte bu nedenle, ve bugünkü ve yarınki kuşakların da dergide çıkmış olan Osmanlıca yazıları, şiirleri, hikâyeleri vb. okuyabilmeleri için, biz onları Arap harflerinden Latin harflerine çevirdikten sonra, ayrıca hepsini Osmanlıcadan bugünkü Türkçeye de çevirdik; yani onlar üzerindeki çalışma, iki çalışma oldu, başka bir deyişle çifte çalışma oldu. Böylece onları okuyup anlamak yeni kuşaklar için de mümkün oldu.

Dergide çıkmış Kürdçe yazılara, şiirlere vb. gelince; onların çoğu duru bir Kürdçe ile ve sade bir üslûpla yazılmıştır. Böylece onların sadece Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmesi yeterdi ve ayrıca dillerini de çevirmeye hiç

gerek yoktu. Ancak, çoğu öyle olmakla birlikte, onlar arasında birkaç yazı ve şiir vardı ki ağır bir üslûpla ya da yanlış ve güç anlaşılabilir bir biçimde yazılmıştı. Bazılarında da çok Arapça ve Farsça sözcükler kullanılmıştı. Biz o tip yazıları, şiirleri vb. bir kez Arap harflerinden Latin harflerine, sonra da sade ve duru bir Kürdçeye çevirdik.

Ayrıca biz, "**Jîn**"in Arap harfleriyle olan tüm sayılarını da Latin harfleriyle olan çevirilerinin yanı sıra yayınlıyoruz. Böylece, Arap harflerini bilenler doğrudan doğruya orijinal sayıları da okuyabilirler. Dergi üzerine ve derginin içeriği üzerine araştırma ve inceleme yapmak isteyenler de doğrudan doğruya orijinal sayılar üzerine çalışabilirler.

Böylece ve böylesine uzun bir çalışma ile, "**Jîn**" dergisi, tüm sayıları ile, herkesin kolaylıkla okuyabileceği, anlayabileceği, inceleme ve araştırma yapabileceği bir duruma geldi. Ve böylece "**Jîn**" dergisi, yurtsever ve ulussever yazarları, şairleri ve hikâyecileri ile birlikte dirilip yeniden aramıza katılıyor; Kürd halkının özgürlük ve kurtuluş mücadelesinde şerefli yerini alıyor.

*

"**Jîn**" dergisinde Kürdçenin Soranî lehçesiyle, yanî Güney Kürdçesiyle yayınlanmış olan yazıların ve şiirlerin Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmesinde, Kürd yazarı ve şairi Ferhad Şakelî bana yardım etti. Bu değerli yardımı için Sayın Ferhad Şakelî'ye Kürdlük teşekkürlerimi sunar, Kürd halkının özgürlük ve kurtuluşu yolunda kendisine başarılı çalışmalar dilerim.

BÖLÜM VIII

YENİ BASIMIN TANITILMASI

SAYILARIN SIRALANMASI

"**Jîn**"**in** her 25 sayısı, orijinal ve çevirileriyle birlikte çok hecimli olacağı için, hepsini bir tek ciltte yayınlamak olanaksızdı. Bu nedenle biz dergiyi beş cilde ayırdık. Her bir ciltte beş sayı yer alacaktır. Orijinal ve çevirilerin sıralanmasında şu yöntemi izledik:

Her bir ciltte, o ciltteki sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri tarih sırasına göre sıralandılar. Her sayının sonuna da o sayıdaki yazıların, şiirlerin, hikâyelerin, atasözlerinin ve ilânların yeni Türkçe ile olan çevirileri ya da duru Kürdçe ile olan çevirileri konuldu. Böylece okuyucu, isterse sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerini, isterse sayıların yeni Türkçe ile ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerini okuyabilecek; isterse de sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri ile onların yeni Türkçe ya da duru Kürdçe çevirilerini karşılaştırabilecktir.

Latin harfleriyle olan çevirilerin ve yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile çevirilerinin sıralanmasından sonra, "**Jîn**"in Arap harfleriyle olan orijinal sayılarını yerleştirdik. Ancak, Arap harfleri sağdan sola doğru okundukları için, orijinal sayıları da tarih ve sayılarına göre sağdan sola doğru art arda sıraladık.

Bu durumda, ciltlerin ve ciltlerdeki sayıların durumu ile onların kullanış biçimi, birinci cilde göre şöyle oldu:

Bu cilt sol taraftan açıldığı takdirde, başta derginin ilk sayısının Latin harfleriyle olan çevirisi, ondan sonra da o sayıdaki yazıların, şiirlerin vb. Türkçe çevirisi bulunacaktır; 2'nci, 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci sayıların çevirileri de aynı şekilde art arda sıralanmıştır. Buna karşılık, birinci cilt sağ taraftan açıldığı takdirde, başta derginin Arap harfleriyle olan orijinalinin ilk sayısı bulunacaktır; ondan sonra da Arap harfleriyle olan orijinalin 2'inci, 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci sayıları sağdan sola doğru art arda sıralanmıştır.

Öbür ciltlerde de sayıların orijinal ve çevirileri hep aynı biçimdedir: Her cildin sol tarafında, o cildin sayılarının çevirileri soldan sağa doğru art arda sıralanmıştır; her cildin sağ tarafında da o cildin orijinal sayıları, yani Arap harfleriyle olan sayıları sağdan sola doğru art arda gelmektedirler.

Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin

izlenmesini kolaylaştırmak için, çevirisi yapılmış olan her yazının, şiirin vb. başlığının yanına belirti olarak bir yıldız işareti koyduk. Şöyle:(*)

Böylece okuyucu, Latin harfleriyle olan çevirilerde bir başlığın yanında bu işareti görürse, derginin o sayısının sonunda, o yazının, şiirin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe çevirisinin bulunduğunu anlayacaktır. Okuyucu artık o işarete göre sözkonusu çeviriyi arayıp bulabilecektir.

Dergide başlıksız olarak çıkmış olan yazılara, şiirlere vb. gelince; bunların çevirilerinin bulunduğunu belirlemek için yıldız işaretini ilk satırlarının önüne koyduk.

Öte yandan, bazı önemli bildiri ve yazılar da vardır ki dergide Türkçe olarak çıkmışkardır. Türkçe bilen okuyucular, onların Osmanlıcadan yeni Türkçeye olan çevirilerini okuyup onlardan yararlanabilirler. Ne var ki Türkçe bilmeyen Kürdler, o bildiri ve yazıları okuyamazlar ve onlardan yararlanamazlar. O bildiri ve yazıları okumanın ve onlardan yararlanmanın Türkçe bilmeyen Kürdler için de mümkün olması için, biz o bildiri ve yazıları Kürdçeye de çevirdik. Sıralamada da o yazıların Kürdçe çevirilerini, derginin o sayısındaki tüm Türkçe çevirilerin sonuna yerleştirdik. O bildiri ve yazıların hem yeni Türkçe çevirilerinin ve hem de Kürdçe çevirilerinin var olduğundan okuyucuyu haberdar etmek için, onların Osmanlıca orijinallerinin başlıklarının yanına iki yıldız koyduk. Yani şöyle: (*) (*)

Okuyucu, orijinal bir başlığın yanında iki yıldız gördüğü zaman, o bildirinin ya da o yazının hem yeni Türkçeye ve hem de Kürdçeye çevrilmiş olduğunu anlayacaktır; ve bilecektir ki onun Kürdçe çevirisi, derginin o sayısındaki Türkçe çevirilerin hepsinin sonunda yer almıştır.

SAYFA NUMARALARININ YAZILIŞI

Yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı gibi, derginin her cildinde üç tür çalışma ürünü yer almaktadır. O türler şunlardır:

1- Sayıların Latin harfleriyle olan çevirileri.

2- Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile yapılmış çevirileri.

3- Sayıların Arap harfleriyle olan orijinalleri.

Sayfa numaralarının yazılışında da bu durumu göz önüne aldık ve orijinal sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerine ait sayfalarla, yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin birbirlerinden ayırt edilebilmesini sağlamak için, sayfa numaralarının yazılışında şu yöntemi kullandık:

Orijinal sayıların Latin harfleriyle olan çevirilerinin sayfa numaralarını sayfaların alt taraflarında, ortada ve normal rakamlarla yazdık; meselâ şöyle: "1, 2, 3, 4, 5. . . ." Buna karşılık yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin sayfa numaralarını da yine sayfaların alt taraflarında, ortada ve fakat Roma rakamları ile yazdık; "I, II, III, IV, V. . ." gibi.

Bunlardan başka, orijinal sayıların tüm çevirileri ve yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ile ya da duru Kürdçe ile olan tüm çevirileri için de sayfaların alt köşelerine, sürüp giden zincirleme sayfa numaraları yazdık.

Böylece sayfa numaralarının durumu şöyle oldu:

Sayfaların alt taraflarında ortada yazılmış olan sayfa numaraları, derginin her sayısına ait çevirinin sonunda bitmekte ve bir sonraki sayıda yine "1" sayısı ile başlamaktadır. Yazıların, şiirlerin vb. yeni Türkçe ya da duru Kürdçe ile olan çevirilerinin sayfa numaraları da yine her sayının sonunda bitmekte ve bir sonraki sayının başında yine "I" ile başlamaktadır. Sayfaların köşelerinde yer alan numaralar ise birbirlerini izleyen zincirleme numaralardır; derginin her beş cildinin tüm sayfa numaralarını belirleyen bu numaralar derginin son cildinin sonuna kadar sürüp gidecektir.

Ayrıca, Latin harfleriyle olan çevirilerde orijinal sayfaların başlangıçlarını izlemeyi de okuyuculara kolaylaştırmak istedik. Bu amaçla, her orijinal sayfanın numarasını, o sayfanın çeviride yer alan ilk sözcüğünün sol tarafına iki çengel içinde yazdık. Yani şöyle: [ ] Örneğin, okuyucu bir çevirinin metni içinde iki çengel içinde diyelim ki [4] rakamını görürse, anlayacaktır ki o rakamdan sonra gelen sözcük, derginin o sayısındaki dördüncü orijinal sayfanın başlangıcıdır.

"Jîn"in orijinal sayılarının sayfalarına gelince; Arap harfleriyle olan bu orijinal sayıların kendi orijinal sayfa numaraları vardır ve onlar da Arap rakamlarıyle yazılıp basılmıştır. Bu nedenle biz orijinal sayfaların numaralarına dokunmadık ve o sayfalara ayrıca numara yazmadık; yani o orijinal sayfaları kendi orijinal sayfa numaraları ile kendi hallerine bıraktık.

DİPNOTLARIN VE TARİHLERİN YAZILIŞI

"Jîn"in birçok sayfalarında bir sorunu, bir konuyu, bir sözcüğü açıklamak ya da örneğin bir yanlışlığı düzeltmek için bazı dipnotlar yazmamız gerekiyordu. Kürdçe olan yazıların, şiirlerin vb. dipnotlarını da Kürdçe, Türkçe olanların dipnotlarını da Türkçe yazdık.

Derginin orijinal metninde birtakım dizgi ya da baskı yanlışları da çıkmıştır. Çevirilerde o yanlışları düzelterek ve doğru olarak yazdık; ayrıca birer dipnotla da, onların orijinal metinde nasıl yanlış çıktıklarını da izah ettik. Bazen de onları olduğu gibi yazdık ve doğru biçimlerini dipnotlarla belirttik. Derginin Arap harfleriyle olan orijinal sayıları da çevirilerle birlikte basıldığı için, o yanlışları izleyip orijinal biçimleriyle çevirilerde yazdığımız doğru biçimlerini karşılaştırmak okuyucular için de olanaklı ve kolay olur.

Öte yandan derginin orijinal metninde de bazı konuların açıklanması için birtakım dipnotlar yazılmıştır. Tabii biz onları da orijinal metinlerle birlikte hem Arap harflerinden Latin harflerine, hem de Osmanlıcadan yeni Türkçeye çevirdik. O orijinal dipnotları kendi orijinal numaraları ve işaretleri ile birlikte sayfaların alt taraflarına yazdık.

Kendi dipnotlarımızla orijinal dipnotların birbirlerinden ayırt edilebilmesi için, kendi dipnotlarımızın başlarına, birbirlerini izleyen zincirleme numaralar koyduk; bu zincirleme numaralar "Jîn"in ilk sayısına ait çeviriden başlayarak derginin son sayısına kadar sürüp gidecektir.

Okuyucu, bir sayfada örneğin "356" numaralı bir dipnot görürse, ondan hemen sonra da örneğin yıldız işareti ile, ya da "1" rakamı ile bir başka dipnot görürse, "356" sayılı dipnotun bizim keni dipnotumuz olduğunu, "1" sayılı ya da yıldız işaretli dipnotun da orijinal dipnot olduğunu ve derginin aslında da o sayı ile, ya da o işaretle çıktığını anlayacaktır.

*

Başka bir konu da tarihlerin yazılışıdır.

"Jîn" yayınlandığı sırada Rumî takvim kullanılırdı. O takvime göre tarih, derginin yayınlanmaya başlaması sırasında 1334 idi; bu da, Miladî takvime göre 1918 eder. İki ay sonra o yıl bitmiş ve 1335 yılına girilmiştir; bu da Miladî takvime göre 1919'dur. Biz derginin ilk sayısında, 1334 tarihinin Miladî takvime göre 1918 olduğunu bir dipnotla belirttik; 1335 yılına girildikten sonra çıkan sayıda da 1335 tarihinin Miladî takvime göre 1919 olduğunu yine bir dipnotla açıkladık. Böylece okuyucu, 1335 yılına ait dipnottan önceki tüm sayıların 1918 yılında, o dipnottan sonraki tüm sayıların da 1919 yılında yayınlanmış olduğunu anlayacaktır.

Bazı sayfalarda metinlerin içinde de tarihler yazılmıştır. Biz onların da Miladî takvime göre karşılıklarını dipnotlarla belirttik.

Ayrıca birçok yazının, şiirin vb. sonlarına da Rumî takvime göre tarih yazılmıştır. Tüm sayfaların dipnotlarla doldurulmaması için biz o Rumî tarihlerin karşılıklarını Miladî tarihle hemen yanlarında parantez içinde yazdık; şöyle: ( )

Dergideki bazı sözcüklerin, tarih ve adların önemini belirtmek ya da okuyucuların dikkatlerini onların üzerine çekmek için, bunlar orijinal metinlerde eski kurala göre parantez içinde yazılmıştır. Ancak bu, bugünkü yazı kurallarına uymamaktadır. Bu nedenle biz, o tür sözcük, tarih ve adların hepsini bugünkü imlâ kurallarına göre tırnak işareti içinde yazdık; yani şöyle: " "

*

"Jîn" dergisi üzerine yaptığımız bu çalışmaların ve derginin yeni basımının, genel olarak Kürd halkına, özellikle de Kürd yurtsever ve ulusseverlerinin çalışmalarına ve dünya Kürdologlarının araştırmalarına yararlı olmasını ve bir boşluğu doldurmasını dileriz.

Ve, "Jîn" Kürd ulusuna kutlu olsun.

11/9/1983

M. Emîn Bozarslan

SUNUŞ'UN İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

"JÎN" DERGİSİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

SAYFA(207)

BÖLÜM II

"JÎN"İN İDEOLOJİSİ

---

(207) Buradaki sayfa numaraları, sayfaların ortalarındaki numaralara göre değil, sayfaların köşelerindeki zincirleme numaralara göre konulmuştur.

BÖLÜM III

"JÎN"İN SİYASAL YÖNÜ

BÖLÜM IV

TARİHSEL OLAYLARIN AYDINLATILMASI

BÖLÜM V

GÜNCEL VE SOSYAL OLAYLAR

BÖLÜM VI
EDEBİYAT VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

BÖLÜM VII
"JÎN" DERGİSİNİ DİRİLTMENİN ÖYKÜSÜ

BÖLÜM VIII
YENİ BASIMIN TANITILMASI

JÎN

KOVARA KURDÎ—TİRKÎ ⁂ KÜRDÇE—TÜRKÇE DERGİ

1918—1919

Cild I

Wergêr
ji tîpên Erebî
bo tîpên Latînî:

Arap harflerinden
Latin harflerine
çeviren:

M. EMÎN BOZARSLAN

(✱) Birinci sene 7 Teşrin-i Sanî 1334(1) Aded 1

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

(1) 7'ê Çirîya Paşîn 1918(7 Kasım 1918).

MAKSADIMIZ (*)

"**Jîn**" şahsî bir menfaat için çıkmıyor. O'nun hedefi, uzun asırlardan beri ihmal edilen Kürd hayat-ı tarihiyesine, hukuk-ı milliyesine, edebiyat ve ictimaiyatına dair neşriyatta bulunmaktır. Kanaatimize göre Kürd milletine cemiyetgâh-ı milelde layık olduğu mevkii ihzare zaferyab olabilmek, asrın telâkkîlerine muvafık bir tarz-ı mesaî ittihazıyle kabildir. Teşebbüsümüzün pek çetin mesaîyi icab ettiğini müdrikiz. Fakat biz bu ağır vazifeyi deruhde ederken, vatan ve milletleri için daima âzamî fedakârlıkları ihtiyar etmekle temayüz eden Kürd milletinin maddî, mânevî muavenât ve teshilâtına istinad edebileceğimizi bihakkın ümid ettik. Tevfik Allah'tandır.

Birinci sene 7 Teşrin-i Sanî 1334(1) Aded 1

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

J Î N

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

BİR HASBIHAL (*)

A'sâr-ı medîdeden beru tevalî eden hadisât-ı tarihiyesinin kendisine tahmil etmiş olduğu vazaif-i şakkanın bar-ı giranı altında ezilmiş olduğu halde vazife-i mübeccele-i diniyesini bir sükût ve vekar-ı dindarane ve gayet merdane ve şecîane bir tavır ile ifa etmiş olan Kürd millet-i necîbesi, mukadderâtını tâkib etmek için "Jîn" namıyle ve bir hayat-ı nevîn ile bugün saha-i matbuâtta bir mecmua isbat-ı vücud ediyor.(2) Tûlen Kars ve Erzurum'dan başlayarak İran'ın Şiraz ve Isfahan'ına kadar imtidad eden cibal ve arazi dahiline ve arzen Tebriz'den Haleb cihetlerine kadar yayılıp, laakal beş milyon nüfus teşkil eden ve Hilâfet-i muazzame-i İslâmiye ile devlet-i ebedmüddet-i Osmaniyeye sadakat ve ubûdiyetini kılıcıyle, kanıyle isbat etmiş olan bu kavm-i şecî, mâruz kalmış olduğu mevki-i müşkili enzar-ı nısfet ve mürüvvete arz etmek için, şimdiye kadar kullanmadığı bir vasıtaya, kelk-i beyane müracaat mecburiyetinde bulunuyor.

(2) Bu cümlede, dizgi hatası sonucu olduğu anlaşılan bir düşüklük vardır. Kanımızca cümlenin sonu, "bir dergi ile varlığını kanıtlıyor" demek olan "bir mecmua ile isbat-ı vücud ediyor" olmalıdır.

"Zeban der dehan ey hıred-mend-ı çîst?
Kilid-i der-i genc-i sahıb-hüner
[4] Çu der beste başed ki daned kesi
ki gevher-furoşest-i ya pîlever".(3)

Kürd'ün mâşuka-i vicdanı din ve imanından ibaret bulunduğu cihetle, her ne zaman iktiza etmiş ise, ilâ-i kelimetullah için makam-ı muallâ-i Hilâfetten yükselen sada-i dâvete derhal "lebbeyk" ile mukabele ederek, hemen silâhını alıp meydan-ı kâr-zare koşmuş ve bu suretle Hilâfet-i Emeviye ve Abbasiye ve Osmaniye tarihlerinde mühim bir mevki işgal eylemiştir.

Selim-i Evvel'in Kürdistan, Hüsrev Paşa'nın Hemedan, Murad-ı Rabı'ın Bağdad seferleri, Topal Osman Paşa ile Nadir Şah vakası, Rus muharebat-ı müteselsilesi, Kürdlerin hademât-ı diniyelerinin safahât-ı ahîresini teşkil eden vakayi cümlesindendir.

Mesmuâta ve Rus gazetelerinin beyanâtına nazaran, Kürdlerin yalnız bu Harb-i Umumîde vaki olan zayiâtları sekizyüz bin nüfusa karîb bir mikdardadır.(4) Kürdler, akvam-ı İslâmiye arasında dindar ve kanaatkâr olmakla mütemeyyiz bir kavim olduklarından, ayş-ü işret ve menahiye rağbet, iltizam-ı sefahet gibi rezail-i ahlakiyeden şimdiye kadar masun ve mahfuz kalmışlardır.

Kürdler, medeniyet-i Garbiyeden hakkıyle istifade etmiş milletler miyanında addolunmasa bile, medeniyet-i hakikiyenin mabihilkıvamı olan maarif-i diniyeyi cami' olmakla beraber, Şark'a mahsus olan fazailin iktisabı noktasından, emsalleri bulunan akvamdan dahi geri kalmamışlardır.

"Ger beşeref nistem lâle-i bağ-ı Irak
Lîk-i der iklim-i Rum kem niyem ez hindiba".(5)

Kürdler, terakkiyât-ı medeniyede geri kalmışlarsa, bu kusur kendilerinde değildir.

---

(3) Farsça olan bu dörtlüğün Türkçe anlamı şöyledir:

"Ağzın içindeki dil nedir, ey akıllı kişi?
Hüner sahibinin hazinesinin kapısındaki anahtardır o
Kapalı olunca kapı, kim bilir ki
cevher satıcısı ya da çerçi olduğunu?".

(4) Harb-i Umumî: O dönemde I. Dünya Savaşına verilen ve "Genel Savaş" anlamına gelen ad.

(5) Farsça olan bu beytin ikinci dizesindeki "niyem" sözcüğü Kürdçedir; bunun bir dizgi hatası sonucu olarak böyle çıktığı, doğrusunun Farsça olarak aynı anlamı veren "nistem" olduğu anlaşılmaktadır. Beytin Türkçe anlamı şudur:

"Gerçi Irak bağında şeref bakımından lâle değilsem de
Rum ülkesinde de geri kalmam hindibadan".

"Nist-i ber levh-i dilem cuz elif-i kamet-i dost
Çi kunem, harf-i diğer yad-ı nedad üstadem".(6)

Kürdlerin nokta-i nazar ve gaye-i emelleri, metbû-ı müfahhamlerinin hüsn-i rızasını [5] istihsale mâtuf ve münhasır bulunduğundan naşi, daima mahviyeti iltizam edip izhar-ı tefahürden çekinmişlerdir. Ve çok kereler, kılınçlarının kuvvetiyle kazanmış oldukları muzafferiyeti ahar milletlerin namına kaydetmişlerdir.

Kürdler son derece izzet-i nefse malik olduklarından, vekar-ı şahsî ve şeref-i zatîlerini tehdid ve ihlâl edecek her bir hadiseye karşı feda-i can etmekten katiyen çekinmezler. Hilâfete, dine, devlete hâdim ve mahkûm olmakla müftehir iseler de, ahar bir milletin evza-i amiranesine katiyen tahammül edemezler. Velhasıl, şair-i İranînin

"Me ra merg-i bihter ez in zendegî
ki sâlar-ı başem, kunem bendegî"(7)

beytinde tasvir ettiği gibi, Kürdler, şeref ve haysiyetinin muhafazası uğrunda nârı ihtiyar ederler, fakat ârı ihtiyar etmezler.

Haydarîzade
İbrahim

KÜRDLER UYKUDA DEĞİL (*)

İnsaniyet, en muhteşem ve dûra-dûr neticeler, tanînler itibariyle pek zengin günlerini yaşıyor. Çölde, ıssız, hayattan, candan eser bulunmayan bir çölde bir hayat, bir bahar fışkırır gibi bir harika ve barîkanın şahidiyiz.

---

(6) Farsça olan bu beytin Türkçesi şöyledir:

"Gönül levhamda yarin boyunu simgeleyen elif harfinden başka bir şey yok

Neyleyim, başka harf öğretmedi hocam".

(7) **Farsça olan bu beytin Türkçe anlamı şudur:**

"Bana ölüm yeğdir şöyle bir yaşamdan ki
kumandan olup da uşaklık edeyim".

Eski akîdeler, eski siyasî, ictimaî akîdeler çöküyor; başka prensipler, başka muktedalar yükseliyor; akıl tehevvüre hakim, zulmet nura mahkûm oluyor.

Şark'ın büyük mütefekkir ve şairi,

"Bımerdi ki, mülk-i seraser zemin
neyirzed ki hûn-i çeked ber zemin" (8)

[6] diyebilmiş olan hassas, derin, sübhanî şair, Şark ve Garb'ın ruhuna fermanfermadır.

Artık behimî satvet, fikrî ve zekâî şevkete hükmedemeyecek, zekâ barbarlığın hizmetkârı olmayacaktır.

Amerika'nın derin ve yüksek nazarlı şair ve mütefekkiri Emerson, bundan on-onbeş sene evvel harb hakkında yazdığı bir makaleye şu sözlerle hitam veriyordu:

"Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada harb mı, yoksa sulh mü hükümran olacak; bunun kararını verecek sen, ancak sensin".

Bu ilâhî Amerika'nın samedanî iştiyakını ifade ve tatmin etmek işini, zaman Amerikalı Wilson'a tavzîf etti. Waşington'ın hür ve ulvî ruhu, Long Fellon'ın rahîm ve hassas yüreği, Wilson'ın ilim ve amelinde taze ve ateşin bir hayat yaşıyor. "Jubiter"e karşı "Promete"nin diline koyduğumuz

"Yakacak nurum asimanlarını
Her yanımdan hayat fışkıracak"

nârası, bugün Wilson'ın lisan-ı halinden kayserlerin cah ve celâli üzerine saçılıyor.

Kürdler, böyle bir asrın böyle bir kıyametinde uyumak mümkun müdür? Ey Kürd, uyan! diye bağırmaya ben lüzum görmem. Zira eğer Kürdler uykuda, hâlâ uykuda iseler, çoktan, pek çoktan ölmüşler demektir.

Kürd uyanıktır ve kendisini asırlardan beri uykuya dâvet etmiş ve uykuya dalmış olan hüdavendleri de uyandıracaklardır.

O, kendisine suikast etmiş olanlara hüsnikast ile mukabele edecektir. Biz "bir asırda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir millet için ölmektir".

23 Teşrin-i Evvel 1918(23Ekim 1918)
Bir Kürd

(8) Farsça olan bu beytin Türkçe anlamı şudur:

"Sen ölürsen eğer, tüm yeryüzü varlığı
değmez yere dökülen kana".

[7] MÜHACİRÎN MÜDÎRİYETİ NEŞRİYATINDAN "KÜRDLER" MÜNASEBETİYLE

DEHAK EFSANESİ (*)

Gerek Şark ve gerekse Garb akvamı tarafından en az tedkik ve tetebbu edilebilmiş muhît ve milletlerden biri de Kürdistan ve Kürdlerdir.

Filhakika, bugüne kadar meydana getirilen müellefât-ı tedkikiye miyanında Kürdistan ve Kürdlere aid olanlar en ibtidaî, en çok mahrum-ı vusuk ve en büyük garazkârlıklarla dolu bir mevcudiyet-i sefîleye maliktir.

Bunun zikr-ü tâdadı pek uzun sürecek sebebleri miyanında iki tanesi vardır ki doğrudan doğruya Kürdlere taalluk eder. O da, Kürdistan kıtasının vaziyet-i coğrafiyesi, ahval ve icabât-ı muhtîtiyeden fazla bir hisse-i teessür alan Kürd bünye-i ictimaîsidir.

Kürd vatanı Kürdistan, beşerin hurdebîn-i avâlim ve mahlûkatına isal-ı nazara muvaffak olduğu bugün de, en revnaklı bir devr-i medeniyet ve irfanda bile, hiç bir tarafına alelâde olsun infaz-ı nazar edilememiş bir kıtadır; haricî bir mütarassıda karşı hayalî bir âlemdir.

Kürd, vatanını, kendisine perestişkârı bulunduğu hürriyet-i mutlakayı temin eden dağlarını büyük bir şiddetle kıskanmış; onün kapılarını bilâ kayd-ü şart her ecnebiye kapalı bulundurmuştur. İşte bu kıskanma, bu adem-i ihtilât sebebiyledir ki Kürd milliyeti, tarihi, lisanı hakkındaki tedkikat daima gayri hakikî şarait ve muhît dahilinde icra edilmek mecburiyetiyle karşılaşmıştır.

Ekseriya milel-i muhtelifenin ihtilâtgâhı olan şehir ve kasabalardaki, Türkleşmiş, Arablaşmış, birtakım Kürdlük sermayesi az kimselerden, ne dereceye kadar [8] bîtaraf olabilecekleri muhtac-ı izah bulunmayan Ermenilerden toplanmış alelâde notlara istinaden tanzim ve neşrolunan tetebbunameler, asgarî bir derece-i itimada mazhar olabilmek meziyetinden daima mahrum kalacaktır. Şu nokta bilhassa kayde şayandır ki, Kürdistan'da bu gibi tedkikata teşebbüs eden zevat miyanında Kürdçe bilenlere tesadüf olunmamıştır.

Osmanlılara gelince; dört yüz seneden beri hakimiyet-i Osmaniye sehpasının en kuvvetli, en itaatkâr ve en hasbî ve fedaî bir mesnedini teşkil eden, millet-i Osmaniyenin han-ı zafer ve idaresine hissedar edilmediği halde ona teveccüh eden idbar ve felâketlere samimî gözyaşlarını, daimî matemlerini ibzal etmekten bir an halî kalmayan Kürd kavmini öğrenmek lüzumünü hiç bir zaman düşünmemiş ve son hadisât esnasında ise, bu kadar mesaî-yi fedakâranesine rağmen Kürd'ün mevcudiyet ve tarihini inkâr etmek, O'nu içinde kıvrandığı en müdhiş ıztırabât-ı hayatiye ile mücadelede yapayalnız, istinadsız bırakmakla, dört asırlık vazife-i tahattur ve refakatı ifa etmiştir. İşte, dermiyan olunan sebebler dolayısıyle, Kürd tarih, lisan ve ictimaiyatında medar-ı istinad ve ihticac vesaike malik bulunmadığımızı iddia, hiç de haksız bir dâva değildir zannındayım.

Bundan dolayı, bizatihi bir kıymete malik olmayan Rus ve İngiliz tedkiklerine istinaden Almanların meydana getirdiği mücelledât için sarf edilen himmetlere ve hele onların tercümeten neşrinde istihdaf olunan gülünç ve sefîl makasıd ve mesaîye acıdığımı beyandan vazgeçemiyorum. İlerde icab ederse tekrar bu mevzua avdet etmek üzre, ben bu satırlarla, her millete ibzal edildiği halde Kürdler mevzu-i bahs olunca büyük hatalara düşülen tarihî hakları, son zamanlarda resmî bir mahiyeti haiz **"İctimaiyat"** mecmuasında M. Zekeriya Bey tarafından neşredilen hulâsa ve bilahare sername ittihaz ettiğimiz kitabda serd-ü müdafaa olunan dâvaları kudretim yettiği kadar. . .(9) çalışacağım. Bu maksadla yazılan ilk makale, Kürdlerin menşe' ve tarih-i kadîmiyle alâkadar olan "Dehak efsanesi"ne [9] aid bulunacaktır. Bütün tarih kitablarının hemen hemen aynı tarz ve şekilde yazdığı bu efsanenin Kürd tarih ve milliyetiyle alâkası var mıdır? İşte, tahkik olunacak mesele!

Bu babda serd-i mütalâadan evvel, bir kere efsaneyi hulâsa edelim:

"Dehak" adlı bir Arab fatihi var. İran'ı istilâ eden bu zalim, her gün, iki omuzundaki yılanları tağdiye için dört kişinin beynini çıkartıyor. Bu işin memuru, milletdaşlarının zayiatını bir derece azaltmak için, yevmiye iki kişinin beyni yerine iki koyun beyni koyuyor ve tahlis ettiği iki bîçareyi civar dağlara kaçırıyor. Dağlara iltica eden bu adamlar çoğalıyorlar. İşte bunlardan Kürd milleti meydana geliyor. Efsanenin bâkîsine gelince; bir gün demirci Kawe'nin iki çocuğunu birden kaldırıyorlar. Bunu haber alan baba, meşin önlüğünü bir . . . . . . bayrak yapıyor; bağıra-çağıra sokakları dolaşıyor. Nihayet tuğyan eden millî kin ve nefret önünde zulüm ve istibdad ceza-i sezasını buluyor; Dehak öldürülüyor, Fereydun tahta iclâs ediliyor ve millet kurtuluyor.

Bir Kürd tarafından yazılan ve zamanına göre iyi bir Kürd tarihi olan **"Şerefname"**, Kürdlerin menşe-i milliyeti bahsinde zikrettiği rivayetler miyanında bu efsaneyi ehemmiyetle kaydeder. Kürdlerin ovadan, cenubdan gelerek dağlara. . . . . . . bildiren rivayet de mühimdir. Müellifleri en çok işgal eden bu rivayetlerin ikisi de . . . . tarih ve hadisâta mutabıktır.

. . . . Dehak . . . . .nden şu hakikatler. . . . . olur:

EVVELEN:

Kürd milleti . . . . kaçırılan, kendisine. . . . . . vazifesi gören dağların içinden . . . . . . bulunduğu . . . . . . ilk sekene-i asliyesiyle alâkadardır. . . . . bazı milletlerde olduğu gibi milletimiz de fevkalbeşer kuvvetlerle, ... doğup . . . . efsanenin . . . . Kürdler . . . .

(9) Bu sözcük ve derginin bundan sonraki 9. sayfasındaki bazı sözcükler baskı sırasında çıkmadıkları ya da aradan geçen bunca uzun sürenin etkisiyle silik duruma geldikleri için okunamadılar. Biz, okunamayan bu sözcüklerin yerine sıranoktalar koyduk.

[10] âliyesinin, yani milliyete menşe gösterilen çocukların, Dehak zamanında Isfahan ve civarında yaşayan kavmin evlâdından bulundukları ve bundan da Kürdlerin hakikî bir İranlı millet oldukları taayyün eder. Bu netice bize, Kürd milliyetini tâyin yolunda, bazı müddeilerin düştükleri hataların, bâhusus "Hard"dan, "İranlı olan bu milliyet ne için Acem değildir de Kürddür?" yolunda acaib nakillerde bulunanların, hislerinden başka bir saike tebaiyet etmediklerini pek râna irae eder.

SANİYEN:

Dehak efsanesini tevlid eden vakayi, zulüm ve istibdada tahammül edemeyen Kürdlerin bir kısmının, ezelî âşıkı oldukları hürriyet ve hakimiyete kavuşmak üzre etrafa dağılmaya, ebedî bir melce-i hürriyet telâkkî ettikleri dağlara çekilmeye başladıklarını irae eder.

Mühaceretin kavanîn-i mahsusası vardır. Mühacirîn akvamın takib ettikleri yolların mütalâası, bize, istikamet-i hareketin ekseriyetle şarktan garbe, yüksekliklerden aşağılara müteveccih olduğunu gösterir. Binaenaleyh, ilk an-ı mühacerette bir kısım Kürdlerin de garbe, Mezopotamya'ya doğru geldikleri kaviyyen maznundur. Bu zan, Kürdlerin şimdiki vatanlarına ovadan geldikleri hakkındaki rivayeti müeyyiddir.

SALİSEN:

Müstevlileri memleketten tard ve ihrace çalışmakla istihlas-ı vatanı mühacerete tercih eden mütebakî aksam, filhakika feveran-ı milliye alemdar olan demirci Kawe'nin idare ettiği mücahedât ile nail-i emel olmuşlar ve yurtlarını mazhar-ı istiklâl eylemişlerdir. Her millet, tarihinde bu gibi vakayi-i azîmeye masdar olan günleri yevm-i mahsus ittihaz eder ve merasim-i mutantana ile tes'id eyler. Filhakika, Kürdlerce de senenin 31 Ağustosuna tesadüf eden yevm-i halas, layık olduğu ehemmiyetle telâkkî olunmuş ve her sene Ağustosun otuzbirinde "Demawend"de halas-i millî namına bayram yapılmakta bulunmuştur. Bu merasime Kürd Bayramı namı verilmesi ve münhasıran Kürdler tarafından tebcil ve teşrif edilmesi, Dehak'in ref'i [11] mezalimi için ilân-ı mücahede eden milletin Kürdlerden ibaret olduğunu ve binaberîn vakayı müteakib Isfahan'da tekrar tesis-i hakimiyet eden millet tarihinin Kürd tarih-i kadîminden ibaret olması lâzım geldiğini katiyetle tesbit eder. Çünkü her millet, ancak kendisine aid ve kendisinin âmil ve müessiri bulunduğu vakayii, eyyamı hakkıyle benimser ve takdîs eder. Aynı zamanda yevm-i mezkürün akvam-ı hazıradan başka biri tarafından tes'id edildiğine dair de mâlumâta malik bulunmuyoruz. Bu da Demawend bayramının Kürdlere ihtisasını isbat eder.

Şimdi, efsaneden istihrac edebildiğim netayici hulasa edeyim:

1- Kürd, menşe itibariyle katiyen İranlıdır ve bunda akvam-ı İraniyenin cümlesinden kıdemlidir.

2- Bir kısım Kürdler Dehak zamanında garbe doğru yayılmışlarsa da, tekrar şimale teveccüh ederek vatan-ı aslîleri aksam-ı siyasiyesinden olan şimdiki Kürdistan dağlarına yetişmişlerdir.

3- Dehak istilâsına nihayet veren millet, Kürd aile-i kadîmesinden başka bir millet değildir.

25 Teşrin-i Evvel 334(25 Ekim 1918)

Kurdîyê Bitlîsî

[12] BANG

Hişyar bûm ez, dinya hemî kerr
Bi dengê melayî "Ellahu ekber"

"Ellahu ekber" dengê minarê
"Rabin" dibêjit, her wek hewarê

"Rabin" dibêjit, weqtê sibê ye
Sahib xebatan, şeytan li pê ye

Mexlûb nebin hun j'destê leînî
Bona Xwedê ye, rabin bi çînî

Paqij bikin xwe j'kêmê-w qirêjê
Hazir bibin hem bona niwêjê

Hazir bibin û efwa qusûran
Ku xaliqê we, we dixwazit dîwan

Wext teng e, lez kin, bigîhne mizgewt
Li pey melayî, hêj roj nederkewt

Emrê Xwedê xwe em pêkve bînin
Ca xelq nebêjit "bêhiss û dîn in".

24 Çirîya Ewil 1414(10)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(10) Tarîxa nivîsîna vê helbestê di eslê kovarê da weha hatîye çapkirin. Belam eşkera ye ku ev xelet e û ew xeletî jî xeletîya rêzkirinê ye. Li gora bawerîya me rastê vê tarîxê, wek tarîxên gelek nivîsar û helbestên dî "1334"ê Romî ye; ew jî li gora tarîxa Mîladî 1918 ye.

[13] XEWA ME

Îro, ku hemî millet ji xewa sibê rabûne, jibo jîna xwe dixebitin, melayêt her milletekî li ser minarêt xwe bangê sibê didin, hewayê sibê yê saf li ser hemî mexlûqat elametê jînê belav dike, em hêj di xew da nin!(11)

Belê, her kesekî barê xwe bar kirin, bi rê ketin; em hêlane cihê waran, li cihê warêt ku ji xêrê me kes nemaye. Warê me kevn bûne, mal û dewarêt me ji ber bêgîyahî dê hemî telef bibin. Paş hingê em dê çavê xwe vekin. .

Hey ho! Gelo me çi kir! Êvar e, em nagîhîne çu waran; pezê me dê gur bixut. Em kengê bigîhîne warekî, sêla xwe daynin, li ser nanê xwe bipêjin? Zaryê me birçî ne. Eve çi bû me li serê xwe anî. . Poşmanîya paşî faîde naket.

Em hêj di xew da nin! Hem di xewekê wisa da nin, hetta melayêt me wextê bangî berze kirine. Kelebabêt me lal bûne, ew jî bang nadin.(12) Kerîyêt pezî li ser şivanan çûne, ew hêj di xew da nin. Mastêt me li ber dêrhetavê di mencelan da kirkişîne.(13) Dewarêt me benêt xwe bizdandine, bi çolê ketine. Em hêj di xew da nin. Êdî bes e. Qet çu nebî, niwêja sibê, keya hetavê li me çû, hêj êvar nebûye em hişyar bibin, niwêja nîvro ya weqtê bêrîyê li me neçit. Eger weqit li me biçit pezê me dê bihevişit, em dê ji şîr û mastan bibin; vê carê dê halê me bibîte çi? Em dê hingê bigirîn. Emma bi girînê çu çênabit. Xebera bab û bapîran e: "Wekî girîn faîde bikira, babê min dê ji gorê rabûya".

Min got "xew". Aqilê te neçîte xewa şevê li bin nivînan; belkî xewa şev û rojan li bin nezanînê û cehaletê. Eger em di xewekê weha neba, me dê temaşe bikira însanîyetê, di dinyayê çawa xebitit; li bin erdê, li ser erdê, li esmanî, her rojê tiştekî derêtxit. Telefon, telgraf, şemendufer, wapor, telgrafa bêtêl, elektrîk, teyare, balon. . Ew hemî ji esmanî nebarîne, ji erdê şîn nebûne; belkî ji destê însanan çêbûne.

[14] — Ew ji destê kîşkan çêbûye?

— Ewêt hişyar, ewêt hişyar.

— Ma em hişyar nînin?

— Wekî em hişyar ban, tiştê jibo me lazim me dê dîtiba.

— Çi jibo me lazim e, me nedîtî?

— Zanîn. . Zanîn. . Zanîn. .

24 Çirîya Ewil 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

---

(11) Hozan û nivîskar Evdirehîm Remî, di hemî helbest û nivîsarên xwe da, edatê piranîyê di halê temamkirinê da, yanî di halê îzafê da bi awayê "êt" nivîsîye. Mesela di şûna "melayên" da "melayêt", di şûna "minarên" da "minarêt" û wd. nivîsîye. Ev edat di eslê xwe da "ên" e; lê li hin hêlên Kurdistanê bi awayê "êd", li hêlna jî bi awayê "êt" tê gotin.

(12) Kelebab: Dîk.

(13) Dêrhetav: Xêza tavê, tîretav, tîrêj, tîroj.
Kirkişîn: Ku hem li ser dirêjîyê û hem li ser berayîyê gelek terk û derz li tiştek kevin û wî tiştî bi çend cîyan biterikînin, biderizînin.

HAWARÎ DAYÎKÊ

Sibeynêkê zû, hewa saw û Roj taze serî hênabû derî. Gundêkî rûxaw le dûre we; sahrayêkî wasi', de nêwî da şeqamerrêyek bo lay rojawaye deroy. Le qeraxî rêgayêkî çomêkî be xur dehat. Rûyî sahrayî, be gîyayî şîn kirasêkî mexmerî le ber kirdibû. Le wê Kurdêkî ciwanheykel, be xewalûyî rakişabû. Le ser serî be sîmayêkî matemdarî-w be cebînî esîlî derdedar, jinêkî Kurdî pîr, be ew meqamane xerîk bû ke le xewî helistênê:

Le te'sîrî fisûnî rojî taban alemî şorî!
Meger to, çawekanim, mêrî(1) Kurdan hêşta mexmûr î!

Le nazî balinc xo satê, helêne ser, temaşa ke!
Le mêrgulan dexwênin bilbilî şeyda be rencûrî

Behar hatû we neş'ey bayî wade ye, umrim temaşa ke
Le ber malî wesîî mulkî babit dengî semtûrî

Seday hat û nehat, û dengî zengol, qorî karwan e
Ke barit koçî kird û deste dawên hêşte mehcûr î:

Çilon cerrî dekey?. . Kiryarî to bidzin le malî to
[15] Le nêw bêganekan teşhîr biken nîw bendî ber mûrî!

Egerçî sebrî, sîs, wek Biryamokî(1) reben mabûy
Kerêwey befrî zistanî tewaw umrî be ser bûrî

Wekî bapîre gewrit hifzî namûsit le ser şert e
Ke daykit pîr û xuşkit mird û malit çû le xapûrî

Be miskînî melê "destim be zincîr sext bestraweta"
Ke ew zincîre wehm e-w deypisênî, çunke pirrzor î

Belê zincîrî destit cehl, û xeflet bû reqîbî to
Be efsûn bestî qolit, çunke zanî mest û meshûr î

Ewêsta ta le yêxey "Rojhelatî" taw helat, rabe!
Be azayî necat de destî bestrawit, ke mexdûr î

(1) Lehcey terefî Wanê ye, yanî "mêrd", be Bilbasî pîyaw.
(1) Îşaret e bo bendî Biryamokî ke de jêr befrî da mabû.

Selahî karî to se'y e-w emel ba bê nîgehbanit
Be rûnakî çiray ezmit, biro bo şarî şapûrî

De "Jîn"ê heqqî xot sabit bike bo yar û exyaran
Be destir(2) bistire fêrmêskî(3) Şewqî-w çawî bênûr'î

Be bê to Kelhur û Soran û mukrî-w Mulkî Baban, zar
Ke kîjî(4) bextîyarî, çunke mest î ew ro lêt torî.(5)

Heyderpaşa(14)

Qazîzade
Mistefa Şewqî

---

(2) Yaxud destmal, eynî mendîl e.
(3) Yaxud asrîn.
(4) Ew luxetî Bilbasyan e. Eslî luxet kiç.
(5) Mesderî "lê torîn" e, yanî "darılmak". Weku ew mesderî de zibanî Kurdî da zor mesder hene, ke tesrîfyan be wasîtey îlawey zemaîrî şexsî ye le mabeynî wî û ew edatane mumkin e. Meselen mesderî "lêdan": Lêm da, lêy da, lêt da, lêman da, lêtan da, lêyan da wesaîre.
(14) Heyderpaşa: Taxêk e le şarî Estembûl.

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûl:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

WERGERANÊN JİMAREYA I'Ê

I'İNCİ SAYININ ÇEVİRİLERİ

Yıllığı 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Tutumumuza uygun yazılara
sevinçle yer verilir

Yer verilmeyen yazılar
geri çevrilmez

Din, edebiyat, toplumbilim ve ekonomiden sözeder
Türkçe-Kürdçe dergidir

İÇİNDEKİLER

Sayısı 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

(15) Derginin başlığındaki tanıtmalar Osmanlıca olduğu için, biz ilk sayının başlığındaki bu sözleri bugünkü Türkçeye çevirdik ve bir örnek olsun diye sadece ilk sayının başlığındakileri bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik. İlk sayının başlığındaki bu sözler, derginin son sayısına kadar hep böyle çıkmıştır. Yalnız **"Jîn"** adının altındaki "Haftalık Gazete" sözcükleri, derginin beşinci sayısında yerini "Hayat" sözcüğüne bırakmış ve son sayıya kadar öyle sürmüştür.

AMACIMIZ

"Jîn", kişisel bir çıkar sağlanması için çıkmıyor. O'nun amacı, uzun yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürd'ün tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktır. Kanımıza göre Kürd ulusuna uluslar topluluğu alanında layık olduğu yeri hazırlamayı başarabilmek, çağın anlayışına uygun bir çalışma biçimini ele almakla mümkündür. Girişimimizin pek çetin bir çalışmayı gerektirdiğinin bilincindeyiz. Fakat biz bu ağır görevi üstlenirken, yurdu ve halkı için daima en büyük fedakârlıkları seçmekle belirlenen Kürd ulusunun maddî ve manevî yardımına ve kolaylaştırıcı desteğine güvenebileceğimizi hakkıyle ümit ettik. Başarı Allah'tandır.

BİR SÖYLEŞİ

Uzun yüzyıllardan beri birbirini izleyen tarihsel olayların kendisine yüklemiş olduğu çetin görevlerin ağır yükü altında ezilmiş olduğu halde, yüce dinsel görevini dindarca bir sessizlik ve ağırbaşlılık ve son derece mertçe ve yiğitçe bir tavır ile yerine getirmiş olan soylu Kürd ulusu, mukadderatını izlemek için bugün basın alanında "Jîn" adlı bir dergiyle ve yeni bir canlılıkla varlığını kanıtlıyor. Uzunlamasına Kars ve Erzurum'dan başlayarak İran'ın Şiraz ve Isfahan'ına kadar uzanan dağlara ve araziye, genişlemesine de Tebriz'den Halep taraflarına kadar yayılıp, en az beş milyon nüfus oluşturan ve ulu İslâm Halifeliği ile ebedî Osmanlı devletine bağlılık ve kulluğu kılıcıyle ve kanıyle kanıtlamış olan bu yiğit halk, uğramış olduğu güç durumu insaf ve insanlığın gözleri önüne sermek için, şimdiye kadar kullanmadığı bir araca, meram açıklayan kaleme başvurmak zorunda bulunuyor.

"Ağzın içindeki dil nedir, ey akıllı kişi?
Hüner sahibinin hazinesinin kapısındaki anahtardır o
Kapalı olunca kapı, kim bilir ki
cevher satıcısı ya da çerçi olduğunu?".

Kürd'ün vicdanındaki sevgili, din ve imanından ibaret olduğuna göre, her ne zaman gerekmiş ise, Allah'ın sözünü yüceltmek için yüce Halifelik makamından yükselen çağrı sesine derhal "lebbeyk"(16) ile karşılık vererek, hemen silâhını alıp savaş alanına koşmuş ve böylece Emevî, Abbasî ve Osmanlı halifeliği tarihlerinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Birinci Selim'in Kürdistan, Hüsrev Paşa'nın Hemedan, Dördüncü Murad'ın Bağdat seferleri, Topal Osman Paşa ile Nadir Şah olayı, birbirini izleyen Rus savaşları, Kürdlerin dinsel hizmetlerinin son safhalarını oluşturan olaylar topluluğundandır.

Duyulanlara ve Rus gazetelerinin açıklamalarına göre, Kürdlerin yalnız bu Büyük Savaşta vermiş oldukları kayıplar 800 bin kişiye yakındır.(17) Kürdler, Müslüman milletler arasında dindar ve kanaatkâr olmakla tanınmış bir millet olduklarından, zevk ve sefa ve haram işlere ilgi, sefahete dalma gibi ahlak düşüklüklerinden şimdiye kadar kendilerini koruyup sakınmışlardır.

Kürdler, Batı uygarlığından hakkıyle yararlanmış uluslar arasında sayılmasa bile, gerçek uygarlığın temel unsuru olan dinsel kültür ve bilimleri içlerinde toplamış olmak ve Doğu'ya özgü olan erdemleri elde etmek açısından, emsalleri bulunan milletlerden de geri kalmamışlardır.

---

(16) Arapça olan bu sözcüğün tam karşılığı Türkçede yoktur. Tanrı'nın ya da çok saygıdeğer bir kişi ya da makamın emir ve çağrılarına karşılık olarak kullanılan sözcük, "buyur efendim, emredersin efendim" anlamına gelir.

(17) "Büyük Savaş" adını, Osmanlıcada "Genel Savaş" anlamına gelen ve I. Dünya Savaşı için kullanılan "Harb-i Umumî" adının karşılığı olarak kullandık.

"Gerçi Irak bağında şeref bakımından lâle değilsem de
Rum ülkesinde de geri kalmam hindibadan".

Kürdler medenî gelişmelerde geri kalmışlarsa bu kusur kendilerinde değildir.

"Gönül levhamda yarin boyunu simgeleyen elif harfinden başka bir şey yok
Neyleyim, başka harf öğretmedi hocam".

Kürdlerin görüş açıları ve arzularının gayesi, hükümdarlarının iyi rızasını kazanmaya yönelik ve bununla sınırlanmış bulunduğundan dolayı, daima alçakgönüllülüğü benimseyip böbürlenme gösterilerinden çekinmişler ve çok kereler kılıçlarının gücüyle kazanmış oldukları zaferi başka milletlerin adına kaydetmişlerdir.

Kürdler son derece gururlu olduklarından, kişisel ağırbaşlılıklarını ve kişisel onurlarını tehdit edip çiğneyecek her bir olaya karşı canlarını feda etmekten kesinlikle çekinmezler. Halifeliğe, dine, devlete hizmetçi ve mahkûm olmakla kıvançlı iseler de, başka bir milletin emredici tavırlarına kesinlikle tahammül edemezler. Sözün kısası, İranlı şairin,

"Bana ölüm yeğdir şöyle bir yaşamdan ki
kumandan olup da uşaklık edeyim"

beytinde tasvir ettiği gibi, Kürdler, şeref ve haysiyetlerini korumak uğrunda ateşi tercih ederler, fakat utancı seçmezler.

Haydarîzade
İbrahim

KÜRDLER UYKUDA DEĞİL

İnsanlık en görkemli ve uzun uzadıye sonuçlar, yankılar itibariyle pek zengin günlerini yaşıyor. Çölde, ıssız, yaşamdan ve candan eser bulunmayan bir çölde bir hayat, bir bahar fışkırır gibi bir harika ve şimşek parıltısına tanık oluyoruz.

Eski ideolojiler, eski siyasal ve sosyal ideolojiler çöküyor; başka ilkeler, başka önderler yükseliyor; akıl öfkeye egemen, karanlık aydınlığa mahkûm oluyor.

Doğu'nun büyük düşünür ve şairi,

"Sen ölürsen eğer, tüm yeryüzü varlığı
değmez yere dökülen kana"

diyebilmiş olan hassas, derin, ilâhî şair, Doğu'nun ve Batı'nın ruhuna emrediyor.

Artık hayvanca zorbalık, fikir ve zekânın yüceliklerine hükmedemeyecek, zekâ barbarlığın hizmetçisi olmayacaktır.

Amerika'nın derin ve yüksek görüşlü şair ve düşünürü Emerson, bundan 10-15 yıl önce savaş hakkında yazdığı bir yazıya şu sözlerle son veriyordu:

"Ey Allah'ın ve insanların Amerika'sı! Dünyada savaş mı, yoksa barış mı egemen olacak? Bunun kararını verecek olan sen, ancak sensin".

Bu ilâhî Amerika'nın içten gelen bu ilâhî isteğini belirtme ve tatmin etme işini, zaman, Amerikalı Wilson'a yükümledi. Washington'ın özgür ve yüce ruhu, Long Fellon'ın merhametli ve duyarlı yüreği, Wilson'ın bilgi ve uygulamasında taze ve ateşli bir hayat yaşıyor. Jupiter'e karşı Promete'nin diline koyduğumuz

"Yakacak ışığım, senin göklerini
Her yanımdan hayat fışkıracak"

haykırışı, bugün Wilson'ın dilinden, imparatorların makamları ve göz kamaştırıcı büyüklükleri üzerine saçılıyor.(18)

Kürdler! Böyle bir çağın böyle bir kıyametinde uyumak mümkün müdür? "Ey Kürd, uyan" diye bağırmaya ben gerek görmem. Çünkü eğer Kürdler uykuda, hâlâ uykuda iseler, çoktan, pek çoktan ölmüşler demektir.

Kürd uyanıktır ve kendisini yüzyıllardan beri uykuya çağırmış ve kendileri de uykuya dalmış olan efendileri de uyandıracaktır.

O, kendisine suikast etmiş olanlara iyi niyetle karşılık verecektir. Biz öyle bir çağda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir ulus için ölmektir.

23 Ekim 1918

Bir Kürd

(18) "İmparator" sözcüğü "kayser" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

GÖÇMENLER MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARINDAN "KÜRDLER" ADLI KİTAP DOLAYISIYLE

DEHAK EFSANESİ

Gerek Doğu ve gerekse Batı uluslarınca en az incelenip araştırılabilmiş olan çevre ve uluslardan biri de Kürdistan ve Kürdlerdir.

Gerçekten, bugüne kadar ortaya konulan inceleme eserler arasında Kürdistan ve Kürdlere ilişkin olanlar, en ilkel, güvenilir olmaktan en çok yoksun ve en büyük garazkârlıklarla dolu, aşağılık bir varlığa sahiptir.

Bunun, anlatılması ve sayılması pek uzun sürecek nedenleri arasında iki tanesi vardır ki, doğrudan doğruya Kürdlerle ilgilidir. O nedenler de, Kurdistan kara parçasının coğrafî durumu, bir de çevrenin durum ve koşullarından fazla bir etkilenme payı alan Kürd sosyal yapısıdır.(19)

Kürd vatanı Kürdistan, insanlığın evrendeki en ufak varlık ve yaratıkları bile keşfetmeyi başardığı bugün de, yani en parlak uygarlık ve kültür döneminde bile, hiç bir tarafı olağan bir biçimde olsun ciddî olarak gözlemlenememiş bir kara parçasıdır, bir dış gözlemciye karşı bir hayal dünyasıdır.

Kürd, vatanını ve taparcasına bağlı bulunduğu sınırsız özgürlüğü kendisine garanti eden dağlarını büyük bir şiddetle kıskanmış, vatanının kapılarını kayıtsız-şartsız her yabancıya kapalı bulundurmuştur. İşte bu kıskanma ve bu ilişkisizlik nedeniyledir ki Kürd'ün milliyeti, tarihi ve dili hakkındaki incelemeler, daima, gerçek olmayan koşullar ve gerçek olmayan bir çevre içinde yürütülmek zorunluluğuyle karşılaşmıştır.

Çoğunlukla değişik milletlerin birbirlerine karıştıkları yerler olan kent ve kasabalardaki Türkleşmiş ve Araplaşmış, Kürdlük sermayesi az birtakım kimselerden ve ne dereceye kadar tarafsız olabilecekleri açıklama bile gerektirmeyen Ermenilerden toplanmış olan sıradan notlara dayanılarak düzenlenip yayınlanan araştırma kitapları, asgarî bir güven düzeyine ulaşabilme niteliğinden her zaman yoksun kalacaklardır. Şu nokta özellikle kayde değer ki, Kürdistan'da bu gibi incelemelere girişen zatlar arasında Kürdçe bilenlere rastlanamamıştır.

Osmanlılara gelince; 400 yıldan beri Osmanlı egemenliği üçayaklısının en güçlü, en uysal, en gönüllü ve fedaî bir dayanağını oluşturan ve Osmanlı milletinin(20) zafer ve yönetim sofrasına ortak edilmediği halde Osmanlıların uğradığı düşkünlüklere ve felâketlere bol bol ve içtenlikle gözyaşları döküp matemler tutmaktan bir an bile geri kalmamış olan Kürd halkını öğrenmek gereğini hiç bir zaman düşünmemiş; son olaylar sırasında ise, bu kadar feda-

(19) Bu cümledeki "kara parçası" sözcükleri, yazının aslındaki "kıta" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

(20) Buradaki "millet" sözcüğü, "ulus" anlamında değil de, "aynı dine bağlı olan insan toplulukları" anlamındadır. Bu anlamda eskiden "Osmanlı milleti" denildiği gibi, "İslâm milleti" de denilmiştir.

kârca çalışmalarına rağmen Kürd'ün varlığını ve tarihini inkâr etmekle, O'nu, içinde kıvrandığı en müthiş hayatî acılarla mücadelede yapayalnız ve dayanaksız bırakmakla, dört yüzyıllık hatırlama ve arkadaşlık görevini yerine getirmiştir!

İşte, belirtilen nedenler dolayısıyle, Kürd tarihi, Kürd dili ve sosyal durumu konularında, kaynak ve kanıtlamaya temel olabilecek belgelere sahip bulunmadığımızı iddia etmek hiç de haksız bir iddia değildir sanırım.

Bundan dolayı, Almanların, aslında bir değer taşımayan Rus ve İngiliz incelemelerine dayanarak ortaya koydukları ciltlerce kitaplar için sarf edilen himmetlere ve hele onların çevrilerek yayınlanmasında öngörülen gülünç ve aşağılık amaçlara ve bu konuda harcanan çabalara acıdığımı açıklamaktan vazgeçemiyorum.

İlerde gerekirse yine bu konuya dönmek üzere, ben bu satırlarla, her ulus için bolca savunulduğu halde Kürdler söz konusu olunca büyük hatalara düşülen tarihsel hakları, son zamanlarda resmî bir nitelik taşıyan "**İctimaiyat**" dergisinde M. Zekeriya Bey tarafından özet olarak yayınlanan ve daha sonra da adını bu yazıya başlık yaptığımız kitapta(21) ileri sürülüp savunulan iddiaları gücüm yettiği kadar. . . . .(22) çalışacağım. Bu amaçla yazılan ilk yazı, Kürdlerin kökeni ve eski tarihiyle ilgili olan "Dehak efsanesi"ne ilişkin olacaktır. Bütün tarih kitaplarının hemen hemen aynı tarz ve biçimde yazdığı bu efsanenin Kürd tarihi ve milliyetiyle ilgisi var mıdır? İşte, incelenecek olan sorun!

Bu konuda görüş belirtmeden önce, bir kez efsaneyi özetleyelim:

Dehak adlı bir Arap fatihi var. İran'ı istilâ eden bu zalim, iki omuzundaki yılanları beslemek için her gün dört kişinin beynini çıkartıyor. Bu işin görevlisi, millettaşlarının verdikleri kayıpları bir ölçüde azaltmak için, günde iki kişinin beyni yerine iki koyunun beynini koyuyor ve kurtardığı iki çaresizi çevredeki dağlara kaçırıyor. Dağlara sığınan bu adamlar çoğalıyorlar. Işte bunlardan Kürd ulusu meydana geliyor.

Efsanenin geriye kalan bölümüne gelince; bir gün demirci Kawe'nin iki çocuğunu birden kaldırıyorlar. Bunu haber alan baba, meşin önlüğünü bir . . . . bayrak yapıyor, bağıra çağıra sokakları dolaşıyor. Sonunda taşan ulusal kin ve nefretin karşısında zulüm ve keyfî yönetim layık olduğu cezayı buluyor; Dehak öldürülüyor, Fereydun tahta çıkarılıyor ve ulus kurtuluyor.

Bir Kürd tarafından yazılan ve zamanına göre iyi bir Kürd tarihi olan "**Şerefname**", Kürdlerin milliyet kökeni konusunda anlattığı söylentiler arasında bu efsaneyi önemle kaydediyor. Kürdlerin ovadan, güneyden gelerek dağlara . . . . bildiren söylenti de önemlidir. Yazarları en çok uğraştıran bu söylentilerin ikisi de . . . . tarihe ve olaylara uygundur.

. . . . Dehak . . . . .nden şu gerçekler . . . . . .olur:

---

(21) Yazının başlığında adı geçen "Kürdler" adlı kitabı kastediyor.

(22) 9 numaralı dipnota bakınız.

İLK OLARAK

Kürd ulusu .... kaçırılan, kendisine .... vazifesi gören dağların içinden .... bulunduğu .... ilk aslî sakinleriyle ilgilidir .... bazı uluslarda olduğu gibi, ulusumuz da insanüstü güçlerle, ...doğup .... efsanenin .... Kürdlerin yüce, ... yani milliyete köken gösterilen çocukların, Dehak zamanında Isfahan ve dolaylarında yaşayan kavmin çocukları oldukları ve bundan da Kürdlerin gerçek bir İranlı millet oldukları belirlenir. Bu sonuç bize, Kürd'ün milliyetini belirleme yolunda bazı iddia sahiplerinin düştükleri hataların, özellikle Hard'dan, "İranlı olan bu milliyet niçin Acem değildir de Kürddür?" yolunda acaip alıntılar yapanların, duygularından başka bir itici güce uymadıklarını pek parlak ve güzel bir şekilde gösterir.

İKİNCİ OLARAK

Dehak efsanesini doğuran olaylar, zulüm ve istibdade tahammül edemeyen Kürdlerden bir kısmının, ezelî tutkunu oldukları özgürlük ve egemenliğe kavuşmak üzere çevreye dağılmaya ve ebedî bir özgürlük sığınağı olarak kabul ettikleri dağlara çekilmeye başladıklarını gösterir.

Göçün kendine özgü kanunları(23) vardır. Göç eden kavimlerin izledikleri yolların incelenmesi, bize, hareket istikametlerinin çoğunlukla doğudan batıya, yükseklerden enginlere yönelik olduğunu gösterir. Buna göre, göçün ilk anında bir kısım Kürdlerin de batıya, Mezopotamya'ya doğru geldikleri güçlü bir şekilde sanılmaktadır. Bu sanı, Kürdlerin şimdiki vatanlarına ovadan geldikleri hakkındaki söylentiyi güçlendirir.

ÜÇÜNCÜ OLARAK

İşgalcileri ülkeden kovup çıkarmaya çalışmakla vatanın kurtuluşunu göçe tercih eden diğer kısımlar, gerçekten ulusal galeyana bayraktar olan demirci Kawe'nin yönettiği savaş hareketleri ile umduklarına kavuşmuşlar ve yurtlarını bağımsızlığa kavuşturmuşlardır. Her millet, tarihinde bu gibi büyük olaylara kaynaklık eden günleri özel gün kabul eder ve tantanalı törenlerle kutlar. Gerçekten, Kürdlerce de, yılın 31 Ağustosuna rastlayan Kurtuluş Günü, layık olduğu önemle kabul edilmiş ve her yıl Ağustosun otuz birinde Demawend'de Ulusal Kurtuluş adına bayram yapılmıştır. Bu törenlere Kürd

(23) Buradaki "kanun" sözcüğü, "doğa koşullarının zorunlu kıldığı düzen, gelişme, hareket" anlamındadır.

Bayramı adı verilmesi ve sadece Kürdler tarafından yüceltilip kutlanması, Dehak'in zulmünü ortadan kaldırmak için cihad ilân eden milletin Kürdlerden ibaret olduğunu ve buna göre, olaydan sonra Isfahan'da tekrar egemenlik kuran milletin tarihinin Kürd eski tarihinden ibaret olması gerektiğini kesinlikle tespit eder. Çünkü, her millet, ancak kendisine ait olan ve kendisinin yaratıcısı ve etkileyicisi olduğu olayları, günleri hakkıyle benismer ve kutsallaştırır. Aynı zamanda, adı geçen günün, mevcut milletlerden başka biri tarafından kutlandığına ilişkin bir bilgiye de sahip değiliz. Bu da, Demawend bayramının Kürdlere özgü olduğunu kanıtlamaktadır.

Şimdi efsaneden çıkarabildiğim sonuçları özetleyeyim:

1- Kürd, köken bakımından kesinlikle İranlıdır ve bu konuda İranlı halkların hepsinden kıdemlidir.

2- Bir kısım Kürdler, Dehak zamanında batıya doğru yayılmışlarsa da, tekrar kuzeye yönelerek asıl vatanlarının siyasal bölgelerinden olan şimdiki Kürdistan dağlarına yetişmişlerdir.

3- Dehak'in istilâsına son veren millet, Kürd eski ailesinden(24) başka bir millet değildir.

25 Ekim 334(1918)

Kurdîyê Bitlîsî

(24) Buradaki "aile" sözcüğü, "aynı soydan gelen ve aynı topraklarda yaşayıp aynı dili konuşan insan topluluğu" anlamında kullanılmıştır.

Birinci sene 14 Teşrin-i Sanî 1334 Aded 2

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Birinci sene 14 Teşrin-i Sanî 1334 Aded 2

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Haftalık Gazete

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

(*) Mecmuamızın Heyet-i Tahririye-i muhteremesinden ve Kürdistan'ı ilm-ü irfanıyle tezyîn eden ve alelumum muhît-i Osmanîde hanedan-ı marifet olarak tanılan Haydarî aile-i necîbesi ahfadından üstad-ı muhterem Haydarîzade İbrahim Efendi hazretlerinin meşîhat-ı İslâmiyeye tayin olunduğu maalmesarr görüldü. Fâzıl-ı muhteremi değil, millet-i necîbe-i Osmaniyeyi böyle bir şeyhülislâma nail olduğundan tebrik ve Fâzıl-ı muhteremin muvaffakiyetlerini bütün kalbimizle temenni ederiz.

* *
*

"KÜRDLER" MÜNASEBETİYLE (*)

Bizi inkâr edenler, dâvalarında başlıca şu noktaya istinad ediyorlar, diyorlar ki: Kürdlerin menşei mechuldür! Bu neticeyi elde etmek için milletimizi

hissî bir tedkike bile tabi tutmakta kusur etmiyorlar. Hissî diyorum. Çünkü erbab-ı ilim indinde bir milletin tayin-i hüviyeti babında mevzu ve fakat hiç biri diğerinin aynı olmayan düsturlardan bir-ikisini, o da muzmar fikirlerini isbata yarayacak bir tarz ve şekilde mevki-i tedkik ve münakaşadaki meseleye tatbik ediyor, ölçüyor, biçiyorlar. Senedlerine büsbütün veya kısmen mâkûs [2] usulleri ihtiva eden kanunları hatta mâlumat kabilinden olsun zikretmiyorlar. Bütün mesaili daima bir taraflı muhakeme eyliyorlar. Hadisâtı bir Avrupalı muharririn gözlüğüyle gören bu efendiler, unutuyorlar ki terakkî-i beşer katarı, asla tevakkuf etmeden ileriliyor. Düşünmüyorlar ki milletlerin hüviyetini tahkikte en birinci âmil kabul edilen ictimaiyat ilmi, henüz emeklemeye başlayan bir nevzaddır. Hatırlamıyorlar ki etnografya ve emsali ilimlerin desatîr-i mücerredesi, hiç bir zaman bir mütearife, bir düstûr-i riyazi kudretini haiz olamamıştır. Ve nihayet tarih, her zaman doğru söyler şayan-ı itimad bir şahid mevkiine malik olmaktan maatteessüf hâlâ pek uzaktır. Bu ilim veya fenlerin erbabı, her günkü keşfiyat ve ihtiraat önünde yeni yeni usuller, kaideler ve yarın muhakkak yerini bir diğerine terkedecek düsturlar vaz' ve ikame etmekten bir an halî kalmıyorlar. Beşer, hakikate doğru her adım attıkça yeni bir âlem-i gaybe dahil olduğunu görüyor; hazane-i ulûm, her mütetebbiin esrar-ı hilkattan bir zerre-i hakikat iktıtafı yolunda sarfettiği tahammülfersa ikdamâtın ganimet-i zaferi olan ve dünkü basite bugün mürekkeb, bir gün evvelki bâtıla bir gün sonra hak dediren keşfiyat-ı cedide ile doluyor; desatîr-i ulûm değişiyor, değiştiriyor.

Bu mukaddimeyi dermiyandan sonra, ağza alınmaktan tehâşî edilen milliyetimizi inkâr sadedinde söylenen sözlere karşı birkaç kelime söylemek istiyorum. Lâkin bahse girmeden evvel, en kuvvetli vesikası mazînin birkaç bin senelik tozları altından çıkarılan taş ve tuğla parçalarına mahkûk ve hadisât-ı hakikiyeye ne dereceye kadar mutabık bulunduğu muhtac-ı teemmül birkaç satırdan ibaret bulunan tarihî iddiaları bir müddet için bir tarafa bırakarak, hâle atf-ı nazar-ı tedkik edilmesini tavsiyeye mübrem bir lüzum hissettiğimi arzedeceğim.

Filhakika beşerin aksa-i temeddüne vâsıl olmak üzere bulunduğu, hak ve hakikatın izhar ve ilânı namına şayan-ı şükran tezahürât-ı âlimane saha-i fiile girdiği, zabt-ü tedvîn-i vakayide bîtarafane idare-i kalem ve mütalâaya çalışıldığı iddia [3] edilen asr-ı hazırda gözümüzle gördüğümüz, hatta tamamıyle eşhas-ı vakasından bulunduğumuz şuûnun tarih sahifelerine, abidât sutuhuna hîn-i intikalinde aldığı eşkâl-ı mütezaddeye bir parça dikkat edenler, bir şahsın, —beşeriyetin şu kadar bin senelik tekâmülüne medyun bulunduğumuz akaidine bîgâne, kendi imalkerdesi eşya ve asnama tapacak derecede aşağı bir seviye-i fikriyeye malik, en ufak vakayii bin misli büyütmeye me'lûf bulunduğu edvarde— bir taş veya tuğla parçasına tevdi eylediği rivayâtın ne dereceye kadar şayeste-i itimad olduğunu takdirde müşkülâta düşmezler zannederim.

Bu mütalâaya mebnidir ki milel-i hazırayı mevzu-i bahs ederken, mazîden

ziyade hâlin gösterdiği vaziyat ve eşkâlin tahkik edilmesini daha çok vazıh ve muvafık-ı insaf görmekteryim.

İşte size bir kıta-i arazi ki onun tarih ve kablettarihi lâyuadd rivayât ve hurafâta boğulmuş; otuz-kırk asırlık bir cereyan-ı tarih zarfında onbeş-yirmi ve hatta daha fazla istilâ ve mühacerât inkılabâtına mâruz kalmış; sonra gelen, sekene-i evveliyeyi ne tamamen imha ve ne de külliyen ihraç edememiş; ırk, din, hurafe, lisan, âdât, anane biri birine karışmış; ve nihayet bugün bu kıtada kendine mahsus bazı evsaf irae eden, bir dil konuşan, komşularından ayrı bir mevcudiyete malik olan bir unsura tesadüf ediliyor.(25) Bu kimdir?

Bu suale, zannetmem ki kestirme bir cevab verilebilsin. O halde bugünün hadiselerini tedkik, şuûn-ı hazıranın önümüze yığdığı mu'dal mesail-i milliyeyi münakaşa ederken, hatta dünkü değil, ancak bugünkü heyetiyle muvacehe-i tedkikimizde arz-ı endam eden kitleyi nazar-ı muayene ve teftişe almak daha doğru bir mezheb olmaz mı, verilecek hükümleri buna göre tertib etmek icab etmez mi?

Aksî takdirde bugün hakikî hiç bir şey ifade etmeyen birkaç bin senelik iddialara istinad ettirilecek suret-i haller, (26) hiç bir kabiliyet-i tatbikiyeye [4] malik olamayacaklar ve bu neviden mukarrerât, beşeriyeti daimî tehdidleri altında yaşatacak adavet misketlerini demirden sînesinde saklayan, müheyya-i infilak bir bomba mahiyetini haiz bulunacaktır ki er-geç iştiali muhakkaktır. Çünkü hâl tağyir edilemez ve çünkü bugünden sonra bir millet ne temsîl, ne de imha edilebilir.(27)

Ben bu mütalâamı bugün ekseriyetle ve pek yanlış olarak mesail-i milliyenin hallinde kabul ve tatbik edilen esaslara itiraz maksadıyle dermiyan ettim. Yoksa mukadderât-i milliyemizin tâkibi için halen vücuduna ihtiyac gösterilen hukuk-ı tarihiyece noksanımızı örtmek fikrinde asla bulunmadım. Peşinen arzedeyim ki biz ona da herkesinki kadar ve belki birçoğunun malik olamadığı mikdarda sahib ve metaımız keyfiyet ve hatta kemiyet itibariyle başkalarınınkinden kıymetlidir.

Şimdi esas mevzuumuza dahil olabiliriz. Mâlumdür ki bir milletin menşeini tayinde nazar-ı tedkike alınacak nıkat hakkında ulema itilâf etmemişlerdir. Birtakımı, ananât, tarihî rivayât, lehce karabetini esas telâkkî etmişler; fizyonomi müşabehetleri ile seciye mümaseletlerine yerine göre bir ehemmiyet-i muavine vermişlerdir.

Bir kısmı, pek haklı olarak, akvam-ı cihanın yek diğeri üzerindeki tesirât-ı salifesini, milletlerin geçirdiği muhakkak tesâlübleri nazar-ı itinaya alınacak birer mevzu-i mühim addederek, akvamın menşelerini tayinde en çok canlı müesseselere, yani bugünkü kabile ve aile hayatlarına, edebiyat, ahlak, iktisadiyat telâkkîlerine istinad edilmesini muvafık bulmuşlardır. Daha birtakım-

(25) Bu cümlenin bu son sözcüğü derginin aslında "ediyor" şeklinde çıkmıştı. Ancak bunun yanlış olduğu açıktır ve bu yanlışlığın bir dizgi hatası sonucu meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz sözcüğü doğru şekliyle, yani "ediliyor" olarak yazdık.

(26) Suret-i haller: Hall şekilleri, çözüm yolları, sorunları çözmede kullanılan yöntemler.

(27) Buradaki "temsîl" sözcüğü, "bir milleti diğer bir milletin içinde eritme, dinini ve kültürünü yoketme" anlamınadır.

ları, millet isimleriyle dağ, tepe, dere, şehir, köy gibi mevaki isimlerini, bir mahalde sakin ahalinin irae ettiği zahirî kesafet-i nüfusu, hatta lisanlarda müşterek bir-iki kelimeyi mihver-i tedkik addedebilmişlerdir.

Bana göre bunlar bir dereceye kadar iltifata şayan mikyaslardır. Muhakeme ve tenkidi terketmemek şartıyle, mevzuun bu nıkat-ı nazardan herhangi biriyle muayene [5] ve tedkiki faideli neticeler verebilir. Tekrar edeyim: Bean şart ki esatize-i ulûmün pek büyük mesaî neticesinde destres olabildiği bu esasâta iktida ederken, bunların muhtelif milletlere tatbikinden meydana gelen netayici de yine o zatın ağzından çıktığı şekilde aynen kabul etmeyelim. Yani, "filân millet hakkında filân profesör böyle demiştir, binaenaleyh bu böyledir" demeyerek, o milleti bir defa da kendi gözlüğümüzle görmek ihtiyacını unutmayalım.

İmdi, bu esaslar dahilinde Kürd milliyetini biraz mütalâa edebiliriz.

Evvelâ, bugünkü nazariyat-ı tarihiyece en çok muvafık görülen millî hurafeleri ele alalım:

Bütün akvam-ı İslâmiyenin olduğu gibi Kürdlerin de millî hurafeleri mevzu-i bahs olurken bunu ikiye ayırmak mecburiyeti vardır: Kablel-İslâm, bâdel-İslâm.

Bâdel-İslâm hurafeler, gerek mürur eden zamanın azlığı ve gerekse din-i İslâmın nâşir-i evveli bulunan Arabların Şark Müslüman akvamına icra ettikleri kuvvetli tesirât-ı diniye dolayısıyle ihticaca salih değildirler.

Binaberîn, burada onlardan behsetmeyeceğim. Demek oluyor ki elimizde yalnız kablel-İslâm hurafeler kalıyor.

Şimdi mühim bir bahse intikal etmiş oluyoruz. İşte bir sual ki hakikaten mu'daldır.

Kürdler arasında münteşir bu kabîl hurafeler toplanılabilmiş midir?

Bir millet arasında münteşir hurafât ve ananâta —eğer mevcud ve müdevven değilse— tahsil-i vukuf, birçok şeraitin ictimaına mütevakkıftır. O milletin sakin bulunduğu manatıkı usulü dairesinde senelerce gezip dolaşmak, aralarında uzun müddet ikamet etmek, harîm-i ailelerine duhulü temin edecek bir derecede celb-i muhabbetlerine muvaffak olmak, her türlü tetebbuâtın müstenedünaleyhi olan lisanlarına tamamen vâkıf olmak, esaslı bir tedkikin infisal kabul etmez şartlarıdır.

[6] Adedi pek küçük bir yekün irae eden Kürdler hakkındaki tedkikata bu şerait adesesinden atf-ı nazar edersek ne görürüz? Hiç!

Filhakika ağyare, bâhusus ecanibe karşı fevkalade bir ihtiyat ve merdümgirizî gösteren ve alelumum hatta kendi milletdaşlarına bile tevdi-i hissiyatta pek büyük bir hısset irae eden Kürdlerin ahval-ı ictimaiyesini tamamıyle mechul addetmek doğru bir hakikattır. Kürd ve Kürdistan bugüne kadar nisbeten mechul kalmıştır. Kürd'ün tab'ı, Kürdistan'ın vaziyet-i tabiiyesi, vesait-i ittisaliyenin nedretle ifade edilebilen hali, hakikî Kürdlüğün hükümran olduğu manatıka nüfuz edilmemesini intac etmiştir.

Şuna emin olalım ki Kürd ve Kürdistan üzerindeki bu mechuliyet perdesini ref'edecek el, hiç bir zaman bir dest-i ecnebî olmayacaktır. Kader, bu şerefi, istikbalin ulûm-ı asriye ile mücehhez Kürd oğullarına saklamıştır. Bu vazife onlarındır.

Kurdîyê Bitlîsî

—Mâbâdı var— (28)

BEKA MİLLETİNDİR (*)

Şuûn ve hadisâtın daima duçar-ı tahavvül olageldiği bu âlem-i bîkarar içinde fâniliğin maddî zevk ve ihtişamını gaye-i ümid ve hayal addedenler, hayat-ı mâneviyenin derinliğine infaz-ı nazar edemezler. Zira onların mevcudiyetleri, zincir-i ihtiras ile bağlanmıştır. Filhakika ihtirasât-ı beşeriyenin izalesi kabil olsaydı, saadet denilen o serab-ı muğfil âfak-ı insaniyetten arz-ı didar edebilecekti. Halbuki hilkatın an-ı tekevvününden beri kuva-i tabiatın mütehalif ve mütebariz eşkâl-ı adîdesi tevalî edip gelmektedir. Her şeyde biri aksî, diğeri aynî veya [7] biri müsbet, diğeri menfi olmak üzre iki halin mütasavver ve mevcud olması, kavanîn-i tabiatın ilcaât ve icabâtındır.(29) Kavînin mevcudiyeti zayıfın vücuduyle kabildir. Bîşübhe, zayıf olmasaydı kavî de mevcud olamazdı. Kavîye vücud veren zayıf olduğu gibi, zayıfın vücudunu istilzam eden de kavîdir. Hayat-ı umumiye-i beşeriyede yalnız iyilik, güzellik veya yalnız fenalık ve çirkinlik tasavvur etmek doğru değildir. Bunlar, yek diğerinin çehreleri mâkûs üvey kardeşleridir. Tolstoy, hakikî insanlığı iyiliğin daimî ve ebedî tezahürâtında ve bugünkü ictimaî şûriş ve intizamsızlığın izalesini "vicdan-ı aklî" esaslarında görüyordu. Her şeyi iyilik gözlüğüyle gören ve tedkik eden bu feylesûf gibi herkesin düşünmesi kabil olaydı, "insanı melek, cihanı cennet" görecektik. Fünûn-ı müsbete erbabını bile techil eden Tolstoy, Buda'nın bu şagird-i hassülhassı, hayat-ı beşeriyenin gaye-i tekâmülünü ancak iyilikte buluyordu. Hakikat-ı halde her şey güzel olsaydı, güzellik nasıl tefrik edilebilirdi.

"Her gece Kadir olsa, Kadr'in kadrı olmazdı, Şeh'a
Her hacer bir gevher olsa, gevher etmezdi baha"

---

(28) Mâbâd: Arka, son, devam.

(29) Bu sözcük dergide böyle basılmıştır. Ancak kanımızca bu yanlıştır ve bir dizgi yanlışlığı yüzünden böyle çıkmıştır; doğrusu "icabâtındandır" olmalıdır.

diyen şairin bu sözünü yabana atmak mümkün mü! Tabiat bile bize eşkâl-ı mütehalife arzetmiyor mu! Münasebât-ı umumiyede bir intizam ve vahdetin temini kabil olsa bile, devamına imkân tasavvur etmek muhaldır. Bu mesrudâtımızdan, Epikürist bir kanaate tabi olduğumuz anlaşılmasın.

"İç bade, güzel sev, var ise akl-ü şuurun
Dünya var imiş ya ki yoğ imiş, ne umurun!"

felsefesini güdenlerdir ki beşeriyetin her gün açılan yeni bir cerîhasına bir avuç zehir katarlar. Bir âlem-i diğerin vücuduna kail olmayıp da maddî hayatın mücadelâtında zayıf düşen bîçarelerin bedbinîden başka nasibleri ve binnetice intihardan başka çareleri yoktur. Zira o gibiler hiç bir mefkûrenin hizmetkârı değillerdir. Zevki âlem-i haricîde gören veya arayanlar, nail-i emel olamadıkları zaman bedbin bir felsefenin mahkûmü olurlar. İhtiras, onların benliğinde azab ile yaşayan [8] düşman bir dost gibidir. Halbuki enfüsî ictihad ile meydan-ı mübarezeye atılanlar ve bu uğurda ölümü hiçe sayanlar, zevki vicdanda bulduklarından, hayatın nikât-ı esrarını daha iyi görür ve daha iyi anlarlar. Fakat er-geç her mevcud-ı fâinin zılal-ı ebediyete karışması muhakkak olduğundan, beşikten mezara kadar uzayan yol üzerinde her mücadeleye biraz sükûn ve emniyet, biraz da refah ve saadet tekabül etmelidir. Ferdî olsun, ictimaî olsun bu husus temin edilmedikçe ferdlerde bedbinî ve bundan mütevellid âfât, heyet-i ictimaiyede izmihlâl ve teşevvüş devam edecektir. Her asır, asr-ı validinden feyzini alarak kendine mahsus bir felsefe ve bir fikir ve ictihad ile ondan ayrıldığı halde, teselsül eden bu nâmütenahiyet-i edvar içinde cemiyetlerin intizamsızlığı, bir şekl-i muayyende tesbit edilememiştir.

Tarih, hiç bir zaman, mesudiyet-i beşeriyeyi temin eden bir tekâfül-i umumînin şahidi olamamış ve bu yüzden esaret-i milliye asr-ı hazıra kadar devam edegelmiştir.

Onsekizinci asır felâsifesinin efkâr ve ictihadları miyanında Ruso'nun vaz'ettiği hakimiyet-i milliye esasları, yalnız Fransa inkılâbını ihzar etmekle kalmadı; bugünkü sosyalizm köklerinin ta onsekizinci asra kadar uzadığını teslim etmek zarurîdir. Yirminci asır, bir taraftan kan ve ateşle huzur-ı tarihe çıkarken, diğer taraftan milletlerin serbestî-i inkişafı gibi hürriyet-i beşeriyeyi temin eden esasât-ı hukukiye ile mücehhez bulunuyor. Ferdî hayatın devam ve imtidadı, birtakım şerait-i lâzimenin intizam ve ahengine ve bu ahvalın her an ve mekânda bir vahdet irae eylemesine vabeste olduğu gibi, millî hayatın da suver-i inkişafı, her türlü şerait-i ictimaiyesinin daima bir vahdet ve insicam göstermesine manûttur. Müşterek ananâtın, itikadâtın, itiyadâtın, secayânın tecelligâhı olan bir heyet-i ictimaiye, tabiîdir ki ahval-ı umumiyesinde, dinî, bedîî, hukukî. . . ilh. bir vahdet ibraz eder. Bu cihet ilmî bir surette tedkik edilirse en tabiî addolunabilir. Seciyeleri mütebariz iki ferd arasında daimîyülhusûl bir tenakürün vucud bulacağı, azade-i iştibahtır. Efradı arasında tearüf bulunmayan bir heyet-i [9] ictimaiye ise, gayri tabiî olduğun-

dan, o cemiyetin devam ve bekasına hüküm vermek caiz değildir. Ferdî hayatımızın mahdud ve hayat devam ettikçe ölümün de mevcud olduğunu inkâr edemeyiz. Halbuki aynı dil, aynı din, aynı bir seciye taşıyan milletlerin birçok istilâ sellerinden bile kurtularak yaşadıklarını ve esasât-ı milliyelerine zerre kadar bir halel târî olmadığını görüyoruz. Ferd, bir cismin atomlarıdır ki zail oldukça yerlerine diğerlerinin avdetiyle cism-i mezkûrün hayatını idame ettirirler. Hodkâmlık, gözlerin ebediyet kapısına açılmasına kadar devam eder. Halbuki hayat-ı ebediye cemiyete has olduğundan, bir sevda-i millî ile onun tekâmülünü mefkûre edinenler, saadet-i hakikiye(30) mazhar olmuşlar demektir. Zira beka milletindir.

Hizanîzade
Kemal Fevzi

EDEBİYAT-I KÜRDİYEDEN BAZI NUMUNELER (*)

I (31)

Bâlâdaki unvan, birçok kimselerin nazarında taaccübengiz ve birtakım dimağlarda hayretefza bir cümledir. Zira milel ve tavaif-i İslâmiye arasında mevcud olan gaflet ve iğfal ve mefkud olan gamharî ve endişe-i istikbal sayesinde, bir unsurun yalnız edebiyat ve lisanı değil, belki bütün mevcudiyeti dahi nisyan perdeleri altında bırakılmıştır. Âlem-i İslâmın her tarafında bîser-ü sâmân olan tavaif ve anâsırın ahval ve vaziyet-i dilsûzanleri, işbu müddeanın isbatı için mukni' bir delil olduğu gibi, merkez-i Hilâfet ve bütün âlem-i İslâmın menba-i ilm-ü irfanı olan İstanbul şehrinde fâzıl, âlim ve senelerce Kürdistan'da hademât-ı umumiyeyi ifa ve binlerce nüfusu idare eden birçok zevâttan "yahu edebiyat-i Kürdiye var mıdır? Lisan-ı Kürdî edebiyata elverişli mi?" gibi ham ve hayretbahş istifhamları işitmek, maruzât-ı sabıkanın sıhhatine dall bir burhan-ı katı'dır.

İşte dâîleri de,(32) bu istifhamlara cevaben Kürd, Goran ve Kurmanc şiveleri [10] üzerine havassın edebiyat ve avamın şarkılarından birkaç gazel, be-

(30) Bu sözcük dergide böyle çıkmıştır. Ancak bunun bir dizgi hatası olarak böyle çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü Arapça bir sözcük olan "saadet" Arapça dilbilgisi kurallarına göre "dişil" olduğundan, onun sıfatı olan "hakiki" sözcüğünün de dişil olarak "hakikiye" biçiminde olması ve ismin "e" halinde ikisinin "saadet-i hakikiyeye" şeklinde yazılması gerekir.

(31) Burada birinci bölümü yayınlanan bu yazının devamı, derginin 7'nci sayısındadır.

(32) Dâîleri: Duacıları. Yazar bu sözle kendi şahsını kastediyor.

yit, ıstran, goranî, lawje, hayran, lawık ve bêrîteleri tahrir ve tercüme ve "Jîn" mecmuası sahaifinde kariîn-i kirama takdim edeceğim.

İHTAR

1- Şu risalenin esna-i tahririnde üdeba-i Ekrad'ın(33) divan, külliyat ve mecmualarından yanımda hiç bir şey mevcud değildi. Ancak merhum Mela Ehmedê Cızîrî'nin **Dîwan**'ını emanet tarîkiyle buldum ve Kürd asilzadelerinden birisi tarafından hediye olarak Mela Xıdırê Nalî'nin eş'arından on sahifelik bir deftere nail oldum. Kürd milletinin dühât-ı üdebası olan Mela Ebdurrehîmê Ma'dûmî ve Mela Ebdurrehîmê Wefayî ve Şêx Rızayê Kerkûkî ve Mıstefa Begê Kurdî ve Hacî Mela Qadırê Koyî ve Mela Ehmedê Xanî ve emsallerinin âsârına destres olamadım ve ekseriya yazılan eş'ar, hazanetülhayalde nâkıs ve nâtamam bir surette kalmış alelade şiirlerdir. Yoksa, edebiyat-ı Kürdiyenin âlî kısmından değildir.

2- Eski şairler ve bütün Şark üdebası nazarında şiir, yalnız dakik, taravetdar, lâtif, bedî' ve nazik bir mânadan ibaret değildir. Belki böyle bir mânayı müfîd, münsecim, sanat-ı bedîiyeyi hâvî, abdar, tabdar, hafif ve zarîf birtakım elfaz ve bu elfazı tanzim, tevzin ve tâbiye edecek aruzî, musikî ve dilfirîb bir vezin ve bu vezni temdid ve tesbit eyleyecek bir kafiyenin vücudü dahi lâzım ve şiirin unsur-ı aslîsidir. Halbuki tercümede lafız, vezin ve kafiyenin ufûl ve gıyabları bedihî olduğu gibi, ekseriya lugatın tebayün, şivelerin tahaluf ve ifadâtın tenevvuuna binaen, mânada dahi büyük bir istihale ve rekaketin husulü melhuzdür. Binaenaleyh, Kürdçeye pek vâkıf olmayan ve yazılan eş'arın mezayasını kâffeten idrak edemeyenler, elbette şu hakikatı nazar-ı itibare alacaklardır.

[11] NALÎ (*)

1-Saqî, be meyî kone le ser adetî new be
Bişkêne be yek nobe du sed matemî tewbe

2-Saqî, qedeh'î gerdişî Gerdûn deşikênî
Barî ke debî, mu'teqidî gerdişî ew be

3-Ey sirf-i riya, çend-i giran barî tekalîf
Bo xelkê dekêşî ke her wa rêş û cidew be

---

(33) Üdeba-i Ekrad: Kürd edebiyatçıları.

(*) Nalî'nin eş'arı Kürd Bılbas ve Kurmanc şivelerinden mürekkeb bir şive-i mahsus ve zarîf bir lehcedir ve bu keyfiyete nazaran Nalî, millî bir şairdir; bir kabile veyahud yalnız Süleymaniye şairi değildir. "**Tabakat-ı Üdeba-i Ekrad**"da şair-i merhum ve muhteremin tercüme-i hali arzedilecektir.

4-Buxzit le zeîfan çi ye? Axir weku qessaw
L'ew xezz û beze hîze bixo, hîze qelew be

5-Hespî nefesit dêt û deçê, germî lexaw e
Ey mestî riyazet, hele hoşyarî cilew be

6-Wek mang û hetawit ke hebê şewqî helatin
Serkirdeyî rê-w rêrewî şew, rêgirî xew be

7-Nalî, mebe aciz, ke eme dewr e, ne cewr e
Saqî, keremî yek be yek e, newbe be newbe

TERCÜME

1- Ey sakî, eski bir kadeh meyle aşk ve muhabbet âleminde yeni bir âdet ve ayini icra ve bir işretin tareb ve sururüyle tevbe ve tezehhüdden hâsıl olan ikiyüz matemi tar-ü mar et!

2- Ey huzzar-ı meclis, sakînin kadeh-i cangüzarı boş bir şişe değil, belki gökleri parçalayacak ve göklerin dönüş ve gerdişlerini tatil eyleyecek bir hassa ve kuvveye maliktir. Binaberîn, feleğin deveran ve tesirâtına katiyen inanıp itimad etmeyiniz. Lâkin behemehal bir tesirin vucuduna eğer itimad lâzım ise, kadehin deveran ve tesirâtına mu'takıd olunuz. Zira âlem-i aşk ve muhabbette kadehin tesiri felekten kat kat fazladır.

3- Mey, sakî ve kadehin zikri kuru sofuların fikrine muhalif ve itirazâtına bâis olduğu için, itirazât-ı mukaddereye cevaben der ki: Ey müccerred riya ve sum'aden mürekkeb olan heykel, tekâliften müteşekkil ağır yükleri ne vakte kadar başkası için taşıyıp çekeceksin! Haydi, riya ve cehalet [12] mihnetlerinde arkan ve omuzların yara ve bere olsun!

4- Sofuların mesleklerini tenkid ettikten sonra hunhar ve gaddar zalimlere hücum ediyor: Ey vahşi zalim, zayıf ve fukaralara karşı beslediğin buğz ve hasedin sebebi nedir? Neden hiç doymuyorsun? İşte kasab gibi, fakirleri kes ve et ve yağlarından tulum gibi şişmanlayıncaya kadar ye.

5- Ey açlık ve riyazet sevdasında bulunan ve tehzîb-i ahlak yerine mest ve şaşkın olmuş olan müteşeyyih, nefsin Kürdistan asîl atları gibi lezaiz ve müştehiyat maydanlarında gelip gitmekte olup, hırs ve tamah iktizasından, geminde müdhiş bir hararet vardır. Sakın kemal-i dikkatle dizginine bak.

6- Nalî, muhîtinde mevcud mesalik ve bu mesalik erbabını kâffeten tenkid ettikten sonra, meslek-i mahsusunu irşad tarîkiyle beyan ediyor: Eğer Güneş veyahud Ay gibi parlak bir surette tulû ve benînevine hizmet etmek ister isen sadakat, hamiyet ve fütuvvetmend bir fırkanın reisi ol ve istihsal-ı makasıd için en yegâne düşman olan gaflet üzerine gecelerde bile hücum et, uyku ve istirahatın katıuttarîki ol.

7- Ey Nalî, eğer şu meslek zımnında fevren netice hâsıl olmazsa kederlenme. Zira bu cevir değil, bilakis devr-i zamanın icabâtındandır ve huzzar-ı meclisin nazarında hüveydadır ki sakînin kerem ve merhameti müctemian ve beraber değil, bilakis münferiden ve birer birerdir. Binaenaleyh, biz de şu devirde bir kereme behemehal nail olacağız!

KURMANC ŞİVESİ ÜZERİNE
AVAMA MAHSUS ISTRAN(ŞARKI)

Birrê zerîyê gundê me meşane geştê û seyranê.
Tilî-w pêçî di mûmî ne.
Dev û diran şekirî ne.
Birû reş in, hakimî ne.
Navteng zirav, Kurmancî ne.
Solê lingan Mosilî ne.
Berî wê sibê, wê kubarê bi tilî-w pêçîyê wek mûmêd xwe gulan diçinin tev rîhanê

[13] Kawa minê, mîna karek ji karêd xezalan.(34)
Xwe bavêjî çîyayê Herranê.
Li ber tovê "hewşanê".(35)
Bayê qiblê lê rabî.
Tovê hewşanê lê li ba bî.
Çingînê çeleng siwaran ser da bî.
Berî wê sibê, wê kubarê xwe bavêjî kavila Bilêcanê.

TERCÜME

Köyümüzde mevcud olan mahbubelerin bir kısmı teneffüs ve temaşaya gidiyorlardı. Şu dilberlerin parmak ve pençeleri balmumu gibi lâtif ve yumuşak, diş ve dudakları şeker gibi tatlı ve beyaz, kaşları Kürdistan hükümranzadelerinin kaşları gibi siyah ve mukavves, belleri Kurmanc taifesine mahsus ince ve nazik, ayaklarındaki yemeniler Musul vilâyetinde yapılan yemenilerdir. Sabah erken ve ezan zamanında, şu seyran esnasında nazik, lâtif ve balmumu gibi yumuşak pençe ve parmaklarıyle reyhan, gül ve çiçekleri devşiriyorlardı.

(Mâbâdı var)

M.M.(36)

(34) Kaw: Kew.
(35) Peyvika "tov" di eslê kovarê da "tom" bû. Bi gumana me ev ji şaşîya rêzkirinê wisa derketîye û rastê wê "tov" e. Ji ber vî semedî me awayê wê yê rast nivîsî.
Hewşan: Gîyayek e, xezal wî dievînin.
(36) Ev navê Mihemed Mîhrî ye, ku yek ji endamên Komela Pêşketina Kurdistanê bûye (Bu, Kürdistan Tealî Cemiyeti üyelerinden biri olan Mehmed Mihrî'nin adıdır).

ZANÎN
DÎ PÊŞÎYA
HEMÎ TİŞTAN E

Ey biraderê me, di berîya hemî tiştekî da zanîn lazim e. Lewra çi dîn, çi dinya, hemî miteweqqifê li ser zanînê ne.(37) Heta mirov dînê xwe nezanî, tê çawan pê amel biket û heta mirov sin'etî nezanit, tê çawan tiştan çêbiket û heta mirov cohtkirinê nezanit, tê çawan çandinahî biket û heta mirov kirîn û firohtinê nezanit tê çawan tîcaretê biket?(38) Xulase, tu sişt bê zanîn nabit û serê her tiştekî zanîn e. Ji ber vî qasî ye ku heqas şerîeta İslamê medhê îlmê û terxîba wî diket.(39) Hatîye rîwayetkirin ji Pêxemberê me (aleyhî-ssalatu we-sselam), "hun îlmê, zanînê teleb bikin ji zarûkî heta mirinê".(40) Di hedîsekê dî da jî heye, "teleba îlmê, zanînê li ser her mu'minekî ferz e".(41) Hem di hedîsekê mayî da jî heye ku "îlim, windabûyê mu'minî ye, li ku rast bikevî tê hilînî". Yanî heta ku bibînit, çawan tiştekî mirov bêbuha winda bibit dilê mirov dimînite pê ve, weqtê ku mirov dît hema pê ra dê hilînit, îlim jî jibo Misilmanan lazim e mîna wê tişta windabûyî bit, daîma lê bigerit heta ku bibînî"(42)

---

(37) Miteweqqifê li ser zanînê: Girêdayîyê bi zanînê ve, rawestayîyê li ser zanînê. Yanî pêkhatina wan bi zanînê mimkun dibe.

(38) Peyvika "tê" guhartîyê ji "dê" ye û edatê dema hatî ye. Ev edat li hêlnê Kurdistanê, wek hêla Hekarîyê weha tê gotin. Mesela, "heta mirov kirîn û firohtinê nezanit tê çawan tîcaretê biket", yanî "heta ku mirov kirîn û firotinê nezane dê çawa tîcaret bike".

(39) Heqas: Hew qas, ew qas.
Medh: Pesin.
Terxîb: Hewisandina kesek jibo tiştek, çêkirina hewesê jibo tiştek.

(40) Teleb: Daxwaz, xwestin, gera li tiştek.

(41) Hedîs: Peyva Pêxember.

(42) Di kovarê da helbesta Evdirehîm Rehmî ya bi navê "Qewî bi Xwarina Zeîfan Dijîn", di navbera du beşên vê nivîsarê da hatîye çapkirin. Ji ber ku me nexwest em rêza kovarê biguhêrin û me guhartina rêza wê rast nedêra, me jî ew helbest di cîye wê da, yanî di navbera her du beşên nivîsarê da nivîsî û bi cî kir. Dûmayika vê nivîsarê li pey wê helbestê tê.

[14] QEWÎ BÎ XWARÎNA ZEÎFAN DÎJÎN

Sibê wekî çûme xebat
Qijikek mi dît, çolê dihat
Kurmek di nav devkî veşart
Lez bû, bi hêlînê ve hat
Şahyane bû kefte welat

Zaryê ewan têk qijqijî
Kurmik ku ker kir wî qijî
Teqsîmê zaryan kir ve jî
Xwarin ewan, bûn têr tijî
Çûçik bi wê "nêçîr" dijî
Kuştin neba, nêçîr ned'hat

Jîna qijik b'mirina wî ye
Kurmik nebit, qij birçî ye
Birçî, heyat roja sî ye
J'xêrê sîyan mimkun nîye
Jîna ewan b'nêçîrî ye
Lewra ku kurmik kuşt, hilat

Kîjka qewî, nêçîrevan
Kîjka zeîf e, bêeman
Kuştin jibo bêqudretan
xelq kirye Xaliq, qenc bizan
Ger jî dixwazî vî zeman(43)
quwwet te ra jîn û xebat

Çirîya Ewil 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(43) Jî: Jîn, heyat.

[15] Xulase, di heqê îlmê da zehf ehadîsê şerîfe hene ku îlim ji her tiştekî qenctir û jortir e, kemala însanî ancax bi zanînê ye.(44) Yekê dî jî, em bi çavê xwe dibînin, milletê ku nav da zanîn tunebit daîma zelîlê milletekî dî ye.(45)

Zanîn jî eqsamê wê hene.(46) Fedla hemî qisman mîna hev nehê.(47) Mesela zanîna bi Xwedê weya ehkamê şerîeta wî, li ser hemî îlman da ne.(48) İlmê dinyewî jî fedla her qismekî bi îtîbar menfeeta wî ye.(49)

Ey birayê me, hun dibînin ku îro îlm û mearif di nêv her milletekî da belav bûye; ji biçûk heta mezinêt wan, hemî ji ehwalê dîn û dinya xwe agahdar in. Ji xêr milletê me, ku em tenê ji vê nî'meta mezin mayîne bêbehr.(50) Ji ber wî qasî ye, ew fezaîlê ku fitreten di melletê me da hene, hemî bê faîde diçî; belkî bîlekis dibine sebebê mezellet û mezemmeta me.(51)

Mesela, xayet em dîndan în. Lakîn ehkam û kemalatê ku dînê me emir dike em nizanîn heta ku pê amel bikîn. Û bi xayet şecî' în, lakîn şecaeta xwe di kuştin û xirabîya hev da serf dikîn.(52) Û em zehf sexî ne,(53) lê jibo mitirban di dawetan da û jibo rişwetan di da'wan da û jibo koçekan di tîyatrowan da û jibo hedîyê axa û beg û şêxan di îdan da; ne ku jibo menfeetekê umûmî weya emrekî dînî. Sebebê van jî hemî nezanîn e.

Wekî te ev zanî, îro da ji me ra jî ji her tiştekî lazimtir îlm e; rîya wî jî xwendin û nivîsîn e. Ew jî ancax tê bi luxetê me bit.(54) Lewra luxetê başqe, umrek lazim e heta ku mirov wî luxetî bizanit, ji ew paş ku bi wî luxetî îlmekî bizanit. Ew jî ji her kesekî ra mimkun nabit.

Arwasîzade
Mihemed Şefîq

---

(44) Ehadîs: Piranîya "hedîs" e.
Kemal: Rûmet, bilindayî, serfirazî.

(45) Zelîl: Bindestê bêrûmet, stûxwar.

(46) Eqsam: Piranîya "qism" e.

(47) Fedl: Rûmet, bilindayî.
Qism: Beş, pişk.
Nehê: Nîne, nîye.

(48) Ehkam: Piranîya "hukum" e.

(49) Dinyewî: Dinyayî, yê ku têkilîya wî bi karên dinyayê heye.
Bi îtîbar: Li gora.

(50) Ji xêr: Ji bil, xeyn ji.
Bêbehr: Bêpar.

(51) Fezaîl: Piranîya "fezl" e, ew jî bi mana rûmet e.
Fitreten: Ji alîyê xwî û sirişt û tebîet ve.
Mezellet: Bindestî, kêmketin, nizmayî.
Mezemmet: Berzemî, qalkirina bi xirabîyê, nav û dengê xirab.

(52) Şecî': Wêrek, mêrxas, dilêr, cesûr.
Şecaet: Wêrîn, mêrxasî, dilêrî, cesaret.

(53) Sexî: Merd, çavtêr, ciwamêr.

(54) Luxet: Zimanê neteweyek, zimanê malbatî, zimanê makî. Li vir mexsed jê zimanê Kurdî ye.

ÂSÂR-I ESLÂFDAN (55)

Le Roma kewte ber çawim kesêkî haîm û heyran(56)
Be hey'et têgeyîm Kerd e, be şêwey ehlî Kurdistan

Ke çûme xizmetî pirsîm: "Birader, xelkî kam cêgey?
Le kam la hatuwî?"; girya, gutî "Baban", gutî "Baban"

Dilim dawe, gutim "bawke, hemûman bêkes în l'êre
Çi qewmawe? Gelê heyf e, megirye her wekû baran"(57)

Gutî: "Bo xurbet û rûtî nîye efxan û hawarim
[16] Le daxî hakimî xo me, le şan û şewketî Turkan(58)

Gelêkim bîstuwe pest û bilindî dewletan, emma
Cîhan neydîtuwe pestî mîsalî hakimî Kurdan

Dirêxa, em hemû cah û celal û heşmetey bûyan(59)

Le wextî xoy hemû şa bûn, serapa bêxem û şa bûn
Le cû da Hatemî Taî, le şer da Rustemî dastan

Le kû ma na'retey teqle-w cilît û zirg û rimbazî!
Le kû ma dengî zirna û dehol û şayî û meydan!

Le Harey şeşper û nerrey siwar û berqî şeşxane
Le teqqey nal û şeqqey sim, le reqqey topiz û qelxan

Dehate cunbiş û lerzîn, le mahî bigre ta mahî
Le sehra çende wehşî bû, le tirsan çûne ser kêwan

Be xeyrî wan beşîrî xoy kesêkîtir nebû hergîz
Beşîrî dewletî îman, nezîrî milletî Êran

---

(55) Âsâr-ı eslâfdan: Ji eserên kesên berîn (eskilerin eserlerinden).
(56) Mebest l'em "Roma"yey Hacî basî dekat şarî Estembûl e, nek "Roma"y paytextî Îtalya.
(57) Gelê: Gelek, zor, pirr.
(58) Ke em helbeste yekem car le "**Jîn**" da bilaw kirawetewe wişey "Turkan" be kar hênrawe, belam le çapekey Gîwî Mukrîyanî da be "Kurdan" (**Dîwanî Hacî Qadirî Koyî,** gird û ko-w pexişker: Gîwî Mukrîyanî, çapî sêyemîn, Hewlêr-1969).
(59) Be xwêndinewey helbesteke da derdewê ke nîwey yekemî em beyte natewaw e. Lewe ye eme be hoy heley çapewe rûy dabê.

Sera-w eywaniyan êsta kelawey kundebû-w mişk e
Eger meydanî dîwan e, serapa bûyte cê-xerman

Le lanî şêr û sertatî piling û xarî ejderha
Emêstê mar û mêrû, gurg û rêwî lê dekin seyran"

Le paş em matem û giryan û şîn û zayele pêm gut:
"Ezîzim, xem mexo hênde, le sayey Qadirî Subhan

Emîrêk mawe, paşa ye"; gutî "kê ye?", gutim "Şêr e"
Gutî "l'êre?", gutim "l'êre-w le Taran û le Hindistan

. . . . îsm e, wekû nawî le şer da duşmin-endaz e
Temayan her be ew mawe cemîî xakî Kurdistan

Zêr debexşî, dey deda, çakî deka, dil xoş deka
Hasilî êsta ke xemxwar her ew e bo Kurdekan"

Rehmetî Hacî Ebdulqadirî Koyî

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûl:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

(*) Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD (*)

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka (60) tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 128 ve 129'uncu numroları çıkmıştır. Kari'lerimize tavsiye ederiz. Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İchtihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

(60) "Eski hükümet" anlamına gelen "hükümet-i sabıka"dan maksat, I. Dünya Savaşı sırasında iktidarda bulunan İttihad ve Terakkî hükümetidir. Aynı deyim bazen de "sabık hükümet" biçiminde kullanılır; o da yine "eski hükümet" demektir.

WERGERANÊN JÎMAREYA 2'YAN

2'NCİ SAYININ ÇEVİRİLERİ

Dergimizin saygıdeğer Yazı Kurulundan ve Kürdistan'ı bilim ve bilgileriyle süsleyen ve genel olarak Osmanlı çevresinde bilgi ve kültür hanedanı olarak tanınan soylu Haydarî ailesi torunlarından saygıdeğer Üstad Haydarîzade İbrahim Efendi hazretlerinin şeyhülislâmlığa atandığı sevinçle görüldü. O erdemli saygıdeğer zatı değil, soylu Osmanlı milletini(61) böyle bir şeyhülislâma kavuştuğundan kutlar ve o erdemli saygıdeğer zatın başarılı olmasını bütün kalbimizle dileriz.

* *
*

"KÜRDLER" DOLAYISIYLE

Bizi inkâr edenler, dâvalarında başlıca şu noktaya dayanıyorlar. Diyorlar ki: "Kürdlerin kökeni bilinmemektedir"! Bu sonucu elde etmek için milletimizi duygusal bir incelemeye bile tabi tutmakta kusur etmiyorlar. Duygusal diyorum; çünkü bilim adamları nezdinde bir milletin kimliğini belirleme konusunda ortaya konulmuş ve fakat hiç biri diğerinin aynı olmayan formüllerden bir-ikisini, o da art düşüncelerini kanıtlamaya yarayacak bir tarz ve biçimde, inceleme ve tartışma konusu olan soruna uyguluyor, ölçüyor, biçiyorlar. Dayanaklarına büsbütün ya da kısmen ters usulleri içeren kuralları hatta bilgi için olsun belirtmiyorlar. Bütün sorunları daima bir yanlı yargılıyorlar. Olayları bir Avrupalı yazarın gözlüğüyle gören bu efendiler, unutuyorlar ki, insanlığın gelişme kervanı asla durmadan ilerliyor. Düşünmüyorlar ki, ulusların kimliğini incelemede en birinci etken kabul edilen sosyoloji, henüz emeklemeye başlayan bir yavrudur. Hatırlamıyorlar ki, etnografya ve benzeri bilimlerin soyut formülleri, hiç bir zaman, herkesçe kabul edilen bir ölçü, bir matematik formülü gücüne sahip olamamıştır. Ve nihayet tarih, her zaman doğru söyleyen, güvenilir bir tanık mevkiine sahip olmaktan, üzülerek belirteyim ki hâlâ pek uzaktır. Bu bilim ya da tekniklerin uzmanları, her günkü keşifler ve icatlar önünde yeni yeni usuller, kurallar ve yarın yerini kesinlikle bir başkasına bırakacak olan kurallar koymaktan bir an bile boş kalmıyorlar. İnsanlık gerçeğe doğru her adım attıkça yeni bir bilinmez dünyaya giriyor; bilimler hazinesi, her araştırmacının yaradılışın sırlarından bir gerçek zerresi ele geçirme yolunda harcadığı tahammül dışı girişimlerin zafer ganimeti olan ve dünkü basite bugün bileşik, bir gün önceki çürüğe bir gün sonra gerçek dedirten yeni keşiflerle doluyor; bilim formülleri değişiyor, değiştiriyor.

(61) 20 numaralı dipnota bakınız.

Bu giriş bölümünü ortaya koyduktan sonra, ağza alınmaktan kaçınılan ulusumuzu inkâr konusunda söylenen sözlere karşı birkaç söz söylemek istiyorum. Fakat konuya girmeden önce, en güçlü belgesi geçmişin birkaç bin yıllık tozları altından çıkarılan taş ve tuğla parçalarına kazıtılmış ve gerçek olaylara ne dereceye kadar uygun bulunduğu düşünmeye muhtaç birkaç satırdan ibaret bulunan tarihsel iddiaları bir süre için bir yana bırakarak, bugünkü duruma inceleme gözüyle bakılmasını salıkvermeyi zorunlu gördüğümü arzedeceğim.

Gerçekte insanlığın medenî gelişmenin en ucuna ulaşmak üzere bulunduğu, hak ve gerçeğin ortaya çıkarılıp açıklanması adına şükrana değer bilgince gösterilerin uygulama alanına girdiği, olayların tutanaklaştırılıp düzenli biçimde yazılmasında tarafsızca kalem oynatmaya ve düşünce belirtmeye çalışıldığı iddia edilen şimdiki çağda gözümüzle gördüğümüz, hatta tamamıyle içinde yaşayıp tanık olduğumuz olayların tarih sayfalarına, anıtların yüzeyine geçtiği anda aldığı çelişkili biçimlere bir parça dikkat edenler, bir kişinin, insanlığın şu kadar bin yıllık evrimine borçlu bulunduğumuz insanlık ideolojisine ilgisiz, kendisince yapılmış olan eşya ve putlara tapacak derecede aşağı bir fikir seviyesine sahip, en ufak olayları bin kat büyütmeye alışmış olduğu dönemlerde bir taş ya da tuğla parçasına geçirip bıraktığı söylentilerin ne ölçüde güvenilmeye değer olduğunu takdir etmekte güçlük çekmezler sanırım.

Bundan dolayıdır ki, bugünkü ulusları söz konusu ederken, geçmişten çok, mevcut durumun gösterdiği konum ve şekillerin araştırılmasını daha açık ve insafa uygun görmekteyim.

İşte size bir toprak parçası ki, onun tarihi ve tarihöncesi dönemleri sayısız söylenti ve efsanelere boğulmuş; 30-40 yüzyıllık bir tarih akışı içinde 15-20 ve hatta daha fazla istilâ ve göç dönüşümlerine uğramış; sonradan gelen, ilk sakinlerini ne tamamen imha edebilmiş ve ne de tümüyle çıkarabilmiş; ırk, din, efsane, dil, gelenekler, töreler birbirine karışmış; nihayet bugün bu parçada kendine özgü bazı nitelikler gösteren, bir dil konuşan, komşularından ayrı bir varlığa sahip olan bir unsura rastlanılmaktadır. Bu kimdir?

Bu soruya sanmam ki kestirme bir cevap verilebilsin. O halda bugünün olaylarını incelerken ve mevcut durumun önümüze yığdığı çetin ulusal sorunları tartışırken, dünkü değil de ancak bugünkü durumuyle incelememizin karşısında boy gösteren kitleyi ele alıp araştırma konusu yapmak daha doğru bir gidiş olmaz mı, verilecek hükümleri buna göre düzenlemek gerekmez mi!

Aksî takdirde, bugün gerçek hiç bir şey ifade etmeyen birkaç bin yıllık iddialara dayandırılacak çözüm biçimleri, hiç bir uygulama yeteneğine sahip olamayacaktır. Ve bu türden kararlar, insanlığı sürekli tehditleri altında yaşatacak düşmanlık misketlerini demirden sinesinde saklayan, patlamaya hazır bir bomba niteliğine sahip olacaktır ki, er-geç tutuşması muhakkaktır. Çünkü mevcut durum değiştirilemez ve çünkü bugünden sonra bir ulus ne eritilebilir, ne de imha edilebilir.

Ben bu düşüncemi, bugün çoğunlukla ve pek yanlış olarak ulusal sorunların çözümünde kabul edilip uygulanan esaslara itiraz amacıyle ortaya koydum. Yoksa ulusal mukadderatımızın izlenmesi için halen varlığına ihtiyaç gösterilen tarihsel hukuk bakımından eksikliğimizi örtmek fikrinde asla bulunmadım. Peşinen arzedeyim ki, biz ona da herkesinki kadar ve belki birçoğunun sahip olamadığı miktarda sahip bulunuyoruz. Ve malzememiz, nitelik ve hatta nicelik bakımından başkalarınınkinden değerlidir de.

Şimdi esas konumuza girebiliriz:

Bilindiği gibi bir ulusun kökenini belirlemede incelemecilerce göz önüne alınacak noktalar hakkında bilim adamları görüş birliğine varamamışlardır. Birtakımı gelenekleri, tarihsel söylentileri, lehce yakınlıklarını esas kabul etmişler; fizyonomi benzerlikleri ile karakter benzerliklerine yerine göre bir yardımcı etken önemi vermişlerdir.

Bir bölümü, pek haklı olarak dünya milletlerinin birbirleri üzerindeki eski etkilerini, milletlerin geçirdiği muhakkak karışmışlığı dikkate alınacak önemli birer konu sayarak, milletlerin kökenlerini belirlemede en çok canlı kurumlara, yani bugünkü kabile ve aile hayatlarına, edebiyat, ahlak, ekonomi anlayışlarına dayanılmasını uygun bulmuşlardır. Daha birtakımları, millet adları ile dağ, tepe, dere, kent, köy gibi yer adlarını, bir yerde sakin halkın gösterdiği açık nüfus yoğunluğunu, hatta dillerde ortak bir-iki kelimeyi incelemenin ekseni sayabilmişlerdir.

Bana göre bunlar, bir dereceye kadar dikkate değer ölçülerdir. Değerlendirme ve eleştiriyi terketmemek şartıyle, konunun bu görüş açılarından herhangi biriyle araştırılıp incelenmesi yararlı sonuçlar verebilir. Tekrar edeyim: Şu şartla ki, bilim üstadlarının pek büyük çalışma sonucunda elde edebildikleri bu esaslara uyarken, bu esasların çeşitli milletlere uygulanmasından meydana gelen sonuçları da yine o zatların ağzından çıktığı şekilde aynen kabul etmeyelim. Yani, "filân millet hakkında filân profesör böyle demiştir, o halde bu böyledir" demeyerek, o milleti bir kez de kendi gözlüğümüzle görmek gereğini unutmayalım.

İmdi, bu esaslar içinde Kürd milliyetini biraz inceleyebiliriz:

Önce, bugünkü tarihsel teorilerce en çok uygun görülen millî efsaneleri ele alalım:

Bütün İslâm milletlerinin olduğu gibi, Kürdlerin de millî efsaneleri söz konusu olurken, bunu ikiye ayırmak zorunluluğu vardır: Müslümanlıktan önce, Müslümanlıktan sonra.

Müslümanlıktan sonraki efsaneler, gerek geçen zamanın azlığı ve gerekse İslâm dininin ilk yayımlayıcısı bulunan Arapların Doğulu Müslüman halklara din yolu ile yaptıkları güçlü etkiler dolayısıyle kanıt olarak öne sürmeye elverişli değildir.

Bu nedenle burada onlardan söz etmeyeceğim. Demek oluyor ki, elimizde yalnız Müslümanlıktan önceki efsaneler kalıyor.

Şimdi önemli bir konuya geçmiş bulunuyoruz. İşte bir soru ki, gerçekten çetindir:

Kürdler arasında yaygın bulunan bu tür efsaneler toplanılabilmiş midir? Bir millet arasında yaygın bulunan efsaneler ve gelenekleri —eğer mevcut ve toplanıp yazılmış değilse— bilebilmek, birçok koşulların bir arada toplanmasına bağlıdır. O milletin sakin bulunduğu bölgeleri usulü dairesinde yıllarca gezip dolaşmak, aralarında uzun süre kalmak, aile çevrelerine girmeyi sağlayacak ölçüde sevgilerini kazanmayı başarmak, her türlü araştırmaların dayanağı olan dillerine tamamen vâkıf olmak, esaslı bir araştırmanın ayrılmak kabul etmez koşullarıdır.

Sayısı pek küçük bir yekün gösteren Kürdler hakkındaki incelemelere bu koşullar merceğinden göz atarsak ne görürüz? Hiç!

Gerçekten başkalarına, özellikle yabancılara karşı olağanüstü ihtiyat ve çekingenlik gösteren ve genel olarak hatta kendi millettaşlarına bile duygularını açmakta pek büyük bir cimrilik gösteren Kürdlerin sosyal durumlarını tümüyle bilinmez saymak doğru bir gerçektir. Kürd ve Kürdistan bugüne kadar nisbeten maçhul kalmıştır. Kürd'ün karakteri, Kürdistan'ın doğal durumu, iletişim araçlarının pek az ve yetersiz durumda oluşu, gerçek Kürdlüğün egemen olduğu bölgelere nufuz edilememesi sonucunu doğurmuştur.

Şuna emin olalım ki, Kürd ve Kürdistan üzerindeki bu bilinmezlik perdesini kaldıracak olan el, hiç bir zaman yabancı bir el olmayacaktır. Kader, bu şerefi, geleceğin çağdaş bilimleriyle donatılacak olan Kürd oğullarına saklamıştır. Bu görev, onlarındır.

(Devamı var)

Kurdîyê Bitlîsî

BEKA MİLLETİNDİR(62)

Durumlar ve olayların sürekli olarak dönüşüme uğrayageldiği bu kararsız evren içinde fâniliğin maddî zevk ve görkemliliğini bir ümit gayesi ve hayal sayanlar, manevî hayatın derinliğini göremezler. Zira onların varlıkları ihtiras zinciri ile bağlanmıştır. Gerçekte, insanlığın ihtiraslarının giderilmesi mümkün olsaydı, mutluluk denilen o aldatıcı serap, insanlığın ufuklarından yüzünü gösterebilecekti. Oysa yaradılışın var olduğu andan beri, doğa güçlerinin birbirlerinden değişik ve belirgin bir biçimde birbirlerine karşı birçok şekilleri, birbirlerini izleyegelmişlerdir. Her şeyde biri karşıt, diğeri aslî ya da biri olumlu, diğeri olumsuz olmak üzere iki durumun tasarlanıp var ol-

(62) Beka: Kalıcılık, kalıcı olma durumu, sonsuz yaşam. Arapça olan bu sözcük, Türkçede tam karşılığı bulunmadığı için çeviride tarafımızdan aynen kullanıldı.

ması, doğa kanunlarının zorunlu gereklerindendir. Güçlünün var olması güçsüzün var olmasıyle kabildir. Kuşkusuz, güçüz olmasaydı güçlü de var olamazdı. Güçlüye varlık veren güçsüz olduğu gibi, güçsüzün varlığını gerektiren de güçlüdür. Genel insanlık yaşamında yalnız iyiliği ve güzelliği ya da yalnız fenalığı ve çirkinliği düşünmek doğru değildir. Bunlar birbirlerinin, yüzleri ters üvey kardeşleridir. Tolstoy, gerçek insanlığı iyiliğin sürekli ve sonsuz görünümünde, bugünkü sosyal kargaşalık ve düzensizliğin giderilmesini de "akılcı vicdan" esaslarında görüyordu. Her şeyi iyilik gözlüğüyle gören ve inceleyen bu düşünür gibi herkesin düşünmesi mümkün olsaydı "insanı melek, dünyayı cennet" görecektik. Müspet bilimlerin uzmanlarını bile bilgisizlikle suçlayan Tolstoy, Buda'nın bu özbeöz çömezi, insanlık yaşamının evrimleşmesi amacını iyilikte buluyordu. Oysa, gerçekte her şey güzel olsaydı güzellik nasıl ayırt edilebilirdi!

"Her gece Kadir olsa Şahım, Kadr'e olmazdı değer
Ve her taş bir cevher olsa, değer bulmazdı cevher"

diyen şairin bu sözlerini yabana atmak mümkün mü! Doğa bile bize değişik şekiller sergilemiyor mu! Genel ilişkilerde bir düzen ve birliğin sağlanması mümkün olsa bile, devamına olanak düşünmek olanaksızdır. Sergilediğimiz bu görüşlerimizden, Epikürist bir kanıya bağlı olduğumuz anlaşılmasın.

"İç bade, güzel sev, varsa aklın ve bilincin
Dünya varmış ya da yokmuş, ne umurunda senin!"

felsefesini güdenlerdir ki insanlığın her gün açılan yeni bir yarasına bir avuç zehir katarlar. Bir başka dünyanın varlığını kabul etmeyip de maddî yaşamın mücadelelerinde zayıf düşen çaresizlerin karamsarlıktan başka nasipleri ve sonuç olarak intihardan başka çareleri yoktur. Zira o gibiler, hiç bir idealin hizmetçileri değillerdir. Zevki dış dünyada gören ya da arayanlar, umduklarını bulamadıkları zaman karamsar bir felsefenin mahkûmü olurlar. İhtiras, onların benliğinde azap ile yaşayan düşman bir dost gibidir. Oysa sübjektiv bir gayretle kavga alanına atılanlar ve bu uğurda ölümü hiçe sayanlar, zevki vicdanlarında bulduklarından, hayatın gizli sırlarını daha iyi görür ve daha iyi anlarlar. Fakat fâni olan her varlığın er-geç sonsuzluk gölgesine karışması muhakkak olduğundan, beşikten mezara kadar uzayan yol üzerinde her mücadelenin karşılığı biraz huzur ve güvenlik, biraz da refah ve mutluluk olmalıdır. Bireysel olsun toplumsal olsun, bu husus sağlanmadıkça, bireylerde karamsarlık ve bundan doğan felâketler, sosyal yapıda da karışıklık ve yok olma sürecektir. Her çağ, kendisinden önceki çağdan feyzini alarak, kendine özgü bir felsefe ve bir fikir ve düşünce ile ondan ayrıldığı halde, zincirleme sürüp giden bu devirlerin sonsuzluğu içinde toplumların düzensizliği belli bir biçimde tespit edilememiştir.

Tarih hiç bir zaman insanlığın mutluluğunu güvence altına alan genel bir dayanışmaya tanık olamamış ve bu yüzden ulusal esirlik bugünkü çağa kadar devam edegelmiştir.

XVIII. yüzyıl düşünürlerinin görüş ve düşünceleri arasında Rousseau'nun ortaya koyduğu ulusal egemenlik esasları, yalnız Fransız devrimini hazırlamakla kalmadı. Bugünkü sosyalizmin köklerinin ta XVIII. yüzyıla kadar uzadığını kabul etmek zorunludur. XX. yüzyıl, bir yandan kan ve ateşle tarihin huzuruna çıkarken, öte yandan da ulusların gelişme özgürlüğü gibi insanlığın özgürlüğünü güvence altına alan hukukî temeller ile donatılmış bulunuyor. Bireysel yaşamın devam etmesi ve uzayıp gitmesi, birtakım gerekli koşulların düzenli ve uyumlu olmasına ve bu durumların her an ve her yerde bir birlik göstermesine bağlı olduğu gibi; ulusal yaşamın gelişme biçimleri de, o yaşamın her türlü sosyal koşullarının daima bir birlik ve uyum göstermesine bağlıdır. Ortak geleneklerin, ortak inançların, ortak alışkanlıkların ve ortak karakterlerin yansıyıp belirlendiği bir sosyal yaşam, doğaldır ki genel durumlarında dinsel, sanatsal, hukuksal vb. bir birlik ortaya koyar. Bu konu, bilimsel bir biçimde incelenirse en doğal sayılabilir. Karakterleri belirgin bir biçimde birbirinden ayrı olan iki birey arasında süreklilik kazanan bir yabancılaşmanın var olacağı kuşku götürmez. Bireyleri arasında tanışma bulunmayan bir sosyal topluluk ise, doğal olmadığından, o toplumun sürekli ve kalıcı olacağı yargısına varmak doğru değildir. Bireysel yaşamımızın sınırlı olduğunu ve yaşam sürdükçe ölümün de var olduğunu inkâr edemeyiz. Oysa aynı dili, aynı dini ve aynı karakteri taşıyan milletlerin, birçok istilâ sellerinden bile kurtularak yaşadıklarını ve ulusal temellerine zerre kadar bir bozukluk gelmediğini görüyoruz. Bireyler bir cismin atomlarıdır ki, ortadan kalktıkça yerlerine yenilerinin gelmesiyle o cismin yaşamını sürekli kılarlar. Bencillik, gözlerin sonsuzluk kapısına açılmasına kadar sürer. Oysa sonsuz yaşam topluma özgü olduğundan, millî bir tutku ile onun tekâmülünü ideal edinenler, gerçek mutluluğa ulaşmışlar demektir. Zira beka, miletindir.

Hizanîzade
Kemal Fevzi

KÜRD EDEBİYATINDAN BAZI ÖRNEKLER

I (63)

Yukarıdaki başlık, birçok kimselerin gözünde hayrete yolaçan ve birtakım beyinlerde fazla bir şaşkınlık yaratan bir cümledir. Çünkü Müslüman milletler ve topluluklar arasında var olan gaflet ve yanıltma ve geleceğe ilişkin üzüntü ve kaygının bulunmayışı yüzünden, bir ırkın yalnız edebiyatı ile dili değil ve fakat aynı zamanda bütün varlığı dahi unutulmuşluk perdesi altında bırakılmıştır. İslâm dünyasının her tarafında perişan olan toplulukların ve ırkların yürek yakıcı hal ve durumları, bu iddianın ispatı için inandırıcı bir kanıt olduğu gibi, Halifeliğin merkezi ve bütün İslâm dünyasının bilim ve kültür kaynağı olan İstanbul kentinde erdemli, bilgili ve Kürdistan'da yıllarca genel hizmetler yerine getiren ve binlerce nüfusu yöneten birçok zatlardan "yahu, Kürd edebiyatı var mı, Kürd dili edebiyata elverişli mi?" gibi ham ve şaşkınlık veren soruları işitmek, yukarıda belirtilenlerin doğruluğunu kanıtlayan kesin bir kanıttır.

İşte duacıları da,(64) bu sorulara karşılık Kürd, Goran ve Kurmanc şiveleri üzerine saygıdeğer kimselerin edebiyatından ve halkın şarkılarından birkaç gazel, beyit, stran, goranî, lawje, hayran, lawik ve bêrîteleri yazıp çevireceğim ve "**Jîn**" dergisi sayfalarında sayın okuyuculara sunacağım.

HATIRLATMA

1- Bu yazının yazılması sırasında Kürd edebiyatçılarının divan, külliyât ve derlemelerinden yanımda hiç bir şey mevcut değildi. Ancak merhum Mela Ehmedê Cızîrî'nin "**Dîwan**"ını emanet yoluyle buldum ve Kürd soylularından birisi tarafından hediye olarak Mela Xıdırê Nalî'nin şiirlerinden 10 sayfalık bir defter elde ettim. Kürd milletinin dâhi edebiyatçıları olan Mela Ebdurrahîmê Ma'dûmî, Mela Ebdurrahîmê Wefayî, Şêx Rızayê Kerkûkî, Mıstefa Begê Kurdî, Hacî Mela Qadırê Koyî, Mela Ehmedê Xanî ve benzerlerinin eserlerini ele geçiremedim. Ve çoğunlukla yazılan şiirler, eksik ve tamam olmayan bir şekilde hatırımda kalmış sıradan şiirlerdir. Yoksa Kürd edebiyatının üst düzeydeki bölümünden değildir.

2- Eski şairler ve bütün Doğu edebiyatçıları gözünde şiir, yalnız ince, taze, yumuşak, güzel ve nazik bir anlamdan ibaret değildir. Ayrıca, böyle bir anlamı belirten tutarlı, güzel bir sanatı içeren, şirin, parlak, hafif ve zarif birtakım sözler ve bu sözleri düzenleyecek, vezinleştirecek ve bir araya getirecek aruzî, musikî ve gönül alıcı bir vezin ve bu vezni uzatıp tespit edecek bir ka-

(63) 31 numaralı dipnota bakınız.
(64) 32 numaralı dipnota bakınız.

fiyenin varlığı dahi gerekli ve şiirin asıl unsurudur. Oysa çeviride söz, vezin ve kafiyenin ortadan kaybolacağı açıktır. Bundan başka, çoğunlukla dillerin birbirlerinden ayrı, şivelerin değişik ve ifadelerin çeşitli şekillerde olmasından dolayı, anlamda dahi büyük bir başkalaşım ve tutarsızlığın meydana geldiği görülmektedir. Bu nedenle, Kürdçeyi pek iyi bilmeyen ve yazılan şiirlerin üstün niteliklerini tümüyle kavrayamayanlar, elbette bu gerçeği nazar-ı itibare alacaklardır.

NALÎ(*)

*

ÇEVİRİ(65)

1- Ey saki, eski bir kadeh bade ile aşk ve muhabbet âleminde yeni bir âdet ve ayin gerçekleştir ve bir eğlencenin coşku ve sevinci ile, tövbe ve ibadete dalmaktan oluşmuş olan iki yüz matemi darmadağın et.

2- Ey şu mecliste hazır bulunanlar, sakinin canlara dokunan kadehi boş bir şişe değildir. O, gökleri parçalayacak ve göklerin dönüş ve yuvarlanışlarını durduracak bir özellik ve güce sahiptir. Bu nedenle, feleğin dönüş ve etkilerine kesinlikle inanıp güvenmeyiniz. Fakat eğer mutlaka bir etkinin varlığına güvenmek gerekirse, kadehin dönüş ve etkilerine inanınız. Zira aşk ve muhabbet âleminde kadehin etkisi feleğinkinden kat kat fazladır.

3- Mey, saki ve kadehin zikri kuru sofuların fikrine muhalif ve itirazlarına yolaçtığı için, gelecek itirazlara karşılık der ki: Ey, sadece riya ve gösterişten oluşan heykel, yükümlülüklerden oluşan ağır yükleri ne zamana kadar başkası için taşıyacaksın. Madem öyle, riya ve cehalet zorluklarından, varsın arkan ve omuzların yara-bere içinde olsun.

4- Sofuların gidişlerini eleştirdikten sonra hunhar ve acımasız zalimlere saldırıyor: Ey vahşi zalim, güçsüz ve yoksullara karşı beslediğin çekememe ve kıskançlığın sebebi nedir? Neden hiç doymuyorsun? İşte, yoksulları kasap gibi kes ve tulum gibi şişmanlayıncaya kadar et ve yağlarını ye.

5- Ey açlık ve riyazet(66) sevdasında bulunan ve ahlak temizliği yerine mest ve şaşkın olmuş olan şeyh taslağı! Nefsin, Kürdistan'ın soylu atları gibi zevk ve iştiha meydanlarında gelip gitmekte olup, hırs ve açgözlülük gereği olarak, geminde müthiş bir ısınma vardır. Sakın büyük bir dikkatle dizginine bak.

(*) Nalî'nin şiirleri, Kürd Bılbas ve Kurmanc şivelerinden oluşan özel bir şive ve ince bir lehce ile yazılmışlardır. Ve bu duruma göre Nalî, ulusal bir şairdir; bir kabile şairi ya da yalnız Süleymaniye şairi değildir. **"Kürd Edebiyatçılarının Biyografileri"** demek olan **"Tabakat-ı Üdeba-i Ekrad"**da bu rahmetli ve saygıdeğer şairin yaşam öyküsü sunulacaktır.

(65) Şiirin Kürdçesi yazının aslında yer aldığı için burada onu yeniden yazmaya gerek görmedik ve yalnız, yazar tarafından yapılmış olan Osmanlıca çevirilerini bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik.

(66) Riyazet: Tasavvufta, "az yeme, az uyuma, perhiz yapma" anlamlarında kullanılan bir deyim.

6- Nalî, çevresinde var olan gidişleri ve bu gidişlerin sahiplerini tümüyle eleştirdikten sonra, kendi özel tutumunu uyarma yoluyle belirtiyor: Eğer Güneş ya da Ay gibi parlak bir şekilde doğmak ve soydaşlarına hizmet etmek istersen doğruluk, ulusal onur ve mertlik sahibi bir topluluğun başı ol ve amaçlarını gerçekleştirmek için tek düşman olan gafletin üzerine geceleri bile saldır, uyku ve dinlenmenin yolkesicisi ol.

7- Ey Nalî, eğer bu tutum içinde hemen sonuç elde edilmezse kederlenme. Çünkü bu zulüm değil, tam tersine zamanın dönüşünün gereklerindendir ve mecliste hazır bulunanların gözünde açıktır ki sakinin iyilik ve merhameti toplu ve birlikte değil, tersine tek tek ve birer birerdir. Bu nedenle, biz de bu dönüş sırasında bir iyiliğe mutlaka kavuşacağız.

KURMANC ŞİVESİ ÜZERİNE HALKA ÖZGÜ STRAN(ŞARKI)

*

ÇEVİRİ(67)

Köyümüzde bulunan güzellerin bir kısmı hava alma ve geziye gidiyorlardı. Bu dilberlerin elleri ve parmakları balmumu gibi lâtif ve yumuşak, diş ve dudakları şeker gibi tatlı ve beyaz, kaşları Kürdistan prenslerinin kaşları gibi siyah ve yay biçiminde, belleri Kurmanc topluluğuna özgü ince ve nazik, ayaklarındaki yemeniler Musul vilâyetinde yapılan yemenilerdir. Sabah erken ve ezan zamanında bu gezi sırasında nazik, lâtif ve balmumu gibi yumuşak el ve parmakları ile reyhan, gül ve çiçekleri devşiriyorlardı.

(Devamı var)

M.M.(68)

---

(67) Bu şarkının da Kürdçe aslı asıl yazıda yer aldığı için, burada onu yeniden yazmaya gerek görmedik ve yazar tarafından yapılmış olan Osmanlıca çevirisini bugünkü Türkçeye çevirmekle yetindik.

(68) Li jêrenota 36'an binêrin (36 numaralı dipnota bakınız).

* *
*

Kürd dilinin gramer kuralları konusunda "**Mukaddimet'ül-İrfan**" adlı bir küçük kitap yayınlanmıştır. Dergimizin yönetim yerinde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Kitapçı Hamdi Efendi'nin dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Dokor Abdullah Cevdet Bey kardeşimizin yönetimi altında onbeş yıldan beri yayımlanan ve cihad ve savaş ilânından sonra eski hükümet(69) tarafından kapatılan bu dergi, bu kez yine haftalık olarak yayınlanmaya başlamış ve 128 ve 129'uncu sayıları çıkmıştır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz. Yıllık abone karşılığı 250, sayısı ise 5 kuruştur.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numarası 865'tir.

(69) 60 numaralı dipnota bakınız.

Birinci sene 20 Teşrin-i Sanî 1334 Aded 3

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

JÎN

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

Birinci sene 20 Teşrin-i Sanî 1334 Aded 3

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

”KÜRDLER” MÜNASEBETİYLE(*)

İkinci nüshadaki makalemizde serd olunan mülâhazât, Kürdler arasında münteşir hurafelerden bahsolunurken ecnebî âsâra müracaatla — Kütübhane-i Millî'de mevcud olmayan— yeni vesikalara malik olunamayacağını irae eder. Avrupalıların ve onlardan iktibasen şimdiki Şarklıların Kürd hurafelerine dair edindikleri mâlumâtın temeli, —aldanmıyorsam— münhasıran Rus tedkikatıdır. Kürdleri, Kürdistan'ı tedkik eden akvam miyanında en çok çalışan ve hasbelmevki nisbî bazı muvaffakiyat istihsal eden Ruslardır. Diğer müdekkiklerin ve hele Almanların mihver-i tetebbuu, Petersburg Fen Akademisi'nin neşrettiği birkaç eserden ibarettir.

Binaberîn, Rus tedkikatının şerait-i sıhhat ve husulünü, yani esası mütalâa etmekle, o esas üzerine bina edilen tetebbuâtın haiz oldukları kıymet ve itibar kendiliğinden taayyün eder.

Maatteessüf arzedeyim ki, mukadderâtına dört yüz seneden beri bilihtiyar marbut olduğumuz hükümet-i Osmaniyenin bu babda göstermekten hâlî kalmadığı [2] lâkaydî-i elîme mukabil, tasavvurât-ı müstakbele-i siyasiyeleri

Kürdler ve Kürdistan'la pek sıkı alâkalar peyda eden Ruslar, bu milleti öğrenmek için çok çalıştılar, hayli fedakârlıklar ettiler. Fakat onlar da, yukarıda zikr-ü tâdad olunan perdenin maverasına nüfuz edemediler. Bizimle temasları, hele müteaddid istilâlar dolayısıyle, nisbeten fazla oldu. Lâkin Kürd bu sebeble daha fazla ketûm, müctenib, ihtiyatkâr olmuştu. Binaberîn, saha-i tedkik, evvel ve âhir, şehirlerin hudud-ı medeniyeti, bazı beylerin mihmannüvazlık haddini aşamayan daire-i ülfetleriyle mahdud kaldı. Görülüyor ki milliyetin tedkiki için en müsaid vasat kabul edilen tam ve kesîf bir Kürd tabakasıyle meskûn, hemcivar akvam ve medeniyetlerin tesirlerinden uzak havalîye hülûl edemeyen Ruslar, diğerlerine nazaran şayan-ı şükran ve istifade netayic istihsal etmekle beraber, millî ananât ve hurafât yekününe, mevcud ve mâruf olanlardan maada bir şey ilâve edemediler.

Binaenaleyh, bu babda müracaat olunacak menba, **Şerefname**'den ibaret kalıyor. Menba-i millîmizin Kürdlerin menşeine dair tâdad ettiği hurafelerden birkaçı en kuvvetli vesikalardır. Millet arasında şayi olmak itibariyle de onları ehemmiyetle yad etmemek mümkün değildir. Şeref Han, iddia olunduğu gibi İran tesirlerine mağlub değil, o zamana kadar nisyan edilmiş bir hakikatı, Kürdlüğün İran milliyetine mensubiyetini ilk evvel idrak eden bir bahtiyardır. Milleti arasında tedavül eden rivayâtı bir müverrih sıfatıyle aynen kayd-ü zabt etmekten başka bir şey düşünmemiştir. Kendisinden üç buçuk asır sonra gelen muarızları alenen tağşîş-i hakayıka sevkeden avamil, şövenlik, Şeref Han'ca mechuldü. Eserinde nakl-i vakayi ve rivayât hususunda iltizam ettiği safvet ve sadegi buna delildir.

Şimdi, nazariyât-ı tarihiyece en çok muvafık görülen millî hurafeleri tedkik suretiyle tayin-i menşe maddesine dönelim. Buraya kadar sebkeden mütalâalardan, bu işte yalnız **Şerefname** menkulâtına istinad edileceği anlaşılmıştır. Oradaki rivayâttan, bâhusus mecmuamızın birinci nüshasındaki makalede [3] mufassalen izah edilen Dehak efsanesinden istidlâl edileceği vechile, Kürdlerin menşei İranîdir. Bunu tekrar münakaşaya lüzum yoktur zannediyorum. Fakat bu iddiadan hiç bir zaman, "Kürdler muhtelif zamanlarda, muhtelif aşiretler halinde Kürdistan dahiline sevkedilmişlerdir ve asıl Kürdistanlılar bunlar değildir; Kürdler buraya müteferrik bir halde gelmişler ve daima da müteferrik bir halde yaşamışlardır; bunu Şeref Han da kabul etmektedir"(1) neticesi çıkmaz. Zulümdîde bir kısım Kürdlerin, ihtimal ki yine kendi hudud-ı hakimiyetleri dahilindeki dağlara, müstevlilerce zabt-ü işgali müstehîl istihkâmât-ı tabiiyeye dahaletleri hiç de müsteb'ad bir hadise değildir. Kürdlerin bugünkü Kürdistanlılar olmadığı iddiasına karşı da, Kürdlerin Kürdistan'a gelmesini intac eden vakayiin an-ı hudusü ile yaşadığımız asır arasında —rivayât-ı tarihiyeye nazaran— 4900 sene gibi uzun bir fasıla-i zaman mürur ettiğini söylemek kâfidir. Bir kere, Kürd hayat-ı tarihiyesine aid şu 49 asır, bir de bugünkü akvamın iddia-i hakimiyetle benimsedikleri veya benimsemek istedikleri manatık-ı arze mebde-i intikallerinin saydığı seneler adedinin küçüklüğü insafla mukayese edilirse, milletimizin

(1) **İctimaiyat** mecmuası, sayı 5, sahife 228, satır 10.

Kürdistan'a, —oraları bizden evvel başka bir kavimle meşgul olsa bile— vürudü tarihinin azamet-i kıdemi önünde hicabla serfürû olunmak lâzım gelir. Sonra, hangi bir millet vardır ki, adese-i tarih önüne geldiği günden asr-ı hazıra kadar geçen zaman zarfında yekpare bir mevcudiyet-i hayatiye ve siyasiye irae etmiştir! Binaenaleyh Kürdler de, zeval-ı azamet ve hakimiyetlerini müteakib, izmihlalzede her milletin yaptığı gibi mazî-i ihtişamlarına vusul için her fırsattan istifade ettiler; şurada burada, müteferrik ve fakat hükümet-i Cengiziye ve Timuriyeden daha uzun ömürlü devletler tesis eylediler ki, bu hükümetler, telâkkiyât-ı medeniyece muasırlarının çok fevkına yükselmişlerdi. Millet mefhumu asr-ı hazırdaki [4] şumul ve mânasını iktisab etmediği edvarde teferruk pek tabiî idi. Hem bu hal yalnız bize mi aiddi! Cihan-ı irfana gıbtabahş ehemm-i ihtıraât-ı medeniye hediye eden bugünkü büyük, pek büyük milletlerin nısf asır evvelki hayat-ı tarihiyesine bir atf-ı nazar, "Kürdler müteferrik bir halde yaşamışlardır" ifadesindeki insafsızlığı, garazkârlığı isbata kâfi bir hüccet teşkil eder. Aşk ve iman-ı millî ile dolu kalbi şehnameler yaratan, vakayi-i âliyeye müteveccih her âşık-ı milliyet Kürd gibi Şeref Han da, mazînin şanlı günleriyle halin şerefsiz eyyamını tezekkür ve milleti kemiren kuvvet-i nifak ve muhasededen şikâyet ediyor. Lâkin hâşa summe hâşa, "Kürd milleti daima müteferrik bir halde yaşadı" safsatasını hiç bir satır ve kelimesinde kabul değil, zikr bile etmiyor. **Şerefname** meydandadır. Biz O'nda böyle bir şey görmedik. Münkirlerin kuvve-i icad ve nazar-ı tağlîti böyle bir keşfe mazhar olmuşsa lütfen ilân buyursunlar; biz de tashîh-i kanaat edelim.

Görülüyor ki bu efendiler, sahifeler dolu safsatalarla bir şey söylemek istiyorlar. Ben, günü gelince, onların aldandığını yüksek sesle bağıracağım. Şimdilik şuna iman edelim:

Millî hurafâtın tedkiki, bizi, Kürdlerin menşei İranîdir hakikatına îsal eder.

Kurdîye Bitlîsî

KÜRDİSTAN İÇİN (*)

Beşeriyeti, idraki yakan facialara mâruz bıraktıktan sonra harb mündefi oluyor.

Harb-i Umumîden mütevellid umumî, hususî, millî, ictimaî masaib nâmahduddur.(70) Dört seneyi mâsum beşeriyet için faziletsiz bir mukatele ile dolduran [5] bu meş'um mücadelenin insaniyete biraz teselli bahşeden noktası, fimâbâd hayat-ı beşeriyenin, çehre-i insanîyi kirleten kanlı, sefîl maske-

(70) 4 numaralı dipnota bakınız.

den müberra olarak yeni ve bütün mânasıyle insanî bir devre dahil olmakta bulunmasıdır.

Wilson'ın ondört şartında, her milletin kendisi tarafından idare edilmesi esasının artık dünyada kesb-i istikrar edileceği ilân olunuyor.(71)

Beşeriyetin siyasî makasıda artık baziçe olmayacağı beyan ediliyor.

İşte, insaniyet ve fazilet mübeşşirliğine yakışan samimî teklif!...

Tarih-i âlemin bu en mühim devrinde, yeni bir vaziyetin medhal-ı istikrarında biz şimdi, maddî ve mânevî yüksek ehliyetlerle zindedar bir milletin ferdi sıfatıyle ve alnımız gibi açık bir lisanla serd-i ictihad etmek istiyoruz. Memleketimizi idare eden ve ilmin kabul ettiği esaslara hiç bir suretle istinad etmeyen sabık hükümet, nihayet programıyle birlikte sukut etti.(72)

Milletleri beş-on maddelik nizamname ile gayri tabiî usul ve kavanîn dahilinde idare etmek kanaati de, —hüsranengiz âkıbetler tevlid etmekle beraber— nihayet yıkıldı.

Tabiî hududu dahilinde millî inkişafını, tarih ve ananesinden alacağı kökler, cihan medeniyetinden ahz edeceği nur ile tağdiye edecek hür milletlerin hür istikbali nihayet küşad ediliyor. Şimdi kendisinden uzak, hukuku mağsub milletlere en hararetli bir samimiyetle müzaheret vâdeden, Kırım, Gürcistan, Ermenistan iklimlerine, bu iklimlerin müştak-ı istiklâl insanlarına zahîr olan Türk hükümetine hitabediyorum: Vilâyât-ı Şarkiye ve daha sair bazı cihâtta, İran'da toplu bir surette ananâtını, millî secayâsını, bütün maddî-mânevî kıymetlerini muhafaza ederek sert kayalıklı dağlarda hür sesinin aks-i sedasını dinleyen ve din-ü fazilet uğrunda, millî izzetinefsi yolunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen Kürd'ü ve Kürdistan'ı bu pek mühim dakikada derhatır ediniz...

[6] Albert Male'ın, Oskar Man'ın ve bütün tarih-i felsefenin, esaslarını kurûn-ı ûlâdan inşiab ettirdiği Kürd milleti, her şeyden sarfınazar, beşeriyete Salahaddin-i Eyyubî'yi vermiş olmak meziyetiyle haiz-i miknet ve kıymettir.

Yavuz Sultan Selim'e bilâ harb, dinî bir akîde, millî bir hayraniyetle arz-ı ittifak ve tabiiyet eden Kurdistan, bugün Türk milletinden de müzaheret göreceğinden ümidvardır.

Kabine'nin Meclis-i Millî'de kıraat ettiği beyanname de bu ümniyeti teyid ve tevsik eyliyor.

Arabistan'ı hususî muhtar bir idareye mazhar etmesi de, hükümetin artık memleketi ârızî, gayri tabiî esaslarla değil, mâkul, ilmî kaideler dahilinde idare etmeye karar verdiğinin ayrı bir delilidir.

İnsanî, medenî prensipler, azîm menfaat endişeleri muvacehesinde, ilk serd edildikleri zamandaki safvet ve samimiyeti zayi ederler.

Kürd milleti, bu âkıbete mâruz kalmaktan, bu muzlim vaziyete düşmekten kendisini men'edecek kuvvet ve kabiliyeti kendisinde görüyor.

(71) Bu cümledeki "edileceği" sözcüğü dergide böyle çıkmışsa da bunun yanlış olduğu ve bu yanlışlığın bir dizgi hatası sonucu meydana geldiği anlaşılıyor. Doğrusu, "istikrar kazanacağı" anlamına gelen "kesb-i istikrar edeceği" olmalıdır.

(72) 60 numaralı dipnota bakınız.

Müzakerât ve mukarrerâtı henüz mechul bulunan Sulh Konferansına Kürdistan, bütün kuva-i milliyesini tealî ve tekâmülüne tahsis edebilecek bir şekilde çıkacaktır.(73)

Ancak bu irfan ve iman, milletleri beşeriyetin mefkûresi olan fazilet iklimine götürürken, daima irfan ve imanımız samimî olmalı ve millî şekîmenin azim, itikad üzerine müesses bulunduğu unutulmamalıdır.

Kâmran Âlî Bedirhan

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL(74) (*)

13 Teşrin-i Sanî 334(1918); Haydarpaşa

Durûb-ı emsalin gerek intisaclarındaki munakkahiyet ve mükemmeliyetten aid oldukları [7] lisanın derece-i kemalini göstermeleri, gerekse delâlet ettikleri meanî cihetiyle darbeden cemiyetlerin hususiyet-i ahvalına tercüman olmaları itibariyle, ehemmiyetleri muhtac-ı izah değildir. Hususen, Kürdler gibi hakkıyle tanınmamış bir millete aid olursa.

Mamafih durûb-ı emsalin umumiyet itibariyle mükemmel ve mânadar olması şart değildir. Basit ve ehemmiyetsiz olmakla beraber, bir zümre-i ictimaiyenin ufak bir meramını, mahsus bir temayülünü ifade ederse yine bir mahiyeti haiz demektir.

Şu nokta-i nazardan, aşağıda tâdad edilen yüz bu kadar darbımesel, iddia edilemez ki nadîde ve naşinîdedirler. Böyle olmakla beraber, cem' -ü telfiklerinden maksad, erbab-ı ilme nâçizane bir hizmetle, avamıl-ı ictimaiyeden mâdud olan bu kabîl sözlerin hafıza-i milletten silinmemesine gayrettir.

Şurası da şayan-ı kayd-ü dikkattir ki, Kürdçe durûb-ı emsal ekseriyetle müsecca' olmakla beraber, söz arasında çokça sarf ve istimal olunagelmektedirler.

Tedkikte sühuleti bâis olmak için ictimaî, hamasî, edebî, hükmî, hadisevî, ailevî, ziraî-rasadî, tarihî, efsanevî, mizahî, inşaî diye tasnifâta şürû' olunur.

(73) "Barış Konferansı" anlamına gelen "Sulh Konferansı"ndan maksat, I. Dünya Savaşından sonra, yenik Osmanlı devleti ile galip müttefik devletler arasında barış yapılması amacıyle toplanan Paris Konferansıdır. Bu konferansta Kürdistan'ı Şerif Paşa temsil etmiştir. Konferansın sonunda, Kürd ulusunun kendi toprakları üzerinde kendi geleceğini kararlaştırması ve isterse kendi bağımsız devletini de kurabilmesi hakkını öngören Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın tarihi 10 Ağustos 1920'dir.

(74) Durûb-ı emsal: Özdeyişler, atasözleri.

"Ne malê pirr, ne gerdena istûr".
Gerek servet-ü sâmân, gerek sıhhat-ı can bu âlemde âkıbet mahkûm-ı fenadır.(75)

"Ewê ku dest kirîye, dê û bab nekirîye".(76)
Bizzat elin yaptığını ana ve baba yapmamıştır.

"Mirovê sebrê, melîkê Misrê".(77)
Sabreden, Mısır'a sultan olur.

"Çawan saq e, gore liyaq e".(78)
[8] Tozluğuna göre çorap uymuştur.

"Dilê şivan hebî, ji nêrî golemast çêdike".(79)
Çobanın meramı olursa tekeden golemast, süt ile yoğurdun mahlûtü, çıkarır.(80)

"Şam şekir e, wetan şîrîntir e".(81)
Şam şeker gibi ise de vatan daha tatlıdır.

"Rê dibî bost, neyar nabî dost".
Yol kısalır, düşman dost olmaz.(82)

"Lema dinya ava ye, her kes bi aqilê xwe şa ye".(83)
Alemin nizam ve mâmuriyeti, herkesin kendi aklını beğendiğindendir.

"Aqil taca zêrîn e, li serê her kesî nîne".
Akıl bir altın tacdır ki herkesin başında değildir.

---

(75) Bazı yörelerde **"ne bi malê pirr, ne bi gerdena stûr"** şeklinde söylenen bu atasözünün asıl anlamı şöyledir: "İnsanın ne fazla mal ve serveti olsun, ne de kalın ensesi olsun". Kalın ense, zulüm ve zorbalığı simgeliyor.
(76) Ev peyv li gelek hêlan waha tê gotin: "**A ku destan kirîye dê û bavan nekirîye**".
(77) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: **"Xwedîyê sebrê, milûkê Misrê"**.
(78) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: **"Çawa çaq e, gore liyaq e"**; li hêlna jî **"çawa çaq e, saq liyaq e"**.
(79) Ev peyv li hin hêlan waha tê gotin: **"Ku dilê şivan bixwaze, dikare golemast ji nêrî çêke"**.
(80) Doğrusu, "çobanın canı isterse tekeden bile bir yoğurt gölü meydana getirir" anlamıdır.
(81) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: **"Şam şekir e, welat ji Şamê şîrîntir e"**.
(82) Doğru çeviri, "yol bir karış olur, düşman dost olmaz" biçimindedir.
(83) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: **"Dema dinê ava bû, her kes bi aqilê xwe şa bû"**.

"Nan bide nanpêjan, bila nanek zêde bî".(84)
Ekmeği ekmek pişiriciye ver, bir ekmek de fazla ver.(85)

"Înkar kela mêran e".
İnkâr yiğidin kalesidir.

"Jin kele ye, mêr fele ye".(86)
Kadın müstahkem bir kale, erkek mühacim gibidir.(87)

HAMASÎ

"Berxê nêr ji kêrê ra ye".(§)(88)
[9] Erkek kuzu bıçak içindir.

"Av ku da ser serî, çi bostek kêm, çi zêde".
Su, başı aştıktan sonra bir karış artık, bir karış eksik olması haiz-i ehemmiyet değildir.

"Mêrê çê simbêl li dev da".(89)
Kahraman erkeğin bıyıkları ağzındadır.

"Ewil dibêjin şêrejin, paşê dibêjin şêremêr".
Evvelâ dişi arslan, sonra erkek arslandan bahsedilir.

"Derba mêran yek e".
Yiğidin hamlesi birdir.

---

(84) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: **"Nanê xwe bide nanpêjan, bila naneka te zêde here".**
(85) Doğrusu, "varsın bir ekmeğin de fazla gitsin" şeklindedir. Buradaki fazlalık, fazla verilen ücret demektir.
(86) Ev peyv li gelek hêlan waha tê gotin: **"Jin kele ye, mêr mifte ye".**
(87) Mühacim: Saldırıya geçen, saldırgan. Bu atasözünün birçok bölgelerdeki öbür söyleniş biçimi ise, "kadın kaledir, erkek anahtardır" anlamındadır.
(§) Rusların Erzurum konsoloslarından İskender Jaba nam müellif-i muhterem, bu meselin Kürdçe-Fransızca olarak topladığı hikâyât miyanında, Bayezid havalîsi ekâbir-i kadîmesinden İbrahim Paşa'nın vekilharcı, aleyhinde tertib edilen fesaddan ve bu yüzden mahkûm-i idam olduktan sonra hükm-i idamı, kemal-i metanetle ipi kendi eliyle çekmek suretiyle icra ettiği esnada darbettiğini ve Büyük Napoléon'un bu hikâyeyi telmihan, top üzerinden askerlerine irad-ı nutuk ederken, "c'est la même idée que le kurde exprimait en mourant" söylediğini kayd eyler.
(88) Ev peyv li hêlna waha ye: **"Berxê nêr, jibo kêr".**
(89) Awayê rast, **"di dev da"** ye.

"**Rê bî bila dûr bî, bûr bî bila kûr bî**".(90)
Yol olsun, varsın uzak olsun, geçid olsun, varsın derin olsun.

"**Bêhna Şahbaz kete kepû**".
Şahbaz'ın kokusu geldi.(1)

(Mâbâdı var)

Law Reşîd

NECMEDDİN BEY'E CEVABIMIZ (*)

Hacmimizin adem-i müsaadesi mani olmasaydı, itab ve iltifat karışık makalenize uzunca bir cevab verecektik. Biz, bugünkü şekliyle mülk-ü millete [10] ika-i mazarrattan başka hiç bir faide temin etmeyen ve bir türlü şahsî dedi-kodu mahiyetinden yukarı yükselmediği neşriyât-ı ahîre ile bir kat daha kuvvetle taayyün eden mücadelât-ı siyasiyeye karışmayı pek akîm bir alış-veriş telâkkî ettiğimizden, neşriyât-ı ilmiye gibi hakikaten güç bir vazifeyi tekabbül etmeye cesaretyâb olmuştuk. İşe başlarken de söylediğimiz vechile bunu iktidarımızın fevkında ve pek ağır telâkkî ettiğimiz halde, milletimizin efrad-ı münevveresinin mazhar-ı muaveneti olabilmek ümidi bizi teşcî' etmişti. Evvelâ şunu arzedelim ki biz, İslâmların taksim-i a'mal kabiliyetinden mahrumiyeti hakkındaki iddianızı kabul edemiyoruz ve bunu üç yüz milyonluk bir kitle-i beşeriyete tevcih edilmiş pek asabî ve haksız bir hücum telâkkî etmekte mustar bulunuyoruz.(91)

Vakit ve nakit izaasından başka bir faidesi olmayan münakaşalardan ictinaba muvaffak olur ve filhakika maksad ve programımız dahilinde sarf-ı mesaî etmekliğimize fırsat verilirse, pek az bir zaman müruru ile bu kabîl iddiaları fiilen cerh eylemek azmindeyiz ve bu meramımızı alenen ilânda da bir beis görmüyoruz.

Bir de azizim, bilirsiniz ki mukayese aynı cins şeyler arasında tesis olunabilir.

---

(90) Ev peyv li hêlna waha tê gotin: "**Bila rê be bila dûr be, bila bûr be bila kûr be**".

(1) Şahbaz, meşhur "Alıkan" aşireti reislerinden İsmail Ağa'nın beynel-aşair şecaatiyle mâruf yeğeni imiş. Yeğeninin bir aralık gaybubetinden isitifade ile civar aşiret beyleri, İsmail Ağa'yı dâvet ve sıkıştırmaya kalkışırlar. Meseleyi haber alan Şahbaz, amcasının yardımına koşar ve çadırın arkasından tüfeğinin ucuyle amcasını vücudundan haberdar eyler. Bunun üzerine İsmail Ağa yüksek perdeden atıp tutmaya ve düşmanları susmaya başlar. Çadırın köşesinde ayran çalkalamakla meşgul seksenlik kadın, keyfiyete hayret ile meseli darbeder.

(91) "Üç yüz milyonluk kitle"den maksat, Müslümanlardır.

O halde, bizi Avrupa erbab-ı irfanıyle mukayesede bir parça insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Bâhusus bizim neşriyât-ı ilmiye namını verdiğimiz şeyler Kürd tarih, edebiyat ve ahval-ı ictimaiyesine dair destres olabileceğimiz malumâtı ilân, şimdiye kadar bu bahislere mütaallik söylenmiş, yazılmış şeyleri muhıkk zannettiğimiz nokta-i nazar-ı millîmize göre bir parça tenkid etmekten ibarettir ve tasdik edersiniz ki bunlar da mebahis-i ilmiye zümresine dahildir. Biz, Kürdlere hizmet edebilmeyi, bu vadide icra edilecek tedkikat ve neşriyâtın vüs'at ve kesretine manût görüyoruz. İtiraf ederiz ki, her başlangıç gibi bizimki de ibtidaîdir. Fakat üzerinde sebatla çalışılırsa, beğenmediğiniz esas, her türlü tasavvurât-ı siyasiyeye bir mebna-i rasîn olabilir. Şunu da unutmayalım ki, cemiyetgâh-ı [11] milele bir elde tarih, diğerinde kamus-ı millî bulunduğu halde girilebilir. Oraya duhulün varaka-i hüviyeti yalnız bunlardır. Evet, hal müşküldür, serî' icraata ihtiyac gösteriyor. Bizim tarz-ı mesaînin inkişafı ise vakte, pek uzun zamanlara muhtacdır. Lâkin milletlerin hayatı mevzu-i bahs olurken mikyas-ı zaman sene değil, asır veya asırlardır. "Jîn"i çıkarmakla biz, şimdiye kadar milletimizce iltifat edilmeyen bir çığır açıyor, bir esas koyuyoruz. İlim ve iktidarımızla mütenasib, vazî' bir programımız vardır. Bunun fevkındaki işleri daha yüksek düşünüp yapanlara terketmeyi muvafık buluyoruz. Mukadderât-ı milel hakkındaki nazariyâtın derece-i samimiyetine gelince; İstanbul evrak-ı havadisiyle halic-i Dersaadet'e ufak bir atf-ı nazar, bu babda vâzıh bir fikir verir zannederiz.(92) Hürriyet-i milel gününü idrak edecek bahtiyaran-ı beşerin, asrımızdan birçok yüz senelik uzak bir âtiye aid olduklarına kani bulunuyoruz.

Temenni edelim ki istikbal-i karîb, bu "prensip"lerin vâzı' ve dilbestelerini tekzib etmesin.

21 Teşrin-i Sanî 334(1918)

Heyet-i Tahririye

---

(92) Halic: Körfez.
Dersaadet: Osmanlılar döneminde İstanbul için kullanılan ve "mutluluk yeri" anlamına gelen özel ad.
Yazıda bu iki sözcük, mecazî olarak, "İstanbul'un köşesi-kıyısı" anlamında kullanılmıştır.

BE MUNASEBETÎ QETLÎAMÎ RÛSAN LE SABLAXÊ

FERYAD

Cebînî mebnayî zîw kird huma xalî muşkî Tatarî
Şede(1) şil, çaw bekil, rû sûregul, terrar û eyyar î!

[12] Be bala serwî bustan, letafet mu'cîzussexa
Ke zarit huqqey bilûr û didanit durrî şawarî

Be lence-w lareket wa dîyar e neş'etû le Kurdan e
We îlla çon debêtin pêkwe zulm û wefadarî?!

Ke awî cogeley Sablaxî neş'ey çawî mexmûrit
Le mêrgul e, Sehend (2) û kêwî Lacanî(3) befir alemê barî

Temaşay çawî badamît û sebrim mani'ul-cem'eyn:
Şerabî nalî eşq û emir fermûnit be huşyarî

Cefayî nûrî dîdey min, le ser dil gewrekêwêk e
Xuday şefqet, were qurban desa carê be xemxwarî!

Were, ta şerhî ehwalî dilî xomet le bo bêjim
Were, ta min be fermês kim, bişom bot perdeyî tarî

Elîmullah le paş teşrîf û çûnî to le "Sablaxê"
Weten wêran û mal sûta-w dekêj bêla û xwên barî

De nêw mêrgulekan da sûsî zend û helaley sûr
Le bax û baxçekan da bulbulî şeyda û pasarî

Be zulm û cewrî duşmin bû beharyan zerdepayîzêk
Le bêrehmî û dilsextî be baryan bar le lêw barî

Le axayan û eşraf û melayan, kes nema ewro
Le ser enqazî malyan xo dexwênê kund(4) be bêarî

Le wey pêş min ke demgot ey birakan xeflet û bes bê!
Cefat fermû we te'net da ke Şewqî bo çî bazar î?

---

(1) Le Mukrîyan adet e, ciwananî kîjan le batî wistire, şede le ser debestin. Le awrîşmî ye.
(2) Kêwêkî xoş e û fênik e le hewaley Sablaxê.
(3) Nahîyeyêk e le nêzîkî Sablaxê. Cêgay eşîretî Mameş e.
(4) Be Farisî bûm, bayqûs.

[13] Ewî weqtî eto mest û xurûr û husn û anit bûy
Eto şa-w min ciwanêkî feqîr bûm rûbeşer şarî

Le tîjî agirî eşqî to zêhnim hinde mudrik bû!
K'e ew ehwalekanim yek be yek dîbû be bêdarî

Mosil, 1332 (1916)

Qazîzade
M. Şewqî

ÎTTÎFAQ

Ez temaşe dikim; heçî tiştê dibêjin'ê qewet, ew bi danayeka kerîyê bêehemmîyet çêbûne.(93) Mesela, ehemmîyeta mûyekê çunîne. Wekî berhev dikin, dirêsin, dibîte ben. Ewan benan têkda radiçînin, dibîte werîs, qeweta verîs dibînî. Sê û çar mêr neşên bizdînin.(94)

Her wisan temaşe dikim, togilê kirkirikan pûşekeke bêehemmîyet e. Wekî dirêsin dibîte kab. Wan kaban têkda radiçînin, dibîte "xalat", ku waporêd hinde mezin û hinde biqewet her wekî kelekekê dikêşite îskelê. Dîsa tê difikirim; çîyayêd hinde mezin diqewirînin,(95) rîyan çêdikin, hinde qeder palan, hinde qeder hostan didine şolê. Mesrefa wan hesaba milyonan e. Eceba ew pare ji kîsikê mirovekî derdikevin?

— Nexêr.

— Bi çawan berhev dikin?

— Mesela her kesek mehê deh qurişan didin. Serê mirovê deh quriş, ya hezar mirovan diket deh hezar quriş. Di deh mehan da sed hezar diket. Karê wî jî hinde pare dibin deynê banqek.(96) Bi wê banqê çîyan werdigerînin, şemenduferan çêdikin, dinyayê nêzîkê yek(97) dikin, behran têkilê yek dikin, çeman werdigerînin, şolan dikin, kiryaran rast dikin.(98)

[14] Welhasil, tiştê bêehemmîyet em ku lê difikirin, dewlet li serê tefaq û yekbûnê, dibîte tiştekî mezin. Ji wê hindê ye hemî millet berê tefaqê çêdiket, paşê di şolan da muweffeq dibit. Meqseda me ew e, ku em ji hemî milletan

(93) Danayek: Berhevkirin, yekkirin, civandin.
(94) Bizdînin: Bibizdînin, biqetînin.
(95) Diqewirînin: Diqewêrin, nava wan dikolin.
(96) Ev cumle di kovarê da waha hatîye çapkirin. Bi gumana me şaşîyeka çapkirinê tê da heye û rastê wî waha ye: "Bi qasê wî jî pare ji banqak tên deynkirin".
(97) Nêzîkê yek: Nêzîkê hev.
(98) Kiryar: Kirîn-firotin.

paşvemayî ne, aqil ji ben û rêsan û kab, xalatan bigirin, berhev bibin, bibine yek. Eger ne, dest bi Fathe û Yasînê bikin, ku li pêş huzûra Xwedê dê çawan cewaba xwe bidin. Çunkî xwîna milletekî weha reben Xwedê dê ji me bixwazit. Ji min gotin, ji we îttîfaq, ji mezinan hîmmet, ji biçûkan xîret, ji rûhanîyeta Pêxember aleyhîssalat-u wesselâm îmdad, ji Xwedê muweffeqîyet.

15 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

EŞQA WELAT

Buhar hat, şîn bûn gîya
Cil ber kirin, xemilîn çîya
Geştan bikin ser kanîya
J'xêzê diçit şibhê zîya
Berraq û pak û safîya
Eşqa welat, eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat(99)

Carek dî min dîba xwezî
Konêd-i reş, kerîyêt pezî
Tomast li ser avêt tezî
[15] Zerîyêt wekî sirmekezî
L'bêrîyê li pey bizinan dibezî
Eşqa welat eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat

Bo çi ji te em bûn cuda(100)
Me terk kirin lezzet, sefa
Şahan kuçe dane geda
Hatin li bin xanîyê me da
Terka te kir bona Xweda
Eşqa welat, eşqa welat
Te cerg û mêlakê me pat

(99) Pat: Peht, Pijand.
(100) Peyvika "cuda" di eslê kovarê da bi awayê "xuda" derketibû. Lê eşkera ye ku ew bi şaşî wisa hatîye çapkirin. Ji ber vê yekê, me ew bi awayê rast, "cuda" nivîsî.

Kanê welatê serhedan
Sotin ewan ateşgedan(101)
Lewra ku gur bûne şivan
Dengê bilûlan, nalîyan
Dengê hewaran, gazîyan
    Eşqa welat, eşqa welat
    Te cerg û mêlakê me pat

Dengek tune, şolek ecîb
Em mane sergerdan, xerîb
Dûr bûn j'welatê dilfirîb(102)
Carek dî dê bibite nesîb
çûna li wê? Rebbê mucîb(103)
    Eşqa welat, eşqa welat
    Te cerg û mêlakê me pat

[16] Dibêjin welat bo dijmin e
Ez sax bibim qet mimkun e!
Xîret, hemîyyet zamin e(104)
Eşqa wî mêhvanê min e
Qurban ji wî ra, mergê min e(105)
    Eşqa welat, eşqa welat
    Te cerg û mêlakê me pat

17 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

---

(101) Ateşgede: Perestgeha Zerdeştîyan. Li vir mexsed jê eserên Kurdistanê yên dêrîn in.
(102) Dilfirîb: Dilkêş.
(103) Rebbê mucîb: Xwedayê ku duayên mirov qebûl dike.
(104) Hemîyyet: Xîreta welatevînîyê.
Zamin: Pêkanînox, ew kes yan jî ew tiştê ku şolek pêktîne û garantî dike.
(105) Merg: Mirin. Wisa tê zanîn ku hozan dixwaze bide famkirin ku ew amade ye ku xwe di rîya welêt da bike gorîn û bimire. Dibe ku peyvika "merg" di eslê xwe da "mêrg" be û di kovarê da bi şaşî bi awayê "merg" hatibe çapkirin.

* *
*

TEŞEKKÜR (*)

Gazetemizin intişarını tebrik ve muvaffakiyet temenni eden **Hadisât, Tercüman-ı Hakikat, Yeni Gün, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Yeni İstanbul, İnkılab** gazeteleri ile **İctihad** ve **Haftalık Gazete** mecmualarına beyan-ı minnetdarî eyleriz.

KÜRD MÜNEVVERANINDAN BİR RİCA (*)

Mecmuamızın hedef ittihaz ettiği maksadlardan biri de, eski Kürd ulema, üdeba ve şuarasının elde edilecek divan ve eş'ar-i sairesini, Kürd lisan ve tarihine dair yazılmış yazılarını bir sıra dahilinde neşretmektir.

Bundan dolayı, nezdlerinde bu gibi âsâr-ı milliye bulunan zevâtın muavenetlerine arz-ı ihtiyac ediyoruz. Mecmuamız, gösterilecek şerait dahilinde ve teminât-ı lâzime vermek üzre, bu kabîl âsârın idarehanemize iare edilmesini muhterem milletdaşlardan rica ediyor ve ayrıca lisan, tarih ve ictimaiyat-ı milliyemize dair tedkikat ve neşriyata bu sırada ehemmiyet-i mahsusa verilmesini şayan-ı istirham buluyor.

"Jîn", sahaifini bu mebahise mütaallik makalâta maaşşükran küşade bulunduracaktır.

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûl:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZİ MAHALLİ:(106)

Babıâlî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 130 ve 131'inci numroları çıkmıştır. Kari'lerimize tavsiye ederiz. Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

(106) Tevzi mahalli: Dağıtım yeri.

WERGERANÊN JÎMAREYA 3'YAN

3'ÜNCÜ SAYININ ÇEVİRİLERİ

"KÜRDLER" DOLAYISIYLE

İkinci sayıdaki yazımızda açıklanan düşünceler, Kürdler arasında yaygın bulunan efsanelerden sözedilirken yabancı eserlere başvurmakla, Millî Kütüphane'de bulunmayan yeni belgelere sahib olunamayacağını gösterir. Avrupalıların ve onlardan alıntı yapan şimdiki Doğuluların Kürd efsaneleri hakkında edindikleri bilgilerin temeli, aldanmıyorsam sadece Rus incelemeleridir. Kürdleri ve Kürdistan'ı inceleyen milletler arasında en çok çalışan ve konumları gereği nisbî bazı başarılar elde eden, Ruslardır. Öbür araştırmacıların ve hele Almanların araştırma odakları, Petersburg Bilim Akademisi'nin yayınladığı birkaç eserden ibarettir.

Bu nedenle Rus incelemelerinin sağlık ve elde ediliş koşullarını, yani esası gözden geçirmekle, o esas üzerine kurulan araştırmaların içerdikleri değer ve itibar kendiliğinden belirlenir.

Üzülerek belirteyim ki, 400 yıldan beri isteyerek kaderine bağlı olduğumuz Osmanlı hükümetinin bu alanda göstermekten boş kalmadığı acı kayıtsızlığa karşılık, geleceğe ilişkin siyasal tasarıları nedeniyle Kürdler ve Kürdistan'la pek sıkı ilişkiler kuran Ruslar, bu milleti öğrenmek için çok çalıştılar, hayli fedakârlık ettiler. Fakat onlar da, yukarıda anlatılıp sayılan perdenin gerisine nüfuz edemediler. Bizimle temasları, hele birçok işgaller dolayısıyle, nisbeten fazla oldu. Ne var ki Kürd, bu nedenle daha fazla suskun, çekingen ve ihtiyatlı olmuştu. Bu nedenden ötürü, inceleme alanı, önünde sonunda kentlerin uygarlık sınırlarını, bazı beylerin konukseverlik sınırlarını aşamayan dostluk çerçevesiyle sınırlı kaldı. Görülüyor ki milliyetin incelenmesi için en elverişli ortam kabul edilen tam ve yoğun bir Kürd tabakasıyle meskûn olan ve komşu milletlerin ve medeniyetlerin etkilerinden uzak bulunan yörelere giremeyen Ruslar, diğerlerine göre şayan-ı şükran ve yararlanılabilecek sonuçlar elde etmekle birlikte, ulusal töreler ve efsanelerin tümüne, var olan ve bilinenlerden başka bir şey ekleyemediler.

Bu nedenden ötürü, bu alanda başvurulacak kaynak, "**Şerefname**"den ibaret kalıyor. Bu millî kaynağımızın Kürdlerin kökenine ilişkin saydığı birkaç efsane, en büyük güçlü belgelerdir. Millet arasında yaygın olmaları dolayısıyle de onları önemle anmamak olanaksızdır. Şeref Han, iddia edildiği gibi İran etkilerine yenik düşmüş değil, o zamana kadar unutulmuş bir gerçeği, Kürdlüğün İran milliyetinden geldiğini ilk önce kavrayan bir mutlu insandır. O, milleti arasında yaygın bulunan söylentileri bir tarihçi sıfatıyle aynen yazıp kaydetmekten başka bir şey düşünmemiştir. Kendisinden üç buçuk yüzyıl sonra gelen muhalifleri gerçekleri açıkça çarpıtmaya iten etkenler ve şövenlik, Şeref Han'ca bilinmemekteydi. Eserinde olayları ve söylentileri aktarmak konusunda gösterdiği duruluk ve sadelik buna kanıttır.

Şimdi, "tarih teorilerince en çok uygun görülen millî hurafe"leri inceleyerek, köken belirleme konusuna dönelim.

Buraya kadar geçen düşüncelerden, bu işte yalnız "**Şerefname**"nin aktardıklarına dayanılacağı anlaşılmıştır. Oradaki söylentilerden, özellikle dergimizin birinci sayısındaki yazıda ayrıntılı biçimde açıklanan Dehak efsanesiyle kanıtlanacağı gibi, Kürdlerin kökeni İranlıdır. Bunu yeniden tartışmaya gerek yoktur sanıyorum. Fakat bu iddiadan, hiç bir zaman, "Kürdler çeşitli zamanlarda, çeşitli aşiretler halinde Kürdistan içlerine sevkedilmişlerdir ve asıl Kürdistanlılar bunlar değildir; Kürdler buraya dağınık bir halde gelmişler ve daima da dağınık bir halde yaşamışlardır; bunu Şeref Han da kabul etmektedir"(1) sonucu çıkmaz. Zulüm gören bir kısım Kürdlerin, ihtimal ki yine kendi egemenliklerinin sınırları içindeki dağlara, istilâcılarca zapt ve işgali olanaksız olan doğal müstahkem mevkilere sığınmış olmaları hiç de uzaksanacak bir olay değildir.

Kürdlerin Kürdistan'a gelmeleri sonucunu doğuran olayların meydana geldiği an ile yaşadığımız yüzyıl arasında tarihsel rivayetlere göre 4900 yıl gibi uzun bir zaman parçasının geçtiğini söylemek yeterlidir. Bir kez, Kürd tarihsel yaşamına ait şu 49 yüzyıl, bir de bugünkü milletlerin egemenlik iddiasıyle benimsedikleri, ya da benimsemek istedikleri, Yeryüzü bölgelerine geçişlerinin başlangıcının gösterdiği yılların sayısının küçüklüğü insafla karşılaştırılırsa, milletimizin Kürdistan'a girişi —oraları bizden önce başka bir halkın işgali altında olsa bile— tarihinin kıdemliliğinin büyüklüğü önünde mahcup olarak baş eğmek gerekir. Sonra, hangi bir millet vardır ki, tarih merceğinin önüne geldiği günden bugünkü çağa kadar geçen zaman içinde tekdüzen bir yaşamsal ve siyasal varlık göstermiştir! Bu nedenle Kürdler de, büyüklük ve egemenliklerinin ortadan kalkmasından sonra, gücünü yitiren her milletin yaptığı gibi, görkemli geçmişlerine kavuşmak için her fırsattan yararlandılar; şurada burada, dağınık ve fakat Cengiz ve Timur hükümetlerinden daha uzun ömürlü devletler kurdular ki, bu hükümetler uygarlık ölçüleri bakımından çağdaşlarının çok üstüne yükselmişlerdi. Millet kavramının çağımızdaki kapsam ve anlamını kazanmadığı dönemlerde dağınıklık pek doğaldı. Hem bu durum yalnız bize mi özgüydü! Bilim ve kültür dünyasına imrenilecek önemde medenî icatlar armağan eden bugünkü büyük, pek büyük milletlerin yarım yüzyıl önceki tarihsel yaşamlarına bir göz atmak, "Kürdler dağınık bir durumda yaşamışlardır" sözlerindeki insafsızlığı, garazkârlığı kanıtlamaya yeterli bir kanıt oluşturur. Millî inanç ve tutku ile dolu kalbi şehnameler yaratan, yüce olaylara yönelik milliyet tutkunu her Kürd gibi Şeref Han da, geçmişin şanlı günleriyle şimdiki durumun şerefsiz günlerini düşünüyor ve milleti kemiren nifak ve kıskançlık etkeninden yakınıyor. Fakat asla ve asla, "Kürd milleti daima dağınık bir durumda yaşadı" saçmalığını hiç bir satır ve kelimesinde, değil kabul, bunun sözünü bile etmiyor. "**Şerefname**" meydandadır. Biz O'nda böyle bir şey görmedik. İnkârcıların icat güçleri ve aldatmaca görüşleri böyle bir keşifte bulunmuşsa, lütfen buyurup açıklasınlar, biz de kanımızı değiştirelim.

(1) "**İctimaiyat**" dergisi, sayı 5, sayfa 228, satır 10

Görülüyor ki bu efendiler, sayfalar dolusu saçmalıklarla bir şey söylemek istiyorlar. Ben, günü gelince onların aldandığını yüksek sesle haykıracağım.
Şimdilik şuna inanalım:
Millî efsanelerin incelenmesi, bizi, "Kürdlerin kökeni İranlıdır" gerçeğine ulaştırıyor.

Kurdîyê Bitlîsî

KÜRDİSTAN İÇİN

Savaş, insanlığı, kavrayış yeteneğini bile yakan facialara uğrattıktan sonra defolup gidiyor.

Büyük Savaştan doğan genel, özel, ulusal, sosyal felâketler sınırsızdır.(107) Suçsuz ve günahsız insanlık için hiç de erdemli olmayan bir boğuşma ile dört yılı dolduran bu uğursuz kavganın insanlığı biraz avutan noktası, bundan böyle, insanlık yaşamının, insanlığın yüzünü kirleten kanlı ve aşağılık maskelerden arınmış olarak yeni ve tüm anlamıyle insancıl bir döneme girmekte bulunması ümididir.

Wilson'ın 14 ilkesinde, her milletin kendi kendini yönetmesi esasının artık dünyada karar kılacağı açıklanıyor ve insanlığın siyasal amaçlara artık oyuncak olmayacağı belirtiliyor.

İşte insanlık ve erdem misyonerliğine yakışan samimî öneri!. . .

Dünya tarihinin bu en önemli döneminde, yeni bir durumun istikrarı başlangıcında, biz şimdi, maddî ve manevî olarak canlı bir milletin ferdi sıfatıyle ve alnımız gibi açık bir dille görüşlerimizi ortaya sermek istiyoruz. Ülkemizi yöneten ve bilimin kabul ettiği esaslara hiç bir şekilde dayanmayan eski hükümet, nihayet programıyle birlikte düştü.(108)

Milletleri 5-10 maddelik yönetmeliklerle ve doğal olmayan yöntem ve kurallar içinde yönetme kanısı da, hüsran getiren sonuçlar doğurmakla birlikte nihayet yıkıldı.

Doğal sınırları içinde ulusal gelişmelerini, tarihten ve geleneklerinden alacakları köklerle ve dünya uygarlığından elde edecekleri ışıkla besleyecek olan özgür ulusların özgür geleceği, sonunda açılıyor. Şimdi, kendisinden uzak, hakları gasp edilmiş milletlere en ateşli bir samimiyetle destek vâdeden ve Kırım, Gürcistan, Ermenistan bölgelerine, bu bölgelerin bağımsızlık tutkunu insanlarına arka çıkan Türk hükümetine sesleniyorum: Doğu illeri ve daha başka bazı yörelerde ve İran'da, toplu bir şekilde geleneklerini, millî niteliklerini, bütün maddî ve manevî değerlerini koruyarak sert kayalıklı dağlarda özgür sesinin yankısını dinleyen ve din ve erdem uğrunda, ulusal onuru

(107) 17 numaralı dipnota bakınız.
(108) 60 numaralı dipnota bakınız.

yolunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen Kürd'ü ve Kürdistan'ı bu pek önemli dakikalarda hatırlayınız.

Albert Male'ın, Oskar Man'ın ve bütün felsefe tarihinin köklerinin ilk çağlardan beri gelişip boy attığını kabul ettikleri Kürd ulusu, her şey bir yana, insanlığa Salahaddîn-i Eyyubî'yi vermiş olmak meziyetiyle kudret ve değere sahiptir.

Dinsel bir ideoloji ve ulusal bir hayranlıkla ve savaşsız olarak Yavuz Sultan Selim'e ittifak ve bağlılık arzeden Kürdistan, bugün Türk milletinden de destek göreceğinden ümitlidir.

Kabine'nin Millet Meclisi'nde okuduğu bildirge de bu özlemi pekiştirip güçlendiriyor.

Arabistan'ı özel ve özerk bir yönetime kavuşturması da, hükümetin, artık ülkeyi, geçici olan ve doğal olmayan esaslarla değil, makul ve bilimsel kurallar içinde yönetmeye karar verdiğinin ayrı bir kanıtıdır.

İnsancıl ve uygarca ilkeler, ilk ortaya konuldukları zamanki duruluk ve içtenliklerini, büyük çıkar kaygıları karşısında yitirirler.

Kürd ulusu bu akıbete uğramaktan, bu karanlık duruma düşmekten kendisini alıkoyacak güç ve yeteneği kendisinde görüyor.

Görüşmeleri ve kararları henüz belirsiz olan Barış Konferansına Kürdistan, bütün ulusal güçlerini gelişme ve yükselmesine tahsis edebilecek şekilde katılacaktır. (109)

Ancak bu irfan ve inanç, milletleri insanlığın ideali olan erdem ortamına götürürken, irfan ve inancımız daima samimî olmalı ve ulusal direncin inanç ve kararlılık temeli üzerinde kurulu bulunduğu unutulmamalıdır.

Kâmran Âlî Bedirhan

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ

13 Kasım 334(1918); Haydarpaşa

Atasözlerinin gerek dokularındaki seçkin ifade biçimi ve mükemmellik bakımından ait oldukları dilin olgunluk derecesini göstermeleri, gerekse gösterdikleri anlamlar yönünden onları söyleyen toplumların durumlarını dile getirmeleri bakımından, önemlerini izah etmeye gerek yoktur. Özellikle bu atasözleri, hakkıyle tanınmamış Kürdler gibi bir millete ait olurlarsa.

Bununla birlikte, atasözlerinin genel olarak mükemmel ve anlamlı olması şart değildir. Basit ve önemsiz olmakla birlikte sosyal bir topluluğun ufak bir meramını, duygusal bir eğilimini ifade ederse yine bir niteliğe sahip demektir.

(109) 73 numaralı dipnota bakınız.

Bu görüş açısından, aşağıda sayılan yüz bu kadar atasözü, iddia edilmez ki hiç görülmemiş ve duyulmamış sözlerdir. Böyle olmakla birlikte, toplanıp bir araya getirilmesinden maksat, bilim adamlarına ufak bir hizmette bulunmak ve toplumsal etmenlerden sayılan bu gibi sözlerin milletin hafızasından silinmemesine gayret etmektir.

Şurası da kayde ve dikkate değer ki Kürdçe atasözleri, çoğunlukla kafiyeli olmalarının yanı sıra, söz sırasında çokça kullanılagelmektedirler.

İncelemede kolaylığı sağlamak için atasözlerini sosyal, kahramanlık, edebî, yargısal, olaylarla ilgili, aile işlerine ilişkin, tarımsal konular üzerine, hava durumu ile ilgili, tarihsel konulara ilişkin, efsaneler üzerine, güldürü, kompozisyon diye sınıflandırdık. İşte bu sınıflandırmaya göre atasözlerini sıralamaya başlıyoruz:(110)

* *
*

"Berxê nêr ji kêrê ra ye".
Erkek kuzu bıçak içindir.(§)

* *
*

"Bêhna Şahbaz kete kepû".
Şahbaz'ın kokusu geldi.(1)

(Devamı var)

Law Reşîd

(110) Bu yazıdaki Kürd atasözlerinin Kürdçe orijinalleri ve Türkçe çevirileri yazının aslında yer aldığı için, biz onları burada ayrıca çevirmedik; sadece, yazının aslında geçen önemli açıklamaları ve dipnotları çevirmekle yetindik.

(§) Rusların Erzurum'daki konsoloslarından Aleksander Jaba adlı saygıdeğer yazar, derleyip Kürdçe-Fransızca olarak yayınladığı hikâyeler arasında bu atasözüne de yer vermiştir. Yazarın belirttiğine göre bu atasözü, Beyazıt yöresi eski soylularından İbrahim Paşa'nın vekilharcı tarafından söylenmiştir. Kendisine karşı düzenlenen komplo yüzünden idam cezasına çarptırılan vekilharç, büyük bir soğukkanlılıkla ipi kendi eliyle boynuna geçirirken bu sözü söylemiş ve böylece bu söz bir atasözü olmuştur. Yazar, Büyük Napoléon'un top üzerinden askerlerine hitaben konuşurken, bu atasözüne işaret ederek "c'est la même idée que le kurde exprimait en mourant" dediğini belirtmiştir.(111)

(111) Napoléon'un bu sözlerinin Türkçe çevirisi şöyledir: "Bu, ölmek üzere olduğu sırada söylediği söz atasözü haline gelmiş olan Kürdün idealinin aynısıdır".

(1) Şahbaz, ünlü Alıkan aşireti liderlerinden İsmail Ağa'nın aşiretler arasında yiğitliğiyle tanınmış olan yeğeni imiş. Yeğeninin bir ara ortalıkta görünmemesinden yararlanan komşu aşiret beyleri, İsmail Ağa'yı çağırarak sıkıştırmaya kalkışmışlar. Durumu öğrenen Şahbaz, amcasının yardımına koşmuş ve çadırın arkasından tüfeğinin ucu ile amcasını varlığından haberdar kılmış. Bunun üzerine İsmail Ağa yüksek perdeden atıp tutmaya başlamış, hasımları da susmuş. Çadırın köşesinde ayran çalkalamakla uğraşmakta bulunan seksenlik bir kadın, bu duruma şaşmış ve bu sözü söylemiş, söz böylece atasözü olmuştur.

NECMEDDİN BEY'E CEVABIMIZ

Hacmimizin elverişsizliği engel olmasaydı, sitem ve iltifat karışımı yazınıza uzunca bir cevap verecektik. Biz, bugünkü şekliyle ülke ve millete zarar vermekten başka hiç bir yarar sağlamayan ve bir çeşit kişisel dedikodu niteliğinden yukarı çıkamadığı son yayınlarla bir kez daha güçlü bir biçimde ortaya çıkan siyasal çekişmelere karışmayı pek kısır bir alış-veriş kabul ettiğimizden, bilimsel yayında bulunmak gibi gerçekten güç bir görevi kabullenme cesaretini kendimizde bulmuştuk. İşe başlarken de söylediğimiz gibi, bunu gücümüzün üstünde ve pek ağır bir görev kabul ettiğimiz halde, milletimizin aydın bireylerinin desteğini kazanabilme ümidi bizi yüreklendirmişti. Önce şunu arzedelim ki biz, Müslümanların görev bölümü yapma yeteneğinden yoksunluğu hakkındaki iddianızı kabul edemeyiz ve bunu 300 milyonluk bir insan kitlesine yöneltilmiş pek sinirli ve haksız bir saldırı olarak kabul etmek zorundayız.(112)

Zaman ve maddî değerlerin kaybından başka bir yararı olmayan tartışmalardan sakınmayı başarırsak ve doğrusu amaç ve programımız içinde çaba harcamamıza fırsat verilirse, pek az bir zaman geçmesiyle bu tür iddiaları fiilen çürütmek azmindeyiz ve bu amacımızı açıkça ilân etmekte de bir sakınca görmüyoruz.

Bir de, azizim, bilirsiniz ki karşılaştırma, aynı cins şeyler arasında yapılabilir.

O halde bizi Avrupa'nın irfan sahipleriyle karşılaştırmakta bir parça insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Özellikle bizim bilimsel yayınlar adını verdiğimiz şeyler, Kürd tarihine, edebiyatına ve sosyal durumlarına ilişkin elde edebileceğimiz bilgileri açıklamak ve şimdiye kadar bu konulara ait söylenmiş, yazılmış şeyleri haklı sandığımız ulusal görüşümüz açısından bir parça eleştirmekten ibarettir; ve onaylarsınız ki bunlar da bilimsel konular topluluğuna girer. Biz, Kürdlere hizmet edebilmeyi bu alanda yapılacak inceleme ve yayınların genişlik ve çokluğuna bağlı görüyoruz. İtiraf ederiz ki her başlangıç gibi bizimki de ilkeldir. Fakat üzerinde sebatla çalışılırsa beğenmediğiniz bu esas, her türlü siyasal düşüncelere sağlam bir temel oluşturabilir. Şunu da unutmayalım ki uluslar topluluğu arasına, bir elde tarih, diğerinde ulusal sözlük bulunduğu halde girilebilir. Oraya giriş için gerekli olan kimlik belgesi yalnız bunlardır. Evet, durum güçtür, hızlı girişimlere ihtiyaç gösteriyor. Fakat ulusların yaşamı söz konusu olunca, zaman ölçüsü yıl değil, yüzyıl ya da yüzyıllardır. "Jîn"i çıkarmakla biz, şimdiye kadar ulusumuzca iltifat edilmeyen bir çığır açıyor, bir temel koyuyoruz. Bilgi ve gücümüz oranında, mütevazi bir programımız vardır. Bunun ötesindeki işleri, daha yüksek düşünüp yapabilenlere terk etmeyi uygun buluyoruz.

Ulusların kaderleri hakkındaki görüşlerin samimiyet derecesine gelince;

---

(112) 91 numaralı dipnota bakınız.

İstanbul gazeteleri ile Dersaadet halicine şöyle bir göz atmak, bu konuda açık bir fikir verir sanırız.(113) Ulusların özgürlük gününü görecek olan talihli insanların, yüzyılımızdan birçok yüzyıl uzak bir geleceğin insanları olacaklarına inanıyoruz.

Dileyelim ki yakın gelecek, bu ilkelerin koyucularını ve onlara gönül bağlayanları yalanlamasın.

21 Kasım 334(1918)

Yazı Kurulu

* *
*

TEŞEKKÜR

Gazetemizin yayınlanmasını kutlayıp başarı dileyen **Hadisât, Tercüman-ı Hakikat, Yeni Gün, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Yeni İstanbul, İnkılab** gazeteleri ile **İctihad** ve **Haftalık Gazete** dergilerine minnettarlığımızı bildiririz.

* *
*

KÜRD AYDINLARINDAN BİR RİCA

Dergimizin amaç edindiği maksatlardan biri de, eski Kürd bilginlerinin, edebiyatçılarının ve şairlerinin elde edilecek divan, şiir ve diğer eserlerini, Kürd diline ve tarihine ilişkin yazılmış yazılarını bir sıra içinde yayınlamaktır.

Bundan dolayı, yanlarında bu gibi ulusal eserler bulunan zatların yardımlarına ihtiyacımız olduğunu arzediyoruz. Dergimiz, gösterilecek koşullar içinde ve gerekli güvenceleri vermek üzere, bu tür eserlerin yönetim yerimize emanet olarak verilmesini saygıdeğer millettaşlardan rica ediyor ve ayrıca dil, tarih ve ulusal sosyolojimize ilişkin incelemelere ve yayınlara bu sırada özel bir önem verilmesini rica etmeye değer buluyor.

"Jîn", sayfalarını bu konulara ait yazılara şükranlarıyle açık bulunduracaktır.

---

(113) 92 numaralı dipnota bakınız.

Birinci sene | 28 Teşrin-i Sanî 1334 | Aded 4

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 "

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Nüshası 5 kuruştur

Necm-i İistikbal Matbaası

Birinci sene 28 Teşrin-i Sanî 1334 Aded 4

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Haftalık Gazete

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

”JÎN” MECMUASI VASITASIYLE KURDÎYÊ BİTLÎSÎ KARDEŞİME (*)

Azizim,

Silsile-i makalâtınızda Kürdlüğe bir târiz cevabları var; fakat kim itiraz ediyor ve ne diyor, bilmiyorum. Bunun için, mahiyet-i meseleyi anlatıncaya kadar meseleyi size bırakıyorum. Yalnız fikrinizi tenvir için şu birkaç satır yazıyı size ithaf ediyorum.

Birtakım delâil-i fenniye müstesna olmak üzre, edvar-ı güzeşteyi bize bildiren tarih mebdei, benim itikadımca ilkin, komşu insanların birbirleriyle görüşüp tanışmak ve bir yeni komşu daha ötedeki komşuya mevcudâtı anlatmak suretiyle başlıyor. Serair-i mesture-i mazîyi ve mükevvenât-ı kadîmeyi kimse kehanet veya ilm-i gayb ile keşfedememiştir. Ağızdan ağza dolaşan bu hikâyât-ı kadîme, tevarihe birçok efsane ve hurafât karıştırmış ve tekâmül-i tarihiye, ancak kataât-ı Arz'da seyr-ü seferin tedricen husulüyle yoluna girmiştir. Kürdler ise, bugünkü enkaz-ı tar-ü marlarının ve lisan ve mevcudiyet-

lerinin delâlet edeceği üzre, Karadeniz'den Agırî (Ararat) silsile-i cibalının cenube doğru tâkib [2] ettiği Hakkâri, Botan, Barzan, Kandil, Kû, Şahevdalhu, nihayet Bîstûn'a kadar yüsek dağların vadilerine kısmen meskûn, kısmen seyyar oldukları için daima tarih nokta-i nazarından kaçmışlar ve bunlarla kurûn-ı ûlâda temas eden İranîlerle kurûn-ı vustada diyanet ve medeniyete alıştıran Arabların medeniyet ve tarihleri söndüğü ve Avrupa'nın hâlâ da fukdan-ı vesait ve adem-i emniyet maniasıyle Kürdlerle teması müyesser olamadığı cihetle mensî kalmışlar. Bazen cilve-i talı' onları hamaset ve celâdet-i cihangiraneleriyle tanıtmak istemiş ise de, tecellileri ya Salahaddin-i Eyyubî gibi Arabistan'da, yahut Nadir ve Kerim Han gibi İran'da mün'akis olmuştur. Tarih ise vakayii şahıs ve nesle değil, zaman ve mekâna izafe ederek başkaya mal ediyor. Bununla beraber bu zulüm ve zühule rağmen Kürdlerin menşe' ve mevcudiyeti, ezmine-i kablettarihiyeye de karışmış ve kurûn-ı vustadaki ananâtları Şark ve Garb'ın tevarih-i umumiyesini işgal etmiştir. Şimdi biz Kürd ve Kürdistan'ı iki suretle rakiblerimize tanıtacağız. Bir faslını onların ileriye sürdükleri delâil-i tarihiyeye istinad ederek(114) vukufsuzluklarını(Arabçası "cehl"dir) isbat ve suret-i aharını, mevcudiyet-i haliye ve bugünkü günde malik oldukları arazi ve istiklâliyet-i asliyeleri, —madem ki gözle görmüyorlar— ellerinden tutup harita üzerinde dolaştırmak suretiyle gözlerine batıracağız. Birinci faslın tafsilatını daha münevver, daha müteteb-bi gençlerimize bırakarak, vukufumun müsaadesi nisbetinde muhtasar bir mâlumât vereceğim. Bugün etnoloji bize gösteriyor ki Kürd, Ermeni, Fürs, Nasturî bir ırktandır. Yalnız tahaluf-ı mezhebiye onların arasında, gavr-ı siyahında yalnız cehl-i körinan derin bir uçurum kazmış ise de, bunun akıl ile imlâsı zamanı çoktan hulûl etmiştir. Binaenaleyh, nâkabil-i infikâk bir iştirak ile bu akvam ve unsur(115) birdir. Mamafih, Avrupalılar Asya-i Vusta'yı tanımazdan evvel Arablar fütuhât ve seyahatle bu hıttaya girmiş ve onları rahîl-i seyahatname **"Takvim'ül-Büldan"** coğrafya kitablarına geçirmiştir. İşte müvverrih Vakıdî'den bed' ve Tulaytula(116) Kadısı Sâıd'ın beşinci asr-ı Hicrîde(117) telif ettiği **"Tabakat'ül-Ümem"** ve Makdisî'nin [3] **"Ahsen'ut-Takavîm fi Ma'rifet'il-Ekalîm"** ve hassatan müellif-i meşhur Hasan bin Abdullah'ın **"Âsâr'ül-Üvel fi Tertib'id-Düvel"** ve İbni Hallikan'ın kitablarında, Fürs'ün ikinci makalede zikrolunacak müdevvenât-ı tarihiyelerinde hep

(114) "İstinad ederek" sözcükleri dergide böyle basılmıştır. Ancak Arapça bir sözcük olan ve "dayanma" anlamına gelen "istinad" geçişsiz olduğu ve burada cümlenin öznesi yazarın kendisi bulunduğu için, bu sözcüğün yardımcı fiille geçişli duruma getirilmesi ve "dayandırarak" demek olan "istinad ettirerek" olması gerekir. Bu yanlışlığın bir dizgi yanlışlığı olduğu muhakkaktır.

(115) "Unsur" sözcüğü derginin aslında böyle çıkmıştır. Ancak, ondan önceki "akvam" sözcüğü "kavim" sözcüğünün çoğulu olduğu için "unsur" sözcüğünün de çoğul olarak "anâsır" şeklinde olması gerekir.

(116) Tulaytula: Bugünkü İspanya'da bulunan ve Endülüs Emevî devleti döneminde önemli bir merkez olan bir kent. İspanyolca adı "Toledo"dur. "Tulaytula" sözcüğü dergide dizgi hatası sonucu olarak "Tulayla" biçiminde çıkmıştı.

(117) Milâdî takvime göre XI. yüzyıl.

Kürdlüğe dair mâlumât bulursunuz. Bunlardan ziyade Fransızca ve Almanca eserler, arkadaşlarım tarafından istişhad olunmak üzre, tercümelerine vâkıf olduğum İngiliz müverrihlerinden Tabanin'in **"Meskûne-i Cihan"(World'sinbaitasby, G.T. 1892)** ve **"Diyanet-i Akvam"(World'sqs Religionsby 1890)**, Monqrif'ın **"Bugünkü Kâinat"** namıyle yazdığı altı cild, Tyler'ın **"Şuubât-ı Alem"** ve Amerikalı Doktor Kin'in **"İlm-i İnsan"** kitablarıyle ve hepsinden ziyade tafsilâtı hâvî olan Mösyö Ritche'ın eserlerinde Kürdler, Luristan, Feylistan, Bextyarî, Zend, Lek, Kelhur diyarlarından Belh(118) dağlarına kadar bir Kürdistan haber veriliyor.

İkinci fasıl; mevcudiyet-i şahsiyeye geliyoruz. Bugün Kürdler pek çok yerlerde istiklâle malik ve mukadderâtlarına hakim bulunuyorlar. Yalnız memalik-i Osmaniyedeki Kürdler, bütün mevcudiyetleriyle makam-ı Hilâfet'e arz-ı teslimiyet etmişlerse de, şimdiye kadar nüfus defterlerine geçmedikleri gibi, ekseriya senede yalnız maktu bir vergi ile bağlanmış ve hürriyet-i asliyelerine halel gelmemiştir. Hele Muhammer'den (119) şimale doğru uzanıp, tevarih-i umumiyenin tarifine göre Gence'ye(120) ve oradan Van üzerinden Karadeniz'e müntehî havzayı Feylî, Lur, Kelhur, Goran, Bacilan, Zend, Bextyarî, Beni Erdelan, Caf, Mingur, Mameş, Kurk, Pîran, Nureddînî, Soran, Herkî, Surcî, Dawde, Şêxbizinî, Hemwend, İsmaîl Xerîrî, Kurdê Milî, Ertûş, Zirkî, Keyhan, Mamxuran, Kovan, Kirawî, Zerarî, Şerefan, Şehîdan, Zirkan, Hamyan, Merzîkan, Şikak, Mukrîyan, Taguran, Şemsikan, Şahwîyan, Haydaran, Celalî, Milan, Harumetan, Zîlan, Hasanan namlarıyle meşhur büyük aşiretler işgal ve bunlar hâlâ da aşiret şeklini muhafaza ederek, hiç bir kayıt altında bulunmayıp serbest bir hayat imrar ediyorlar. Bazı yerlerde meskûn kısmı hükümetin nüfus defterine geçmiş ve intihab münasebetiyle mikdar-ı nüfusları da taayyün etmiştir. Avrupa'nın küçük devletlerinden iki üç derece vasi' araziye malik ve nüfusça da bakıyyetüssüyuf itibariyle yine o dereceyi haiz bir kavmin mevcudiyetini inkâr etmektense o kıta ile kendileri arasında bir sed çekmek ve hacaletten ictinaben onları görmemek daha evlâdır. Azizim Bitlîsî, üst tarafını siz anlatınız.

Süleymaniyeli
Tevfik

---

(118) Belh: Bugünkü Afganistan'da yer alan ve orta çağlarda önemli bir kültür merkezi olan bir kent.

(119) Basra körfezinin kıyısında yer alan ve günümüzde İran'ın yönetiminde bulunan Muhammer kentinin bugünkü adı "Hurremşehr"dir.

(120) Gence: Kuzey Azerbeycan'da bulunan ve Küçük Kafkas dağlarının kuzeyde ova ile birleştiği yerde, Bakû-Batum demiryolu üzerinde yer alan bir kent.

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL (*)

EDEBÎ

"Ker ku dê tesewir ke sira ku di dûrbînê da!"(121)
Eşek dürbünden ne anlar!(122)

(Meşhur **"Mem û Zîn"** mubdii Ehmedê Xanî hazretlerinin bir mısralarıdır. Mütebahhirîn-i ulema-i Ekraddan Bitlisli mağfur Şeyh Emin Efendi hazretleri, İstanbul'da bir gün bir mahfel-i ekâbirde —hazırûndan bir zatın Kürdçede edebî parçalar bulunmasına hayret etmesi üzerine— tarafından irad ve mesel suretiyle darb buyurulmuştur).

"Kuro, bibêhn e?"
"Devîya ku parr min jê kir bibêhn bû".
— Oğlum, kokulu mudur?
— Geçen sene aynı gülistandan kopardığım kokuluydu.(123)

(Alâ rivayetin, merhum Bedirhan Paşa ile, kendisine bir deste gül takdim eden Bohtan-Botanlı bir köylü arasında cereyan eden muhaveredir ki "gülün bikri"ni ima etmek suretiyle darbedilmiştir).

HÜKMÎ

"Kevir li cihê xwe giran e".
Taş yerinde ağırdır.

[5] **"Kesadî dike fesadî".**(124)
Mahrumiyet menba-i fesaddır.(125)

"Heqê bizina kol namîne li ser bizina istrûdar".
Boynuzsuz keçinin hakkı boynuzlu keçiye kalmaz.

"Qedrê zêr, zêrker dizane".
Altunun kadir ve kıymetini kuyumcu bilir.

---

(121) Peyvika "ku" li vir bi mana "ji ku, çawa" ye.
(122) Doğru çeviri, "eşek dürbündeki sırrı nereden anlar" şeklindedir.
(123) Doğru çeviri, "geçen sene aynı ağaççıktan kopardığım kokuluydu" şeklindedir.
(124) Ev peyv li hêlna weha tê gotin: **"Kesadî çêdike fesadî".**
(125) "Yoksunluk bozgunculuğun kaynağıdır" demektir.

"Her teyr bi refa xwe ra".(126)
Her kuş kafilesiyledir.(127)

"Xiyalê birçî her nan e".(128)
Acın hülyası daima ekmektir.

"Nefs-babet e, cil nobet e".
Nefis herkeste müsavidir, elbise mevkiye göredir.

"Bi xwekirin derman tune".(129)
İnsanın kendi yaptığına çare yoktur.(130)

(Diyarbekirli merhum Said Paşa'nın bu mealde, "öldürenden bilme cürmü, suç ölendendir bütün" mısra parçası vardır).

"Navê gur bi gazî derketîye".
Kurdun adı yaman çıkmıştır.

"Piranî birîye mêranî".(131)
Çokluk kahramanlığı yenmiştir.

"Teyrê ku goşt dixwe nikula wî gêr e".(132)
Et yiyen kuşun gagası eğridir.(133)

(Filhakika bu mesel, zahiren, tarih-i tabiiyece mâlum bir hakikatı ifade ediyorsa da, zımnen, "et yiyebilmek için gaganın eğri olması lüzumu"nu kasdediyor).

"Daîyeî goştxur, dûndekî xwar e".(134)
[6] Böylece aynı mealde Mukrî lehcesinde de darbımesel vardır.

"Dinya li dor e; geh li jêr e, geh li jor e".(135)
Vakayi sıra ile teakub eyler; kâh âlâ olur, kâh edna!

---

(126) Ev peyv li hin hêlan weha tê gotin: **"Her teyrek bi refa xwe ra".**
(127) Doğru çeviri, "her kuş kendi kafilesiyledir"dir. "kafile" sözcüğü "sürü" demektir.
(128) Awayê rast, "xiyala birçîyan" e. Ev pey li hêlna jî weha tê gotin: **"Derdê birçîyan nan e".**
(129) Ev peyv li hêlna **"bi xwekirî derman nîne"** ye.
(130) Doğrusu "insanın kendi kendine yaptığına"dır.
(131) Ev peyv li hêlna jî **"piranî mêranîyê betal dike"** ye.
(132) Ev peyv li hêlna jî weha ye: **"Teyrê goştxur nikula wî xwar e".**
(133) Et yiyen kuştan maksat, etçil kuşlardır.
(134) Daîye: Sîsalek, bi Tirkî "kartal".
(135) Awayê rast, "dinya bi dor e" ye.

"Fira mirîşkê heta ser sergoyê".
Tavuğun pervazı çöplüğe kadardır.

"Serbirrîn nayê kırîn".
Kesilen baş satın alınmaz.

"Serê bêecel naçe gorrê".
Ecelsiz baş kabre girmez.

"Heta mirinê çav li kirinê".
İnsanın gözü, ölünceye kadar endişe-i hayatla meşguldür.(136)

"Gerîyaye, dirîyaye".
Gezen açılır.

"Lewra şikestîye ku xwar bicebire".
Kırıldığı için eğri kapanacaktır.

(Bu mesel, tesirât-ı cerhiye neticesi kırılıp da bilahare münkesir olarak iltisak eden kemikler hakkında darbedilmişse de, aynı netayic husule getirmesi makamında irad edilir).

"Kund û bazî birayê hev in".
Baykuş ve doğan birbirinin eşidir.(137)

"Kew li ber kewê dixwîne".
Keklik kekliğin karşısında öter.

"Tevdan ji helîsê ra baş e".(1)
[7] Karıştırmak yalnız keşkek içindir.

"Xeynê serşikestinê tev ji hev digire".
Baş kırığından gayri hastalıklar, bütün sârîdirler.(138)

(Tıbbî bir mahiyeti haiz olan meselin, tababetin halihazırdaki terakkiyâtıyle derece-i samimiyeti kestirilemezse de, "bakteriyoloji"nin keşfiyât-ı ahîre ve müsmiresi üzerine her halet-i maraz için bir müvellid-i maraz arayan, bu itibarla sirayet-i emraza bir mahiyet-i umumiye atf-ü isnad eden

(136) Doğru çeviri, "insanın gözü ölünceye kadar çalışmadadır" şeklindedir.
(137) Doğru çeviri, "baykuşla doğan kardeştir" şeklindedir.
(1) Helîse, etle bulgurun baharatla birlikte hall-ü tabh edilip üzerine tereyağı ilâve olunan mâruf yemektir. Bayramlarda bera-i itizaz, ziyaretçilere ikram olunur. Ne kadar karıştırılırsa o nisbette nefaseti artar. Binaenaleyh "karıştırmak" keyfiyetini yalnız keşkeğe hasreden mesel, şübhesiz, yüksek bir vakar, derin bir temkin ifade ediyor.
(138) Sârî: Bulaşıcı.

erbab-ı ilmin müddeası, meselin kıymetini artırmaktadır. Bu vesile ile, Kürdler miyanında tarz-ı kadîm üzre hekimlik eden beynel-avam fevkalade şöhret kazananlardan olup elyevm berhayat olmayan "Bohtan-Botan"ın Sînano nam köyüne mensub ve alâ rivayetin "cüzam"ı "key ve tîmar" ile tedavi eden Melek, keza "Hevêdan"(2) aşiretine mensub, cerrahlığıyle mâruf "Xışman" nam diplomasız hekimleri zikretmeyi münasib bulduk).

"Av diçe avayîyê".
Suyun gittiği yer mâmurdur.

(Bu mesel, iyi bir yemeği müteakib istekle içilen su için irad edilir. Aynı zamanda, suyun hayat ve kâinatta aşikâr olan azîm rolünü de ifade etmektedir).

MİZAHÎ:

"Biçizî neçizî, qincilîz î".
Ne kadar bağırsan çağırsan, qincilîzsin.

(Qincilîz, ta'mı lâtif, köklü bir ottur. Bir gün uzun müddet bu otu arayıp bulamayan köylünün biri, nihayet bir deliğe sinmiş olan sıçanı nebat zannıyle kuyruğundan tutması üzerine, sıçan her ne kadar kendisine [8] mahsus olan sesini çıkarırsa da, köylü meseli zikr-ü darbeyler).

"Eva aş, eva çirika aş!"
İşte değirmen, işte değirmenin oluğu!

(Bu mesel iki Şirvan(3)lı arasında cereyan etmiş bir hikâyeden müstahrecdir. Şöyle ki: Buğdayını değirmende öğütüp de avdet eden birisine tesadüf eden diğer hemşehrisi,

—Ben değirmende olsaydım senden evvel buğdayımı öğütürdüm, diye çıkışması üzerine öbürü de kendisini müdafaa ederek bunu yapamayacağını, "Haleb orada ise arşın burada" kabîlinden, karşısındakini tecrübeye dâvetle, elindeki değneği göstererek, "işte değirmen, işte değirmenin oluğu" der ve değneğini yere saplar saplamaz her ikisi de sırtlarındaki çuvalların muhteveyâtını ağaç parçasının üzerine dökerler!).

"Werîs bûya çi deng dida!"
İp olsaydı ne ses verirdi!

---

(2) Bitlis kasabasının şimalinde kâin yaylaklara çıkan ve cenub havalisinde tavattun eden, kısm-ı küllîsi Bitlis hanedan-ı kadîmesinden merhum Hacı Necmeddin Efendi tarafından iskân olunan bir aşirettir. (139)

(139) Hevêdan aşiretinin bir bölümü de Diyarbekir'e bağlı Kulp ilçesinin güney kesiminde yaşamaktadır.

(3) Siird sancağına tabi, meyvesinin nefaset ve mebzuliyetiyle mâruf kazadır.

(Musa Bey'in(4) pederi Mirze Bey, "Mutki"(5) kazasına kaymakam tâyin edildiği vakit, musikiye aşina olmakla, kemanını da birlikte götürür; kendisini ziyarete gelen köylüler, uykuda bulunduğu esnada kabul odasına giderek duvarda asılı olan kemanı dikkatle temaşa ederlerken içlerinden birisi, kemanın teline dokunuvermekle telin hacmiyle mütenasib olmayan bir ses çıkarması üzerine hayret ile bu meseli darbeyler).

(Mâbâdı var)

Law Reşîd

[9] BİR KÜRD MAHBUBESİNİN SABAH MEŞGULİYETİ (*)

Beyaz karlarla örtülü müselsel şahikaları barigâh-ı kibriyaya uzanmış birer dest-i tazarruu andıran Kürdistan'ın mürtefi' dağları üzerinde, rengâreng zarif çiçeklerle bezenmiş ufacık bir düzlük ortasında, dar bir mecra dahilinde hazin şırıltılarla akan, bürudetiyle müştehir bir su kenarına kurulmuş ve bütün azametiyle bir Kürd ailesini barındıran yirmi dört direkli çadırın harem cihetindeki çit(1) arkasından, ince bir seda ile ilâhını yâd eden bir ses geliyordu.

Zozan(2) tam mânasıyle sâkit ve sâmıt bulunuyor, koyunları şevîn(3)e götüren çobanların kaval selseri işitilmiyor.

Kuzular karşı yamacın muattar, çiçekli otları arasından sabahlıklarını toplamaya sevk edilmiş; nigehbanları bulunan Kasab, Gurzo(4)ların da sesleri kesilmişti.

Çimenler, üzerlerine dest-i fıtratla nakşolunan lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin kemal-i itina ile mâşuku şerefine yaptığı halılarla ferş edilmiş bir salonu andırıyordu.

---

(4) Harb-i hâil ve zâilde Kürdlerin Ruslara karşı ellerine pek eski sistem esliha vermek, iaşe edilmemek, küheylân atları gasb edilerek kendilerine yol verilmek, millî teşkilâtları ilğa olunmak gibi sakîm ve idraksiz harekât karşısında, yine Kürd tarih-i celâdet ve mefahirine yüksek menkıbeler ilâve eden "Hasanan" aşiret rüesasından Halid Yusuf, "Sibkî" aşiret reisi Abdülmecid, "Memaş" aşireti reisi Qurebî Paşa ve sair ümera-i Ekrad miyanında temayüz eden meşhur Musa Bey'dir.

(5) Bitlis'e tabi, arazisi menî', fakat güzel vadileri hâvî bir kazadır.

(1) Çadırları localara taksim etmek için ince çubuklardan ipekle musanna', hasır biçiminde yapılan duvarcıklara derler.

(2) Zozan Kürdçe yayla demektir.

(3) Koyunların tulû-ı fecirden evvel otlamaya götürülmesine derler.

(4) Koyun muhafızları olan vefalı hayvanların ism-i haslarıdır.

Nebatâtın evrakını misafirhane ittihaz eden elmas renkli şebnemler, Güneş'in tulûuna muntazır ve ilk şua'ların temas-ı zerîniyle müheyya-i elveda bulunuyordu. Bâd-ı sabâ, Güneş'in karîbuttulû' olduğunu tebşir ediyordu.

Bu haşmetli çadırın otuz adım kadar uzağında kurulan diğer çadırlarda da yavaş yavaş bir hayat ve hareket hissolunmaya başladı. Sanki kenar-ı [10] ufku yaldızlayan kırmızı levha, şu ailenin işaret-i bîdarisi imiş gibi her tarafta bir hareket hâsıl oldu. Kimi ibadetinde, kimi Kur'an okumakta, birtakımı da "way!.. nimêja min çû" (5) diye telâşta idi. Zozan bir ibadethaneye döndü.

O esnada idi ki, yarım saat evvel ince bir sesle Allah'ını yâd eden dilber, elindeki sürme çubuğuyle —âyîne karşısında durmuş— gözlerine sürme çekiyor, bir taraftan da hafif saba rüzgârlarının yelpazelediği zülüflerini düzeltmeye uğraşıyordu. Ve biraz evvel kemal-i tazarru ile Allah'ının ibadetine meşgul olan şu âbide dilber, şimdi de birkaç kalbi teshir etmek ve kendisine tapındırmak için hüsn-i meftûruna yed-i sanatla başka bir taravet bahşetmeye itina ediyor, süsleniyordu.

Güneş altun eşiasiyle zirve-i cibalı yaldızlattı, çiçekler tebessüme başladı. Kürd mahbubesi de Güneş'e rekabet edercesine burcundan tulû' etti. Çadırın divanhane(selâmlık) cihetinde bulunan misafirlere sabah sofrası hazırlanmak icab ediyordu. Matbah ittihaz olunan tarafa hıraman oldu. Hizmetçi kadınlar ocakları yakmış, üzerlerine vaz'edilen sacda "nanerûnik"(6) yapmakta idiler.

Matbahın her tarafında bir faaliyet müşahede olunmakta, yalnız yoğurt kazanları akşamki vaz'ı sakinlerini muhafaza etmekte idi; onların hiç bir tarafına dokunulmamıştı.

Dilber kız kazanlara yaklaştı, kapaklarının alınmasını emretti, kazanların sath-ı sefîdini kaplayan iki santim kalınlığındaki kaymakları narin parmaklarıyle topladı, ihzar edilen tabaklara vaz'etti, diğer tabaklara da taze yoğurt doldurdu. Beri tarafta hizmetçi kızlar bal, peynir, tereyağlarıyle [11] sofrayı donatmakta, pêşekarlar(selâmlık hizmetçileri) ise semaver hazırlamakta idiler.

Sofra donandı. Misafirler sabah kahvaltısını yapmakta idiler. Hizmetçi kızlar, kalan yoğurtları "meşk" denilen yayıklara doldurup "sêpê" denilen sehpaya astılar ve beher sehpaya iki kız tefrik olundu. Hatt-ı müstakim üzerine dizilen sehpalar başında musanna' bir küçük sehpaya muallak ufacık bir yayık hazırlanmıştı.

Kürd mahbubesi şu nazenin sehpaya yaklaştı. Eğlence olmak için bir taraftan bu hafif yayığı sallıyor, diğer taraftan aheng-i mahsusuyle şu:

---

(5) "Eyvah!.. Namazım geçti" demektir.

(6) Yayla âleminde Kürdler tereyağından ince yufka halinde sac etmekleri yapıyorlar. Şu lezzetli ekmeğe "nanerûnik" derler.

(1)

Zozan e, xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê!
Law ji malêd mîran e, meşk min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê!
İro li me mêhvan e, meşka min

(2)

Evîn e xweş evîn e, kil meşkê!
[12] Lawê min hêj kurîn e, meşka min
Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
Ji dûr me yekdû dîne, meşka min(140)
Day-baban hay jê nîne, kil meşkê

şarkılarını gayet inceden terennüm ediyordu. Peri-i aşkın temasıyle ihtizaza gelen zerîn dudaklarından dökülen bu şelâle-i savt-ü aheng, yayıklarının çıkardığı muttarıd, yeknesak velvelelerle boğuluyordu. Bu hazin nağmeler başkalarının nazar-ı ıttılaına yetişemiyor; yalnız ona, onun ruh-ı mecruhuna bir gıda-i mânevî bahşediyordu. Evet o, bu aşk ilâhisinin hem bestekârı ve hem samii idi. Evet şu pür-garam nağmeleri ondan başka kimse işitmiyordu.

25 Teşrin-i Sanî 334(1918)

Hakkârili
Abdurrahim Rahmi

MÂNASI:

(1) Meskenimiz yayla, hem de gayet güzel ve sefalı bir yayladır. Ey benim enîs-i ruhum "yayığım!", sendeki yoğurt da necîb ve mübarek addettiğimiz koyun yoğurdudur (keçi, inek yoğurdu değildir). Benim sevdiğim de emîr ailesindendir. Ey benim enîs-i ruhum olan "yayık", kalbim gibi "kıl" diye seslenerek hurûşa gel! Çünkü bizim aşkımız âdî değildir; belki Kürdlerin meşhur aşk fedaileri olan "Mem û Zîn" aşkına benziyor ve kalbimi teshir eden de bugün misafirimizdir.

(2) Evet, aramızdaki muhabbet gayet parlaktır ve benim sevgilim henüz gençtir ve kılıcının kabzası altundur. Fakat zinhar, bunu görmüş, bu nâmahremle konuşmuş değilim. Belki uzaktan birbirimizi görmüşüz. Muhabbetimiz bu suretle teessüs etmiştir. Peder ve validelerimizin bundan mâlumâtı yoktur.

(140) Yekdû: Hev, hevdû, hevdî.

TEHESSURÎ CİWANÎ-W TERANEY WETEN

Be bê to alemî dil xerqî deryay ye's û hîrman e
Temaşa ke şepol ewro çilon serrêjî çawan e

Eceb tofan der e hîssî şebabim, heldeçê daîm
Le qelbî pirrxuroş, esrînî çawim le'lî rumman e

De afaqî emel ewro serab e weslî to, dûr e
Le bo ye felsefey jînî, le bo min bûte efsane

Ciwanî-w neş'e û şewqî heyatim bê to berbad e
Behar raburd û hawîn hat û payîz, weqtî zistan e

[13] Xulasey meqsedî min zulfî kal bû, bo ye lêm gêj e
Serapa fikr û hîssim mîslî zulfî xawî canan e

Le şiryan û werîdî cîsmî fanî min weku xwên
Melalî çawî mexmûrit deka dewran û seyrane

Belê Hellac im û ewro esîrî rengî bêrengîm
Be sewdayî to mest im, çunke çawit dawye peymane

Esîrî husnî to çun ma'kesî enwarî lahût e(141)
Le tarîkî wucûd kuncî nasût rojî taban e

Çiray fikrim le wê daîm dekatin îqtîbasî nûr
Mîsalî pîrî meyxwaran le camî le'lî meyxane

Le sahran mêrxuzarî alemî erwahî îllîyyîn
Şehînşeh bû, xeyalî fikrî serbazim, taqane

Muhît e min felek, bû ewcî qudsîyyet nîşanî dil
Munezzeh bûm le pabendî fisûnî cîsm û xumxane

Ke teqdîrî ezel wa hat esîrî çawî cadût bim
De sîcnî teb'î çiwaran rûhî pakim bendî zindan e

Çilon teb'î beşer mexlûtî xakî pakî tînet bû
Hubût kirdûwe fikrî rûhim hate hêlane

(141) Esîr: Şepolî hewa.

Le nêw dinyayî xalî helbijardî paşî tedqîq
Le cergey esyada me'men û me'wayî şahane

Çemen şîn û semen xoşbên, û daîm mestî ezhar e
Be şax û dax û çom û kanyekan sertaqî Êran e

Le wê daîm denoşî badeyî sewda, sibeynan zû
Be pyaley çawî nêrgis bilbilî aşifte çerran e

Le wê têraw debê xulyay ciwanî-w rûhî xemgînan
Ufûlî erxewanî rojûyî paş mangî taban e

[14] Ke xakî pakî wî lank e le bo êsqanî bapîr man
Le ser qebrî ciwanan dîdeyî şillêre giryan e

Temaşay her qedîdarê meke ewro be gîyansextî
Ke ew şînaye yadgarî qedîmî daykî Kurdan e

Le dê ewro be bê to derdedar e daykî serşînit
Be bê to dezgîranit qatî çawciwan dîdegiryan e

Ewê mulkî qedîm û mewtinî ecdadî pêşû te
Be merdî meyruxêne, çun herîmî mulkî Baban e

Be îlm û me'rîfet têraw bike fikrî ciwanit, ta
Degel Şewqî bi cûte muttefiq bin merd û merdan e

Qazîzade
M. Şewqî

WEZÎYETÎ ÊME KURDAN DE ESRÎ HAZÎR

Ewêsta ke de alem da esasî urf û adet kon e, be tereqqîyî zemane û pêşkewtinî ulûm û funûnî taze, ke her yekêk le wan xarîqulade fikrî însanyan îşxal kirduwe, sebre-sebre tekamulî kird û le bo seadetî benîbeşer, aliman le hemû quwwet û tesîratî tebîîye, be new'êkî muhayyirul-uqûl rêgay îstîrahetî însanyan temîn kirduwe.

Belê, bes le bo îstîrahetî însanan bû ke rêy asin (şemendufer) û keştîyî buxarî le paş ew hemû meşeqqet û derdeserîye îcad kira; be wasîtey wî rêgayî dûr

nêzîk bû, meşeqqetî seferî zemanî qedîm ke debwaye be piştî welaxî bikire, be tewawî le dinyaye —xeyrî memleketî bedbextî ême nebê— helgêra, û be wey mumkin bû ke xanewadey new'î adem asan be asanî legel yektirî têkelî peyda biken, û le cîranî xoyan şitî taze fêr bin û le şarî yektirî hat û çoye biken û be new'ey tîcaretî biken û malî xoyan adadan biken. Le layêkî dî her ew îlme-w fene bû ke le bo çarey ba'ze musîbetêkî ke de pêşû da be pençey xedarî xoyî zor memleketî xirab kirdibû; [15] çiray çend hezar malî kujandibû; der û rêgayêkî rastî dûzîyewe-w le bo naxoşî-w derdewarîyan, îlmî tebabet weku Pêxember fermûyetî: "**Lî kullî daîn dewaun**" (142) dermanêkî taze dîyewe-w le ser serî zeîfî însanî refî' kird. İnsan detwanê bilê ke zor musîbet û derdî pêşû, ewro tewaw defî' kirawan.

Bes, malûm, bo zemanî wêsta xulasey se'y û xîret û keşfîyatî çend sed sale ye-w ew hemû tereqqîyane be roşinîyêkî taze jîyanêkî dîkeyan peyda kirduwe-w hemû dinya le terzi ew jîyaney be qedrî ewey ke lazim e îstîfadeyan kird; û ew bû ke ewroke medenîyetî hazire yaxud medenîyetî esrî bîstem hate wucûdê.

Ke wa bû, însan detwanê bilê esrê wêsta xulasey se'y û tereqqîyî ew hemû sale ye-w ewan kesaney ke ewêsta dejîn deyanewê ke asûde mes'ûd bin.

Degel ew hemû pêşreftîye, esrî hazir gelek şitan da le duwa ye-w îlm û fen neytwanîye le însanan da ba'zî sîfetêkî xirab helbigirê. Meselen hirs û teme'î ewêsta. Fikrî hemû kes ewe ye ke rizqî xeyrî xoyan birifênin, û delên:

—Emin dixum, to mexo!. .

Le wî xusûse da zemanî pêşû degel ew hemû cehley, çatir bû. Çunke hirs ewende zor nebû; pîyawî feqîr û milletî bêdestelat daîma muhafeze dikiran. Bela ewêsta, wayn e meetteessuf weku delê: "**Felekzede ve ez her teref sengî**".(143) Ewane ke be zeîfî man le hemû terefêkî teerruzyan bo deken, be teme'î kerasî berî dekujrên. Le ber ewey, lazim e bêdestelatan le bo muhafezey heyatî xoyan zortir teqelay biken, ta weku nemirin. Lê le esrî hazir însan ya debê se'y bika bijî, yaxud ke tembel bû bimrê. Ca be ew mulaheze, emin pêm xoş e kemêk ehwalî xoman temaşa bikem û meelmemnûnîye bibênim ke qewmî min, yanî Kurdan milletêk in, musteîdd û wetenperwer û daîma le binaxey tarîxyan heta wêsta ke çiwar hezar sal raburduwe-w degel ewey zor qewmî cîranyan weku Asûrî-w Babîlî-w saîre ke mehû bûn, û ewro kesyan lê nemawe; ewan be wasîtey ew hemîyet e ke heyan e, her man û hem weha man ke însan ewro detwanê bilê "Kurdistan heye".

[16] Ew Kurdistane ke xelkî wî hemû eşîret in, piyaw in, xîret in, Musulman in, sahibnamûs in, medrese-w feqîyan heye, esp û mayînî hudûd debexşê. . . Feqet çi fayde, ewro le dinyay dûr mawin û le fikrî xirabî xelkî ke le heqî wanyan heye temamen bêcuz in. Heta wêsta çûn le Rojawa(Mexrib, Frengistan) be dûr bûn, agayan le hîç nebû, we wayan dezanî ke weku pêşû detwanin

(142) Manay em hedîse eme ye:
"Le bo her derdêkî dermanêkî heye".

(143) Manay em risteye b'em core debê:
"Lêdirawî destî gerdûn û le her layekewe berdê".

le malî babyan rahet bimênin. Bela ewro meetteessuf zemane wa nemawe; cêgaman xirab e; be çakey natwanin rawestin. . . Le bo def'î namûsman, wetenman mecbûr în ke êmeş weku xelkî be xîret bîn, be quwwet bîn, îlimman hebê, be cuz bîn. We îlla demrîn. .

Belê birayekanî min!. . Emin Kurd im û be wey fexir dekem. Bela çi bikem zemane be topizî îqrarim pê deka ke bilêm: Evro qewmî reşî wehşîyî Efrîqayî germ, be wasitey îlm û huner le dinya da cêgayan heye, mektebyan heye, rêy asinyan heye, dewlemend in. Bela ême, degel ewey qedîm în, esil man necîb e, bedbext în û hêşta le memleketî xoşî Kurdistanê, heçe-heçe. . . godirêjî dên û deroyîn. Le ber bêîlmî, merdûman be bêniwêjî demrê. Le ber bêhekîmî, dayikman le ser mindalî wefat deka. Le ber bêsaye, çawman kwîr debê. Le ber bêsen'etî, çend pûlêkî ke be ezîyet we gîrman dekewê be xorayî deydeyn be xelkî.

We eger Xuda nexwaste wa dewam bika, serwetman zayî debê-w mulkman le dest derwa-w debîn be noker, û be zelîlî demrîn. . .Jinman fesad dekra, weku ew carey fesad kira. . .

Feqet le bo êwe heyf e degel ew şan û şuhretetan wa be feqîrî rawestin û be tembelî mulkî eziztan le dest biden. Elbette êwe ke sahibşeref in, qisey min de goy degirin: Werin ta zû we, le bo xatirî êskî bab û bapîrman îttîfaq bikeyn û wetnî xoşman qurbanî menfeetî rezîle-w kursîyî rîyaset nekeyn. . Çunke weqit teng e-w duşmin le xefletî me îstîfade deka. Heyye alel-felah!. We îlla peşîman debinewe-w êdî demê hîç fayde nîye!

Be'd'ez în ger bi ser qebrî men ayî tu, çunan mêmaned
Nûşî darû ke pes ez merg be suhrab dehend.(144)

Qazîzade
M. Şewqî

(144) Manay em beytî Farisî eme ye:

"Le paş eme ger bêyte ser gorim, weku ewe ye:
Noşî derman le dûwayî mirdin be zorab biden".

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûlü:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZİ MAHALLİ:

Babıâlî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

İCTİHAD

Doktor Abdullah Cevdet Bey biraderimizin taht-i idaresinde onbeş seneden beri neşredilen ve cihad ve harb ilânını müteakib hükümet-i sabıka tarafından tatil edilen bu mecmua, bu defa yine haftalık olarak neşrolunmaya başlamış ve 130 ve 131'inci numroları çıkmıştır. Kari'lerimize tavsiye ederiz.
Senelik abone bedeli 250 ve nüshası 5 kuruştur.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

WERGERANÊN JİMAREYA 4'AN

❋

4'ÜNCÜ SAYININ ÇEVİRİLERİ

"JÎN" DERGİSİ ARACILIĞIYLE KURDÎYÊ BİTLÎSÎ KARDEŞİME

Azizim,

Yazı dizinizde Kürdlüğe saldırının cevapları var; fakat kim itiraz ediyor ve ne diyor; bilmiyorum. Bunun için sorunun içyüzünü anlatıncaya kadar sorunu size bırakıyorum. Yalnız fikrinizi aydınlatmak için şu birkaç satır yazıyı size sunuyorum:

Birtakım fennî deliller müstesna olmak üzere, geçmiş dönemleri bize bildiren tarihin başlangıcı, benim kanımca, ilkin komşu insanların birbirleriyle görüşüp tanışmaları ve bir yeni komşunun ötedeki komşuya varlıkları anlatması biçiminde başlamıştır. Geçmişin örtülü sırlarını ve eski gizli şeyleri kimse kehanet veya kayıptan haber veren bilim ile keşfedememiştir. Ağızdan ağza dolaşan bu eski hikâyeler, tarihlere birçok efsane ve boş inanç karıştırmış ve tarihsel evrim, ancak Arz'ın kıtalarında ulaşımın giderek meydana gelmesiyle yoluna girmiştir.

Kürdler ise, bugünkü darmadağın enkazlarının, dil ve varlıklarının belirleyeceği üzere Karadeniz'den başlayarak Agırî (Ararat) sıradağlarının güneye doğru izlediği Hakkâri, Botan, Barzan, Kandil, Kû, Şahevdalhu ve nihayet Bîstûn'a kadar yüksek dağların vadilerine kısmen yerleşik, kısmen göçebe oldukları için, tarihin bakışı açısına odak noktası olmaktan daima kaçmışlardır. Onlarla ilk çağlarda ilişki kuran İranlıların ve orta çağlarda din ve uygarlığa alıştıran Arapların uygarlık ve tarihleri söndüğü ve Avrupa'nın hâlâ da araç yokluğu ve güvenlik yokluğu nedeniyle onlarla ilişki kurması kolaylıkla gerçekleşemediği için, Kürdler unutulmuşlar; kimi zaman talihin cilvesi, onları, dünyaya egemen olmak istercesine gösterdikleri kahramanlık ve yiğitlikleriyle tanıtmak istemiş ise de, talihleri ya Salahaddin-i Eyyubî gibi Arabistan'da ya da Nadir ve Kerim Han gibi İran'da yansımıştır. Tarih ise olayları kişi ve kuşağa değil, zaman ve mekâna bağlayarak başkasına mal ediyor. Bununla birlikte, bu zulüm ve unutulmuşluğa rağmen Kürdlerin kökeni ve varlığı, tarihöncesi zamanlara da karışmış ve orta çağlardaki gelenekleri, Doğu ve Batı'nın genel tarihlerine konu olmuştur.

Şimdi biz Kürd ve Kürdistan'ı iki şekilde rakiplerimize tanıtacağız. Bir bölümünü onların ileri sürdükleri tarihsel kanıtlara dayandırarak bilgisizliklerini (Arapçası "cehl"dir) kanıtlayacağız ve öbür bölümde şimdiki varlıklarını ve bugünkü günde sahip oldukları topraklarını ve asıl bağımsızlıklarını —madem ki gözleri görmüyor— ellerinden tutup harita üzerinde dolaştırarak gözlerine sokacağız. Birinci bölümün ayrıntılarını daha aydın, daha araştırıcı gençlerimize bırakarak bilgimin elverdiği oranda az ve öz bir bilgi vereceğim:

Bugün etnoloji bize gösteriyor ki Kürd, Ermeni, Fars ve Nasturî hep bir ırktandır. Yalnız onların arasında mezhep ayrılığı, büyük çoğunluğunun derinliklerinde yalnız kör cahillik derin bir uçurum kazmış ise de, bunun akıl ile doldurulması zamanı çoktan gelmiştir. Öyleyse bu halklar ve unsurlar, birbirlerinden ayrılmaz bir ortaklıkla birdirler. Bir de şu var: Avrupalılar Orta Asya'yı tanımazdan önce Araplar, fetihler ve seyahatle bu bölgeye girmiş ve onları bir gezi kitabı olan **"Takvim'ül-Büldan"** adlı coğrafya kitabına geçirmişlerdir. İşte tarihçi Vakıdî'den başlayarak ve Tulaytula (145) Kadısı Sâıd'ın Hicrî V. yüzyılda (146) yazdığı **"Tabakat'ül-Ümem"** ve Makdisî'nin **"Ahsen'üt-Takavîm fi Ma'rifetil-Ekalîm"** ve özellikle ünlü tarihçi Hasan bin Abdullah'ın **"Âsâr'ül-Üvel fi Tertib'id-Düvel" ve** İbni Hallikan'ın kitaplarında ve ikinci yazıda belirtilecek olan Fars tarih kitaplarında hep Kürdlük konusunda bilgiler bulursunuz. Bunlardan fazla olarak, Fransızca ve Almanca eserler arkadaşlarım tarafından kanıt olarak gösterilmek üzere, çevirilerini bildiğim İngiliz tarihçilerinden Tabanin'in **"Dünyanın Bayındır Yerleri" (World'sinbaitasby G.T. 1892)** ve **"Kavimlerin Dini" (World'sqs Religionsby 1890)**, Monqrif'ın **"Bugünkü Evren"** adıyle yazdığı altı cilt, Tyler'ın **"Dünyanın Bölümleri"** ve Amerikalı Doktor Kin'in **"İnsan Bilimi"** kitaplarında ve hepsinden fazla ayrıntıları içeren Mösyö Ritche'ın eserlerinde Kürdler, Luristan, Feylistan, Bextyarî, Zend, Lek ve Kelhur diyarlarından Belh dağlarına kadar bir Kürdistan haber veriliyor.

İkinci bölüm; kişiliğin varlığına geliyoruz. Bugün Kürdler pek çok yerlerde bağımsızlığa sahip ve mukadderatlarına egemen bulunuyorlar. Yalnız Osmanlı ülkesindeki Kürdler, bütün varlıklarıyle Halifelik makamına teslim olmayı arzetmişlerse de, şimdiye kadar nüfus defterlerine geçmedikleri gibi çoğunlukla yılda yalnız belirli bir vergiye bağlanmışlar ve asıl özgürlükleri zedelenmemiştir. Hele Muhammer'den (147) kuzeye doğru uzanıp genel tarihlerin tanımlamasına göre Gence'ye (148) ve oradan Van üzerinden Karadeniz'de son bulan bölgeyi Feylî, Lur, Kelhur, Goran, Bacilan, Zend, Bextyarî, Benî Erdelan, Caf, Mingur, Mameş, Kurk, Pîran, Nureddînî, Soran, Herkî, Surcî, Dawde, Şêxbizinî, Hemwend, İsmaîl Xerîrî, Kurdê Milî, Ertuş, Zirkî, Keyhan, Mamxuran, Kovan, Kirawî, Zerarî, Şerefan, Şehîdan, Zirkan, Hamyan, Merzîkan, Şikak, Mukrîyan, Taguran, Şemsikan, Şahwîyan, Haydaran, Celâlî, Milan, Harumetan, Zîlan, Hasanan adlarıyle ünlü büyük aşiretler işgal etmişlerdir. Bunlar hâlâ da aşiret biçimini koruyarak hiç bir kayıt altında bulunmuyorlar ve özgür bir yaşam sürüyorlar. Bazı yerlerde yerleşik olan kısmı, hükümetin nüfus defterine geçmiş ve seçim dolayısıyle nüfuslarının miktarı da belirlenmiştir.

---

(145) 116 numaralı dipnota bakınız.
(146) 117 numaralı dipnota bakınız.
(147) 119 numaralı dipnota bakınız.
(148) 120 numaralı dipnota bakınız.

Avrupa'nın küçük devletlerinden 2-3 kat fazla geniş topraklara sahip ve nüfusça da, kılıçlardan artakalan miktar itibarıyle, yine o büyüklüğe sahip bir halkın varlığını inkâr etmektense o bölge ile kendi arasında bir set çekmek ve utançtan kaçınmak için onları görmemek daha yeğdir.

Azizim Bitlîsî, üst tarafını siz anlatınız.

Süleymaniyeli
Tevfik

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ(149)

"Ker ku dê tesewir ke sira ku di dûrbînê da!"
Eşek dürbünden ne anlar!

Bu,ünlü **"Mem û Zîn"**'in yaratıcısı Ehmedê Xanî hazretlerinin bir dizesidir. İstanbul'da bir gün bir ilerigelenler meclisinde, hazır bulunanlardan bir kişinin Kürdçede edebî parçalar bulunmasına şaşması üzerine, bu dize, büyük Kürd bilginlerinden Bitlisli rahmetli Şeyh Emin Efendi hazretleri tarafından bir atasözü biçiminde söylenmiştir.

* *
*

"Kuro, bibêhne?"
"Devîya ku parr min jê kir bibêhn bû".
— Oğlum, kokulu mudur?
—Geçen sene aynı gülistandan kopardığım kokuluydu.

Bir rivayete göre bu atasözü, rahmetli Bedirhan Paşa ile, kendisine bir deste gül sunan Botanlı bir köylü arasında söylenmiş ve gülün bakirliğini belirtmek amacıyle söylenmiştir.

* *
*

"Teyrê ku goşt dixwe nikula wî gêr e".
Et yiyen kuşun gagası eğridir.

---

(149) 110 numaralı dipnota bakınız.

Gerçekte bu atasözü, görünüşte, doğa tarihince bilinen bir gerçeği dile getiriyorsa da, dolaylı olarak, "et yiyebilmek için gaganın eğri olması gerektiği"ni kastediyor.

* *
*

"Lewra şikestîye ku xwar bicebire"
Kırıldığı için eğri kapanacaktır.

Bu atasözü, yaralayıcı etkiler sonucunda kırılıp da sonradan kırık olarak yapışıp kaynaşan kemikler hakkında söylenmişse de, aynı sonuçları doğuracak olaylar için kullanılır.

* *
*

"Tevdan ji helîsê ra baş e".
Karıştırmak yalnız keşkek içindir.(1)

* *
*

"Xeynê serşikestinê tev ji hev digire".
Baş kırığından başka bütün hastalıklar bulaşıcıdır.

Tıbbî bir nitelik taşıyan bu atasözünün tıbbın bugünkü gelişmişliğiyle ne ölçüde bağdaştığı kestirilemezse de, bakteriyolojinin son verimli keşifleri üzerine, her hastalık durumu için hastalığı doğuran bir neden arayan ve bu nedenle de hastalıkların bulaşmasını genel bir niteliğe bağlayıp dayandıran bilim adamlarının öne sürdükleri tez, bu atasözünün değerini artırmaktadır. Bu vesile ile, Kürdler arasında eski yöntemlerle hekimlik eden ve halk arasında olağanüstü ün kazananlardan olup bugün hayatta olmayan ve bir rivayete göre cüzam hastalığını ısıtma ve masajla tedavi eden Botan'ın Sînano köyünden Melek ve Hevêdan(2) aşiretine bağlı, cerrahlığıyle tanınmış olan Xışman adlı diplomasız hekimleri anımsatmayı uygun bulduk.

---

(1) "Helîse", etle bulgurun baharatla birlikte yoğrulup pişirilen ve üzerine tereyağı dökülen ünlü bir yemektir. Bayramlarda ziyaretçileri ağırlamak için onlara ikram edilir. Ne kadar karıştırılsa lezzeti o kadar artar. Bu bakımdan, "karıştırma" işini yalnız keşkeğe özgü kabul eden bu atasözü, yüksek bir ağırbaşlılığı ve derin bir temkini belirtiyor.

(2) Bitlis kasabasının kuzeyinde bulunan yaylalara çıkan ve güney taraflarında barınan, büyük bölümü Bitlis'in eski hanedanlarından rahmetli Hacı Necmeddin Efendi tarafından yerleşik hayata geçirilen bir aşirettir.(150)

(150) 139 numaralı dipnota bakınız.

* *
*

"Av diçe avayîyê".
Suyun gittiği yer bayındırdır.

Bu atasözü, iyi bir yemekten sonra istekle içilen su için söylenir. Aynı zamanda, suyun yaşamda ve evrende belirgin olan büyük rolünü de belirtmektedir.

* *
*

"Biçizî neçizî, qincilîz î".
Ne kadar bağırsan çağırsan da qincilîzsin.

Qincilîz, tadı güzel köklü bir ottur. Bir gün, uzun süre bu otu arayıp da bulamayan bir köylü, sonunda, bir deliğe sinmiş olan bir fareyi ot sanarak kuyruğundan tutar. Fare, kendine özgü sesiyle bağırırsa da, köylü aldırış etmez ve atasözü haline gelen bu sözü söyler.

* *
*

"Eva aş, eva çirika aş!"
İşte değirmen, işte değirmenin oluğu!

Bu atasözü, Şirvan(3)lı iki kişi arasında geçmiş olan bir öyküden doğmuştur. Şöyle ki: Buğdayını değirmende öğütüp dönen birisine rastlayan bir köylüsü şöyle çıkışır:
—Ben değirmende olsaydım senden önce buğdayımı öğütürdüm.
Bunun üzerine öbürü de kendini savunarak bunu yapamayacağını söyler ve "Halep orada ise arşın burada" gibisinden, karşısındakini deneme yapmaya çağırır ve elindeki değneği göstererek, "işte değirmen, işte değirmenin oluğu" der ve değneğini yere saplar saplamaz, her ikisi de sırtlarındaki çuvalların içindekini değneğin üzerine dökerler.

* *
*

"Werîs bûya çi deng dida!"
İp olsaydı ne ses verirdi!

---

(3) Siirt sancağına bağlı, meyvelerinin lezzeti ve bolluğu ile tanınmış bir ilçedir.

Musa Bey'in(4) babası Mirze Bey Mutki ilçesine(5) kaymakam olarak atandığında, kendisi müzikten anladığı için kemanını da birlikte götürür. Kendisini ziyarete gelen köylüler, Mirze Bey uykuda iken kabul odasına girerler ve duvara asılı bulunan kemanı dikkatle seyrederler. O sırada içlerinden biri kemanın teline dokunuverir ve kemanın, hacmiyle bağdaşmayan bir ses çıkarması üzerine şaşıp kalır ve atasözü durumuna gelen bu sözü söyler.

(Devamı var)

Law Reşîd

BİR KÜRD DİLBERİNİN SABAH UĞRAŞI

Beyaz karlarla örtülü dorukları Tanrı katına uzanmış birer yakarış elini andıran Kürdistan'ın yüce dağları üzerinde renk-renk zarif çiçeklerle bezenmiş ufacık bir düzlüğün ortasında dar bir akarsu yatağının içinden hazin şırıltılarla akan, soğukluğuyle ünlü bir suyun kenarına kurulmuş ve bütün görkemiyle bir Kürd ailesini barındıran 24 direkli çadırın harem tarafındaki çitin(1) arkasından, ince bir mırıltı ile Tanrı'sını anan bir ses geliyordu.

Zozan(2) tam anlamıyle sessiz ve suskun bulunuyor, koyunları "şevîn"e(3) götüren çobanların kaval selseri bile işitilmiyordu. Kuzular, karşı yamacın güzel kokulu, çiçekli otları arasından sabah yiyeceklerini toplamaya gönderilmişlerdi. Onların nöbetçiliğini yapan "Kasab" ve "Gurzo"ların(4) da sesi kesilmişti.

Çimenler, üzerlerine yaradılış eliyle nakşedilen lâle ve sarı çiçeklerle, bir Kürd dilberinin sevgilisi için büyük bir özenle yaptığı halılarla döşenmiş bir salonu andırıyordu.

---

(4) Son bulan korkunç savaşta, Ruslara karşı Kürdlerin eline pek eski model silâhlar verilmek, beslenmeleri sağlanmamak, küheylân atları gasp edilerek kendilerine yol verilmek, ulusal örgütleri ortadan kaldırılmak gibi, ağır, yanlış ve anlayışsız davranışlara rağmen, yine de yiğitlikler ve kıvanç verici olaylarla dolu olan Kürd tarihine yüce destanlar ekleyen Hasanan aşireti liderlerinden Halit Yusuf, Sibkan aşireti lideri Abdülmecit, Memaş aşireti lideri Qurebî Paşa ve öteki Kürd beyleri arasında tanınıp üstünlük kazanan ünlü Musa Bey'dir.

(5) Bitlis'e bağlı, arazisi sarp olan ve fakat güzel vadiler içeren bir ilçedir.

(1) Çadırları localara ayırmak için ince çubuklardan yapılan ve ipekle işlenen hasır biçimindeki duvarcıklara derler.

(2) Zozan, Kürdçede yayla demektir.

(3) Koyunların şafak sökmeden önce otlamaya götürülmesine derler.

(4) Koyun koruyucuları olan vefalı hayvanların özel adlarıdır.

Bitki yapraklarını konak edinmiş olan elmas renkli çiy damlacıkları, Güneş'in doğuşunu bekleyerek, ilk ışınların altın sarısı dokunuşlarıyle elveda demeye hazır bulunuyorlardı. Saba yeli ise, Güneş'in doğmak üzere olduğunu müjdeliyordu.

Bu görkemli çadırın 30 adım kadar uzağında kurulmuş olan öteki çadırlarda da yavaş yavaş bir hayat ve hareket duyulmaya başladı. Sanki ufkun kenarını yaldızlayan kırmızı tablo, bu ailenin uyanma işaretiymiş gibi her tarafta bir canlılık belirdi. Kimi ibadetinde, kimi Kur'an okumakta,birtakımı da "way, nimêja min çû"(5) diye telâşta idi. Yayla, bir ibadethaneye dönüşüvermişti.

O sıradaydı ki, yarım saat önce ince bir sesle Tanrı'sını anan dilber, elindeki sürme çubuğuyle aynanın karşısında oturmuş, gözlerine sürme çekiyordu. Bir yandan da, hafif saba yelinin yelpazelediği zülüflerini düzeltmeye uğraşıyordu. Ve biraz önce büyük bir yakarışla Tanrı'sına ibadet etmekle uğraşan bu dindar dilber, şimdi de birkaç gönüle boyun eğdirmek ve onları kendisine tapındırmak için, yaradılıştan olan güzelliğine sanat eliyle başka bir tazelik vermeye özeniyor, süsleniyordu.

Derken, Güneş o altın ışınlarıyle dağ doruklarını yaldızladı. Çiçekler gülümsemeye başladı. Kürd dilberi de, Güneş'le rekabet edercesine burcundan doğuş yaptı. Çadırın selâmlık tarafında bulunan misafirlere sabah sofrası hazırlamak gerekiyordu. Naz ve eda ile salına salına, mutfak olarak kullanılan tarafa yöneldi. Hizmetçi kadınlar ocakları yakmış, üzerlerine konulan sacda "nanerûnik" (6) yapmaktaydılar.

Mutfağın her tarafında bir çaba göze çarpıyordu. Yoğurt kazanları, akşamki sessiz durumlarını koruyorlardı. Onların hiç bir tarafına dokunulmamıştı.

Dilber kız kazanlara yaklaştı, kapaklarının alınmasını emretti, kazanların beyaz yüzeylerini kaplayan iki santim kalınlığındaki kaymakları narin parmaklarıyle topladı ve hazırlanan tabaklara koydu. Öbür tabaklara da taze yoğurt doldurdu. Beri yanda hizmetçi kızlar da bal, peynir, tereyağı ile sofrayı donatıyorlardı. Selâmlık hizmetçileri ise semaveri hazırlıyorlardı.

Sofra donandı. Misafirler sabah kahvaltısını yapıyorlardı. Hizmetçi kızlar, kalan yoğurtları "meşk" denilen yayıklara doldurup "sêpê" denilen sehpalara astılar ve her sehpaya iki kız ayrıldı.

Doğru bir çizgi üzerine dizilmiş olan sehpaların başında, sanat eseri olan bir küçük sehpaya asılmış ufacık bir yayık hazırlanmıştı.

Kürd dilberi bu narin sehpaya yaklaştı. Eğlence olsun diye bir yandan bu hafif yayığı sallıyor, bir yandan da kendine özgü ahengiyle, şu şarkıları gayet inceden mırıldanıyordu:

---

(5) "Eyvah, namazım geçti" demektir.

(6) Yayla dünyasında Kürdler, tereyağıyle ince yufka halinde sac ekmekleri yaparlar ve bu lezzetli ekmeğe "nanerûnik" derler.

Zozan e xweş zozan e, meşka min
Meşka mastê mîyan e, kil meşkê
Law ji malêd mîran e, meşka min
Eşqa Mem û Zînan e, kil meşkê
İro li me mêhvan e, meşka min(1)

Evîn e xweş evîn e, kil meşkê
Lawê min hêj kurîn e, meşka min
Qevda şûr'î zêrîn e, kil meşkê
Ji dûr me yekdû dîne, meşka min
Day-baban hay jê nîne, kil meşkê(2)

Aşk perisinin değinmesiyle titreyen dudaklarından dökülen bu ses çağlayanı ve ahenk, yayıkların çıkardıkları düzenli ve tekdüzen gürültülerin içinde boğuluyordu. Bu hazin mırıltılar, başkasının dikkatini çekecek kadar kimseye yetişmiyor, yalnız o genç kızın kendisine, onun yaralı ruhuna mânevî bir gıda veriyordu. Evet o, bu aşk ilâhisinin hem bestecisi ve hem de dinleyicisiydi. Evet, bu sevda dolu mırıltıları kendisinden başka kimse işitmiyordu.

25 Kasım 334(1918)

Hakkârili
Abdurrahim Rahmi

ANLAMI:

(1) Barınağımız yayla, hem de gayet güzel ve gönüllere şenlik veren bir yayladır. Ey ruhumun can arkadaşı olan yayağım, sendeki yoğurt da, keçi ve inek yoğurdu değil de, soylu ve kutsal saydığımız koyunların yoğurdudur. Benim sevdiğim de bey ailesindendir. Ey ruhumun can arkadaşı olan yayık, kalbim gibi "kıl" diyerek coşup çağla. Çünkü bizim aşkımız öyle sıradan bir aşk değildir; tersine, Kürdlerin ünlü aşk fedaileri olan Mem ile Zîn'in aşkına benziyor. Ve gönlümü büyüleyen de, bugün misafirimizdir.

(2) Evet, Aramızdaki sevgi gayet parlaktır ve benim sevgilim henüz gençtir, kılıcının kabzası da altındandır. Ama sakın ha, ben onu görmüş, benim yakın akrabam olmayan o gençle konuşmuş değilim. Sadece uzaktan birbirimizi görmüşüz. Sevgimiz de öylece meydana gelmiştir. Ana ve babalarımızın da bundan haberi yoktur.

Birinci sene 12 Kânun-ı Evvel 1334(151) Aded 5

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN

HAYAT

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 "

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

MÜNDERECAT

Nushası 5 kuruştur

Necm-i İstikbal Matbaası

(151) Kânun-ı Evvel: Kanûna Pêşîn(Aralık ayı).

Birinci sene 12 Kânun-ı Evvel 1334 Aded 5

Seneliği 220 kuruştur
Altı aylığı 130 kuruştur

JÎN
HAYAT

Salek 220 quriş e
Nîv sal 130 ”

Mesleğimize muvafık makalât maalmemnuniye derc olunur

Derc olunmayan makaleler iade edilmez

Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder
Türkçe-Kürdçe mecmuadır

KÜRD NE İDİ, NELER İSTER? (*)

Kürd'ün tarih-i kadîmi ve asırlardan beri bahsedilmeyen hayat-ı mazîsi tetebbu edilirse ne harikulâde himmetler, ne azimler görülür! O himmetleri, o azimleri şimdi ile kıyasa kalkılırsa, medeniyetin ikdamâtını pek nâçiz bırakacak fevkalbeşer mesaîleri, fevkalâde adaletleri görülür.

Pehlivan medlûlüyle anılan bu kavim, milâddan asırlarca evvel Şark'ta, başlarında Faraonlar, Xera'zataralar, Keyhüsrevler gibi müessis-i devlet hükümdarları olduğu halde mekârim-i ahlakiye, kudret-i fikriye ve satvet-i maddiyeleri sayesinde tarîk-i insaniyette, şehrah-ı medeniyette yürüyorlardı. Asırlarca müddet bu yürüyüşlerine mani olacak ne dahilde, ne haricde hiç bir kuvvet yoktu ve olamazdı. Çünkü Kürd kavmi, dahilde terakkî ve tekâmülü betaet ve müşkülâta ve hatta mümteni'ülicra bir hale koyacak, hissiyat ve revabıt ve menafii yekdiğerleriyle itilâf ve ittihad edemeyecek surette daima ayrı bulunduracak gayri mütecanis bir kavimden müteşekkil değildi. Asıllarını teşkil eden Medyalılar ile bilahare hükümeti ele alarak hududu daha büyülten İranîlerden mürekkeb idi ki bunlar da aynı ırktan ve aynı kandan idi.

Haricde ise, fıtrî şecaat ve kahramanlıklarına zekâ ve dirayetlerinin [2] teşrikiyle muktedir ellerde sevk ve idare ettikleri cesîm orduları sayesinde muzafferiyetten muzafferiyete koşuyorlardı.

Adl-ü hakkı bir düstur-ı hareket ittihaz eden büyük hükümdarlarının idaresinde kaleler fetheden bu ordu icraatıyle, medeniyete hizmetiyle, insaniyetiyle memalik-i meftuhadaki sekenenin vatan-ı aslî ile marbutiyet ve samimiyetleri pek çabuk temin ediliyordu.

İşte bundan binlerce sene evvel ve hatta daha evvellerini tarihin bile tamamıyle zabtedemediği zamanlarda mevcudiyeti aşikâr olan bu kavim, bilahare, Şark'taki nüfuz ve kudreti, umran ve medeniyeti sayesinde hududunu Belh'e, Sind nehrine, Kızılırmaklara kadar büyütmüş ve daha sonraları Habeşistan hududunu, Tuna nehrini bile geçmişti.(152)

Bu kadar tealî ve terakkî ile âsâr-ı medeniyeleri zamanımıza kadar intikal eden bu millet, asırlardan sonra, tarihte görülen bazı akvamın inhitatı gibi o da inhitata yüz tutmuş, kudret ve kuvvette gittikçe zebuniyet kesbetmiştir.

Kürdlerin İran'ın garbında mütemekkin olmaları ve bütün muharebâtın dahi hemen batıda cereyan etmesi, bu zaaf ve inhitat edvarında en ziyade Kürdleri müteessir etmiştir. Zaafı tevalî eden(153) tabiiyülhusul muhtelif istilâlarda, taksimatlarda ise zavallı Kürdlerin çektikleri mezahımı, meşakkatı tarif, gayri kabil bir hale gelmiştir.

İslâmiyetin zuhuru ve ondan sonra Şiîlik ve Sünnîlik tefrikaları ve nihayet hükûmet-i İraniye ve Osmaniye idarelerinde olarak parçalanmaları, inkişaf-ı millîlerine, terakkî ve tealîlerine bakamamalarını ve bu sebeblerle de tekemmülât-ı medeniyede geri kalmalarını mucib olmuştur.

Her ne kadar Kürdlerin ve bütün ehl-i İslâmın benam serdarı olan Sultan Salahaddin-i Eyyubî zamanında oldukça nefes almış iseler de bu hal çok sürmemiştir.

[3] Kürdlerin uğradıkları bu birçok istilâlarda ise akıllarını atalete, fikirlerini akamete sevketmeyerek bütün azimleriyle, bütün kuvvetleriyle milliyetlerini, ananelerini, hissiyât-ı necîbelerini, kudret-i fikriyelerini, kuvve-i mümeyyizelerini muhafaza etmişlerdir.

(154)

Kürd genclerinden
Yamülkîzade

---

(152) Med imparatorluğunu kasdettiği anlaşılıyor.

(153) "Tevalî" sözcüğü derginin aslında böyle çıkmışsa da kanımızca bu yanlıştır ve sözcük bir dizgi yanlışlığı sonucu böyle çıkmıştır. Çünkü "tevalî eden"in anlamı "birbirini izleyerek sürüp giden" demektir. Bu anlamın ise buraya uygun düşmediği açıktır. Kanımızca doğrusu, "doğuran" ve "meydana getiren" anlamındaki "tevlîd eden" olmalıdır.

(154) Derginin aslında, bu yazının bittiği yer ile sonraki yazının başladığı yer arasında yarım sayfalık kadar bir boşluk bulunmakta ve Yamülkîzade'nin yazısının burada kesilmiş olduğu, yazının sonuç bölümünün dergiden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Yazının sonuç bölümü sansür tarafından çıkarılmış olabilir.

KÜRDLERDE DURÛB-I EMSAL (*)

—Mâbâd—

TARİHÎ:

"Kuse-pis mala Rojkan xirab dike".
Fiskos "Rojkî"lilerin evini yıkar.

("Rojkî", mâruf tarihî aşirettir. Bitlis hükumet-i kebiresinin "daimî orduları" makamındadır. Kürd tarihinde, efradının şecaat ve celâdeti [4] ve ruesasının "Han" ailesine fart-ı sadakatlarıyle, idare-i umurdaki dirayet ve meharetleriyle nam bırakmışlardır. Bitlis kasabasıyle tevabiinden "Çukur" nahiyesi havalîsinde ruesa-i mezkûre namına makberler, medreseler, köprüler ve sair müessesât-ı milliye ve medeniyeye tesadüf olunur ki, asırların darbe-i tahrib ve ihmaline rağmen muhafaza-i mevcudiyet etmektedirler. Mesel-i mezkûr, alelumum, gizli musahabât için istimal olunduğuna göre, "Rojkî"lilerin hayat-ı tarihiyelerinde mühim bir mevki tutması lâzım gelen hafî bir müşavere esnasında darbolunduğu ağleb-i ihtimalâttandır).

"Ferek cizmeya Rojkan, berdaye pênc hezar siwarên Silîvan".
"Rojkî"lilerin çizmesinin bir teki, Silvanlıların beş bin atlısına bedeldir.(155)

(Bu mesel, derebeylik hayatına aiddir. Buradaki "Silvan", elyevm Diyarbekir vilâyetine tabi ve merkezi "Meyyafarqîn" nam belde-i tarihiye olan kaza olmayıp, Kürd coğrafya-i kadîmince, Erzurum'un "Palandöken" silsilesinin şimal ve şark cihetlerine tesadüf eden havalîde sakin bulunan aşaire ıtlak olunurmuş ki cenub tarafında da "Rojkî"liler hakim imişler).

EFSANEVÎ:

"Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yek e derî hezar".
Marangoz kalfası, her vakitki gibi yat;"Allah" birdir, fakat hacât kapısı bindir.

(Bu mesel, bir hükümdarın, marangoz kalfasının birisine, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir tazı imal etmesini ve bunun için yirmidört saat mühlet verdiğini, yapamadığı takdirde idam edileceğini emretmesi üzerine, müşkül mevkide kalan marangozun uzun müddet dü-

(155) Doğru çeviri, "Silvanlıların beş bin atlısını yenmiştir"dir.

şündükten ve nihayet meseli darb ile yatmaya karar verdikten sonra, ertesi gün hükümdarın vefat etmesiyle şayi olmuştur. Sanaatın terakkiyat-ı hazırasına göre teklif olunan iş, "çocuk oyunacağı" mesabesinde kalırsa da marangozun "mütevekkil alellah" olarak yatması gibi haiz-i kıymet ve ehemmiyettir).

[5] **"Pira Batmanê, Medresa Gomeydanê, Mizgefta Hîzanê, xirab nabî heta axirzemanê".**(156)
Batman Köprüsü, Gökmeydan medresesi, Hizan Camii kıyamete kadar yıkılmaz.

(Filvaki, bunlardan Hîzan Camii harabolmuşsa da diğerleri elan mevcud ve metîndirler. Şöyle ki: Batman Köprüsü Dicle ayaklarından Batman çayı üzerinde vaki ve Acem orduları tarafından yapılmış cesîm bir köprüdür.

Gökmeydan Medresesi ise, birçok vakayi-i tarihiyeye sahne olan Bitlis kasabasında küçük bir meydanlık olan "Gökmeydan" nam mahalde kâin, mahallî tarz-ı mimarî üzre Bitlis hanları tarafından inşa ettirilmiş, lâtif, cesîm bir medresedir.

Rivayet-i tarihiyedendir ki medreseye, inşaatı hitam bulur bulmaz, ehemmiyetiyle mütenasib bir müderris taharrîsine başlanılır. Nihayet Hizan kazasına tabi "Kawnas" nam karyede mukîm "Mela Ehmedê Kawnasî" nam fâzıl-ı mütebahhirin vücudu ihbar edilir. Bunun üzerine Bitlis Hanı, Hizan Beyinden, müşarünileyhin izamini talebederse de, böyle bir sahib-i ilim ve kemalâtın memleketinden çıkmasını istemeyen Hizan Beyi, cevab-ı red verir. Nihayet tarafeyn kuvvetleri, müşarün bilbenan mela'yı kazanabilmek için temas ederler. Meseleden haberdar olan Mela hazretleri, kan dökülmesine sebeb olmamak için çubuğunu alarak gelir ve Han'ın askerleri ile müreffehen Bitlis'e isal edilir. Müddet-i medîde tetebbuât-ı ilmiye ile tevaggul ettiği için gözlerine amâ tari' olmuş ve âmâ olarak hayli seneler tedrisâta devam eylemiştir ki keyfiyeti talebisine ihsas ettirmemeye muvaffak olmuştur.

Bitlis'in en asîl, en şerif bir ailesini teşkil eyleyen ahfadı, ta son zamanlara kadar, batnen bâde batn kadılık ve hakimlikte bulunmuşlardır. Yukarıda bahsi geçmiş olan merhum Hacı Necmeddin Efendi, Müşarünileyhin ahfadından olup, kendisini ziyaret eden müteaddid vülât-ı izam ve sair birçok Avrupalı seyyahların menkulât [6] ve muharrerâtının şehadet ettiği üzre, hakikaten bir nadire-i fazl-ü zekâ idi.(157) Geçen harb-i han-ü man sûzde yıkılan ve yapılması için hâlâ hiç bir niyaz-ı hak yükselmeyen han-ü manlardan birisi de, meşhur Melayê Kawnasî'nin ahfadının binlerce liralık emval ve emlâkidir. Medresenin yüzlerce talebesi, dairen madar medrese etrafında kol-kola

(156) Li hin deran ev peyv, ji devê avakiroxê Pira Batmanê weha tê gotin: **"Pira Batman e, min çêkir bi şert û demane, ku Xwedê xirab neke xirab nabe heta axirê zemane".**

(157) Kürd atasözlerine ilişkin olan bu yazı dizisinin bundan önceki dördüncü sayıda yer alan ikinci bölümünün 2 numaralı dipnotuna bakınız.

tutunarak millî rakıslardan olan "bêrîte" oynarlarmış. Bitlis hanlarının mahv-ü indirasından sonra medrese askerî depo ittihaz edilmiştir. Bu yüzden, muharebe-i zailede kısmen de duçar-ı harab olmuştur).

"Sibê rûvî, êvarê kûvî".
Sabahları tilki, akşamları yabanî hayvan.
(. . . görmek hayra alâmettir.)

AİLEVÎ:

"Xal xwarzan radike, mam birazan winda dike".(158)
Dayılar yeğenleri kaldırır, amca kardeş oğullarını kaybeder.

"Cewrê dêla tirek gurîx nabe".
Fena köpeğin yavrusu "kurt boğan" olmaz.

"Bila jina mêran bî, li ber stêrk û bîyûran bî".(159)
Mert adamın karısı olsun da, varsın yıldız altında ve tipide olsun.

"Bila mêrê min law bî, bila kirasê min caw bî".(160)
Kocam yiğit olsun da, varsın elbisem adi bezden olsun.(161)

"Gotin birayê te bû axa, got jina wî bû xatûn".(162)
Biraderin ağa oldu dediler, karısı hanım oldu dedi.

(Görümce-kardeş karısı münaferetini ifade ediyor).(163)

"Kur bî, bila kurr bî".(164)
Erkek evlâd olsun da, varsın yaramaz olsun.

"Dê ku bû dêmarî, bab dibî kavarî".(165)
Valide üvey olursa, baba "kavar"lı olur.

---

(158) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: **"Xal xwarzan radikin, ap birazan dadikin".**
(159) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: **"Bila mirov jina mêran be, bila li ber şûr û riman be".**
(160) Ev peyv li derna weha tê gotin: **"Bila mêrê mirov law be, bila kirasê mirov caw be".**
(161) Doğru çevirisi, "kocam delikanlı olsun da, varsın entarim bezden olsun".
(162) Ev peyv li derna weha tê gotin: **"Gotin birayê te bu axa; got ji min ra çi, jina wî bû xanim".**
(163) Münaferet: Karşılıklı nefret, çekemezlik.
(164) Ev peyv li hêlna weha tê gotin: **"Bila kur be, bila kurr be".**
(165) Ev peyv li hin deran weha tê gotin: **"Ku dê bibe damarî, bav jî dibe bamarî".**

[7] (Kavar, lugaten menî', taşlık arazi demektir ve bu isimde köyler de mevcuddur. Burada "kavar"dan maksad yabancı mahaldir).

"Yek ban e, du zozan e?"
Bir damda iki yaylağın havası mı var?

(Damda, açıkta oğlu ve gelini, kızı ve damadı ile birlikte yatan ihtiyar kadının, geceleyin bir aralık ortalığı yoklaması üzerine, oğluyle gelininin güzelce sarılıp örtündükleri, kızıyle damadının ise dargın gibi bir vaziyetle yatıp üzerleri açılmış bulundukları gözüne ilişir. Hemencecik, kızını damadının âguşuna sıkı-fıkı sokar ve üzerlerini örter, gelinini ise oğlundan ayırmaya ve yorganlarını atmaya çalışırken gelin uyanır, hakikate kesb-i vukuf ile meseli darbeyler).

Law Reşîd

KÂRVAN-I GAM (*)

Sırtında bir humûle-i takatşiken, giran
Göğsünde bir cılız çocuk inlerdi, nâtuvan

Kaddı hamîde, saçları jülide, tar-ü mar
Şahane gözleri müteellim, ziya-nisar

Yorgun, yalın ayakları pek zor adım atar
Ruhu şebab-ı hâsırına giryeler saçar

"Awiskî" dağlarından inerken "Beşiri"ye
Bazen durup bakardı, melûlane geriye

Sanki veda ederdi diyar-ı harabına
Me'va-yi aslî, hatırgâh-ı şebabına

[8] "Bitlis"i son nazarla süzerken hazin hazin
Yırtar gibi boğazını bir cûşiş-i enîn

Yükü ağır ve yavrusu rahatsız, ağlıyor
Hunabe-i firak derûnunda çağlıyor

Artık mecalı kalmadı, yaslandı taşlara
Teskin-i hüzn için cereyan verdi yaşlara

Lâkin, ilerlemiş gidiyor kârvan-ı gam
Yoktu mecal-ı vakfesi, nâçar o pür-sitem

Hem ağlar, hem öper o küçük yâr-i canını
"Yallah" diye omuzladı bar-ı giranını

Kalbim bütün zebun-ı teessür, ilerledim
Bir ihtiyac-ı raz ile derdleşmek istedim

Merdim-girîz ve muhteriz, âvare bir nigâh
Zahır arardı ismet-i nisviyete penah

Sordum, "hanım nerelisiniz?", "Muşluyum" dedi
"Şimdi nereye?", sustu, garibane inledi:

"Kısmet nereye sevkedecekse orasına
Artık muhaciriz, sorulur mu neresine?"

Ben dinledikçe silsile-i hasbıhalini
Anlattı macera-i felâket-mealini

"Bilsen" dedi, "peder ne büyük şanlı zat idi
Nesli Hüseynî, seyyid-i âlî-sıfat idi

Evvelki harbimizde ki küffar askeri
İstanbul'a yakın geliyorlardı ileri

Gitti babam, Çatalca'da çevirdi düşmanı(166)
Birçok cerîdeler babamın yazdı ismini

[9] Çok geçmemişti(167)
Oldu sülâlemiz o zamandan beri tebah

(168)

Kocam, biraderim de şehid oldular o gün
On bir kişilik ailemiz söndü büsbütün

---

(166) Çatalca: İstanbul'un bir ilçesi.
(167) Bu dize, derginin aslında böyle eksik çıkmıştır.
(168) Burada iki dizelik yer, derginin aslında boş çıkmıştır. Şiirin buraya giren iki dizesi sansür tarafından çıkarılmış olabilir.

Ümidimi taşır bu yegâne yetim çocuk
Ömrü vefa ederse ne mutlu bu yavrucuk

Ah, ben görür müyüm, bu yetişsin pür-ihtiras
Düşmandan eylesin bu aziz ülkeyi halas

Çalışsa da bu gayede yükseltse namını"
(169)

Baktım, hissî bir dişi arslana benziyor
Derdi-i vatanla kalb-i elemnâki sızlıyor

Ben karşısında kendimi buldum hakîr ve zar
Öyle kadınla eyleyecek millet iftihar

Süleymaniyeli
Tevfik

* *
*

(*) İmanlı Kürd milliyetperverlerinden Doktor F. Berxo(170) kardeşimizin bize gönderdiği mektub, müdhiş bir maraz-ı millîyi tahatture vesile oldu. Filhakika, Kürdistanlı gençlerimizden pek çoğunun nisbet-i millîlerini inkârdaki gafletten, duçar edildikleri dalaletlere halen gösterdikleri inkıyad ve marbutiyetten bahsetmeye lüzum vardı. Muhterem kardeşimiz, aynen derc ettiğimiz mektublarıyle bu yaraya parmak bastılar. "Jîn", bazı hazırlıkların ikmalinden sonra bu mesele ile arîz ve amîk meşgul olacaktır. Şimdilik söylenecek şey, felâketli bir âtînin [10] asitan-ı mehlekinde titreşen millete bir meş'al-ı hidayet îkad edecek genclerin, asrın telâkkîlerine tebaiyetle birlikte çalışmak ve teşkilât ihtiyacına serfüru etmek lüzumuna iman etmelerini ricadan ibarettir.

İşte mektub:

29-11-34(1918)

"Jîn"i okudum. Kıymetdar semere-i teşebbüsünüz, öksüz milletimizin elemlerini terennüm eden bu risalecik, bendenizi o kadar sevindirdi ki. . . Kaç senedir millî mefkûrelerimizi, derdlerimizi hasbıhal edememiş, elîm mahrumiyet ve intizarlarla ezilmiştik. Vaktiyle öz evlâdı, en temiz ve bakir

(169) Bu dizenin yeri de derginin aslında boş çıkmıştır.
(170) Şeyh Said hareketinden sonra idam edilen Diyarbekirli Dr. Fuad Berxo.

yavruları tarafından metruk ve menfur bırakılan mâsum milletimizi canlandırmak için, birçok fecayi' ve hunhar manialarin tehdidâtı altında kurduğumuz "Hêvî" ocağında toplanırken, sizler gibi mütefekkir ve azimkâr genc kardeşlere ne kadar muhtac ve müştak idik... Biz o zaman bugünkü iman ve itmi'nanımız kadar emin idik ki, lisanını bilmediği için kendisini senelerce, batınlarca uzak telâkkî eden, hedef-i ictimaîsini pek yabancı ve gayri tabiî ufuklarda arayan zavallı bir zümre-i şübban, herhalde uyanacak, silkinecek, pek tehâşî ettiği, kaçtığı milliyetine dönecektir. İşte, Kürdlük hakkında mübahaseden bile çekinen ve bütün ruhuyle, özüyle Kürd olduğu halde alakadar görünmeyen birçok zeki ve asîl arkadaşlarımın, bugün pek harr-ü metîn bir intibah-ı millî ile harekete geldiklerini —hususî muhaberâtımızla— öğreniyorum. Gazete sütunlarında yükselmeye başlayan bazı kısık(!) fakat pek necîb ve muhıkk feryadları bendenize tebşir ediyorlar. Ohh!.. Biz o zaman ne kadar haklı, anâsır-ı İslâmiye arasına tefrika sokmak ithamlarından ne mertebe uzakmışız değil mi? Bugün, asırlardan beri bayrağı altında iftiharla, şeref ve hamasetle kanımızı akıttığımız Osmanlı hükümeti, sakîm milliyet prensiplerinin sevkiyle en zinde ve muhkem bir kolunu serbest hareket ettiremiyor; cehalet ve aclıkla felce mâruz bıraktığı bir uzvunu [11] en muhtac olduğu bir saatte istimal edemiyor; hak için yükseltecek çelik bir yumruktan mahrum bulunuyor. Çünkü anı daima ezdi, anın itilâsından her zaman korktu ve kıskandı. Nihayet vaziyet-i hazıraya, muhtelif millî cereyanlar muvacehesinde sendelemeye mâruz kaldı. Bu acı tecrübeler isbat etti ki:

Bütün menabi-i hayatiyesini İslâmiyet ve Osmanlılık uğrunda hebadan çekinmeyen asîl ve fedakâr milletimiz, yalnız bizim değil, İslâmlık, Osmanlılık namına çalışan her ferd tarafından takdîs edilmelidir. yarın için kat'î beyan-ı mütalâa edemeyeceğimiz bir buhran içindeyiz. Fakat, âtî ne kadar muzlim ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran mâsum bir genclik huzurunda derin, lâhutî bir istığrak, ezelî bir imanla rukû ediyorum.

Henüz mütereddid ve muhterizane olmakla beraber, mühim ve mes'ûd neticelerine mazhariyetimizi ümidettiğim bu hareket-i milliyeyi an samîmil-kalb tebrik ederim. Ufuklarında hasret ve hicran yaşları parlayan güzel ve sevimli Kürdistan'ımız bu himmetlere ne kadar müftakır ise, biz anın kudsî ışığında o kadar eli boş ve nâçiz bulunuyoruz. Uyanmazsak, biz evlâdlarına bâdemâ af ve şefkat kapısını açmayacak olan bedbaht vatanımıza yabancı ve lâkayd kalmaya, kaybedecek her saniye-i azmin müebbed ve fecî' felâketler ihzar edeceğine artık hepimiz kani' ve mutmeiniz.

Bakî samimî ve gıyabî hürmetlerimi kabul buyurmanız ricasıyle, bütün heyet-i teşebbüsiyenizi selâmlarım efendim.

Doktor
F. Berxo

[12] ÂSÂR-I ESLÂFDAN

Ew roje be emrî Heyyî Mennan
Em aleme pakî bû be tofan

Deyyarî nema le cinsî zîrûh
Xeyrî emîj hate keştîyî Nûh

Ew rojey geyîşte weqtî ma'hûd
Westawe le ser çîyayekey Cûd

Hersê kur'î kirdyane mesken
Ew cê û mekane mîslî gulşen

Êstake Cezîrey bê muhaba
Ma'mûreyî ewwel e le dinya

Ewladî sehîhyan be burhan
Kurd in le mekanî ceddî xoyan

Sukkanî bîladî rub'î meskûn
Bîlcumle le'mane munşeib bûn

Bê tefrîqe bûn mutî' û hemdeng
Hemmeşreb û hemlîbas û hemreng

Ayîn û mezahib û resayil
Wa kirdîye firqe û qebayil

Wek xelqî neçûne mulkî edna
Cê bawkî xoyan kride me'wa

Erê, be hedîs û nessî qur'an
Hubbî weten e delîlî îman

Hadis nîye, esl e guft û goyan
Mewrûs e le dewrî ceddî xoyan

[13] Êstake eger cemaetî wan
Esl in, be neseb kerîm û şuc'an

Munqadî Ecem, mutî'î Rom in
Mehkûmî xerat û hîz û dom in,

Teqsîrî ewan nîye, emane
Hergîz be teeccub mezane

Resmêkî qedîm e: Dewrî gerdûn
Xesmî nuceba ye, hemdemî dûn

Hacî, eminîş mîsalî Kurdan
Kewtûme kemendî nefs û şeytan

Le'm hebs û kemende fikrî derçûn
Mumkin nîye: Min yek im, ewan dun

Mewqûf e be Rustemî înayet
Muhtac e be quwwet û hîdayet

Derçim le esîrî, mîslî Bêjen
Rahî bû be hîmmetî tehemten

Ey bêbedel û şerîkî tenha
Ma a'zame şe'nuke teala

Tayîn bike Rustemî hîdayet
Tewfîq bide Xusrewî înayet

Ta Kurd û emin le destî dûnan
Derçîn, her etoy Rehîm û Rehman

Hacî Ebdulqadir

[14]

DESTÊ TENÊ DENG JÊ NAYÊT

Ey milletê sahibnîfaq
Lazim jibo te îttîfaq
Te'sîs nekin em yek wîfaq(171)
Mehwîyyet e bîl-îttîfaq(172)
Aqilê xwe berhev kin hemî

Wext, zeman pirr nazik e
Bêîttîfaqî tehluke
Xelqan hemî digel me rik e
Mehwîyyeta me bê şik e
Aqilê xwe berhev kin hemî

Şexsîyetê bavêne der
Yek şexsî şol nayête ser(173)
Yek bin, nemînit bêeser
şola umîda me li ser
Aqilê xwe berhev kin hemî

Dest dene yek şibê bira(174)
Hilkin jibo xwe yek çira
Rîya ku tarî ye j'me ra
ronahî lazim vê sira
Aqilê xwe berhev kin hemî

12 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

(171) Te'sîs: Sazkirin, damezirandin.
Wîfaq: Lêkhatin, hevgirtin, li hevkirin.
(172) Mehwîyyet: Mehûbûn, tunebûn, windabûn, têkçûn, berzebûn.
Bîl-îttîfaq: Bi tevayî, têkda, pêkve.
(173) Yanî, bi yek şexsek şol naçe serî, bi yek kesek şol bi ser nakeve.
(174) Yanî, dest bidin yekdû wek biran, dest bidin hev wek biran.

[15] # BİÇÛKÊ NEGİRÎT MEMİKÊ NAXUT

Îroke em jî ji dinyayê xwedanbahr in.(175) Yanî, wekî Xwedê dinya afirandî, nîmetên xwe li ser hemî milletan belav kirî, em Kurd jê cuda nekirine.(176) Dêmek bahra me her wekî hemîyan di dinyayê heye.(177) Hal ew hal e hemî millet xwedanîyê di heqê xwe dikin, belê em carekê heqê xwe nas nakin heta xwedanîyê bikin. Wekî em heqê xwe nas nakin, milletê wekî cînarê me ye ew jî hes naket ku em heqê xwe bizanin.(178) Lewra nezanîna me kara wan e; bi wê dibine warisê me, heqê me jibo xwe distînin; em jî milletê bêhaq di nav wan da dimînin; ber destê wan, di bin zulma wan mehû dibin. Çunkî em heqê xwe nas nakin ku jibo bigirîn. Ji ber negirîna me, xelqê ku dinyayê bi tilîya xwe digerînin ew jî me nas nakin, dengê me nabihên, heqê me didine dijminan! Wekî we ye, aqilê xwe bînin serê xwe, dest bavêjine girînê, bila ah û fîxanêt me biçine felekê, welwelê bêxite di nav hemî alemê, ca xelq bizanit em jî hişyar in û jibo heqê xwe digirîn, me jî ji dinyayê her wekî alemê bahra xwe divêt. Belê, îroke me ji hemî milletan zehftir law dane kuştin û ji hemî kesî gelektir xwedanzirar bûne û ji hemî qewman perîşantir bûne. Bo çi em da'wa heqê xwe nakin ku heta çoxînane(kalemastê) li hemîyan belav dikin, em mayîne bêhaq, yexsîr, di bin destê neyaran!

Divêt em qenc bizanin, eger vê carê em li heqê xwe nebine xwedan, heta hetayê em dê xwe berze bikin, Kurdîtî, Kurmancîtî namînite li dinyayê, biçûkêt me dê ji dîn vegerin meazellah, dê qebir, gorrêt me bikolin, hêskîyêt me derêxin, bav û dê la'netê lê bikin. Ji ber vê mes'ûlîyeta mezin em dê çawa derkevine li pêş Xwedê û pêxemberan, ku em dê bibine sebebê hinde İslaman? Dema dî min got "bigirîn".

— Eceba em dê çawa bigirîn?

— Girîya bi çavan, werandina rohnikan çu faydê naket.(179) Divêt em bi xezetan bigirîn.

— Ma bi xezetan tête girîn?

[16] — Belê, dengê xezetan diçîte guhê hemî xelqî, heta Awrupayê û Asyayê

---

(175) Wxedan: Xwedî.
Bahr: Par.
Xwedanbahr: Xwedîpar, xwedîyê parê.

(176) Wekî: Dema ku, wextê ku.

(177) Dêmek: Nexu, madem ku wisa ye. Ev peyvikeka Tirkî ye.

(178) Wekî: 1- Wek ku, çawa ku. 2- Ku.
Hes naket: Hiz nake, navê, naxwaze.
Yanî, çawa ku em heqê xwe nas nakin, milletê ku cîranê me ye ew jî naxwaze ku em heqê xwe bizanin.

(179) Werandin: Werkirin, belavkirina bi rêhtinê ra.
Rohnik: Histirên çavan.

û Amerîqayê digirit, hemî îqlîmêt cîhan xeberan, ah û fîxanan digerînit.(180)

— Baş e, xezete dê bi çi ezmanî derkevit?(181)

— Ew cewaba te mezin e. Ewil, divêt jibo hişyarkirina me û jibo danezanîna me ehwalê alemê, bi Kurmancî; paşê jibo dengê girîya me ku bigîhîne guhê Awrupayê, bi Frengî; ya dîtir, jibo arîkarîgirta alema İslamê digel me, bi Tirkî; sê xezete jibo me lezim in.

— Xulasa fikra te jibo xilasbûna me çi ye?

— Girîn... Girîn... Girîn...

23 Çirîya Paşî 334(1918)

Ji Mala Hekarîyan
E. Rehmî

* *
*

(*) Çırak Mektebleri makasıdını neşr-ü tamim etmek, memleketin terakkiyât-ı iktisadîsine, genclerin terbiye-i meslekiye ve ictimaiyesine hizmet eylemek maksadıyle **"Çırak Mektebleri Mecmuası"** namı altında aylık bir mecmua-i nefîsenin intişare başladığını, lütfen idarehanemize gönderilen birinci numrosundan anladık. Son aylardaki mahsul-ı mesaîsi yalnız dedikodudan ibaret kalan matbuât âlemi, ciddî şeylere hakikaten pek muhtac bulunuyor. Bâhusus çıraklar meselesinin memleketimizdeki mevki-i hayatîsi derpiş edilince, gerek mekteblerin tesisi ve gerekse mecmuanın neşri bilhassa ehemmiyet kesbediyor. Refîkimizin devam-ı intişar ve muvaffakiyetine dua, âlem-i matbuâta kudûmünü tebrik ederiz.

---

(180) Îqlîm: Hêl, herêm.
(181) Ezman: Ziman.

Necm-i İstikbal Matbaası

Sahib-i İmtiyaz ve Müdîr-i Mes'ûlü:
Hamza

ADRES:

Babıâlî Civarı Ebussuud Caddesinde
Necm-i İstikbal Matbaasında
"Jîn" İdarehanesi

TEVZİ MAHALLİ:

Babıâlî Caddesinde Yeni Şark Kitabhanesi

Kürd lisanının kavaid-i lugaviyesine dair **Mukaddimet'ül-İrfan** namında bir risale neşredilmiştir. İdarehanemizde ve Şehzadebaşı'nda Kooperatif Şirketi civarında Sahaf Hamdi Efendi dükkânında bulunur.

(JÎN NEŞRİYATINDAN) (*)

Heyet-i Tahririyemizden Hakkârili Abdurrahim Rahmi Efendi tarafından nazmen kaleme alınan "**Eqîda Kurdan**" namındaki Kürdçe manzum ilmihal (182) mevki-i intişare vaz'edilmiştir. Bilcümle Kürd kardeşlerimize birer danesinin edinmesini tavsiye eyleriz ve yine mumaileyhin Trabzon'da neşrettiği **"Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler"** nam risalesiyle birlikte idaremizde bulunur.

(*) **Haftalık Gazete**'nin 24'üncü numrosu intişar etti. Pek mühim ve müfîd makalâtı hâvîdir.

(*) **Sebîlürreşad** cerîde-i islâmiyesinin 381'inci nüshası kıymetdar makalelerle intişar etti.

Muhterem Doktor Abdullah Cevdet Bey hemşehrimizin çıkardıkları **İctihad** mecmuasının 133'üncü nüshası çıktı. Nefîs makaleleri hâvîdir. Mütalâasını tavsiye ederiz.
Adres: İstanbul'da Cağaloğlu'nda İctihadevi'dir. Telefon numrosu 865'tir.

ABONELERİMİZE DAİR (*)

İstanbul haricine gönderilenlerden sarfınazar, dahildeki abonelerimiz, gazetelerinin vâsıl olmadığından musırran şikâyet ediyorlar. Hiç değilse şehir dahilindeki irsalâtın temin-i îsalını şayan-ı temenni görür ve merciinin nazar-ı dikkatini celb eyleriz.

---

(182) Manzum ilmihal: Şiir biçiminde, vezinli ve kafiyeli olarak yazılmış din kitabı.

WERGERANÊN JİMAREYA 5'AN

5'İNCİ SAYININ ÇEVİRİLERİ

KÜRD NE İDİ, NELER İSTER?

Kürd'ün eski tarihi, yüzyıllardan beri sözü edilmeyen o geçmiş yaşamı araştırılırsa ne olağanüstü gayretler, ne azimler görülür! O gayretler, o azimler şimdikilerle karşılaştırılmaya kalkılırsa, Kürdlerin, uygarlığın girişimlerini pek önemsiz bırakacak insanüstü çabaları, olağanüstü adaletleri görülür.

Kahraman niteliğiyle anılan bu halk, milâddan yüzyıllarca önce Doğu'da Faraonlar, Xera'zataralar, Keyhüsrevler gibi devlet kurucusu hükümdarları başlarında olduğu halde ahlâk iyilikleri, düşünce güçleri ve maddî üstünlükleri sayesinde insanlık yolunda, uygarlığın büyük yolunda yürüyorlardı. Yüzyıllarca süreyle, bu yürüyüşlerine engel olacak ne içerde, ne dışarda hiç bir güç yoktu ve olamazdı. Çünkü Kürd halkı, içerde yükselme ve gelişmeyi yavaşlatacak, güçleştirecek ve hatta uygulanması olanaksız bir hale hoyacak, duyguları ve bağlantıları ve çıkarları birbirleriyle bağdaşıp birleşemeyecek şekilde daima ayrı bulunacak uyumsuz bir halktan oluşmuş değildi. Onlar, asıllarını oluşturan Medyalılar ile, daha sonra hükümeti ele alarak sınırları daha da genişleten İranlılardan oluşmuşlardı ki bunlar da aynı ırktan ve aynı kandan idi.

Dışarda ise, yaradılıştan olan yiğitlik ve kahramanlıklarına zekâ ve kavrayışlarının katılmasıyle, kudretli ellerde sevk ve idare ettikleri büyük orduları sayesinde zaferden zafere koşuyorlardı.

Adalet ve hakkı hareket kuralı olarak benimseyen büyük hükümdarlarının yönetiminde kaleler fetheden bu ordunun uygulamaları, uygarlığa hizmeti ve insancıllığı sayesinde, fethedilen ülkelerdeki sakinlerin anavatan ile bağlılık ve içtenlikleri pek çabuk sağlanıyordu.

İşte bundan binlerce yıl önce ve hatta daha öncelerini tarihin bile tümüyle zabtedemediği zamanlarda varlığı aşikâr olan bu halk, daha sonra Doğu'daki nüfuz ve kudreti, bayındırlık ve uygarlığı sayesinde sınırlarını Belh'e, Sind ırmağına, Kızılırmaklara kadar büyütmüş ve daha sonraları Habeşistan sınırlarını ve Tuna ırmağını bile geçmiştir.(183)

Bu kadar yükselip gelişen ve uygarlık eserleri zamanımıza kadar gelen bu millet, yüzyıllardan sonra tarihte görülen bazı halkların düşüşü gibi o da düşmeye yüz tutmuş, kudret ve kuvvette gittikçe güçsüz duruma düşmüştür.

Kürdlerin İran'ın batısında ikamet etmeleri ve hemen hemen bütün savaşların da batıda cereyan etmesi, bu zaaf ve düşüş dönemlerinde en çok Kürdleri etkilemiştir. Doğal olarak zaaf doğuran çeşitli istilâlar ve bölünmelerde ise zavallı Kürdlerin çektikleri zahmet ve güçlükler, anlatılması bile olanaksız bir duruma gelmiştir.

(183) 152 numaralı dipnota bakınız.

İslâmiyetin doğuşu ve ondan sonra Şiîlik ve Sünnîlik ayrılıkları ve nihayet İran ve Osmanlı yönetimleri altında parçalanmaları, ulusal gelişimlerine, yükselme ve ilerlemelerine bakamamalarına ve bu nedenlerle de uygarlık gelişimlerinde geri kalmalarına yolaçmıştır.

Her ne kadar Kürdlerin ve bütün Müslümanların ünlü lideri Sultan Salahaddin-i Eyyubî zamanında oldukça soluk almış iseler de, bu durum çok sürmemiştir.

Kürdler, uğradıkları bu birçok istilâlarda da akıllarını hareketsizliğe, düşüncelerini verimsizliğe sevketmeyerek bütün azimleriyle ve bütün güçleriyle milliyetlerini, geleneklerini, temiz duygularını, düşünce kudretlerini, doğru ile yanlışı ayırt edici güçlerini korumuşlardır.

(184)

Kürd gençlerinden
Yamülkîzade

KÜRDLERDE ATASÖZLERİ(185)

—Devam—

"Kuse-pis mala Rojkan xirab dike".
Fiskos Rojkanlıların evini yıkar.

Rojkan, tanınmış tarihî aşirettir. Bitlis büyük hükümetinin kalıcı orduları niteliğinde olan Rojkan aşireti, Kürd tarihinde, fertlerinin yiğitlik ve kahramanlığı ile, liderlerinin de "Han" ailesine bağlılıkları, yöneticilikteki zekâ ve ustalıkları ile ün bırakmıştır.(186) Bitlis kasabasında ve ona bağlı yerlerden olan Çukur bucağı dolaylarında, adı geçen liderler adına yapılmış türbelere, medreselere, köprülere ve daha başka ulusal ve dinsel müesseselere rastlanılır. Bu eserler, yüzyılların tahrip ve ihmal darbelerine rağmen varlıklarını hâlâ korumaktadırlar. Adı geçen atasözü, genellikle gizli söyleşiler için kullanılır. Buna göre, bu atasözünün, ilk kez, Rojkanlıların tarihsel yaşamlarında önemli bir yer tutmuş olması gereken gizli bir danışma sırasında söylenmiş olduğu en büyük olasılıklardandır.

* *
*

(184) 154 numaralı dipnota bakınız.
(185) 110 numaralı dipnota bakınız.
(186) Han ailesi, Bitlis ve dolaylarında yüzyıllarca hüküm sürmüş olan ünlü Kürd hanedan ailesidir. Kürd Tarihi "**Şerefname**"nin yazarı Şeref Han da bu ailedendir.

"Ferek cizmeya Rojkan, berdaye pênc hezar siwarên Silîvan".
Rojkanlıların çizmesinin bir teki, Silvanlıların beş bin atlısına bedeldir.

Bu atasözü derebeylik yaşamına aittir. Buradaki "Silvan", bugün Diyarbekir iline bağlı olan ve merkezi "Meyyafarqîn" adlı tarihsel kent olan ilçe değil, eski Kürd coğrafyasına göre Erzurum'un Palandöken sıradağlarının kuzey ve doğu taraflarına düşen yörelerde yaşayan aşiretlere verilmiş olan addır. Güney tarafında da Rojkanlılar egemen idiler.

* *
*

"Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar".
Marangoz kalfası, her zamanki gibi yat, Allah birdir ama ihtiyaçları gidermenin bin kapısı vardır.

Bu atasözü, bir kralın, bir marangoz kalfasına, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazı yapmasını emretmesi üzerine söylenmiştir. Kral marangoz kalfasına 24 saat süre tanımış ve bu süre içinde isteneni yapmadığı takdirde idam edileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine güç durumda kalan marangoz, uzun süre düşündükten sonra bu sözü söyleyip yatmaya karar vermiştir. Ertesi gün kralın ölmesiyle bu söz yayılmış ve atasözü durumuna gelmiştir. Sanatın günümüzdeki gelişmişliği karşısında, istenen iş bir çocuk oyuncağı niteliğinde ise de, bu atasözü, marangozun Tanrı'ya güvenerek yatması gibi bir değer ve önem taşımaktadır.

* *
*

"Pira Batmanê, Medresa Gomeydanê, Mizgefta Hîzanê, xirab nabî heta axirzemanê".
Batman Köprüsü, Gökmeydan Medresesi, Hizan Camii kıyamete kadar yıkılmaz.

Gerçekte, bunlardan Hizan Camii yıkılmışsa da, ötekiler halen sağlam olarak duruyorlar. Şöyle ki:
Batman Köprüsü, Dicle'nin ayaklarından biri olan Batman çayı üzerinde Acem orduları tarafından yapılmış büyük bir köprüdür.
Gökmeydan Medresesi ise, birçok tarihsel olaya sahne olan Bitlis kasabasında küçük bir meydanlık olan "Gökmeydan" adlı yerde bulunan, yöresel mimarlık tarzı üzerine Bitlis hanları tarafından kurulmuş, gözalıcı ve büyük bir medresedir.

Tarihsel bir rivayete göre, medresenin yapımı tamamlanır tamamlanmaz, önemine layık bir müderrisin aranmasına başlanmıştır. Sonunda, Hizan ilçesine bağlı Kawnas adlı köyde Mela Ehmedê Kawnasî adlı, derya gibi bilgisi olan erdemli bir zatın bulunduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Bitlis Hanı, Hizan Beyinden, adı anılan hocanın gönderilmesini istemişse de, böyle bir bilgin ve erdemli kişinin ülkesinden çıkmasını istemeyen Hizan Beyi, bu isteği reddetmiştir. Sonunda, parmakla gösterilen bu hocayı kazanabilmek için iki tarafın kuvvetleri karşı karşıya gelmişlerdir. Durumu öğrenen Mela Ehmed hazretleri, kan dökülmesine neden olmamak için çubuğunu alarak gelmiş ve Han'ın askerleriyle birlikte rahatlık içinde Bitlis'e ulaştırılmıştır. Hoca, uzun süre bilimsel araştırmalar yaptığı için gözlerinde âmâlık meydana gelmiş ve âmâ olarak uzun yıllar ders okutmaya devam etmiş ve durumunu öğrencilerine hissettirmemeyi başarmıştır.

Bitlis'in en soylu, en köklü bir ailesini oluşturan torunları, son zamanlara kadar kuşaktan kuşağa kadılık ve hakimlik yapmışlardır. Yukarıda sözü geçmiş olan rahmetli Hacı Necmeddin Efendi, adı geçen hocanın torunlarından olup, kendisini ziyaret eden birçok yöneticinin ve birçok Avrupalı gezginin anlattıklarının ve yazdıklarının tanıklık ettiği gibi, gerçekten erdemde ve zekâda benzeri az bulunan bir zattı.(187)

Ev-barkları yakıp yıkan geçen savaşta yıkılan ve yapılması için hâlâ hiç bir haklı istek belirmeyen eserlerden birisi de, ünlü Melayê Kawnasî'nin torunlarının binlerce lira değerindeki mal ve mülkleridir.

Medresenin yüzlerce öğrencisi, çepeçevre medresenin çevresinde kol kola tutunarak, millî rakıslardan olan "bêrîte" oynarlardı.

Bitlis hanlarının çökmelerinden ve ortadan kalkmalarından sonra, medrese askerî depo yapılmıştır. Bu yüzden, geçen savaşta bir bölümü yıkılmıştır.

* *
*

"Dê ku bû dêmarî, bab dibî kavarî".
Ana üvey olursa, baba da "kavar"lı olur.

"Kavar"ın sözlük anlamı, "sarp ve taşlık arazi" demektir ve bu adı taşıyan köyler de vardır. Burada "kavar"dan maksat yabancı bir yerdir.

* *
*

"Yek ban e, du zozan e?"
Bir damda iki yaylağın havası mı var?

(187) Kürd atasözlerine ilişkin olan bu yazı dizisinin bundan önceki dördüncü sayıda yer alan ikinci bölümünün 2 numaralı dipnotuna bakınız.

Damda, açıkta oğlu ve gelini, kızı ve damadı ile birlikte yatan yaşlı bir kadın, geceleyin bir ara ortalığı yoklayınca oğlu ile gelininin güzelce sarılıp örtündüklerini, kızı ile damadının ise dargın gibi bir durumda yattıklarını ve üzerlerinin de açılmış olduğunu görür. Hemen kalkıp kızını damadının koynuna sıkı-fıkı sokar ve üzerlerini örter, gelinini ise oğlundan ayırmaya ve yorganlarını atmaya çalışır. Bu sırada gelin uyanır ve durumu anlayınca, sonradan atasözü haline gelen bu sözü söyler.

Law Reşîd

GAM KERVANI

Sırtında, gücünü tüketen ağır bir yük
Göğsünde, güçsüzce inleyen cılız bir çocuk

Boyu iki büklüm, saçları dağınık, tar-ü mar
Şahane gözleri acı dolu, ışıklar saçar

Yorgun, yalın ayakları pek zor adım atar
Ruhu, ziyan olmuş gençliğine ağlayışlar saçar

Awiskî dağlarından inerken Beşiri'ye
Bazen durup bakardı melül melül geriye

Sanki veda ederdi yıkıntıya dönmüş ülkesine
Asıl barınağına, gençlik anılarının yerine

Üzgün üzgün süzerken son bir bakışla Bitlis'i
Boğazını yırtar gibi oldu bir inilti dalgası

Yükü ağır ve yavrusu rahatsız, ağlıyor
Ayrılığın kanlı gözyaşları derinliğine çağlıyor

Gücü kalmadı artık, yaslandı taşlara
Acısını dindirmekte başvurdu gözünden akan yaşlara

Ne var ki ilerlemiş gidiyordu gam kervanı
Durması imkânsızdı o mazlumun, yoktu zamanı

Hem ağlar, hem öperdi o can arkadaşı küçüğünü
Ve "yallah" deyip omuzladı ağır yükünü

Yüreğim üzüntüye hepten yenik düştü, ilerledim
Gizli bir ihtiyaçla dertleşmek istedim

Avare bakışı çekingen, insanlardan yapardı kaçamak
Belli ki arardı kadınlık onuruna bir dayanak

Sordum, "hanım nerelisiniz?", "Muşluyum" dedi
"Şimdi nereye?", sustu, garibanlar gibi inledi:

"Kısmet nereye itecekse oraya
Artık göçmeniz, sorulur mu nereye diye?"

Ben dinledikçe söyleşi zincirini
Anlattı felâkete dönüşmüş serüvenini

"Bilsen" dedi, "peder ne büyük zat, ne şanlı idi
Soyu Hüseynî, nitelikleri yüce bir soylu idi

Geçen savaşta, ki gâvur askerleri
İstanbul'a yakın geliyorlardı ileri

Gitti babam, Çatalca'da çevirdi düşmanı(188)
Birçok gazete yazdı babamın adını

Çok geçmemişti(189)
Oldu soyumuz o zamandan beri harab

(190)

Kocam, kardeşim şehid oldular o gün
On bir kişilik ailemiz söndü büsbütün

Ümidimi taşıyor bu tek öksüz çocuk
Ömrü vefa ederse ne mutlu bu yavrucuk

Ah, görür müyüm ben bunun ihtirasla yetişmesini
Ve düşmandan bu aziz ülkeyi kurtarmasını

---

(188) 166 numaralı dipnota bakınız.
(189) 167 numaralı dipnota bakınız.
(190) 168 numaralı dipnota bakınız.

Çalışsa da bu amaçta yükseltse adını"
(191)

Baktım ki duygusal bir dişi aslana benziyor
Acılı yüreği vatanın derdiyle sızlıyor

Karşısında buldum ben kendimi değersiz, cılız
Öyle kadınlarla gurur duyacak ulusumuz

Süleymaniyeli
Tevfik

* *
*

İnançlı Kürd milliyetçilerinden Doktor F. Berxo(192) kardeşimizin bize gönderdiği mektup, müthiş bir millî hastalığın hatırlanmasına neden oldu. Gerçekte, Kürdistanlı gençlerimizden pek çoğunun ulusal bağlılıklarını inkârdaki gafletten, uğratıldıkları sapmalara hâlâ gösterdikleri boyun eğişten ve bağlılıktan sözetmeye gerek vardı. Saygıdeğer kardeşimiz, aynen buraya aldığımız mektuplarıyle bu yaraya parmak bastılar. "**Jîn**", bazı hazırlıkların tamamlanmasından sonra bu mesele ile genişliğine ve derinliğine uğraşacaktır. Şimdilik söylenecek şey, felâketli bir geleceğin yokolma eşiğinde titreşen millete doğru yolu gösterecek bir meşale yakacak olan gençlerin, çağın anlayışlarına uymakla birlikte çalışmak ve örgüt ihtiyacına baş eğmek gereğine inanmalarını rica etmekten ibarettir.

İşte mektup:

29/11/34(1918)

"**Jîn**"i okudum. Girişiminizin değerli meyvesi, öksüz milletimizin acılarını şakıyarak dile getiren bu küçük dergi, bendenizi o kadar sevindirdi ki!.. Kaç yıldır millî ideallerimizi, dertlerimizi hasbıhal edememiş, acı bir yoksunluk ve beklenti ile ezilmiştik. Bir zamanlar öz evlâdı, en temiz ve eldeğmemiş yavruları tarafından terkedilmiş olarak ve nefret edilir bir durumda bırakılan masum milletimizi canlandırmak için birçok facia ve kanlı engellerin tehditleri altında kurduğumuz "**Hêvî**" ocağında toplanırken, sizler gibi düşünür ve kararlı genç kardeşlere ne kadar ihtiyaç ve özlem duyardık! Biz o zaman bugünkü inanç ve güvencimiz kadar emindik ki, dilini bilmediği için kendisini yıllarca, kuşaklar boyunca uzak kabul eden, sosyal amacını pek yabancı ve doğal olmayan ufuklarda arayan zavallı bir gençlik topluluğu, herhalde uyanacak, silkinecek, pek sakındığı, kaçtığı milliyetine dönecektir.

(191) 169 numaralı dipnota bakınız.
(192) 170 numaralı dipnota bakınız.

İşte, Kürdlük hakkında tartışmadan bile çekinen ve bütün ruhuyle, özüyle Kürd olduğu halde ilgili görünmeyen birçok zeki ve sağlam arkadaşımın, bugün pek ateşli ve sarsılmaz bir millî uyanış ile harekete geldiklerini özel haberleşmelerimizle öğreniyorum. Gazete sütunlarında yükselmeye başlayan bazı kısık ve fakat pek soylu ve haklı haykırışları bendenize müjdeliyorlar. Ohhh!. . Biz o zaman ne kadar haklı, Müslüman topluluklar arasına ayrılık sokmak suçlamalarından ne ölçüde uzakmışız, değil mi!. . Bugün, yüzyıllardan beri bayrağı altında kıvançla, onur ve cömertlikle kanımızı akıttığımız Osmanlı hükümeti, yanlış milliyet ilkelerinin iticiliğiyle en güçlü ve sağlam bir kolunu serbest hareket ettiremiyor; bilgisizlik ve açlıkla felce uğrattığı bir organını, en muhtaç olduğu bir saatte kullanamıyor; hak için yükseltecek çelik bir yumruktan yoksun bulunuyor.(193) Çünkü O'nu daima ezdi, O'nun yükselmesinden her zaman korktu ve kıskandı. Nihayet bugünkü duruma, değişik millî akımlar karşısında sendelemeye uğradı. Bu acı deneyler kanıtladı ki:

Tüm yaşamsal kaynaklarını Müslümanlık ve Osmanlılık uğrunda ziyan etmekten çekinmeyen soylu ve fedakâr milletimiz, yalnız bizim değil, İslâmlık ve Osmanlılık adına çalışan her fert tarafından kutsanmalıdır. Yarın için kesin görüş belirtemeyeceğimiz bir bunalım içindeyiz. Fakat gelecek ne kadar karanlık ve fırtınalı olursa olsun, bugün Kürdlük için haykıran masum bir gençliğin huzurunda derin ve kutsal bir duygu ve ezelî bir inançla eğiliyorum.

Henüz tereddütlü ve çekingen olmakla birlikte, önemli ve mutlu sonuçlarına kavuşacağımızı ümit ettiğim bu millî hareketi kalbimin derinliğinden kutlarım. Ufuklarında özlem ve keder yaşları parlayan güzel ve sevimli Kürdistan'ımız bu gayretlere ne kadar muhtaç ise, biz O'nun kutsal ışığında o kadar eli boş ve değersiz bulunuyoruz. Uyanmazsak biz evlâtlarına bundan böyle af ve şefkat kapısını açmayacak olan talihsiz vatanımıza yabancı ve kayıtsız kalmanın ve yitirilecek her kararlılık saniyesinin sonsuz ve feci felâketler getireceğine artık hepimiz inanıyor ve emin bulunuyoruz.

Kalıcı, içtenlikli ve gıyabî saygılarımı kabul buyurmanız ricasıyle, girişiminizin tüm kurulunu selâmlarım efendim.

Doktor
F. Berxo

(193) Buradaki kol, organ ve yumruktan maksat Kürd ulusudur.

Çırak okullarının amaçlarını yayınlayıp yaygınlaştırmak ve ülkenin ekonomik gelişmesine, gençlerin meslekî ve sosyal eğitimine hizmet etmek amacıyle **"Çırak Mektebleri Mecmuası"**(194) adı altında aylık bir değerli derginin yayınlanmasına başlandığını, lütfen yönetim yerimize gönderilen birinci sayısından anladık. Son aylardaki çalışma ürünü yalnız dedikodudan ibaret kalan basın dünyası, ciddî şeylere gerçekten pek muhtaç bulunuyor. Özellikle çıraklık sorununun ülkemizdeki yaşamsal durumu göz önüne alınınca, gerek okulların kurulması ve gerekse derginin yayınlanması, özellikle önem kazanıyor. Arkadaşımızın yayın ve başarılarının sürmesi için dua eder, basın dünyasına gelişini kutlarız.

* *
*

"JÎN" YAYINLARINDAN

Yazı Kurulumuzdan Hakkârili Abdurrahim Rahmi Efendi tarafından manzum olarak yazılan **"Eqîda Kurdan"** adındaki Kürdçe manzum ilmihal(195) yayınlanmıştır. Tüm Kürd kardeşlerimize birer tanesinin edinilmesini tavsiye ederiz. Bu eser, yine adı geçen yazarın Trabzon'da yayınladığı **"Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler"** adlı broşürü ile birlikte yönetim yerimizde bulunur.

* *
*

"Haftalık Gazete"nin 24'üncü sayısı yayınlandı. Pek önemli ve yararlı yazılar içermektedir.

* *
*

"Sebilürreşad" İslâm gazetesinin 381'inci sayısı, değerli yazılarla yayınlandı.

* *
*

ABONELERİMİZE İLİŞKİN

İstanbul'un dışına gönderilenler bir yana, içteki abonelerimiz, gazetelerinin ellerine ulaşmadığından ısrarla şikâyet ediyorlar. Hiç değilse kent içine gönderilenlerin yerine ulaştırılmasının sağlanmasını diler, ilgili makamın dikkatini çekeriz.

---

(194) **"Çırak Okulları Dergisi"** demektir.
(195) 182 numaralı dipnota bakınız.

TÊDAYÎYA CİLDÊ PÊŞÎN

*

BİRİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER

JIMARE 1 * SAYI 1 — RÛPEL(196)

WERGERAN*ÇEVİRİLER

JİMARE 2 * SAYI 2

*

(196) Jimareyên rûpelan ên "Têdayî"yê, li gora jimareyên rûpelan ên zincîrkirî yên li goşeyên rûpelan hatin nivîsîn; ne ku li gora jimareyên li nîvê rûpelan (İçindekiler'in sayfa numaraları, sayfaların ortalarındaki sayfa numaralarına göre değil, sayfaların köşelerindeki zincirleme numaralara göre konulmuştur).

WERGERAN*ÇEVİRİLER

JİMARE 3 * SAYI 3

*

*

WERGERAN*ÇEVİRİLER

JİMARE 4 * SAYI 4

WERGERAN*ÇEVİRİLER

JİMARE 5 * SAYI 5

WERGERAN*ÇEVİRİLER

— بلی دنکی غزتان دچیته کوهی همی خاقی حتی آوروپای، وآسیایی و امریقایی دکریت همی اقلیمیت جهان خبران ، آه فغانان دکرینت .

— باشهغزته دی بچی غرمان درکویت ؟

— اوجواباته مزنه اول دویت ژبو هشیارکرنامه و ژبو دانه زاینامه احوالی عالمی بکرمانجی باشی ژبو دنکی کر یامه کوبکهینته کهی اوروپایی بفرنکی، یادیتر ژبو آریکاری کرتا عالما اسلامی دکلمه بترکی ی غزتهبوژمه لازمه .

— خلاصا فکراتا ژبو خلاصبونامه چیه ؟

— کرین ... کرین ... کرین ...

٢٣ — چیراباشی — ٣٣٤
ژمالاهکاریان

عبدالرحیم رحمی

چراق مکتبلری مقاصدینی نشر وتعمیم ایتمك ، مملکتنك ترقیات اقتصادیه‌سنه ، کنجلرك تربیهٔ مسلکیه و اجتماعیه‌سنه خدمت ایله‌مك مقصدیله (چراق مکتبلری مجموعه‌سی) نامی آلتنده آیلق بر مجموعهٔ نفیسه‌نك انتشاره باشلادیغنی لطفاً اداره‌خانه‌مزه کونده‌ریلان برنجی نومروسندن آکلادق . صوك آیلرده‌کی محصول مساعیسی‌یالکز دیدی‌قودیدن عبارت قالان‌مطبوعات عالمی جدی شیلره حقیقةً پك‌محتاج بولونیور. بالخصوص چراقلر مسئله‌سنك مملکتمزده‌کی موقع حیاتیسی درپیش‌ایدیلنجه کرك مکتبلرك تاسیسی وکرکسه مجموعه‌نك نشری بالخاصه اهمیت کسب ایدیور . رفیقمزك دوام انتشار وموفقیتنه دعا عالم مطبوعاته قدومنی تبریك ایده‌رز .

نجم استقبال مطبعه‌سی صاحب امتیاز ومدیر مسئولی : حمزه

ایستا که اگر جماعت وان
اصلن به نسب کریم و شجعن
منقاد عجم مطیع رومن
محکوم خرائط و حیزو دومن
تقصیر اوان نیه امانه
هرگز بەتعجب مزانه ؛
رسمیکی قدیمه دورکردون :
خصم نجابە همدم دون
حاجی امنیش مثال کردان
کوتومه کمند نفس وشیطان
لم حبس وکمند فکر درجون
ممکن نیه : من‌بکم اوان دون
موقوفه بەرستم عنایت
محتاجه بەقوت وهدایت
درجم لەاسیری مثل بیژن
راهی بوبهمت تهمتن
ای بی‌بدل و شریك تنها
مااعظم شأنك تعالی
تعیین بکە رستم هدایت
توفیق بده خسرو عنایت
تاکردو امن لەدست دونان
درچین هراتوی رحیم.ورحمان

حاجی عبدالقادر

آثار اسلافدن

... ور ماموستای منان
ام ع... یار... بو بطوفان
د... لەجنس ذی روح
غیرامو ... هاته کشتی نوح
... وژی گیشته وقت معهود
و ست... لەسر جیایکی جود
هر... کرتی کردیانە مسکن
... حی ... کانه مثل کاشن
ایـ... که ... جزیره بی محابا
مـ...ور... توله له دنیا
اولا... محیحیـ... به برهان
کر... له مکان جد خویان
سکان بلادربع مسکون
بالجمله ، له مانه منشعب بون ؛
بی تفرقه بون مطیع و همدنك
هم مشرب و هم لباس و همرنك
آیین و مذاه... و رسایل
وا کردیه فرقه و قبایل
وك خلق نه چونه ملك ادی
چی باوك خویان کرده مأوی
ارم بحدیث و نص قرآن :
حب وطنه دلیل ایمان
حادث نیه اصله ، گفتگویان
موروثه لەدور جد خویان

اك محتاج اولديغى بر ساعتده استعمال ايده‌ميور . حق ايچين يوكسه‌له‌جك
جليلك بر يومروقدن محروم بولنيور . چونكه آنى دائما أزدى ، آنك
اعتلاسندن هر زمان قورقدى و قيصقاندى . نهايت وضعيت حاضره‌يه ،
مختلف ملى جريانلر مواجهه‌سنده سنده‌له‌مكه معروض قالدى . بو آجى
تجربه‌لر اثبات ايتديكه :

بوتون منابع حياتيه‌سنى اسلاميت وعثمانليلق اوغورنده هبادن چكنمه‌ين
أصيل و فداكار ملتمز ؛ يالكز بزم دكل اسلاملق ، عثمانليلق نامنه چاليشان
هر فرد طرفندن‌ده تقديس ايدلمليدر . يارين ايچين قطعى بيان مطالعه ايده‌ميه‌
جكمز بر بحران ايچنده‌يز . فقط ؛ آتى نه قدر مظلم و قورطنه‌لى اولورسه
اولسون بو كون كوردك ايچين هاقيران معصوم بر كنجلك حضورنده
درين ، لاهوتى بر استغراق ، أزلى بر ايمانله ركوع ايديورم .

هنوز متردد ومحترزانه اولمقله برابر مهم ومسعود نتيجه‌لرينه مظهريتمزى
اميد ايتديكم بو حركت مليه‌يى عن صميم القلب تبريك ايدرم . افقلرنده
حسرت و هجران ياشلرى پارلايان كوزل و سوكيلى كوردستانمز بو همتلره نه
قادار مفتقر ايسه بز آنك قدسى ايچكنده اوقادار الى بوش وناچيز بولونيورز
اوياغمزسه‌ق بز اولادلرينه بعدما عفووشفقت قپوسنى آچيه‌جق اولان بدبخت
وطنمزه يابانجى و لاقيد قالمقه ، غائب ايديله‌جك هر ثانيهٔ عزمك مؤبد
و فجيع فلاكتلر احضار ايده‌جكنه آرتق هپمز قانع و مطمئنز ..

باقى صميمى وغيابى حرمتلرمى قبول بيورماكز رجاسيله بوتون هيئت
تشبثيه‌كزى سلاملارم افندم .

دوقتور

ف . برخو

ستان مهنکنده تترەشن ملته برمشعل هدایت ایقد ایدەجك کنجلرك عصرلە مایلرینه تبعیته برلکده چالیشمق وتشکیلات احتیاجنه سرفرو ایتمك لزومنه ایمان ایتملرینی رجادن عبارتدر.

ایشته مکتوب:

٢٩ — ١١ — ٣٤

«ژین» ی اوقودم. قیمتدار نمرهٔ تشبثکز، اوکسوز ملتمزك أملرینی ترنم ایدن بو رسالەجك بندەکزی او قادار سویندیردی‌که ... قاچ سنەدر ملی مفکورەلرمزی، دردلرمزی حسبحال ایدەمەمش، أليم محرومیت وانتظارلرله اوزلمشدك. وقتیله أوز اولادی، أك تمیز و پاکز یاورولری طرفندن متروك ومنفور براقیلان معصوم ملتمزی جانلاندیرمق ایچین برچوق فجایع و خونخوار مانعەلرله تهدیداتی آلتنده قوردیغمز «هیوی» اوجاغنده طوپلانیرکن سزلر کبی متفکر وعزمکار کنج قردەشلره نه قادار محتاج و مشتاق ایدك!.. بز او زمان بو کونکی ایمان و اطمئنانمز قادار أمین ایدك‌که لسانی بیلمەدیکی ایچین کندیسنی سنەلرجه، بطنلرجه اوزاق تلقی ایدن، هدف اجتماعیسنی پك یابانجی و غیر طبیعی افقلرده ارایان زواللی بر زمرهٔ شبان هر حالده اویانەجق، سیلکنەجك، پك تحاشی ایتدیکی، قاچدیغی ملیتنه دونەجکدر. ایشته؛ کوردلك حقنده مباحثەدن بیله چکینن وبوتون روحیله، أوزیله کورد اولدیغی حالده علاقەدار کورونمەین بر چوق ذکی و اصیل آرقداشلرمك بو کون پك حار و متین بر انتباه ملی ایله حرکته کلدکلرینی — خصوصی مخابراتمزله — اوکرەنیورم، غزته ستونلرنده یوکسلمکه باشلایان بعض قیصیق (!) فقط، پك نجیب و محق فریادلری بندەکزه تبشیر ایدییورلر. او... خ! بز او زمان نه قدر حقلی، عناصر اسلامیه آرەسنه تفرقه صوقمق اتهاملرندن نه مرتبه اوزاقشز دکلمی؟... بو کون عصرلردنبری بایراغی آلتنده افتخارله، شرف وسماحتله قانمزی اقیتدیغمز عثمانلی حکومتی سقیم ملیت پرنسیپلرینك سوقیله اك زنده و محکم بر قولنی سربست حرکت ایتدیرەمیوره جهالتی و آجلقله فلـ... معروض براقدیغی بر عضوینی

چوق کچمەمشدی
اولدی سلالەمز اوزماندنبری تباه

قوجەم، برادرمدە شهید اولدیلر اوکون
اونلر کشیلك عائلەمز سوندی بسبتون
امیدمی طاشیر بو یگانە یتیم چوجوق
عمری وفا ایدرسە نە موطلو بو یاوروجق
آە بن کورورمی‌یم ؟. بو یتشـون پر احتراص
دشمندن ایلسون بو عزیز اولکەیی خلاص
چالیشسەدە بو غایەدە یوکسەلتسە نامنی

باقدمکە ! حس بر دیشی آرسلانە بکزییور
درد وطنلە قلب الناك صیزلەیور
بن قارشوسندە کندی بولدم حقیرووزار !.
اویلە قادینلە ایلیەجك ملت افتخار

سلیمانیەلی
توفیق

ایمانلی کورد ملیت پرورلرندن دوقتور ف. برخو قارداشمزك بزە کوندردیکی مکتوب مدهش برمرض ملی‌یی تخطرە وسیلە اولدی. فی‌الحقیقە کوردستانی کنجلرمزدن بك چوقنك نسبت ملیلرینی انکاردەکی غفلتندن ، دوچار ایدەکلری ضلالتلرە حالاً کوستردکلری انقیاد ومربوطیتدن بحث ایتمکە لزوم واردی . محترم قرداشمز عیناً درج ایتدیکمز مکتوبلریلە بو یارەیە پارماق باصدیلر . (ژین) بعض حاضرلقلرك اکمالندن صوکرە بو مسئلە ایلە عریض و عمیق مشغول اولەجقدر . شمدیلك سویلنەجك شی قلاکتلی بر آتینك

(بتلیسی) صوك نظرله سوزرکن حزین حزین
یرتار کبی بوغازینی برجوشش انین
یوکی آغیر ویاوروسی راحتسز آغلایور
خونابهٔ فراق :. درونده چاغلیور
آرتق مجالی قالمدی . یاصلاندی طاشلره
تسکین حزن ایچون جریان ویردی یاشلره
لکن ایلرله‌مش کیدیبور کاروان غم
یوقدی مجال وقفه‌سی ناچار اویرستم
هم آغلار ، هم اویر اوکوچوك یار جانی
(یالله) دیه اوموزله‌دی بار کرانی
قلبم بتون زبون تأثر ایلرله‌دم
براحتیاج راز ایله دردلشمك ایستدم
مردم‌گریز ومحترز ، آواره برنگاه
ظاهر آراردی عصمت نسویته پناه
صوردم خانم نیره‌لیسکز ؟. موشلی‌یم : دیدی
شمدی نیره‌یه ؟. صوصدی ، غریبانه ایکله‌دی
قسمت نیره‌یه سوق ایده‌جکسه !. اوراسنه
آرتق مهاجرز صوریلیرمی ؛ نیره‌سنه ؟
بن دیکله‌دکجه سلسلهٔ حسبحالنی
آکلاتدی ماجرای فلاکت مآلنی
بیلسه‌ك :. دیدی . پدرنه‌بیوك شانلی ذات‌ایدی
نسلی حسینی ، سیدعالی صفات ایدی
اولکی حربزده که کفارك عسکری
استانبوله یقین کلیورلردی ایلری
کیتدی بابام چتالجه‌ده جوردی دشـ
برچوق جریده‌لر بابامت یازدی نـ

(«کاوار» لغةً منبع ، طاشاق اراضی دیمکدر . و بو اسمده کویلرده موجوددر . بوراده «کاوار» ده مقصد ، یاغمور محلدر .)

«یك بانه ، دو زوزانه ؟ »

بر دامده ، ایکی یایلاغك هوا سیمی وار ؟

(دامده ، آچقده اوغلی و کلنی ، قیزی و دامادی ایله برلکده یاتان اختیار قادینك ، کیجه‌لین بر آرالق ، اورته‌لغی یوقلامسی اوزرینه اوغلیله کلینك کوزلجه‌صارلوب اورتوندکلری ، قیزیله دامادینك ایسه دارغین کبی بروضعیته یاتوب اوزرلری آچلمش بولوندقلری کوزینه ایلیشیر. هانجه‌جق قالقار ، قیزینی دامادینك آغوشنه صیق فیق صوقار ، و اوزرلرینی اورتر، کلنی ایسه اوغلندن آییرمغه و یورغانلرینی آتمغه جالیشیرکن کلین اویانیر ، حقیقته کسب وقوف ایله مثلی ضرب ایلر .)

لاورشید

کاروان غم

صرتنده برحوله‌ٔ طاقت شکن، کران
کوکسنده برجلیز چوجق‌ایکله‌ردی ناتوان

قدی‌خیده ، صاچلری ژولیده ، تارومار
شاهانه کوزلری ، متألم ، ضیا نثار
یورغون ، یالین آیاقلری یك زوور آدیم آتار
روحی ! شباب خاسرینه کریه‌لر صاچار

(آویسکی) طاغلرندن اینرکن (بشیری) یه
بعضاً دوروب باقاردی : ملولانه کری‌یه

صانکه وداع ایدردی دیار خرابنه
مأوای اصلی ا.د ، خاطره‌کام شبابنه

و محرراتنك ئەهـت ايتديكى اوزره حقيقةً بر نادرۀ فضـل و ذكا ايدى .
لكن حرب خانمه سوزده ييقيلان ويانمسى ايچين حالا هيچ بر نيازحق يوكسلمه‌ين
خانمانلردن بريسى‌ده مشهور ملاى كاوناسينك احفادينك بيكلرجه ليرالق اموال
واملاكيدر. مدرسه‌نك يوزلرجه طلبه‌سى دائراً مادار مدرسه اطرافنده قول
قوله طوتونه‌رق ملى رقصلردن اولان (ىيريته) اوينارلرمش. بتليسى خانلرينك
محو واندراسندن صوكره مدرسه عسكرى ده بو اتخاذ ايدلمشدر . بو يوزدن
محاربۀ زائله‌ده قسماًده دوچار خراب اولمشدر .)

«صبى رووى ، ايوارى كووى»
صباحلرى تيلكى ، آقشاملرى ايانى حيوان .
(... كورمك خيره علامتدر .)

عائلوى :

«خانو ، خارزان راديكه ، مام ، برازان هونداديكه ، دابيلر ، يكنلرى قالديرر
همجه ، قرده‌ش اوغلرينى غائب ايدر .
«جور ديلاطرك كوريخ نابى»
فنا كوبكك ياوروسى « قورت بوغان » اولماز .
«بلاژن ميران بى ، لبراسترك و بيوران بى »
مرد آدامك قاريسى اولسين‌ده ، وارسين يلديز آلتنده وتپى‌ده اولسين
«بلا ميرامن لاوبى ، بلا كيراس امن جاوبى »
قوجهم يكيت اولسين‌ده ، وارسين البسهم عادى بزدن اولسين .
«كوطن برابطه‌بو آغا ، ژناوى بو خاتون»
برادرك آغا اولدى ديديلر ، قاريسى «خانم» اولدى !
(كوروجه ـ قرده‌ش قاريسى منافرتى افاده ايديور)
«كوربى ، بلا كوربى»
اركك اولاد اولسين‌ده ، وارسين ياراماز اولسين .
«دى كو بو ديمارى ، باب دبى كاوارى»
...نه ، اوكى اولورسه ، بابا «كاوار» لى اولـ...

«برابعـنی ، مدرسـای کو میدانی ، مز کوفنا هیزانی ، خراب نابی حتی آخر زمانی»

«بطمان» کوپروسی، «کوك میدان» مدرسه‌سی، «خیزان» جامعی قیامته قادار ییقلمازلر . .

(فی‌الواقع، بونلردن «خیزان» جامعی خراب اولمشسه‌ده دیکرلری الآن موجود و متیندرلر . شویله‌که ؛ «بطمان کوپروسی» دجله ایاقلرندن «بطمان» چایی اوزرنده واقع و عجم اردولری طرفندن یاپلمش جسیم بر کوپرودر .

«کوك میدان مدرسه‌سی» ایسـه بر چوق وقایع تاریخیه‌یه محنه اولان بتلیس قصبه‌سنده کوچوك بر میدانلق اولان «کوك میدان» نام محلده کائن ، محلی طرز معماری اوزره بتلیس خانلری طرفندن انشا ایتدیرلمش لطیف جسیم بر مدرسه‌در .

روایت تاریخیه‌لرندرکه ، مدرسـه‌یه انشاآتی ختام بولور بولماز ، اهمیتیله متناسب برمدرس تحریسنه باشلانیلیر. نهایت خیزان قضاسنه تابع «کاوناس» نام قریه‌ده مقیم «ملا احمد کاوناس» نام‌فاضل متبحرك وجودی اخبار ایدیلر بونك اوزرینه بتلیس خانی ، خیزان بکندن مشـارالیهك اعزامنی طلب ایدرسه‌ده بویله بر صاحب علم و کمالانك مملکتندن چیقمه‌سنی ایسـته‌مه‌ین خیزان بکی جواب رد ویرر . نهایت طرفین قوتلری مشـار بالبنان ملایی قازانه‌بیلمك ایچین تماس ایدرلر. مسئله‌دن خبرداراولان ملااحمد حضرتلری قان دوکولمسنه سبب اولمامق‌ایچون جیوغنی آله‌رق کلیر. وخانلك عسکرلری ایله‌مرفهاً بتلیسه ایصال ایدیلر. مدت مدیده تتبعات‌علمیه ایله توغل ایتدیکی ایچیك کوزلرینه عماطاری اولمش واعمی اوله‌رق خیلی سنه‌لر تدریساته دوام ایلمشدرکه کیفیتی طلبه‌سنه احساس ایتدیرمامه‌یه ، موفق اولمشدر . بتلیسـك الك اصیل ، الك شریف بر عائله‌سنی تشکیل ایلیان احفادی تا صوك زمانلره قدر بطناً بعدبطن قاضیلق وحاکملکده بولنمشلردر. بوقاروده بحثی کچمش اولان‌مرحوم حاجی نجم‌الدین افندی مشارالیهك‌احفادندن اولوب کندوسنی زیارت ایدن متعدد ولاة عظام و سائر بر چوق آوروپالی سیاحلرك منقولات

رؤساسنك «خان» عائلهسنه فرط صداقتلريله ، ادارهٔ اموردهكی درایت و مهارتلريله نام براقشلردر . بتليس قصبهسيله توابعندن «چقور» ناحيهسی حواليسنده رؤسای مذكوره نامنه مقبرلر ، مدرسهلر ، كوپرولر و سائر مؤسسات مليه و مدنيهيه تصادف اولنوركه عصرلرك ضربهٔ تخريب واهالنه رغماً محافظهٔ موجوديت ايتمكدهدرلر . مثل مذكور ، علیالعموم ، كيزلی مصاحباتايچين استعمال اولونديغنه كوره «روژكی» ليلرك حيات تاريخيهلرنده مهم بر موقع طوتمسی لازمكلن خفی بر مشاوره اثناسنده ضرب اولونديغی اغلب احتمالاتدندر .)

«فرك جزمهیی روژكان ، بردايه پنج هزار سوار سيلوان» «روژكی» ـ ليلرك چيزمهسنك بر تكی ، «سيلوان» ليلرك بش بيك آتليسنه بدلدر .

(بو مثل دره بكلك حياتنه عائددر. بورادهكی «سيلوان»، اليوم دياربكر ولايتنه تابع و مركزی «ميافارقين» نام بلدهٔ تاريخيه اولان قضا اولميوب ، كرد جغرافيای قديمنجه، ارضرومك «پالاندوكن» سلسلهسنك شمال وشرق جهتلرينه تصادف ايدن حواليده ساكن يولونان عشائره اطلاق اولونورمش كه جنوب طرفندهده «روژكی» ليلر حاكم ايمشلر .)

افسانوی :

«اوسته بحار ، رازهوهكی هرجار ، خدی يكه دری هزار» مرانفوز قالفهسی ، هر وقتكی كی يات « الله » بردر ، فقط حاجات قاپوسی بيكدر.

(بو مثل، برحكمدارك، مرانفوز قالفهسنك بريسنه، بر طبق اوزرنده بربری قووالايان بر فاره ، بر كدی وبر تازی اعمال ايتمسنی و بونك ايچين يكرمی درت ساعت مهلت ويرديكنی ، ياپامادينی تقديرده اعدام ايليهجكنی امر ايتمسی اوزرينه مشكل موقعده قالان مرانفوزك اوزون مدت دوشوندكدن ونهايت مثلی ضرب ايله ياپمهيه قرار ويردكدن صوكره ايرتسی كون حكمدارك وفات ايتمسيله شايع اولمشدر . صناعتك ترقيات حاضرهسنه كوره تكليف اولونان ايش «چوجق . . . نومجاعی» مثابهسنده قالبرسهده مرانفوزك «متوكل علیالله» اولهرق ياپمسی . . . يی حائز قيمت و اهميتدر .)

کردلرك اوضاعادقلری بو برچوق استیلالرده ایسه عقللرینی عطالته ، فکرلرینی عقامته سوق ایتمهرك بتون عزملریله ، بتون قوتلریله ملیتلرینی ، عنعنهلرینی ، حسیات نجیبهلرینی ، قدرت فکریهلرینی ؛ قوة ممیزهلرینی محافظه ایتمشلردر . -

کرد کنجلرندن: یاملکی زاده

کردلرده ضروب امثال

- مابعد -

تاریخی :

« کسه‌بس مالا روژکان خراب دیکه »

فیض قوس «روژکی» لیلرك اونی ییقار .

(« روژکی » معروف تاریخی عشیرتدر . بتلیس حکومت کیرهسنك ، «دائمی اردولری» لری مقامندهدر. کرد تاریخنده افرادینك شجاعت و جلادتی

تشریکیله مقتدر اللرده سوق واداره ایتدکلری جسیم اردولری سایه‌سنده مظفریتدن مظفریته قوشیورلردی .

عدل وحق بر دستور حرکت اتخاذ ایدن بیوك حکمدارلرینك اداره‌سنده قلعه‌لر فتح ایدن بواردو اجرا آتیله ، مدنیته خدمتیله ، انسانیتیله ممالك مفتوحه‌ده‌کی سکنه‌نك وطن اصلی ایله مربوطیت وصمیمیتلری پك چابوق تأمین ایدیلیوردی .

ایشته بوندن بیکلرجه سنه اول وحتی دها اوللری تاریخك بیله تمامیله ضبط ایده‌مدیکی زمانلرده موجودیتی آشکار اولان بوقوم بالآخره شرقده‌کی نفوذ وقدرتی عمران ومدنیتی سایه‌سنده حدودینی بلخه ، سند نهرینه ، قزل ایرماقلره قدر بیوتمش ودها صکره‌لری حبشستان حدودینی ، طونه نهرینی بیله کچمشدی .

بوقدر تعالی وترقی ایله آثارمدنیه‌لری زمانمزه قدر انتقال ایدن بوملت عصرلردن صکره تاریخده کوریلن بعض اقوامك انحطاطی کبی اوده انحطاطه یوز طوتمش قدرت وقوتده کیتدکجه زبونیت کسب ایتمشدر .

کردلرك ایرانك غربنده متمکن اوللری و بتون محارباتك دخی همان غربده جریان ایتمسی بوضعف وانحطاط ادوارنده اك زیاده کردلری متأثر ایتمشدر . ضعفی توالی ایدن طبیعی الحصول مختلف استیلالرده ، تقسیماتلرده ایسه زوالی کردلرك چکدکلری مزاحمی ، مشقتی تعریف غیرقابل برحاله کلمشدر .

اسلامیتك ظهوری واوندن صکره شیعیلك وسنیلك تفرقه‌لری ونهایت حکومت ایرانیه وعثمانیه اداره‌لرنده اوله‌رق پارچه‌لانملری ، انکشاف ملیلرینه ترقی وتعالیلرینه باقه‌مامه‌لرینی وبوسببلرله‌ده تکملات مدنیه‌ده کری قالملرینی موجب اولمشدر .

هرنقدر کردلرك وبتون اهل اسلامك بنام سرداری اولان سلطان ـ صلاح الدین ایوبی زماننده اولدقجه نفس آلمش ایسه‌لرده بوحال چوق سورمه‌مشدر .

برنجی سنه ١٢ كانون اول ١٣٣٤ عدد ٥

سنه‌لكی ٢٢٠ غروشدر.
آلتی آیلغی ١٣٠ غروشدر

سالك ٢٢٠ غروش.
نیف سال ١٣٠ «

مسلكمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

ژین

حیات

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه‌-کوردجه مجموعه‌در.

کرد نه‌ایدی نه‌لر ایستر

کردك تاریخ قدیمی . . او عصرلرد.ری بحث ایدله‌ین حیات ماضیسی تتبع ایدیلورسه نه‌خارق‌العاده همتلر . . نه عزملر کوریلور . اوهمتلری ، او عزملری شمدی ایله‌قیاسه قالقیلورسه مدنیتك‌اقداماتی پك‌ناچیز براقه‌جق فوق‌البشر مساعیلری .. فوق‌العاده عدالتلری کوریلور .

پهلوان مدلولیله آنیلان بوقوم میلاددن عصرلرجه اول شرقده‌باشلرنده فراعورنلر ، خواع زاتارالر ، کیخسرولر کبی مؤسس‌دولت حکمدارلری اولدیغی حالده مکارم اخلاقیه ، قدرت فکریه و سطوت مادیه‌لری سایه‌سنده طریق انسانیتده ، شهراه مدنیتده یوریورلردی . عصرلرجه مدت بو یورویشلرینه مانع اوله‌جق نه داخلده ، نه خارجده هیچ بر قوت یوقدی واوله‌مزدی . چونکه ؛ کرد قومی داخلده ترقی و تکاملی بطائت ومشکلاته وحتی ممتنع‌الاجرا برحاله قویه‌جق ، حسیات و روابط و منافعی یکدیکرلریله ائتلاف واتحاد ایده‌میه‌جك صورتده دائما آیری بولندیره‌جق غیرمتجانس برقومدن متشکل دکلدی . اصلاری تشکیل ایدن میدیالیلر ایله بالآخره حکومتی آله آله‌رق حدودی دها بیولته‌ن‌ایرانیلردن مرکب ایدی‌که‌بونلرده عین مرقدن وعین قاندن ایدی .

خارجده ایسه فطری اولان شجاعت وقهرمانلقلرینه ذکاودرایتلرینه

برنجی سنه — ١٢ كانون ثانی ١٣٣٤ — عدد ٥

سنه‌لكی ٢٢٠ غروشدر
آلتی آیلغی ١٣٠ غروشدر

مسلكه موافق مقالات
مع الممنونیه درج اولنور.

ژین

حیات

اجنبی ممالك ایچون:
سنه‌لك ٢٢٠ غروشدر
نصف سال ١٣٠ ››

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در.

مندرجات

نسخه‌سی ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

آدرس :

باب‌عالی جواری ابوالسعود جاده‌سنده نجم‌استقبال مطبعه‌سنده (ژین) اداره‌خانه‌سی

توزیع محلی

باب عالی جاده‌سنده یکی شرق کتابخانه‌سی

کرد لسانینک قواعد لغویه‌سنه دائر مقدمة‌العرفان نامنده بر رساله نشر ایدلمشدر . اداره‌خانه‌مزده و شهزاده باشنده قوئوپراتیف شرکتی جوارنده صحاف حمدی افندی دکاننده بولنور .

اجتهاد

دوقتور عبدالله جودت بک برادرمزک تحت اداره‌سنده اون‌بش سنه‌دن بری نشر ایدیلان وجهاد وحرب اعلانی متعاقب حکومت سابقه طرفندن تعطیل ایدیلان بومجموعه ، بودفعه ینه هفته‌لق اولارق نشراولونمایه باشلامش و ۱۳۰ و ۱۳۱ نجی نومرولری چیقمشدر . قارئلرمزه توصیه ایده‌رز . سنه‌لک آبونه بدلی ۲۵۰ ونسخه‌سی ٥ غروشدر .

آدره‌س : استانبولده جغال‌اوغلنده اجتهاد ئه‌وی‌در . تلفون‌نومروسی ۸٦٥ در .

او کردستانه کەخلکی‌وی همو عشیرتن پیاون ، غیرتن ، مسلمانن ، صاحب ناموسین ، مدرسـه وفقیان هیه ، اسپ ومایی حدود دەبخشی ... فقط چەفائده اوروله دنیای‌دوورماون وله فکر خراب خلکی‌کەلەحق وایان هیه تماما بی‌جزن ... هناویستا چون‌لەروژ آوا (مغرب، فرنکستان) یەدور بون اکایان‌له هیچ نبو ، ووایان دزانی‌کەوه کویشـوده توانن‌لەمال بابیان راحت بمی‌نن ..، بلااور ومع‌التأسـف زمانه واتاوه ، جیکامان خرابه ، بەجیا کە ناتوان‌راویستن ... لەبودفع ناموسمان ، وطن‌مان مجبورین که ایمەش وەکوخلکی بەغیرت‌بین ، بەقوت‌بین ، علم‌مان بەبی بەجزبین،والادەمرین .م

بلی برایەکان من ! . . امن کروم وبوی فخردەکم ، بلاچیکم زمانه بەتوبزی اقرارمەبی دکا که بلیم : اوروقوم رش وحشی افریقـای کرم ، بواسطهٔ علم‌وهنر لەدنیا داجیکایان هیه ، مکتبیان‌هیه ، ری آسـنیان هیه ، دوله‌مندن ... بلاایمه دکل‌اوی‌قدیمین اصلمان‌نجیبه ، بدبختین وهیشتالەمملکت خوشی کردستانی ، هچهٔ هچهٔ . . . کوی دریژی دین ودورین ... لەبربی علمی مردومان بەبی نوشیری دمری . . . لەبربی حکیمی دایکمان لەسر مندالی وفات دکا . . . ابربیسایه چاومان کویردەبی ، لەبربی‌صنعتی‌چندپولیکی کەبازیت وەکیرمان دەکەوی بخورانی دیدین بەخلکی ...

وا کرخدا نخواستەوادوام بکازروتمان صنایع ذهنی ومالکمان لەدست‌وروا ودەبین‌بەنوکر وبذلیلی‌دمرین... زمان فساد دکراوه کرارجارهٔ فسادکرا...

فقط لبوایوصیفەدەکل اوشان‌وشهرتەنان وابعقیری‌راوستن وبەتمبی ملك عزیزمان‌لەدست بدەن. البته ایوەکەصاحب شرفین، قیضهٔ من‌دەکوی دەکرین ورن ثازدوەلبو خاطر ایسلك باب وباپیرمان اتفاق بکەین ووطن‌خوشمان‌قربانی منفعت رزیله وکرسی ریاست‌نەکەین.. چونکه وقت‌تنکه ..ودشمن‌لەغفلت‌ما استفاده‌دکا ... حی‌علی‌الفلاح!. والا پشیمان دەبنەوەوادی دمی‌هیچ فائده‌ینه

بعدازین کربدر قبر من آئی‌تو : چنان می‌ماند :
نوش داروکه پس ازمرك بەسهراب دهند . . .

قاضی زاده م شوقی

صاحب امتیاز ومدیر مسئولی : حزم   استقبال مطبعەسی

جرای چندهزار مالی کوژاندەبو ، دروریکایکی راستی دوزیەوە والبوبا خوشی وندردەواریان ، علم طبابت وەکو پیغمبر فرمویتی : (لکل داء دواء) درمانیکی تازە دیەوە ولەسرسوی ضعیف انسانی رفع کرد . انسان‌دەتوانی بی‌کە زور مصیبت ودرە پیشوواور وتواو دفع کراون.

بس معلوم بورمان دیستا خلاصۀ سعی وغیرت وکشفیات چندصد سالەیە و اوهمو ترقیانە ، بروشفیکی تازە ژیانیکی دیکەیان پیدا کردوە و هموونیا ، لەطرز اوژیانۀ بقدر اوی کەلازمەاستفادەیان کرد ، واوەبو کە اورو کەمدنیت حاضرە یاخود مدنیت عصر بیستم هاتە وجودی . . .

کە وابو انسان دەتوانی بلی عصر ویستا خلاصۀ سعی وترقی اوهموسالەیە واوان کسانۀ کە اویستادە ژین ، دیاەوی کە اسودە مسعود بن . . .

دەگل اوهمو پیشرفتی‌یە عصر حاضر لەکلیلک شتا نداله دوایە وعلم وفن نەی توانیوەلە انساناندا بعض صفتیکی خراب هل بکری . مثلا حرص وطمع اویستا فکر هموکس اوەیەکە رزق غیری خویان برفینن ودەلین :

امن دەخوم اتومەخو ! . .

لەوی خصوصە دازمان پیشو دەگل اوهمو جهلۀ جاتریو چونکە حرص اوندە زورنبو پیاو فقیر وملت بی‌دستەلات دائما محافظە دکران ، بلااویستا واینە مع التأسف وەکودەلی : فلک‌زدە وازهر طرف سنگی ، اوانە کەبضعیفی مالەهمو طرفیکی تعرضیان بودەکن ؛ بەطمع کرامی بری ، دەکوژرین ... لەبراوی لازمەبی دستەلاتان لبو محافظۀ حیات خویان زورتر تقلای بکن‌تا نەکوژرین . لی‌لە عصر حاضر انسان یادبی سعی بکابژی ، یاخودکە تمبل بمری . . جابە اوملاحظە امن بیم خوشە کیک احوال خومان تماشابکم ، ومع‌الممنونیە وینم‌کە : قوم من‌یعنی کردان ، ملتیکن مستعد و وطن‌پرور بوداتما لەبناغۀ تاریخیان هتاویستا کە چوار هزار سال رابردوە ودەگل‌اوی زور قوم جیرانیان وەکو آتوری وبابلی وساترەکە محوبون واروکسیان لەناوە اوان بواسطە اوجنتەکە هیانە ؛ هرمان وهم وهامانیکە انسان‌اوری وتوالی بلی : کردستان هملی

که خاك پاك وی لانکه لبو سقان بابیرمان
له سرقبر جوانان دیدهٔ شیلهیره کریانه . . .
تاشای هرقدی داری مکه ! . اوروبه کیاف سختی
که آوشینایه یادکاری قدیم دایك کردانه .
له دی اوروبه بی تو درده داره دایك سرشینت
به بی قو دز کیرانت فاط چاو جوان دیده کریانه
اوی ملك قدیم وموطن اجداد پنونه ! . . .
بمردی می روحنینه چون جریم ملك بابانه
به علم ومعرفت نیراد بکه فکر نجوانیت ، تا
ده کل شوق بجوته متفق بن مردو مردانه

قاضی زاده
م . شوقی

وضعیت ایمه کرداز ده عصر حاضر

اویستا که ده عالمدا اساس عرف وعادت کونه ، به ترقی زمانه وپیش کوتن علوم وفنون تازه ؛ کههریکیك لهوان خارق العاده فکر انسانیان اشغال کردوه صبره صبر تکامل کرد و لبو سعادت بنی بشر ، عالمان لههمو قوت وتأثیرات طبیعیه ، نبوعیکی محیرالعقول ریکای استراحت انسانیان تأمین کردوه .

بلی ، پس لهبو استراحت انسانان بوکهری آسین (شمندفر) وکشتی بخاری لهپاش اوهمو مشقت ودرده سریه ایجادکرا ؛ بواسطهٔ وی ریکای دورنیزیك بو ، مشقت سفر زمان قدیم که دهبوبایه بهپشت ولاغی بکری ، بتوادی لهدنیایه ـ غیرممالکت بدبخت ایمه نهبی ـ حل کیرا ، وبوی ممکن بو که خانه وادهٔ نوع آدم باسانی لکل یکتری پتکیل ببدا بکن ، وله جیران حویان شتی تازه فیربن وله شاری یکتری هاتوچویه بکن وبه نوعهٔ تجارتی بکن ومال خویان ادادان بکن . . لهلایکی دیهی ارعامه وقته بوکه لهبو چارهٔ دعضه حسینیکی که ده پشودا ، پجهٔ عداوتی خوی زور علنکی خرا ... دبوه

خلاصه مقصد من زلف کال بو ، بوبه‌لیم کیژه
سراپا فکر وجسم مثل زلف خاو جانانه . . .
له‌شریان ووریدِ جسم فانی من وه‌کوخوین ،
ملال چاوتحمرورت دکا دوران وسیرانه ...
بلی حلاجم واورو اسیر رنگ بی‌رنگیم . . .
به‌سودای تو مستم ، چونکه چاوت داویه پیمانه .
(انیر) حسن توچون معکس انوار لاهوته
له‌تاریکی وجود کنج ناسوت روژ تابانه
چرای فکرم لوی داشم دکاتن اقتباس نور
مثال پیرمیخواران له‌جام لعل میخانه
له‌صحران مرغزار عالم ارواح علیین ،
شهنشه‌بو ، خیال فکر سربازم ، طاقانه
محیطه من فلك بوواوج قدسیت نشان دل ...
منزه‌بوم ، له‌پابند فسون جسم وخمخانه . . .
که تقدیر ازل ، واهات اسیرچاوجادوت بم
ده‌سجن طبع چواران روح پاکم بند زندانه
چلون طبع بشر مخلوط خاك پاك طینت بو ؟
هبوط کردوه فکر روحم هاته هیلانه .
له‌نیو دنیای خالی هلیژاردی پاش تدقیق ،
له‌جرگه اسیادا مأمن ومأوای شاهانه ...
چمن‌شین وسمن خوش بین وداشم مست ازهاره
به‌شاخ وداخ وچوم وکانیه‌کان سرطاق ایرانه . . .
لوی تاشم ده‌نوشی بادهٔ سودا ، صبی‌نان زو
به‌پیاله چاونرکس بلبل اشفته ، چرانه
له‌وی تیرا وده‌بی خولیای حوانی وروح محمکیشان
افول ارعواتی روژوی پاش مانك تابانه ...

لاوی من‌هیژ کورینه مشکامن
قودا شوری زیرینه کل‌مشکی!
ژدورمه‌یك دودینه مشكا من
دای، بابان‌هایژی نینه کل‌مشکی !

شرقیلرینی غایت انجه‌دن‌ترنم ایدییوردی . پریٔ عشقك تماسیله اهتزازه کلن زرین دوداقلرندن دوکیلن بوشلالهٔ صوت و آهنك (یاپراقلرك)چیقاردیغی مطرد، یکنسق ولوله‌لرله بوغولیوردی. بو حزین نغمه‌لر باشقه‌سنك نظر اطلاعنه یتشه‌میور ؛ یالکز اوکا اونك روح مجروحنه برغدای معنوی بخش ایدییوردی . نه‌وه‌ت او ؛ بوعشق الهیسنك هم بسته‌کاری وهم سامعی‌ایدی. نه‌وه‌ت شو پرغرام نغمه‌لری اوندن بشقه کیمسه ایشتمیوردی .

۲۰ - تشرین‌ثانی ۳۳٤ حکاریلی

عبدالرحیم رحمی

تحسر جوانی و ترانهٔ وطن

به‌بی‌تو عالم دل ، غرق دریای یأس و حرمانه . . .
تماشاکه : شپول اورو چلون سرریژ چاوانه ؟ . .
عجب طوفان دره‌حس شبابم ! . هل ده‌چی داشم
له‌قلب پرخروش اسرین چاوم لعل رمانه . . .
ده‌افاق امل اورو سرابه وصل تو ، دوره
لبوبه فلسفه ژینی لبومن بوته افسانه . . .
جوانی ونشئه وشوق صبانم بی‌تو برباده . . .
بهار رابردوهاوین هات وپائیز ، وقت زستانه .

وقلنجنك قبضه‌سنی آلتوندر . فقط زنهار بونی کورمش ؛ بونا محرمله قونوشمش دکلم . بلکه اوزاقدن بربرمزی کورمشز . محبتمز بوصورتله تأسس ایتمشدر . پدر ووالده‌لرمزك بوندن معلوماتی یوقدر ؛

سفره‌یی دوناتقده ، پیشه‌کارلر [سلاملق خدمتجیلری] اینسه سماور حاضر لامقده ایدیلر .

سفره دونامدی مسافرلر صباح قهوه آلتیسنی یاپقده ایدیلر خدمتجی قیزلر قلان یغورتلری (مشك) دنیان ـ (یایق) لره طولدیروب (سوبی) دنیلان سهپایه آصدیلر . و بهر سهپایه ایکی قیز تفریق اولندی .

خط مستقیم اوورینه دیزیلن سهپالر باشقده مصنع بر کوجك سهپایه معلق بولنجق بر (یایق) حاضرلانمشدی .

کرد محبوبه‌سی شو نازنین سهپایه ی ملاشدی : اکلنجه اولمق ایچون بر طرفدن بو خفیف یایی صاللایور ، دیکر طرفدن آهنك مخصوصیله شو :

( ) (۱)

زوزانه خوش زوزانه مشکامن

مشکا ماستی میانه کل مشکی!

لاوژ مالید میرانه مشکا من

عشقا مو ، زینانه کل مشکی!

ایرو همه مهوانه مشکا من

(۲)

ئه‌وینه خوش ئه‌وینه کل مشکی!

معناسی

(۱) مسکنمز یایلا همده غایت کوزل وصفالی بریایلادر . ای بنم انیس روحم (یایغم !) سنده‌کی یوغورتده لحب و مبارك عد ایتدیکمز قویون یوغورتیدر (کچی ، اینك یوغورتی دکلدر) بنم سودیکم‌ده امیرعائله‌سندندر . ای بنم انیس روحم اولان (یایق) بنم کبی (کل) دیه صسلنه‌رك خروشه کل ! چونکه بزم عشقمز عادی دکلدر ، بلکه کردلرك مشهور عشق فدائیلری اولان (ممو و زین) عشقنه بکزه‌یور و قلبمی تسخیر ایدن‌ده بر کون مسافرمزدر .

(۲) ئه‌وه‌ت آره‌مزده‌کی محبت غایت بارلاقدر و بنم سوکلم هنوز کنجدر

افق يالدیزلیان قرمزی لوحه شو عائله‌نك اشـارت بیداریسی ایمش کبی هر طرفده بر حرکت حاصل اولدی کبی عبادتنده ، کبی قرآن اوقومقده ، بر طاقی‌ده (وای !.. نویژامن‌جو) [٥] دیه تلاشـده ایدی ، زوزان بر عبادتخانه‌یه دوندی .

او اثناده ایدیکه : یارم ساعت اول انجه بر سـسله اللهی یاد ایدن دلبر الندهکی سورمه چوبوغیله ـ آینه قارشوسـنده طورمش ـ کوزلرینه سورمه چکیور ، برطرفدن‌ده خفیف صبا روزکارلرینك یلپازه‌لدیکی زلفلرینی دوزلتمکه اوغراشیوردی و بر آز اول کمال تضرعله اللهنك عبادتنه مشغول اولان شو عابده دلبر شمدی‌ده بر قاچ قلبی تسخیر ایتمك و کندوسنه طاپندیرمق ایچون حسن مفطورینه یدصنعتله باشقه برطراوت بخش ایتمکه اعتنا ایدییور ، سوسله‌نیوردی .

کونش آلتون اشعه‌سیله زوزه جبالی یالدیزلاتدی ، چیچکلر تبسمه باشلادی . کرد محبوبه‌سی‌ده کونشه رقابت ایدرجه‌سنه برچندن طلوع ایتدی چادرك دیوان خانه [سلاملق] جهتنده بولنان مسافرلره صباح سفره‌سی حاضرلانمق ایجاب ایدییوردی . مطبخ اتخاذ اولنان طرفه خرامان اولدی : خدمتجی قادینلر ، اوجاقلری یاقمش اوزرلرینه وضع ایدیلن (ساج) ده (نانه‌رونك) [٦] یاپمقده ایدیلر .

مطبخك هرطرفنده برفعالیت مشاهده اولنمقده یالکز یغورت قازانلری اقشامکی وضع ساکتلرینی محافظه ایتمکده ایدی ؛ اونلرك هیچ بر طرفنه طوقونلمامشدی .

دلبر قیز ، قزانلره یقلاشدی ؛ قپاقلرینك آلنمسنی امرایتدی : قازانلرك سطح سفیدنی قاپلایان ایکی سانتیم قالنلغنده‌کی قیماقلری نارین پارماقلریله طوپلادی ، احضار ایدیلن طباقلره وضع ایتدی . دیکر طباقلره‌ده تازه یغورت طولدیردی . بری طرفده خدمتجی قیزلر بال ، پینیر ، تره یاغلریله

[٥] (آیواه : . . عازم یجدی) دیمکدر .

[٦] یایلا حالنده کوردلر تره یاغندن انجه یوفقه حالده ساج اتمکی یاپیورلر شو لذتلی اکمکه (نانه رونك) دیرلر .

بر کرد محبوبه‌سنك صباح مشغولیتی

بیاض قارلرله اورتولی مسلسل شاهقه‌لری بارگاه کبریایه اوزانمش برر دست تضرعی آگدیران کوردستانك مرتفع طاغلری اوزرنده؛ رنکارنك ظریف چیچکلرله بزنمش اوقاجق بر دوزلك اورتاسنده، طار بر مجرا داخلنده حزین شریلتیلرله آقان، برودتیله مشهور برصو کنارینه قورولمش وبتون عظمتیله بر کرد عائله‌سنی بارینديران یکرمی درت دیرکلی چادرك حرم جهتنده‌کی (چیت) [۱] آرقه‌سندن انجه بر صدا ایله الاهی یاد ایدن رسس کلیوردی .

(زوزان) [۲] تام معناسیله ساکت وصامت بولنیور، قویونلری (شه‌وین) [۳] ه کوتوران چوبانلرك قوال سسلری ایشیدلیور :
قرزولر، قارشی یاماجك معطر، چیچکلی اوتلری اراسندن صباحلقلرینی طوپلامغه سوق ایدلمش؛ نکهبانلری بولنان (قصاب، کورزو) [٤] لرك‌ده سسلری کسلمشدی.

چینار؛ اوزرلرینه دست قطرتله نقش اولنان لاله وصاری چیچکلرله بر کرد دلبرینك کمال اعتنا ایله معشوق شرفنه بایدیغی خالیلرله فرش ایدلمش بر صالونی آکدیرییوردی .

نباتاتك اوراقنی مسافرخانه اتخاذ ایدن الماس رنکلی شب نملر کونشك طلوعنه منتظر وایلك شعاعلرك تماس زرینیله مهیای الوداع بولنیورلردی . بادصبا کونشك قریب‌الطلوع اولدیغنی تبشیر ایدییوردی .

بوحشمتلی چادرله اوتوز آدیم قدر اوزاغنده قورولان دیکرچادرلرده‌ده یواش، یواش بر حیات وحرکت حس اولنمیه باشلادی . صانکه : کذار

---

[۱] چادرلری لوجه‌لره تقسیم ایتمك ایچون انجه چوبوقلردن ایسکاه مصنع، حصیر بچمنده یاپیلان دیوارجقلره دیرلر .
[۲] زوزان ، کوردجه یایلا دیمکدر .
[۳] قویونلرك طلوع فجردن اول ارتلامه‌یه کوتورلمسنه دیرلر .
[٤] قویون محافظلری اولان وفالی حیوانلرك اسم خاصلریدر .

مخصوص اولان سسنی چیقاریرسه‌ده کویلو مثلی ذکر وضرب ایلر)

« أوا آش ، أوا جرکا آش ! »

ایشته دکرمن ، ایشته دکرمنك اولوغی !

(بو مثل ایکی « شروان » [٣] لی آراسنده جریان ایتمش بر حکایه‌دن مستخرجدر . شویله‌که: بغدایی دکرمنده اوکودوب‌ده عودت ایدن بریسنه تصادف ایدن دیکر همشهریسی ،

— بن دکرمنه اولسه‌یدم، سندن اول بغدایی اوکودوردم» دیه چیقشمسی اوزرینه او برقی‌ده کندوسنی مدافعه ایدرك بونی یاپه‌میه‌جغنی، «حاب اوراده ایسه آرشین بوراده» قبیلندن قارشوسنده‌کنی تجربه‌یه دعوتله آلنده‌کی دکننکی کوسترەرك،

ایشته دکرمن، ایشته دکرمنك اولوغی!» دیر ودکنکنی بر دصاپلار صاپلاماز هرایکیسی‌ده صرتلرنده‌کی چوالترلك محتویاتی آغاج پارچه‌سنك اوزرینه دوکرلر!)

«ودریس بیه چه دنك ددد »

ایپ اولسه‌یدی نه سس ویرردی !

«موسی بك» [٤] بدری «میرزه بك » موطکی» [٥] قضاسنه قائمقام تعیین ایدلدیکی وقت موسیقی‌یه آشنا ونقابه کاهی‌ده برلکده کزتورر، کندوسنی زیارته کلن کویلیلر، اوتقوده بولوندیغی اثناده قبول اوطه‌سنه کیدرك دیوارده آصیلی اولان کمانی دقتله تماشا ایدرلر کن ایچلرندن بریسی کمانك تلنه دوقونیویر. منکه تلك حجمیله متناسب اولمیان بر سس چیقارمسی اوزرینه حیرت ایله — بو مثلی ضرب ایلر.) مابعدی وار

لاورشید

[٣] «سعرد» سنجاقنه تابع میوه‌سنك نفاست و مبذولیتیله معروف قضادر .

[٤] «بتلیس» تابع اراضیسی منبع ؛ فقط کوزل وادیلری حاوی بر قضادر .

[٥] حرب عمومی و زماننده کردلرك روسلره قارشی اللرینه پك اسکی سیستم اسلحه ویرمك ، اعاشه ایدامامك ، کیلان آتلری غصب ایدیلەرك کندولرینه پول ویرلمك، ملی تشکیلاتلری الغا اولونمق کبی سقیم وادراکسز حرکات قارشوسنده، ینه کردتاریخ جلادت و مفاخرینه یوکسك منقبه‌لر علاوه ایدن «(حسنان) عشیرت رؤساسندن «خالد یوسف»، «سیپکی» عشیرت رئیسی «عبدالمجید» «مماش» عشیرت رئیسی «قره‌بی» پاشا وسائر امرای اکراد میاننده تمایز ایدن مشهور «موسی» بکدر .

« ریشدیرمق یالاکز ، کشکك ایچور[illegible] .

« غین سرشکنتی توز هودبکره »

باش « قریق » ندن قیری خسته‌لقلر ، بوتون ساریدولی .

(طبی بر ماهیتی حائز اولان مثلك ، طبابتك حال حاضرده‌کی ترقیاتیله درجهٔ صمیمیتی کسدیریله‌مزسه‌ده « باقتریولوژی » نك کشفیات اخیره و مشمره‌سی اوزرینه ـ هر حالت مرضیه ایچون بر مرلد مرض ـ ارایان ، بو اعتبارله سرایت امراضه بر ماهیت عمومیه عطف و استناد ایدن ارباب علك مدعاسی مثلك قیمتی آرتیرمقده‌در . بو وسیله ایله کردلر میاننده طرز قدیم اوزره حکیملك ایدن و بین العوام فوق العاده شهرت قازاناندن اولوب الیوم بر حیات اولمیان (بهتان ـ بوطلن) نك « سناتو » نام کوینه منسوب و علی روایة « جذام » ی (کی و تیار) ایله تداوی ایدن « ملك » ، کذا «هویدان» [٢] عشیرتنه منسوب جراحلغیله معروف «ختمان» نام دیپلوماسز حکیملری ذکر ایتمک مناسب بولدق)

« ،آو نه‌جه آوایه »

صویك کیتدیکی یر معموردر .

(بو مثل ، ایی بریمکی متعاقب ایسته‌که ایچلین صو ایچیه یزان ینیلیر . معین زمانده صویك حیات وکائناتده آشکار اولان عظیم رولیده افاده ایتمکته‌دز)

مزاحی :

« بجیزی نجیزی قنجایزی ! »

« نه قالار باغرسه‌لا ، چاغیرسه‌لا : قنجایزتك !

(قنجایز ، طعمی لطیف ، کوکای بر اوتدر . بر کون اوزون مدت بو اوتی آرایوبده . بولامیان کویلونك بری نهایت بر دلیکه صینمش اولان صحرائی نبات ظنیله قوروغندن طوتسی اوزرینه ، بیچاره هر نقدر کندوسنه

[٢] « یتلیس » قصبه‌سنك شمالنده کائن بالاقره چیقان و جنوب حوالیسنده توطن ایدن ، قسم کلی‌ی تلیسی خاندانو قنعه‌سندن مرحوم حاجی نجم الدین افندی طرفندن اسکان اولونان بر عشیرتدر .

بو یلەجە عین مآلدە « مکری » لهجەسندەدە ضرب مثل واردر .

« دنیا ادورە ، کاژیرە ، کاژوە »

وقایع صرە ایلە تعاقب ایدر ، کاه اعلا اولوره ، کاه ادنا !

« قرا مرتکی حق سرسر گوی »

ضدوغك [illegible] چوبالکه قدردر .

« سر برین ، نایە گرین »

کسیلن باش صاتین آلنماز .

« سر بینجلی ، ناچه گوری »

« اجل » سز باش ، قبره گیرمز .

« حق مرنی ، چاولکرنی »

انسانك کوزی ، اولنجیه قدر اندیشهٔ حیاتله مشغولدر .

« گریانە ، درتیانە »

کوزی آچیلیر .

« قرا شکستی بە کوخار بە جبری »

قیرنەیغی ایچین اکری قیبەجقدر .

(بومثل تأثیرات جرحیه نتیجەسی قیریلوبدە بالآخرە منکسر اولەرق التصاق ایدن کیکلر حقندە ضرب ایدلنسەدە « عین اسبابك عین نتائج حصولە کتیرمسی » مقامندە ایراد ایدیلیر) .

« کندو بازی برای هوق »

بایقوش و طوغان بر برینك اشیدرلر .

« کوابر گوی دخینە »

نکلك ، ککلکك قارشوسندە اوتر .

نەودانی زهە لیسەرا [1] بشە »

[1] هنلیسە ـ أتلە بولغورك بهارلە برلکدە حل وطبخ ایدیلوب اوزرینە روغن علاوە اولنانرە معروف بر یمکدر . بایراملردە برای اعتزاز زیارتچیلرە اکرام اولونور. [illegible] قاریشدیریلیرسە اولنمشیم قاسق آرتار [illegible] علیە « قاریشدیرمق » کیفیتی [illegible]

« کسادی ، دیکه قهادی »

محرومیت منبع فساددر .

« حق بزنا کول نامینه لسر بزنا استرودار ... »

بوینوزسز کچینك حقی ، بوزینولی کچی‌یه قالماز !

« قدر زیر ، زیر کردزانه »

آلتونك قدر و قیمتنی قویومجی بیلیر .

« هر طیر برف خو »

هر قوش قافله‌سیله‌در .

« خیال برچی‌ه نانه »

آجك خولیاسی دائما اکمکدر .

« نفس بابه‌ته ، جل نوبه‌ته »

« نفس » هرکسده مساویدر ، البسه موقعه کوره‌در .

« به‌خو کرن درمان‌تنه »

انسانك کندی یاپدیغنه چاره یوقدر

(دیاربکرلی مرحوم سعید پاشانك بو مآلده « اولدیرندن بیلمه جرمی صوچ ونندر بترن » مصراع برجسته‌سی واردر) .

« تاو کری بکازی درکیته »

قوردك آدی چیقمشدر !

« برانی بریه میرانی »

چوقلق ، قهرمانلغی یکمشدر .

« طیر کو کوشت دوخه ، نکول وی کیره »

ات ییین قوشك غاغاسی اکریدر .

(فی‌الحقیقه بو مثل ، ظاهراً ، تاریخ طبیعیجه معلوم بر حقیقتی افاده ایدییورسه‌ده ضمناً ، « ات ییه‌بیلمك ایچین » غاغانك اکری اولمسی لزومی » نی قصد ایدییور .)

« داعبهٔ کوشت خرر ، دونده‌کی خواره »

کوچك دولتلرندن ایکی اوچ درجه واسع اراضی‌یه مالك و نفوسجه‌ده بقیة السیوف اعتباریله ینه‌اوندرجه‌یی حائز برقومك موجودیتی انکار ایتمکدن‌سه او قطعه ایله کندیلری ارەسنده برسد چکمك وخجالتدن اجتناباً اونلری کورمامك دها اولی‌در . عزیزم بتلیسی اوست طرفی سزا کلاتیکیز .

سامی‌نیه‌لی توفیق

کوردلرده ضروب مثال

ادبی :

« کر کودی تصور که سرا ، که ددور بیندا »

اشك دوربیندن نه آکلار !

(مشهور « مم وزین » مبدعی شاعر حکیم « احمدخانی » حضرتلرینك بر مصراعلریدر . متبحرین علماء اکراددن ، بتلیسلی مغفور شیخ أمین افندی حضرتلری ، استانبولده بر کون بر محفل أکابرده ـ حاضروندن بر ذاتك کردجه‌ده ، ادبی پارچه‌لر بولنمسنه حیرت ایتمسی اوزرینه ـ طرفندن ایراد وآمثل صورتیله ضرب بویورولمشدر .)

« کورو بینه ؟ »

« دویا کو بیار مژیکر ، ببین بو ! »

— اوغلم قوقولیمیدر ؟

— کچن سنه عین کلستاندن قوپاردیغم قوقولو ایدی !

(علی روایة ، مرحوم بدرخان پاشا ایله ، کندوسنه بر دسته کل تقدیم ایدن « بهتان ـ بوطان » لی بر کویلو آراسنده جریان ایدن محاوره‌درکه ، « کلك بکری » نی ایما ایتمك صورتیله ضرب ایدلمشدر)

حکمی :

« کەوور جی خو کرانه »

طاش ، یرنده آغیردر .

(احسن التقاويم فی معرفة الاقاليم) و بالخاصه مورخ مشهور حسن بن عبد الله
(آثار الاول فی ترتيب الدول و ابن خلكانك كتابلرنده فرسك ايكنجی مقاله‌ده
ذكر اولنه‌جق مدونات تاريخيه‌لرنده هب كردلكه دائر معلومات بولورسكز
بونلردن زياده فرانسزجه و آلمانجه اثرلر اوقودقلری طرفدن استشهاد اولنان
اوزره ترجمه‌لرينه واقف اولديغم انكليز مورخلرندن: تيلانك مسكونه جهان
Worldsqs - و ديت اقوام World'sinbaitasby G. T, 1892
موقرينك بو كونكی كائنات تاميله يازدينی الی جلده Religionsby. .1890
تيلرك شعبات عالم و امريقالی دوقتور [illegible] كينك علم لسان كتابلريله وهبيسندن
زياده تفصيلاتی حاوی اولان موسيو رينشك اثرلرنده كردلر، لرستان، فيليستان
بختياری، زند، لك، كلهور ديارلرندن بلخ طغلرينه قدر بر كردستان خبر
ويريليور .

ايكنجی فصل: موجوديت شخصيه كيدوز، بو كون كردلر بش جوق
يرلرده استقلاله مالك و مقدرانلرينه حاكم بولونيورلر. بونلر تمامله ملی برای
ده كردلر بتون موجوديتلريله مقدراتلری غرض تسليميت ايتمشلرسه‌ده
شمدی‌يه قدر تعرض دعوارينه تجسس ايتديلر. فقط بونلر سرعت
بر ويركو ايله باغلانمش و حريت اصليه‌لرينه خلل كلمشدر. هر محردن
شماله طوغری اوزانوب تراريخ عموميه‌لك تعريفنه كوره كيجه‌ده و اوزندن
وان اوزرندن قره دكزه منتهی حوضه‌لی بيلی، لر، كلهور، كوران،
باجلان، زند، بختياری، بی اردلان، جاف، منكور، مامش، كوركه، بيران، نور الدين
صوران، هركی، سورجی، داوده، شيخ بزينی، حمونده، اسماعيل عزيزی، كردی ملی،
ارطوشی، زيركی، كيهان، منخوران، كودان، كراوی، زرازی، شرفان،
شهيدان، زيركان، هاميان، بريزكان، شكاك، مكوريان، طاكوران، شمسكان، شهريان،
حيدران، جلالی، بيلان، هرومنان، زيلان، حسيان نامليله مشهور بيوك عشيرتلر
انشعاب ويونلر حالاده عشيرت شكلی محافظه ايدرك هيچ بر قيد آلتنده بولنميوب
سربست بر حيات امرار ايديورلر. بعض يرلرده مسكون قسمی حكومتك نفوس
دفترينه كيرمش و اجانب مناسبته مقداری عموميله غيرمعين ايتمشدر اوروپانك

ایندیکی حکاری، بوتان، بازران، قندیل، آکو، شاهودالهو نهایت بیستونه قدر
یوکسلن طاغلرك واديلرینه قسماً مسکون قسماً سیار اولدقلری ایچون دائما
تاریخ نقطهٔ نظرندن قاچمشلر و یونانلرله قرون اولاده تماس ایدن ایرانیلرله
قرون وسطاده دیانت و مدنیته انتشار ایدن عربلرك مدنیت و تاریخلری سوندیکی
و اوروپانك حالده فقدان وسائط و عدم امنیت مانعه‌سیله کردلرله تماسی
میسر اوله‌مدیغی جهتله منسی قالمشلر بعضاً جلوهٔ طالع اونلری شجاعت
و جلادت جهانگیرانه‌لریله طانیتمق استه‌مش ایسه‌ده تجلیلری یا صلاح الدین
ایوبی کبی مربستلهنده یاخود نادر و کریم خان کبی ایرانده منعکس اولمشدر.
تاریخ ایسه وقایع، شخص و نسبه دکل زمان و مکانه اضافه ایدرك بشقه‌یه مال
ایدییور بونکله برابر بو ظلم و ذهوله رغماً کردلرك منشأ و موجودیتی ازمنهٔ
قبل التاریخیه‌ده قارشمش و قرون وسطاده‌کی عنعنالری شرق و غربك
تواریخ عمومیه‌سنی اشغال ایتمشدر شمدی بز کرد و کردستانی ایکی صورتله
رقیبلریمزه طانیته‌جغز برفصلی اونلرك ایلریده سوردکلری دلائل تاریخیه‌یه
استناد ایدرك و قوقسزلقلرینی (هر بحثی جهلدر) اثبات و صورت آخریده
موجودیت حالیه‌ر بو کوردلرك کونده مالك اولدقلری اراضی و استقلالیت
اصلیه‌لرینی مادامکه کوزله کورمیورلر انلرندن طوتوب خریطه اوزرنده
طولاشدیرمق صورتیله کوزلرینه باتیره‌جغز . برنجی فصلك تفصیلاتی دها
منور دها متتبع کنجلرمزه براقه‌رق و قوفك مساعده‌سی نسبتنده مختصر بر
معلومات ویره‌جکم . بوکون انتولوژی بزه کوستریبورکه کرد، ارمنی، فرس، نسطوری
بر عرقدندر . یالکز مختلف مذهبه‌لرنلرك زمننده غور سیاهنده یالکز جهل
کورینان درین بر اوچوروم قازمش ایسه‌ده بونك عقل ایله املاسی
زمانی چوقدن حصول ایتمشدر . بناءً علیه نا قابل انفکاك بر اشتراك ایله
بو اقوام و عنصر بردر . مع مافیه اوروپالیلر آسیای وسطی‌یی طانیمزدن اول
عربلر فتوحات و سیاحتله بو خطه‌یه کیرمش و اونلری رحیل سیاحتنامه
تقویم البلدان جغرافیا کتابلرینه کیرمشدر ایشته مورخ و اقدیدن بدأ و طلیله
[illegible] عمر [illegible] الامم [illegible]

برنجی سنه ۲۸ تشرین ثانی ۱۳۳۴ عدد ٤

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

ممالک ۲۲۰ غروشدر
نصف سال ۱۳۰ «

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

ژین

هفته‌لق غزته‌در

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در.

ژین مجموعه‌سی واسطه‌سیله کردی بتلیسی قرداشمه

عزیزم

سلسلهٔ مقالاتکزده کوردلکه برتعریض جوابلری وارفقط کیم اعتراض ایدیور ونه دییور بیلمیورم بونك ایچون ماهیت مسئله‌یی آکلانجه‌یه قدر مسئله‌یی سزه براقیورم یالکز فکریکزی تنویر ایچون شو بر قاچ سطر یازی‌یی سزه اتحاف ایدیورم.

بر طاقم دلائل فنیه مستثنا اولمق اوزره ادوار گذشته‌یی بزه بیلدیرن تاریخ مبدئ بنم اعتقادیمجه ایلکین قومشو انسانلرك بربرلریله کوروشوب طانیشمق وبریکی قومشودها اوته‌ده‌کی قومشویه موجودیتی آکلاتمق صورتیله باشلایور. سرائر مستورهٔ ماضی‌یی ومکونات قدیمه‌یی کمسه کهانت ویا علم غیب ایله کشف ایده‌مه‌مشدر آغزدن آغزه طولاشان بو حکایات قدیمه تواریخه بر چوق افسانه و خرافات قارشدیرمش و تکامل تاریخیه انجق قطعات ارضده سیر وسفرك تدریجاً حصولیله‌یولنه گیرمشدر. کردلر ایسه بو کونکی انقاض تارومارلرینك ولسان و موجودیتلرینك دلالت ایده‌جکی اوزره قره دکزدن بدأً آگری (آرارات) سلسلهٔ جبالنك جنوبه طوغری تعقیب

برنجی سنه   ۲۸ تشرین ثانی ۱۳۳۴   عدد ٤

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

ژین

هفته‌لق غزته‌در

سالك ۲۲۰ غروشدر
نیف سال ۱۳۰ «

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات و اقتصادیاتدن بحث ایدر توركجه ـ كوردجه مجموعه‌در.

مندرجات

نسخه‌سی ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

آدرس :

بابعالی جوارنده ابوالسعود جاده‌سنده نجم‌استقبال مطبعه‌سنده (ژین) اداره‌خانه‌سی

توزیع محلی

باب عالی جاده‌سنده یکی شرق کتابخانه‌سی

کرد لسانینك قواعد لغویه‌سنه دائر مقدمة‌العرفان نامنده بر رساله نشر ایدلمشدر . اداره‌خانه‌مزده و شهزاده باشنده قوئوپراتیف شرکتی جوارنده صحاف حمدی افندی دکاننده بولنور .

اجتهاد

دوقتور عبدالله جودت بك برادرمزك تحت اداره‌سنده اون‌بش سنه‌دن بری نشر ایدیلن وجهاد وحرب اعلانی متعاقب حکومت سابقه طرفندن تعطیل ایدیلن بومجموعه ، بودفعه ینه هفته‌لق اولارق نشراولونمایه باشلامش و ۱۳۰ و ۱۳۱ نجی نومرولری چیقمشدر . قارئلرمزه توصیه ایده‌رز . سنه‌لك آبونه بدلی ۲۵۰ ونسخه‌سی ۵ غروشدر .

آدره‌س : استانبولده جغال‌اوغلنده اجتهاد ئه‌وی‌در . تلفون‌نومروسی ۸٦۵ در .

دیژن ولاط بود وژمنه
از صاغ بیم قط نمکنه ؟
غیرت ، حمیت ضامنه .
عشقاوی مهوانی منه
قربان ژورا مرکی منه
عشقا ولاط . . . .

. . . . .

١٧ - چیریا پاشی - ٣٣٤ ژمالا هکاریان

ع . رحمی

تشکر

غزته‌مزك انتشارینی تبریك و موفقیت تمنی ایدن (حادثات ، ترجمان . حقیقت، یکی کون ، تصویر افکار، وقت، یکی استانبول ، انقلاب غزته‌لریله اجتهاد و هفته‌لق غزته مجموعه‌لرینه بیان منتداری ایلرز .

کورد منورانندن بر رجا

مجموعه‌مزك هدف اتخاذ ایندیکی مقصدلردن بری‌ده اسکی کورد علما ادبا و شعراسنك الده ایدیله‌جك دیوان و اشعار و اثار سائره‌سنی ، کورد لسان و تاریخنه دائر یازلمش یازیلرینی بر صره داخلنده نشر ایتمکدر .

بوندن طولایی نزدلرنده بو کبی آثار ملیه بولونان ذواتك معاونتلرینه عرض احتیاج ایدییورز . مجموعه‌مز کوستریله‌جك شرائط داخلنده و تأمینات لازمه ویرمك اوزره بو قبیل آثارك اداره خانه‌مزه اعاره ایدلمسنی محترم ملتداشلردن رجا ایدییور و آیریجه لسان، تاریخ و اجتماعیات ملیه‌مزه دائر تدقیقات و نشریاته بو صره‌ده اهمیت مخصوصه ویرلمسی شایان استرحام بولیور .

(ژین) صحائفی بو مباحثه متعلق مقالاته مع الشکران کشاده بولونديراجقدر

نجم استقبال مطبعه‌سی صاحب امتیاز و مدیر مسئول: حمزه

زەریت وەکی صیرمە گزی
لیبری لەپی بزنان دبەزی
عشقا ولاط عشقا ولاط
نە جرك میلا کی مەبات

بوچی ژتە ام بون خدا
مە ترك کرن لذت صفا ؟
شاهان کوچە دانە کدا
هاتن لبن خانی مەدا
ترکانە کیربونا خدا
عشقا ولاط . .
. . . . .

کانی ولاطی سرهدان
صوتن اوان آتش کدان
لورا کوکر بونە شوان
دنکی بلولان ، نالیان
دنکی هواران ، کازیان ..
عشقاولات . . .
. . . . .

دنکەك تونە شولەك عجیب
ام مانە سرکردان غریب
دور بون ژولاطی دلفریب
چارە کدی دی بیتە نصیب ؟
چونالوی ربی مجیب
عشقا ولاط . .
. . . . .

والحاصل تشتی بی اهمیت ام لی دگوفرن دولة لەسری تفاق ویك بونی دتبه تشتکی مزن. زوی هندیه همی‌ملت بری تفاق چیدکت باشی‌دشولاندا موفق دبت . مقصد امه اوه کوام زهمی ملتان باشوه ماینه . عقلی زین و ریسان و کاب ، خالاطبان بکرن برهوین بنبه یك اکرنه دست فاتحه‌و یسن بکن وخو حاضر بکن گولیش حضورا خدی‌دی جاوان جوابا خوبدن . چونکه‌خونا ملتکی وها (ره‌بن) خدی دی‌زمه بخازیت ژمن کوتن ، زه‌وه اتفاق ، زمزنان همت ، زبجوکان غیرت ، زروحانیتا پیغمبر علیه‌الصلاة والسلام امداد ، زخدی موفقیت .

١٥ — چیر یاپاشی — ٣٣٤

زملاهکاریان : ع . رحمی

عشقاولاط

بهارهات شین بون گیا
جل برکرن خزاین جیا
گشتان بکن سرکانیا
زخیزی دچیت شیهی ضیا
براق ، پاك ، صافیا

عشقاولاط عشقاولاط
تەجرك ، میلاکی مەبات

جاره‌ك دی من دیبا خوزی
گونی درش کریت بظی
توماست لسر آویت طزی

ائو شاومن جوانیکی ففیر بوم رو بشر شاری ..
لەنیزی آگری عشق تو ذهنم هینده مدرك بو! ..
كه او احواله کانم يك به يك ديبو به بيداری .

موصل ١٣٣٢ قاضی زاده م : شوقی

اتفاق

از تماشـه دیکم: هچی تعتی دبیژنی قوت ، اوبدانایکا کری بی اهمیت چی بونه مثلا : اهمیتا مویکی چونیه بی وکی برهودیکن درسین دبته بن ، اوان بنان تیکدا رادچین دبته وەریس ، قوتا وریس دبیی‌سی وچار مبر نەشین بزدین .

هروسان تماشه دیکم: توکلی کرکرکان پوشکەکه بی اهمیته وەکی دریسن دبتەکاب وان کابان دیکدارادچین دبته (خالاط) کووایورد هندەمزن و هنده بقوت هرەکی کلکەکی دکیشته اسکلی . دیسانی دفکرم : چیاىد هنده مزن دقورین ریان چیدکن هنده قدر پالان ، هنده قدر هوستان ددنه شولی مصر فاوان حسابا ملیونانه عجبا! او باره دکیسکی مروفەکی .دردکون ؟

— نه خیر .

به چاوان بر هو دکن ؟

— مثلاهر کسك مهیدە قروشان ددن سری مروفی دەقروش یاهزار مروفان دکتدەهزار قروش، دده مهاندا صدهزار دکت کاری ویژی‌هنده بارەدبن دنیه بانقك، بوی بانقی چیان وردگیرین ؛ شمندوفران چیدکن ؛ دنیایی نوزوك يك دكن ؛

بحران تیکلی يك دکن ؛ چان ودکیرین‌شولان دکن ؛ کریاران راست دکن .

کەزارت حقە بلور ود دانت در شاواری
بەلنجە ولازەکت وادیارە نشئەتو لەکردانە
والآ چون دبی‌تن پیکاوە ظلم و وفاداری ؟ .. !

کە آوی جولەکە سابلاغی نشئە چاو مخمورت
لەمیرگولە، سهند[۲] وکیوی لا[۳] جانی‌بفرعالی باری ..

تماشای چاو بادامیت و صبرم ، مانع‌الجمعین :
شراب نال عشق وامر فرمونت بە هشیاری ...
جفای نوردیدە من ، لەسردل گورە کیوی کە
خدای شقت ورە قربان‌دە ساجاری بەغم خواری ! . .
ورەنا شرح احوال دل خومت لەبو بیژم .
ورەتامن بەفرمیسکم یشوم بوت پردە تاری .
علیم‌الله لەباش تشریف وچون تو لە (سابلاغی)
وطن ویران ومال سوتا ودکیژ بی‌لاو خوین باری . . .
دەنیو میرگولە کاندا سوش زرو و هلالۀ سور ...
لەباغ و باغجەکاندا بلبل شیدا وبا ساری
بە ظلم وجور دشمن بو ، بهاریان زردە پائیزیك
لەبی رحمی و دل سختی بەباریان بارلەلیو باری .
لە اغایان واشراف وملایان ، کس نما اورو .
لە سر انقاض مالیان خودە خوئی کند[٤] بەبی‌عاری .
لە اوی پیش من‌کەدەم کوت ای براکان غفلت وبس بی ! ..
جفات فرمو وطمنت واکە شوق بوج بازاری ؟
اوی وقتی اتو مست وضرور و حسن و آنت بوی ...

[۲] کوبکی خوشە وفینکە لەحوالی سابلاغی .
[۳] ناحیە یکەلە نیزیك سابلاغی . جیکای عشیرت مامشە
[٤] فارسی بوم . بایقوش .

مالله بر الده تاریخ، دیکرنده قاموس منی بولندیغی حالده کیریله بیلیر. اورایه دخولك وقت هوتی یالکز بونلردر. اوت، حال مشکلدر، سریع اجرا آنه احتیاج کوستریور. بزم طرز مساعینك انکشافی ایسه وقته، بك اوزون زمانلره محتاجدر. لکن ملتلرك حیاتی موضوع بحث اولورکن مقیاس زمان سنه دکل، عصرویا عصرلردر. (ژین) ی چیقارمقله بزشمدی‌یه قدر ملتمزجه التفات ایدلمه‌ین بر چیغر آچیور، بر اساس قوریورز. علم واقتدارمزله متناسب، وضیع بر پروغرامز واردر بونك فوقنده‌کی ایشلری دها یوکسك دوشنوب یاپا بیلنلره ترك ایتمکی موافق بولیورز. مقدرات ملل حقنده‌کی نظریاتك درجهٔ صمیمیتنه کلنجه: استانبول اوراق حوادثیله خلیج درسعادته اوفاق بر عطف نظر بو بابده واضح بر فکر ویرر ظننده‌یز. حریت ملل کونی ادراك ایده‌جك بختیاران بشرك عصرمزدن برچوق یوز سنه‌لك اوزاق بر آتی‌یه عائد اولدقلرینه قانع بولونیورز.

تمنی ایدملم که استقبال قریب بو (پرنسیپ) لرك واضع ودلبسته‌لرینی تکذیب ایتمه‌سون.

٢١ تشرین ثانی ٣٣٤ — هیئت تحریریه

بمناسبت قتل عام روسان لەسابلاغی

فریاد

جبین مینای زیو، کرد ها، خال مشك تاتاری ...
شده [١] شیل، چاوبه کیل، روسوره‌گل، طرار و عیاری ! ...
به بالا سروبستان لطافت معجز السخا ...

[١] لەمکریان عادەتە جوانانی کیژان لەباتی وسترە، شده لەسردە بستن. لەآوریشمیە.

ایقاع مضرتدن باشقا هیچ بر فائده تأمین ایتمه‌ین و بر درلو شخصی دیدی قودی ماهیتندن یوقاری یوکسلمه‌دیکی نشریات اخیره ایله بر قاندها قوتله تعیین ایدن مجادلات سیاسیه‌یه قاریشمایی پك عقیم بر آلیش ویریش تلقی ایتدیکمزدن نشریات علمیه‌کبی حقیقةً کوج بر وظیفه‌یی تقبل ایتمکه جسارت‌یاب اولمشدق . ایشته باشلارکن‌ده سویله‌دیکمز وجهله بونی اقتدارمزك فوقنده و پك آغر تلقی ایتدیکمز حالده ملتمز افراد منوره‌سنك مظهر معاونتی اوله‌بیلمك امیدی بزی تشجیع ایتمشدی. اولا شونی عرض ایده‌لم‌که بز اسلاملرك تقسیم اعمال قابلیتندن محرومیتی حقنده‌کی ادعا کزی قبول ایده‌میورز و بونی اوچ یوز میلیونلق بر کتلهٔ بشریته توجیه ایدلمش پك عصبی و حقسز بر هجوم تلقی ایتمکده مضطر بولونیورز .

وقت و نقد اضاعه‌سندن باشقا بر فائده‌سی اولمایان مناقشه‌لردن اجتنابه موفق اولور و فی‌الحقیقه مقصد و پروغراممز داخلنده صرف مساعی ایتمککمزه فرصت ویریلیرسه پك آز بر زمان مروریله بو قبیل ادعالری فعلاً جرح ایله‌مك عزمنده‌یز و بو مرامزی علناً اعلانده‌ده بر بأس کورمیورز.

برده عزیزم ، بیلیرسکزکه مقایسه عینی جنس شیلر آراسنده تأسیس اولنه بیلیر .

او حالده بزی آوروپا ارباب عرفانیله مقایسه‌ده بر پارچه انصافسزلق ایتمش اولیورسکز . بالخصوص بزم نشریات علمیه نامنی ویردیکمز شیلر کورد تاریخ ، ادبیات و احوال اجتماعیه‌سنه دائر دسترس اوله بیله‌جکمز معلوماتی اعلان ، شمدی‌یه قدر بو بحثلره متعلق سویلنمش ، یازلمش شیلری محق‌ظن ایتدیکمز نقطهٔ نظر ملیمزه کوره برپارچه تنقید ایتمکدن عبارتدر و تصدیق ایدرسکزکه بونلرده مباحث علمیه زمره‌سنه داخلدر. بز کوردلره خدمت ایده بیلمه‌یی بو وادیده اجرا ایدیله‌جك تدقیقات و نشریاتك وسعت و کثرتنه منوط کوریبورز . اعتراف ایدرزکه هر باشلانغج کبی بزمکی‌ده ابتدائیدر . فقط اوزرنده ثباتله چالشیرسه بکنمدیککز اساس هر دورلو تصورات سیاسیه‌یه بر مبنای رصین اوله بیلیر . شونی‌ده اونوتمایالم که جمعیتکاه

اركك قوزی ، بچاق ایچوندر .

« آوكی داسرسری ، چه بوستەكی كیم ، چه بستەكی زیدە »

صو ، باشی آشدقدن صوكره برقاریش آرتیق ، بر قاریش ا كسیك اولمسی حائز اهمیت دكلدر :

« میرچی سنبل لدودا »

قهرمان ارككك بیقلری آغزندەدر .

« اول دبیژن شیرەژن ، پاشی دبیژن شیرەمیر »

اولا دیشی آرسلان ، صوكره اركك آرسلاندن بحث ایدیلیر .

« دوبا میران یكە »

بیكیتك حملەسی بردر .

« وی بی بلا دوربی ، بور بی بلا كور بی »

یول اولسین ، وارسین اوزاق اولسین ، كچید اولسین ، وارسین درین اولسین

« بینا شاهباز كته كپو »

« شاهباز » ك قوقوسی كلدی . [١]

« مابعدی وار » لاو رشید

نجم‌الدین بكە جوابمز

مجمعمزك عدم مساعدەسی مانع اولماسەیدی عتاب و التفات قاریشیق مقالەكزە اوزونجه بر جواب ویرەجكدك. بز بو كونكی شكلیله ملك وملته

---

[١] « شاهباز » مشهور « آتكان » عشیرتی رئیسلرندن اسماعیل آغانك بین‌العشائر شجاعتیله معروف بكی ایمش . بكننك بر آرالق غیوبتندن استفاده ایله جوار عشیرت بكلری اسماعیل آغانی دعوت و صیقیشدیرمغه قالقیشیرلر . مسئلەیی خبر آلان شاهباز ، همجەسنك یاردیمنه قوشار و چادرك آرقەسندن نفنكینك اوجیله همجەسنی وجودندن خبردار ایلر. بونك اوزرینه اسماعیل آغا بوكسك بردەدن آتوب طونغه و دشمنلری موصمغه باشلار . چادرك كوشەسنده آیران چاناقلاماقله مشغول سكرانلك قادین كیفیته حیرت ایله مثلی ضرب ایلر .

توزلغنه کوره چوراب اویمشدر .

« دل شیوان هەبی ، ژینژی کلاست چێدیکە »

چوبانك مرامی اولورسه تکەدن کلاست « سوت ایله یغورتك مخلوطی» چیقارير .

« شام شکره ، وطن شیرن‌تره »

شام شکر کبی ایسه‌ده وطن دها طاتلیدر .

« ری دبی‌بوست ، نیار نابی دوست »

یول قیصالیر ، دشمن دوست اولماز .

« لەمادنیا آوابە ، هر کس بعقل خوشایە »

عالمك نظام و معموریتی ، هر کسك کندی عقلنی بکندیکندندر .

« عقل تاج زیرینه ، لسر هر کس نینه »

عقل بر آلتین تاجدرکه هر کسك باشنده دکلدر .

« نان بده نان پیژان ، بلانانك زیدەبی »

اکمکی اکمك پشیریجی‌یه تسلیم ایت ، بر اکمك‌ده فضله‌ویر .

« انکار کلا میرانه »

انکار یکیتك قلعه‌سیدر .

« ژن کلەیە ، میر قلهیە »

قادین مستحکم بر قلعه ، ارکك مهاجم کبیدر .

حماسی :

« برنجی‌نیر ، ژ کیریرایه » [§]

[§] روسلرك ارضروم قونسلولرندن « اسکندر ژابا » نام مؤلف محترم ، بو مثلك ، کردجه — فرانسزجه اولارق طوپلادیغی حکایات میانده ، بایزید حوالیسی اکا بر قدیمه‌سندن ابراهیم پاشانك وکیلخرجی ، عایهنده ترتیب ایدیلن فسادده‌ن و بو یوزدن محکوم اعدام اولدقدن صوکره حکم اعدامی ، کال متانتله ایپ کندی ایله چکمك صورتیله ، اجرا ایتدیکی اثناده ضرب ایتدیکنی و بویوك ناپولەئونك بو حکایه‌یی تلمیحاً طوپ اوزرندن عسکرلرینه ایراد نطق ایدرکن ،

« c,est la même idée que le kurde exprimait en mourant »

سنوینه‌یکنی قید ایلر .

لسانك درجهٔ کمالنی کوستره‌لری ، کرکسه دلالت ایندکلری معانی جهتیله ضرب ایدن‌جمیتلرك خصوصیت احوالنه ترجمان اوله‌لری اعتباریله اهمیتلری محتاج ایضاح دکلدر . خصوصا ، کردلر کبی حقیله طانمامش بر ملته عائد اولورسه ...

مع‌مافیه ضروب امثالك عمومیت اعتباریله مکمل ومعنادار اولمسی شرط دکلدر . بسیط و اهمیتسز اولمقله برابر بر زمرهٔ اجتماعیه‌نك‌اوفق بر مرامنی، محسوس بر تمایلنی افاده ایدرسه ینه بر ماهیتی حائز دیمکدر .

شو نقطهٔ نظردن آشاغیده تعداد ایدیلن یوز بو قادار « ضرب مثل » ادعا ایدیله‌مزکه، نادیده وناشنیده‌درلر. بویله اولمقله برابر، جمع وتلفیقلرندن مقصد ؛ ارباب علمه ناچیزانه برخدمتله، عوامل اجتماعیه‌دن معدود اولان بو قبیل سوزلرك حافظهٔ ملتدن سیلنمه‌مسنه غیرتدر .

شوراسی‌ده‌شایان قید ووقتدرکه؛ کرچه ضروب امثال اکثریتله‌مسجع اولمقله برابر ، سوز آراسنده چوقجه صرف واستعمال اولونه کلمکده‌درلر.

تدقیقده سهولتی باعث اولمق ایچین (اجتماعی ، حماسی، ادبی ، حکمی، حادثه‌وی، عائله‌وی، زراعی- رصدی، تاریخی، افسانوئی، مزاحی، انعاشی) دییه تصنیفاته شروع اولونور ؛

اجتماعی :

« نه‌مال پر ، نه کردنا استور »

کرك ثروت و سامان ، کرك صحت جان بوعالمده عاقبت محکوم فنادر .

« أوی‌که دست کری‌یه ، دی‌وباب نکری‌یه »

بالذات ألك یایدیغنی آنا وبابا یاپامشدر .

« مروف صبری ، ملك مصری »

صبر ایدن مصره سلطان اولور .

« چوان ساقه ، کوره لیاقه »

آلبر ماله‌نك اوسـقارمانك و بتون تاریخ فلسفه‌نك اساسـلرینی قرون اولی‌دن انشعاب ایتدودیکی کورد ملتی‌مرشیدن صرفنظر بشریته صلاح الدین ایوبی‌یی ویرمش اولمق مزیتیله حائز مکنت و قیمتدر .

یاوز سلطان سلیمه بلا حرب دینی بر عقیده ، ملی بر حیرانیتله عرض اتفاق و تابعیت ایدن کوردستان بو کون تورك ملتندن‌ده مظاهرت کوره‌جکندن امید واردر .

قابینه‌نك مجلس ملی‌ده قرائت ایتدیکی بیاننامه‌ده بو امنیتی تأیید و توثیق ایلیور . مربستانی خصوصی مختار بر اداره‌یه مظهر ایتمی‌ده حکومتك آرتق مملکتی عارضی ، غیر طبیعی اساسلرله دکل معقول علمی قاعده‌لر داخلنده اداره ایتمکه قرار ویردیکنك آیری بر دلیلیدر .

انسانی ، مدنی پرنسیپلر عظیم منفعت اندیشه‌لری مواجهه‌سنده ایلك سرد ایدلدکلری زمانده‌کی صفوت و صمیمیتی ضایع ایدرلر .

کورد ملتی بو عاقبته معروض قالمقدن ، بو مظلم وضعیته دوشمکدن کندیسنی منع ایده‌جك قوت و قابلیتی کندیسنده کوریور .

مذاکرات و مقرراتی هنوز مجهول بولنان صلح قونفرانسنه کوردستان بتون قوای ملیه‌سنی تعالی و تکامله تخصیص ایده‌بیله‌جك بر شکلده چیقه‌جقدر .

آنجق بو عرفان و ایمان ملتلری بشریتك مفکوره‌سی اولان فضیلت اقلیمنه کوتوردورکن دائما عرفان و ایمانز صمیمی اوللی و ملی شکیمه‌نك عزم اعتقاد اوزرینه مؤسس بولندیغی اونوتمامليدر .

کامران عالی بدرخان

کوردلرده ضروب امثال

— ١٣ تشرین ثانی ٣٣٤ ، حیدر پاشا —

ضروب امثالك کرك انتساجلرنده‌کی منفعت و مکملیتدن عائد اولدقلری

بو مشئوم مجادله‌نك انسانیته براز تسلی بخش ایدن نقطه‌سی فی‌مابعد حیات بشریتك چهرهٔ انسانی‌یی کیرله‌تن قانلی ، سفیل ماسکه‌دن مبرا اوله‌رق یکی و بتون معناسیله انسانی بر دوره داخل اولمقده بولنمسی امیدیدر .

ویلسونك اون‌دورت شرطنده هرملتك کندیسی طرفندن اداره ایدلمسی اساسنك ارتق دنیاده کسب استقرار ایده‌جکی اعلان اولنیور .

بشریتك سیاسی مقاصده آرتق بازیچه اولیه‌جغی بیان ایدیلیور .

ایشته انسانیت و فضیلت مبشرلکنه یاقیشان صمیمی تکلیف ! ...

تاریخ عالمك بو اك مهم دورنده ، یکی بر وضعیتك مدخل استقرارنده بز شیمدی مادی معنوی ، یوکسك اهلیتلرله زنده‌دار بر ملتك فردی صفتیله و آلنمزکی آچیق بر لسانله سرد اجتهاد ایتمك ایستیورز . مملکتمزی اداره ایدن و علمك قبول ایتدیکی اساسلره هیچ بر صورتله استناد ایتمه‌ین سابق حکومت نهایت پروغرامیله برابر سقوط ایتدی .

ملتلری بش‌اون ماده‌لك نظامنامه ایله‌غیر طبیعی‌اصول وقوانین داخلنده اداره ایتمك قناعتی‌ده - خسران انکیز عاقبتلر تولید ایتمکله برابر - نهایت ییقلدی .

طبیعی حدودی داخلنده ملی انکشافی تاریخ و عنعنه‌سندن آله‌جق کوکلر ؛ جهان مدنیتدن اخذ ایده‌جکی نور ایله تغذیه ایده‌جك حر ملتلرك حر استقبالی نهایت کشاد ایدیلیور . شیمدی کندیسندن اوزاق ، حقوقی مغصوب ملتلره اك حرارتلی بر صمیمیته مظاهرت وعد ایدن ، قریم ، کورجستان ، ارمستان اقلیملرینه ، بو اقلیملرك مشتاق استقلال انسانلرینه ظهیر اولان تورك حکومتنه خطاب ایدییورم . ولایات شرقیه ودها سائر بعض جهاتده ؛ ایرانده ؛ طوپلو بر صورتده عنعناتی ، ملی سجایاسنی بتون مادی معنوی قیمتلرینی محافظه ایده‌رك سرت قایالقلی داغلرده حر سسنك عکس صداسنی دیکله‌ین و دین وفضیلت اوغرنده ؛ ملی عزت نفسی یولنده هیچ بر فداکارلق‌دن چکینمه‌ین کوردی و کوردستانی بو پك مهم دقیقه‌ده درخاطر ایدیکز ...

شمول و معناسی ا کتساب ایتمدیکی ادوارده تفرق بتن طبیعی ایدی. هم بوحال بالکنز بزهمی قالدی. جهان عرفانه غبطه بخش امم اختراعات مدنیه هدیه ایدن بوکونکی بویوك ، پك بویوك ملتلرك نصف عصر اولکی حیات تاریخیه‌سنه برعطف نظر «کوردلر متفرق برحالده یاشامشلردر». افاده‌سنده‌کی انصافسزلغی ، غرضکارلغی اثباته کافی برحجت تشکیل ایدر. عشق وایمان ملی ایله دولو قلبی شهنامه‌لر یارادان وقائع عالیه‌یه متوجه هر عاشق ملیت کورد کبی شرف خانده ماضینك شانلی کونلریله حالك شرفسز ایامنی تذکر و ملتی کیرن قوت نفاق و محاسده‌دن شکایت ایدییور. لکن حاشا ثم حاشا «کورد ملتی دائما متفرق بر حالده یاشادی» سفسطه‌سنی هیچ بر سطر و کلمه‌سنده قبول دکل ، ذکر بیله ایتمیور . شرفنامه میدانده‌در بز اونده بویله بر شی کورمدك . منکرلرك قوهٔ ایجاد ونظر تغلیطی بویله بر کشفه مظهر اولمش‌سه لطفاً اعلان بویورسونلر بزده تصحیح قناعت ایده‌لم .

کوریلیورکه بو افندیلر صحیفه‌لر دولوسی سفسطه‌لرله بر شی سویله‌مك ایسته‌یورلر. بن کونی کلیرسه اونلرك آلداندیغی یوکسك سسله باغره‌جغم. شمدیلك : شوکا ایمان ایده‌لم :

ملی خرافاتك تدقیقی بزی کوردلرك منشائی ایرانیدر حقیقتنه ایصال ایدر.

کوردیٔ بتلیسی

کردستان ایچون

بشریتی ؛ ادراکی یاقان فاجعه‌لره معروض براقدقدن‌صکره حرب مندفع اولیور .

حرب عمومیدن متولد عمومی ، خصوصی ؛ ملی اجتماعی مصائب نامحدوددر. دزت سنه‌یی معصوم بشریت ایچون ؛ فضیلتسز بر مقاتله ایله دولدوران

مفصلاً ایضاح ایدیلان ضحاك افسانه‌سندن استدلال ایدیله‌جکی وجهله کوردلرك منشائی ایرانیدر . بونی تکرار مناقشه‌یه لزوم یوقدر ظن ایدییورم . فقط بو ادعادن هیچ بر زمان « کردلر ، مختلف زمانلرده ، مختلف عشیرتلر حالنده کوردستان داخلنه‌سوق ایدلمشلردر واصل کوردستانلیلر بونلر دکلدر. کوردلر بورایه متفرق برحالده کلمشلر وداٸماده متفرق بر حالده یاشامشلردر بونی شرف خانده قبول ایتمکده‌در » [١] نتیجه‌سی چیقمز. ظلمدیده برقسم کوردلرك احتمالکه ینه کندی حدود حاکمیتلری داخلنده‌کی طاغلره ، مستولیلرجه ضبط و اشغالی مستحیل استحکامات طبیعیه‌یه دخالتلری هیچ‌ده مستبعد بر حادثه دکلدر. کوردلرك بوکونکی کوردستانلیلر اولمادیغی ادعاسنه قارشی‌ده کوردلرك کوردستانه کلسنی انتاج ایدن وقاٸعك آن حدوثیله یاشادیغمز عصر آراسنده — روایات تاریخیه‌یه نظراً — ٤٩٠٠ سنه‌کی اوزون برفاصلهٔ زمان مرور ایتدیکنی سویله‌مك کافیدر برکره کورد حیات تاریخیه‌سنه عاٸد شو ٤٩ عصر ، برده بو کونکی اقوامك ادعای حاکمیتله بنمسه‌دکلری ویا بنمسه‌مك ایستدکلری مناطق ارضه مبدأ انتقاللرینك صایدیغی سنه‌لر عددینك کوچوکلکی انصافله مقایسه ایدیلیرسه ملتمزك کوردستانه — اورالری یزدن اول باشقا بر قومله مشغول اولسه بیله — ورودی تاریخنك عظمت قدمی اوکنده حجابله سرفرو اولمق لازم کلیر . صوکرا ، هانکی بر ملت واردرکه عدسهٔ تاریخ اوکنه کلدیکی کوندن عصر حاضره قدر کچن زمان ظرفنده یك پاره بر موجودیت حیاتیه و سیاسیه ارائه ایتمشدر . بناءً علیه کوردلرده زوال عظمت و حاکمیتلرینی متعاقب اضمحلال زده هر ملتك یاپدیغی کبی ماضیٔ احتشاملرینه وصول ایچون هر فرصتدن استفاده ایتدیلر ، شوراده ، بوراده متفرق و فقط حکومت جنکیزیه و تیموریه‌دن دها اوزون عمرلی دولتلر تأسیس ایلدیلرکه بو حکومتلر تلقیات مدنیه‌جه معاصرلرینك چوق فوقنه یوکسلمشلردی . ملت مفهومی عصر حاضرده‌کی

[١] اجتماعیات مجموعه‌سی صایی ٥ صحیفه ٢٢٨ سطر ١٢

لاقیدنی الیه مقابل تصورات مستقبلهٔ سیاسیه‌لری کوردلر و کوردستانله پك صیق علاقه‌لر پیدا ایدن روسلر بوملتی اوکرنمك ایچون چوق چالیشدیلر، خیلی فدا کارلقلر ایتدیلر . فقط اونلرده یوقاریده ذکر و تعداد اولونان پرده‌نك ماوراسنه نفوذ ایده‌مدیلر . بزمله تماسلری ، هله متعدد استیلالر دولاییسیله — نسبةً فضله اولدی . لکن کورد بوسیله دها فضله کتوم، مجتنب، احتیاطکار اولمشدی . بنابرین ساحهٔ تدقیق اول و آخر شهرلرك حدود مدنیتی ، بعضاً بکلرك مهمان نوازلق حدینی آشامیان دائرهٔ القتلریله محدود قالدی . کوروليورکه ملیتك تدقیقی ایچون الك مساعد وسط قبول ایدیلان تام و کثیف بر کورد طبقه‌سیله مسکون ، هم جوار اقوام و مدنیتلرك تأثیرلرندن اوزاق حوالی‌یه حلول ایده‌مین روسلر دیکرلرینه نظراً شایان شکران واستفاده نتایج استحصال ایتمکله برابر ملی عنعنات و خرافات یکونته موجود و معروف اولانلردن ماعدا بر شی علاوه ایده‌مدیلر .

بناءً علیه بوبابده مراجعت اولونه‌جق منبع شرفنامه‌دن عبارت قالیور. منبع ملیمزك کوردلرك منشأنه دائر تعداد ایتدیکی خرافه‌لردن بر قاچی الك قوتلی وثیقه‌لردر . ملت آراسنده شایع اولمق اعتباریله‌ده اونلری اهمیتله یاد ایتمه‌مك ممکن دکلدر. شرف خان ادعا اولندیغی کبی ایران تأثیرلرینه مغلوب دکل، اوزمانه قدر نسیان ایدلمش برحقیقتی ، کوردلکك ایران ملیتنه منسوبیتی ایلك اول ادراك ایدن بر بختیاردر . ملتی آراسنده تداول ایدن روایاتی برمورخ صفتیله عیناً قید وضبط ایتمکدن باشقه برشی دوشونمامشدر کندیسندن اوچ بچق عصرصکره کلن معارضلری علناً تفتیش حقائقه‌سوق ایدن عوامل ، شوونلك شرف خانجه مجهولدی اثرنده نقل وقایع وروایات خصوصنده التزام ایتدیکی صفوت و ساده‌کی بوکا دلیلدر .

شمدی «نظریات تاریخیه‌جه الك چوق موافق کوریلن ملی خرافه» لری تدقیق صورتیله تعیین منشأ ماده‌سنه دونه‌لم . بووایه قدر سبق ایدن مطالعه‌لردن بو ایشده یالکز شرفنامه منقولاتنه استناد ایدیله‌جکی اکلاشلمشدر . ایراده‌کی روایاتدن ، بالخصوص مجموعه‌مزك برنجی نسخه‌سنده‌کی مقاله‌ده

برنجی سنه — ٣٠ تشرین ثانی ١٣٣٤ — عدد ٣

ژین

سنه‌لکی ٢٢٠ غروشدر.
آلتی آیلغی ١٣٠ غروشدر

ممالك ٢٢٠ غروش
نیف سال ١٣٠ «

[illegible]

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در.

کوردلر

مناسبتیله

ایکنجی نسخه‌ده‌کی مقاله‌مزده سرد اولنان ملاحظات کوردلر آراسنده منتشر خرافه‌لردن بحث اولونورکن اجنبی آثاره مراجعتله -کتبخانهٔ ملیده موجود اولمایان- یکی وثیقه‌لره مالك اولنه‌میه‌جغی ارائه ایدر. آوروپالیلرك و اونلردن اقتباساً شیمدیکی شرقلیلرك کورد خرافه‌لرینه دائر ایتدکلری معلوماتك تملی — الدائمیورسه‌م — منحصراً روس تدقیقاتیدر. کردلری کردستانی تدقیق ایدن اقوام میاننده اك چوق چالیشان و حسب‌الموقع نسبتاً بعض موفقیات استحصال ایدن روسلردر. دیکر مدققلرك و حله آلمانلرك محور تتبعی پترسبورغ فن اقادمیسنك نشر ایتدیکی بر قاچ اثردن عبارتدر.

بنابرین روس تدقیقاتنك شرائط صحت و حصولنی یعنی اساسی مطالعه ایتمکله او اساس اوزرینه بنا ایدیلان تتبعاتك حائز اولدقلری قیمت واعتبار کندیلکندن تعیین ایدر.

مع‌التأسف عرض ایده‌یم‌که مقدراتنه درت یوز سنه‌دن بری بالاختیار مربوط اولدیغمز حکومت عثمانیه‌نك بو بابده کوسترمکدن تغافل ایلادیکی

برنجی سنه ٢٠ تشرین ثانی ١٣٣٤ عدد ٣

ژین

[illegible]

سنه‌لیکی ٢٢٠ غروشدر.
آلتی آیلغی ١٣٠ غروشدر

سالك ٢٢٠ غروشدر.
نیف سال ١٣٠ «

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دینی، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در.

مندرجات

نسخه‌سی ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

آدرس :

باب‌عالی جواری ابو السعود جاده‌سنده نجم استقبال مطبعه‌سنده (ژین) اداره‌خانه‌سی

کرد لسانێنك قواعد لغویه‌سنه دائر مقدمة العرفان نامنده بر رساله نشر ایدلمشدر . اداره‌خانه‌مزده و شهزاده باشنده قوتوبرانیف شرکتی جوارنده صحاف حمدی افندی دکاننده بولنور .

اجتهاد

دوقتور عبدالله جودت بك برادرمزك تحت ادارەسنده اون بش سنه‌دن بری نشر ایدیلن و جهاد و حرب اعلانی متعاقب حکومت سابقه طرفندن تعطیل ایدیلن بو مجموعه ، بو دفعه ینه هفته‌لق اولارق نشر اولونمغه باشلامش و ۱۲۸ و ۱۲۹ نجی نومرولری چیقمشدر . قارئلرمزه توصیه ایده‌رز . سنه‌لك آبونه بدلی ۲۵۰ و نسخه‌سی ۵ غروشدر .

آدرس : استانبولده جغال اوغلنده اجتهاد ئەوی‌در . تلفون نومروسی ۸۶۵ در .

لەداغ حاکم خومە لەشان وشرکت ترکان
کاکم بیستوە پست و بلندی دولتان اما
جهان نیدیتوەپستی مثال حاکم کردان
دریغا ام همو جاە وجلال وحشمتی بویان
لەوقت خری همو شابون سرابا بی‌غم وشابون
لەجودا حاتم‌طائی لەشردا رستم دستان
لەکوی ما نعرتی تقەو جلیت و زرگ ورمبازی
لەکوی ما دنگ زرناو ودهول وشایی ومیدان
لەهارۀ شیرو زەسوارو برق ششخانە
لەتقەتال و شقەشم لەرقۀ طوبزو قلخان
دهاتە جنبش ولرزین لەماهی بگرە تاماهی
لەسحرا چندە وحشی بو لەترسان چونە سرکیوا
بغیرواللە بشیر خوی کسیکی تر نبوهرکز
بشیر دولت ایتان نذر مات ایران
سراو ایوانیان ایستە کلاوۀ کندبو ومشکە
اگر میدان دیوانە سرابا بویتەجی خرمان
لەلان شیرو سرتات بلنگ وغار اژدرها
آمیستی ماروميرو ، گرگ وریوی لی‌دکن سیراز
لەپاش امماتم وگریان وشین وزایلە پیم‌کت
عزیزم غم‌مخو هیندە. لەسایۀ قادر سبحان
امیریك ماوە پاشایە. گتی کیە؟ گتم‌شیرە.
گتی‌لیرە ؟ گتم‌لیرە ولەطاران‌لەهندستان
. . . . اسمە وکوناوی لەشردا دشمن اندازە
تمایان هرباو ماوە جمیع خاك کردستان
زر دبخشی دی‌ددا جاکی دکا دل‌خوش دکا
حاصلی ایستا کە غمخوار هراوە بو کردکان

رحمتی حاجی عبدالقادر کویی

نجم‌استقبال مطبعەسی
صاحب‌امتیاز ومدیر مسئول: حمزە

خلاصه دحق علميدا زحف احاديث شريفه هنه كو علم ژهر تشتكى فنج تر وزورتره كو لا انسانى آنجاخ بزانينى يه يلك ديژى اميتى چاف خودبينين ملت كونافدا زانين [illegible]بت دائما زليل ملتكى دى يه .

زانين ژى اقسامى وى هنه فضلا حمى قسمان ميناهف نهى مثلا زانينا نجدى ويا احكام شريعتاوى لسر حمى علماندانه علمى دنيويژى فضلا هر قسمكى باعتبار منفعتاويه

ى براى مه هون دبلين كوايروعلم ومعارف دنيف هر ملتكى دابلاف بويه زبچوك حتى مزنيت وان حمى ژاحوال دين ودنيا خو آگاه دارين ژغير ملت مه كو ام تى ژفى نعمتا مزن ماينه بى بهر ژبروى قاس يه اوفضائل كو فطرة دملت مداهنه حمى بى فائده دچى بلكى بالعكس دبنا سبب مذلت و مذمتامه

مثلا غايت ام دين دارين لكن احكام و كمالاتى كوديى مه امر تكه ام نزانين حتى كو پى عمل بكين وبغايت شجيعين لكن شجاعتاخو دكوشتن وخرابياهفدا صرف دكين وام زحف سخينه لى ژبو معتربان دوتاندا و[illegible]ورشوتان ددعواندا وژبو كو چكان دتياتروواندا وژبو هديى آغا وبك وشيخان دعيداندا نكوژبو منفعتكى عمومى ويا امركى دينى سبب فانژى حمى نزانينه وكى ته اف زانى ايرو داژمر ازى ژهر تشتكى لازمتر علمه رياوى ژى خوندن و نفيسينه اوژى آنجاخ بى بلغت مه بت لورالفت باشتقه عمرك لازمه حتى كومر ووى لغت بزانت ژاوپاش كو بوى لغت علمكى بزانت اوژى ژهر كسكيرا ممكن نابت.

آرواسى زاده
محمد شفيق

آثار اسلافدن

له روما كوته برچاوم كسيكى هاتم وحيران
بيلت ، تى گيم كرده بشيوهٔ اهل كردستان
له چومه خذمتى برسم برادرخاق كام جيكه
له كام لا هاتوى گريا گتى بابان ، گتى بابان
دلم داوه گتم باوكه هومان بى كسين ليره
چه قوماوه گلى حيفه مگريه هروكو باران
گتى بوغربت وروتى نيه افغان وهاوارم

ئوى بەختار ئاشبينان

دژين

سبى وەكى جومەخەبات
ڤيژكمك مديت جولى دهات
كرمەك دناف دمكى وە شارت
لژبو بهيلى نى نهاند
دنكەك بهيلى نى ودهات
شاهيانە بوكە وتەوەلات
زاوبى اوان تيك تژ قژى
كرمك كوكر وى قژى
تقسيم زاريان كروەژى
خارن أوان بون تير تژى
جوجك بوى « نى چير » دژى
كشتن نبانچير نەدهات
ژنيا ڤيژك بمرناوييە
كرمك نەبت ڤيژ برچيە
برجى حيات روژاسى يە
زغير سى يان ممكن نى يە
ژبنا أوان نى چيرييە
لورا كوكرمك كشت هلات
كيشكا قوى نچيروان
كيشكا ضعيفە بى امان
كشتن ژبو بى قدرتان
خلق كريە خالق قنج بزان
كر ژين دخازى وى زمان
قوت ترا ژين ، حيات

- چيريا اول ٣٣٤ -

ژمالاهكاريان

ع . رحمى

٢ — کاو مى میناکاریك زکاری دخزلان

خوبا ویژى چیایى (حرّانى) . لەرتومى (حوشـانى) . بابى قبلى
لى رابى . تومى حوشانى لى لابى . چنگیى هچلك سواران سردابى .
برى وى صبى وى کبارى . خوبا ویژى کاولا [بلیجانى]

ترجمه

١ کوتزدەموجوداولان محبوبەلرلابرقسمى تنفس وتماشایەکیدبیورلردى
شودلبرلرك پارماق وپنجەلرى بال مومى کبى لطیف ویموشاق ، دیش ودوداقلرى
شکر کبى طاتلى وبیاض ، قاشلرى کردستان حکمرانزادەلرینك قاشلرى کبى
سیاه ومقوس ، بیللرى کرمانج طائفەسنە مخصوص اینجە ونازك ، ایاقلرندەکى
یمنیلر موصل ولایتندە یاپیلان یمنیلردر . صـباح ایرکن واذان زماننده
شو سیوان اثناسندەنازك ، لطیف وبالمومى کبى یومشاق پنجە وپارمقلریلە ریحان ،
گل وچیچکلرى دیوشریبورلردى. (مابعدى وار) م . م

زانین دپشیامى تشتانه

اى برادرمه دبریا هرتشتکیدازانین لازمەلوراچەدین چەدنیا حمى متوقف
لسرزانینه حتى مرودین خوزانى تى چوان پى عمل بکت وحتى مروف صنعتى
زانت تى چوان تشتان چەبکت وحتى مروف جوهت کرنى تزانت تى چوان
چاندناهى بکت وحتى مروف کرین وفرهتى تزانت تى چوان تجارتى بکت خلاصه
توتشت بى زانین نابت وسرى هرتشتکى زانینه زبروى قاسى یەکوهقاس شریعتا
اسلام مدح علمى و ترغیباوى دکت هساتیه روایت کرین ز پیغمبرمه
(علیه الصلاة والسلام) هون علمى زانینى طلب بکن ز ظاروکى حتى مرنى)
دحدیثکى دیداژى هیه (طلبا علمى زانینى لسر هرمؤمنبکى فرضه) هم دحدیثکى
مایداژى هیەکو (زبوهرتشتکى ریك هیه ریاجنت ژى زانینه) دحدیثکى
ردیدا داژى هیەکو (علم وندابوبى مؤمنى یه لکو راست بکنى تى هلینى) بانحتى
کوبینت چوان تشتکى مروبى بیها وندابت دلى مرو دمینەپیفه وقتى کومرودیت
ها پیرا دهلنیت علم ژى ژبو مسلمانان لازمه میناوى تشتا و ندا بوئى بت
دائم لى بگرت حتى کو بینى

مختلرنده آرقه‌ك واوموزلرك یاره وبره اولسون !..

٤ — صوفیلرك مسلكلرینی تنقید ایتدكدنصكره خونخوار وغدار ظالملره هجوم ایدییور : ای وحشی ظالم ضعیف وفقرالره قارشی بسله‌دیكك بغض وحسدك سببی نه‌در ؟ ندن‌هیچ طویمیورسن ؟ ایشته قصاب كبی فقیرلری كس وات وباغلرندن طلوم كبی شیشمانلینجه‌یه قدر یه

٥ — ای اجاق ورياضت‌سوداسنده بولونان و تهذیب اخلاق یرینه مست وشاشقین اولمش اولان متشیخ ، نفسك كردستان اصیل آتلری كبی لذائذ ومشتهیات میدانلرنده كلوب كیتمكده اولوب حرص وطمع اقتضاسندن كمنده مدهش بر حرارت واردر . صاقین كال دقتله دیزكینده باق..

٦ — نالی محیطنده موجودمسالك و بومسالك اربابنی‌كافةً تنقیدایتدكدنصكره مسلك مخصوصنی ارشاد طریقیله بیان ایدییور : اكر كونش‌ویاخود آی كبی‌پارلاق برصورتده طلوع و بی‌نوعنه خدمت ایتمك‌ایستر ایسه‌ك صداقت،حمیت وفتوت مند بر فرقه‌نك رئیسی اول واستحصال‌مقاصد ایچون اك یكانه‌دشمن‌اولان‌غفلت اوزرینه كیجه‌لرده بیله‌هجوم ایت، اویقو واستراحتك قاطع‌الطریقی اول .

٧ — ای (نالی) اكر شو مسلك ضمننده فوراً نتیجه حاصل اولمازسه كدرلنمه زیرا بو جور دكل بالعكس دور زمانك ایجاباتندندر وحضار مجلسك نظرنده هویدادركه ساقینك كرم ومرحمتی مجتمعاً ویرابردكل بالعكس منفرداً وبرر بردر . بناءً علیه بزده شو دورده بر كرمه بهمه حال نائل اوله‌جغز ! . .

[كرمانج شیوه‌سی اوزرینه عوامه مخصوص‌استران[شرقی]

١ — بری زری كوندی‌مه مشانه كشتیو سیرانی ' تلیوبچی دمومینه . دمودران شكرینه. برورشن حاكینه . ناو تنك زراو كرمانجینه. صولی لنكان‌موصلی‌نه. بری‌وی‌ضبی وی كباری به‌تلیو بچی‌وك مومی بخوكلانده چنن تقب ریحانی .

[نالى] (*)

١ ساقى بەمەيى كونە لەسرعادتى توبە — بشكينە بەيك توبە دوصد يانمى توبە
٢ ساقى قدحى كردشى كردون دەشكينى — بادى كەدەبى معتقدى كردشى اوبە
٣ اى صرف ريا چند كران بارى تكليف — بو خالى دە كيشى كە مرتو زيشو جدوبە
٤ بغضت لەضعيفان چيە آخر وكو قسار — لوخزو تزە حيزە بخو هيزە قلوبە
٥ هستى نفست ديتو دەچى كرم لفاو دە — اى مستى رياضت هلە خوشيارى جلوبە
٦ ولك مانكو هتاوت كەهى شوقى هلالن سر كردەبى روزى تو وى شورتى كرتى خوبە
٧ نالى مبەعاجز كە أمە دورەنە جورە — ساقى كرمى يك بەيكە توبە بەتوبە

ترجمە

١ — اى ساقى اسكى برقدح ميلەعشق ومحبت عالمندە يكى برعادت و آيينى اجرا وبر عشرتك طرب وسروريلە توبە وتزهددن حاصل اولان ايكيوز ماتمى تارومار أيت !..

٢ — اى حضار مجلس ساقينك قدح جانكدارى بوش بر شيشە دكل بلكە كوكلرى پارچەلايەجق و كوكلرك دونش وكردشلرنى تعطيل ايليەجك بر خاصە وقوتە مالكدر . بنابرين فلكك دوران وتأثيراتنە قطعاً ايناتوب اعتماد ايتمەيكز . لكن بهمەحال بر تأثيرك وجودينە اكر اعتماد لازم ايسە قدحك دوران وتأثيراتنە معتقد اولكز . زيرا عالم عشق ومحبتدە قدحك تأثيرى فلكدن قات قات فضلەدر .

٣ — مى ، ساقى وقدحك ذكرى قورى صوفيلرك فكرينە مخالف واعتراضاتنە باعث اولديغى ايچون اعتراضات مقدرەيە جواباً ديركە : اى مجرد ريا وسمعەدن مركب اولان هيكل ، تكليفدن متشكل آغير يكلرى نەوقتە قدر باشقەسى ايچون طاشيوب چكەجكسن . هايدى ريا وجهالت

[*] نالينك اسمى كرد ، بلباس وكرمانج شيوەلرندن مركب بر شيوۀ مخصوص وظريف برلهجەدر وبو كيفيتە نظراً نالى ملى بر شاعردر . بر قبيلە و ياخود يالكز (سليمانيە) شاعرى دكلدر . (طبقات ادباى اكراد) دە شاعر مرحوم و محترمك ترجمۀ حالى عرض ايديلەجكدر .

اوزرینه خواصك وعوامك شرقیلرندن برقاچ غزل ، بیت ، استران ، کورانی ، لاوژه ، حیران ، لاوك و بیریته‌لری تحریر و ترجمه و (ژین) مجموعه‌سی صحائفنده قارئین کرامه تقدیم ایده‌جکم .

اخطار

١ — شو رساله‌نك اثنای تحریرنده ادبای اکرادك دیوان ، کلیات و مجموعه‌لرندن یانمده هیچ برشی موجود دکلدی . آنجق مرحوم (ملا احمد جزیرینك) دیوانی امانت طریقیله بولدم و کرد اصیلزاده‌لرندن بریسی طرفندن هدیه اوله‌رق (ملا خضر نالینك) اشعارندن اون صحیفه‌لك بر دفتره نائل اولدم . کرد ملتنك دهات ادباسی اولان (ملا عبدالرحیم معدومی) و (ملا عبدالرحیم وفایی) و (شیخ رضای کرکوکی) و (مصطفی بگی کردی) و (حاجی ملاقادر کویی) و (ملااحمد خانی) وامثاللرینك آثارینه دسترس اوله‌مدم و اکثریا یازیلان اشعار خزانهٔ الخیالده ناقص و ناتمام برصورتده قالمش علی العاده شعرلردر . یوقسه ادبیات کردیه‌نك عالی قسمندن دکلدر .

٢ — اسکی شاعرلر و بتون شرق ادباسی نظرنده شعر یالکز دقیق ، طراوتدار ، لطیف ، بدیع و نازك بر معنی‌دن عبارت دکلدر . بلکه بویله برمعنایی مفید منسجم ، صنعت بدیعیه‌یی حاوی ، آبدار ، تابدار ، خفیف وظریف برطاقم الفاظ و بو الفاظی تنظیم ، توزین و تعمیه ایده‌جك عروضی موسیقی و دلفریب بر وزن و بو وزنی تمدید و تثبیت ایلیه‌جك بر قافیه‌نك وجودی دخی لازم و شعرك عنصر اصلیسی‌در . حالبوکه ترجمه‌ده لفظ ، وزن وقافیه‌نك افول وغیابلری بدیهی اولدیغی کبی اکثریا لغاتك تباین ، شیوه‌لرك تخالف و افاداتك تنوعنه بناءً معناده‌دخی بیوك براستحاله وزکاکتك حصولی ملحوظدر . بناءً علیه کردجه‌یه پك واقف اولمیان و یازیلان اشعارك مزایاسنی کافةً ادراك ایده‌میانلر البته شو حقیقتی نظر اعتباره آله‌جقلردر .

اجتماعیه ایسه غیر طبیعی اولدیغندن اوجمیتك دوام وبقاسنه حکم ویرمك جائز دکلدر. فردی حیاتمزك محدود وحیات دوام ایتدکجه اولومك ده موجود اولدیغنی انکار ایده‌مه‌یز . حالبوکه عینی دیل ، عینی دین ، عینی بر سجیه طاشیان ملتلرك برچوق استیلا سیللرندن بیله قورتولارق یاشادقلرینی واساسات ملیه‌لرینه ذره قادار بر خلل طاری اولمادیغنی کوریيورز . فرد بر جسمك آتوملریدرکه زائل اولدقجه یرلرینه دیکرلرینك عودتیله جسم مذکورك حیاتنی ادامه ایتدیررلر . خودکاملق کوزلرك ابدیت قاپوسنه آچیلماسنه قادار دوام ایدر حالبوکه حیات ابدیه جمعیته خاص اولدیغندن بر سودای ملی ایله اونك تکاملی مفکوره ایدینلر سعادت حقیقیه‌یه مظهر اولمشلر دیمکدر . زیرا بقا ملتکدر.

خیزانی زاده کمال فوزی

ادبیات کردیه‌دن بعض نمونه‌لر

١

بالاده‌کی عنوان برچوق کیمسه‌لرك نظرنده تعجب انکیز و بر طاقم دماغلرده حیرت افزا برجمله‌در . زیرا ملل وطوائف اسلامیه آره‌سنده موجود اولان غفلت واغفال ومفقود اولان غمخواری و اندیشهٔ استقبال سایه‌سنده برعنصرك یالکز ادبیات ولسانی دکل بلکه بتون موجودیتی دخی نسیان پرده‌لری آلتنده براقیلمشدر . عالم اسلامك هرطرفنده بی‌سروسامان اولان طوائف وعناصرك احوال ووضعیت دلسوزانه‌لری اشبو مدعانك اثباتی ایچون مقنع بر دلیل اولدیغی کبی مرکز خلافت و بتون عالم اسلامك منبع علوم عرفانی اولان استانبول شهرنده فاضل ، عالم و سنه‌لرجه کردستانده خدمات عمومیه‌یی ایفا و بیکلرجه نفوسی اداره ایدن برچوق ذواتدن ـ یاهو ادبیات کردیه وارمیدر ؟ لسان کردی ادبیاته‌الویریشلیمی ؟ ـ کبی خام وحیرت بخش استفهاملری ایشتمك معروضات سابقه‌نك صحتنه دال بر برهان قاطعدر ...

ایشته داعیلری‌ده بو استفهاملره جواباً کورد، کوران وکرمانج شیوه‌لری

دشمن بر دوست کیدر. حالبوکه انفسی بر اجتهاد ایله میدان مبارزه‌یه آتیلانلر وبو اوغورده اولومی هیچه صایانلر ذوقی وجدانده بولدقلرندن حیاتك نکات اسرارینی دهاانی کورور یوده اونی آکلارلر فقط ایر، کیچ هر موجود فانینك ظلال ابدیت، قارشیسی محقق اولدیغندن بشیکدن مزاره قادار اوزایان یول اوزرنده هر مجادله‌یه براز سکون وامنیت برازده رفاه وسعادت تقابل ایتملیدر. فردی اولسون، اجتماعی اولسون بو خصوص تأمین ایدلمدکجه فردلرده بدبینی وبوندن متولد آفات، هیئت اجتماعیه‌ده اضمحلال وتشوش دوام ایده‌جکدر. هر عصر، عصر والدندن فیضی الارق کندینه مخصوص بر فلسفه وبر فکر واجتهاد ایله اوندن ایرلدیغی حالده تسلسل ایده‌ن بو نامتناهیت ادوار ایچنده جمعیتلرك انتظامسزلغی بر شکل معینده تثبیت ایدیله‌مه‌مشدر.

تاریخ هیچ بر زمان مسعودیت بشریه‌یی تأمین ایدن بر تکافل عمومینك شاهدی اوله‌مامش، وبو یوزدن اسارت ملیه عصر حاضره قدر دوام ایده‌کلمشدر.

اون سکزنجی عصر فلاسفه‌سنك افکار واجتهادلری میانده روصونك وضع ایتدیکی حاکمیت ملیه اساسلری یالکنز فرانسه انقلابنی احضار ایتمکله قالمادی: بوکونکی سوسیالیزم کوکلرینك تا اون سکزنجی عصره قادار اوزادیغنی تسلیم ایتمك ضروریدر. یکرمنجی عصر بر طرفدن قان واتشله حضور تاریخه چیقارکن دیکر طرفدن ملتلرك سربستئ انکشافی کبی حریت بشریه‌یی تأمین ایده‌ن اساسات حقوقیه ایله مجهز بولونیور. فردی حیاتك دوام وامتدادی بر طاقم شرائط لازمه‌نك انتظام وآهنکنه وبو احوالك هر آن ومکانده بر وحدت ارائه‌ایلسنه وابسته اولدیغی کبی ملی حیاتك‌ده صور انکشافی هر درلو شرائط اجتماعیه‌سنك دائما بر وحدت وانسجام کوسترمسنه منوطدر. مشترك عنعناتك، اعتقاداتك اعتیاداتك، سجایانك تجلیکاهی اولان بر هیئت اجتماعیه طبیعیدرکه احوال عمومیه‌سنده، دینی، بدیعی، حقوقی . . . الخ بر وحدت ابراز ایدر. بو جهت علمی بر صورتده تدقیق ایدیلیرسه الك طبیعی عد اولونابیلیر. سجیه‌لری متبارز ایکی فرد اراسنده دائمی الحصول بر تنا کرك موجود بولاجغی ازادهٔ اشتباهدر. افرادی آره‌سنده تعارف بولوغایان بر هیئت

بری مثبت ، دیکری منفی اولمق اوزره ایکی حالت متصور وموجود اولماسی قوانین طبیعتك الجاآت وایجاباتندر . قوینك موجودیتی ضعیفك وجودیله قابلدر . بی شبهه ضعیف اولمسهیدی قوی ده موجود اولامازدی . قوی یه وجود ویرن ضعیف اولدیغی کبی ضعیفك وجودینی استلزام ایدهن ده قویدر. حیات عمومیهٔ بشریهده یالکز ایلك ، کوزللك ویا یالکز فنالق وچیرکینلك تصور ایتمك دوغرو دکلدر . بونلر یکدیکرینك چهرهلری معکوس اوکی قردهشلریدر . تولستوئی حقیقی انسانلغی ایلکك دائمی وابدی تظاهراتنده وبوکونکی اجتماعی شورش وانتظامسزلغك ازالهسنی (وجدان عقلی) اساسلرنده کوریبوردی . هرشیئی ایلك کوزلکیله کورهن وتدقیق ایدهن بو فیلسوف کبی هرکسك دوشونمسی قابل اولایدی (انسانی ملك ، جهانی جنت) کوره جکدك. فنون مثبته اربابنی بیله تجهیل ایدهن تولستوئی، (بودا) نك بوشنا کرد خاص الخاصی حیات بشریهنك غایهٔ تکاملنی انجق ایلکده بولوبوردی .حقیقت حالده هرشی کوزل اولسهیدی کوزللك ناصل تفریق ایدیله بیلیردی .

هرکیجه قدر اولسه قدرك قدری اولمازدی شها
هر حجر برکوهر اولسه کوهر ایتمزدی بها

دیین شاعرك بوسوزینی بیانه اتتق ممکنمی؟ طبیعت بیله بزه اشکال متخالفه عرض ایتمیورمی ؟ مناسبات عمومیهده بر انتظام ووحدتك تأمینی قابل اولسه بیله دوامنه امکان تصور ایتمك محالدر. بومسرودانمزدن نه پیکوریست برقناعته تابع اولدیغمز آکلاشلماسون .

ایچ باده ، کوزل سو ، وار ایسه عقل وشعورك
دنیا وار ایمش یاکه یوغیمش نه امورك !

فلسفهسنی کودنلردرکه بشریتك هرکون اجیلان یکی بر جریحهسنه براووچ زهر قاتارلر. برعالم دیکرك وجودینه قائل اولمایوبده مادی حیاتك مجادلاتنده ضعیف دوشن بیچارهلرك بدبینیدن بشقه نصیبلری وبالنتیجه انتحاردن بشقه چارهلری یوقدر. زیرا اوکیلر هیچ برمفکورهنك خدمتکاری دکللردر. ذوقی عالم خارجیده کورهن ویا آرایانلر نائل امل اولامادقلری زمان بدبین برفلسفهنك محکومی اولورلر. اختراص اونلرك بنلکنده عذاب ایله یاشایان

عددی پك كوچوك بر یكون ارائه ایدن كوردلر حقنده‌كی تدقیقاته بو شرائط عدمه‌سندن عطف نظر ایدرسه‌ك نه كوریرز؟ هیچ.. !
فی‌الحقیقه اغیاره ، باخصوص اجانبه قارشی فوق‌العاده براحتیاط ومردم كریزی كوسترن وعلی‌العموم حتی كندی متداشلرینه بیله تودیع حسیاتده پك بویوك بر خست ارائه ایدن كوردلرك احوال اجتماعیه‌سنی تماميله مجهول عد ایتمك دوغری بر حقیقتدر. كورد وكوردستان بوكونه‌قدر نسبةً مجهول قالمشدر. كوردك طبعی ، كوردستانك وضعیت طبیعیه‌سی ، وسائط اتصالیه‌نك ندرتله افاده ایدیله بیلن حالی حقیقی كوردلكك حكم ران اولدیغی مناطقه نفوذ ایدیله‌مامسنی انتاج ایتمشدر .
شوكا امین اوله‌لم كه كورد وكوردستان اوزرنده‌كی بومجهولیت پرده‌سنی رفع ایده‌جك ال هیچ بر زمان بر دست اجنبی اولمایه‌جقدر . قدر بوشرفی استقبالك علوم عصریه ایله مجهز كورد اوغللرینه صاقلامشدر ، بووظیفه اونلركدر .

كوردی بتلیسی

— مابعدی وار —

بقا ملتكدر

شئون وحادثاتك دائما دوچار تحول اوله‌كلدیكی بوعالم بی‌قرار ایچنده فانیلكك مادی ذوق واحتشامنی برغایهٔ‌امید وخیال عدایده‌نلر حیات‌معنویه‌نك درینلكنه انفاذ نظر ایده‌مزلر . زیرا اونلرك موجودیتلری زنجیر احتراص ایله باغلانمشدر . فی‌الحقیقه احتراصات بشریه‌نك ازاله‌سی قابل اولسه‌یدی سعادت دنیلن اوسراب مغفل افاق انسانیتدن عرض دیدار ایده‌بیله‌جكدی. حالبوكه خلقتك آن تكوننده‌ن بری قوای طبیعتك متخالف ومتبارز اشكال عدیده‌سی توالی ایدوب كلمكده‌در . هرشیده بری عكسی ؛ دیكری عینی ویا

و تدقيقی فائده‌لی نتيجه‌لر ويره بيلير . تكرار ايده‌يم . بان شرطكه اساتذهٔ علومك بك بويوك مساعی نتيجه‌سنده دسترس اوله بيلديكی بو اساساته اقتدا ايدركن بونلرك مختلف ملتلره تطبيقندن ميدانه كلن نتايجی ده ينه او ذاتك آغزندن چيقديغی شكلده عيناً قبول ايتميه‌لم . يعنی فلان ملت حقنده فلان پروفسور بويله ديمشدر . بناءً عليه بو بويله‌در ديه‌يه‌رك او ملتی بر دفعه‌ده كندی كوزلكمزله كورمك احتياجنی اونوتمايه‌لم .

ايمدی بو اساسلر داخلنده كورد مليتنی براز مطالعه ايده بيليرز .

اولا : بوكونكی نظريات تاريخيه‌جه الك چوق موافق كوريلان ملی خرافه‌لری اله آلالم :

بوتون اقوام اسلاميه‌نك اولديغی كبی كوردلركده ملی خرافه‌لری موضوع بحث اولوركن برنی ايكی‌يه آييرمق مجبوريتی واردر ؛ قبل الاسلام ؛ بعدالاسلام .

بعدالاسلام خرافه‌لر كرك مرور ايدن زمانك آزلغی وكرك سه دين اسلامك ناشر اولی يونان عربلرك شرق مسلمان اقوامنه اجرا ايتدكلری قوتلی تأثيرات دينيه دولاييسيله احتجاجه صالح دكلدرلر .

بنابرين بوراده اونلردن بحث ايتميه‌جكم . ديمك اوليوركه انظرده يالكز قبل الاسلام خرافه‌لر قاليور ،

شيمدی مهم بر بحثه انتقال ايتمش اوليورز . ايشته بر سؤال كه حقيقةً معضلدر .

كوردلر آراسنده منتشر بو قبيل خرافه‌لر طوپلانيله بيلمش ميدر ؟

بر ملت آراسنده منتشر خرافات وعنعناته ـ اكر موجود ومدون دكلسه ـ تحصيل وقوف برچوق شرائطك اجتماعنه متوقفدر . او ملتك سا كن بولنديغی مناطق اصولی دائره‌سنده سنه‌لرجه كزوب طولاشمق ، آرالرنده اوزون مدت اقامت ايتمك ، حريم عائله‌لرينه دخول تأمين ايده‌جك بر درجه‌ده جلب محبتلرينه موفق اولمق ، هر درلو تتبعاتك مستند عليهی اولان لسانلرينه تماماً واقف اولمق اساسلی بر تدقيقك انفصال قبول ايتمز شرطلريدر .

مالك اوله‌میه‌جقلر وبو نوعدن مقررات بشریتی دائمی تهدیدلری آلتنده یاشایاجق عداوت مسکنلرینی دمیردن سینه‌سنده صاقلایان مهیای انفلاق بر بومبا ماهیتنی حائز بولونا‌جقدرکه ابر کیج اشتعالی محققدر. چونکه حال تغییر ایدیله‌ماز وچونکه بو کوندن صوکره بر ملت نه تمثیل، نه‌ده امحا ایدیله بیلیر.

بن بو مطالعه‌می بو کون اکثریتله وبك یاکلش اوله‌رق مسائل ملیه‌نك حلنده قبول وتطبیق ایدیلان اساسلره اعتراض مقصدیله درمیان ایتدم. بوقسه مقدرات ملیه‌مزك تعقیبی ایچون حالاً وجودینه احتیاج کوستریلان حقوق تاریخیه‌جه نقصانمزی اورتمك فکرنده اصلا بولونمدم. پشیناً عرض ایده‌یمکه بز اوکاده هرکسك‌کی قادار وبلکه برچوغنك مالك اوله‌مدیغی مقدارده صاحب بولونیورز ومتاعمز کیفیت وحتی کمیت اعتباریله باشقه‌لرینك کندن قیمتلیدر.

شیمدی اساس موضوعمزه داخل اوله‌بیلیرز. معلومدرکه بر ملتك منشأنی تعیینده نظر تدقیقه آلنه‌جق نقاط حقنده علما ائتلاف ایتمامشلردر. برطاقمی عنعنات، تاریخی روایات، لهجه قرابتی اساس تلقی ایتمشلر، فیزیو - یونومی مشابهتلریله‌سجیه مماثلتلرینه برینه کوره براهمیت معاونه‌وین مشلردر. بر قسمی پك حقلی اوله‌رق اقوام جهانك یکدیکری اوزرنده‌کی تأثیرات سالفه‌سنی، ملتلرك کچیردیکی محقق تصالبلری نظر اعتنایه آلنه‌جق برر موضوع مهم عد ایده‌رك اقوامك منشألرینی تعیینده اك چوق جانلی مؤسسه‌لره یعنی بوکونکی قبیله وعائله حیاتلرینه، ادبیات، اخلاق، اقتصادیات تلقیلرینه استناد ایدلمسی موافق بولمشلردر. دها برطاقملری ملت اسملریله طاغ، تپه، دره، شهر، کوی کبی مواقع اسملرینی، بر محلده ساکن اهالینك ارائه ایتدیکی ظاهری کثافت نفوسی، حتی لسانلرده مشترك بر ایکی کلمه‌یی محور تدقیق عد ایده بیلمشلردر.

بکا کوره بونلر بر دوجه‌یه‌قدر التفاته شایان‌مقیاسلردر. محاکمه وتنقیدی ترك ایتمه‌مك شرطیله موضوعك بو نقاط نظردن هرهانکی بریله معاینه

ایدیلان عصر حاضرده کوزیمزله کوردیکمز ، حتی تماميله اشخاص وقعه‌سندن بولوندیغمز شئونك تاریخ تحیفه‌لرینه ، آبدات سطوحنه حین انتقالنده آلدیغی اشکال متضادەیه بر پارچه دقت ایدنلر برشخصك - بشریتك شوقادار بیك سنه‌لك تکاملنه مدیون بولوندیغمز عقائدینه بیکانه ، کندی اعمال کرده‌سی اولان اشیا و اصنامه طاپاجق درجه‌ده آشاغی بر سویهٔ فکریه‌یه مالك ، الك اوفاق وقایعی بیك مثلی بیوتمکه مألوف بولندیغی اعصارده - بر طاش ویا طوغله پارچه‌سنه تودیع ایلدیکی روایاتك نه درجه‌یه قادار شایستهٔ اعتماد اولدیغنی تقدیرده مشکلاته دوشمزلر ظن ایدرم .

بومطالعه‌یه مبنیدرکه ملل حاضره‌یی موضوع بحث ایدرکن ماضیدن زیاده حالك کوستردیکی وضعیات واشکالك تحقیق ایدلمسنی دها چوق واضح وموافق انصاف کورمکده‌یم .

ایشته سزه برقطعهٔ اراضی که اونك تاریخ وقبل التاریخی لایعد روایات وخرافاته بوغولمش ، اوتوز ، قرق عصرلق برجریان تاریخ ظرفنده اون بش یکرمی وحتی دها فضله استیلا ومهاجرت انقلاباتنه معروض قالمش ، صوکره کلن سکنهٔ اولیه‌یی نه تماماً امحا ونه‌ده کلیاً اخراج ایده‌مه‌مش ، عرق ، دین ، خرافه ، لسان ، عادات ، عنعنه بری برینه قاریشمش ونهایت بوکون بوقطعه‌ده کندینه مخصوص بعض اوصاف ارائه ایدن ، بردیل قونوشان ، قومشولرندن آیری برموجودیته مالك اولان برعنصره تصادف ایدییور . بوکیمدر ؟

بوسؤاله ظن ایدرم‌که کسدیرمه‌برجواب ویریله‌بیلسون . اوحالده بوکونك حادثه‌لرینی تدقیق ، شئون حاضره‌نك اوکمزه ییغدیغی معضل مسائل ملیه‌یی مناقشه ایدرکن حتی دونکی دکل آنجق بوکونکی هیئتیله مواجههٔ تدقیقمزده عرض اندام ایدن کتله‌یی نظر معاینه و تفتیشه آلمق دها دوغری بر مذهب اولمازمی ، ویریله‌جك حکملری بوکا کوره ترتیب ایتمك ایجاب ایتمزمی ؟

عکس تقدیرده بوکون حقیقی هیچ بر شی افاده ایتمه‌یان بر قاچ بیك سنه‌لك ادعالره استناد ایتدیریله‌جك صورت حللر هیچ بر قابلیت تطبیقیه‌یه

اصولری احتوا ایدن قانونلری حتی معلومات قبیلندن اولسیون ذکر ایتمیورلر . بوتون مسئله‌یی دائما برطرفلی محاکمه ایلیورلر . حالبوکه اوروپالی محررلک کوزلکیله کورن بو افندیلر، اونوتیورلرکه: ترقی بشر قطاری اصلا توقف ایتمه‌دن ایلرلیور . دوشونمیورلرکه ملتلرك هویتی تحقیقنده الک برنجی عامل قبول ایدیلن اجتماعیات علمی هنوز امکلمه‌یه باشلایان بر نوزاددر . خاطرلامیورلرکه اتنوغرافیا وامثالی علملرک دساتیر مجرده‌سی هیچ بر زمان بر متعارفه ، بردستور ریاضی قدرتی حائز اوله‌مامشدر ونهایت تاریخ هرزمان دوغری سویلر ، شایان اعتماد بر شاهد موقعنه مالک اولمقدن مع التأسف حالا پك اوزاقدر . بوعلم ویا فنلرك اربابی هرکونکی کشفیات و اختراعات اوکنده یکی یکی اصوللر ، قاعده‌لر و یارین محقق بریری بر دیکرینه ترك ایده‌جك دستورلر وضع واقامه ایتمکدن بر آن خالی قالمیورلر . بشر حقیقته دوغری هرآدیم آتدقجه یکی برعالم غیبه داخل اولدیغنی کوریبور ، خزائنهٔ علوم هرمتتبعك اسرار خلقتدن بر ذرهٔ حقیقت اقتطافی یولنده صرف ایتدیکی تحمل فرسا اقداماتك غنیمت ظفری اولان ودونکی بسیطه بوکون مرکب ، بر کون اولکی باطله برکون صوکرا حق دیدیرن کشفیات جدیده ایله دولیور ، دساتیر علوم دکیشیور ، دکیشدیریلیور .

بومقدمه‌یی درمیاندن صوکرا آغزمه آلمقدن تحاشی ایدیلان ملیتمزی انکار صددنده سویله‌نن سوزلره قارشی برقاچ کله سویله‌مك ایسته‌یورم . لکن بحثه کیرمه‌دن اول ، الك قوتلی وثیقه‌سی ماضینك برقاچ بیك سنه‌لك توزلری آلتندن چیقاریلان طاش وطوغلا پارچه‌لرینه محکوك وحادثات حقیقیه‌یه نه‌درجه‌یه قادار مطابق بولوندیغی محتاج تأمل برقاچ سطردن عبارت بولنان تاریخی ادعالری ، برمدت ایچون برطرفه براقه‌رق حاله عطف نظر تدقیق ایدلمسنی توصیه‌یه مبرم برلزوم حس ایتدیکمی عرض ایده‌جکم .

فی الحقیقه بشرك اقصای تمدنه واصل اولمق اوزره بولندیغی ، حق وحقیقتك اظهار واعلائی نامنه شایان شکران تظاهرات عالمانه ساحهٔ فعله کیردیکی، ضبط وتدوین وقائعه‌یی بی طرفانه ادارهٔ قلم ومطالعه‌یه چالشلدیغی ادعا

برنجی سنه ١٤ تشرین ثانی ٣٣٤ عدد ٢

ژین

سنه‌لکی ٢٢٠ غروشدر.
آلتی آیلغی ١٣٠ غروشدر

سالانه ٢٢٠ قروشه
نیف سال ١٣٠ «

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

هفته‌لق غزته‌در

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه‌ـ کوردجه مجموعه‌در.

مجموعه‌مزك هیئت تحریریهٔ محترمه‌سندن وکردستانی علم و عرفانله تزیین ایدن وعلی العموم محیط عثمانیده خاندان معرفت اوله‌رق طانیلان حیدری عائلهٔ نجیبه‌سی احفادندن استاد محترم، حیدری زاده ابراهیم افندی حضرتلرینك مشیخت اسلامیه‌یه تعیین اولندیغی مع‌المسار کورولدی. فاضل محترمی دکل ملت نجیبهٔ عثمانیه‌یی بویله بر شیخ‌الاسلامه نائل اولدیغندن تبریك و فاضل محترمك موفقیتلرینی بتون قلبمزله تمنی ایدرز.

کوردلر

مناسبتیله

بزی انکار ایدنلر دعوالرنده باشلیجه شو نقطه‌یه استناد ایدییورلر، دییورلرکه: کوردلرك منشائی مجهولدر! بو نتیجه‌یی الده ایتمك ایچون مایتمزی حتی بر تدقیقه بیله تابع طوتمقده قصور ایتمیورلر. حتی دییورم. چونکه ارباب علم عندنده برملتك تعیین هویتی بابنده موضوع و فقط هیچ بری دیکرینك عینی اولمایان دستورلردن برایکیسنی، اوده مضمر فکریلرینی اثباته یارایه‌جق برطرز وشکلده موقع تدقیق ومناقشه‌ده‌کی مسئله‌یه تطبیق ایدییور، اولچیور، بیچیورلر. سندلرینه بوسبتون ویا قسماً معکوس

برنجی سنه ۱٤ تشرین ثانی ۱۳۳٤ عدد ۲

ژین

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

مسلکمزه موافق مقالات
رموز المنونیه درج اولنور.

سالك ۲۲۰ قروشه
نیف سال ۱۳۰ د

درج اولنمیان مقاله‌لر
اعاده اید[illegible]

هفته‌لق مجموعه

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه‌ـ کوردجه مجموعه‌در.

مندرجات

نسخه‌سی ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

آدرەس :

باب عالی جواری ابوالسعود جادەسندە نجم استقبال مطبعەسندە (ژین) ادارەخانەسی .

له نیو بیکانه کان تشهیر بکن نیو بندی بزموری !..
اگرچه صبری ، سیس ، ولك برایتوکی [١] ردبن مابوی
گریوهٔ بفرزستانی تواو عمری بسر بوری
وه‌کو باپیره کوره‌ت حفظ ناموست له سرشرطه
که‌دایکت پیرو خوشکت میردو مالت چول خاپوری
به‌مسکینی منی دستم بزنجیر سخت بستراوتاه
که او زنجیره وهه‌ ودی بسپای چونکه پرزوری .
بلی . زنجیر دستت جهل وغفلت بو ، رقیبی تو
بافسون بستی، قولت چونکه زانی مست ومسحوری ...
اویستا تاله پیخهٔ (روزهه‌لاتی) تاوهلات رابه !..
باذانی نجات‌ده دست بستراوت !.. که‌ معذوری
صلاح کار توسعیه وامل بابی نکهبانت
برونا کی چرای عزمت، برو بوشاری شاپوری
ده (ژینی) حق خوت ثابت بکه‌بویار واغیاران
بدستره [٢] بستره فیرمیسك [٣] شوقی وچاوی بی‌نوری...
به‌بی‌تو که‌یهوز وسوران‌دومکری وملك بابان، زار
که کیژی [٤] بختیاری چونکه مستی اوروليت توری [٥]

حیدرپاشا قاضی زاده .

مصطفى شوقی

---

[١] اشارته بوبند برایتوکی که ده‌ژیر بفریدا مابو .
[٢] یاخود دستمال عبنی مندیله .
[٣] یاخود آسریں .
[٤] اوه لغت بلباسانه ، اصل‌لغت کیج .
[٥] مصدری (لی‌تورین) ، یعنی (دارلمق) وه‌کو اومصدری ده زبان کردیدا زور مصدر هه‌ن که تصریفی یان بواسطه علاوه ضمائر شخصیه له مابینی وی‌واو اداتانه ممکنه.مثلا مصدری لی‌دان : لیم دا ، لی دا ، لیت دا ، لیمان دا ، لیتان دا ، لییان دا وسائره .

نجم‌استقبال مطبعه‌سی صاحب‌امتیازومدیر مسئول: حمزه

— أوزدستی کیشکان چی بویه ؟
— نۆبت هشیار.. نۆبت هشیار ..
— ما ام هشیار نینن ؟
— وەکی ام هشیار بان تشتی زبومە لازم مەدی دیتبا .
— چی زبومە لازمە، مە نە دیتی؟
— زانین .. زانین .. زانین ..　　ژمالاهکاریان

٢٤ چیریا اول — ٣٣٤　　ع . رحمی

هاواری دایکی !..

صبی نیکی زو، هواساو وروژتازە سری هینا بودری. کوندیکی روخاو لە دوردود ، صحرائیکی واسع ، دەنیوید ، شنامەریك ، بولای روز آوایە دەروی . لە قراغ ویکیایکی جومیلی بەخوردهات . روی صحرای پەکیای شین کراسیکی مخمری لە بر کردبو ؛ لەوی کردیکی جوان هیکل بخو انوثی را کشابو . لە سرسری پسینیکی ماتم داری وبجیین اصیل دردار . ژنیکی کردپیر بەاومقامانە خریك بوکە لە خوی هلستینی :

لە تاثیری فسون روژتابان ، عالمی شوری!..
مکر تو جاوەکانم میری [١] کردان هیشتا مخموری ! ..
لە ناز بالنج خوسانی ، هاینەسر، تماشا کە !..
لە میر کولان دەخوینن بلبل شیدا برنجوری .
بهار هاتو ونشهٔ بای وعدەیە عمرم تماشا کە
لە بر مال وسیع ملك بابت دنك سمطوری .
صدای هات وبهات ودنك زنکول قوزی کاروانە
کە بارت کوچی کردودستە داوین هیشتە مهجوری :
چەلون جری دەکی ؟.. کریارتو بدزن لە مال تو

[١] لەمیە ، طرفی وانیە یعنی (مرد) بە بلباس پیاو

خوآمه

ایروکه همی ملت ژخوا صبی رابونه ژبو ژبنـا خوه دخبتن ملایت هر ملته‌کی لسر منـاره‌د خو بانکی‌صبی ددن هوابی صبی بی صـاف لسر همی مخلوقات بعلامتی ژنی بلاو دکه ام هیژ دخودانن !

بلی ! هرکسه‌کی باریخو بارکرن به‌ری کتن ام هیـلانه جهی واران . لجهی واریت کو غیرمه‌کس نمایه . واریه‌ کون بونه‌مال ودواریتمـه ژبر بی کیاهی دی همی تالف بین پاش هنکی ام دی جاوی خووه کن ...

هی‌هو ! کلو مه‌چی کر ایواره ام نا کهی نه جووارن پظی مه‌دی کور بخوت ام کنـکی بکهنه واره‌کی ؟ سیلا خو داینه لسر نانی خوبیژن زار بیه برچینه‌اوه چه‌بومه لسر خوآنی .. پشمانیا پاشی فائده ناکت .

ام هیژ دخودانن ! هم دخوه‌کی وسادانن : حتی ملایت مه وختی بانگی بزه کرنه ؛ کله بابیت مه‌لال بونه اوژی بانك نادن ؛ کریت بظی لسرشوانان جونه‌اوهیژدخودانن؛ ماستیت مه‌لی‌دیرهتاوی‌دمنجلاندا کیرکشینه؛ دواریت مه‌بنیت خو بزداند نه بجولی کتنه ـ ام هیژ دخودانن ـ ایدی بسـه .. قط چونه‌بی : نویژا صبی ، کی‌هتاوی له جوهیژ ایوار نه بویه ام هشیار بین نویژا نیورو باوقتی (بیری) له نه‌چیت اکر وقتی له بجیت بظی مه‌دی بهوشت ام دی ژشیروماستان بین ویجاری دی‌حالیه بیته چی ؟ ام دی هنکی بکرین اما بکرنی جوچینـابت خبری باب وباپیرانه « وه‌کی کرین فائده بکرا بابی من دی ژکور رابویاه

من کوت (خو) هقلی ته نه چیته خوا شوی لبن نوینان بلکی خوا شو وروژان لبن نه زانینی وجهالتی اکر ام دخوه‌کی وها نه بان مه‌دی تماشه‌بکرا انسانیتی د دنیانی جاوان‌خبتت‌لبن هردی ، لسر عردی له عسمانی هرروژی ـ تشتکی دریخت ، تلفون ، تلغراف ، شمندوفر ، واپور ، تلغرافا بی تل، الکتریق ، طیاره ، بالون اوهمی ژعسمانی نه بارینه ژعردی شین نه بو نه . بلکی ! ژدستی انسانان چی بونه .

بانك

هشيار بوم از دنيا همى كر
بدنك ملايى الله اكبر
الله اكبر دنكى منارى
(رابن) ديبژيت هروەك هوارى
رابن ديبژيت وقتى شبى يه
صاحب خباتان شيطان لەپى يه
مغلوب نەبن هون ژدستى لعينى
بو ناخدى يه رابن بچينى
پاقژ بكن خو ژكيمى و قريژى
حاضر بن هم بونا نوبژى
حاضر بن و عفوا قصوران
كو خالقى ودود خازته ديوان
وخت طنكه لزكن بكهنه مزكوت
لەپى ملايى ـ هيژ روژ نەدركوت
امرى خدى خوام پيكوه بينن
جا خاقى نه بيژيت بى حس ودينن

٢٤ـ جريا اول ــ ١٤٢٤ ژمالاهكاريان

ع . رحمى

مضانی ایچون اعلان مجاهده ایدن ملتك کوردلردن عبارت اولدیغی ویناءبرین وقعه‌یی متعاقب اصفهانده تکرار تأسیس حاکمیت ایدن ملتك تاریخنك کورد تاریخ قدیمندن عبارت اولمسی لازم کلدیکنی قطعیتله تثبیت ایدر. چونکه: هر ملت آنجاق کندیسنه عائد و کندیسنك عامل و مؤثری بولندیغی وقایعی، ایامی حقیله تمسعد و تقدیس ایدر. عینی زمانده بوم مذکورك اقوام حاضره‌دن باشقا بری طرفندن تسعید ایدلدیکنه دائرده معلوماته مالك بولونمیورز. بوده (دماوند) بایرامنك کوردلره اختصاصنی اثبات ایدر.

شیمدی افسانه‌دن استخراج ایده بیلدیکم نتایجی خلاصه ایده‌یم:

١ — کورد منشأ اعتباریله قطعیا ایرانیدر و بونده اقوام ایرانیه‌نك جمله‌سندن قدمالیدر.

٢ — برقسم کوردلر ضحاك زماننده قریه‌دوغری یاپمشلرسه‌ده تکرار شمالا توجه ایده‌رك وطن اصلیلری اقسام سیاسیه‌سندن اولان شیمدیکی کوردستان طاغلرینه یتشمشلردر.

٣ — ضحاك استیلاسنه نهایت ویرن ملت کورد عائله قدیمه‌سندن باشقا بر ملت دکلدر.

٢٥ تشرین اول ٣٣٤

کوردی بتلیسی

عالیه‌سینك یعنی ملیته منشأ کوستریلان جوجقلرك ، ضحاك زماننده اصفهان و جوارنده یشایان قومك اولادندن بولوندقاری و بوندنده کوردلرك حقیقی بر ایرانلی ملت اولدقلری تعین ایدر . بو نتیجه بزه کورد ملیتی تعین یولنده بعض مدعیلرك دوشدکلری خطالرك ، باخصوص (هـارد) دن « ایرانلی اولان بو ملیت نه ایچـون عجم دکلدرده کورددر » یولنده عجیب تقلرده بولونانلرك حسلرندن باشقه بر سائقه تبعیت ایتمدکلرینی پك رعنا ارائه ایدر.

ثانیاً :

ضحاك افسانه‌سی تولید ایدن وقائع ، ظلم واستبداده تحمل ایده‌میان کوردلردن بر قسمنك ازلی عاشقی اولدقلری حریت وحاکمیته قاووشمق اوزره اطرافه‌طـاغلمغه، ابدی بر ملجأ حریت تلقی ایتدکلری طـاغلره چکلمکه باشلادقلرینی ارائه ایدر .

مهاجرتك قوانین مخصـوصه‌سی واردر . مهـاجرین اقوامك تعقیب ایتدکلری یوللرك مطالعه‌سی بزه استقامت حرکتك اکثریتله شرقدن غربه، یوکسکلردن اشغیلره متوجه اولدیغنی کوستر. بناءً علیه ایلك آن‌مهاجرتده برقسم کوردلرك‌ده غربه ، مزوپوتامیایه دوغری کلدکلری قویاً منظوردر . بو ظن کوردلرك شیمدیکی وطنلرینه اوووه‌دن کلدکاری حقنده‌کی روایتی مؤیددر .

ثالثاً : مستولیلری مملکتدن طرد واخراجه چالیشمقله استخلاص وطنی مهاجرته ترجیح ایدن متباقی اقسـام فی‌الحقیقه فوران ملیه علمدار اولان دمیرجی کاوه‌نك اداره ایتدیکی مجاهدات ایله نائل امل اولمشلر وبوردلرینی مظهر استقلال ایله‌مشلردر . هر ملت تاریخنده بوکبی وقائع عظیمه‌یه‌مصدر اولان کونلری یوم مخصوص اتخاذ ایدر ومراسم مطنطنه ایله تسعید ایلر . فی‌الحقیقه کوردلرجه‌ده سنه‌نك ۳۱ اغستوسنه تصادف ایدن یوم خلاص‌لائق اولدیغی اهمیتله تلقی اولونمش وهرسنه اغستوسك اوتوز برنده (دماوند) ده خلاص ملی نامنه بایرام یاپلقده بولونمشدر . بومراسـمه کورد بایرامی نامی ویرلمسی ومنحصراً کوردلر طرفندن تجلیل وتشریف ایدلمسی ضحاکك رفع

... طرف ... و ...

... علاقه‌سی ...

... املا ایدن ...

... تشیث ... چیقار ... مأموری

... آراغی ایچون ... تشبث ...

... شخص ... ایکی ...

... آل ...

... باقیسه کلنجه ...

... خبر آلان ...

... حاضره ...

اولان ...

طرفندن یازیلان ...

بى طرف اوله بيلەجكلرى محتاج ايضاح بولونمايان ارمنيلردن طوپلانمش على العاده نوطلره استناداً تنظيم و نشر اولونان تتبعنامەلر اصغرى بر درجۀ اعتمادە مظهر اوله بيلمك مزيتندن دائما محروم قالاجقدر . شو نقطه بالخاصه قيده شايانلدركه كوردستانده بوكى تدقيقاته تشبث ايدن ذوات ميانندە كوردجه بيلنلره تصادف اولونمامشدر .

عثمانليلره كلنجه : درت يوز سنەدن برى حاكميت عثمانيه سپاسنك اك قوتلى و اك اطاعتكار واك حسبى و فدائى بر مسندينى تشكيل ايدن ، ملت عثمانيەنك خوان ظفر و ادارەسنه حصەدار ايدلمديكى حالده اوكا توجه ايدن ادبار و فلاكتلره صميمى كوزياشلرينى ، دائمى ماتملرينى ابذال ايتمكدن بر آن خالى قالمايان كورد قومنى اوكرنمك لزومنى هيچ برزمان دوشونەمش و صوك حادثات اثناسنده ايسه بو فادار مساعى فداكارانەسنه رغماً كوردلك موجوديت و تاريخنى انكار ايتمك ، اونى ايچنده قيورانديغى الك مدهش اضطرابات حياتيه ايله مجادلەده ياپيالكز ، استنادسز براقمله درت عصرلق وظيفۀ مخطر و رفاقتى ايفا ايتمشدر . ايشته درميان اولنان سيبلر دولاييسيله كورد تاريخ ، لسان و اجتماعياتندەمدار استناد و احتجاج وثائقه مالك بولونماديغمزى ادعا هيچده حقسز بر دعوا دكلدر ظننده‌يم .

بوندن دولايى بدانه بر قيمته مالك اولماياق روس و انكليز تدقيقلرينه استناداً آلمانلرك ميدانه كتيرديكى مجلدات ايچون صرف ايديلان همتلره وهله اونلرك ترجمۀ نشرندماسنهداف اولنان كولونج و سفيل مقاصد و مساعى يه آ ...يغمى بياندن واز كچه‌ميورم . ايلريده ايجاب ايدرسه تكرار بو موضوعه عودت ايتمك اوزره بن بو سطرلرله هر ماته ابذال ايدلديكى حالده كوردلر موضوع بحث اولونجه بو بوك خ... دوشولان تاريخى حقلرى ، صوك زمانلرده رسمى بر ماهيتى حائز اجتماعيات مجموعەسنده م... كريا بك طرفندن نشر ايديلان خلاصه و بالآخره سرنامه اتخاذ ايتديكمز كتابده سردو مدافعه اولنان دعوالرى قسرتم يتديكى قادار ... چاليشەجغم . بو مقصدله يازيلان ... ... و تاريخ‌قدكيه علاقەدار اولان [ضحاك] افسانەسنه

مهاجرین مدیریتی نشریاتندن

کوردلر

مناسبتیله

ضحاك افسانه‌سی

کرك شرق و کرك غرب اقوامی طرفندن اك آز تدقیق و تتبع ایدیله‌بیلمش محیط و ملتلردن بری ده کوردستان و کوردلردر .

فی الحقیقه بو کونه قادار میدانه کتیریلان مؤلفات تدقیقیه میاننده کوردستان و کوردلره عائد اولانلر اك ابتدائی ، اك چوق محروم و نوق والك بویوك غرض کارلقلرله دولی بر موجودیت سفیله‌یه مالکدر .

بونك ذکر و تعدادی پك اوزون سوره‌جك سببلری میاننده ایکی دانه‌سی واردرکه دوغریدن دوغری‌یه کوردلره تعلق ایدر. اوده کوردستان قطعه‌سنك وضعیت جغرافیه‌سی ، احوال و ایجابات محیطیه‌دن فضله بر حصهٔ تأثر آلان کورد بنیهٔ اجتماعیسیدر .

کورد وطنی ، کوردستان ، بشرك خرده‌بین عوالم و مخلوقاتنه ایصال نظره موفق اولدیغی بو کونده ، اك رونقلی بر دور مدنیت و عرفانده بیله هیچ بر طرفنه علی العاده اولسون انفاذ نظر ایدیله‌مامش بر قطعه‌در. خارجی بر مترصده قارشی خیالی بر عالمدر .

کورد ، وطنی ، کندیسنه پرستشکاری بولوندیغی حریت مطلقه‌یی تأمین ایدن طاغلری بویوك بر شدتله قصقانمش ، اونك قاپولرینی بلا قید و شرط هر اجنبی‌یه قاپالی بولوندیرمشدر. ایشته بو قصقانمه ، بو عدم اختلاط سببیله‌درکه کورد ملیتی ، تاریخی ، لسانی حقنده‌کی تدقیقات دائما غیر حقیقی شرائط و محیط داخلنده اجرا ایدلمك مجبوریتیله قارشولاشمشدر .

اکثریا ملل مختلفه‌نك اختلاطکاهی اولان شهر و قصبه‌لرده‌کی تورکلشمش ، عربلشمش ، بر طاقم کوردلك سرمایه‌سی آز کیمسه‌لردن ، نه‌درجه‌یه قادار

دیمه‌بیامش اولان حساس درین ، سبحانی شاعر شرق وغربك روحنه فرمانفرمادر .

آرتق بهیمی سطوت ، فکری وذکائی شوکته حکم ایده‌مه‌یه‌جك، ذکا باربارلغك خدمتکاری اولمایاجاقدر !.

(آمه‌ریقا) نك درین ویوکسك نظرلی شاعر و متفکری ئه‌مه‌رسون Emerson بوندن اون اونبش سنه اول حرب حقنده یازدیغی بر مقاله‌یه شو سوزلرله ختام ویرییوردی :

« ای اللهك وانسانلرك آمه‌ریقاسی ! دنیاده حرب‌می یوقسه صاحمی حکمران اولاجاق ؟ بونك قرارینی ویره‌جك سن ، آنجاق سنسین »

بو الٓهی آمه‌ریقانك صمدانی اشتیاقی افاده وتطمین ایتمك ایشنی زمان آمه‌ریقالی (ویلسون) ه تفویض ایتدی . (واشینغتون) ك حر وعلوی روحی (لونغفه‌لو Long fellon) نك رحیم و حساس یورکی (ویلسون) ك علم وعملنده تازه و آتشین بر حیات یاشایور . (ژوپته‌ر) مقارشی (پرومه‌ته)نك دیلنه قویدیغمز

یاقاجاق نورم آسمانلریکی

هر یاغمدن حیات فیشقیراجاق

نعره‌سی بو کون ویلسونك لسان حالندن قیصرلرك جاه و جلالی اوزرینه صاچیلیور .

کردلر ، بویله بر عصرك بویله بر قیامتنده اویوماق ممکنمیدر . ای کورد اویان ! دیمه‌یه باغیرمه‌یه بن لزوم کورمم . زیرا اکر کردلر اویقوده ، حالا اویقوده ایسه‌لر چوقدن ، پك چوقدن أولمشلر دیمك‌در .

کرد اویانیقدر و کندیسنی عصرلردن بری اویقویه دعوت ایتمش واویقویه طالمش اولان خداوندلری‌ده اویاندیراجاقلردر .

او کندیسنه سوء قصد ایتمش اولانلره حسن قصد ایله مقابله ایده‌جك‌در .

بز « بر عصرده یاشایورز که بر ساعت اویوماق ، بر ملت ایچین اولمك‌در . »

٢٣ تشرین‌اول ١٩١٨ بر کورد

استحصاله معطوف ومنحصر بولنديغندن ناشى دائما محوى التزام ايدوب اظهار تفاخردن چكنمشلردر وچوق كره‌لر قلنجلرينك قوتيله قزانمش اولدقلرى مظفريتى آخر ملتلرك نامنه قيد ايتمشلردر .

كردلر صوڭ درجه عزت نفسه‌مالك اولدقلرندن وقار شخصى وشرف ذاتيلرينى تهديد واخلال ايده‌جك هربر حادثه‌يه قارشى فداى جان ايتمكدن قطعياً چكنمزلر . خلافته ، دينه ، دولته خادم و محكوم اولمقله مفتخر ايسه‌لرده آخر برملتك اوضاع آمرانه‌سنه قطعياً تحمل ايده‌مزلر. والحاصل شاعر ايرانينك

مرا مرگ بهتر ازاين زنده‌گى
كه‌سالار باشم كنم بندگى

بيتنده تصوير ايتديكى كبى كردلر شرف وحيثيتك محافظه‌سى وغورنده نارى اختيار ايدرلر ، فقط عارى اختيار ايتمزلر .

حيدرى زاده

ابراهيم

كردلر ويقوده دكل

انسانيت ، الڭ محتشم ودورادور نتيجه‌لر ، طنين‌لر اعتباريله پك زنكين كونلرينى ياشايور . چولده ، ايصسز ، حياتدن ، جاندن اثر بولونمايان برچولده برحيات ، بربهار فيشقيرير كبى برخارقه و بارقه‌نك شاهدى‌يز .

اسكى عقيده‌لر ، اسكى سياسى ، اجتماعى عقيده‌لر چوكيور ، باشـقا برنسبلر ، باشقا مقتدالر يوكسه‌ليور . عقل ، تهوره حاكم ، ظلمت نوره محكوم اوليور .

شرقڭ بويوك متفكر وشاعرى

بمردى كه ملك سراسر زمين
نيرزدكه خونى چكد برزمين

چودر بستهباشدکه داندکسی
که کوهر فروشست یاپیلهور

کردك معشوقهٔ وجدانی دین وایمانندن‌عبارت بولندیغی جهتله هرنه‌زمان اقتضا ایتمش ایسه اعلای کلمةالله ایچون‌مقام معلای خلافتدن یوکسلن صدای دعوته درحال لبیك ایله مقابله ایدرك همان سلاحنی آلوب میدان کارزاره قوشمش وبوصورتله خلافت امویه وعباسیه وعثمانیه تاریخلرنده مهم برموقع اشغال ایلمشدر .

سلیم اولك کردستان ، خسرو پاشانك همدان ، مراد رابعك بغداد سفرلری ، طوپال عثمان پاشا ایله نادرشاه وقعه‌سی روس محاربات‌متسلسله‌سی کردلرك خدمات دینیه‌لرینك صفحات اخیره‌سنی تشکیل ایدن وقایع جمله‌سندندر .

مسموعاته وروس غزته‌لرینك بیاناتنه نظراً کردلرك یالکنز بو حرب عمومیده واقع اولان ضایعاتلری سکزیوزبیك نفوسه‌قریب برمقدارده‌در . کردلر اقوام‌اسلامیه آره‌سنده‌دیندار وقناعتکار اولمقله متمیزبرقوم‌اولدقلرندن عیش و عشرت ومناهی‌یه رغبت ، التزام سفاهت کبی رزائل اخلاقیه‌دن شیمدی‌یه قدر مصون ومحفوظ قالمشلردر .

کردلر مدنیت غربیه‌دن حقیله استفاده ایتمش ماتلر میاننده عد اولنمسه بیله مدنیت حقیقیه‌نك مابه‌القوامی اولان معارف دینیه‌یی جامع اولمقله برابر شرقه مخصوص اولان فضائلك اکتسابی نقطه‌سندن امثاللری بولنان اقوامدن دخی کیرو قالمامشلردر .

کر بشرف نیستم لالهٔ باغ‌عراق
لیك دراقلیم روم کم نیم ازهندبا

کردلر ترقیات مدنیه‌ده کری قالمشلرسه بوقصور کندولرنده دکلدر .

نیست برلوح دلم‌جزالف قامت دوست
چه‌کنم حرف دیکر یاد نداد استادم

کردلرك نقطهٔ نظر وغایهٔ املری متبوع مفخملرینك حسن رضاسنی

برنجی سنه ۷ تشرین ثانی ۱۳۳۴ عدد ۱

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور .

ژین

حامد

هفته‌لق غزته

سالك ۲۲۰ قروشه
نیف سال ۱۳۰ «

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در

برجسبحال

اعصار مدیده‌دنبرو توالی ایدن حادثات تاریخیه‌سنك کندوسنه تحمیل ایتمش اولدیغی وظائف شاقه‌نك بارکرانی آلتنده أزلمش اولدیغی حالده وظیفهٔ مبجهٔ دینیه‌سنی برسکوت ووقار دیندرانه وغایت مردانه و شجیعانه برطور ایله ایفا ایتمش اولان کرد ملت نجیبه‌سی مقدراتنی تعقیب ایتمك ایچون [زین] نامیله وبرحیات نوین ایله بو کون ساحهٔ مطبوعاتده بر مجموعه اثبات وجود ایدیور . طولاً قارص وارضرومدن باشلایه‌رق ایرانك شیراز و اصفهاننه قدر امتداد ایدن جبال واراضی داخلنه و عرضاً تبریزدن حلب جهتلرینه قدر یاییلوب لااقل بش‌ملیون نفوس تشکیل ایدن‌وخلافت معظمهٔ اسلامیه ایله دولت ابدمدت عثمانیه‌یه صداقت و عبودیتی قلیجیله ، قانیله اثبات ایتمش اولان بوقوم شجیع معروض‌قالمش اولدیغی موقع مشکلی انظار نصفت ومروته عرض ایتمك ایچون شمدی‌یه قدر قوللانمدیغی بر واسطه‌یه، کاك‌بیانه مراجعت مجبوریتنده بولنیور .

زبان دردهان ای خردمند چیست
کلید درکنج صاحب هنر

— مقصدمز —

(ژین) شخصی برمنفعت تأمینی ایچین چیقمه‌یور . اونك هدفی اوزون عصرلردن بری اهمال ایدیلان کورد حیات تاریخیه‌سنه ، حقوق ملیه‌سنه، ادبیات و اجتماعیاتنه آید آثار نشریاتنده بولونمقدر . قناعتمزه کوره کورد ملتنه جمعیت‌گاه ملله لائق اولدیغی موقعی احضاره ظفریاب اوله‌بیلمك عصرك تلقیلرینه موافق برطرز مساعی اتخاذیله قابلدر . تشبثمزك پك چتین مساعی‌یی ایجاب ایتدیکنی مدرکز . فقط بز بو آغر وظیفه‌یی درعهده ایدرکن وطن وملتلری ایچین دائما اعظمی فداکارلقلری اختیار ایتمکله تمایز ایدن کورد ملتنك مادی، معنوی معاونات و تسهیلاتنه استناد ایده‌بیله‌جکمزی بحق امید ایتدك . توفیق اللهدندر .

پنجشنبه ۷ تشرین ثانی ۱۳۳٤

عدد ۱

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

سالك ۲۲۰ قروش »
نیف سال ۱۳۰ »

ژین

هفته‌لق غزته‌در

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌الممنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه‌ کوردجه مجموعه‌در

مندرجات

نسخه‌سی ۵ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

برنجی سنه — ۷ تشرین ثانی ۱۳۳٤ — عدد ۱

سنه‌لکی ۲۲۰ غروشدر.
آلتی آیلغی ۱۳۰ غروشدر

ژین

حامد

هفته‌لق غزته

سالك ۲۲۰ قروشه
نیف سال ۱۳۰ «

مسلکمزه موافق مقالات
مع‌المنونیه درج اولنور.

درج اولونمیان مقاله‌لر
اعاده ایدلمز

دین، ادبیات، اجتماعیات واقتصادیاتدن بحث ایدر تورکجه-کوردجه مجموعه‌در

ISBN 91-970702-0-3